زوردۇن سابىر

ئاتا

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

زوردۇن سابىر

ئانا

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى

ئانا يۇرت (1)
ئانا يۇرت (2)
ئانا يۇرت (3)
ئىزدىنىش (1)
ئىزدىنىش (2)
يازغۇچى بولماق ئەس
ئاۋرال شاماللىرى
گۈلەمخان
قەرزدار
ئانا

ISBN 978-7-228-14143-2
定价:30.00元

زوردۇن سابىر

ئانا

(رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

父亲：维吾尔文 / 祖尔东·沙比尔著 .— 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2011.1

ISBN 978-7-228-14143-2

Ⅰ.①父… Ⅱ.①祖… Ⅲ.①长篇小说-中国-当代-维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.①I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2011)第 014565 号

作　　者	祖尔东·沙比尔
责任编辑	阿不都热合曼·艾白，阿不都克依木·沙依木
责任校对	米热古丽·买买提
特约校对	亚森·扎依莫夫
封面设计	艾克拜尔·沙力
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路 348 号
电　　话	(0991)2827472
邮政编码	830001
印　　刷	新疆新华印刷厂
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230 毫米　1/32
印　　张	10.5
版　　次	2011 年 1 月第 1 版
印　　次	2011 年 1 月第 1 次印刷
印　　数	1-3000
定　　价	30.00 元

يازغۇچى زوردۇن سابىر (1937 — 1998)

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب بەگ ـ رەئىس ــ ھاجىم توغرىسىدا 1
ئىككىنچى باب يەنە شۆ زات توغرىسىدا 114
ئۈچىنچى باب ئاخىرقى ئىشلار توغرىسىدا 290

بىرىنچى باب

بەگ - رەئىس — ھاجىم توغرىسىدا

1

ئادەملەر ھەرخىل ئىشلاردىن ھۇزۇرلىنىدۇ، ئەلۋەتتە. بۇ ئىشلارنى سان بىلەن ئىپادىلىمەك قىيىن. بۇنىڭ ئىچىدە كوچا ساياھىتىدىن ھۇزۇرلىنىش تولىمۇ خۇمارلىق بولسا كېرەك. ھاجىم ھەر كۈنى ھېچبولمىغاندا بىر قېتىم كوچا ئايلانمىسا خۇددى غىزالانمىغاندەك، ھاۋالانمىغاندەك، چاڭقىمىغاندەك ياكى ئۇيقۇسىرىغاندەك بىئارام بولىدۇ - دە، ئۆيدە چىرايى تېخىمۇ تۈتۈلۈپ، يوقىلاڭ ئىشلارغا چېپىلىدۇ، خىنىمنى ياكى نەۋرىلىرىنى ئادىتى بويىچە پارس، ئەرەب ياكى ئوردۇ تىللىرىدا تىللايدۇ. كوچىدىن خۇشال قايتقان كۈنلىرى بولسا چىرايلىق قىرقىلغان ساقال - بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ، ئاپپاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويىدۇ - دە، سارجا پەلتوسىنىڭ يانچۇقىدىن كەمپۈت ئېلىپ نەۋرىلىرىگە بىر تالدىن تۇتقۇزىدۇ. ئاندىن ئۇ سۇرلۇك قىياپەت بىلەن پەلەمپەيدىن ئۆرلەپ چىقىپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ ئىككى قاتلاقلىق يېكەنداز ئۈستىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ ئىش بۇيرۇيدۇ، «دوكلات» ئاڭلايدۇ ياكى خىيال سۈرىدۇ.

ھاجىم يەتمىش تۆت يىللىق ئۆمرىنىڭ يىگىتلىك، قىرانلىق ۋە قېرىۋۇ مەزگىللىرىنى ئەنە شۇنداق يۇمشاق، سىلىق، رىتىملىق ۋە قانۇنىيەتلىك ئۆتكۈزۈپ كەلگەچكىمۇ،

ئۇنىڭ قىپقىزىل مەڭزى، تېخى دىگۇدەك چارلاشمىغان ساقال ـ بۇرۇتى، جاراڭلىق ئاۋازى، تىمەن، مەزمۇت قەدەملىرى ھازىرمۇ ئۇنىڭ ياشلىق ـ قىرانلىق چاغلىرىنىڭ يالدامىلىرىنى ساقلىماقتا.

ھاجىمنىڭ بۈگۈنكى كوچا ساياھىتى كۆڭۈللۈك بولمىغان ئوخشايدۇ، ئۇ قوش قاناتلىق دەرۋازىسى ئالدىدا «ئۇھ» تارتىپ خېلى ئۇزاق تۇردى ـ دە، قوشنىسى موللاق سوپىغا ئالىيىپ قويدى. مودىدىن قالغان كۆك چەكمەن پەرىجىسىگە ئورىلىپ، كۆتەك ئۇستىدە مۈكچىيىپ ئولتۇرغان موللاق سوپى ياغاقلىشىپ قالغان سالۋاق تۇماق ئاستىدىن ھاجىمغا غىلام ـ غىلام قاراپ قويغانىدى. موللاق سوپىنىڭ قارىشى مەنىلىكمۇ ياكى ھاجىم بۈگۈن قولىنى كەينىگە تۇتۇپ ئاۋات رەستىدىن ئۆتكەندە تۇراق سۇپۇرگىچى كىنايە بىلەن «ھاجىم !» دەپ تۇۋلىغاندا ئۇنىڭ ئاۋازىدىن ھاجىملارنى مازاق قىلىش سېزىلدىمۇ، ياكى سالامچىلار ئازايدىمۇ، كۇلۇبنىڭ ئالدىدا قارتا ئويناپ كۈن ئۆتكۈزىدىغانلار چاپانلىرىنى قېقىشىپ ئورۇنلىرىدىن دۈررىدە تۇرۇشمىدىمۇ، ياكى بولمىسا ناھىيە رەھبەرلىرىدىن بىرى ئالدىراشلىقتا ھاجىمنىڭ ئالدىدا ماشىنىسىنى توختىتىپ ماشىنىدىن چۈشۈپ ھاجىم بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ ئاندىن يولىنى داۋام قىلمىدىمۇ؟...

بۈگۈنكى كوچا سەيلىسىدىن كېلىدىغان ھۇزۇر ـ ھالاۋەتنىڭ قايسىسى كەم بولۇپ قالدىكىن؟ ھاجىمغا كەلگەن بۇ كۆڭۈلسىزلىكنى موللاق سوپى بىلىۋالغان، شۇڭا ئۇ مولۇن كۆزلىرى بىلەن غىلام ـ غىلام قاراپ قويۇپ، چاڭگا ساقاللىرى ئارىسىدىكى دورداي كالپۇكلىرىنى قىيسايتىپ مەسخىرە بىلەن كۈلگەن. شۇنداق ئىكەن، يىللار بويى زۇۋان سۈرمەيدىغان، ئۆز پىكرىنى مېيىقىدا كۈلۈپ قويۇش ياكى يەرگە تۈكۈرۈپ قويۇش بىلەن بىلدۈرىدىغان بۇ جىمغۇر، سىرلىق ئادەمدىن ھاجىمنىڭ خاپا بولۇشى تۇرغانلا گەپ. ھاجىم بۇ ئادەمدىن خاپا بولغىنى

بىلەن ئۇنىڭغا نە قاتتىق گەپ قىلالمايدۇ، نە تىللىيالمايدۇ. ھاجىم ئىقرار: ئۇ ناھىيەدە مۇشۇ بىرلا ئادەمدىن قورقىدۇ. موللاق سوپى نە سۆزلىمەيدۇ، نە ھېچ يەرگىمۇ بارمايدۇ. ئۇ خۇددى روھى زەئىپ ئادەملەر ئۇچۇن سۇرلۇك ۋە مۇقەددەس بىلىنىدىغان قېرى دەرەخ، كونا مازار ياكى قەبرىستاندەك دائىملا بىر يەردە، بىر خىل سىياق، بىر خىل كۆرۈنۈشتە تۇرۇۋېرىدۇ. بۇ ئەنسىز، ھەرىكەتسىز تىرىك مەبۇد ھاجىم ئۇچۇن گويا ھامان بىر كۈنى پارتىلايدىغان بومبا، كارامەت كۆرسىتىدىغان بىر تىلسىمات.

ناۋادا مۇشۇ تىرىك مەبۇدە دۇنيادىن يىتكەن بولسىدى، ھاجىم بۇ ناھىيەدە ۋەھىمىدىن خالىي ئادەم بولغان بولاتتى. تۇرمۇش مانا مۇشۇنداق، ھەممىگە قولى يېتىدىغان قابىللارمۇ ۋەھىمە ـ ئەندىشىدىن خالىي بولالمايدۇ. باشقىلار ھاجىمنى بۇ ناھىيەنىڭ پېشۋاسى، ئاتىسى ھېسابلايدۇ. ئۇنىڭ ئۈچ ئوغلى بىلەن تۆت قىزى، بولۇپمۇ ناھىيە ۋە ۋىلايەتتە ھوقۇق ئىگىلىرىدىن بولغان تۆت كۈيۇ ئوغلى ئۇنىڭ قولى، پۇتى، تىلى ۋە ئەقلى ھېسابلىنىدۇ. ھاجىم بۇ بالىلىرى بىلەن شۇنداق بىر ئاتىغا ئايلانغان: ئۇنىڭ مەسلىھەتىسىز ناھىيەنىڭ چوڭ ئىشلىرى ھەل بولمايدۇ، ئۇنىڭ پىكرى ھېچ يەردە، ھېچقاچان رەت بولمايدۇ!

لېكىن، ھاجىم تەربىيە كۆرگەن، ئالدى ـ كەينىگە قاراپ ئىش قىلىدىغان، سىياسەت ۋە بەلگىلىمىلەرگە خىلاپ گەپ قىلمايدىغان يوللۇق ۋە ئەقىللىق ئادەم. ئۇ چىرايلىق كىيىنىپ، ئىللىق كۈلۈمسىرەپ كوچىدا ماڭغاندا ئادەملەر ئالدىراش ئىشلىرىنى توختىتىپ ئۇنىڭغا سالام بېرىدۇ، ياشلار ۋېلىسىپىت، موتوسىكلىتلىرىدىن سەكرەپ چۈشۈپ قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ ئۇنىڭ ئالدىدىن يەرنى ئاۋايلاپ دەسسەپ ئۆتىدۇ. ھاجىممۇ كوچا سەيلىسىدە كەمتەرلىك بىلەن مېھرىبانلىقنىڭ ئۈلگىسىنى كۆرسىتىپ بالىلارنىڭ بېشىنى

سىلايدۇ، كۆرۈشكۈچىنىڭ ئايالى، بالىلىرىنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالىدۇ، ئائىلىدىكى مۇھىم ئىشلىرىنى دەرھال تىلغا ئالىدۇ، «ياردەم قىلالمىدىم» دەپ ئۆزرىخاھلىق سورايدۇ، ۋەدە بېرىدۇ ۋە يۇمشاق قوللىرى بىلەن قارشى تەرەپنىڭ بارماقلىرىنى چىڭ قىسىپ قويىدۇ. ئۇنىڭ قولىنى تۇتالىغان ئادەم ئۆزىنى بەخت ـ تەلەيلىك ۋە يۆلەنچۈكى بار ھېسابلايدۇ ـ دە، چىرايىدىن شۇ كۈن خۇشاللىق كەتمەيدۇ. ھاجىمچۇ؟ ھاجىم بۇ ئىلتىپاتى بىلەن كىشىلەر قەلبىدىن شۇنداق ئورۇن ئالىدۇكى، كىشىلەر: ناۋادا بىزنىڭ بۇ ياقلاردا مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ بىرەر ئەۋلادى بار دېيىلسە بىزنىڭ ھاجىمدىن باشقا كىشى ئەمەس دېيىشمەكتە، بۇ ئەلۋەتتە ناھىيەنىڭ چوڭ مەسچىتىدە دېيىلگەن گەپ بولمىسىمۇ، ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرگەن گەپ. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ھاجىم بۇنىڭدىن تۆت يىل بۇرۇن ھەج سەپىرىگە چىققاندا ھاجىمغا نەچچە ئون مىڭ يۈەن پۇل يوللۇق تۇتۇلدى، ھاجىم ھەرەمدىن قايتقاندا چوڭ ـ كىچىك يىگىرمە تۆت ماشىنىدا يۇرت ـ جامائەت ئالدىغا چىقىۋىدى، ماشىنىلارنىڭ ئالدى تاشقورغاندىن ئۆتۈپ مىڭتېكە (خۇنجىراپ ئېغىزى) گە، ئاخىرى قەشقەر شەھىرىدىن ئۆتۈپ توققۇزاق بازىرىغىچە باردى. ھاجىمنىڭ قولىنى كۆزلىرىگە سۈرتكۈچىلەر ياكى ناۋات رەڭ ئىمچىسىنىڭ پېشىنى سۆيگۈچىلەر، سەللىسىگە قونغان چاڭ ـ توزاننى يۈزلىرىگە سۈرگۈچىلەر ئۆزلىرىنى قانچىلىك پاكلانغان ھېسابلىدى؟ بۇنى بىلمەك تەس.

ناھىيە رەھبەرلىرىچۇ؟ بۇ كىچىككىنە شەھەرنىڭ يۇقىرى قاتلىمى ھېسابلانغان ھاكىم، شۇجى، مۇدىر ۋە رەئىسلەر تويى ھاجىمنى ئۆز تويىنىڭ ئەقىلچىسى، مۆتىۋەرى ھېسابلىشىدۇ، ئەلۋەتتە. بۇ يەردە ھاجىمنىڭ ھەربىر ئىجتىمائىي ھەرىكەتتە كۆرسەتكەن چوڭ ـ چوڭ خىزمەتلىرى ئۇنىڭغا شۇنداق ئىناۋەتنى ئاتا قىلغان. لېكىن، بۇ ئاساسنى مۇستەھكەملەيدىغان يەنە بىرنەچچە كونكرېت قوشۇمچىمۇ بار. بۇنىڭ بىرى،

ناھىيەنىڭ تازا پىچىقى كېسىدىغان مۇئاۋىن شۇجىسى تۇردى كېرەم ھاجىمنىڭ كۈيۈ ئوغلى، كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئوبۇلغازىمۇ ئۇچىنچى كۈيۈ ئوغلى، دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاسىم قۇربان ھاجىمنىڭ قېيىنئىنىسى (ھازىرقى ئايالىنىڭ)، يەنە بىر كۈيۈ ئوغلى ۋىلايەتلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغاچقا، ھاجەتمەنلەر ئۇ باشلىقلار بىلەن ھاجىمنىڭ ئىككىلىك خېتى ئارقىلىق كۆرۈشىسىلا پايدا تاپالايدۇ. ئىبراھىم ئەزىز ئىسىملىك بۇ يىگىت يېقىندا ۋالىي بولارمىش دېگەن گەپلەرمۇ كوچىدا ئېقىپ يۈرۈپتۇ (مۇشۇنداق بولسا ھاجىمنىڭ ئىناۋەت ئاساسى تېخىمۇ مۇستەھكەملىنىدۇ). ھاجىم ئەسلىي ئىككىنچى ئوغلىنى بۇ ۋىلايەتنىڭ ۋالىيلىقىغا نامزات قىلىپ ئەگرى ۋە تۈز يوللار بىلەن خېلى ماڭغان. يۇقىرىمۇ خېلى مايىل بولغانىدىيۇ، بىراق تازا ھالقىلىق پەيتتە مۇشۇ ھاجىمنىڭ ئۈمىد يۇلتۇزى ھېسابلانغان ئوغلى چاندۇرۇپ قويدى. نەمرۇد ئىسىملىك بۇ بەڭباش ئوغلى ئوتتۇز سەككىز ياشقا كىرگەن بولسىمۇ ئەقىل تاپمىغانىكەن: نەپسىگە بېرىلىپ ناھىيەنىڭ داڭلىق تىجارەتچىسىنىڭ ئارزۇلۇق قىزى بىلەن مېھمانخانىدا تۇتۇلۇپ قېلىپ «زىيانداش» قاتارىدا تازىلانغىلى تاسلا قالدى. شۇنداق قىلىپ ھاجىم ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى ئوتقا تاشلىغان ۋەھشىينىڭ ئىسمىنى ئۆز بالىسىغا قويغىنى ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۆزىنى، مۇشۇنداق بالىنىڭ ئانىسى بولغان مەرھۇم ئاسىگۈلنى، ئاندىن كېيىن ھاجىمنىڭ يىلىكىنى شوراپ چوڭ بولغان شۇم پېشانە ئوغلى نەمرۇدنى، ئۇنى يوتقان ئىچىدىن تۇتۇۋالغان جامال سوجاڭنى، ئوغلىنى ئازدۇرغان قۇتىگۈل ئىسىملىك چىرايلىق قىز بىلەن ئۇنىڭ دادىسى تۇراق سۇپۇرگىچىنى ئاغزىنى بۇزۇپ بىرنەچچە كۇنگىچە تىللىدى.

ھاجىمنىڭ تۆتىنچى كۈيۈ ئوغلى (ھاجىم يېڭىلىشىپ رازىلىق بېرىپ قويغان) ناھىيەنىڭ داڭلىق شائىرى ئابلا يانتاق

دادىسىنىڭ بۇ تىللىرىنى ئايالىدىن ئاڭلاپ قىلىپ مۇنداق بىر رۇبائىي يازدى:

پېشۋانىڭ ھەر تىلى دۇردانىدۇر،
ئىززەتۇ ئىكرامغا لايىق نامىدۇر.
ياخشىلىق، ئىنساب پۇتەدۇر تەسۋىيى،
ۋەلېكىن ئاغزى نىجاسەت جامىدۇر.

— مەلئۇن ! — دېدى ھاجىم بۇ شېئىرنىڭ ئاپتورىنىمۇ بىلمەستىن بىر چايدا چالا - بۇلىلا ئاڭلاپ، — مەشرەپنىڭ ياكى مەنسۇر ھەللاجنىڭ شېئىرىمىش تېخى ! ئابدۇللا توقاي، فۇرقەتلەرمۇ موللىلارنى بۇئىچىلىك تىللىمىغان، بۇ پارتىيەمىزنىڭ دىنىي سىياستىگىمۇ خىلاپ !

يەنە ھاجىمنىڭ ھۆرمەت - ئىناۋەت ئاساسى توغرىسىدىكى گەپكە قايتايلى: ئىبراھىم ئەزىز راستىنىلا ۋالىي بولۇپ قالسا نەمرۇدنىڭ ئىشىمۇ تۈزىلىدۇ. ئۇنىڭ ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى دېگەن ئورنىغۇ چاغلىق، ئۇ تەشۋىقات ياكى بىرلىك سەپ بۆلۈمىگە يۆتكىلىپ مۇئاۋىن بۇجاڭ بولسا بولاتتى. قالغان ئىككى ئوغلىنىڭ ئۆسۈپ كەلگەن يېرى شۇ، بىرى، ناھىيەلىك پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى. قۇددۇس ئىسىملىك كىچىك ئوغلى ئالىي مەلۇماتلىق بولۇشنى خالىمىدى، ئۇ ئۇقەت — پۇل تېپىش يولى بىلەن نام - شۆھرەت قازاندى، «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» دېگەن چوڭ ھۆسنخەت ناھىيەنىڭ مەركىزىدىكى ئاشۇ ئۈچ قەۋەتلىك بىنانىڭ پېشانىسىدە چاقناپ تۇرغىنىنىڭ ئۆزىمۇ يېتەرلىك شەرەپ ئەمەسمۇ؟

ھاجىم ئوغۇللىرىدىن دېگەندەك رازى بولمىغىنى بىلەن، تۆت قىزىنىڭ ئۇچىدىن تولىمۇ رازى. ئۇلارغا ھاجىمنىڭ: «ئەرلىرى قىزلارنىڭ ئالىقىنىدا بولسۇن» دېگەن تەلىپىنى مۇنۇ

ئۆچىنچى نىكاھى بىلەن ئۆيىگە كىرگەن چىرايلىق، سېمىز ئايالى قىزلىرىنىڭ قان ۋە سۆڭىكىگە سىڭدۈرۈۋەتكەن چېغى: كۈيۈ ئوغۇللار قىزلارنىڭ ئالىقىنىدا، گەرچە ئۇلار ناھىيە، ۋىلايەت ئەمەلدارلىرى بولسىمۇ.

لېكىن، دۇنيادا توققۇزى تەل ئادەم يوق. ھاجىم تۆتىنچى قىزىنىڭ دەردىنى تولا تارتتى. چاچ ـ ساقاللىرىدىكى مۇشۇ ئاقلار گۈلناز ئىسىملىك مۇشۇ كەنجى قىزىنىڭ خاپىلىقىدىن پەيدا بولمىغىنىدا، ھاجىم تېخى قىران چاغلىرىنى ئاخىرلاشتۇرمىغان بولماسمىدى؟

گۈلناز — راستتىنلا گۈل بىلەن نازۇكەرەشمىنىڭ قوشۇلمىسى. ئۇنىڭ ئەرلەرنىڭ قەلبىگە ئوت ياقىدىغان ئويناق كۆزلىرى، تەبەسسۇم يېغىپ تۇرىدىغان ئوماق لەۋلىرى، زىلۋا قامىتى قايسى ئامدار گۈلدىن كەم؟ ئارتىسلارغا لايىق خۇلقى، كۈلكىسى، ئاۋازى ۋە قىلىقلىرىچۇ؟ ھاجىم يەر تېگىدىن زەن قويۇپ «باشقا قىزلىرىمدا ۋە ئايالىمدا زادىلا تېپىلمايدىغان بۇ لاتاپەتنى كەنجى قىزىم نەدىن تاپتىكىن؟» دەپ ئويلايتتى. ئۇ بىر قىزىنىڭ مۇشۇنداق جىلۋىدار، تارتىملىق بولغىنىغا تولىمۇ خۇشال بولاتتى.

لېكىن، بۇ خۇشاللىقىنىڭ ھاجىمغا دەرد بولۇشىنى ئۇ نەدىن بىلسۇن؟ گۈلناز ئونىنچى سىنىپنى تۈگەتمەيلا لايىق تۇتتى، تۇتقاندىمۇ ھاجىمنىڭ پومېشچىك قالپىقى بار ئىنىسى ئىسمائىلنىڭ ئوغلى زېمىن ئىسىملىك مۇئەللىمنى تۇتتى. زېمىن ئىنىسىنىڭ ئوغلى بولغىنى بىلەن ھاجىم ئۈچۈن ھامان يات ھېسابلىناتتى. سەۋەبى: بىرىنچىدىن، بۇ بالا پومېشچىك ئائىلىسىدە تۇغۇلغاندا ھاجىم سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى بولۇپ، ناھىيەدىن يۆتكىلىپ كەتكەنىدى. رەئىس بولغان ئادەمگە پومېشچىك بالىسى ئەلۋەتتە يات بولىدۇ ـ دە. ئىككىنچىدىن، مىش ـ مىش گەپلەرگە قارىغاندا، بۇ زېمىن ئىسىملىك بوۋاق پومېشچىكنىڭ ئەمەس،

شۇ چاغدا يېزىغا چۈشكەن بىر كادىرنىڭ پۈشتىمىش. توّت خىل ئۇنسۇرلار يىغىۋېلىنغان شۇ كۈنلەردە توّۋەنگە چۈشكەن ئۇ «كادىر» بۇ پومېشچىكنىڭ چىرايلىق، تەرسا ئايالىنىڭ «توّغقىنى مەن» دەپ شۇ ئوّيدە يېتىپ - قوپۇپ يۈرگەنمىش. مانا مۇشۇ كۈنلەردە بۇ ئايال يىلانغا سېزىك بولغانمىش. ھاجىم پومېشچىك ئىنىسىنى دائىم ئەسلەپ تۇرسىمۇ (توّرەم ھاجىم دادىسىنىڭ ۋەسىيىتىگە ئاساسەن)، لېكىن بېرىپ يوقلاشقا، بۇ ئىشلارنى سۈرۈشتۈرۈشكە پېتىنالمايتتى. چۈنكى، ھاجىم ئۇ چاغدا رەئىس ئىدى. رەئىس بىلەن پومېشچىك ئوتتۇرىسىدا «ئوّچمەنلىك»تىن باشقا نەرسىنىڭ بولۇشى زادىلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

— زېمىن ئاجايىپ يىگىت، — دېگەنىدى مەكتەپ مۇدىرى ھاجىمغا يېلىنىپ، — مەكتىپىمىزدىكى قىرىق ئىككى ئوقۇغۇچىنىڭ ئالدى. ئۇ ئاجايىپ بىلىملىك، ئاجايىپ ئەخلاقلىق، تىرىشچان يىگىت!

— ئۇنداق بولسا سىلىنىڭمۇ قىزلىرى بارغۇ! — دېگەنىدى ھاجىم زەھەرلىك ھىجىيىپ قويۇپ، — قولىلىرىدىن چىقارمىسىلا!

— بۇ نېمە دېگەنلىرى، رەئىس ئاكا؟

— چۈشەنمىدىلىمۇ؟ مېنىڭ قىزىم گۈلناز ئۇنىڭ خىلى ئەمەس. بىلەملا، ئۇ دېگەن كىمنىڭ پۈشتى؟

— ئوّز باللىرىغۇ، رەئىس ئاكا؟

— بەس! — دېگەنىدى ھاجىم مۇدىرغا ئالىيىپ، — زېمىننى يېزىغا چۈشۈرۈۋەتسىلە. يانتاقلىق يېزىسىدىمۇ ئوتتۇرا مەكتەپ بار. ئۇلارغىمۇ ياخشى ئوقۇغۇچى لازىم. سىلى بۇ ئىشنى قىلالمىسا، مەن قىلالايمەن، خەير - خوش!

ئۇ چاغدا ھاجىمغا ھېچكىمنىڭ كۈچى يەتمىگەنىدى. زېمىن — كوّزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان، بۇرۇتى خەت تارتقان، قامەتلىك يىگىت ئاۋۋال «لۇشيەن تەربىيەسى كادىرى» نامى بىلەن

تەكلىماكان ئىچىدىكى يىراق يېزىغا باردى. كېيىن ئۇنىڭ تويۇسى شۇ يېزىغا يۆتكەلدى، ئۇ «باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرى» بولۇپ «ئۆستى». كېيىنچۇ؟ دادىيجاڭ ئۇنى قىزلارغا «چاقچاق» قىپتۇ دەپ ناھىيەگە چاققان سەۋەب بىلەن گۇڭشې ئەزاسى بولۇپ قالدى...

لېكىن، گۇلناز ھاجىمغا ئارام بەرمىدى، ۋېلىسىپىت بىلەن ھەدېسىلا «يانتاق» يېزىسىغا قاچاتتى. ئۇ ھەتتا «دېھقان بولۇپ كېتىمەن» دەپ غەلۋە قىلدى. دادىسىنىڭ تېپىپ بەرگەن خىزمەتلىرىنى قىلمىدى. ئۇ بىر كۈنى ئۆيگە مەست بولۇپ كىرىپ كەلدى، ھاجىم قىزىنى كۆرۈپ چەكمەندەك كۆكىرىپ كەتتى ۋە قولىدىن ئاپتۇۋا چۈشۈپ كەتتى... ئانا ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان قىزىنى قاراڭغۇ ئۆيگە سولىدى، چىمدىدى، چاچلىرىنى يۇلۇپ، دۇمبالىدى. لېكىن، قىز نە داد دېمىدى، نە كۆز يېشى قىلمىدى. ئاتا – ئانىسىنىڭ زەربىسىنى ئۇن – تىنسىز، چىدام – غەيرەت بىلەن كۆتۈۋالدى...

زېمىن تۇيۇقسىزلا بۇ ناھىيە زېمىنىدىن يوقالدى. ئۇ تېزلا نوپۇس، پارتىيە ئەزالىرى ۋە مائارىپچىلار تىزىملىكىدىن ئۆچۈرۈلدى. پومېشچىك دادىسى ئاتا مېھرىگە قانمىغان ئوغلى ئۇچۇن خىلۋەت جايلاردا ياش تۆكتى، لېكىن ئاكىسىغا يىلىنمىدى.

يىللار ئاتا يۈرىكىدىكى داغنى كۆچەيتتى، لېكىن ھاجىم بۇ داغلار ھېسابىغا شادلاندى. سەۋەبى ئۇنىڭ ياخشى كۆرىدىغان كەنجى قىزى گۇلناز كەم سۆز، خىيالچان، ئۆيدىن چىقماي كىتاب ئوقۇيدىغان بىر «مۇلايىم»غا ئايلاندى. ئارىدىن ئالتە ئاي ئۆتتى. گۇلناز ئاتا – ئانىسىنىڭ زورى بىلەن ھازىرقى ئېرى ئابلا يانتاققا ياتلىق بولدى.

ئابلا يانتاق بۇ يەرگە سىرتتىن كەلگەن كادىر بولغىنى بىلەن، ئۇنىڭ دادىسى مۇشۇ ناھىيەدە تۇغۇلغانىكەن. ئۇ ئاۋۋال ناھىيەلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ تەشۋىقات بۆلۈمىدە

ئىشلىدى، كېيىن چىقىرىمىز دەپ خېلى تىرىشىپ ئاقتۇرالمىدى. شاپىگرافتا بېسىپ ئەدەبىي ژۇرنال چىقىرىپ بۇ ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان شېئىرلىرىغا «يانتاق» دەپ تەخەللۇس قويىدى. ئۇنىڭ دېيىشىچە، بۇ تەخەللۇسنى گۈلناز قويۇپ بېرىپتۇدەك. ئابلا يانتاق ھەرقانداق گەپنى ئوچۇق ـ ئاشكارا قىلىۋېرىدىغان ئادەم بولغاچقا، بۇ ھەقتە:

— بىزنىڭ خوتۇننىڭ ئاشىقى يانتاقتا ئىشلەپتىكەن. ئۇ ئاشىق ـ مەشۇقلار يانتاقلىقتا مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىشكەن چېغى. بىزنىڭ خوتۇن ھازىرمۇ يانتاق ئوتۇن قالىمايدۇ!

— ھازىرمۇ زېمىن مۇئەللىمنى ئەسلەمدۇ ئەمىسە؟

— ئەسلىمەمدىكى! — دەيدۇ ئابلا يانتاق گويا باشقا بىر يات ئادەم توغرىسىدا سۆزلەۋاتقاندەك بەخىرامان ھالدا، — گۈلناز تۇرماق مەنمۇ ئەسلەيمەن!

— بەللى، بەللى، — دەيدۇ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان ئەرلەر «يانتاق»قا نەپرەت بىلەن قارىشىپ، — سىلەرزە، كۆندەشلىك قىلمايدىكەنلا، ھە، دېگەنبىلەن؟

— كۆندەشلىك قىلىدىغانلار ئاڭسىزلار، نادانلار! ھەممە ئادەم بىلىدىغان پاكىتنى يالغاندىن رەت قىلىپ گۈلناز تۇخۇمدىن ئاق، ياقۇتتەك ساق دېسەم بولامتى ئەمىسە؟ ھەرقايسىلىرى تۆت ـ بەش ئەرگە تەگكەن خوتۇن بىلەن توي قىلىشىپمۇ تېخى «ئايالىم ساق، قىز چىققتى» دېيىشىدىكەنلا. مانا بۇ چاكىنىلىق، تازا ئەخمەقلىق. مەن ئاشكارا دەيمەن، گۈلناز ماڭا قىز تەگمىدى. مەن بىلەن توي قىلىپ بىرىنچى ئاخشىمى «زېمىن، زېمىن!» دەپ توۋلىدى تېخى، مەن ئاۋۋال سوۋۇدۇم، كېيىن ئۆزۈمنى ئەيىبلىدىم: «ھۇ جىگىرى يوق يانتاق، بىلىپ تۇرۇپ ئالىسەنۇ، تېخى سوۋۇيسەن، مۇھەببەتكە سادىق ئايالىڭ بولغىنىغا خۇشال بولمامسەن؟» دەپ ئۆزۈمنى تىللىدىم تېخى!...

ئابلا يانتاقنىڭ ھەق ـ ناھەق ئالدىدىكى ئوچۇق سۆزلۈكى

ئۇنىڭ چوڭ ئەيىبى، ھاجىمنىڭ ئۇنى يامان كۆرۈشىنىڭ، ئابلا يانتاق بىلىملىك، تىرىشچان يىگىت بولسىمۇ ئۇن ئەچچە يىلدىن بېرى ئادەتتىكى كادىر بولۇپ تۇرۇۋېرىشىنىڭ سەۋەبىمۇ مانا شۇ.

لېكىن، بۇلار بىلەن ئابلا يانتاقنىڭ قىلچە كارى يوق. ھاجىم ئۈچۈن ئابلا يانتاق، گۈلنازلارنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى بىر ۋەھىمە، بىر نومۇس. نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇلار ھازىر ئىككى باللىق ئەر ـ خوتۇن. ئۇلار ھاجىمنىڭ قىزى ۋە كۈيۈ ئوغلى. ھاجىمنىڭ ئۆيىگە كۆپ كېلىدىغان قىزىمۇ شۇ گۈلناز، كۈيۈ ئوغلى شۇ ئابلا يانتاق. ھازىرمۇ زېمىننى كۆزدىن ئوڭايلا يوقاتقان ھېلىقى چاغلار بولغان بولسىدى، ھاجىم كىرسىز، داغسىز ياشىغان بولماسمىدى؟ لېكىن، ھاجىم بۇ قىزى بىلەن كۈيۈ ئوغلىدىن ئۇنداق ئاسان قۇتۇلار ئەمەس: قىزى ھازىر ئىككى باللىق بولغىنىغا قارىماي بالا ۋاقتىدىكىدەك ئەركە. ئۇ خالىغان ۋاقىتتا ئانىسىنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ، بۇرنىدىن چىقىپ، ھاجىمنىڭ ماقۇللۇقىغا ئېرىشىپ ئاتا ـ ئانىسىدىن ئالالايدۇ، ئاتا ـ ئانىسىغا ئېغىنالايدۇ. ئۇ تاپا ـ تەنە، ھەيۋە ـ پوپوزا بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدۇ، ھېچكىم قاپاق كۆتۈرۈپ قارىيالمايدىغان دادىسىغا تىك تۇرۇپ:

— مەن سىلىگە شەرت قويۇپ تالالىق بولغانمەن، دادا، سىلى شەرتىمگە كۆنگەن. يادىلىرىدىن ھەرگىز چىقمىسۇن: قىزىم تالالىق بولۇشقا رازى بولسىلا، ئۆمۈر بويى دېگىنىنى قىلىپ بېرىمەن دېگەن ئۆزلىرىغۇ دەيمەن؟ — دەپ سورايدۇ. ھاجىم قىزى ئولتۇرۇپ قالغاچقا، خەقنىڭ تاپا ـ تەنىسىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈنلا قىزىنى ئابلا يانتاققا يۇقىرىقى شەرت بىلەن ئەلچى ئارقىلىق ئۇناتقانلىقى راست، شۇڭا ھاجىم قىزىنىڭ شەرتىگە ماقۇل دېمەسكە ئىلاجسىز، شۇڭا قىزى ھازىرمۇ بۇ چوڭ ئۆينىڭ ئەركىسى. كۈيۈ ئوغلىچۇ تېخى؟ كىشىلەر ئاغزى بىلەن كۆڭلى بىر دەپ باھا بېرىدىغان بۇ ناھىيەگە داڭلىق

«شائىر» جەمئىيەتتە ھاجىم توغرىسىدا قاملاشمىغان گەپلەرنى قىلالايدىغان بىر دىنىبىر ئادەم، ھاجىم توغرىسىدىكى قايسى ئەپقاچتى گەپ ئابلا يانتاقتا كېلىپ توختىمىغان؟ مەيلى ئۆزىنىڭ بولسۇن ياكى باشقىلارنىڭ بولسۇن ھاجىم توغرىسىدا گەپ تارقالسىلا، بۇ گەپ سۇرۇشتۇرۇلگەندە ئابلا يانتاق دەرھال بويىنغا ئالىدۇ ۋە ئاتىسىغا ئىمزاھات بېرىش ۋە ئەپۇ سوراش ئۇچۇن ئايالىنى كەينىگە، چوڭ بالىسىنى ئالدىغا، كىچىكىنى ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا ئولتۇرغۇزۇپ ۋېلىسىپىت بىلەن چوڭ ئۆيگە ماڭىدۇ. ئابلا يانتاق دوقمۇشتا - دوقمۇشتا توختاپ ئەل - ئاغىنە، تونۇش - بىلىشلىرىگە قەيەرگە، نېمىگە ماڭغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ ئارىلىقى بەش يۈز مېتىر كېلىدىغان يولنى ۋېلىسىپىت بىلەن ئىككى - ئۈچ سائەت مېڭىپ ھاجىم ئاتىسىنىڭ ئۆيىگە ئىپتارچىدەك كۈن قىزىلى تۈگەي دېگەندە كىرىپ كېلىدۇ. ھاجىمنىڭ ئەركە قىزى ئاتىسى بىلەن يۈزلىرىنى يېقىشىپ، ئادىتى بويىچە ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ، كېيىن قوللىرىنى سۆيۈپ كۆرۈشىدۇ. نەۋرىلەر بولسا خۇددى ئانىسىنى بىر كۈن باغلاقتا كۈتكەن موزايلاردەك بوۋىسى بىلەن مومىسىنىڭ قۇچىقىغا تاشلىنىدۇ. ئابلا بولسا ئاۋۋال قېيىنئانا بىلەن ئېگىلىپ سالام بېرىپ بىر مىنۇتتەك تىنچلىق سورىشىدۇ - دە، ھاجىمغا ئىككى قولىنى سوزۇپ ھاجىم خالىسۇن - خالىمىسۇن قول ئېلىشىپ كۆرۈشىدۇ. ئۇ ھاجىمنىڭ قاپىقى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. ھاجىمنىڭ تاپا - تەنە، ھەتتا تىل - ئاھانەتلىرىنىمۇ يېنىك كۈلكە، ئىللىق چىراي بىلەن قارشى ئالىدۇ. ھاجىم ئابلانىڭ يارىماس گەپلىرىنى ياكى شاپىگراف بىلەن تارقالغان يارىماس شېئىرلىرىنى تىلغا ئېلىپ غەزەپ بىلەن كايىغاندا:

— خاپا بولمىسىلا، ئاتا، قانداق قىلىمىز، خام سۈت ئەمگەن بەندىكەنمىز! — دەپ قويىدۇ.

— قاچانغىچە چوڭ بولمايسىلە دەيمەن؟

— تەس ئىكەن، ئاتا، بەكمۇ تەس ئىكەن...

خاپىچىلىق بىر نەچچە مىنۇتتىلا تۈگەيدۇ. ئابلا ھاجىمنىڭ خەلق ئىچىدىكى ئىناۋىتىگە دائىر ئەڭ يېڭى خەۋەرلەرنى شۇنداق چىرايلىق تىل بىلەن سۆزلەشكە باشلايدۇكى، ھاجىم بىردەمدىلا بۇ يارىماس كۈيئو ئوغلىدىن كۆڭلى سۇ ئىچىپ رازى بولۇپ قالىدۇ:

— سىلىنىڭ ئىككىلىك خەتلىرى بىلەن ئاكىمىز ئىبراھىم ئەزىز ئاپتونوم رايوندىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەر بىلەن كۆرۈشۈپ يۈرۈپ، دەرياغا كۆۋرۈك سېلىشنى دۆلەت پىلانىغا كىرگۈزۈپ ھۆججەت تارقىتىپتۇ. تۆردى كېرەم ئاكىمىز شەخسەن ئۆزى بىزنىڭ مەدەنىيەت يۇرتىمىزغا كىرىپ مېنى يالغۇز يەرگە تارتىپ بۇ خەۋەرنى يەتكۈزدى دېسىلە. مەن بىر ئەزان ئېيتقۇچىلىك ۋاقىت ئىچىدە بۇ خەۋەرنى كىنوخانا ئالدىدىكى كوتىچىلارغا، «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى»دىكى پىۋىكەشلەرگە، ئاممىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتىگە قاتناشقىلى كەلگەن ئوغلاقچى، چېلىشچى، چامباشچى، داستانچىلارغا، ئۇ يەردىن چىقىپ سەنئەت ئۆمىكى، كىنو شىركىتى، سىياسىي كېڭەشنىڭ قېرىلىرىغىچە بۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈپ بولدۇم دېسىلە. ياللا، ھازىر شۇ تاپتا پۈتۈن ناھىيە سىلىنىڭ ياخشىلىقلىرىنى سۆزلىمەكتە!

مانا بۇ ئابلا يانتاقنىڭ ھاجىم توغرىسىدا يۈز تۈرانە سۆزلىگەن بىر لا سۆزى. مۇنداق سۆزلەر بىلەن ماختاشلار غەيۋەت ـ شىكايەتتىن كۆپ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھاجىم ئابلا يانتاق ئۈچ كۈنلا كەلمىسە زېرىكىپ ـ دۈتلىنىپ قالىدۇ.

لېكىن، ھاجىم نېمىلا بولمىسۇن بۇ كۈيئو ئوغلىنى يامان كۆرىدۇ. يامان كۆرۈشىنىڭ سەۋەبى قىرىق ياشتىن ئاشقان، بىلىملىك بىر ئادەمنىڭ تېخىچىلا ئادەتتىكى كادىر بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقىدا.

ھاجىم ئۆيئىچى، قوۋم ـ قېرىنداشلىرى توغرىسىدىكى

خىياللىرىدىن زېرىككەن چېغى، موللاق سوپىغا قاراپ يەنە بىر قېتىم ئالىيىپ قويدى. موللاق سوپى ئورنىدىن يېرىم ئۆرە بولۇپ يەرگە تۇكۇردى ــ دە، ھەدىس ئوقۇدى:

«ئەل كەززەبۇ لائۇمـمتى (يالغانچىلار خۇدانىڭ بەندىسى ئەمەس) !»

ھاجىم ئايەتنىڭ مەنىسىنى بىلىدۇ، ئۇ موللاق سوپىنى تىللىدى:

ــ سەن بىغەرەز، بەچچىغەر !

سوپى كۈلۈپ قويۇپ يەنە ھەدىس ئوقۇدى:

«شەررىنناسى، مەن يەنزۇرۇنناسى !»

«ئادەملەرنىڭ يامىنى باشقىلارغا زىيان يەتكۈزگۈچىلەردۇر» دېگەن بۇ ھەدىسنى ئاڭلاپ ھاجىم موللاق سوپىغا تىكىلىپ قارىدى. بۇ ناھىيەدە ھاجىمنى زىيان سالغۇچى دېيەلەيدىغان ئادەم يوق ئىدى، مۇنۇ يىل بويى زۇۋان سۈرمەيدىغان، لېكىن بەش ۋاق نامىزىنى مەسچىتتىن باشقا يەردە ئوقۇمايدىغان كاج سوپى بۇ ھەدىسنى ھاجىمغا قارىتىپ ئوقۇماقتا. ئۇ ھاجىم توغرىسىدا بىرەر بولمىغۇر گەپ ئاڭلاپ قالدىمۇ قانداق؟ ھاجىم سوپىغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى ۋە بايىقى ھەدىسنىڭ تەتۈرىسىنى ئوقۇدى:

«خەيرۇنناسى مەن يەن فەئۇنناسى !»

«ئادەملەرنىڭ ياخشىسى باشقىلارغا مەنپەئەت بەرگۈچىلەردۇر» دېگەن بۇ ھەدىسنى موللاق سوپى دەرھال چۈشەنگەن ئوخشايدۇ. ئۇ ئەسكى پەرىجىسىنىڭ پېشىنى قېقىپ يەرگە تۇكۇردى ۋە ھاجىمغا تەتۈر قارىۋالدى.

موللاق سوپىنىڭ بۇ قىلىقى ئىسيان كۆتۈرگەنلىكى، نەپرەتلەنگەنلىكى ۋە قاتتىق تىللىغانلىقى: ھاجىم زالىم بايلارنىڭ ئۇستىدىن ياش تۆكۈپ شىكايەت قىلىپ قايتىپ كەلگەندە، ئۆز ئىنىسىغا پومېشچىك قالپىقىنى كىيدۈرۈپ تۆت يانچۇقلۇق كۆك چاپان كىيىپ كەلگەندە، يەنە بىرىنچى بولۇپ

ساقىلىنى قىردۇرۇۋېتىپ بىلىكىگە قىزىل بەلگە تاقاپ كەلگەندە، ئۇ ھازىرقىدەك يەرگە تۇكۇرۇپ تەتۇر قارىۋالغانىدى. ھاجىم ئۇ چاغدا ھاجىم ئەمەس ئىدى. ئۇ چاغدا ئۇ بۇرۇنقى بەگ، بولغۇسى رەئىس، شۇ چاغنىڭ ئاكتىپلىرىدىن ئىدى.

ئۇ چاغلاردا ئاكتىپلار باشقىلارنىڭ تىل - ئاھانىتىدىن قورقاتتىمۇ؟ ئۇ چاغدا تىل ئاڭلاش، ھەتتا تاياق يېيىش تولىمۇ كۆڭۈللۈك ۋە ئالقىشقا ئىگە ئىدى. چۈنكى، بۇ ھال زەربە يېگۈچىنىڭ پەزىلەت ئىگىسى، سەممىمىي - سادىق ئىكەنلىكىنىڭ ئىسپاتى بولالايتتى.

ھازىرچۇ؟ ئادەملەرنىڭ كۆزى ئېچىلدى، يۈرىكى چوڭايدى، ئەقلى ئىشلەيدىغان بولدى. ئادەملەر ھازىر تەگكۈزۈپ تىللايدۇ، قورقماي تىللايدۇ، ۋارقىراپ تىللايدۇ. مۇنۇ مۆرىمەسنىڭ تىلى، ئاۋازى مۇشۇ تەتۈر قارىۋېلىش ئوخشايدۇ. ئۇ نېمىشقا ھاجىمنى تىللىدى؟ نېمىشقا جامائەت ھۆرمەت قىلىدىغان ھاجىمنى، ھۆكۈمەت ھىمايە قىلىدىغان رەئىسنى تىللىيالىدى - ھە؟ ئۇنىڭ ھاجىمنىڭ يوشۇرۇن ئىشلىرىدىن خەۋىرى بارمۇ يا؟

لېكىن، ھاجىم ھېچ ئىشنى يوشۇرۇن قىلمىدى. يانچۇقىدىكى ئەرزنىگە ناھىيە، ۋىلايەت رەھبەرلىرىدىن ئون ئىككى كىشىنىڭ ئىمزاسى قويۇلغان. تېخى ئىمزا ئالدىغا رەھبەرلەر: «تېزدىن ئەمەلىيلەشسۇن»، «مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلەر بويىچە بىر تەرەپ قىلىنسۇن»، «تولۇق قايتۇرۇلسا بولىدۇ»، «دەرھال ئېنىقلاپ چىقىپ، بىر تەرەپ قىلىنسۇن»، «يەر ۋە نەق پۇل بېرىلسە بولىدۇ»، «ئۆز ئەينى بويىچە ئىگىسىگە قايتۇرۇلسۇن» دېگەندەك ياخشى گەپلەر يېزىلغان. شۇنچە رەھبەرلەر كۆرۈپ چىققان ئەرز، تېخى پات ئارىدا ھۆججەتكە ئايلىنىدىغان ئەرز ھاجىمنىڭ مەخپىي ئىشى ئەمەس، موللاق سوپى ئەۋلىيا بولساڭمۇ بۇنى بىلەلمىگەنسەن، بىلگەن بولساڭمۇ ئەزەپلىنىشكە ھەققىڭ يوق...

2

ھاجىم ھويلىغا كىردى. ھاجىم بىلەن بىللە بىر خىل كۆرۈنمەس سۇر ـ ۋەھىمە ھەم ھويلىغا كىردى، چوڭ قورۇدا باياتىن كۇلۇپ يۈرگەن ئاياللار، چۇڭقىلدىشىۋاتقان باللار گويا بىر يوشۇرۇن ئاۋازغا قۇلاق سېلىشىۋاتقاندەك ياكى قىرائەت ئاڭلاۋاتقاندەك ۋەياكى يوشۇرۇن ئىش قىلىشىۋاتقاندەك جىمىپ كەتتى. ھويلا شۇنچىلىك جىمىپ كەتتىكى، ئۆگزىدىكى ئانا كەپتەرنىڭ بۇقۇلدىشى، پېشايۋاندا نېمىنىدۇر مارىلاپ ئېھتىيات بىلەن كېتىۋاتقان تاغىل مۇشۇكنىڭ ئاستا پۇشقۇرۇشى ھويلا ئۈچۈن ئەنسىزچىلىك بىلىنىدى. ھاجىمنىڭ كالىچىنى بىر كېلىن يەردىن ئېلىپ سۇرتسە، بىر كېلىن ئات قۇيرۇقىدىن قىلىنغان يەلپۈگۈچ بىلەن پەلتوسىنى ئاستا قاقتى، باياتىن ئايۋاندىكى قازناقتا قات ـ قات كۆرپە ئۈستىدە ئالتۇن چىشلىرىنى يالت ـ يۇلت قىلىپ ئولتۇرغان نىساخان ھاجىممۇ ھاجىمنى كۆرۈپ ئېغىر بويىنى يېنىك قىلىپ ئاپتۇۋا بىلەن مىس چىلاپچىنى قولىغا ئالدى. نىساخان ھاجىم ھەرقانداق ۋاقىتتا مىس چىلاپچا بىلەن چۆگۈننى باشقىلارغا تۇتقۇزمايدۇ. «تەرىتىگە سۇ بېرىش» دېگەن سۆزنى بۇ ھاجىم ئانا ھەممىدىن مۇقەددەس بىلسە كېرەك، ھاجىم ئۈچۈن كۈنىگە بەش قېتىم قىلىدىغان بۇ خىزمىتىنى ھاياتىنىڭ خۇشاللىقى ۋە مەنىسى ھېسابلايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھاجىم يوق چاغدا ئۆزىنى ئون ئىككى ئېغىز ئۆيگە جايلاشقان ئون سەككىز جاننىڭ خوجايىنى ھېسابلايدىغان بۇ تەكەببۇر، ھەيۋەتلىك ئايال ھاجىم ھاجىم ھويلىغا كىرىش بىلەن ئۆزىنى بۇ چوڭ ھويلىنىڭ سادىق قۇلى ھېسابلايدۇ ـ دە، كۈندىن ـ كۈنگە ئېغىرلىشىۋاتقان گەۋدىسىنى لىغىرلىتىپ كېلىنلىرى بىلەن بەسلىشىپ ھاجىمنىڭ خىزمىتىنى قىلىدۇ.

ھاجىم قولىنى يۇيۇپ، ئاغزىنى چايقاپ بالىخانىدىكى نەمرۇدنىڭ ئۆيىگە قاراپ قويىدۇ ـ دە، ھاجى ئانىغا:

ــ ئۇ يېنىمغا كىرسۇن! ــ دەپ بۇيرۇق بەردى.

ھاجىمنىڭ چوڭ قورۇسىدا قىلىنىدىغان ئىشلارنىڭ مەخسۇس بىجىرگۈچىلىرى بار ئىدى. ھاجىم يېنىغا كىمنى چاقىرغانلىقىغا قاراپ قىلماقچى بولغان ئىشنىڭ مەزمۇنىنى ئۆيدىكىلەر بىلىپ بولىدۇ. مەسىلەن، جامائەت بىلەن پۈتىدىغان ئىش بولسا ھاجىم چوڭ ئوغلى قۇببەسنى يېنىغا چاقىرىدۇ، ئۇ جامائەتكە ئارىلىشىپ تەجرىبە توپلىغان ھەمدە بۇنداق ئىشلارغا ماھىر. پۇل بىلەن پۈتىدىغان ئىشقا ئەلۋەتتە كىچىك ئوغلى قۇددۇس تەييار. ئۇ پۇل تاپالايدۇ، خەجلىيەلەيدۇ. ھۆكۈمەت بىلەن پۈتىدىغانلىكى ئىش ئوتتۇرانچى ئوغلى نەمرۇدقا تاپشۇرۇلىدۇ. نەمرۇد ھاجىمنىڭ ۋە كۆيۈ ئوغۇللارنىڭ نامىدىن پايدىلىنىشتا تولىمۇ قابىلىيەتلىك.

بۇ ئۆيدە پات ـ پات پۈتۈن ئائىلە ئەزالىرىنىڭ چوڭ ئۇچرىشىشىمۇ بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ئۇچرىشىشقا ناھىيەنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى تۇردى كېرەم، دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاسىم قۇربان، كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئوبۇلغازى، بەزىدە ۋىلايەتتىن ئىبراھىم ئەزىزلەرمۇ ئەر ـ خوتۇن كېلىپ قاتنىشىدۇ. ئەمما، بىرلا ئابلا يانتاق تەكلىپ قىلىنمايدۇ. لېكىن، شۇنداق بولسىمۇ ئابلا پات ـ پات تەكلىپسىزلا بۇنداق سورۇنلارغا كېلىپ قاتنىشىدۇ ۋە ھەممىدىن جىق سۆزلەيدۇ، ھەممىدىن جىق يەيدۇ ۋە ھەممىدىن كېيىن قايتىدۇ.

بۇنداق سورۇنلاردا ھاجىم ئاز، ئاقىدىغان گەپلەر بىلەن چەكلىنىدۇ ـ دە، باشقىلارنىڭ مۇھىم ئىشلاردىكى پىكىرلىرىنى كۆپرەك ئاڭلايدۇ. ئاخىرىدا ھەربىر ئوغۇل ـ قىز، كۆيۈ ئوغۇللىرىغا بىر ـ بىرلەپ ئىش تاپشۇرىدۇ ۋە قەرەل بېكىتىپ بېرىدۇ. بۇ يول بىلەن ھاجىمنىڭ تاپشۇرمىلىرى

بىرمۇبىر ئەمەلگە ئېشىپ، ئۇنىڭ جامائەت ۋە يۇرت ئىچىدىكى ئىناۋەت ـ ئابرۇيى ئۆسۈپ باردۇ.

— ئۇلتۇرۇڭ، بالام، — دېدى ھاجىم بوسۇغىدا تىك تۇرغان قامەتلىك، ياخشى كىيىنگەن ئوغلىغا يالت قىلىپ زوق بىلەن قاراپ قويۇپ، — مۇنۇ لىپاپىدىكى دەۋانى ئوبۇلغازىغا ئاپىرىپ بېرىڭ، مەن زۆرۈر بولغان ئىمزالارنىڭ ھەممىسىنى قويدۇرۇپ بولدۇم، ئەمدى بېجىرىشلا قالدى. مېنى بەردى دېمەڭ، دەۋاگەرنىڭ ئۆز ئىسمىنى ئېيتىڭ، شۇنىڭ نامىغا ھەل بولسۇن.

— خوپ، دادا، لېكىن...

— لېكىننى دېمەيراق تۇرۇڭ، ھەل بولغاندىن كېيىن قالغان گەپلەرنى دېيىشىمىز، بالام.

نەمرۇد دادىسىنىڭ مۇددىئاسىنى چۈشەندى ـ دە، كۈلۈپ تۇرۇپ دادىسىغا قارىدى.

— ئاپىڭىز پىكرىڭىزنى ماڭا ئېيتتى، بالام. ھازىرچە جاي سېلىشقا ئالدىرىماڭ، ئۈچ ئېغىز ئۆي تارلىق قىلمۇاتقان بولسا بىزنىڭ ئۆينىڭ ئۇستىگە يەنە بىر ئېغىز چوڭ ئۆي ياسىتىپ بېرەي. ئاز كۈن تەخىر قىلىڭ، ئىنىڭىز قۇددۇس ھاجىمنىڭ يېڭى ئۆي سالغىنىغا قاراپ دوراپچىلىق قىلماڭ. ئۇ دېگەن تىجارەتچى، ئۆي سالىدۇ، ئۇنى ساتىدۇ، ھەرگىز بۇ ھويلىدىن كۆچۈپ چىقىپ كەتمەيدۇ.

ئوغلى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ھاجىم:

«ئۇھ ! — دېدى ئۆز ـ ئۆزىگە، — شۇنداق، ئەمدى ۋاقتى كەلدى، قەسىر بولۇش كېرەك. ئون ئىككى مو باغ، ئوتتۇز ئالتە ئېغىز ئۆي، تۆت چوڭ لاپاس، ئىچكىرىكى ـ تاشقىرىقى ئىككى قورۇ، ئاتخانا ئورنىغا ماشىنا قويىدىغان ئۆيلەر، قوي ـ كالا، تۆگە قوتانلىرى ئورنىغا گۈللۈك، سۇنئىي تاغ... رەھمىتى ئاتام تۆرەم ھاجىم... بوۋام ياقۇپ ھاجىم...»

هاجىم كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ خىيالغا كەتتى: ئىنسان ئۆز سۇپىتى بىلەن ئۆلمەستۇر. پاكلىق، دىيانەت خۇدايىتائالا ئىنسانغا بەرگەن سۇپەتتۇر. لېكىن، ئاللانىڭ ئاسىيلىرى بولغىنىدەك بۇ سۇپەتلەرنىڭمۇ ئاسىيلىرى بار. مىڭ قەتلى شۈكۈر، مەن سەككىز ئەۋلادتىن بېرى بۇ سۇپەتكە داغ چۈشۈرمىگەن بىر ئائىلىنىڭ پۇشتىمەن. پەيغەمبىرىمىز ھەققىدە يېزىلغان كىتابلارنى دېھلىدا ئوقۇۋاتقىنىمدا يادلىۋالغانمەن. ئاجايىپ پاك نەسەبنامە، ئاجايىپ تارىخ: ئىنسانىيەت شانۇشەۋكىتىنىڭ گۈلتاجى، بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز، خۇدانىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسى قۇرەيش قەبىلىسىدىن بولمىش ئابدۇللا، ئانىسى قۇرەيش قەبىلىسى جۇھدا ئائىلىسىدىن بولمىش ۋەھبىنىڭ قىزى ئامىنە. ئابدۇللانىڭ ئاتىسى ئابدۇمۇتتەللىب، ئانىسى قۇرەيش قەبىلە مەختۇم ئائىلىسىدىن بولمىش ئەمىرنىڭ قىزى پاتىمە. ئابدۇمۇتەللىب قۇرەيش قەبىلىسىنىڭ ئاتىسى ئىدى. ئابدۇللا مۇتەللىبنىڭ ئاتىسى ھاشىم، ئانىسى ناجار ئەمىرىنىڭ قىزى سەلىمە، ھاشىمنىڭ ئاتىسى ئابدۇماناپ، ئانىسى ئاتىكە، ئابدۇماناپنىڭ ئاتىسى قۇسەيىي، ئانىسى ھۇبالار ئىدى. بۇ بەش ئاتا، بەش ئانا ئۆز دەۋرىنىڭ ساپ، دىيانەتلىك ئاتا ـ ئانىلىرى بولغان. ئۇلار دەۋرنىڭ ھۆكۈمدارلىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىچۇ؟ قۇسەيىينىڭ ئاتىسى مالىك، ئانىسى پاتىمە؛ مالىكنىڭ ئاتىسى مۇررە، ئانىسى سىندى؛ مۇررەنىڭ ئاتىسى كەيىب، ئانىسى مۇسىيە، كەيىبنىڭ ئاتىسى رۇيئى، ئانىسى مەريەم؛ رۇيئىنىڭ ئاتىسى ئالىپ، ئانىسى ئاتىكە؛ ئالىپنىڭ ئاتىسى فىھرا، ئانىسى راھىلە ئىدى. فىھرا قۇرەيشنىڭ ئۆزى شۇ. ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى قۇرەيش قەبىلىسى دەپ ئاتالغان.

يۇقىرىدا ئىسمى زىكرى قىلىنغان ئالتە ئاتا ئۆز دەۋرىنىڭ ئەڭ چوڭ ھۆكۈمرانلىرى، سەردارلىرى ۋە كاتتىلىرى ئىدى.

ئالته ئانىمۇ ئەمىرلەر، توپ بېشى، كاتتا ئائىلىلەرنىڭ ئەڭ پاكىز، ئەتىۋارلىق قىزلىرى ئىدى. يەنە يىراقلىساق: فېھرانىڭ ئاتىسى مالىك، ئانىسى ۋەندەيلى، مالىكنىڭ ئاتىسى نەزەر، ئانىسى ئاتىكە، نەزەرنىڭ ئاتىسى قانان، ئانىسى بەررا، قانانىڭ ئاتىسى كازىم، ئانىسى هاۋانى، كازىمنىڭ ئاتىسى مۇدەركا، ئانىسى سەلىمە، مۇدەركانىڭ ئاتىسى ئىلياس، ئانىسى ئاتاقلىق هەندەفە، ئىلياسنىڭ ئاتىسى موزەل، ئانىسى رەباب، موزەلنىڭ ئاتىسى نىزار، ئانىسى سەئود، نىزارنىڭ ئاتىسى مەئەد، ئانىسى مۇئانى، مەئەدنىڭ ئاتىسى ئەدنان ئىدى.

يۇقىرىدا پەيغەمبىرىمىزنىڭ يىگىرمە بىر ئاتىسى تىلغا ئېلىنىدى. تارىخچىلار ۋە مۇھەددىسلەر بۇنەسەبنى ئىبراھىم خېلىلۇللانىڭ ئوغلى، ئەرەب ئاتىسى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامغىچە ئېلىپ بارىدۇ. بۇ ئاتىلار پاكلىقنىڭ، دىيانەتنىڭ ئۈلگىلىرى ئىدى. بۇ ئانىلارمۇ شۇ ئۆزلىرىگە تېگىل بولغان دەۋرنىڭ پەزىلەت هامىيلىرى، مېھىر ـ شەپقەت ئۈلگىلىرى ئىدى. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسەبى ئېسىل نەسەب، پاك ئاتىلار، پاك ئانىلاردۇر...»، «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زەنجىرسىمان ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ هەممىسى ئېسىل زاتلار، ئەربابلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىرەر چاكىنا ئادەمنى ئۇچراتمايمىز... شۈبهىسىزكى، نەسەبى ئېسىل، تېگى پاك بولۇش پەيغەمبەرلىكنىڭ شەرتلىرىدىندۇر.» تۆرەم هاجىم، ياقۇپ هاجىم، زىكرىيا هاجىم، يەهيا هاجىم، رەسۇل بەگ، خۇداقۇلى بەگ، سەئىدىيە خانلىقىنىڭ قۇربېشى بولغان چوڭ بوۋام هارۇن بەگلەر ئاتامنىڭ دېيىشىچە پاك ـ دىيانەتلىك ئۆتكەن يۇرت چوڭى، جامائەت ئەربابلىرى ئىمىش. مۇلايىملىق، سەۋرچانلىق، شۇكرى قىلىش، ئادىللىق، كەمتەرلىك، ئىپپەت، كەڭ قوللۇق، قەهرىمانلىق، نومۇسچانلىق قاتارلىق گۈزەل خىسلەتلەر بۇ نەسەبنىڭ پەزىلەت بەلگىلىرى بولغانىمىش. ئۇلار

پەيغەمبەرلەرنى ئۆلگە قىلىپ بالىلىرىغا كىچىك چېغىدا قوي باقتۇرغانىكەن. دۇنيا ــ بايلىقلا ئۆزلىرىنى ئورمىغانىكەن، پاھىشە ــ نەپسانىيەتتىن ئۆزلىرىنى قاچۇرغانىكەن. يەتتە ئاتام ئۇلاشتۇرۇپ كەلگەن بۇ پەزىلەت نەسەبىگە مەن ئىبراھىم ھاجى ۋارىسلىق قىلالىدىممۇ؟ ئىنىم ئىسمائىل ھاجى نېمىلەرنى كۆرمىدى؟ يىگىرمە بەش يىل پومپىچىكلىك قالپىقى ئاستىدا خورلاندى. مەن ئۇنىڭغا قانچىلىك مېھىر ــ شەپقەت كۆرسىتەلىدىم؟ بالىلىرىمچۇ؟ ئوغۇللىرىمنى ھەتتا سۈرۈشتۈرۈپ ئۆيلىدىم. قىزلىرىمنى نەسەب ۋە پەزىلەتكە قاراپ ياتلىق قىلدىم. ھالال گەپ، ھالال ئىش ۋە ھالال نىيەت بىلەن مانا بۇ يىل ئىككى ئاي كەم يەتمىش ئالتە ياشقا كىرىپتىمەن. لېكىن، دۇنيادا ياشىماق بارغانسېرى تەسلەشمەكتە. گۈزەل نەرسىلەر بىلەن پاسىق نەرسىلەر چىقىشالمايدۇ، لېكىن شۇنىسى يامانكى، گۈزەل نەرسىلەرمۇ بىر ــ بىرى بىلەن چىقىشالمايۋاتىدۇ، بىر ــ بىرىنى رەت قىلىشۋاتىدۇ. مۇلايىملىق بىلەن قەھرىمانلىق، سەۋر ــ قانائەت بىلەن ئادىللىق پۈتىشالمايۋاتىدۇ. كەڭ قوللۇق بىلەن مېھرىبانلىقمۇ بىر ــ بىرىگە تىغ تەڭلەشمەكتە. ھەممىلا ئادەم سەندىن پايدا ئالسام دەيدۇ، سەن كىمدىن پايدا ئالىسەن؟

«پايدا» دېگەن سۆز خىيالىدىن غىل ــ پال ئۆتۈش بىلەن ھاجىمنىڭ ۋۇجۇدىدا بىئاراملىق پەيدا بولدى. چۈنكى، ئۇنىڭ يادىغا پەيغەمبەرلەرنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا يېزىلغان مۇنۇ سۆزلەر كەلگەنىدى: «پەيغەمبەرلەرنىڭ دۇنياغا ۋە دۇنيا مەشغۇلاتلىرىغا قىزىقماسلىقى چوقۇم. چۈنكى، ئۇلار باي بولىدىغان بولسا، دۇنيا بىلەن بولۇپ كېتىپ، مەڭگۈلۈك بەخت ــ سائادەتتىن مەھرۇم بولغان بولاتتى... جىمى بالايىئاپەت دۇنياغا ئۆزىنى ئۇرۇش، دۇنياغا ھەددىدىن ئارتۇق بېرىلىپ كېتىشتىن

كېلىپ چىقىدۇ...»① نەمرۇدنىڭ ناشايان ئىش بىلەن زىيان تارتىشى ھاجىم نەسەبىنىڭ يۈزىگە چۈشكەن بىر داغ بولسا، ئۈچىنچى ئوغلى قۇددۇسنىڭ شەھەر مەركىزىگە ئىمارەت سېلىپ، پۈتۈن بىر سودا سارىيىنى ئىگىلەپ، ئوتتۇزدەك ئادەمنى ئىشقا سېلىپ بۇ چېتى شاڭخەي، گۇاڭجۇ، بېيجىڭ، ئۇ چېتى راۋالپىندى، كاراچى، جىددە، ئىستامبۇللاردىن مال ئەكىلىپ تىجارەت قىلىپ پۇل ـ دۇنياغا بېرىلىشى ھاجىمنىڭ بېشىغا بالايىئاپەت كەلتۈرەمدۇ ـ قانداق؟ بۇ ئىشلار ھاجىمنىڭ خەلق ئىچىدىكى نام ـ شەرىپىگە دەخلى يەتكۈزمەيتتىمۇ؟ موللاق سوپىنىڭ ئەرەبچە گەپ بىلەن ھاجىمنى ئەيىبلىشى مانا شۇلارغا قارىتىلغانمۇ ياكى باشقا...

«باشقا»دىن كېيىن ھاجىم قىمىرلاپ قويدى:

— ھەي! — ئۇ مەقسەتسىزلا ۋارقىرىدى. بۇ خىل ۋارقىراش ھاجىمنىڭ خاپا بولغانلىقىنىڭ بەلگىسى، بۇنى ئۆيدىكىلەر ياخشى بىلىدۇ. ھاجىمنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىش بىلەن نىساخان ھاجىم ئانا پەتنۇسقا چۆچۈرە ئۇسۇلغان چىنىنى سېلىپ ئاۋايلاپ دەسسەپ ئۆيگە كىردى:

— تاۋىم يوق دېۋىدىلە، سۈيۇق ـ سەلەڭ...

— نېمە؟ قىڭغايغان تامنىڭ تۈۋىگە سۇ سېپىپ ئۇنى ئۆرۈمەكچىمۇ؟

ھاجىمنىڭ سۈيۇق تاماققا ئۆچلۈكىنى ياخشى بىلىدىغان ئايالى دەرھال قوشۇمچە قىلدى:

— چەينەك شورپىسىمۇ قىلىۋىدۇق...

— قىلغان بولساڭلار نېمىشقا بۇ يۈندىنى...

— مانا، ھاجىم، مانا ھېلى...

ھاجىم كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن كۆرسەتكەن «يۈندا»نى — قىزىق ماي چۆچۈرىنى نىساخان ھاجىم ئانا دەرھال ياندۇرۇپ

---

① «مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى»دىن

ئاپىرىپ تاشقىرىقى ئۆينىڭ بوسۇغىسىدا تەييارلىنىپ تۇرغان چوڭ كىلىننىڭ قولىغا دوق بىلەن تۇتقۇزدى ـ دە، ئوتتۇرانچى كىلىننىڭ قولىدىن چاشكىدا پىشقان، خۇش پۇراق چېچىپ تۇرغان چەينەك شورپىسىنى ئېلىپ ھاجىمنىڭ ئالدىغا يورغىلاپ ماڭدى.

كەچقۇرۇن ھاجىمنىڭ «دىپلوماتىيە» ئىشى تازا قىزىيدىغان چاغ. ياردەم، مەسلىھەت تىلىگۈچىلەر، مۇرىتلار، بىكارچىلىقىنى خۇشامەت بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن زىياندىشلار، ھاجىمنى ۋاستە قىلىپ يۇقىرىغا ئۆرلىگۈچىلەر، دىنىي ئېتىقادقا بېرىلگەن ھەمسۆھبەتلەر، ساۋابلىق ئىش ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلىغان پىدائىيلار... خىلمۇخىل نىيەتلىك، خىلمۇخىل سۈپەتلىك، خىلمۇخىل چىراي ۋە ياش قۇراملىق كىشىلەر ھاجىمنىڭ ئۆيىگە زىيارەتكە كېلىدۇ. ھاجىم كەلگۈچىلەرنى ئىللىق چىراي، مەززىلىك چاي ۋە ئىلتىپات بىلەن كۈتۈۋالىدۇ، ئۇلارنىڭ گەپلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلايدۇ، بەزى ئىشلارنى كۆك تاشلىق قېلىن دەپتىرىگە ئالتۇن رەڭلىك ماي قەلىمى بىلەن يېزىپ قويىدۇ. بەزى ئادەملەرنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ خۇشال بولىدۇ، بەزىلىرىگە خاپا بولىدۇ، مەسلىھەت، ۋەدىلەرنى بېرىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشكۈچىلەر ئۆزلىرىنى يەڭگىل، روھلۇق ۋە خۇشال سېزىدۇ.

لېكىن، ھاجىم كىشىلەرنى قانداق چىرايلىق ئۇزىتىپ قويغان بولسا ئۇلارغا بەرگەن ۋەدىلىرىنىمۇ قەلب بوسۇغىسىدىن شۇنداق چىرايلىق ئۇزىتىپ قويىدۇ.

ھاجىم چارچىدى، خۇپتەندىن كېيىن مېھمان كۈتۈشكە ئەمدى رايى يوق. ئۇ چىرايلىق چىلاپچىغا ئاپپاق، سىلىق پۇتلىرىنى تۇتۇپ، پۇتىنى يۇيماقچى بولغان نىساخان ھاجى ئانىغا چاقچاق قىلماقچى بولۇۋاتقاندا، ئىشىك چېكىلدى ۋە «دېدەك» بولۇپ ئىشلەۋاتقان يېزىلىق تۇغقىنىنىڭ قىزى چىرايلىق يۈتىلىپ قويدى. بۇ «مېھمان كەلدى» دېگەن خەۋەر.

— كەلگەن كىم، قىزىم؟— ھاجىم خۇشياقماي سورىدى.

— ئىسمائىل ھاجىم چوڭ دادام كەپتۇ.

— ئىسمائىل ھاجىم؟

ھاجىم چۆچۈگەندەك بولۇپ ئايالىغا «لاپ» قىلىپ قارىدى. نىساخان ھاجىم ئانا ھاجىمنىڭ قارىشىدىن «دالان ئۆيگە باشلا» دېگەن ئىشارىنى چۈشەندى.

ئىسمائىل ھاجىم بىزنىڭ ھاجىمنىڭ ئاتا بىر، ئانا بىر ئىنىسى. ئاتىسى تۆرىخان ھاجىم بۇ ئىككى ئارزۇلۇق ئوغۇلىنى تولىمۇ ئەتىۋارلاپ باققان. لېكىن، ئاتا بالىلىرىنىڭ بىر ئۆمۈرلۈك تىرىكى ئەمەس ئىكەن. بەگلەر، ھاجىملارنىڭ بۇ ئەۋلادلىرى ئۆز نەسەبىگە سادىق، ئىرادىلىك بولغىنى بىلەن جەمئىيەتتە بولغان چوڭ ئۆزگىرىش ئالدىدا ئۇلارنىڭ قەلبىمۇ خۇددى دەرەخ بىلەن تەڭ ئۆرۈلگەن قۇش ئۇۋىسىدەك يارامسىز، تۇزەلمەس بىر نەرسىگە ئايلاندى. بۇ بوش، يارامسىز قەلبلەردە نە ئۈمىد، نە مۇھەببەت قالمىدى. بولۇپمۇ تەربىيە كۆرۈپ كۆزى ئېچىلغان ئىبراھىم ھاجىم ئۆز نەپسىگە ئاسىيلىق قىلىشنىڭ ئۆزى ئۈچۈن بەخت يولى بولىدىغانلىقىنى دەرھال چۈشەندى ۋە ئۆز كۆڭلىدە شان - شەرەپ دەپ بىلىپ كەلگەن نەسەب تارىخىنى كەچۈرگىلى بولمايدىغان گۇناھ - قىلمىشنىڭ جانلىق قامۇسى قىلىپ كۆرسىتىشكە بەل باغلىدى: ئۇ ئۆلكە ئازاد بولۇش بىلەنلا كاتتا ئۆي - جاي، مال - مۈلۈك، ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى ئۆزلۈكىدىن خەلق ھۆكۈمىتىگە تەقدىم قىلىپ، تېخى سىنىپ ئايرىش باشلانماي تۇرۇپلا ئۆز قېرىنداشلىرىدىن چەك - چېگرا ئاجراتتى. ئىككى ئاكىسى، ئىنىسى ئىسمائىل ھاجى ھەممە ئاتىسىنىڭ كىچىك خوتۇنى بۇۋى زۆرىخانلارغا پومېشچىك قالپىقى كىيدۈرۈلگەندە ئىبراھىم ھاجىم ناھىيەدە نام - ئابرۇي تاپقان ئاكتىپلاردىن ئىدى. ئۇ تۆت يانچۇقلۇق كۆك خادانى چاپان - ئىشتان، بېشىغا كۆك رەختتىن تىكىلگەن ئالتە قىرلىق شەپكە كىيىپ يىغىنلاردا ئەزگۈچىلەرنى سۆكۈپ

سۆزلەيتتى. ئىبراھىم ھاجىمنىڭ ئىككى ئاكىسى 1953 ـ يىلى «زومىگەر ـ پومېشچىك»، «ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھنىڭ كاتتىباشلىرى» دېگەن نام بىلەن سوتلانغاندا، ئىبراھىم ھاجىم سوتلىغۇچىلار سەھنىسىدە تەمكىنلىك بىلەن ئولتۇرغان ۋە ئاكىلىرىنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلغانىدى. ئاكىلىرىنىڭ ئوق بىلەن ئېتىلغان جەسەتتى تاشلىق كارىزدا تۈنەپ قالغاندا ئۇلارنى كېچىدە ئۆكۈز ھارۋىسى بىلەن ئوغرىلىقچە ئەكەلگەنلىكى ئۈچۈن ياش، كۆيۈمچان ئىنىسى ئىسمائىل ھاجى كۈرەش قىلىنغاندىمۇ ئىبراھىم ھاجىم شىكايەتچىلەرنى قوللاپ شوئار توۋلىغان، ئاكىلىرىنىڭ بەش ـ ئالتە ئادەم قاتناشقان نامىزىغىمۇ، قاتناشمىغان. ھەتتاكى مۇشۇ يېقىنقى يىللارغىچە ئۆزىنى «تۆرەم ھاجىم پۈشتى» دېگەن ئاتاقتىن قاچۇرۇپ يۈرگەنىدى. مانا يېشى ئەمدى سەكسەنگە قاراپ ماڭغاندا ھاجىم يۈقىرىقى ئىشلىرى ئۈچۈن ئىچ ـ ئىچىدىن ئازابلىنىدىغان، كېچىلىرى ئورنىدىن تۇرۇۋېلىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ تۇرۇپ بىئەجەل ئۆلگەن ئاكىلىرى ئۈچۈن ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ روھىدىن ئەپۇ سورايدىغان بولۇۋالغانىدى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئىسمائىل ھاجىم ئۇكا! — دېدى ئىبراھىم ھاجىم ئىنىسىنىڭ سالىمىغا جاۋاب قايتۇرۇپ، ئىنىسىنىڭ يىرىك قوللىرىنى يۇمشاق ئالقانلىرى بىلەن سىلاپ تۇرۇپ، — نېمانچىلا قىرىپ كەتتىڭ؟ ھەممە كەلگۈلۈك ساڭىلا كەلدى. تۆرەم ھاجىم بايلىقىنىڭ ھېچ راھىتىنى كۆرمىدىڭ، ئۇكام، دەرد ـ ئەلەمنى يەتكۈچە تارتتىڭ، قارىغىنا، سېنىڭ قېرىپ مۈكچىيىپ كەتكىنىڭنى.

— ئەلھەمدۇلىللا شۈكرى، تېنىم ساق، — دېدى ئىسمائىل ھاجى چىشسىز ئاغزىدىن ھەربىر گەپنى تىترەك ئارىلاش چىقىرىپ، — راھەت بىلەن ئازابنىڭ تەمى ئوخشاش بىلىنىدىغان بولۇپ قالدى، ئاكا. ئاتام ساڭا دۇئا قىلغانىكەن، قارىغىنا، چىرايىڭ بەلەن، تازا. سېنى چوڭ ئوغلۇم دېسەم

ھەرقانداق دانامۇ چىنىپۇتىدۇ. تېمىلا بولسا سەن بولساڭمۇ بەگدەك ياشىدىڭ. مەن ھەر قېتىم ئېغىرچىلىقتا يولۇققاندا، ئاكام بۇ كۈننى كۆرمىدىغۇ، شۈكۈر، دەپ كۆڭلۈمنى ئاۋۇندۇرۇپ كەلدىم.

— بىلىمەن، ئۇكام، بىلمەيدۇ دەمسەن؟— دېدى ھاجىم قىزارغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، — سىلەر بىلەن باقىي دۇنيادا دىدارلىشىدىغان بولدۇم دەپ ئويلىغان، ئاللاتائالا ئارىمىزدىكى ئاچچىلى بولمايدىغان ھېلىقى كۆرۈنمەس تاغنى يۆتكەپ، ئۆتكىلى بولمايدىغان ھاڭنى تۈزلىۋەتتى. سەنمۇ ئەمدى دۈشمەن ئەمەسسەن، ئازاد پۇقراسەن. بىلمىدىم، نېمىشقا يات ـ يات كەلمەيدىكەنسەنكىنتاڭ؟

— كۆرۈكى يېشىلمەس توخۇغا ئوخشىشىپ قاپتىمەن، ئاكا، ھېچكىمنىڭ ئۆيىنى كۆڭلۈم تارتمايدۇ. كۆڭلۈمنى زورلىسام ئاياغلىرىم ئۇنىمايدۇ. نېمىشقىكىن، بامداتتىن يېنىپلا قولۇمغا كەتمەن ئالىمەن. يىگىرمە بەش يىل بىر خىل ئىش قىلىپ ئادەتلىنىپ قالغان ئوخشايمەن. كەتمەن بىلەن ھەپىلىشىمەن، كەتمەن بىلەن مۇڭدىشىمەن، خۇددى دۇنيادا كەتمەن بىلەن مەنلا قالغاندەك، بولۇپمۇ ئوغلۇم زېمىن باش ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بۇ دۇنيا يات تۇيۇلىدىغان بولۇپ قالدى.

— ئۇنى پىر دېمە، ئۇكام. سەن بىلمەيسەن، زېمىننىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىپ تاغ ئارقىسىغا نەچچە قېتىم يوشۇرۇنچە ئادەم ئەۋەتتىم، ئۇنى ئالتايدىن، غۇلجىدىن، ئۈرۈمچىدىن، قۇمۇلدىن ئىزدەتتىم. لېكىن، دېرىكىنى ئالالمىدىم. دۇرۇس، سەن ئوتنىڭ ئىچىدە كۆيدۈڭ، مەن تېشىدا كۆيدۈم. بىز بىر ئوتتا كۆيدۇق، بىر قازاندا قورۇلدۇق، ئۇكام. يادىڭدىمۇ بىز قىرىق ئۈچىنچى يىلى پەدەر بىلەن بىللە كەشمىرگە بارغاندا دادامنىڭ يول بويى ئورۇس تەرەپنى كۆرسىتىپ دېگەن گېپى؟

— ئوتقىمۇ، سوغىمۇ بىللە كىرىڭلار دېۋىدى رەھمىتى پەدەر.

— دۇرۇس، يەنە ئورۇسلار تەرەپتىن سوغۇق ھاۋا كېلىدىغاندەك، شۇنداق بولسا كەشمىرگە، ھىندىستانغا، تۈركىيە، ئەرەبىستانغا كېتىڭلار. مەن سىلەرگە ئىشەنچلىك ئادەملەرنى تونۇشتۇرۇپ قويىمەن دېگەنىدى. لېكىن، ئۇلگۇرەلمىدۇق!

ئاكا - ئۇكا ئىككىسى چاي ئىچكەچ يېرىم كېچىگىچە ئۆتكەن ئىشلار، بالىلىق، ياشلىق چاغلىرى، بايلىق - ئامەتلىرى، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ شان - شەرىپى ۋە ئارزۇ - ئارمانلىرى توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلەشتى. ئاخىر ئىسمائىل ھاجى ئۆز مەقسىتىگە كۆچتى:

— ئاكا، — دېدى ئۇ تەستە ئېغىز ئېچىپ، — مەن ھېلىقى ئەرزنى قايتۇرۇۋالايمىكىن دەيمەن؟

— نېمىشقا، ئۇكام، مېنىڭ مەقسىتىم سېنىڭ تارتقان زىيانلىرىڭنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش. سەن زور بايلىقا، ياخشى ئۆي - جايغا ئىگە بولىسەن، ئۇكام. قېرىغاندا بولسىمۇ ياخشى كۈن كۆرگىن.

— ياخشى كۈن بىلەن يامان كۈننىڭ پەرقىنى ھېچ بىلەلمىدىم، ئاكا؟

— قوي بۇ گېپىڭنى، بۇ ھېلىقى زېمىن دېگەن تەرسانىڭ گېپىمۇ؟ ئۇنى ماڭا قويۇپ بەرگىن، ئۇكام.

ئىسمائىل ھاجىم ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن ئىبراھىم ھاجىم ئىنىسىغا زەن سېلىپ قارىدى: يۈزلىرى شۇنچىلىك قورۇلۇپ كەتكەنكى، ئىبراھىم ھاجىم كىچىكىدە پات - پات زوق بىلەن سىلاپ قويىدىغان، سىلىق، چىرايلىق يۈز مانا مۇشۇ دېگەن سۆزنى ئاڭلىسا چۆچۈپ كەتكەن بولاتتى. ئىبراھىم ھاجىم ئاتمىش نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا سىلايدىغان بۇ يۈز بىر گۈزەل نەرسىگە — پورەكلىگەن گۈلگە، يېڭىلا پىشقان

چىلگىگە، تونۇردىن هازىرلا سويۇلغان سىڭىپ، قىزىرىپ پىشقان مايلىق توقاچقا، كۆنگە قاقلىنىپ قىزارغان ئالمىغا ياكى ئانارغا ئوخشايتتى. هازىر ئۇنىڭ يېنىدا ياتقان قورۇق باسقان، رەڭسىز چىراي بولسا تاشلاندۇق ياغاچ تېرىگە، چۈمۈلە ئولاشقان ئەسكى قېرىنغا ياكى قىخ ئارىسىدىن تىتىلىپ چىققان تاغار پارچىسىغا ئوخشايتتى. ئىسمائىل هاجىمنىڭ دادىسىنىڭكىگە تارتقان قىڭراق بۇرنى بىلەن ئاقارغان، قويۇق ساقال ـ بۇرۇتىلا ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ بالىسى — ئىسمائىل هاجى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرمىغىنىدا ئىبراهىم هاجىم بۇ يىرگىنچلىك چىرايغا قايتا قارىمىغان بولاتتى. هاجىم ئىنىسىغا تىكىلىپ قارىدى. ئۇ گۈزەل چىراي ئىگىسىنى يىرگىنچلىك بەتبەشىرىگە ئايلاندۇرۇپ قويغان رەھىمسىز يىللارنى ئىنچىدە قارغىدى: بۇ يىللار ئىنىسىنىڭ چىراي، مىجەزىنى ئۆزگەرتىپ مۇشۇنداق هالغا كەلتۈرۈپ قويغان، ئىسمائىل هاجىم هازىر ئۆز ۋاقتىدىكىدەك ئاكىسى بىلەن ئىلىم توغرىسىدا، ئىنسان ۋە ئىنسانلارنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا تالاش ـ تارتىش قىلىدىغان، دۇنيا كېزىش، پۇلدار بولۇش، راهەت ـ پاراغەتكە ئېرىشىش توغرىسىدا شېرىن خىياللارنى قىلىدىغان غۇرۇرى ئۈستۈن، تەكەببۇر يىگىت ئەمەس؛ ئۇ هازىر ئۆز تىلى بىلەن ئېيتقاندا «كەتمەندىن باشقىنى بىلمەيدىغان، سۆزلىيەلەيدىغان هايۋان». ئۇ ئادەمنى هايۋانغا ئۆزگەرتىۋەتكەن يىللارنى — ئىنسانىي بەلگىلەرنى بىرمۇبىر ئېلىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ماڭالايدىغان، ئىشلىيەلەيدىغان بىر خىل قابىلىيەتنى يېتىلدۈرگەن يىللارنى قارغىدى. بۇ يىللار ئىبراهىم هاجىمنىمۇ غۇرۇر، ئىرادىدىن مەهرۇم قىلدى: ئىبراهىم هاجىم خورلانماسلىق ئۈچۈن يالغان سۆزلەيدىغان، يالغان كۈلۈپ، يالغان يىغلايدىغان، دۈشمەن هېسابلىغان ئادەملەرگە خۇشامەت قىلىدىغان، يۈرەك ـ باغرى هېسابلىنىدىغانلارغا ئالىيدىغان، بىكۆيۈملۈك قىلىدىغان

بولالىدى. ئۇنىڭ چىرايىدا ئۆزگىرىش ئاز بولغىنى بىلەن روھىدا، ۋىجدانىدا ئاجايىپ چوڭ ئۆزگىرىش بولدى: ھەربىر دەۋرنىڭ تەلىپىگە ماسلىشىش ئۇچۇن سىغىنىزخاندەك سەزگۈر، تۇلكىدەك چاققان بولۇشنى ئۆگەندى. كىمگە، قەيەردە، قانداق گەپ قىلىش زۆرۈرلۈكىنى بىلىشتە كەمەك ھەيياردىن قىلىشمىدى. ھاجىم ھازىرغىچە تورمۇشتا ئۆز ماھىيىتى بىلەن ئەمەس، ئۆزى رول ئېلىۋاتقان پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرى بويىچە ياشاپ كەلمەكتە. مانا ھازىرلا ــ سۆيۈملۈك ئىنىسىنى كۆرگەندىن كېيىنلا ئۇ ئۆز ماھىيىتىگە قايتىپ دىراما سەھنىسىدىن قايتىپ چۈشتى: ئۇ ئەسلىي تۆرەم ھاجىمنىڭ ئەتىۋارلىق ئوغلى ئىدى. تۆرەم ھاجىم ئۆز نەسەبىنىڭ ئۇمىد - ئارزۇسىنى مۇشۇ ئىككى ئوغلىغا بېغىشلىغانىدى. لېكىن، ئىبراھىم ھاجىم «ئەتىۋارلىق ئوغلى» دېگەن سۆزدىن «ئەتىۋارلىق»نى تاللىۋالدى، مۇنۇ ئىنىسى بولسا «ئوغلى»نى تاللىۋالدى. ئىسمى بىلەن سۈپەتنىڭ بىر - بىرىگە بۇنچىلىك قارىمۇقارشى ئىكەنلىكىنى، بىر - بىرىگە دۈشمەن ئىكەنلىكىنى ھاجىمغا نە بىلىملىك ئاتىسى، نە ئۇستازلىرى ئېيتمىغانىكەن، نە ئۇنىڭ ئوقۇغان كىتابلىرىغا يېزىلمىغانىكەن.

ئىبراھىم ھاجىم ئىنىسىغا قايتا - قايتا قارىدى. ئۇنىڭ بەدىنىدىن قوشماقتەك خۇشال - خۇرام، جۇشقۇن - غەمسىز يۈرۈشكەن، تولىمۇ يىراقتا قالغان چاغلارنىڭ بەلگە - ئىزنالىرىنى ئىزدىدى. لېكىن، «ئىسمائىل» دېگەن ئۇلۇغ ئىسىمدىن باشقا ھېچ نەرسە تاپالمىدى. ئۇ ئەلەم بىلەن كۆزىنى يۇمدى. ئۇ ئەمدى خىيال ئېكرانىدىن بۇ گۈزەل چاغلارنىڭ ئۇنتۇلماس كۆرۈنۈشلىرىنى ئىزدەشكە باشلىدى...

... ئىچكىرىكى قورۇنىڭ ئارقا تەرىپى ئاجايىپ چوڭ مېۋىلىك باغ، ئۇ باغنىڭ قورۇق تېمى ئېگىز، ئەنجان تېمى، ئۈستى جىگدە شېخىدا چىتلانغان، تامنىڭ ئىككى چېتى قويۇق

جىگدە، ئۆرۈك، سۆگەت ــ تېرەكلىك. تاملاردىن ئادەم توگۇل ئىتلارمۇ كىرەلمەيدۇ. باغقا بىر ئۆستەڭ سۇ ئېقىپ كىرىدۇ. ئۆستەڭ چوڭ، بۇك دەرەخلەر ئارىسىدىكى كۆلنى تولدۇرۇپ باغنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىن ئېقىپ چىقىپ كېتىدۇ. باغدا ئەنجۇر، ياڭاق، ئۆرۈك، ئالما، ئۈزۈم، شاپتۇل، ئەينۇلا، ئالىگرات، قارىئۆرۈك، چىلان، ئۈجمە مېۋىلىرى بەكمۇ تولا. يۇمشاق چىمەنلىكلەر، پۇراقلىق گۈللۈكلەر، كۆكتات ــ كۆچەتلىكلەر، قىشۇياز كەتمەيدىغان ئاۋازى يېقىملىق قۇشلار، مېھرىبان، ئىشچان باغۋەنلەر بار ئىدى. ئىبراھىم بىلەن ئىسمائىل بۇ باغدا خۇددى كېپىنەك بالىسىدەك قىيغىتىپ، سۇغا چۆمۈلۈپ، دەرەخلەرگە يامىشىپ ئوينىشاتتى، بۇ چاغلاردا ئوماق ئىسمائىل ئىبراھىمغا قارىغاندا بەكمۇ شوخ ۋە ئەقىللىق ئىدى. ئۇ دائىم قاقاقلاپ كۈلۈپ يۈگۈرۈپلا يۈرەتتى.

ئىچكىرىكى قورۇنىڭ پېشايۋانلىق، سىرلانغان دېرىزە قاپقىلىرى ئاجايىپ نەقىشلىك، تاملىرىمۇ گەج بىلەن نەقىشلەنگەن، تېگى تاختايلىق، ئۈستى ۋاساجۇپ قىلىنغان، ئېگىز تورۇسلۇق ئۆيلىرى بار ئىدى. ئۆيلەرنىڭ قانچە ئېغىز ئىكەنلىكىنى ئۇ چاغدا ئىبراھىم ھاجىم بىلمەيتتى. كېيىنچە ئۆيلەر ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمەت ئىدارىسى بىلەن پارتىيە كومىتېت ئىدارىسى بولۇپ ئۆزگەرگەندىن كېيىن بىلدى: ئىچكىرىكى قورۇ ئون ئالتە ئېغىز، مالايلار، خىزمەتچىلەر ۋە تۆرىخان ھاجىمنىڭ توقاللىرى ئولتۇرىدىغان تاشقىرىقى قورۇ بولسا ئون سەككىز ئېغىز ئۆي، توت چوڭ لاپاس، يىگىرمە ئىككى ھەرخىل قوتان، ئىسكىلات، ئىككى قۇدۇق، بىر مەسچىت، كوچا دەرۋازىسىغا يانداش ئون ئىككى دۇكاندىن قۇرۇلغان چوڭ قورۇ ئىكەنلىكىنى بىلەلىدى. تۆرەم ھاجىم ئەۋلادلىرىنىڭ بۆشۈكى، راھەتبەخش ماكانى بولغان بۇ قورۇ مانا ھازىرمۇ بار، لېكىن ئۇ مۇنۇ ئىسمائىل ھاجىمغا ئوخشىشىپ قالغان: مۇكچەك، غەمكىن ۋە كۆرۈمسىز.

ئاتا ـ بوۋىسى ـــ يەتتە ئەۋلادىنىڭ كىمنىدىك قىبىنى تۆكۆلگەن، ئانا تىلى چىققان، ئانا بۆشۈكى، شادلىق ـ بەخت بۆشۈكى بولغان ئاشۇ ھەيۋەتلىك، ئىللىق، مېھرىبان ماكان مۇشۇ ئىبراھىم، ئىسمائىللار دەۋرىگە كەلگەندىلا قولدىن كەتتى. ئاكىلىرىدەك ئۆلدى، ئىنىسى ئىسمائىلدەك خارلاندى، ھەممە سۇپەتلىرىدىن ئايرىلدى. بۇلارنى ئويلىسا ئىبراھىم ھاجىمنىڭ يۈرىكى مۇجۇلىدۇ، ۋۇجۇدى تىترەيدۇ، خۇددى قانلىرى قېتىپ قالغاندەك بەدەنلىرى كۈيۈشىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۇ ئۆزىنى ئاتا ـ بوۋىلىرى ئالدىدا گۇناھكار، قارا يۈز ھېسابلايتتى. لېكىن، ئۇ يەنە: «شىئىبىدە ① قامال قىلىنغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ جەمەتىنىڭ تارتقان ئازابلىرىنىڭمۇ چېكى بولغان، ھەرقانداق ئازابنىڭ چېكى بولىدۇ» دەپ ئويلايتتى ـ دە، تەسەللى، ئارام تاپاتتى؛ ئەمما، بۇ ئازاب تولىمۇ ئۇزاق داۋاملاشتى. ھاجىم ھەتتا ئىنىسىنى يىگىرمە نەچچە يىل كۆرەلمىدى. ئىنىسىنىڭ بۇنچىۋالا قىرىپ، قورۇلۇپ كەتكىنىنى بىر شەھەردە ياشاۋېتىپمۇ بىلەلمىدى. ئۇ ھازىر ئىنىسىنىڭ نەچچە بالىسى بار، بالىلىرىنىڭ ئىسمى نېمە، بۇلارنى تېخى بىلمەيدۇ. ئىنىسىنىڭ بالىلىرى ھاجىمغا يات، مانا يېقىندىلا زېمىن ئىسىملىك ھېلىقى ئىز ـ دېرىكى يوقالغان بالىسىلا ھاجىمغا باشقىدىن تونۇلۇشقا باشلىدى. خىزمىتى، پارتىيە ئەزالىقى ئەسلىگە كېلىپتۇدەك دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ ھاجىم بۇ خەۋەرگە ئىشەنمىگەنىدى. چۈنكى، ھاجىمنىڭ نەزەرىدە جەمئىيەتتە بولغان ئۆزگىرىش ئۇنچىلىك چوڭ، چوڭقۇر ئەمەس ئىدى. زېمىنىنىڭ بىر رايونغا پارتىيە كومىتېت شۇجىسى بولۇپ بەلگىلەنگىنى بولسا ھاجىمنىڭ نەزەرىدە بىر ئۇقۇشماسلىق ھېسابلىناتتى. ئاز كۈندە ئۇ

① شىئىب ـــ مەككىدىكى يەنى ھاشىم مەھەللىسىنىڭ ئىسمى(«مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى»دىن).

ئەلۋەتتە ئۆز ئورنىنى تاپماي قالمايتتى. لېكىن، ۋاقىت ھاجىمغا ھەممىنى ئىسپاتلاپ بەردى. ئىنىسىنىڭ قالپاقتىن قۇتۇلغىنىمۇ، زېمىنىنىڭ كىشىلەر تەرىپىدىن ئالاھىدە ھۆرمەتلىنىدىغان بىر كادىر بولۇپ قالغانلىقى راست بولۇپ چىقتى.

شۇنداق بىر ئىشەنچ پەيدا بولغاندىن كېيىن ھاجىم ئاتا ـ بوۋىسى بىلەن «يۈز كۆرۈشۈش»نىڭ ئالدىدا ئىنىسىنى ۋە ئۇنىڭ بالىلىرىنى خۇش قىلىش ئۈچۈن بىر «ساۋابلىق ئىش» قىلماقچى بولغان. بۇ ئىشقا ئۆزى بىۋاسىتە يول ماڭغان، كۆيۈمچان ئوغۇللىرى ئۆز ھوقۇق دائىرىلىرىدە ئۇنىڭغا يار ـ يۆلەك بولۇشقان، يۇقىرىدىكى مۇناسىۋەتلىك باشلىقلارمۇ ناھىيەنىڭ بۇ ھەقتىكى ھۆججىتىگە قول قويغان، ئەمدى ئىجرا قىلىشلا قالغان بىر پەيتتە مۇنۇ ئىنىسى ئىسمائىلنىڭ بوشىشىپ قالغىنى نېمىسى ـ ھە؟ ئۇ نېمىشقا «ئەرزىمىنى قايتۇرۇۋالىمەن» دەيدىغاندۇر؟ بۇ ھېلىقى زېمىنىنىڭ ئەتەي ھاجىم بىلەن قېرىشىۋاتقىنىمۇيا؟

ھاجىم ئىنىسىنىڭ قورۇق باسقان پېشانىسىنى يۇمشاق ئالقىنى بىلەن سىيپىدى:

— چۈشەندىم، ئۇكام، سىنىڭمۇ، بالاڭنىڭمۇ نېمە دېمەكچى بولغىنىڭلارنى چۈشەندىم. لېكىن، تەييار تاماقنى تۆكۈۋېتىدىغان ئاچ ئادەم ئۆزىنى ساق دېيەلەمدۇ؟ ناۋادا ئالجىغان بولساڭلارمۇ داۋا تېپىلىدۇ. ئۇكام، تېخى بىلمەيدىكەنسەن، داۋاسىز كېسەل ئازلاۋاتىدۇ...

3

— شۇنداق دېدىمۇ، دادا؟— دېدى زېمىن دادىسىنىڭ ئۇزاق سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۈلۈپ قويۇپ، — ئۇن ئىككى

ئېغىز ئۆي، قىرىق بەش مىڭ كوي نەق پۇل ئاز بايلىق ئەمەس. دادا، بۇنچە بايلىقنىڭ مېھرىدىن كەچمەك سىلىگە قىيىن، ئەمما بۇ بايلىققا قول سوزماق تېخىمۇ قىيىن!

ئۇ دادىسىنىڭ ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىگە قارىدى. ئېنىقكى، دادا ئوغلىنىڭ بۇ سۆزىدىن ھېچنېمە چۈشەنمىدى. «مېھرىدىن كەچمەك»، «قول سوزماق» ھەر ئىككىلىسىلا قىيىن بولسا ئاسان ئىش زادى قايسى؟ تۆرەم ھاجىمنىڭ پۈتۈن بايلىقىنى مۇسادىرە قىلماق ئاسان بولغانىدى، ئۇنىڭ ئىككى ئاكىسىنى ملىتىق بىلەن ئاتماق، بىر يىلدىن كېيىن «خاتا ئېتىلغان» دەپ ئۇقتۇرۇپ قويماقمۇ ئاسان بولغانىدى. بۈگۈن نېمە ئۈچۈن ئىسمائىل ھاجىنىڭ ئۆز پۇلى بىلەن ئۆز ئۆيىنى قايتۇرۇۋالمىقى ئاسان ئەمەس ـ ھە؟ ئاكىسى ئىبراھىم ھاجىم سىياسەتكىمۇ، رەسمىيەتكىمۇ توغرىلاپ قويغان، نۇرغۇن رەھبەرلەر ئىسمائىل ھاجىم نامىدىن يېزىلغان «ئەرز»گە ئىمزا قويغان، پەقەت بۇنى ئىجرا قىلىشقىلا ئوغلى زېمىن مەسئۇل بولغان تۇرسا يەنە نېمىشقا ئاسان ئەمەس ـ ھە؟ مانا بۇلارنى ئىسمائىل ھاجى چۈشەنمىدى.

— دادا، گېپىمنى چۈشەنمىدىڭىز ـ ھە؟ دۇرۇس، — دېدى قامەتلىك، چىرايلىق، قارا بۇرۇت ئادەم — ئىسمائىل ھاجىنىڭ ئوغلى زېمىن كۈلۈپ قويۇپ، — ئېيتىڭا دادا، پۈتۈن ناھىيەدە پومېشچىك قالپىقى كىيگەنلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆي ـ زېمىنىنى قايتۇرۇپ بەردىمۇ؟ ياق، ئۇنداق بولمىدى.

— ئۇنداق دېگەنلىرى بىلەن بالام، ماڭا قالپاق خاتا كىيدۈرۈلگەن. ئەسلىي ئىككى ئاكامغا كىيدۈرۈلسە بولاتتىكەن، مەن ئاكام ئىبراھىم ھاجىغا ئوخشاش ئوقۇغان، بىلىم، ئەمەل بىلەن ھەپىلەشكەن، يەر، مال ـ مۈلۈك، سودا بىلەن ھەپىلەشمىگەن.

— بۇ ھاجىمنىڭ گېپىمۇ، دادا؟

— ھەئە، بالام، چوڭ ئاتاڭنىڭ گېپى.

— ئۇنداق بولسا مەن چوڭ ئاتام بىلەن سۆزلىشەي، سىلى بىر جان، بىر تەن، مەنمۇ ھەم شۇنداق. بىزگە مېنىڭ ئۇچ ئىغىز ئۆيۈم، تاپاۋىتىم يېتىپ ئاشىدۇ، دادا.

— ئاكام بىچارىنىڭ ياخشىلىقىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ، ئوغلۇم. ئۇ كىشى قىنىغا سىغمايدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايدۇ. بازار ئىچىدە ئۇرۇق - پۇشتىنىڭمۇ ئۆيى بولمىغان كادىرلارمۇ دادامنىڭ ئۆيى پالانى كوچا، پالانىكامنىڭ ئۆيىگە يانداشتى دەپ دەۋا قىلىپ، ئىسپات تېپىپ ئۆي - جايلىق يەر، پۇل ئالدىيا، بالام!

— ماقۇل، دادا، مەن سىلىگە جاي ئېلىپ بېرەي، ماقۇل، دادا.

ئوغۇل ئاتىسى بىلەن تالىشىشنى خالىمىدى. ئۇ ئاتىسىنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈشىگىلا ياردەم قىلسام دەيتتى. ئاتىسى تارتقۇلۇقنى كۆپ تارتقان، ئەمدى ئۇنىڭ تارتقۇچىلىكى قالمىدى - دە.

ئۇ ئاخىر دادىسىنىڭ ئاكىسى، ئەجدادىنىڭ ئەڭ چوڭى، يۇرت ئاتىسى، ناھىيە رەھبەرلىرىنىڭ نەزەرىدە «ئىلغار پىكىرلىك پېشۋا» ھېسابلانغان كىشى بىلەن يۈزمۇيۈز سۆزلىششكە بەل باغلىدى. ئۇ بۇ يۇرت ئاتىسى بىلەن يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن بۇيان تېخى كۆرۈشمىگەنىدى. بوۋاي نەچچە قېتىم ئېيتىپ بەرگەن، ئوغۇللىرىنى ئەۋەتكەن، ھەتتا ئارىغا ناھىيە شۇجىسى تۇردى كېرەمنى سالغان بولسىمۇ زىمىن ھەر خىل باھانىلەر بىلەن كۆرۈشۈشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ كەلدى. شۇ يۇرت ئاتىسى يادىغا كەلسىلا ئۇنىڭ ئىچىدە بىر خىل تىزگىنلىگىلى بولمايدىغان نەپرەت پەيدا بولاتتى. پارلاق ئارىلىرىدا ھاجىمنىڭ ئىسمى چىقسىلا ئۇنىڭ ئىختىيارسىز قوشۇمىسى تۈرۈلەتتى. ئۇ: «ئۆتكەن ئىشلارنىمۇ سۈرۈشتۈرمەسلىك، چىشلەپ ئۇ زاتنىڭ ۋاپاتىنى كۈتۈش» قارارىغا كەلگەنىدى، لېكىن تۇرمۇش ئۇنىڭ قارارىغا

يول بەرمىدى. ھەممىلا ئىشتا، ھەممىلا يەردە ھاجىمنىڭ سۆزى، قولى ۋە نامى ئۇچراۋەردى. ناھىيەدە بولغان ھەربىر ياخشى ئىش ھاجىمسىز ئۆتمەيتتى، ھەربىر سورۇن، ھەربىر سەھنە، ھەربىر قارار، ھەربىر ئادەم ھاجىمسىز ھاسىل بولمايتتى. ھاجىم گويا بۇ ناھىيەنىڭ ۋەكىلى، ئەقلى، پەخرى، سۈپىتى ۋە سىمۋولى بولۇپ قالغان... بەلكى، بۇ ناھىيەدە ھاجىمغا نەپرىتى بار يالغۇز مۇشۇ زىمىنلا بولسا كېرەك. بەلكى، بۇ زىمىن خاتالاشقاندۇر، بەلكى ئۇ تولىمۇ قىساسخور، ھېسسىياتقا بېرىلگۈچى، شەخسىيەتچى، ئىچى تار ئادەمدۇر ياكى ھاملىتتەك[1]، ئۇ قىساس ئۈچۈن ياشاشقا ئۆزىنى بېغىشلىغان شەخسىي قەھرىمان، مودىدىن قالغان ئەنئەنىۋى ئىدىيەنىڭ ھىمايىچىسىدۇر. شۇنداق بولسا ئۇ ئەلۋەتتە ھاجىمغا قاراتقان نەپرەت تىغىنى يوشۇرۇشى، ئۇنىڭ ئورنىغا خۇشامەت، ھۆرمەت ۋە مېھرىبانلىق كۈلكىسى بىلەن چىرايىنى بېزىشى، قەلبىگە تەسەللى بېرىشى لازىم ـ دە!

لېكىن، زىمىن بۇنداق قىلالمايدۇ، ئۇ ئۆز نەپرىتىنىمۇ يوشۇرالمايدۇ، ئۆزىگە تەسەللى ۋە نەسىھەتمۇ ئىزدىمەيدۇ. ئۇ قانداق ئويلىغان بولسا شۇنداق قىلىدۇ، قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلمايدۇ. قىرىق نەچچە ياشقا كىرگەن ئەقىل ئىگىسىگە خاس جۈرئەت، ئاددىي سۈپەت بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ «چوڭ ئاتىسى» بىلەن يۈزمۇيۈز سۆزلىشىدۇ.

ئۇ ھاياجان، ھودۇقۇش ۋە ئىرادە بىلەن بىر قارارغا كېلىپ ئىشخانىسىغا ماڭغاندا تالادا دەرەخلەر سىلكىنىپ ھاۋادا توپا ـ چاڭ پەيدا بولۇپ، يامغۇرنىڭ شەپىسى كەلمەكتە ئىدى.

ئۇ چىرايلىق ياسىنىپ، ساقال ـ بۇرۇتىنى پاكىز قىرىپ ھاجىمنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە قاراڭغۇ چۈشكەن،

---

① ھاملىت ــ ئەنگلىيەلىك مەشھۇر دراماتورگ شېكسپىرنىڭ شۇ ناملىق درامىسىدىكى باش قەھرىمان، قىساسخورنىڭ ئوبرازى.

يامغۇر باھار قويىنىغا تۇنجى ياپراقلىرىنى ھەدىيە قىلغان دەرەخلەرنى يۇيۇپ شارقىراپ ياغماقتا ئىدى.

زېمىن ئىشىكنى قاقتى، ئىشىكنى بىر چىرايلىق جۇۋان ئاچتى. ئىشىك بېشىدىكى چىراغ يانغاندا جۇۋان مېھمانغا قارىدى: ئۇ گويا توك سوقۇۋەتكەندەك كەينىگە داجىدى. جۇۋان لەۋلىرىنى مىدىرلاتتى، سۆزلىيەلمىدى؛ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ يەنە ئاستا يۇمدى. ئۇ بىر قولى بىلەن ئىشىككە تايىنىپ بىردىنلا بوشىشىپ كەتتى ۋە: «زېمىن...» دەپ ئىڭرىدى.

يىگىت گويا ھېچ ئىش كۆرمىگەندەك، ھېچ نەرسە ئاڭلىمىغاندەك ئۇنلۇك:

— كەچتە ئاۋارە قىلدىم، رەھمەت، سىڭلىم — دېدى.

«گۈلناز» دېيىشنىڭ ئورنىغا «سىڭلىم» دېگەن سۆزنى ئىشلىتىپ ئۆزىنى بۇ قىزغا يات قىلىپ كۆرسەتكەن بولسىمۇ، قىز ئۇنىڭ ئاۋازىدىن، چىرايىنىڭ تاتىرىشىدىن، كۆزلىرىدىكى ئۇچقۇندىن ئۇنىڭ قەلبىنى كۆردى: يىگىرمە ئىككى يىلنىڭ ئالدىدىكى يالقۇنلۇق يۈرەك ھېلىھەم يانماقتا؛ لېكىن، ئۇ داغلانغان، ياشلىق چېغىدىكى ئاشۇ ئىككىيلا كىشىگە تەئەللۇق بولغان قايناق ھېسسىيات ھېلىھەم قوزغالغان. لېكىن، ئۇ نەپرەت خالتىسىدا، گۈلنازغا تېگىمل بولغان، مۇھەببەت گۈلخانلىرىدا پۇچىلانغان سەمىمىي بىر ۋۇجۇد قىزنىڭ ئالدىدا يەنە شۇ بۇرۇنقىدەك پاكىز، تەمكىن تۇرماقتا. لېكىن، ئۇ ئەمدى گۈلنازغا يات. ئۇ ئەمدى ھەرگىزمۇ گۈلنازنىڭ سۆمبۇل چاچلىرىنى ئوينىمايدۇ، يىگىتنىڭ قاپقارا، قويۇق بۇرۇت ئاستىدىكى ھىم يۇمۇلغان لەۋلىرى قىز لېۋىدىن ھېچ نەرسە تەمە قىلمايدۇ، ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ جۇشقۇن ئۇرۇشىنى گۈلناز ئەمدى كۆكرىكىگە قۇلىقىنى يېقىپ تىڭشىيالمايدۇ. قىز ئەمدى ئۆزىنىڭ ئىپپەتلىك بەدىنى بىلەن بەختلىك قىلالىغان، ئۆزى ئۇچۇن ھەممىدىن كېچەلەيدىغان، ئۆزىنى قۇربان بېرىشكە بېغىشلىغان يىگىتتىن ھېچ نەرسە تەلەپ قىلالمايدۇ. ئۇلار

ئەمدى پۈتۈنلەي بىر - بىرىگە يات، بىر - بىرىنى چۈشەنمەيدىغان، بىر - بىرىنى چۈشىنىشنىمۇ خالىمايدىغان ئىككى ئادەم. لېكىن، بۇ چۈشەنچە ئۇلارنىڭ كۆرۈنۈشىگىلا مەنسۇپ، ئۇلارنىڭ قەلبى بىر كۆرۈشۈش بىلەنلا بىر - بىرىنى چۈشىنىشتى: يىگىت پەقەت شۇنىڭ ئۈچۈنلا قىرىق نەچچە ياشقىچە ئۆيلەنمىدى. قىزمۇ ھازىرغىچە ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈنلا ھەسرەتلىك ۋە بەختسىز...

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، زېمىن شىياڭجاڭ، مۇبارەك قەدىمىڭىزگە مەرھابا!

غۇلىچىنى كەڭ ئېچىپ، پۈتۈن بەدىنىدىن خۇشاللىق ياغدۇرۇپ ئۇلارنىڭ يېنىدا ئابلا يانتاق پەيدا بولۇش بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى تەبىئىي ھېسسىيات دەرھال سۈنئىي رەسمىيەت بىلەن ئورۇن ئالماشتۇردى:

— ئەسسالام، شائىر دوستۇم، سىزنى يەنە بىر قېتىم كۆرگىنىمگە خۇشالمەن!

— كۆردىڭىزمۇ، ئابلا، زېمىن ئاكام بىلەن تېخى ئەمدى كۆرۈشۈۋاتىمەن. يىگىرمە ئىككى يىلدىن كېيىن دەڭا !...

— شۇنداق، شۇنداق، ئەما، گۈلناز، شۇنچە ئۇزاق ۋاقىت كۆرۈشمىگەن ئاكىڭىز بىلەن يە يىغلاشماي، يە قۇچاقلاشماي مۇشۇنداق ئاددىيلا كۆرۈشەمسىز؟ ھېلىھەم بولسىمۇ قۇچاقلاڭ، بوينىغا ئېسىلىڭ!

ئۇ گۈلنازنى بىر قولىدا، زېمىننى بىر قولىدا قۇچاقلاپ بىر - بىرىگە قۇچاقلاتتى. گۈلناز بېشىنى ئىختىيارسىز زېمىننىڭ كۆكرىكىگە قويدى، زېمىن تامدەك تاتىرىپ ئۆزىنى قاچۇردى ۋە قىزنىڭ ئۆزىگە تونۇش پۇرىقىدىن مەست بولۇپ ئىختىيارسىز ئۇنىڭ يالاڭباش بېشىنى ئاستا سىلاپ قويدى. ئابلا يانتاق ئۇلارنى چىڭ قۇچاقلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ شېئىر ئوقۇدى:

يۈرەكتىن - يۈرەككە يول بارمىش پىنھان،
سۆزلىشەر شاۋقۇنسىز شۇخلاشقا ئىنسان.
ۋارقىراپ سۆزلەيمىز يالغاننى دائىم،
ھەقىقەت دىللاردا ياتار جىم ھامان.

— ئۆھۇ ! — ھاجىم پېشايۋاندا تۇرۇپ مەنىلىك يۆتەلدى. ئۇنىڭ ئالدىدىكى باشقىلارغا كۆخۈللۈك تۇيۇلغان مەنزىرىدىن نەپرەتلەنگەنلىكى ھەممىگە چۈشىنىشلىك.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ھاجىم ئاتا !

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋابەرىكەتە ! مەرھابا ئوغلۇم، ماشائاللا، دىدار غەنىيمەت دېگەن مانا مۇشۇ، كەل، جېنىم بالام !

ھاجىم پېشايۋان پەلەمپىيىدىن ئالدىراپ چۈشمەكتە، نىساخان ھاجىم ئاتا ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىمەكتە ئىدى. زېمىن ھاجىمنىڭ ئاياغلىرى ئىككىنچى پەلەمپەيگە چۈشكۈچە ئۇنىڭ ئالدىغا يېتىپ باردى ۋە ھاجىمنىڭ يۇمشاق، سىلىق قوللىرىنى چىڭ قىسىپ كۆرۈشتى. ھاجىم ئۇنى يېرىم قۇچاقلاپ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى. ئۇلار بىر - بىرىنى يۆلەشكىنىچە ھاجىمنىڭ يوپيورۇق، گىلەم، يېكەندازلار بىلەن بېزەلگەن قىزغۇچ نۇر بىلەن تولغان ئۆيىگە كىرىشتى.

ئۆيدە مېھمانلار بار ئىكەن، زېمىن يېكەندازلار ئالدىدا ئېگىشىپ مېڭىپ يۈرۈپ ھۆرمەتلىك مېھمانلار بىلەن بىرمۇ بىر قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. ئۇلار ھاجىمنىڭ كۈيۇئوغۇل، ئوغۇللىرى: ناھىيەلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى تۇردى كېرەم — بۇ ئاق يۈزلۈك، كۆزلىرى يوغان، بادام دوپپا بىلەن يۈرىدىغان ئېگىز ئادەمنى زېمىن ھەممىدىن ياخشى بىلىدۇ، ئۇ ئاز سۆزلەيدۇ، قارىماققا تولىمۇ ئېھتىياتچان ئادەم، ھەرقانداق ھۆججەتكە: «مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلەر بويىچە بىر ياقلىق

قىلىنىسۇن» دەپ ئىمزا قويۇشقا تولىمۇ ئامراق ۋە شۇ قىلىقى بىلەن نامى چىققان، ھېچقاچان تەنقىدكە ئۇچرىمىغان، مۇئامىلىسى يۇمشاق ئادەم. مانا بۇ ھاجىمنىڭ چوڭ كۈيۇ ئوغلى، ئۇ ئەللىك يەتتە ياشقا كىرگەن بولسىمۇ يېشىنى ئەللىك ئىككى دەپ مەلۇم قىلىپ يۈرۈپتۇ. مەيلى نېمىلا بولمىسۇن يېقىندا ئارقا سەپكە چېكىنمەكچى. ئۇنىڭ يېنىدىكى سېمىز، تەرلەپلا تۇرىدىغان، تەستە كۈلىدىغان ئادەم بولسا دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاسىم قۇربان. بۇ ئادەم ئۆز ۋاقتىدا زېمىن ئوتتۇرا مەكتەپ مۇئەللىمى بولۇپ ئىشلەۋاتقاندا، ناھىيەلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ بۆلۈم باشلىقى ئىدى. ئۇنى باشقىلار «خا كوجاڭ» دېيىشەتتى. بۇ ئادەم تولىمۇ تەلەپچان، پىرىنسىپال، «قىلنى قىرىق يارىمەن» دەيدىغان كادىر بولغاچقا، ئۆمرىنىڭ تولىسى گۇڭشى، دادۈيلەردە نۇقتىدا ئىشلەش بىلەن ئۆتكەن، پەقەتلا بىرىنچى قول بولۇپ باقمىغان، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، مۇئاۋىن ھاكىم دېگەن ناملاردىن بىزار بولۇپ ئاخىرىدا ھازىرقى بىرىنچى مۇئاۋىن مۇدىر دېگەن نامغا رازى بولغان، سەممىمىي، ئىشچان ئادەم. ئۇ نىساخان ھاجىم ئانىنىڭ ئىنىسى بولغىنى بىلەن ئۆزىنى ھاجىمنىڭ يېقىنۋالغان بالىسى دەيدۇ، ھەممىدىن تولا گەپ قىلىدىغان ئوبۇلغازى بولسا زېمىن بىلەن تەڭ دېمەتلىك، ئۇلار ئوتتۇرا مەكتەپتە بىللە ئىشلىگەن. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىسمى لەقىمى بىلەن قوشۇلۇپ «ئوبۇل غالتەك» دېيىلەتتى. بۇ ئادەم ئۈچىنچى كۈيۇ ئوغۇل بولغىنى بىلەن ئۆزىنى مۇشۇ ئۆينىڭ مۇھىم ئادىمى ھېسابلايدۇ. ئۇ ھاجىمنىڭ ئاتاقلىق ناتىق — چوڭ ئوغلى قۇببەس ئەپەندىم، ئاتاقلىق پۇلدار — ئىككىنچى ئوغلى، قولىدىكى ئالتۇن ئۈزۈك، ئاغزىدىكى ئالتۇن چىشلىرى بىلەن يالت - يۇلت قىلىپ قول قوشتۇرۇپ ئۆرە تۇرغان كىچىك ئوغلى قۇددۇس ھاجىم، ناھىيەدە داڭقى بار «دىپلومات» ناھىيەلىك خەلق

ھۆكۈمەتتى مېھمانخانىسىنىڭ مال سېتىۋالغۇچىسىدىن ئىدارە باشلىقلىقىغا ئۆسۈپ، يەنە تۆۋەنلەپ كەتكەن ھاجىمىنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئىككىنچى ئوغلى نەمرۇدلار بىلەن بىر قاتاردا تۇرالايدۇ. ئوبۇلغازى بۇنداق سورۇنلاردا بىرلا ئابلا يانتاقتىن ئەيمىنىدۇ. سەۋەبى يانتاق سۆزگە ئوبۇلغازىدىن ئۇستا، ئۇ ئوبۇلغازى ئاڭلاپ باقمىغان كىتابلاردىن نەقىل كەلتۈرەلەيدۇ. كىتابلاردىكى ئادەملەرنىڭ ئىسىملىرىنى باشقىلارغا لەقەم قىلىپ قويالايدۇ: گىراسىم، چىچىكوپ، بىلىكوپ، دونكىخوت، ئاكيۇ، شوكار①... دېگەنلىرى كىمكىنىتاڭ، يانتاق دائىم تىلغا ئالىدىغان بۇ ئادەملەرنى ئوبۇلغازى تېخىچە بىلەلمىدى.

زېمىن ھەممە مېھمان بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇۋېدى، ئوبۇلغازى ئۇنىڭغا ئۆزىدىن يۇقىرى ئورۇننى تەكلىپ قىلىپ چىڭ تۇرۇۋالدى:

— ماقۇل دېسىلە دەيمەن، زى شۇجى ! — دېدى ئۇ قاچاندىن باشلاپ «سىز»لىگىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەستىن، — ھۆرمەتكىمۇ، ياشقىمۇ سىلى چوڭ.

— شۇنداق، — دېدى زېمىن كۈلۈپ قويۇپ، — سىلى چاغلىق ئادەم، چوڭ - كىچىك بولماقلىرى بەك ئاسان، غىرلا قىلىپ...

— ھا - ھا - ھا !... — قاتتىق كۈلكىدىن كېيىن ھاجىم دۇئاغا قول كۆتۈردى.

— بىرلا ئىبراھىم ئەزىز ئوغلىمىز كەم بولۇپ قالدى، — دېدى ھاجىم دۇئادىن كېيىن خۇشاللىق بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ، — قېنى داستىخانغا، — دېدى ئۇ مېۋە - چېۋە — جەنۇبىي شىنجاڭ مېۋىلىرىنىڭ ئەڭ خىللىرى بىلەن تولغان داستىخاننى

---

① تۇرگېنېۋ، گوگول، چېخوف، سېرۋانتىس، لۇشۈن، گوركىيلارنىڭ ئەسەرلىرىدىكى قەھرىمانلار.

كۆرسىتىپ، — ئىبراھىم جورىن بىيجىڭغا — ئالىي پارتىيە مەكتىپىگە ئۆچ ئايلىق ئوقۇشقا ماڭدى. قايتىپ كېلىپ ۋالىي بولارئىمىش، شۇنداقتىمۇ، تۇ شۇجى؟

— شۇنداق، شۇنداق، ھاجىم ئاتا!

— سىلىمۇ ئاڭلىغانلا، خا جورىن؟

— ئاڭلىدىم، ئاڭلىدىم، دادا.

— ئەڭ بۇرۇن مەن ئاڭلىدىم، ھاجىم ئاتا، — دېدى ئوبۇلغازى ئانارنى شوراۋېتىپ، — تۇ شۇجىغا مەن يەتكۈزدۈم.

— مۇنداق دېسىلە، — دېدى ئابلا يانتاق پەگاھتىن يېشىنى كۆتۈرۈپ، — قۇلاقلىرىدىمۇ غالتەك بار دېسىلە...

— قويسىلا سىلىنىزە... — ئوبۇلغازى ئابلا يانتاققا ئالىيىپ قارىدى، — چاقچاقنىڭمۇ يولى بولىدۇ.

— چاقچاق دېگەننىڭ غالتىكى يوق دەيمەن، ئۇ جۇيجاڭ، — دېدى ئابلا يانتاق ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈپ، — نېمىگە تە بولىلا، ھازىر دېگەن ئۆچۈر، خەۋەر دەۋرىيا!

زېمىن كۈلىۋىدى، ئۇنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن باشقىلارمۇ كۈلۈشتى. بۇ سورۇننىڭ ئەزىز مېھمىنى زېمىن ئىكەنلىكى مۇشۇنىڭدىلا ئابلا يانتاق بىلەن ئوبۇلغازىغا چۈشىنىشلىك بولدى. دېمەك، ھەممە گەپ زېمىننى مەدھىيەلەشكە، ھاجىمنى ماختاشقا مەركەزلىشىشى كېرەك.

مېۋە - چېۋە بىلەن چاي، ئاندىن قىرقىلمىغان ئوغلاق گۆشىدىن ھەر كىشىگە بىر كىشىلىكتىن «ئۇچا» تارتىش، ئاندىن كېيىن تىرناقتەك توگولگەن جۇۋاۋا، ئاخىرىدا ئۇگرە... تەرلەپ - پىشىپ، «بىقمك - ئېلمك» بىلەن غىزالىنىش، غىزا ئارىلىقىدا بولىدىغان قىزغىن سۆھبەت، شېرىن غەيۋەت، تەملىك خۇشامەت بىلەن سۇنىئىي ئىلتىپاتلار بۇ خىل سورۇنلارنىڭ مەزمۇنى ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە سورۇنلاردا پەقەت ئەقىلسىز ساھىبخانلار ئۆز مەقسىتىنى ئوچۇق - ئاشكارا ئېيتالايدۇ. لېكىن، ئىش كۆرگەن ساھىبخانلار بىلەن

مېھمانلار ئومۇمىي كەيپىيات بىلەن مەقسەتلىرىنى ئۇقتۇرۇشىدۇ، بىر ـ بىرىنى چۈشىنىدۇ. ھاجىمغا بولغان ھۆرمەت، خۇشامەت ۋە غەمخورلۇق بىلەنلا ھاجىمنىڭ زېمىن توغرىسىدىكى قىسقا ـ قىسقا سۆزلىرىنىڭ ماسلىشىشى بىلەن سورۇن ئەھلى بۇگۇنكى ئولتۇرۇشنىڭ مەقسىتى زېمىننى يۇمشىتىش، يەنى ھېلىقى ئەرز توغرىسىدىكى كۆز قارىشىنى ئۆزگەرتىش ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشتى. زېمىنمۇ بۇ ناھىيەنىڭ چوڭ ـ چوڭ ئىشلىرىنى قارار قىلالايدىغان ئادەملەرنىڭ جەم بولۇپ قىلىشىۋاتقان گەپلىرىدىن ئۆزىنىڭ نېمىنى قىلىشى زۆرۈرلۈكىنى چۈشەندى. ئۇنىڭ قاتتىق ـ يۇمشاقلىقى بۇ چوڭ ئائىلىنىڭ ئىناق ياكى ئىختىلاپلىق بولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك. ئۆتكەن ئىشلارنى تامامەن ئۇنتۇپ قېرىلارنى خۇش قىلىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ دېگىنىچە قىلىش كېرەكمۇ ياكى قەلبىدىكى غەزەپ ـ نەپرىتىنى ئاشكارىلاپ نۇرغۇن ئادەم ئىمزا قويغان ئەرزنى كېرەكسىز قەغەزگە ئايلاندۇرۇشى لازىممۇ؟ ئۇ جىم ئولتۇرغىنى بىلەن ئىچىدە ئۆزى بىلەن ئۆزى مۇنازىرىلەشمەكتە ئىدى. ياخشىچاق بولۇشمۇ ياخشى سۈپەت، بۇ سۈپەت بىلەن ئۇ پايدىغا، ئابرۇيغا ۋە ھىمايىگە ئىگە بولالايدۇ. لېكىن، ئۇ ھېلىغىچە بۇ خىل سۇنئىي سۈپەتنى ئۆزىگە يۇقتۇرماي كەلگەن. راستىنى ئېيتقاندا، چوڭ ئاتىسىنىڭ غەرىزىمۇ چۈشىنىشلىك، ئۇ ئۆز نەسەبىنىڭ مەرتىۋىسىنى ئاشۇرىمەن دەيدۇ. ئىنسانغا ياخشىلىق قىلىمەن دەيدۇ. شۇ يول بىلەن ئۇ دۇنيادا يۈزىنى ئوچۇق قىلىپ ئەجدادلىرى بىلەن دىدارلىشىمەن دەيدۇ. بۇۋاينىڭ ئۆزىنى «قارا يۈز» ھېسابلاپ يۈرگىنىنى زېمىن چۈشەنگەن، مانا ئەمدى، ئۇ ئۆزىنى ئاقلىماقچى. لېكىن، زېمىن بۇ خىل ئىلتىپاتنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئۇنىڭ قەلبىدىكى مۇز بۇنىڭلىق بىلەن ھەرگىز ئېرىمەيدۇ. «ھەممە دەۋرنىڭ ئادىمى» بولغۇچىلارغا بولغان نەپرىتىنى ئۇ زادىلا يوشۇرالمايدۇ.

ھاجىمچۇ؟ ھاجىمىمۇ مۇنۇ ئالدىدا ئولتۇرغان كەم سۆز، خىيالچان جىيەنىگە ھېلىھەم شۇنچە ئۆچ، شۇ ئىنىسىنىڭ بالىسى بولۇۋالغان «ھاراملىق» بولمىغىنىدا، ھاجىم ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ ماكانى بولغان قەدىمىي جايىنى ئوڭايلا ئېلىۋالغان بولماسمىدى (ئەلۋەتتە ئىبراھىم ھاجىم كۆپ قىسمىنى، ئىسمائىل ھاجىم ئاز قىسمىنى ئالاتتى). ئۇ ئۆزى چوڭ بولغان ئۆيلىرىدە ئاخىرقى ئۆمرىنى ئۆتكۈزسە، ئەجدادلىرىنىڭ چىرىغىنى ياندۇرۇپ ئۆز ئۆيىدە باقىي ئالەمگە ئۇزىسا ئۇنىڭ قەلبىدە ئارمان قالمايتتى ـ دە!

ئون ئىككى ئېغىز ئۆي، قىرىق بەش مىڭ يۈەن نەق پۇل قانچىلىك بايلىق ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا ھاجىملاردىن ئېلىۋالغان بايلىقنىڭ ئوندىن بىرىگىمۇ تەڭ ئەمەس. قىرىق نەچچە ئېغىز ئۆي، ئىككى جايدىكى كۆزلەك (جەمئىي ئون ئېغىز ئۆي)، ئالتە باغ... ماقۇل، سەكسەن خو يەر، بەش مىڭ تۇياق قوي، ئالتە يۈز يىگىرمە كالا، يۈز ئون ئات، ئوتتۇز تۆگە، ئەللىك ئېشەك، توققۇز ھارۋا، سوقا ـ ساپان، جۇۋاز، تۈگمەن، كۆللەرچۇ تېخى؟ ئۆي ـ جابدۇق، ئەسۋاب ـ قوراللارنىڭ سانى يوق. توققۇز دۇكان، ساڭ ـ ساڭدا ئاشلىق، بېسىلىپ كەتكەن يۇڭ ـ تېرە... ئون ئىككى ئېغىز ئۆي بىلەن قىرىق بەش مىڭ يۈەن پۇل قولدىن كەتكەن ئومۇمىي بايلىقنىڭ يۈزدىن بىرىگىمۇ تەڭ كەلمەيدۇ. ھاجىمنىڭ قولىدا قالغان ئاز ـ تولا ئالتۇن بىلەن تۆرەم ھاجىمنىڭ توقىلىغا سېلىپ بەرگەن مۇنۇ كىچىككىنە جايى ھاجىمنىڭ يۈرىكىدىكى جاراھەتنى ساقايتالايتتىمۇ؟ شۇنچە دۇنيانى ئۇنىڭ ئاتىسى ھالال كۈچ بىلەن تاپقان: مالايلارغا يېتەرلىك ھەق بەرگەن، بىرمۇ ئادەمنى توختام ـ كېلىشىمسىز ئىشلەتمىگەن، مەسچىت جامائىتى ئالدىدا ئىشلىگۈچىمۇ، ھاجىمنىڭ ئاتىسىمۇ، توختامغا ئۆز رازىلىقى بىلەن قول قويغان ياكى بارماق باسقان. مالايلاردىن ھاجىملاردىن نارازى بولغان، دىلى ئازار يېگەن ئادەم كۆرۈلگەن

ئەمەس. ھاجىملارنىڭ ئۆشرە - زاكاتلىرى بىلەن كۆكلىگەن ئادەملەر ھازىرمۇ ھەقداغۇ؟
ئۆز ۋاقتىدا بۇ گەپلەرنى قىلىشقا تىل بارمايتتى، ئەنزە ئاغدۇردى، تەتۇر ھېساب ئالدى دېيىشەتتى. لېكىن، ھازىر ھەممە راست گەپ دېيىلىۋاتىدۇ، ھەر - ھەر چوڭ ئىشلارنىڭ راستى ئېيتىلىۋاتىدۇ. ئېمىشقا ھاجىمنىڭ ئىنىسى مۇنۇ زېمىننىڭ دادىسى ئىسمائىل ھاجىنىڭ ناھەق قالپاق كىيىپ مال - مۈلكى مۇسادىرە قىلىنغانلىقىنى تىلغا ئېلىشقا بولمايدىكەن. ئىسمائىل ھاجىنىڭ دېھقانچىلىق ياكى چارۋىچىلىق، سودا تىجارىتى بىلەن كارى يوق بىر زىيالىي ئىكەنلىكىگە ئون نەچچە يۇرت چوڭى گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈپ ئىسپات بەردىغۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە يەر ئىسلاھاتى ۋاقتىدا يېزا خىزمەت ئەترىتىگە مەسئۇل بولغان غوپۇرۇپمۇ ئىسمائىل ھاجىغا خاتا قالپاق كىيدۇرۇلگەنلىكىگە ئىسپات بەردىغۇ، ھاجىم ئىسمائىلنى ئاقلاش ئۈچۈن ئاز يول ماڭدىمۇ؟ ئۇنىڭ يۈز - ئابرۇيى ئۈچۈن ناھىيە، ۋىلايەتنىڭ نۇرغۇن مەسئۇللىرى بۇ ئىشقا كۆڭۈل بۆلدى، بۇ ئىشنى قوللىدى. بۈگۈن قىرىق بەش مىڭ يۈەننى بېرىدىغان ئورۇننىڭ مەسئۇلى بولغان مۇنۇ زېمىنلا بۇ ئىشنىڭ كۆشەندىسى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقماقتا، ئۇنىڭ مۇددىئاسى زادى نېمىكىنتاڭ؟...
مېھمانلار ئۇزىغاندىن كېيىن ھاجىم زېمىننىڭ يېڭىدىن تارتىپ:
— سەن نەگە بارسەن، بۇمۇ سېنىڭ ئۆز ئۆيۈڭ، قونۇپ قال، بالام، مەن تېخى سەن بىلەن جىق مۇڭدىشىمەن، — دېدى. باشقىلارمۇ سالا قىلىشىپ بەردى. زېمىن قونۇپ قېلىشقا رازى بولدى.
— بالام، — دېدى ھاجىم ئاپپاق ئىچ كىيىم بىلەن يومشاق كۆرپە ئۇستىگە يېنىچە يېتىپ، — ئېيتقىنا زادى، داداڭنىڭ ئەرزىسىنىڭ قايسى يېرى، قايسى سىياسەتكە

تاقىشىدىكەن؟ دوروس، سەنمۇ ئۆزۈڭنى ئويلايسەن، باشقىلارنىڭ ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتتى دېيىشىدىن ئەنسىرەيسەن. لېكىن، بالام، دۇنيادا نەپسى يوق ئىنسان بولمىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ سەئىب ئىبنى ئەبۇسائىپ بىلەن شېرىك تىجارەت قىلغان. داھىيلىرىمىزمۇ ئايلىق ئالغان. يامىنى كىشىنىڭ ھەققى. ئۆز ھەققىڭنى تەلەپ قىلساڭ بۇنىڭ ھېچبىر گۇناھلىق يېرى يوق. بىزنىڭ ئالماقچى بولغىنىمىز بەرگىنىمىزنىڭ يۈزدىن بىرى. بۇنى ھەممىلا ئادەم چۈشىنىدۇ. داداڭنىڭ ئەرزىيسىنىڭ نېمىسى ساڭا ياقمىدى، بالام؟

— دادامنىڭ ئەرزىمۇ؟ — زېمىن خېلى جىملىقتىن كېيىن تەستە بېشىنى كۆتۈرۈپ چوڭ دادىسىدىن سورىدى، — نېمىشقا بىز ئۆزىمىزگىمۇ يالغان سۆزلەيمىز، تاغا، بۇ ئەرز سىلىنىڭ، دادام ئەرز يازمايدۇ.

— ماقۇل، — دېدى ھاجىم بىردىنلا ئۆرە بولۇپ، تامدەك تاتىرىپ، — راست گەپ قىلايلى، ئۇنداق بولسا بىلىپ قوي، راست، ئەرزنى مەن يازدىم، ئەمما داداڭ ئۈچۈن يازدىم. بىلەمسەن، سېنى دەپ ئەقىل - ھوشىدىن ئايرىلغان داداڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا بولسىمۇ ياخشى كۈن كۆرسۇن دېدىم شۇ.

— نىيەتلىرى چۈشىنىشلىك تاغا، — دېدى زېمىن ئەمدى ھەممە گەپنى دېيىش زۆرۈرلۈكىنى چۈشىنىپ، لېكىن ئەرزگە تەستىق سالدۇرۇش بىر گەپ، بۇنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش باشقا بىر گەپ. ئون ئىككى ئېغىز ئۆينى، تۆت مو باغنى بوشىتىش ئۈچۈن بىزنىڭ رايونلۇق پارتكوم بىلەن ھۆكۈمەت ئىدارىلىرىگە باشقا يەردىن جاي تېپىش كېرەك. قىرىق بەش مىڭ يۈەن پۇلنى بىر كىچىككىنە رايون مالىيەسىدىن ھەل قىلماق تېخىمۇ تەس. بۇ ئەرز رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن پارتكومنى تولىمۇ قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ، مەن دادامنى ئەرزىسىنى ياندۇرۇۋېلىشقا كۆندۈرىمەن. تاغا، ناۋادا دادامغا ياردەم قىلغۇلىرى كەلگەن بولسا باشقا ئامال تېپىلار ئىدى. مەسىلەن،

ئۆزلىرى ساقلىغان ئالتۇندىن، قۇددۇس ھاجىمنىڭ تىجارىتىدىن دادام رازى بولغۇدەك پۇل ئاجراتماق تولىمۇ ئوڭاي.

— مۇنداق دە، بالام! — دېدى ھاجىم چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ، — سېنىڭ كۆرسەتكەن باھالىرىڭ يالغان، بالام. رايون ئىشخانىسى، مالىيە قىيىنچىلىقى دېگەننىڭ كارى چاغلىق. ئۇنىڭ يولىنى مەن ماڭاتتىم ئەمەسمۇ، ئېيتقىنا، راست سۆزلىگىنە، زادى بۇ ئەرزنىڭ نېمىسى ساڭا ياقمىدى؟

— بولىدۇ ئەمىسە، تاغا، راستىنى ئېيتاي، دادامغا يومېشچىك قالپىقى خاتا كىيدۇرۇلگەن ئەمەس. دادامنى ئاقلىساق ھەممە يومېشچىك، باي دېھقانلارنى ئاقلىساق بولىدۇ. يەر ئىسلاھاتىنى ئىنكار قىلساق بولىدۇ. بۇ جايىنى ئۆزلىرى يەر ئىسلاھاتىدىن بۇرۇن ھۆكۈمەتكە ھەدىيە قىلغانىكەنلا، شۇنداق بولغاندا ئۆزلىرىنىڭ شۇ چاغدىكى «ئىلغار زات» ئىكەنلىكلىرىنى ئىنكار قىلساق بولىدۇ. ئۇنداق بولغاندا سىلىنىڭ ئىگە بولغان ھەممە ئىمتىيازلىرى ئىنكار بولىدۇ!

— بۇ دېگەنلىرىڭ سېنىڭ مەقسىتىڭمۇ، زېمىن؟— ھاجىم ئەمدى «ئوغلۇم»نى تاشلىدى، — سەن دېمەكچى، مەن داداڭنى تۇتۇپ بېرىش ھېسابىغا پاناھلانغان، ئىمتىيازغا ئىگە بولغان، شۇنداقمۇ؟

— ...

— بۇگۈن يەنە داداڭنى ساتماقچىمەن، شۇنداقمۇ؟

— ...

— گەپ قىلمايسەنغۇ، زېمىن؟

— شۇنداق، دادام بىچارىگە رەھىم قىلسىلا، بىر قېتىم ساتتىلا، تەكرار ساتمىسىلا...

زېمىننىڭ ئاۋازى تىترىدى. ھاجىم ئەمدى گەپ يورغىلىتىشنىڭ ئورنى قالمىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ بېشىنى چاڭگاللاپ يىغلاشقا باشلىدى:

— راست، بالام، ئىلاجسىزلىقتىن قېرىنداشلىرىمنى

ساتقانمەن، — دېدى ئۆپكىدەپ يىغلاپ تۇرۇپ، — ساتمىسام ئۆزۈمنى ساقلىيالمايتتىم. راست گەپنى قىلسام، ئۆينىڭ ئاساسلىق ھوقۇقدارى مەن ئىدىم. ئىقتىساد، باشقۇرۇش ھوقۇقى مەندە ئىدى. ئېتىلىپ كەتكەن ئىككى ئاكام مالايلار بىلەن بىللە ئىشلەشنىلا بىلەتتى. دادام ھايات چېغىدىلا مېنى بۇ چوڭ ئۆينىڭ ھۆكۈمرانى قىلىپ قويغان. لېكىن، مەن ساقلانمىسام بولمايتتى. ئۆزۈمنى ساقلىمىسام بىزنىڭ نەسەبنى ساقلىغىلى بولمايتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەقىل ئىشلىتىشكە توغرا كەلدى: پۈتۈن بايلىقنى پارتىيە كېلىش بىلەنلا ئۆز قولۇم بىلەن ھۆكۈمەتكە سۇندۇم، ئۆزۈم ئاقىدىغان سۆزلەرنى ئۆگەندىم، ئاتام، ئاكىلىرىمنى قارىلاپ شىكايەت قىلدىم. قانداق قىلىمەن، بالام، شۇنداق قىلمىسام بىزنىڭ ئائىلە، بىزنىڭ نەسەب قۇرۇپ تۈگەيتتى. لېكىن، مەن بىر كۈنمۇ تۆۋسىز يۈرمىدىم. كېچىلىرى يىغلىدىم. ئوغرىلىقچە ئاتامنىڭ قەبرىسىنى قۇچاقلاپ ياش تۆكتۈم. بىز تۇغۇلغان، كىندىك قېنىمىز تۆكۈلگەن ئۆيىمىز، ئويناپ چوڭ بولغان باغلار چۈشۈمگە كىرمىگەن بىرمۇ كېچە يوق. بىلەمسەن، ئۆيىمىزگە ئوغرىلىقچە كىرىپ دۇئا قىلىپ، قۇرئان - تىلاۋەت قىلىپ چىققان چاغلىرىم كۆپ بولدى. ئوتنىڭ ئىچىدە كۆيگەندىن تېشىدا كۆيمەك تەس ئىكەن. ماڭا خۇددى ئاتام گۆرىدە تىك تۇرغاندەك بىلىنىپ تۇردى. قارىماققا مەن راھەتتە، لېكىن مەن ئازابلانمىغان بىرمۇ كۈن يوق، ياش تۆكمىگەن بىرمۇ كېچە يوق، بالام. ئىچىمدىكى ئوت بىر مىنۇتمۇ ئۆچمىدى. ئارمانلىرىم زادىلا ئۆلمىدى. ئىمكان بولسىلا قېرىنداشلىرىمنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادىغا ياخشىلىق قىلدىم. لېكىن، ئىمكان ئاز بولدى!

ھاجىم جىمىپ قالدى. ئۇنىڭ بۇ ئۇزاق ۋە تەسىرلىك گەپلىرى زېمىنغا قانداق تەسىر قىلغانلىقىنى ھاجىم بىلمەيتتى. زېمىن بوۋاينىڭ بۇ گەپلىرىنىڭ يالغان

ئىكەنلىكىنى ھەتتا كۆز يېشى بىلەن تىترەڭگۈ ئاۋازىنىڭمۇ يالغان ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى: «مەن راھەتنى ھازىرلا كۆرۈۋاتىمەن، — دەپ ئويلىدى زېمىن، — مەن بۇ نەسەبنىڭ جازاسىنى تارتقۇچىنىڭ پۇشتى. ئەمدى يەنە جازاسىنى تارتىشنى خالىمايمەن!» ئۇ تاغىسىغا قارىدى. ھاجىم كۆز يېشىنى سۈرتۈپ بولۇپ «ئۇھ» تارتتى.

— بالام، — دېدى ھاجىم تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ئالدىدىكى قىران يىگىتكە قاراپ قويۇپ، — بىلىسەن، داداڭ بىچارە ئۇ يىللاردا سەن ئۈچۈن يىغلىدى، ئەمما ھېچ ئىش قىلالمىدى، ئۇ نېمىمۇ قىلالايتتى؟ سەن توغرۇلۇق مەن نۇرغۇن يول ماڭدىم، ساڭا تۆھمەت قىلغان ھېلىقى دادۇيجاڭنى جازالاتتىم. ئۇرۇمچىگە، غۇلجىغا، قۇمۇلغا سىېنى ئىزدىتىپ ئادەم ئەۋەتتىم. سېنى سەرسان قىلغان ئۇ يىللارنى مەندەك بىر ئادەم ئۆزگەرتەلەيتتىمۇ؟ سېنىڭ ئامانلىقىڭ ئۈچۈن ھەر ۋاق نامىزىمدا دۇئا قىلدىم شۇ. ئاخىر جاھان يورۇدى. پارتىيەمىزنىڭ ئون بىرىنچى قۇرۇلتاي ئۈچىنچى ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ناھەقچىلىكلەر سۈرۈشتۈرۈلگەندە ناھىيەدە بىرىنچى بولۇپ سېنىڭ ئۈچۈن مەن ئەرز يازدىم، يول ماڭدىم، ئاخىر ئۆزۈڭ بىلىسەن، ھەممە ئىشىڭ جايىدا بولدى.

زېمىننىڭ ياخشى كۆڭگە ئىگە بولۇشىمۇ تاغىسىنىڭ تۆھپىسى ئىكەن، ئۇنىڭ تارتقان جەبىر - جاپاسىچۇ؟ بۇ جەبىر - جاپانىڭ سەۋەبچىسى كىم ئەمىسە؟ ئۇنىڭ مەڭگۈ قايتىپ كەلمەس بولۇپ يىراقلاشقان ياشلىقى، ئائىلە بەختى، ئازاب بىلەن ئۆتكەن ئۆمرىچۇ؟ بۇنىڭ ھېسابى بولمامدىكەن؟

زېمىننىڭ خىيال ئېكرانىدىن ۋۇجۇدىدا كامال تاپالمىغان ئارزۇ - ئارمانلىرى، ئۆزىنىڭ قاراڭغۇ خاڭلاردا، مەدىكارچىلىق قىلىپ، كېسەك قۇيۇپ كىشىلەر ئىشىكىدە قارا نوپۇس بولۇپ يۈرگەن چاغلىرى؛ يۈرەك نالىسىنى ناخشا - قوشاق بىلەن بايان قىلىپ ماڭغان تاشلىق - توپىلىق يېزا يوللىرى بىرمۇبىر

ئۆتتى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا تاغىسىنىڭ نېمىلەرنى دېگەنلىكى كىرمىدى. ئۇ ھەر ـ ھەر قىيىن شارائىتلاردىمۇ يالغان سۆزلىمىگەن، بىرىنى ئالدىمىغان، بىرىنىڭ تۆھپىسىنى تارتىۋالمىغان، بىرىگە يامانلىق قىلمىغان. ھالال ئەمگىكى، پاكىز قەلبى بىلەن ھاياتنىڭ قىرىق نەچچە يىلىنى ئۆتكۈزگەن، بۇ قىرىق نەچچە يىلنىڭ كېيىنكى يىللىرىدا كۆپنى كۆرۈپ، كۆپ ئۆگىنىپ، ئادەملەر توغرىسىدا كەڭ ۋە چوڭقۇر بىلىمگە ئىگە بولغان — پىشقان ئادەم ئىكەنلىكى ھاجىمنىڭ خىيالىغا نېمىشقا كەلمىگەنلىكى چۈشىنىشلىك. ھاجىم ئادەملەرنى ئۆز ئۆلچىمى بىلەن ئۆلچەيدۇ؛ ئۇنىڭچە، ئىنسان راھەت ـ پاراغەت ئۈچۈن ياشايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھاجىمنىڭ كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلغۇچى «ھالال» ئادەملىكىدىن ھېچكىم گۇمان قىلمايدۇ. ھاجىم نېمىلا دېسە باشقىلار ئۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. چۈنكى، ھاجىم پاكلىق، مېھرىبانلىق ۋە توغرىلىقنىڭ ۋەكىلى...

زېمىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشى، دادىسىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بۇ «ئاتا»نىڭ دىلىغا ئازار بەرمەسلىكى، نېمىلا بولسۇن بۇ ئۆيدىن تىنچ، ماجىراسىز چىقىپ كېتىشى كېرەك. بەلكى، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ تاغىسىنىڭ بۇ ھەشەمەتلىك ھويلىسىغا ئاياغ باسماس، بەلكى تاغىسى بىلەن يەنە بىر قېتىم بۇنداق يۈزمۇيۈز سۆزلەشمەس...

— ھازىرمۇ، بالام، مېنىڭ غېمىم سېنىڭدە، — دېدى ھاجىم ئەسنەپ تۇرۇپ، — سېنىڭ بېشىڭنى ئوڭشاش، بالىچاقىلىرىڭنىڭ مەرىكىلىرىگە ئاتا بولۇپ تۇرۇپ بېرىش مېنىڭ ئەڭ چوڭ ئارزۇيۇم، بالام. مەن قېرىدىم، تۆت كۆنلۈكۈم قالدى. كۆزۈم يۇمۇلماستا سېنىڭ بەختىڭنى كۆرسەم دەپ ئارمان قىلىمەن!..

— مەن ھازىرمۇ بەختلىك تاغا!

— ئۇغۇ شۇنداق. لېكىن ئائىلەڭ — ئۆزۈڭگە تېگىل

بەختىڭ بولۇشى كېرەكيا، بالام.

— تاغا، بۇ مېنىڭ ئىچكى ئىشىم، — دېدى زېمىن بىئارام بولۇپ، لەۋلىرى تىترەپ، — ھازىر ماڭا تېگىل ھېچنېمە قالمىغان، ھەممىدىن مەھرۇم بولغانمەن، مۇسادىرە قىلىنغانمەن!

بوۋاي زېمىننىڭ كۆزلىرىدىكى غەزەپ - نەپرەت ئۇچقۇنلىرىدىن چۆچۈدى. ئەمدى ئۇنىڭ تېخىمۇ قاتتىق گەپ قىلىۋېتىشىدىن ئەنسىرىدى. ئۇ زېمىننىڭ كەنجى قىزى گۈلناز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى خاتا بىر تەرەپ قىلغانلىقىنى ھېس قىلدى - دە، ئۆزىنىڭ ئۇ چاغدا ئوينىغان رولىنى خۇددى ئۆزى ئۇنتۇمىغاندەك باشقىلارنىڭمۇ ئۇنتۇمىغانلىقىنى بىلدى. شۇ چاغدا «ئىككى ياشنىڭ بەختىنىڭ قاتىلىسەن!» دەپ تېما قويۇپ ھاجىمنىڭ نامىغا بىر نامسىز خەتمۇ كەلگەنىدى. ھاجىم ھازىرغىچە بۇ خەتنىڭ ئىگىسىنى تاپالماي يۈرەتتى. مانا ئەمدى زېمىننىڭ كۆزلىرىدىكى نەپرەت بۇ «ئىگە» كىم ئىكەنلىكىدىن خەۋەر بەرمەكتە. ھاجىم ئىختىيارسىز يەرگە قارىدى.

— بالام، — دېدى ھاجىم ئېغىر جىمجىتلىقتىن كېيىن تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن، — ئۆتكەن ئىشلارنى كۆڭۈلدىن چىقىرىۋەتكىنىمىز تۈزۈك. كىمنىڭ كۆڭۈلسىز تارىخى يوق دەيسەن؟ كەچۈرمەك، كەچۈرۈلمەك، ياشىماق - ياشاتماق، بۇ بىزنىڭ پەلسەپىمىزنىڭ مېغىزى. ھەر كۈنى خاتا قىلىسەن، شۇڭا ھەر كۈنى كەچۈرۈم سورايسەن. باشقىلارمۇ سەندىن كەچۈرۈم سورايدۇ. كەچۈرۈلۈشنى خالىغان ئادەم ئاۋۋال كەچۈرگۈچى بولۇشى كېرەك. دىنىمىزدا كەچۈرگۈچىنى تولىمۇ پەزىلەتلىك ھېسابلايدۇ. توقسان توققۇز ئادەم ئۆلتۈرگەن بىر قاتىل بىر ئۆلىمانىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— مەن تۆۋە قىلماقچى، خۇدا مېنى كەچۈرەمدۇ؟— دەپ سوراپتۇ. ئۆلىما:

— توقسان توققۇز ئادەمنى ئۆلتۈرگەن قاتىلسەن، خۇدا سېنى كەچۈرمەيدۇ، — دەپتۇ.
— ئۇنداق بولسا يۈز ئادەمنىڭ قاتىلى بولاي، — قاتىل شۇنداق دەپتۇ ـ دە، ئۆلىمانىمۇ ئۆلتۈرۈپتۇ.
قاتىل كېتىپ بارسا بىر دەرۋىش ئۇنىڭغا:
— ئاۋۇ ياقتا بىر ئۆلىما بار. شۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ تۆۋە قىلساڭ، تۆۋەڭ قوبۇل قىلىندۇ، — دەپتۇ.
قاتىل شۇ ياققا كېتىپ بېرىپ تۇيۇقسىزدىن يىقىلىپ ئۆلۈپ قاپتۇ. دوزاخ پەرىشتىلىرى ئۇنى دوزاخقا تارتىپتۇ، جەننەت پەرىشتىلىرى كېلىپ:
— ياق، ئۇ جەننەتى، تۆۋە قىلغىلى ماڭغان ئەمەسمىدى، — دەپ ئۇلار بىلەن تالىشىپتۇ.
ئاخىر خۇدادىن ۋەھىي كەپتۇ. ۋەھىيدە:
«مېڭىپ بولغان يولى بىلەن ماڭماقچى بولغان يولىنى ئۆلچەڭلار. ئالدىدىكى يول ئۇزۇن بولسا ئۇ دوزىخى، ئارقىسىدىكى ئۇزۇن بولسا ئۇ جەننەتى» دەپتۇ.
پەرىشتىلەر يولنى ئۆلچىسە، ئارقىدا قالغان يول ئالدىدىكى يولدىن بىر ماڭدام ئۇزۇن چىقىپتۇ. شۇنداق قىلىپ يۈز ئادەمنى ئۆلتۈرگەن قاتىل جەننەتى بوپتۇ، بالام، كەچۈرمەك بىر مەردىنىڭ ئىشى، كەچۈرۈلمەك بىر سەمىمىي بەندىنىڭ ئىشى، بەندىدە مەردلىك بىلەن سەمىمىيلىك باراۋەر يېتىلگەن بولسا خۇدايىم ئۇ بەندىسىنى ئەزىزلەيدۇ. ئۇنداق ئادەم بەختلىك ياشىيالايدۇ، باشقىلارنىمۇ ياشىتالايدۇ.
ھاجىمنىڭ سۆزى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن زىمىن خۇددى بىرى قولىدىن تارتقاندەك ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى:
— تاغا، — دېدى ئۇ تىترەپ تۇرۇپ، — مەندەك بىر ئاسىي پۇشتىڭىزنى كەچۈرۈڭ، مېنىڭ بەدىنىمدە مەردلىك بىلەن سەمىمىيلىك سىلى دېگەندەك يېتىلمىگەن، يۇ ئىككى گۈزەل نەرسىنىڭ بەدىنىمدە ياشاش ھوقۇقىمۇ مۇسادىرە

قىلىنغان ئوخشايدۇ!
ئۇ تالاغا قانداق چىقىپ كەتكىنىنى سەزمىدى. «ئاھ بىزنىڭ ئۇلۇغلىرىمىز — دېدى ئۇ چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، يامغۇرلۇق كېچە ئاسمىنىغا قاراپ قويۇپ، — باشقىلاردىن گۈزەل نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىسىلەرۇ، ئۆزۈڭلارغا ئۇ نەرسىلەرنى قوندۇرمايسىلەر، باشقىلارنىڭ كەچۈرۈشىنىلا تەلەپ قىلىسىلەر، لېكىن سىلەر كەچۈرمەيسىلەر. ھۆرمەتلىك تاغا، ئۆز ۋاقتىدا قىزىڭىزنى، مېنى نېمىشقا كەچۈرمىگەنسىز. بىز سىزنىڭ ئىناۋىتىڭىزنى ھېسابقا ئالمىغانلىقىمىز ئۈچۈن قانچىلىك بەدەل تۆلىدۇق؟ ياشلىقىمىز، بەختىمىز، ئەڭ گۈزەل ھېسسىيات ـ ئارزۇلىرىمىز بەربات بولدى. ئورنىنى تولدۇرغىلى بولمايدىغان بۇ زىيانلىرىمىزنى ھېچكىم، ھېچقانداق يول بىلەن تۆلەپ بېرەلمەيدۇ. بۇ زىياننى ئۇنتۇش مەن ئۈچۈن ئوڭايمۇ؟... ماقۇل، ئۇنتۇشقا تىرىشاي، لېكىن ئۇنتۇيالامسامچۇ...»

4

ھاجىم بىر كېچىدىلا خۇددى ئون ياش قېرىپ كەتكەندەك تۇيۇقسىزلا ھاسىغا چۈشۈپ قالدى. ساقاللىرىمۇ بىر كېچىدىلا ئاقۇا مايىل بولۇپ، يۈزىدىكى قورۇقلىرى كۆپىيىپ كەتكەندەك، قەددىمۇ «ئېلىپ» تىن «ياي»غا ئۆزگىرىپ قالدى. ھاجىمدا بىرلا كېچىدە پەيدا بولغان بۇ جىددىي ئۆزگىرىشنى بىرىنچى بولۇپ نىساخان ھاجىم ئانا بايقىدى:
— نېمە بولدىلا، ھاجىم؟ — دېدى ھاجىم ئانا ئەتىگەنلىكى بامدات نامىزىغا تۇنجى قېتىم مەسچىتكە بارالمىغان ھاجىمنىڭ تەرەت سۈيىنى ئەكىرگەندە ئۇنى ئورنىدىن تۇرۇۋېلىشى ئۈچۈن قولتۇقىدىن يۆلەۋېتىپ، — دېمىسىمۇ ئەجەب كەچ ياتتىلا، ئۇيقۇسىزلىق يامانىيا...

— جاھىل بەتبەخت، — دېدى ھاجىم كىمنىدۇر ئىچىدە تىللاپ، ئاخىرىدا ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ، — خەپ توختا، سېنى !

— ئاشۇ زېمىن دېگەن ئوغرى خاپا قىلغاندۇ ھەقىچان؟

— بەس، نېمانداق تولا گەپ قىلىدىكىنە !

ھاجىم ئائىلە كىشىلىرىدىن سورىغان سوئالىغا جاۋاب بەرگەندىن باشقا گەپ قىلماسلىقنى تەلەپ قىلاتتى. ئائىلىدىكىلەرمۇ شۇنىڭغا كۆنگەن. بىرەر ـ يېرىم ئېغىز سۆزنىمۇ بىھۇدە قىلىشمايتتى، لېكىن نىساخان ھاجىم ئانا ئۆز «مۇرەببە»سىنى تۇنجى قېتىم «بوۋاي» ھالىتىدە كۆرۈپ ئائىلە قائىدىسىنى بۇزغانىدى.

— زېمىنمىش ! — دېدى ھاجىم ئۆزىچە غودۇڭشىپ، — مېنىڭ ھېلىقى گومۇش ئىنىمنىڭ قويغان ئىسمىغا لەنەت ! زېمىن بولسا نېمەت بەرمەسمىدى؟ ئۇ گەدەنكەش مۇرتەت ئىبلىسنىڭ قوۋمىغا كىرگەن ئوخشايدۇ. ھېچكىم، ھېچقاچان مېنىڭ سۆزۈمنى يەردە قويمىغان، مەن ھېچكىمدىن مۇنداق دىل ئازارى يېمىگەن، ھۇ، ئىززىتىنى بىلمىگەن گەدەنكەش !

ھاجىمدا تۇيۇقسىز كۆرۈلگەن بۇ ئۆزگىرىش بۇ چوڭ ھويلىغا چوڭ پاراكەندىچىلىك، غەم ـ ئەندىشە ۋە ئوپۇر ـ توپۇرچىلىق ئەكەلدى. ئاياللار يىغلاشتى. ئەرلەر تەرەپ ـ تەرەپكە يۇگۇرۇشتى. كۆيۈ ئوغۇللار، چوڭ ـ كىچىك، يىراق ـ يېقىن، ئۇرۇق ـ تۇغقان، قولۇم ـ قوشنا، مەھەللە ـ جامائەت ئەتىگەندىن باشلاپ ھاجىمنى بەس ـ بەس بىلەن يوقلاشتى، ھاجىم ماغۇق تەكىيەلەرگە يۆلىنىپ چىرايى سولغۇن، روھى چۈشكۈن، ئاۋازى تىترەڭگۇ ھالەتتە يوقلىغۇچىلارغا تەستە قول بېرەتتى، تەستە گەپ قىلاتتى، تەستە رەھمەت ئېيتاتتى. ئۇ ھال سورىغۇچىلارغا قىسقىلا قىلىپ:

— تاۋىنم يوق !— دەپلا قوياتتى.

ئۇ پۈتۈن بىر تۈن ئۇخلىمىغان، ھازىرمۇ ئۇيقۇسى

قاچقان، تېخىچە ئاغزىغا بۇردا نان سالمىغان بولغاچقا بارغانسېرى ماغدۇرسىزلىنىپ، بارغانسېرى خاپا بولماقتا ئىدى. ئۇ يالغۇز خىيال سۈرۈشنى، يالغۇز پىكىر قىلىشنى تولىمۇ خالايتتى. چۈنكى، ئۇ تېخىچىلا زېمىنىنىڭ ئۆزىنى بۇنچە يامان كۆرۈپ قالغانلىقىنىڭ نەق سەۋەبىنى بىلەلمىگەنىدى. زېمىنىنىڭ ئېھتىياتچانلىقىمۇ ياكى مەسئۇلىيەت ـ پاكلىق تۇيغۇسىمۇ، ياكى بولمىسا ھاجىم ئۇنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقالمىدىمۇ؟ نېمىلا بولسۇن سەۋەب ئوچۇق بولغان بولسا ھاجىم بۇنچە ئازاب چەكمىگەن، خورلۇق ھېس قىلمىغان بولاتتى. ۋاھالەنكى، زېمىن زەھەردەك گەپلەرنى قىلىپ كېچىدە ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ھەتتا ئۇنىڭ «ئويلىشىپ باقاي»، «قېنى كۆرەيلى» ياكى «مەن بىر ئۇقۇشۇپ باقاي» دېگەندەك تەكەللۇپ سۆزلىرىنى قىلىشقىمۇ تىلى بارمىدى. ھاجىمنىڭ شۇنچە يېقىملىق مۇئامىلىسىگە، تەسىرلىك سۆزلىرىگە بىر ئېغىز رەھمەتمۇ ئېيتماستىن ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ: «ھەممە نېمەم مۇسادىرە قىلىنغان» دەپ تەنە گەپ قىلىپ پېشىنى قېقىپ چىقىپلا كەتتى. ھاجىم بۇ خىل قوپاللىقنى ئۆمرىدە تۇنجى رەت كۆرمەكتە، بۇنداق ھاقارەتلىك سۆزنىمۇ تۇنجى قېتىم ئاڭلىماقتا ئىدى. ئۇ زەربىنىڭ تەمىنى تۇنجى قېتىم تېتىدى، روھىي ئازابنىڭ بۇسىتى تۇنجى قېتىم پۇرىدى. شۇنىڭ بىلەن بۈگۈن ئەتىگەندىلا ياشقىلا بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى.

ناھىيەلىك پارتكومدا كۈندىلىك خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولۇپ ئالدىراپ ئىشلەۋاتقان تۇردى كېرەم، ئايالىدىن ھاجىمنىڭ بىتاپ بولۇپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ ھەممە ئىشنى يىغىشتۇرۇپ «چوڭ ئۆي»گە يېتىپ كەلدى ـ دە، دەرھال ناھىيەلىك دوختۇرخانىنىڭ ئىچكى كېسەللەر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ناھىيەنىڭ ئەڭ داڭلىق دوختۇرىغا ئادەم ئەۋەتتى. قاسىم قۇربان بولسا ئايالىنىڭ ئاچچىق بىلەن ئېيتقان:

ـــ دادام ئاغرىپ قالغان تۇرسا يەنە نېمە تۆۋەنگە چۈشۈش

ئىكەن بۇ؟— دېگەن سۆزنگە پىسەنت قىلماستىن چۈشكىچە بىر رايوننىڭ يىغىنىغا قاتنىشىپ، چۈشتىن كېيىن «ئاتىسى»نى يوقلاپ كەلدى. ئۇ سورلۇق، تەمكىن هالدا:

— دەرهال ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىغا ئاپىرىش كېرەك. ياشانغانلارنىڭ ئاغرىقىغا هەرگىز سەل قارىغىلى بولمايدۇ، — دېدى ۋە ناهىيەلىك پارتكوم شۇجىسى، دائىمىي كومىتېت مۇدىرى، ناهىيە هاكىمىغا هاجىمنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى مۇهىم بىر ۋەقە قىلىپ «شەخسەن ئۆزى» يەتكۈزدى...

ئوبۇلغازى هاجىمنىڭ ئوغۇللىرىنى نەمرۇدنىڭ رېستورانىغا يىغىپ هەر ئېهتىمالغا قارشى ئاخىرەتلىك ئىشلارنى مەسلىهەت قىلىپمۇ قويدى. هەتتا قەبرىستانلىققا ئۆزى بېرىپ «تۆرىخان هاجىم گۈمبىزى» يېنىدىن يەر تاللاپ بىناكارلارغا ياسىلىدىغان گۈمبەزنىڭ نۇسخىسىنى سىزىپ چىقىشنى تاپشۇرۇپمۇ ئۈلگۈردى. هەتتا ئۇ هازا ئاچقان كۈنى نېمىلەرنى دەپ، قانداق يىغلاش لازىملىقىنىمۇ ئويلىشىپ قويدى.

نەمرۇد دەرهال ئىبراهىم ئەلى بىلەن ئاچىسىغا جىددىي تېلېگرامما بەردى. يالغۇز ئىنىسى ئىسمائىل هاجىم ئاكىسىنى يوقلاپ كەلدى ۋە ئۆيدىن چىقىشتا ئاكىسىدىن:

— ئەمدى هېلىقى ئەرزنى قايتۇرۇۋالارمىز - هە، ئاكا؟ — دەپ سورىدى.

— نېمە ئۈچۈن بۇنداق دەيسەن، ئۇكام؟

— ئەمدى قازارەن !...

— مەندىن كېيىن بىزنىڭ نەسەبنىڭ چىرىغى ئۆچىدىكەن - هە؟

هاجىمنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئاغزى ئۇمچىيىپ، چىرايى تاتىرىپ كەتتى. ئاكىسىنىڭ چىرايىنى كۆرۈپ ئىسمائىل هاجىم چۆچۈپ كەتتى:

— نېمە دېگەنلىرى بۇ، ئاكا، نېمە دېگەنلىرى بۇ؟— دەپ ئاكىسىنىڭ ئالدىدا تىزلاندى. هاجىم تىترەپ تۇرغان قوللىرى

بىلەن ئىنىسىنىڭ يېرىك قوللىرىنى تۇتۇپ:

— قەسەم ئىچ، ئاتا مىراسى جايىمىزنى چوقۇم قايتۇرۇۋالىمەن دەپ قەسەم ئىچ! — دېدى.

— بولىدۇ ئاكا!

— ھېلىقى زېمىن دېگەن بالاڭغا ئەگەشمە، سۆزۈمگە كىرمىسەڭ بالام ئەمەسسەن دېگىن، قارغىغىن، جېنىم ئۇكام، شۇنداق قىلىمەن دەپ ۋەدە بەرگىن!

— ئاكا، ئاكا ... — ئىسمائىل ھاجى پېشانە تەرىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن سۈرتۈپ ئاكىسىغا جاۋاب بەردى، — زېمىن، زېمىننى شۇنچە يىل كۈتۈپ تېخى يېڭىلا كۆرۈپ تۇرۇۋېتىمەن، ھەر ئىش بولسا...

— قارغىمامسەن، بالىلىقتىن كېچىمەن دېيەلمەمسەن؟

— ياق... ياق، ئاكا... ئۇنداق قىلالمايمەن، — ئىسمائىل ھاجىنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش ئاقتى، — تىلىم بارمايدۇ، ئاكا. بىچارە بالام ئېمىلەرنى كۆرمىدى، ئېمىلەرنى تارتمىدى؟ ئۇنىڭ سۇنۇق كۆڭلىگە ئەمدى ئازار بېرەلمەيمەن، ئاكا!

— ماڭىچۇ؟ ئازار بېرەلەيسەن ـ ھە؟ مەندىن كېچەلەيسەن ـ ھە؟

— ئۆزلىرىمۇ مەندىن كېچەلىگەن، ماڭا، بالامغا ئازار بېرەلىگەن ئەمەسمىدىلە؟ مەن سىلى قىلغانىنىڭ يۈزدىن بىرىنىمۇ قىلالمايمەن، مەن توغرا گەپنى قىلالايمەن، ئاكا، زېمىن ماڭا ھەممىنى چۈشەندۈردى. مەن ئۇ ئەرزىمىگە ئىگە بولالمايمەن. ماڭا ئۆي ـ جايمۇ، پۇلمۇ لازىم ئەمەس!

— شۇنداقمۇ؟ مۇنداق دېگىن تېخى ئەقلىدىن ئازغان ئاسىي! — ھاجىم كەڭ ئاق كۆڭلىكىنىڭ يەڭلىرىدىن قولىنى قىلىچتەك چىقاردى ـ دە، ئىشىكنى كۆرسىتىپ كۆكرىيىپ كەتكەن لەۋلىرىنى تىترىتىپ تۇرۇپ، — ئۇنداق بولسا يوقال، ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان بىغەرەز. ھازىردىن باشلاپ سەندەك قېرىندىشىم يوق، ئېمىشقا ھېلىقى ئىككى ئاكاڭ بىلەن بىللە يوقالمىدىڭكىنتاڭ؟!

— شۇنداق، — دېدى ئىسمائىل ھاجى تەستە ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، كۆز ياشلىرىنى توختىماي سۈرتۈپ، — نېمىشقا شۇلار بىلەن بىللە تۇتۇپ بەرمىدىلە، ئاكا، قىيناپ ئۆينىڭلىك ساقلاپ قويغانمىدىلە، ئىبراھىم ھاجىم؟

— يوقال !...

ئىبراھىم ھاجىم قاتتىق بىر ۋارقىرىدى ـ دە، ئوڭدىسىغا ئۆچۈپ كەتتى.

— ھاجىم زۇۋانىدىن قاپتۇ، — دېدى ئورۇق، ئېگىز ئادەم، يەنى ھاجىمنىڭ ئىككىنچى كۈيئو ئوغلى ئوبۇلغازى ناھىيەنىڭ ئىككىنچى سەپكە چېكىنگەن رەھبەرلىرىدىن بىرى بولغان قاسىم قۇربانىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ بوسۇغىدىلا ئۆرە تۇرۇپ، — بىر سوتكىدىن بېرى ئۇسسۇزلۇقمۇ ئىچمىدى دېسىلە.

— ھىم ! — دەپ سۆز باشلىدى ھەرقانداق ۋاقىتتا سالماق بولۇشنى ئۇنتۇمايدىغان قاسىم قۇربان پولۇ يۇقى بارماقلىرىنى يالاپ قويۇپ، ئورنىدىن يېرىم قوزغىلىپ، — قېنى ئاۋۋال قوللىرىنى چايقاپ لېگەنگە كەلسىلە، ئاندىن ئۆزى ئالدىرىماي، ھودۇقماي سۆزلىسىلە، ھە ئەمدى كەلسىلە، مانا، مانا، ھەي باللا، گۆش توغراپ ئەكىرىڭلار، گۆش، گۆش !

— يائاللا قۇجۇرېن، — دېدى ئوبۇلغازى كونا باشلىقنىڭ يېنىدا ئەيمىنىپ ئولتۇرۇپ، — گۆش، گۆش دېسىلىرى ئادەمنىڭ ئېسىگە ھېلىقى يىللار كېلىدۇ، كۈندە تونۇر كاۋىپى، كۈندە ئۇچا، يائاللا ! قېنى قول سالدۇق ئەمىسە، قۇ جۇرېن !

— ھىم، — دېدى قاسىم قۇربان سېمىز گەۋدىسىنى تەستە مىدىرلىتىپ، قات ـ قات بويىندىكى تەرنى ھۆل لۆڭگە بىلەن سۈرتۈپ، — ئاتىمىز زۇۋانىدىن قاپتۇمۇ؟

— شۇنداق، جۇرېن.

— دەيدىغانلىرىنى دەپ بوپتۇمۇ ئاتىمىز؟

— ئۇنى ئىگىسى بىلىدۇ، جۇرېن.

ئۇلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى. قالغان سۆزلەرنى ئۇلارنىڭ كۆزلىرى قىلىشتى. ئوبۇلغازى ئوچۇق چۈشەندى: قاسىم قوربان خۇشال. قاسىم قوربانمۇ چۈشەندى: ئوبۇلغازىمۇ خۇشال. لېكىن، ئۇلارنىڭ چىرايلىرى تۇتۇلغان، گەپلىرى ئاز، گويا ئۇلار قاتتىق ئازاب ئىچىدە، ئۇلار ئۇچۇن ماتەملىك كۈن باشلانغان.

— ناھىيەمىزنىڭ كۆزى ئىدى.

— ئەقلى، مېڭىسى ئىدى.

— راست، ئەقلى، مېڭىسى ئىدى.

— تىلى، ئاۋازى ئىدى، ئۇ زاتنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان ھەرقانداق يۈرەك ئوتنى كۆرگەن ئۆچكە مېيىدەك ئېرىيتتى.

— ئەمدى قانداق قىلارمىز؟

— ئەمدى باش قېتىنچىلىقتىن قۇتۇلماق تەس، جاۋ شۈجى، بەي ھاكىملارمۇ يوقلاپ كىرىپتۇمىش!

— رازىلىق ئالمىغان ئادەم قالمىدى.

— موللاق سوپىمۇ كىردى دەيدا؟

— شۇنى دېمەمدىغان، قىرىق يىلدىن بېرى گەپ قىلمىغان گاچىنىڭ زۇۋانغا كېلىپ دېگەن گېپىنى قارىمامدىلا؟

ئوبۇلغازى موللاق سوپىنىڭ ھاسىسىنى تولۇقلىدىتىپ ناھىيە دوختۇرخانىسىنىڭ ئايرىمخانىسىدا ياتقان ھاجىمنىڭ يېنىغا كىرگەنلىكى، ھەدىس ئوقۇپ دۇئا قىلغانلىقى، ئاخىرىدا ئەرەبچە بىرنېمىلەرنى دەپ خىرىلداپ كۆلگەنلىكى، ھاجىم ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ كۆزىنى ئاچقانلىقى ۋە ئاغزىنى ئۇمچەيتكەنلىكىنى ئەرۋەيلەپ سۆزلەپ بەردى. ئاخىرىدا:

— پۈتۈن ناھىيەمىزدە ماتەم باشلاندى، — دەپ قوشۇپ قويدى.

— پۈتۈن ۋىلايەتتە دېسىلە.

— ھە راست پۈتۈن ۋىلايەتتە. ئۆمرىدە كىشىلەرگە ياخشىلىقتىن باشقىنى قىلمىغان، مۇلايىم كۆلكىسى بىلەن

ھەرقانداق دىلنى يورۇتىدىغان مۇنداق زات ۋىلايىتىمىزدە ئەمدى پەيدا بولمىقى تەس.

— راست دېدىلە، ئەمدى بۇنداق ئەرنى تۇغىدىغان ئايالمۇ تۇغۇلمايدۇ. نەسلى قۇرۇغان قىممەتلىك جانىۋارلاردەك ـ ھە...

— بۇ ئوخشىتىشلىرى قاملاشمىدى، ئىنىم ئوبۇلغازى جۇيجاڭ، مۇرەببىمىز، ئاتىمىز سەكراتتا، لېكىن ئۇ زات تېخى ھايات!

— راست، راست، ئوخشىتىش ئەپلەشمىدى، لېكىن بۇ گەپ مەشەدىلا قالسۇن، جۇرېن، مەن دېمىگەن، سىلى ئاڭلىمىغان بولسىلا!

— ئېغىزدىن چىقارغىلى بولامدىغان، يائاللا، نەپرەتكە كۆمۈلىمىز دېسىلە.

ئۇلار بىر ـ بىرىگە يەنە قارىشىپ قويۇشتى، بىر سېمىز، بىر ئورۇق چىراي بىر ـ بىرىنى يەنە چۈشىنىشتى. ئۇلارنىڭ قورسىقىدا زادىلا گەپ ياتقان ئەمەس، ئۇلار ھېلىقى رىۋايەتتىكى ساتىراشتەك بېشىنى قۇدۇققا تىقىپ «سۇلايماننىڭ مۈڭگۈزى بار» دەپ ۋارقىرايدىغانلاردىن ئىدى. ئۇلار ئاساسىي تېمىغا يۆتكەلگۈچە بىر ـ بىرىدىن ئېھتىيات قىلىشىپ يۇقىرىقىدەك «سىناق»لاردىن ئۆتۈشتى. ئاخىر تاقىتى قالمىغان ئوبۇلغازى گەپنىڭ بولار يېرىنى قىلدى:

— ناۋادا ئاتىمىز مۇشۇ پېتى زۇۋانغا كەلمىسە ھېلىقى ئۆي ـ جاي دەۋاسى سۇغا چىلىشامدۇ، جۇرېن؟

— نېمىشقا؟

— ئىسمائىل پوم يەل قويۇۋېتىپتەك. ئاتىمىز مۇشۇ ۋەجىدىن زېمىن بىلەن قاتتىق ـ يىرىك گەپ تالىشىپ يىقىلغان چېغى.

— بەللى ئۆزى، مۇنداق دەڭ.

— قا جۇرېن، نىساخان ھاجىم ئانام ئۆزلىرىنىڭ بىر قېرىن ئاچىلىرى. ھاجىمنىڭ يىغقان ـ تۇگكىنى

ئاچىلىرىنىڭ. ئوغۇللار ئۆگەي بولغىنى بىلەن تۆت قىز ئاچىلىرىغا ئۆز. بىز تۆت كۈيۈ ئوغۇل ھاجىمنىڭ ئۆز بالىلىرىدەك شۇ چوڭ ئۆيگە سادىق. مەن ھېسابلىدىم. ئۈچ ئوغۇل، تۆت كۈيۈ ئوغۇل، تۆت قىز، ھاجىم ئانام، سىلى بولۇپ بىز ئون ئۈچ ئادەم ھاجىم ئاتىمىزنىڭ يۈرەك ـ باغرى، جانجىگەرلىرى بولۇپ كەلگەن. بۈگۈن ھاجىم ئاتىمىزنىڭ قولىدا مەن بىلىدىغان مال ـ دۇنيادىن نەق پۇل ھېسابىغا بىر مىليون كويدىن جىقراق ۋەج بار ئىكەن. ئەمەلىيلىشىپ بولغان ھېلىقى جاي، نەق پۇللارنى قوشقاندا...

— ئۇنى قوشسىلىرى ئىسمائىل پومنىمۇ قوشىدىلا...

— شۇنداق، ئون تۆت بولىمىز، پۇل ۋەجىمۇ بىر مىليون ئىككى يۈزمىڭ بولىدۇ. گۈلجامال خېنىم ھېسابقا ئۇستا دېسىلە، قۇددۇس بەگنىڭ شىركىتى، ھاجىم ئانامنىڭ ساندۇقلىرىدىكى تىللالارمۇ خېنىمنىڭ ھېسابىدىن چەتتە قالمىغان گەپ.

— بەللى ئۆزى، مۇنداق دېسىلە، ياپىر، شۇنچە ۋەج ـ ھە! — قاسىم قۇربان تەستە ئوڭ يانپىشىغا ئۆرۈلدى ۋە يېپىقىدىن تەپچىرەپ چىقىۋاتقان بويۇن تەرىنى سۈرتۈپ بولۇپ، — ئۆزى گۈلجامال خېنىم پېقىرنى تىزىمنىڭ نەرىگە يازدىكى، مەن ئاچامغا ئەگىشىپ شۇ ئۆيگە كەلگەن. مەن شۇ ئۆينىڭ ئوتىدا پىشىپ، سۈيىدە كۆكەرگەن. مەن ئۆزى ھاجىمنىڭ قېيىنئىنىسى ئەمەس، بېقىۋالغان ئوغلى. قانۇندا بېقىۋالغان بالىلار بىلەن ئۆز بالىلىرىنىڭ ھوقۇقى باراۋەر دېيىلگەن.

— شۇنداق، جۇرىن، شۇنداق بولىمىدىكى، ئەلۋەتتە سىلىنىڭ ئىسمىلىرى قۇببەس ئەپەندىمنىڭ ئالدى ـ كەينىدە.

— بەللى ئالدىدىمۇ، كەينىدىمۇ؟

— ئەلۋەتتە ئالدى ـ كەينىدە يېزىقلىقيا.

— يېشىمىزنى ھېسابقا ئالسا مەن ئۇنىڭدىن ئۈچ ئايلىق چوڭ. قوشكېزەكلەرنىڭمۇ بىر مىنۇت ئالدىدا تۇغۇلغىنى

ئاكىسى بولىدۇيا ئۆزى، ئالدى - كەينى دېگەنلىرى نېمىسى دەيمىنا؟

— شۇنداق قىلىپ...

بىردىنلا تېلېفون جىرىڭلىدى. قاسىم قۇربان دىۋانغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇرغۇچە ئوبۇلغازى تېلېفوننى ئېلىپ:

— ھە، مانا، مانا، گۈلشەرىخان خېنىممۇ ئۆزلىرى، ناھايىتى بەلەن، ۋىلايەتكە مەخسۇس ماشىنا بىلەن، ئاندىن ئۈرۈمچىگە مەخسۇس ئايروپىلان بىلەن دېدىلىما، مانا بىز قا جۇرېن بىلەن ماشىنىدا بارىمىز، — ئوبۇلغازى تېلېفوننى قويۇپ قاسىم قۇربانغا بۇرۇلدى - دە، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ئاتىمىزنى ئۈرۈمچىگە يۆتكىگۈدەك. بۇگۈن ۋىلايەتتىن ئىبراھىم ئەزىز جوجاڭ مەخسۇس بىر ماشىنا ئەۋەتىپتەك. گۈلئايشەم خېنىم ئۆزى كېلىپتۇدەك، ئىلاھىم ئاتىمىزنىڭ كېسىلى شىپا تاپقاي.

ئۇلار بىر - بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى، ئۇلار بىر - بىرىنى تېخىمۇ چۈشىنىشتى. بايىقى سۆھبەتنىڭ ئۈزۈلۈپ قالغىنىغا ئۇلار نارازى ئىدى. «ھامان بولىدىغان ئىش بولغاندىكى نېمىشقا ۋاقتىدا بولمايدىغاندۇ!» مانا بۇ ئۇلارنىڭ ئورتاق گېپى.

لېكىن، پىچىقى كېسىدىغان تۇردى كېرەم شۇجى بۇ ئىشقا تولىمۇ ئەستايىدىل قارىدى. ئۇ ناھىيەلىك پارتكوم شۇجىسى جاۋ خۇي، ھاكىم بەختى يۇنۇسلار بىلەن ھاجىمنى قۇتۇلدۇرۇپ قېلىش توغرىسىدا ئۇزاق مەسلىھەت قىلىشتى. باش ۋىراچىنىڭ دوكلاتىنى ئەستايىدىل ئاڭلىدى. بوۋاينىڭ مېڭە تومۇرىدىن بىرى يېرىلغان، سول مېڭە تورمۇزلانغان، لېكىن يۇلۇن، چوڭ مېڭە ئىشتىن چىقمىغان. يۈرەكنىڭ سوقۇشى، قان ئايلىنىشى ئاساسەن نورمال. قۇتۇلدۇرۇپ قېلىش ئىمكانىيىتى بار ئىكەن.

تۇردى كېرەم ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ بوغالتىرلىقى-دىن مۇنۇ ئەستايىدىللىقى بىلەن كۆتۈرۈلۈپ ھازىرقى ئورۇنغا

چىققان. يەنە شۇ ئەستايىدىل، مەسئۇلىيەتچانلىقى بىلەن ھازىرقى قېيىنئاتىسى ئىبراھىم ھاجىمنىڭ نەزەرىگە، ھاجىمنىڭ قىزى گۈلشەرىخاننىڭ دىققىتىگە چۈشەلىگەن. يىگىت تاللاپ، ئۆزىنىڭ چىرايى، قابىلىيەت ـ ئەخلاقى بىلەن گىدىيىپ يۈرگەن گۈلشەرىخان ئىسىملىك يىگىرمە ئىككى ياشلىق گۈزەل قىز يېڭىدىن گۇڭشې پارتكوم شۇجىلىقىغا بەلگىلەنگەن خۇش چىراي، قامەتلىك، مۇلايىم يىگىت تۇردى كېرەم بىلەن نەمۇنىچى ئىتتىپاق ئەزالىرى يىغىنىدا تونۇشۇپ قالغان ۋە ناھايىتى تېزلا تۇردى كېرەم دېھقان ئائىلىدىن، گۈلشەرىخان تېخى قارارلاشمىغان چىرايلىق يىگىتتىن ئايرىلىپ يېرىم يىلغا قالمايلا توي قىلىشقانىدى.

— خەق نېمىلەرنى دېمەيدۇ، — دېگەنىدى تۇردى كېرەم قىزنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىگە ئەستايىدىللىق بىلەن تىكىلىپ تۇرۇپ، — بىزنى ئىستىقبال بىرلەشتۈردى. قۇربانسىز ئىستىقبال نەدىكەن؟

تۇردى كېرەم چوڭ ـ كىچىك ئىشلارغا «ئەستايىدىل» قارىغانلىقى ئۈچۈن تېزلا ھۆرمەت تاپتى. ئۇنىڭ ئەستايىدىللىقى كىشىلەرگە پايدا كەلتۈردى دېسەك، بۇ پايدىنىڭ چوڭىنى ھاجىم ۋە ئۇنىڭ چوڭ ئائىلىسى كۆردى. ھاجىم ئۇنىڭ بۇ ئەستايىدىللىقىدىن ئەپچىل پايدىلىناتتى. ھاجىم ھېچقاچان پرىنسىپ، بەلگىلىمىلەرگە خىلاپ كېلىدىغان تەلەپلەر بىلەن كۈيۈ ئوغلىنى خىجىل قىلمايتتى. بىرەر پرىنسىپقا توغرىلانغان ئىش تۇردى كېرەمنىڭ قولىغا كىرىش بىلەن تېز ھەل بولاتتى، ئۈزۈل ـ كېسىل ھەل بولاتتى. ھاجىم مانا تۇردى كېرەمنىڭ مۇشۇ تەرىپىنى ياقتۇراتتى. ئىسمائىل ھاجىمنىڭ ئۆي ـ مۈلۈك دەۋاسى «يالغان، ئۇۋال، خاتا» ئەنزىلەرنى تۈزەش دولقۇنىدا ئوتتۇرىغا چىققاچقا، يەر ئىسلاھاتى ۋاقتىدا ئەمدىلا ئون ئالتە ياشقا تولغان يىگىتكە پومېشچىك دېگەن قالپاقنى كىيدۈرۈش تۈزەشكە تېگىشلىك خاتالىق دەپ قارالغانىدى. شۇ

چاغدا تۇردى كېرەم گەرچە ناھىيەلىك پارتكوم شۇجىسى بولمىسىمۇ بۇ ئىش ئۆزىگە تاپشۇرۇلغاندا مۇناسىۋەتلىك ئورۇن ۋە ئادەملەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىشتا چوڭ كۈچ چىقىرالىغان، چۈنكى ئۇ بۇ «خاتالىق»نى تۈزەشكە ئەستايىدىل قارىغان. لېكىن، كۈتۈلمىگەندە زېمىن ئىسىملىك كونا ساۋاقدىشىنىڭ پەيدا بولۇشى، يۇقىرىنىڭ يوليورۇقى بىلە ئۇنىڭ پارتىيەۋىلىكى ئەسلىگە كېلىپ ئۆي دەۋاسى ئەمەلىيلەشمىگەن نۇقتىغا پارتكوم شۇجىسى بولۇپ بەلگىلىنىشى بۇ ئىشتا يېڭى توسالغۇ پەيدا قىلىپ دەۋا چىگىشلەشكەن. ناھىيە رەھبەرلىرى ئىچىدە زېمىننى قوللايدىغان ئادەملەرنىڭ پەيدا بولۇشى بۇ ئىشنى تېخىمۇ مۇرەككەپلەشتۈرۈپ قويمىغاندا، ھاجىمنىڭ كۆزى يۇمۇلۇشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭ تەلىپى ئورۇنلانغان بولاتتى. لېكىن، ئەپسۇس!

گۈلشەرىخان خېنىمنىڭ كۆز يېشى بىلەن مەلۇم قىلىشىچە ھاجىمنىڭ يىقىلىشىغا زېمىن سەۋەبچى بولغان. ھاجىم بىلەن زېمىن ئوتتۇرىسىدا بولغان ماجىرادىن ھېچكىم خەۋەردار ئەمەس. لېكىن، شۇ سۆھبەتنىڭ ئاخىرى ھاجىمنىڭ يىقىلىشى بىلەن ئاخىرلاشقان. شۇ يېرى كىشىنى غەزەپلەندۈرىدۇ: ھاجىم زۇۋانىدىن قاپتۇ دېگەن خەۋەر پۈتۈن ناھىيەگە تارقالغاندىن كېيىنمۇ زېمىن ھاجىمنىڭ دىدارىنى كۆرۈشكە كېلىپمۇ قويمىغان. ئۇ ناھىيە شۇجىسى، ھاكىملىرىدىنمۇ چوڭمۇ؟ بىر رەھبەر سۈپىتىدە كەلمىگەن تەقدىردىمۇ ئۆزىنىڭ چوڭ ئاتىسى، يەنى دادىسىنىڭ ئاكىسىنى قەدىرلىگۈچى سۈپىتىدە بولسىمۇ كېلىشى، ھېچبولمىغاندا ناھىيەدە تۆھپىسى چوڭ بىر پېشقەدەمنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن بولسىمۇ يوقلاپ كېلىشى لازىم ئىدى ـ دە!

— كۆڭلى قارا ئىكەن ئۇ ئوغرىنىڭ! — دېدى تۇردى كېرەم ئايالى گۈلشەرىخاننىڭ كۆز يېشى بىلەن قىلغان شىكايىتىنى ئاڭلاپ بولۇپ، — يىغلىماڭلار، خوتۇن، بولدى.

يامانغا يېغىلىغان ئىسسىت يېشىم دېگەن سۆز بار. بۇ بىر رەھبەرنىڭ ئەخلاق ـ پەزىلىتىگە ياتىدىغان مەسىلە. پارتىيە ئەزاسىنىڭ پارتىيەۋىلىكىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلە. زېمىن بىلەن ئەستايىدىل سۆزلىشىمەن.

تۇردى كېرەم بۇ ئىشتا ۋىلايەتتىكى ياجىسى ئىبراھىم ئەزىز بىلەن تېلېفوندا سۆزلەشتى. ئىبراھىم ئەزىز زېمىننىڭ بۇ قىلىقىنى ئاڭلاپ قاتتىق غەزەپلەندى. ئۇ تېلېفوندا:

— قانۇنىي جاۋابكارلىقىقا تارتساقمۇ خاتالاشمايمىز، تۇ شۇجى، بۇ ئىشتا ئۆزلىرى يۈت تىرەپ تۇرۇپ بەرسىلە ـ ھە! — دېۋىدى، تۇردى كېرەم ئىزاھات بېرىپ:

— مەن كۆيۈ ئوغۇللارنىڭ چوڭى، ناھىيەنىڭ بىر رەھبىرى بولۇش سۈپىتىم بىلەن بۇ ئىشقا ئەستايىدىل قارايمەن. بۇ ھەرگىزمۇ ئائىلە ماجىراسى ئەمەس. پارتىيىمىزنىڭ سىياسەت ـ بەلگىلىمىلىرىگە، پارتىيە ئەزاسىنىڭ ئەخلاق ـ پەزىلىتىگە مۇناسىۋەتلىك ئىش. سىلىمۇ ئۇكام ئىبراھىم جۇيجاڭ، ۋىلايەتتىكى ئاساسىي رەھبەرلەرگە بۇ ئىشنى ئەسكەرتىپ قويسىلا ـ ھە! — دەپ قوشۇپ قويدى.

نەمرۇد بىلەن قۇبىبەس ھەممىلا سورۇندا زېمىننىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ: «پەدەرگە بىر ئىش بولسا زېمىننىمۇ بىللە ئۆزىتىمىز!» دەپ تەھدىت سېلىشتى. قۇددۇس بولسا موتوسىكلىت بىلەن ئالتە ـ يەتتە جېدەلخورنى باشلاپ زېمىننىڭ ئىدارىسىگە بېرىپ:

— تېپ ـ تالاس قىلىۋېتىمىز!

— يۈت ـ قولۇڭنى چېقىپ تاشلايمىز!

— ئىدارە ـ پىدارەڭگە ئوت قويۇۋېتىمىز! — دەپ پوپوزا قىلدى.

پۈتۈن ناھىيەنىڭ ھەممىلا يېرىدە «زېمىن تاغىسىنى ئىتتىرىپ ئوڭدىسىغا ئۈچۈرۈۋېتىپتۇ!» دېگەن گەپ كەچ كۈزنىڭ ئىزغىرىن شامىلىدەك ئۇشقىرتىپ، قىدىرىپ يۈردى.

زېمىن غەم، غەزەپ، ئازاب ئىچىدە ھېچكىم بىلەن سۆزلەشمەي، ھېچكىمگە كۆرۈنمەي ئۆزىنىڭ يالغۇز، گۆڭگا ئۆيىدە كېچىنى؛ ئالدىراش خىزمەت، مەجلىستىن قول بوشىتالمايدىغان بۆلۈمىدە كۈندۈزنى ئۆتكۈزدى.

يازنىڭ ئۇزاق، تىنچىق كۈنلىرىنى ئۈنسىز ياتقان ئادەمنىڭ يېنىدا ئۆتكۈزمەك تولىمۇ زېرىكىشلىك ئىش. لېكىن، ھاجىمنىڭ تۆت قىزى بۇ زېرىكىشلىك كۈنلەرنى بىرى - بىرىدىن تالىشىپ - قىزغىنىشىپ ئۆتكۈزۈشتى. چىرايلىرى بىر - بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان: قاڭشارلىق، خۇمار كۆز، يۈزى سوزۇنچاقراق، لەۋلىرى نېپىز، ئاغزى كىچىك، قاش - كۆزى قاپقارا، يۈزلىرى ئاپپاق تۆت ئايال سېمىز - ئورۇقلۇقى، ياش - قېرىلىقى، كىيىنىشى بىلەنلا بىر - بىرىدىن پەرقلەنمىسە چىرايلىرىدىن ئانچە پەرقلەنمەيتتى: گۈلشەرىخان تولىمۇ سېمىز — ئۆزىنىڭ دېيىشىچە توقسان تۆت كىلوگرام، تۇردى كېرەمنىڭ دېيىشىچە بىر يۈز ئون ئىككى كىلوگرام كېلەتتى. ئۇ يەرگە ئېڭىشسە قولىنى يەرگە تەگكۈزەلمىگەچكە ئۆي ئىشىنى بىر چاققان جۇۋانغا قىلدۇراتتى. پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ياۋسەنلىك① ماشىنىسىدىن بىرىگە خوجايىنلىق قىلاتتى. ماشىنىنىڭ كابىنكىسىدا ئۆزىدىن باشقا ئادەمنىڭ ئولتۇرۇشىغا رۇخسەت قىلىنمايتتى. تويى - تۆكۈن، نەزىر - چىراغ، سەيلە - زىيارەتلەرگە بارغاندىمۇ ئۇ خېنىم تۇردى كېرەمنىڭ ماشىنىسىغا چۈشمەستىن ئۆزىنىڭ «مەخسۇس» ماشىنىسىدا باراتتى.

گۈلشەرىخان ئۆزىنى كۆرسىتىش، ماختىنىش ۋە چىرايلىق كىيىنىش بىلەن چوڭ سورۇنلاردا ئۇسسۇل ئوينىۋېلىشنى

① ياۋسەنلىك — ئالدىدا يەش ئادەم ئولتۇرىدىغان كەينىدىكى كوزۇپىغا بىر تونna يۈك ياسقىلى بولىدىغان تۇرمۇش ماشىنىسى.

ھاياتىدىكى ئەڭ چوڭ خۇشاللىق دەپ بىلىدىغان ئايال بولغاچقا، تۇردى كېرەم ئايالىنىڭ بۇ مىجەزىگە ئېتىبار بېرىپ، ئۇنىڭ كۆڭۈل كۆتۈرۈشى ئۈچۈن شارائىت ھازىرلاپ بېرىدۇ. مەسىلەن، چوڭ سورۇنلاردا تۇردى كېرەم ساز چېلىنىشى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ بىر ئايلىنىپ ئۇسسۇل ئوينىۋېتىپ گۈلشەرىخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ بەدەن ۋە قاش ـ كۆزىنى ئوينىتىپ قاتتىق چاۋاك چېلىنغۇچە ئايالىنى «خۇش كەتتى» قىلىپ تۇرۇۋالىدۇ. گۈلشەرىخان كەڭ ۋە جۇلالىق ئەتلەس كۆڭلىكىنى غىلدىرلىتىپ ئورنىدىن تۇرغاندىلا، ئورنىدا ئولتۇرۇپ ئايالىنىڭ ئۇسسۇلىدىن ھۇزۇرلىناتتى. يەنە مەسىلەن، گۈلشەرىخان ماختىنىپ:

— جاۋ شۇجى، بىزنىڭ ئۆينىڭ تامىقىغا ئامراق، — دېسە، تۇردى كېرەم قوشۇمچىلاپ:

— بولۇپمۇ گۈلشەرىخان ئۆز قولى بىلەن ئەتكەن تاماقنى، — دەپ قويىدۇ.

كۈنلىرىنى ئويۇن ـ تاماشا، زىياپەت بىلەن ئۆتكۈزۈپ كۆڭۈللۈك ياشاۋاتقان گۈلشەرىخان بوگۈن قولىغا يەلپۈگۈچ بىلەن لۆڭگە تۇتۇپ يىغىلداپ، تەرلەپ ئاتىسىنىڭ كارىۋىتى ئالدىدا توختىماي كۆز يېشىنى ئېرىتىپ ئولتۇرۇپتۇ.

ئۇنىڭ سىڭلىسى گۈلئايشەم سەمرىشتە ئاچىسىدىن يېڭىلگەن بىلەن ياسىنىش ۋە ئاتاق ـ ئابرۇي تالىشىشتا تېخى ئاچىسىدىن يېڭىلگەن ئەمەس.

ئۇ ئاچىسىنىڭ تەتۈرىسىچە ئىش قىلىدۇ. مەسىلەن، ئۇ ھەرقانداق يەرگە ئىبراھىم ئەزىزنىڭ «شاڭخەي» ماشىنىسىدا ئېرى بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ بارىدۇ. ئۇ جامائەت سورۇنلىرىدا ئۆزىنى كەمتەر، مېھرىبان، ئاددىي ـ ساددا قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ. مانا مۇشۇ پەزىلەت شەكلىنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇنغان ماختىنىش ۋە مەغرۇرلۇقنى كۆزى ئۆتكۈر ئادەملەرلا بايقىمىسا ئادەتتىكى ئادەملەر ھەرگىز

بايقىيالمايدۇ. ئۇ سودا ئىدارىسىنىڭ دىرېكتورى بولۇپ ئىشلىگەن يىللاردا مالنى ئائىلىلەرگە يەتكۈزۈش، بىۋاسىتە ئىشچى ـ دېھقانلارنىڭ ئىشىكىگە يەتكۈزۈش قاتارلىق سەيياره مال سېتىش ئۇسۇلىنى ئىجاد قىلىپ كۆپ قېتىم «ئىلغار شەخس» بولۇپ ئۇرۇمچىگە، ھەتتا بېيجىڭغا بارغان «ئايال قەھرىمان» بولغاچقا، ئۆزىگە قانداق پەزىلەتنىڭ يارىشىدىغانلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە گۈلئايشەم ھاجىمنىڭ قىزلىرىنىڭ ئوقۇمۇشلۇق، ئۆتكۈر، ئەقىللىقى ھېسابلانغاچقا (بۇ ھاجىمنىڭ باھاسى)، ئۆزىنىڭ بۇ ئارتۇقچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن كىتاب ئوقۇشقا كۆپرەك بېرىلىدۇ. ئۇ سۆزلىگەندە ھەر ئۈچ جۈملە سۆزىنىڭ بىرىدە كىتابىي نەقىللەرنى تىلغا ئالىدۇ. ئۇنىڭ تىلىمۇ گېزىت ـ ژۇرنال تىلىغا ئوخشىشىدۇ. شۇڭا، ھاجىم بۇ قىزى توغرىسىدا:

— گۈلئايشەم بىلەن سۆزلەشسەم گېزىت ئوقۇغاندەك، رادىيو ئاڭلىغاندەك بولۇپ قالىمەن، — دەپ ماختىنىپ سۆزلەيدۇ.

لېكىن، گۈلجامال ھەدىلىرىنىڭ تەتۈرىسى. ئۇ زىلۋا، ئورۇق، گېپى بىلەن ھەرىكىتى ئىنتايىن تولا ئايال. ئالتە ئوغۇللۇق بولغىنىغا قارىماي ھازىرمۇ ۋېلىسىپىت بىلەن ھەر كۈنى ناھىيە بازىرىنى بىر ئايلىنىپ چىقىدۇ. ناھىيەلىك كادىرلار ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئوبۇلغازى بولغىنى بىلەن بۇ ئىدارىنىڭ ھوقۇقىنى ئىشلەتكۈچىمۇ، ھۆزۈر ـ ھالاۋىتىنى كۆرگۈچىمۇ مۇشۇ گۈلجامال. كادىرلارنى يۆتكەش، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، ئىشتات ھەل قىلىپ بېرىش قاتارلىق ئىشلاردىكى ھاجەتمەنلەر سوۋغا ـ سالاملىرى بىلەن گۈلجامالنى ئىزدىسىلا ئىشى تېز ھەل بولىدىغانلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. گۈلجامال ئوبۇلغازىنىڭ مەسلىھەتىنى ئالماي تۇرۇپمۇ بىرلىرىگە ۋەدە بېرىدۇ. بىرلىرىگە يولىيورۇق بېرىدۇ ۋە ھەتتا باشقا ئىدارىلەرگە كادىرلار خىزمىتى توغرىسىدا تېلېفونمۇ،

يولىيورۇقمۇ بېرىۋېرىدۇ. لېكىن، ئۇ قىلغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئوبۇلغازىغا دېيىشتىن بۇرۇن ئاتىسىغا مەلۇم قىلىدۇ. ئاتىسىنىڭ يولىيورۇقىنى بولسا ئوبۇلغازىغا بۇيرۇق مەنىسىدە مەلۇم قىلىدۇ.

«گۈلجامال يەلتاپان»، «گۈلجامال ساچىر» دېگەن لەقەملەرگە ئىگە بولغان بۇ ئايال ئۆيىگە قارىغاندا كوچىدا، ئۆز ئىدارىسىگە قارىغاندا باشقا چوڭ ـ چوڭ ئىدارىلەردە كۆپ يۈرۈشكە ئادەتلەنگەچكە، ئۇنىڭغا مائاش بېرىدىغان ئورۇن — ناھىيەلىك سىياسىي كېڭەش ئىدارىسىنىڭ رەئىسى چوڭ سورۇنلاردا چاقچاق قىلىپ: «بىزنىڭ ئىشخانا مۇدىرىمىزنىڭ مائاشىنى ھەممە ئىدارىدىن يىغىش قىلىپ بەرسەك بولىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ قويىدۇ.

كەنجى قىز گۈلناز چىرايلىق، ياش، ئەۋرىشىم، ۋە خۇشخۇيلۇقى، ئوچۇق سۆزلۈكى بىلەن ھەدىلىرىدىن پەرقلىنىدۇ، ئۇنىڭ قولى ئىشقا تەگسىلا غىڭشىپ ئېيتىدىغان ناخشىسى باشلىنىدۇ. ئېرىنىڭ ۋېلسىپىتىغا مىنگىشىپ بازار ئارىلاشنى تولىمۇ خۇشاللىق بىلىدۇ. كۆرگەن ئادەم ئۇنى ئېرىنى تولىمۇ ياخشى كۆرىدىغان ئايال ئىكەن دەپ قېلىشى شۈبھىسىز بولسىمۇ، لېكىن، ئۇلار بىلەن ئارىلىشىدىغانلار بۇ ئايالنىڭ ئۆيىدە ئېرى بىلەن يات بىر كىشى بىلەن بىللە تۇرۇۋاتقاندەك كۆن ئۆتكۈزۈۋاتقانلىقىنى بىلىدۇ. ئۇ ئېرىنى سىلكىمەيدۇ، تىللىمايدۇ، خورلىمايدۇ. لېكىن، زادىلا ياخشى كۆرمەيدۇ. ئۇ باشقىلارغا ئاياللاردا بولىدىغان مېھرىبانلىقنى ئابلا يانتاقتىن ئەتەي قاچۇرۇۋاتقاندەك تەسىرات بېرىدۇ.

چىرايلىرى ئوخشاش، مىجەزلىرى ھەرخىل تۆت ئايال ھاجىمنى يۆتكەپ كېتىشتىن بىر كۈن بۇرۇن، چۈشتىن كېيىنكى تىنچىقتا ھاجىم ياتقان كەڭ ئۆيگە جەم بولۇشتى. ئۇلار بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىشىپ دادىسىنى يەلپۈشتى. دادىسىنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى تۇتۇشتى، پېشانە ـ يۈزلىرىنى

ياغلىقلىرى بىلەن سۈرتۈشتى.

— تۈردى كىرەم شۈجى دادام بىلەن ئۆرۈمچىگە بارمىسىڭىز بولمايدۇ دەپ مېنى دادام بىللە يولغا سېلىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتىدۇ، — دېدى گۈلشەربخان كەڭ ئەتلەس كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكى بىلەن يەلپۈنۈپ، ئالتۇن چىشلىرىنى يالت - يۇلت قىلىپ، ئۇنىڭغا ئۇلاپلا ئورۇق گۈلجامال سۆز باشلىدى:

— ئاچا، سىلى ئۆزلىرىنى ئارانلا كۆتىدىلا، دادامنى كۆتەلمەيدىلا، بىز ئوبۇلغازى ئىككىمىز بىللە بارىدىغان بولدۇق، سىلى بارمىسىلىمۇ بولىدۇ، — دېيۈدى، گۈلشەربخان ئىككىنچى سىڭلىسىغا ئالىيىپ قويۇپ:

— بۇ ئىشتا كادىرلار ئىدارىسىنىڭ ئەمەس، ناھىيەلىك پارتكومنىڭ گېپى ئاقىدۇ، ئۇكام! — دېدى.

— پىلانلىق تۇغۇتنىڭ ئىشىمىدى بۇ، نېمە دەيدا!

— ھە، سىياسىي كېڭەشنىڭ مەجلىسىمىتى ئەمىسە!

— نېمانداق تالىشىدىغاندۇ بۇلار، ئادەمنىڭ ئۇياتقىسىنى كەلتۈرۈپ، — دېدى گۈلئايشەم ھەدىسى بىلەن سىڭلىسىنىڭ دائىم قىلىدىغان ماجىراسىنىڭ تەكرارلىنىشىدىن ئەنسىرەپ، — كىم بارسا مەيلى ئەمەسمۇ، ئابرۇيىمىتى، ئانامنىڭ دېگىنى ھېساب، ئانام كىم بارسۇن دېسە شۇ بارىدۇ.

— ئانامنىڭ بارغۇسى بار ئىكەن دېسىلە تېخى! — دېدى گۈلجامال قاشلىرىنى ئويىنىتىپ، — ئانامنىڭ دېگىنى ھېساب بولىدىغان چاغلار ئۆتۈپ كەتكەن. ئۇ دېگەن ئۆي خوتۇنى، بىز دېگەن دۆلەت كادىرى. بىز ئۆزىمىز بەلگىلەيمىز ئەمىسە!

— ياق، پارتكوم بەلگىلەيدۇ!

— ئارانلا ماڭىلا، خېنىم، دادامنى قانداق كۆتىدىلا؟

— پۇل كۆتىدۇ، ھوقۇق كۆتىدۇ. ئۆزۈم بىلەن ئىككى خىزمەتچى ئېلىپ بېرىشنى بىلمەمتىميا؟

— شۇمۇ گەپمۇ، دادىمىزنى خىزمەتچىگە قاراتمايمىز،

ئۆزىمىز قارايمىز، مانا مەن قارايمەن !ــ گۈلجامال درامىدا رولغا چىققاندەك ئورنىدىن تۇرۇپ مەيدىسىگە ئۇرۇپ قويدى.
هاجىم تىنچ، چىرايى تاتارغان هالدا باش تەرىپى سەل كۆتۈرۈلگەن كارىۋاتتا، ماموق تەكيەلەرگە بېشىنى قويۇپ، كۆزىنى چىڭ يۇموپ ئوڭدا ياتماقتا. ئۇ قىزلىرىنىڭ تالاشلىرىنى ئاڭلىدىمۇ بېشىنى ئاستا مىدىرلىتىپ قويدى. شۇ چاغدىلا تالاش ـ تارتىش قىلىۋاتقان ئاياللار ئاتىسىنىڭ ئېغىر هالەتتە ئىكەنلىكىنى يادىغا ئېلىشتى ـ دە، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشىپ جىم بولۇپ قېلىشتى.
ــ ئۇسسۇزلۇق ئىچەملا، دادا؟
ــ ئۆرۈپ قويايلىمۇ، دادا؟
ــ ئىسسىپ كەتتىلىمۇ، دادا؟
ــ دوختۇر چاقىرايلىمۇيا؟
بوۋاي جاۋاب بەرمىدى نە باش ئىشارىسى قىلمىدى. دادىسىنىڭ سوئاللىرىنى جاۋابسىز قالدۇرغىنىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشكەن ئاياللار دەرهال كۆزلىرىگە ياش ئېلىشىپ دادىسىنىڭ بېشىغا ئولاشتى.
لېكىن، ئۇلار دادىسىنىڭ دەردىنى يېنىكلىتەلمەيتتى، دادىسىغا هېچقانداق يول بىلەن ئارام بېرەلمەيتتى، شۇنداقلا دادىسىنىڭ جىم يېتىپ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقىنىنى هەم بىلمەيتتى.
ئىنسان ئەنە شۇنداق، زۆرۈر بولغاندا بىر ـ بىرىگە لازىم بولغان نەرسىنى بېرىشكە ئاجىزلىق قىلىدۇ. تىل بىلەن ئىپادە قىلىنغان ۋەدىلەر ئەنە شۇنداق يالغانغا چىقىدۇ. هاجىم قىزلىرىنى دېگىنىنى قىلىدىغان، ئاتىسىنىڭ گېپىنى هەممىدىن مۇقەددەس بىلىدىغان قىلىپ تەربىيەلىگەن. لېكىن، هالقىلىق پەيتتە بۇ ئاتا سۆزىنى قانۇن بىلىدىغان قىزلىرى ئاتىسىنى چۈشەنمەيدۇ. ئۇلارنىڭ قەلبى «ئۆلۈم»دىن كېيىن پەيدا بولىدىغان يىراقلىشىشنىڭ مەزگىلسىز يېتىپ كەلگەن

سوغۇق شامىلى بىلەن مۇزلىغان. ئۇلار ئاتىسىغا بولغان بالىلىق مېھرىنى قانداق ئىپادىلەش، نەلەپچان ئاتىسىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن نېمىلەرنى قىلىش لازىملىقى ئۈستىدىلا پىكىر قىلالايدۇ، ھەرگىزمۇ ئاتىسىنى «ئۆلۈم» خەۋپىدىن ساقلاپ قېلىش، ئۇنى «قۇتۇلدۇرۇش»نىڭ ئامالى ئۈستىدە ئويلانمايدۇ. مانا بۇ ئىنسان ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا بولىدىغان تەبىئىي خاھىش، تەبىئىي يۈزلىنىش. بۇ خاھىش بىلەن يۈزلىنىشكە خىلاپلىق قىلالايدىغان ئەخلاقلىق كىشىلەر تولىمۇ ئاز، تولىمۇ ئاز.

تەبىئىيلىك ئىنسان ۋۇجۇدىدا ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا باشلىغاندا ئىنسان ئۇنى سۈنئىي مەنىۋى كۈچلەر بىلەن يىمىرىۋېتىشكە ئالدىرايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بەدىنىدە بولمىغان گۈزەللىكنى ئاشكارىلاشقا ئۆزىنى زورلايدۇ، «ئاتام ئۆلسە مەنمۇ ياشىمايمەن» دېگۈچىلەر ئاتىسىدىن كېيىن يېرىم ئەسىرلەپ خۇشال - خۇرام ياشايدۇ. «ساڭا كەلگەن دەردنى مەن تارتىشقا تەييار» دەپ قەسەم بەرگۈچىلەر دەرد تارتقۇچىغا تىرناقچە ئارام ھەدىيە قىلالمايدۇ.

نېمىشقا بىز ئۆز خاھىشىمىزنى ئەينەن ئىپادە قىلىشقا ئادەتلەنمىدۇق - ھە؟ نېمىشقا ئۆزىمىزدە يوق نەرسىلەر بىلەن ئۆزىمىزنى ۋە باشقىلارنى ئالدايمىز؟...

يۇقىرىقىلار ئابلا ياناقنىڭ مۇلاھىزىسى. نەچچە يىل خىزمەت قىلىپ نە پۇللۇق، نە يۈزلۈك، نە مەرتىۋە - مەنسەپلىك بولالمىغان ناھىيە شائىرى قېيىنئاتىسىنىڭ يېتىپ قېلىشى بىلەن پەيدا بولغان ئاجايىپ ئىشلارنى كۆرۈپ، ئاڭلاپ يۇقىرىقىلارنى ئويلىدى - دە، دوختۇرخانىدىن ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ئويلىغانلىرىنى بىر رېئالىست سۈپىتىدە مىسرالارغا تىزماقچى بولدى. ئۇ ھاجىم ھەققىدە قەلەم تەۋرىتىشتىن بۇرۇن ياخشى ئويلاندى. بۇ كەنجى كۈيئوغۇل ئۆز مىجەزىگە زادىلا ئاسىيلىق قىلالمىدى. ئۇ ھاجىمنىڭ بۇ ھاياتلىق بىلەن بۈگۈن

كېچىلا خوشلىشىدىغانلىقىغا تولۇق ئىشەندى ۋە خۇددى بايرامغا ئالدىرىغان بالىدەك ئەتىكى كۈنگە تەقەززا بولىدى. ئۇ ھاياجان، خاپىلىق، خۇشاللىق دېگەنلەرنى مىسرالارغا تىزىشقا ئادەتلەنگەن بولغاچقا، ئوغرىلىقچە ئۆيگە قايتىپ كېلىپ شېئىر يېزىشقا باشلىدى.

— مانا شۇنداق باشلاش كېرەك. نەۋائىي ھۈسەيىن بايقارانىڭ ئايالىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى پادىشاھقا مەلۇم قىلغىنىدەك ئۇستىلىق بىلەن ھاجىمنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىنى خەلققە بىلدۈرۈش كېرەك. قانداق ئىدى ـ ھە. ھە مانا مۇنداق. نەۋائىي مۇنداق باشلىغان:

سەرۋىنىڭ سايىسىدە سولدى گۈل نېيتماق كېرەك؟

ھۈسەيىن بايقارا مۇنداق جاۋاب يازغان:

سەرۋىدىن تاۋۇت ياساپ، گۈلدىن كېپەن پىچماق كېرەك،
مۇشۇ رادىپ، مۇشۇ قاپىيە بويىچە يېزىش كېرەك، مانا باشلىدىم ئەمىسە.

بولغۇسى بۇ شۇم خەۋەرنى ھەممىگە ئېيتماق كېرەك.
خەسە، داكا، ئاق تاۋاردىن ھەممىگە يىرتماق كېرەك.
مەيلى سەنكى تاجدار ياكى كەلگۈندى گادا.
قارا يەر ئاستىدا تەڭسەن، توپىدا ياتماق كېرەك.
ئۇندا يوق زەللە، خۇشامەت ياكى يوق ھېچ مەرتىۋە،
باشقا كەلگەن مۇشكۈلاتنى يەكمۇيەك تارتماق كېرەك.
يىل ئۆتەر، جىسمىڭ قارا ياكى سېرىق زاغ بولار،
يۇرتقا پاتماس شىر سۈپەتلەر كاسىغا پاتماق كېرەك.
شۇڭا سىز ھاجىم ئاتا تاغ ئەمەس، يۇلتۇز ئەمەس،
سىزنى قايسى ناخشىغا، نە ئۇچۇن قاتماق كېرەك؟

ئابلا يانتاق شېئىرنى يېزىپ بولۇپ ئوقۇپ چىقتى ـ دە، ئاق قەغەزگە قايتىدىن كۆچۈردى، ئەمدى كەچقۇرۇن ھېلىقى «قەلەمكەشلەر» يىغىلىدىغان چايخانىغا بېرىپ بىرلا ئوقۇسا بۇ شېئىر پۈتۈن ناھىيەگە تارقىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ نېمىگە ئېرىشىدۇ؟ ئەلۋەتتە زېمىنغا تىكىلگەن مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ دىققىتى ئابلا يانتاققا يۆتكىلىدۇ. بىرنەچچە كۈن ئابلانى ئەيىبلەش، تىللاش، ھاقارەتلەشلەر بىلەن ئۆتىدۇ ـ دە، ئاڭغىچە ئۇنىڭغا ھاجىم توغرىسىدىكى شۇم خەۋەر ئۇلىشىدۇ.

شۇنداق، ئۇلۇغلار بىلەن ئاددىي ئادەملەرنىڭ خۇشاللىقى ئوخشاش بولمىغىنى بىلەن كۈلپىتى ئوخشاش، يالاڭتۆش دېھقانلارنىڭ كىرلەشكەن بېشى ئۈمۈر بويى خان تاجىنى كۆرمىگىنى بىلەن پاشا ئۇچۇن ھەر ئىككىلا باش ئوخشاش، ئۇ ئوخشاشلا بۇ باشلارنى چېقىۋېرىدۇ. ھاجىم يىقىلغاندا بولۇۋاتقان بۇ داغدۇغا بەلكى ئابلا يانتاقنىڭ تويىدىمۇ بولمىغان. كۈلپەت، غەم ـ غۇسسە بىلەن خۇشاللىق، تەقەززالىق ئارىلاشقان بۇ ماتەم ھارپىسىدا بەلكى پۈتۈن ناھىيەدە مىدىرلىمىغان جان قالمىغاندۇر، ھاجىمنى ئۇرۇمچىگە داۋالاتقىلى ئېلىپ ماڭارئىمىش دېگەن گەپنى ئاڭلاپ مەسچىت ـ مەسچىتلەرنىڭ جامائەتلىرى خۇددى قۇربان ھېيت نامىزىغا ماڭغاندەك سەپ ـ سەپ بولۇشۇپ ھاجىم تۇرۇشلۇق كوچىغا ئاقتى.

ـــ ھاجىمنى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا ئېلىپ ماڭغانىمىش !

ـــ ياق، ئاپاق غوجام مازىرىغا دەپنە قىلغۇدەك !

ـــ بۇ يەرگە قويسا بىزدىمۇ مازار پەيدا بولماسمىدى...

ـــ ھاجىم ھەجدىن قايتقاندا قانچە ماشىنا بىلەن ئالدىغا چىققان بولساق ھېلىھەم شۇنچە ماشىنا بىلەن ئۇزىتىمىز.

ـــ ھاجىم ھەجگە ماڭغاندا جامائەتنىڭ ئالدى بەش مىڭ، ئاخىرى بەش يۈز كويدىن بولۇپ ئىككى يۈز سەكسەن مىڭ يۈەن

يوللۇق تۇتقاندۇق، بۇ قېتىممۇ سىياسىي كېڭەشنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ شۇنچىلىكتىن يىغىش قىلىمىز.

— ھاجىم ئاتىمىزنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن پۇل ئىئانە قىلىش قۇربانلىق قىلغانغا باراۋەرئىمىش.

— بۇ ھارپىدا يۈز ئەللىكتەك ئەر - ئايال ھازىرچىلارمۇ تەييارلانغان چېغى، ئۇستا ھازىرچىلارنىڭ ھاجىمنىڭ تۆھپە ۋە سۆيپىتىگە بېغىشلانغان مەرسىيە سۆز - قوشاقلىرى خەلق ئىچىگە تارقالغىنى بىكار ئەمەس ئىكەن...

ئابلا يانتاق شېئىرىنى ئوقۇۋېتىپ يۇقىرىقى ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرىنى ئەسلەپ چىقىپ شېئىرنىڭ يېڭىلىقى ۋە قۇرۇق بولۇپ قالغىنىنى ھېس قىلدى، لېكىن شۇنداق بولسىمۇ چايخانىدا ئوقۇش كېرەك.

ئۇ كۆڭۈلسىز تۇتۇلغان ئۆيىدىكى كىتاب - ژۇرنال ۋە نان، قاچا - قومۇچلار تولغان ئۇستەلنىڭ بۇرجىكىدىن قەغەزلىرىنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ تاقىرلاشقان بېشىنى سىلاپ قويدى - دە، يوغان ئاغزىنى قاپلىغان ئۆسكىلەڭ ساقال - بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ تامغا يۆلەكلىك تۇرغان خىرە ئەينەككە قارىدى، ئۇنىڭ يوغان، قوڭۇر كۆزلىرى ئۆزىگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى:

پاستىرناخنىڭ كۆزلىرى، شېكسپىرنىڭ بېشى، پۇشكىنچە ساقال - بۇرۇت، لېكىن ئۇيغۇرلارغا خاس «ساددا پىكىر!» دېدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە ۋە ئۆزىچە شېئىر ئوقۇدى:

يات ئۆلكىنى تەرك ئېتەر ئىكەنسەن،
ئۇزاق قىرغاقلارنىڭ ئارزۇسى ئۈچۈن.

مانا بۇ پۇشكىننىڭ مىسرالىرى، بۇنىڭ ئاخىرىغا نېمە ئۈچۈن ئابلا يانتاقنىڭ پىكىرلىرى ئۇلىشالمايدىكەن، «دوختۇر

رېۋاگو[1]»نىڭ ئاخىرىمۇ شېئىرلار بىلەن ئاخىرلاشقانغۇ؟ نېمە ئۈچۈن «هازا هارپىسى»نىڭ ئاخىرى شېئىرلىشالمايدىكەن؟ هارپىنىڭ ئاخىرى پۈشكىن مىسرالىرى بىلەن باشلىنىپ يانتاق تەنتەنىسى بىلەن ئاخىرلاشسۇن. قايتىدىن ئولتۇردۇم ئەمىسە:

خىيال ئالىمىدىن قىلارسەن سەپەر،
قەدىردانلىرىڭنىڭ قايغۇسى ئۈچۈن.
دانالىق، سەزگۈرلۈك سەن بىلەن كېتەر،
تۇغۇلمىش ئەۋلادلار ئارزۇسى ئۈچۈن.
تۆھپەڭنى يازارمىز قايسى كىتابقا،
نامدارلار ـ ئۆلمەسلەر بەلگىسى ئۈچۈن.
ئىزىڭنى باسايمۇ ياكى كۆمەيمۇ،
قايسىسى لازىمكىن كەلگۈسى ئۈچۈن.

ئۇ يازغانلىرىنى ئاق قەغەزگە كۆچۈرۈش ئۈچۈن شادلىنىپ تاماكا ئوراۋاتقاندا ئىشىك غىچىرلاپ، ۋېلىسىپىت شىلدىرلىدى، ئۇ ئايالىنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلدى ـ دە، گۈڭگا ئۆيدىن يورۇق هويلىغا چىقىپ كېرىلدى:

— خوش، نېمانداق بالدۇر يىغلىغانسەن، خوتۇن؟ — دەپ سورىدى ئۇ گۈلنازنىڭ ئىششىغان كۆزلىرىدە غىلدىرلاپ تۇرغان ياشقا قاراپ، — بىرەر شۇم خەۋەر بارمۇيا؟

— بولمامدىكى، — دېدى گۈلناز ئۆلۈغ ـ كىچىك تىنىپ پەس ئاۋازدا — ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىدىغان ئوخشايدۇ!

— كىمنى؟

— زېمىن ئاكامنى بولمامتىكى ... — گۈلناز قايتىدىن يىغلاشقا باشلىدى، — ئۇنىڭ ھىمايىچىسى يوق. ئۇنىڭ ھېچ گۇناھى يوق، شۇنداق دېمەي ئۇنىڭ ئىلاجىمۇ يوق!

[1] دوختۇر رېۋاگو — رۇسىيە يازغۇچىسى پاستېرناكنىڭ رومانى.

— نېمانداق قاپىيەلىك سۆزلەيدىغانسەن جېنىم، بېشىمغا چىقىلغان چۈشىسمۇ ئىگەكىم دېگىنە، زېمىننى كىم ئۆلتۈرمەكچىكەن؟

— كىم بولاتتى، قۇددۇس ئاكامنىڭ چوماقچىلىرى بولامتىكى...

ئابلا يانتاق ھەممىنى چۈشەندى. ئۇ ئايالىنىڭ نازۇك بېلىدىن تۇتۇپ چىڭ قۇچاقلىدى. ئايالى ئۇنىڭ كۆكرىكىگە بېشىنى قويۇپ ئۆپكىدەپ يىغلاپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— مەن ساڭا توي كۈنى ھەممىنى يوشۇرماي دېگەنتىمغۇ ـ ھە؟

— ھەئە.

— شۇنداق، ئۇنىڭ بۇ يەردىن قوغلىنىشىغا مەن سەۋەبچى. شۇ چاغدا دادامنىڭ يۈزىنى قىلمىغان بولسام زېمىن ئاكام ھازىر ناھىيەنىڭ كۆزى، بەختلىك ئائىلىنىڭ ئىگىسى بولۇپ قالاتتى. دادامنىڭ مېنى توسۇغانلىقىمۇ شۇ چاغدا توغرا ئىدى.

— لېكىن، ئىنسانىنىڭ بەختى بىلەن ئويناشقانلىقىنى كەچۈرگىلى بولمايدۇ، گۈلناز، سەن بىلىسەن، مەنمۇ كۈنچى، لېكىن كۈنچىلىكنى يەڭگۈچى، رېئاللىقنى قوبۇل قىلىشقا ئادەتلەنگەنمەن. سېنىڭ جىسمىڭ مېنىڭ، لېكىن روھىڭ مېنىڭ ئەمەس، سەن يىگىرمە يىلدىن بېرى زېمىننى كۈتۈپ كەلدىڭ، ئۇنى ئويلىمىغان، ئۇنىڭ نامىنى يادلىمىغان بىرمۇ كۈنۈڭ يوق، بۇنى مەن سېزىمەن، شۇڭا سەن تارتقان دەردنىڭ بىر ھەسسە ئېغىرىنى مەن تارتىپ كەلدىم. مەن بىر ۋىجدانلىق ئەرمەن، ئۆزىنى ياخشى كۆرمەيدىغان بىر ئايالنىڭ ئېرى بولۇش ۋىجدانسىزلار ئۈچۈن راھەت، ۋىجدان ئىگىسىگە چوڭ ئازاب. لېكىن، مەن ئازابلىق ھاياتنى ئەتەي تاللىۋالغان ئادەممەن، مەن سېنىڭ ئۆزگىرىپ مېنى ياخشى كۆرۈشۈڭنى كۈتكۈچى ئەمەسمەن. مەن بۇنى ئارزۇ قىلمىغان ھەم مەڭگۈ ئارزۇ قىلمايمەن، سەن ماڭا ھېسداشلىق قىلغۇچى، تۇرمۇش تىراگېدىيەسىنىڭ قىزغىن تاماشىبىنى، ماڭا خالىماي تەقدىم

قىلغان جىسمىڭ بىزگە كۆڭۈل شادلىقىمىز ئۈچۈن پەرزەنت سوۋغا قىلدى، مەن بۇ ئائىلىدە ئاشۇ سوۋغىلىرىڭ بىلەن بەختلىكمەن، جېنىم، مەن سېنىڭ قەلبىڭنىڭ يېرىمى بولۇشنى، سېنىڭدىن ھېسسىيات، روھىڭنى ماڭا بېغىشلاشنى ھەرگىز ئۈمىد قىلمايمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق مېنى مازاق قىلىدۇ، مەندىن كۈلىدۇ، مېنى كۆزگە ئىلمايدۇ، لېكىن مەن بۇنىڭ ئۈچۈن بىر قېتىممۇ ئازابلانغان ئەمەسمەن. بۇنىڭ سەۋەبى ساڭا چۈشىنىشلىك، سەن رېئاللىقنى باتۇرلۇق بىلەن قوبۇل قىلغۇچى !

— بولدى، ئابلا، بولدى سۆزلىمە ! — دەپ تېخىمۇ قاتتىق يىغلىدى گۈلناز ئېرىنى تېخىمۇ قاتتىق قۇچاقلاپ، — شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سېنى قەدىرلەيمەن، سېنى ھىمايە قىلىمەن ئەمەسمۇ !

ئۇ «سۆيىمەن» دېگەن سۆزنى زادىلا ئېغىزىدىن چىقارغان ئەمەس. ئابلامۇ بۇ سۆزنى ئارزۇ قىلغان ئەمەس، مانا بۈگۈنمۇ ھاياجان، ئازاب ۋە ئىلھام بىلەن بىھوش بولغان ئايالىنىڭ ئېغىزىدىن بۇ سۆز چىقمىدى، ئابلا ئايالىنىڭ چاچلىرىنى سۆيدى، بويۇنلىرىنى سۆيدى، يۈزلىرىنى سۆيدى:

— مېنى سۆيمىگەنلىكىڭ سېنىڭ پاكلىقىڭ، شۇنىڭ ئۈچۈن سېنى جېنىمدەك ياخشى كۆرىمەن، گۈلناز. مەن باشقا بىرىنىڭ مەشۇقىنىڭ ئاشىقى، بۇ خىل مۇناسىۋەت كىتابلاردىلا ئەمەس ھاياتتىمۇ كۆپ، كىتابلاردا ئاشكارا، تۇرمۇشتا مەخپىي، ئىنسانىنىڭ ھېسسىياتى ئەركىن قۇشقا ئوخشىشىدۇ، بۇ قۇشنىڭ قونار جايىنى ھېچكىم بەلگىلەپ بېرەلمەيدۇ، گۈلناز !

— بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ ھەممىسى سەندەك ئاڭلىق، سەندەك ئوچۇق پىكىرلىك بولسىدى، ئابلا، — دېدى گۈلناز ئېرىنىڭ قوينىدىن ئاستا چىقىۋېتىپ، — ئۇ چاغدا ھېچكىم گۆھەرنى تاش، تاشنى گۆھەر دېمىگەن بولاتتى.

يازنىڭ كەچكى مەنزىرىسى ئابلا ئۈچۈن تولىمۇ كۆڭۈللۈك،

جىگدە، قارىياغاچ بىلەن چىتلانغان كىچىك ـ كىچىك باغلاردىن كېلىدىغان ئىزغىرىن شامال، شامالغا سىڭگەن مېۋە پۇرىقى، تار ـ قۇملۇق كوچىلاردىن ئاستا ئۆتۈۋاتقان دېھقان هارۋىسى، ئىشكىلەرنىڭ غىچىرلىشى، توپا تۇزۇتۇپ كىنوغا ماڭغان بالىلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرى... ئابلا ئۇچۇن ئىلهام ۋە ئارام مەنبەسى. ئۇ كىتابلاردىكى خىيالىي هاياتتىن ئۆزى ياشاۋاتقان رېئال هاياتقا قايتقاندا شەهەر سىرتىدىكى بۇ قۇرغاق، تار كوچىلار ئۇنىڭغا بۆلەكچىلا قىزىقارلىق تۇيۇلىدۇ. ئۇستىنى يوپۇرماق ۋە لەش باسقان كۆل بويىدا تۇرۇپ قولۇم ـ قوشنىلىرىغا چاقچاق قىلىش، ناخشا ئاڭلاش، ئۇسسۇل كۆرۈش ئۇنىڭغا كىتابلاردىن كەم لەززەت بەرمەيدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ يۇرەك يارىسىنى مانا شۇنداق يول بىلەن ئارام تاپقۇزۇشقا كۆنۈككەن. كىچىكىدىكى ئارمانلىرى بەربات بولغىنىدا ئۇ چىرايلىق قىزغا ئۆيلىنىپ هۆرمەتلىك ئائىلىنىڭ كۈيۈ ئوغلى بولۇپ كۆڭلىگە تەسەللى تاپقانىدى. لېكىن، توي ئاخشىمى چىرايلىق قىزنىڭ ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرۇپ قىلغان گەپلىرى ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك بەختسىز ئىكەنلىكىنى جاكارلىغانىدى:

— سىز مېنى ياخشى كۆرەمسىز، ئابدۇللا كادىر؟

— مەن سىزگە ئاشىق !

— قاچاندىن بېرى؟

— بىرىنچى قېتىم مەدەنىيەت يۇرتىدىكى هېلىقى چوڭ مەشرەپتە، بېقىشىپ ئوينىغاندىن بېرى.

— راستمۇ؟

— يۈز پىرسەنت راست.

— ئانداق بولسا مەندىنمۇ يۈز پىرسەنت راست گەپ ئاڭلاشنى خالامسىز؟

— قېنى ئەمىسە، ناۋاتتەك گەپلىرىڭىزگە تەشنامەن.

— ئۇنداق بولسا مەن سىزنى زادىلا ياخشى كۆرمەيمەن.

— نېمىشقا توي قىلدىلا ئەمىسە؟

— دادامنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن.

— بەللى، بەللى ... — دېگەنىدى ئابلا ئۇ چاغدا جالاقلاپ تىترەپ، — بۇ قانداق دېگەن ئەخلاقسىزلىق، مۇھەببەتسىزمۇ ئۆي بولامدۇ؟ بولۇپمۇ مەندەك بىر... شائىر ئۈچۈن؟

— مۇھەببەت باشقا، ئۆي باشقا! — دېگەنىدى قىز ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ، — كېيىن بىلگىنىڭىزدىن هازىر بىلگىنىڭىز ياخشى، بىز مۇھەببەتسىز ئۆي تۇتىمىز، بەدىنىم سىزنىڭ، روهىم ئۆزۈمنىڭ!

ئابلا ئەرلىك غۇرۇرى خورلانغان ئۇ كېچىنى زادىلا ئۇنتۇيالمىدى، ئۇلار كېچىنى ئولتۇرۇپ ئۆتكۈزۈشتى. قىز ئابلاغا ئىز ـ دېرەكسىز يوقالغان ئاشىقى توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى، لېكىن ئابلا گۈلنازنىڭ دۈشمىنىگە ئايلانمىدى، كۆنلەر ئۆتىڭ سۇنغان قەلبىگە تەسەللى بەردى، ئايلار غەش كۆڭلىنى قۇۋاندۇردى. يىللار ئۇنىڭغا يېڭىچە مۇھەببەت ماۋزۇلىرىنى قويۇپ بەردى. ئۇ «مۇھەببەتسىز ئائىلە»دىن يېڭىچە مۇھەببەت تاپتى: بالىلىرىنىڭ يىغىسى، كۈلكىسى ۋە ۋاڭ ـ چۇڭ، جېدەل ـ غەلۋىلىرى ئۇنىڭ هاياتىنىڭ كۆڭۈلسىزلىككە بېغىشلانغان بەتلىرىنى ئۆچۈرۈپ تاشلىدى. لېكىن، بۈگۈن قايسى شامال يەنە بۇ بەتلەرنى ئۇنىڭ جوزىسىغا ئەكەلدى ـ هە؟

تۈن جىمجىت، تىنچىق، قاراڭغۇ تۈن.

ئابلا ئەنجۈر، ياڭاق، ئالمىلار بىلەن خىرە ئاي يورۇقىدا خۇددى رەسىمدەك گۈزەل كۆرۈنىدىغان بېغىنى مەقسەتسىز ئۆزاق ئايلاندى، ئۇنىڭ يۈرىكى هاياجان، يېڭىچە پىكىرلەر بىلەن تېپچەكلەشكە باشلىغاندىلا ئۇ جىمجىت كېچىدە شېئىر يېزىشقا ئولتۇراتتى. مانا هازىر شۇ پەيت كەلگەنىدى. ئۇ ئالدىراپ ئۆيىگە كىردى، ئىككى بالىسى سۇپىدا ئۇيقۇدا، گۈلناز يوق، ئۇ ئاستا هويلىغا چىقتى ۋە:

— گۈلناز! — دەپ توۋلىدى، جاۋاب ئاڭلانمىدى، ئۇ

كوچىغا چىقتى. گۈلناز ھېچ يەردىن تېپىلمىدى. ئۇنىڭ خىيال ئاسمىنىدا بىردىنلا قارا بۇلۇت پەيدا بولۇپ، چاقماق چاقتى. ئۇ ئىختىيارسىز شىمالغا — شەھەرنىڭ شۇ تەرىپىدىكى قەدىمىي ئاتا ـ بوۋا مەھەللىسىگە قارىدى، ئۇ ياقتا ئۆزىنىڭ يوشۇرۇن رەقىبى، ئاشكارا دوستى زېمىنىنىڭ تۇرار جايى بار، گۈلناز بايىلا زېمىندىن ئەنسىرەپ يىغلىغان ئەمەسمىدى، بىر غەيرىي، تەلۋە، ئەسەبىي كۈچ ئۇنى سۆرەپ ئەكەتكەن بولسىچۇ؟ ئىنسان بىقارارلىق سەۋدايىلىقى بىلەن مەست بولغاندا نېمىلەرنى قىلمايدۇ ـ ھە؟

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئۆز ئايالى بىلەن چىڭ قۇچاقلىشىپ تۇرغان يات بىر ئەر كېلىشى بىلەن ئۆزىمۇ بىر تەلۋە، ئەسەبىي كۈچنىڭ تارتىشى بىلەن شىمالغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئۇ ئىغىر توپىلىق يوللار بىلەن يۈگۈرۈپ دېگۈدەك ماڭدى، جىمجىت كېچىدە ئۇنىڭ يۇمشاق توپىدا ماڭغان ئاياغ ئاۋازى كوپۈرلايتتى، مانا ئۇ ئىسمائىل پومېشچىكنىڭ توقۇلما تاملىق سۇۋاقلىرى قوپال ئۆيىگە يېتىپ كەلدى ۋە جىگدىلەرنى قايرىپ باغقا كىردى، زېمىنىنىڭ ياتىقى غۇۋا يورۇق ئىدى، ئۇ تامنى ياقىلاپ دېرىزىگە قاراپ سىلجىدى، توختاپ تىڭشىدى. گويا ئۆي ئىچىدە بىرلىرى گۇدۇڭلاشماقتا. «قانداق قىلاي؟» ئۇيغۇرلارغا خاس ئەرلىك بىلەن پىچاقنى ئىشقا سالايمۇ؟ ياق، ھەرگىز ئۇنداق قىلمايمەن. ئۇنداق بولسا نېمىشقا كەلدىم؟ ئەرلىك كۆندەشلىكىمنىڭ ئەسىرى بولدۇممۇ ياكى دىل ئازابىمنى يەڭگىللەتمەكچى بولدۇممۇ؟ نېمىشقا ئۆزۈم قوبۇل قىلالىغان رېئاللىقنىڭ ئىسيانكارى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقتىم؟ نېمە ئۈچۈن مېنى سۆيمەيدىغان ئايالنىڭ سۆيگۈسىنىڭ دۈشمىنى بولۇپ چىقتىم؟ ئەركىن ئاڭنىڭ، كىشەنسىز پىكىرنىڭ ئىگىسى بولماق شۇنداق تەسمۇ ـ ھە؟...» ئۆز سوئاللىرىغا ئۆزى جاۋاب بېرەتتى، ئۆزىنى ئەيىبلەيتتى، بۇنداق چاغدا كېيىنكە

چېكىنەتتى، لېكىن ئۇنىڭ بەدىنىدىكى ئەرلىك غۇرۇر ئۇنىڭ چېكىنىشىگە يول قويمايتتى؛ «قانۇنىي ئايالىم، ئىككى بالامنىڭ ئانىسى، مېنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمراھىم، — دەپ ئويلايتتى ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، — كونا ئۇتىنى ئۆچۈرۈشكە، يوشۇرۇشقا تېگىشلىك بىر ئايال بۇ يەرگە كېچىدە كەلمەسلىكى كېرەك. مېنىڭ ئايالىمنىڭ كېچىدە بىر بويتاقنىڭ ئۆيىگە كېلىشى مىللىي ئەخلاقنىڭ ئاياغ ئاستى قىلىنغانلىقى، ئاياغ ئاستى قىلىنغان ئەخلاقنى قوغداش ئۈچۈن، چەيلەنگەن ئەرلىك سالاھىيىتىمنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن ئىنتىقام تىغىنى كۆتۈرۈپ چىقىشىم مېنىڭ ئىنسانىي بۇرچۇم... ئىنسان، ئۇنىڭ قەلبى ئەركىن، ئەقلى ئەركىن، ھېسسىياتى ئەركىن بولۇشى كېرەك. ئىنساننىڭ سۆيۈش، سۆيۈلۈش، تەلپۈنۈش، تەلپۈندۈرۈش ئەركىنلىكى بولۇشى كېرەك. بۇ ئەركىنلىككە دۈشمەنلىك قىلغۇچى ئىنسانىي بۇرچىنى ئۇنتۇغۇچى. مەن بىر قەبىھ ئۇقۇمنىڭ ھىمايىچىسى بولۇپ قالدىممۇ - نېمە؟...» ئۇ ئىككى خىل ئاڭ، ئىككى خىل ئىستەك ئۈستىدە ئويلىنىپ روھىي كۈرەش قاينىمىدا بىر چۆكەتتى، بىر چىقاتتى. چۆككەندە ئالغا چامدايتتى، چىققاندا چېكىنەتتى. مانا ئاخىر دېرىزىگە ئون چامداملا قالدى. مۇنۇ قېرى تالدىن ئۆتسىلا دېرىزە، ئۇ كەلگەنىكەن ئەمدى پەسكەشلىك بىلەن دېرىزە ئاستىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ئۆيئىچىدىكى ئىككى يۈرەكنىڭ دۈپۈلدىشىنى ئاڭلايدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن...

ئۇ ئەمدىلا ئالدىغا قاراپ چامدىۋىدى، ئۇنىڭ بېشىغا دەھشەتلىك بىر قاتتىق نەرسە كېلىپ ئۇرۇلدى. ئۇ بىر سىلكىنىپ يەرگە دۈم چۈشتى.

ئۇ دەسسەلدى، پېتىقدالدى، لېكىن ئۇ ھېچكىمنى كۆرمىدى، ھېچنېمىنى سەزمىدى...

5

«ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» بۇ گۈللىنىۋاتقان كىچىك شەھەرنىڭ بازار مەركىزىگە جايلاشقان. بۇ ئۈچ قەۋەت بىنانىڭ بىرىنچى قەۋىتى ماگىزىن. بۇ تۆت چوڭ ئىشىكى بار «L» شەكىللىك ئايلانما ماگىزىنىنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك، تۈرلۈك ماللار، رەخت، كىيىم ـ كېچەك دەپ ئايرىلغان ئۈچ قانىتىدا جەمئىي يىگىرمە تۆت پىرىكازچىك ئالدىراپ خىزمەت قىلىدۇ. بۇ يەردىن دۆلىتىمىزنىڭ ھەممە تاۋارلىرى تېپىلغاندىن باشقا ياپونىيەنىڭ ئېلېكتىر مىكرو تۇرمۇش بۇيۇملىرى، جەنۇبىي چاۋشيەنىنىڭ جۇلالىق چېكەن، توقۇلما ماللىرى بىلەن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەرخىل ئەر ـ ئايالچە، يازلىق ـ قىشلىق كىيىم ـ كېچەكلىرى، ئەڭ يېڭى مودا ھېسابلىنىدىغان يىگىت ـ قىزلارنىڭ قىممەت باھالىق كىيىم ـ كېچەكلىرىنىڭ ھەرقاندىقى تېپىلىدۇ.

بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى ئۈچ پەلەمپەي بىلەن چىقىدىغان ئۈچ ئاشخانىسىدا مىللىيچە غىزانىڭ تونۇر كاۋىپى، چەينەك شورپىسىدىن، چۆچۈرە، سامسىغىچە بولغان ھەممە خىلى؛ ياۋروپاچە سوغۇق يېمەكلىكلەردىن كاتلېت، قېزا، قۇش گۆشى كاۋاپلىرى بىلەن كوفى، شەربەت، ھەرخىل چەت ئەل ۋە جۇڭگو ئىچىملىكلىرى؛ ياشلار ئۈچۈن ئېچىلغان «كارائوك» ۋە تانسىخانىسىدا يۇرۇشلەشكەن مۇزىكا، خۇش كەيپ ئىچىملىكلەر باياشات تېپىلىدۇ. كۈتكۈچىلىرى خۇشخۇي، مۇلايىم، قىزغىن.

ئۈچىنچى قەۋىتىدە يىگىرمە ئىككى ئېغىزلىق ئۆي مېھمانخانا قىلىنغان. بۇ ئۆيلەرنىڭ ھەر كارىۋىتى يىگىرمە بەش كويلۇق ئىككى كارىۋاتلىق زامانىۋىلاشقان خانىلىرى، ھەر كارىۋىتى سەككىز كويلۇق تۆت كارىۋاتلىق ئۆيلىرى ۋە ھەر كارىۋىتى تۆت كويلۇق سەككىز كارىۋاتلىق چوڭ ئۆيلىرى بار،

ئۆيلەردە تېلېۋىزور، مەززىلىك چايلىرى بار. كۈتكۈچىلىرىمۇ ئەدەبلىك، سىلىق.

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ شەھەر ئىچىنىڭ مېھمان كۈتۈش، كۆڭۈل ئېچىش، ئارام ئېلىش، سودا ـ سېتىق، ھۈزۈرلىنىش ئىشلىرى مۇشۇ مۇلازىمەتخانىنى مەركەز قىلىدۇ.

ۋىلايەتكە يۆتكەلگەن، لېكىن قايسى ئىداردە ئىكەنلىكى تېخى ئېنىق بولمىغان نەمرۇد ناھىيەگە «سانتانا»دا ئۈچ مېھمان بىلەن كەلدى. ئۇلار «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى»نىڭ ئەڭ ياخشى ئۆيلىرىگە ئورۇنلاشتى. ھاۋا ئىسسىق بولغىنىغا قارىماي «زامانىۋى» ئىكەنلىكىنىڭ بەلگىسى ئۈچۈن شىياڭگاڭدا تىكىلگەن قىممەت باھالىق تۈم قارا كاستۇم ـ بۇرۇلكا، ئاق كۆڭلەك كىيىپ، قارا گالستۇك، قارا كۆزەينەك تاقىغان، ئوتتۇز ياشتىن ھالقىغانلىقى ئۆزىنى تۇتۇشلىرىدىن بىلىنىپ تۇرىدىغان مېھمانلار ئۆزلىرىنىڭ ئەكسىچە ئاق كاستۇم ـ بۇرۇلكا، قارا كۆڭلەك كىيىپ، ئاق گالستۇك تاقىۋالغان قاپقارا، بۇدۇر چاچلىرى ئۇزۇن ياستىلغان، كاپكازچە بۇرۇتى ئاق پىشماق سوزۇنچاق يۈزىگە تولىمۇ ياراشقان نەمرۇدنىڭ ھەمراھلىقىدا ناھىيەنىڭ داڭلىق يەرلىرى بولغان تەكلىماكان ئىچىدىكى تەبىئىي ئورمانلىقلار، قۇم دۆۋىلىرى ئۈستىدە ئۆسكەن توغراقلار، توغراققا ئۇلانغان تېرەكلەر، دەريا بويلىرىدىكى گۈزەللىكلەرنى تاماشا قىلىپ ئاخىرىدا بېلىق كاۋاپلىرىدىن ھۇزۇرلىنىشتى.

ئەمدى ئۇلار «مۇلازىمەتخانا»نىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى ئالاھىدە مېھمانلار ئۈچۈن تەييارلانغان مەخسۇس ئۆيدە كەچلىك غىزاغا ئولتۇرۇشتى. بۇ مېھمانلار ئۈچۈن مۇلازىمەتخانىنىڭ باش خوجايىنى ھاجى قۇددۇسنىڭ ئۆزى يۈقىرى ـ تۆۋەن يۈگۈرۈپ يۈردى ـ دە، مانا كەپتەر يۈگۈزلاۋاتقانلارغا يولىۋورۇق بەردى:

ــ قانتى پەي چىقارمىغان باچكىلارنى ئىشلىتىڭلار! ــ

دېدى ئۇ كۆڭلەكچان، زىلۋا، قامالاشقان قامىتىنى سەل ئېگىپ، بارماقلىرى بىلەن بىر نېمىلەرنى كۆرسىتىپ، — توخۇلارمۇ چۈجە بولسۇن !

«قۇددۇس لاۋبەن» دېسە ئۇنى بىلمەيدىغان ھېچكىم يوق. ئۇنى ھەتتا ئابلا يانتاق چېغىدا ماختاپ «روكفىللىر ①چە شەخس» دېگەنىكەن. ھاجىم بولسا بۇ كەنجى ئوغلى بىلەن ماختىنىپ:

— شۇ ئەقلى بىلەن ئوقۇغان بولسا بۇ بالام زاھىرىددىن بابىردەك دانا، ئىش بىلەر بولۇپ چىقاتتى. شۈكرى ھېلىھەم بولسىمۇ زامانىنىڭ بالىسى بولۇپ يېتىلدى. زامانىنى چۈشىنىشتە ھېچكىم ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمەيدۇ، — دەيتتى.

باشقىلار تېخى ناھىيەدىن ئەمدىلا ۋىلايەتكە ئوقەت ئۈچۈن قەدەم باسقاندا قۇدۇس ئاللىقاچان پاكىستانغا بېرىپ كەلگەن. بۇ يەرنىڭ ئوقەتچىلىرى تاپقان ـ تەرگىنىنى يانغا چىگىپ «ھۇ» دەپ شاڭخەي، گۇاڭجۇغا ماڭغاندا قۇددۇس ئاللىقاچان سەئۇدى ئەرەبىستاندىن ئايروپىلان بىلەن ئىسلامئاباتقا مال توشۇپ نەچچە يۈز مىڭ كويلۇق چوڭ ئوقەتچىلەردىن بولۇپ تونۇلغان، بۈگۈنكى كۈندە ئۇ ياۋروپا، ئوتتۇرا ئاسىيا ھەتتا ياپونىيەگىچە قەدەم باستى. ئۇنىڭ نەچچىلىك ۋە قەيەرلەردە دۇكان، مال ـ دۇنياسى بارلىقىنى ھېچكىم ھەتتا ھاجىممۇ بىلمەيدۇ. بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ئۇنىڭ مۇشۇ «مۇلازىمەتخانىسى»نىلا بىلىدۇ شۇ.

لېكىن، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ئۇ ئاتىسى بىلەن بىللە چوڭ قورۇدا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئايالى — چىرايلىق، نومۇسچان ياش كېلىن ھاجىمغا ھەر كۈنى ئېگىلىپ سالام بېرىپ ھاجىمنىڭ خىزمىتىنى قىلىدۇ. نەمرۇدنىڭ ھاكاۋۇر، ئىچى تار ماگىزىنچى ئايالى بىلەن ھەرگىزمۇ ئۇستۇنلۇك تالاشماستىن

---

① روكفىللىر — ئامېرىكىلىق دۇنياغا مەشھۇر مىليونېر.

شۇ چوڭ ئۆينىڭ خىزمەتكارى ئورنىدا پۈتۈن كۈنبويى ئۆي ئىشىنى قىلىدۇ.
هاجى قۇددۇس ئاكىسى نەمرۇدنى يامان كۆرىدۇ. چۈنكى، نەمرۇد چوڭ سۆزلەش، يولىورۇق بېرىش، ئەيىبلەشتىن باشقا ھېچقانداق ئەمەلىي ئىش قىلالمايدۇ.

— ئاكام ئالىي مەلۇماتلىق، — دەيدۇ قۇددۇس ئاكىسى توغرىسىدا گەپ بولغاندا مازاق قىلىپ، — لېكىن ئۇ پۇل تېپىش بىلەن مەنسەپ تۇتۇش داشۆسىنى ئەمەس، گەپ سېتىش داشۆسىنى پۈتكۈزگەن.

— ئۇكام قۇددۇس، — دېدى نەمرۇد چىرايلىق ئىنىسىنىڭ مۈرىسىگە قولىنى قويۇپ، — كەچكى تاماق ئالاھىدە ئالىي بولسۇن جۇما!

— بىر گەپنى دەۋېرەمسەن ئاكا، ئۇلار كىم، نېمىشقا دېمەيسەن؟

— ۋاقتى كەلگەندە بىلىسەن دەيمەن.

— ئۈرۈمچىدىن تېلېفون كەلدى جۇما. دادامنى دوختۇرخانىغا جايلاشتۇرۇپ بوپتۇ.

— بەلەن بوپتۇ. مەنمۇ ئۆگۈنلۈككە ئۈرۈمچىگە ئۇچىمەن.

— گۈلشەرىخان ئاچاممۇ، گۈلجامال ئاچاممۇ ئۇچارئىمىش. ھەممىڭلار بېرىپ نېمە قىلىسىلەر ئۇ يەردە؟

— ماۋۇنىڭ دەۋاتقان گېپىنى! — دېدى نەمرۇد ئىنىسىغا ئالىيىپ قويۇپ، — پەدەرنىڭ كەينىدىن ئۇچماي كىمنىڭ كەينىدىن ئۇچاتتۇق ئەمىسە؟

— ئابلانى قانداق قىلىمىز ئەمىسە؟

— نېمىسىنى قانداق قىلاتتۇق. ئۇنىڭغا زېمىن دېگەن ئوغرىنىڭ كالتىكى تەگكەن تۇرسا، بىزگە نېمە جاۋابكارلىق؟

— جاۋابكارلىق بولمىسا ئادەمگەرچىلىكمۇ بولمامدۇ، ئاكا؟ ئۇ يا گۆش ئەمەس، يا بەز، گۈلنازنىڭ يىغىسىنى ئاڭلىغانسەن؟ ئاڭلىسام قانداق قىلاتتىم.

— ئاكا، ئۇيـاقتا دادام سـەكـراتتا، مـاۋۇ يـەردە بىـر كـۈيـۈ ئوغۇل جان تالاشماقتا. سەن قىتىڭغا ئالماي تاماشاڭنى قىلىـپ يۈرۈسىنا؟

— تاماشـا قىلىـۋاتىمەنمۇ، ئىش پـۈتتۈرۈۋاتـىمەنمۇ سـەن نىمە بىلەتتىڭ، ماڭە يۈگۈر، مېھـمانلارنى كـۈتۈشنىـڭ يولىنـى قىلە!

نەمرۇد كـەتـتى، قۇددۇس بـىـلىنـتى تـۈتۈپ ئاكــىسىنـىـڭ كەينىدىن ئالـىـپ غودۇڭشىدى:

— ئادەم دېگـەن جىـق ئـوقـۇۋېرسە رەھــىمـسىـز بـولـۇپ قالىدىغان ئوخشىمامدا؟ پۇلنى مەن تېپىڭ، مېغىزىنى بۇ ئوغرى چېقىڭ تېخى!

ئۇ «ئوغرى» دېگـەن ئادەت سۆزىنـى قوللاندى ـ دە، ئـۆزى كۈلۈپ كەتتى. چۈنكـى، قۇددۇس «ھاجـىم» بولۇپ قايـتقاندىـن كېيىـن كەلسە ـ كـەلمەس «يامـان» ئىش ۋە يامـان تىللاردىـن ئۆزىنى تارتىدىغان كىشىلەرگە ياخشـىـلىـق قىلىشقا ئىنتىلىدىغان بولۇپ قالغاندى. «ئۇنىڭغا زېمىن دېگەن ئوغـرىنىڭ كـالتىكى تـەگكەن» دېگـەن سۆز بايـىلا ئاكىسـىنىڭ ئـاغزىدىن چـىققانـدا ئۇنىـڭ يۈرىكى جـىخ قىلـىـپ قالغـانىدى. مانـا ئەمدى بـۇ سـۆز ئۆزىنىڭ ئاغزىدىن چىقتى.

ئۇنىڭ خـىيالى بـىـردىنلا سـىڭلـىسىغـا، سـىڭلـىسىنـىـڭ يولىدىشى ئابلا يانتاققا كۆچتى. ئەتىگـەن ئۇ: «ئابلا يـانتاق تايـاق يەپ دوختۇردا يېتىپتەك» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ دوختـۇرخانىغـا ئۇنى كۆرگىلى باردى. ئۇ ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان، ئۆزى بىلەن قۇرداش كۈيۈ ئوغـلىنـىـڭ كۆكىرىـپ، قارىداپ كەتـكەن يۈزىنـى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتـى. ئابلانىـڭ بېشى تـېڭىلـغان، كۆزلـىرى كۆكەرگەن، كالپۇكلىرى قارىداپ دوردايغان، تونۇغـۇسىز ھالـدا ئـارانلا نەپەس ئـېلـىپ ئـاسما ئوكـۇلدا ياتاتـتى. قۇددۇس دائىـم ئۇنىڭ ھىجىيىپ تۇرىدىغان يوغان ئـېغىز، يـوغان كۆز، يوغـان بۇرۇتلۇق يـۈزىنى كۆرگـەندە ئىختـىيارسـىز كۈلۈپ كـېتەتتـى.

بۇگۈن مانا بىرىنچى قېتىم ئۇ ئابلانىڭ قورقۇنچلۇق چىرايىنى كۆرۈپ كەينىگە داجىدى ۋە يىغىدىن لەۋلىرى كۆپچۈپ، كۆزلىرى ئىششىغان سىڭلىسىغا قاراپ:

— كىم، نېمىشقا ئۇرۇپتۇ؟— دەپ سورىدى.

— ھېچكىم بىلمەيدۇ، — دېدى گۈلناز لەۋلىرىنى ئارانلا مىدىرلىتىپ، — مەن، ھەممىنى قىلغان مەن.

— سەن نېمە قىلغانتىڭ، ئۇكام؟

— كېچىدە ئۆيدىن چىقىپ كەتكەنىدىم.

— نەگە بارغانتىڭ؟

— ... ھېچ يەرگە...

— نېمە دەۋاتىسەن، ئۇكام، ئېسىڭ جايىدىمۇ زادى؟

— ... بىلمەيمەن !

قۇددۇسنىڭ قاپىقى تۈرۈلدى. ئوغۇللارنىڭ كىچىكى بىلەن قىزلارنىڭ كىچىكى ھاجىمنىڭ ئەتىۋارلىقلىرى ئىدى. بۇ ئاكا - سىڭىللارمۇ بىر - بىرىگە ئېجىل، بىر - بىرىگە ئامراق ئىدى. گۈلناز ھېچكىمگە ئېيتمىغان گەپلىرىنى مۇشۇ كەنجى ئاكىسىغا ئېيتاتتى. قۇددۇسمۇ ھەرقېتىم سىرتتىن كەلگەندە ئەڭ ياخشى سوۋغاتلىرىنى مۇشۇ سىڭلىسىغا ئاتاپ ئەكىلەتتى. شۇنداق يېقىن بىلىدىغان سىڭلىسىمۇ بۇگۈن تۇنجى بولۇپ ئاكىسىدىن سىر يوشۇرغانىدى.

«زېمىنىنىڭ كالتىكى تەگكەن؟ — دەپ ئويلىدى ئۇ ئاكىسى بىلەن سىڭلىسىنىڭ گەپلىرىدىن مەلۇم مەنىگە ئىگە بولۇپ، — كېچىدە سىڭلىم زېمىنىنىڭ ئۆيىگە بارغان، ئابلا كەينىدىن بېرىپ زېمىندىن تاياق يېگەن بولسىچۇ؟ ناۋادا شۇنداق بولسا گۈلنازنىمۇ، زېمىنىنىمۇ ئۆز قولۇم بىلەن سويىمەن !»

لېكىن، ئۇ زېمىنىنىڭ ناشايان ئىش قىلىشىغا ئىشەنمەيتتى. زېمىن ئۆزىنىڭ ئەخلاقى، ئادىللىقى ۋە كەڭ قورساقلىقى بىلەن ناھىيەدە ئابرۇي تاپقان ئادەم. «زېمىننى ھاكىم قىلىش كېرەك» دېگەن غوۋغا بۇلتۇر بىكاردىنلا

كۆتۈرۈلگەن ئەمەس. قۇددۇسنىڭ ئۆزىمۇ زېمىندىن كۆپ ياخشىلىق كۆرگەن. ئۇنىڭغا مۇشۇ بىنانىڭ ئورنىنى ئەرزان باھادا ئېلىپ بېرىشكە، بىنا قۇرۇلۇشىغا ئۇستا، ئەرزانچى بىناكارلارنى تېپىپ بېرىشتە، خىش، ھاك، سېمونتلارنى ئەرزان باھادا سېتىپ ئېلىپ بېرىشتە زېمىننىڭ چىقارغان كۈچى ھەممىدىن كۆپ.

«زېمىن شۇجى بىزنىڭ مۇلازىمەت شىركىتىمىز ئۈچۈن بەش يۈز مىڭ يۈەن پايدا كەلتۈردى» دېگەنىدى قۇددۇس بىر قېتىملىق زىياپەتتە راست گەپ قىلىپ.

«شۇنداق بىر ئابرۇيلۇق ئادەم بۇنداق بولمىغۇر ئىشلارنى قىلارمۇ - ھە؟» دېدى قۇددۇس زېمىن توغرىسىدا ئەتراپلىق ئويلانغاندىن كېيىن، ئۇ ئاكىلىرى بىلەن كۆيۈ ئوغۇللىرى «ھاجىم ئاتىمىزنىڭ يىقىلىشىغا زېمىن سەۋەبچى» دەپ غوۋغا كۆتۈرگەندە دەسلەپ ئىشىنىپ زېمىننى جازالاشقا تۇتۇنغان. لېكىن، ئۇ بەختى ھاكىمنىڭ زېمىننىڭ تەرىپىنى ئېلىپ قىلغان نەسىھەتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۆي دەۋاسى ئىشىدا زېمىننىڭ يوللۇق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ جازالاش نىيىتىدىن يانغانىدى. بۇگۈن مانا كۆتۈلمىگەندە ئاتىلا زەربە يېگەن. بۇنىڭدىمۇ زېمىننىڭ قولى بار دېيىشمەكتە. ئۇ سىڭلىسى بىلەن زېمىننىڭ ياشلىقىدىكى سەرگۈزەشتىسىنىمۇ ئەسلىدى. سىڭلىسىنىڭ زېمىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئاتىلادىن تېخىمۇ سوۋۇپ يۈرگىنىنى بىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، كىچىك سىڭلىسىغا ھەممىدىنمۇ كۆپرەك ھېسداشلىق قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ زېمىننىڭمۇ قىرىق ياشتىن ئاشقۇچە ئۆي - ئوچاقلىق بولماي يۈرۈشىنىڭ سەۋەبىنىمۇ قىياس قىلغان، لېكىن ئۇ سىڭلىسى بىلەن زېمىننىڭ كۆل ئاستىدا قالغان چوغنى پۈۋلىشىنى خالىمايتتى. بىر كىشى ئاز - تولا ئازاب ۋە پۇشايمان بىلەنمۇ كۆڭۈللۈك ياشىيالايدىغۇ، ئۆتكەن ئىشنى ئۈنتۈپ يېڭىچە مۇناسىۋەت پەيدا قىلىش زۆرۈر دەپ ئويلايتتى.

مانا بۇگۈن سىڭلىسى تىلىنى چايىنىماقتا، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئابلا نەق زېمىنىنىڭ دېرىزىسى يېنىدا تاياق يەپ يىقىلغان. بۇ ئەھۋالنى قانداق چۈشىنىشكە بولىدۇ.

ئاكىسى نەمرۇد جايلاشقان مەخسۇس خانىدىن كۆلكە، سىلىق مۇزىكا ئاڭلانماقتا. ئۇ يەرگە مەززىلىك يېمەكلىكلەر توشۇلماقتا. قۇددۇس بولسا ئىككىنچى قەۋەتنىڭ ئۇيغۇر بىناكارلىرىنىڭ قوللىرىدا گۈللەر چېكىلگەن سالاسۇنلۇق چۆرىدىمە بالكوندا ئولتۇرۇپ مۇشۇ ئىككى كۈن ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن كۆڭۈلسىز ئىشلار ئۇستىدە ئويلانماقتا.

«توغرا، — دېدى ئۇ ئۇزاق خىيالدىن كېيىن، — ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىش كېرەك.»

ئۇ ھويلىغا قارىدى. «شاڭخەي» ئورنىدا ئىدى. ئۇ شوپۇرنى توۋلىدى.

— ئەركىن، ماڭ يۈگۈر، بىرىنچى يېزىغا بېرىپ زېمىن شۇجىنى تېپىپ كەلگىن. ئۇنىڭغا قۇددۇس لاۋبەن جىددىي بىر ئىش بىلەن سۆزلەشمەكچى دېگىن.

ئۇ شوپۇرنى ئىشقا بۇيرۇۋېتىپ ئۆزى بىرىنچى قەۋەتتىكى ئۆزىنىڭ مەخسۇس ئىشخانىسىغا قاراپ ماڭدى.

«باش مۇدىر ئىشخانىسى» دېگەن ۋىۋىسكا پېشانىسىگە چاپلانغان ئىچكىرى - تاشقىرى ئىككى ئېغىزلىق ئۆي «مۇدىر»غا لايىق بېزەلگەن: تاشقىرىقى ئۆي قوبۇلخانا، ئىچكىرىدىكىسى ئىشخانا، ئۆيلەر گىلەم، دىۋان، تېلېفون ۋە يېزىق ئۇستەللىرى بىلەن زامانىۋى بېزەلگەن.

— مېنى ئىزدەپ كەلگۈچىلەر بولسا بۈگۈن كۆرۈشەلمەيمەن، — دېدى ھاجى قۇددۇس كاتىپ يىگىتكە سوغۇقلا قىلىپ، — زېمىن شۇجى كەلسە ئىشخانىغا باشلاپ كىر!

ئۇ ئىشخانىسىغا كىرىپ قوبۇلخانىسىنى ئەمەس، ئۆزىنىڭ

ئىشخانىسىغا توخۇ گۆشى، تونۇر كاۋىپى، مېۋە ـ چېۋە، هاراقلارنى تەييارلاتقۇزدى. ئاندىن خىزمەتچىلەرنى چىقىرىۋېتىپ بىخەتەر ساندۇقنى ئاچتى ـ دە، غىلىپىغا ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن، ساپلىرىغا قىممەتلىك تاشلاردىن گۈل چېكىلگەن خەنجىرىنى ئالدى. ئۇ خەنجىرىنىڭ بىسىنى تىرنىقى بىلەن سىناپ كۆردى ۋە ئۇنى غىلىپىغا قايتىدىن سېلىپ ئۆزى ئولتۇرىدىغان ئايلانما ئورۇندۇق ئالدىدىكى چاي شىرەسىنىڭ داستىخىنى تېگىگە يوشۇرۇپ قويدى. ئۇ خاپا، جىددىيلەشكەن ۋە تەمتىرىگەن ھالدا ئىشخانا ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى. ئاخىر گوللاندىيە ۋىسكىسىدىن بىر رومكا قۇيدى ـ دە، ئۇنى ئىچىۋەتتى. لەززەتلىك ئىچىملىك ئۇنىڭ بەدىنىدە بىر خىل كۈچ، خۇشاللىق بولۇپ ئاقماقتا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى بىر خىل شېرىن تۇيغۇ بىلەن جانلىنىشقا باشلىدى. ئۇ يەنە بىر رومكا ئىچتى ـ دە، ئىشكاپنىڭ ئەينىكىگە قارىدى. قىزارغان، كۆزلىرى ئويناق، قارا كۆتەمەك بۇرۇت ئاستىدىكى لەۋلىرى چىڭ يۇمۇلغان قىران يىگىت ئەينەكتە نامەلۇم بىرىگە خىرىس قىلىپ تۇراتتى. ئۇ ئويلىدى: «دۇرۇس، ئۇنى مانا مۇشۇنداق سۇر بىلەن كۈتۈۋېلىش كېرەك. قول ئېلىشامدىمەن؟ ياق، قوللىرىم كەينىمدە، مەن تورۇسقا قارىغان ھالدا ئۆرە تۇرۇشۇم، خۇددى مۇستافا كامال ئۆز قول ئاستىدىكىلىرىنى قوبۇل قىلغاندىكىدەك بىر خىل خوجايىن بىلەن بېقىنىغۇچى ئېنىق پەرقلىنىدىغان مەنزىرە شەكىللەندۇرۇشۇم كېرەك.»

نەق شۇ چاغدا ئىشىك قېقىلدى. ئۇ يەڭگىل يۆتىلىپ قويدى. ئۆيگە كاتىپ يىگىت، ئۇنىڭ كەينىدىن زېمىن بىلەن يېزىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى — قۇددۇسنىڭ يېقىن ئاغىنىسى تۇراق ئىسىملىك يىگىت كىرىپ كەلدى.

— سالام، — دېدى زېمىن تەمكىن خۇشخۇي ھالدا قولىنى سوزۇپ.

— تىنچمۇ سەن، قۇددۇس جىگلى ! — دېدى تۇراق سوزۇپ

ۋارقىراپ، قۇددۇس ئۇلارغا ئىختىيارسىز قول سوزدى.
«بىرىنچى تەسلىمچىلىك، — دېدى ئۇ ئىچىدە رەللە بولۇپ، — بۇ مۇنۇ تۇراق دوكانىڭ يۈز - خاتىرىسى، ئىككىنچى تەسلىمچىلىككە ئەمدى يول يوق !»

مېھمانلار تەكەللۇپسىزلا دېۋانلاردىن ئورۇن ئالدى. گەپنى تۇراق باشلىدى:

— قېنى، قۇددۇس سولاش، — دېدى تۇراق بالا ۋاقىتلىرىدىكى قوپال تىل بىلەن سۆزىنى باشلاپ، — ئاۋۋال ئاۋۇ ۋىسكاڭدىن بىر رومكىدىن قوي، ئاندىن كېيىن گەپنى ئەگىتمەي قىل: يەر لازىممۇ، ئەمگەك كۈچى لازىممۇ ياكى خام ئەشيا لازىممۇ؟

قۇددۇس ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلدى. رومكىلار بوشىغاندىن كېيىن قۇددۇس كۆكىرىپ، قارىداپ ياتقان ئابلا يانتاقنى يادىغا ئالدى - دە، تۇراققا قاراپ قويۇپ:

— بۇگۈن مەن زېمىن شۇجى بىلەن ئەمەس، ئۆز قېرىندىشىم زېمىن ئىسمائىل بىلەن سۆزلەشمەكچى ! — دېدى.

— مەن ئارتۇق ئادەم، چىقىپ تۇرىمەن، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق بولىدۇيا، ئەمدى.

تۇراق ئورنىدىن تۇرۇپ ۋىسكىدىن يەنە بىر رومكا قۇيدى - دە، قۇددۇسقا سورلۇك قاراپ قويدى. ئۇ رومكىنى بوشاتتى.

— ئۇنداق بولسا، قۇددۇس جىگلى، ئاڭلاپ قوي: زېمىن شۇجىنى بۇ يەرگە ئون يىگىت مۇھاپىزەت قىلىپ ئەكەلدى. ناۋادا شۇجىنىڭ بىر تال چېچى زىيانغا ئۇچرىسا بىرىنچى يېزا خەلقى سېنىڭ مۇنۇ ئۈچ قەۋەت مۇلازىمەتخاناڭنى بىر سائەتتە تۈزلەپ تاشلايدۇ !

ئۇ ئىشىكنى جالاقلىدە يېپىپ چىقىپ كەتتى. قۇددۇس شۇ چاغدىلا قارشىسىدا ئولتۇرغان ئادەمگە قارىدى: زېمىن جۇدىگەن، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، بۇرۇنلىرى ئىنچىكە بولۇپ ئىككى قوۋۇزى چىشسىز ئادەمدەك چۆكۈپ، ساقال - بۇرۇتى

ئۆسكەن، روھى سۇنغان ھالدا يەرگە قاراپ ئولتۇراتتى.

— خوش، قۇددۇس، — دېدى ئۇ، — گەپ بولسا ئوچۇق - يورۇق قىل. سېنىڭ نېمە توغرىدا سۆزلىشىدىغىنىڭنى بىلىپ تۇرۇپتىمەن. ئاۋۋال شۇنى دەپ قوياي: ئابلا مېنىڭ قولۇمدا يارىلانمىدى، مەن پۈتۈنلەي بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتسىز. ئۇن يىگىت مېنىڭ تۇنۇگۇن كېچە ئالتىنچى كەنتتە تويدا بولغىنىمغا گۇۋاھ بولۇش ئۈچۈن كەلگەن. ئۆيدە دادام يالغۇز قالغان. دادام ئاكىسىنىڭ ئاغرىپ قالغىنىنى ئاڭلاپ ئۇخلىيالمايدىغان بولۇپ قالدى. شۇڭا، كېچىچە چىراغ غۇۋا يورۇق تۇرغان. ئابلانىڭ نېمە ئۈچۈن مېنىڭ دېرىزەمگە كەلگەنلىكى، ئۇنى كىمنىڭ ئۇرغانلىقى ماڭا قاراڭغۇ، مەن ئارقىدىن يۈز بەرگەن كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ ماڭا كېلىپ چېتىلىپ قالغىنىغا ھەيرانمەن. دۇرۇس، چوڭ دادام بىلەن ئۆي - جاي دەۋاسى توغرىسىدا سۆزلەشكەندە ئېغىر - بېسىق بولمىغىنىم راست. لېكىن، بۇۋايغا قول تەگكۈزمىدىم. داداممۇ قول تەگكۈزمىدى. بۇۋاينىڭ يىقىلىشىنى بىزدىن كۆرگىنىڭلار پۈتۈنلەي يولسىزلىق. مېنىڭ كەينىمگە چوماقچىلارنى سالغىنىڭلار بىر خىل جىنايەت. بەلكى ئابلانى يېزىمىزدىكى بىر قېرى قىزىق يىگىت مېنىڭ پېيىمگە چۈشكەن چوماقچى دەپ گۇمان قىلىپ ئۇرغاندۇ، بۇنى ئەلۋەتتە ئېنىقلايمىز. ئابلاغا قاتتىق ئېچىنىدىم...

— خۇشال بولغانسەن، ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ ئارىسىغا قىسىلغان قارا باتۇر يوقالدى دەپ خۇشال بولغانسەن!

— گەپنى يولىدا قىل، ئاۋازىڭمۇ چەكتىن ئاشمىسۇن - ھە؟

— نېمە دېدىڭ، چەك دەمسىنا، سەن بىلەن مەن ئەمەس، مانا مۇنۇ سۆزلىشىدۇ.

قۇددۇس خەنجەرنى غىلىپىدىن سۇغۇرۇۋېلىپ يېنىدىكى دىۋانغا سانجىپ قويدى.

زېمىن چىرايىنىمۇ ئۆزگەرتمەستىن كۈلۈپ قويدى ۋە

دىۋاندا لىڭشىداپ تۇرغان خەنجەرگە قاراپ قويۇپ:

— يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ قەھرىمانلىرى خەنجەرگە ئەمەس، ھەقىقەتكە تايىنىدۇ. ئەگەر ساڭا جاۋاب قايتۇرۇش زۆرۈر بولسا تالاغا قاراپلا قويسام بىر خەنجىرىڭگە قارشى يۈز خەنجەر كېلىپ ئالدىڭغا سانجىلىدۇ. بايىقى تۇراقنىڭ گېپىنى ئۇنتۇما. بىلەمسەن، ئۇلار سېنىڭ بۇ ئەلپازىڭغا ئاللىقاچان جاۋاب تاييارلاپ قويغان، — دېدى.

قۇددۇس خاتىرجەم ئولتۇرغان زېمىننىڭ تىزىدىكى تومۇرلىرى بۆرتۈپ چىققان قوپال قوللىرىغا قاراپ قويۇپ:

— ھوقۇقۇڭغا تايىنىپ بىر يېزا خەلقىنى بىزگە قارشى قويالايسەن، يالغان گەپلەرگە گۇۋاھچىلارنى تويلاپ ئۆزۈڭنى ۋاقتىنچە ھىمايە قىلالايسەن. بىلەمسەن، بۇ قىلىقلىرىڭ مۇستافا كامالنىڭ قىلىچىدىن ئۆزىنى مۇداپىئە قىلغان جاھىل دىندارلارنىڭ قىلمىشىغا ئوخشاشلا بىر ئىش! — دېدى.

قۇددۇس بۇ ئۇزاق ئويلىنىپ تاپقان سۆزىدىن ھۇزۇرلىنىپ ئىتتىك چەت ئەل پاپىروسىدىن بىرنى ئالدى ـ دە، ئۇنى قىممەت باھالىق چاقماق بىلەن ياندۇرۇپ توغرا چېكىشلىدى ۋە قاتتىق بىر شوراۋېتىپ زېمىنغا يالت قىلىپ قاراپ قويدى. زېمىن يەنىلا خاتىرجەم كۈلۈمسىرەپ ئولتۇراتتى.

— كۈلىسەنغۇ؟

— كىچىككىنە بىر شىركەتنىڭ جىڭلىسى ئۆزىنى تۈركىيەنىڭ دۆلەت ئاتىسىغا ئوخشاتسا، مېنىڭ 20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ياشاۋاتقان، ئۇنىڭ ئۈستىگە چەت ئەل ھەققىدە نۇرغۇن بىلىمگە ئىگە بولغان بىر قېرىندىشىم ئوتتۇرا ئەسىر ئىسپان رىتسارى دونكىخوتنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ شامال تۈگمىنىگە ھۇجۇم قىلىۋاتسا، خەلقىمىزنىڭ نادانلىقىدىن كۈلمەي قانداق قىلاتتىم!

قۇددۇس بۇ ئۇزۇن جۈملىنىڭ ھەممە مەنىسىنى چۈشەنمىگەن بولسىمۇ «دونكىخوت» دېگەن سۆزنى چۈشەندى.

زېمىن ئۇنى مازاق قىلىپ شامال تۇگمىنىنى كۆچلۈك دۈشمەن ھېسابلاپ ئۇنىڭغا مۇشت ئاتقان دونكىخوتقا ئوخشاتماقتا ئىدى. قۇددۇس كىچىككىدىن شۇنداق تەربىيەلەنگەن: ئۇ ئۆز غۇرۇرىنى جېنى بىلەن باراۋەر كۆرىدۇ، غۇرۇرىنىڭ ھاقارەتلىنىشىگە ھەرگىز يول قويمايدۇ!

— نېمە دەيسىنا؟ يەنە بىر دېگىنە؟ — ئۇ غالىلداپ تىترەپ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى. ئۇنىڭ ئوڭ قولى خەنجەرگە سۇنۇلدى، — سەن جاھانكەزدى لۈكچەك، خالىق تېگىدە كۆمۈر ئاستىدا مىجىلىپ ئۆلۈشكە تېگىشلىك ھاراملىق ئىدىڭ، قارىغۇ ئامەت سېنى شۇجى قىلىپ قويدى، بايىقى گېپىڭنى يەنە بىر دېگىنە؟

— گەپنى تەكرارلاشقا تولىمۇ ئۆچمەن، قۇددۇس جىگلى، گەپلىرىڭ «ھاجى قۇددۇس» دېگەن نامغا لايىق بولمىدى. ھاجى نېمە، قۇددۇس نېمە؟ سەن كىمنىڭ بالىسى، قانداق نەسەبنىڭ پۇشتىمسەن؟

قۇددۇس دەرھال دادىسىنىڭ: «ھەرقانداق جايدا مېنىڭ تۆرىخان ھاجىم نەسەبنىڭ ئىززەت - ئابرۇيىنى ساقلا!» دېگەن تەلىمىنى يادىغا ئالدى. زېمىن بۇ «قالقان»نى نەدىن تاپتىكىن؟ ئۇ يەنە ئورنىغا ئولتۇردى. قوللىرىنى تىزىغا قويۇپ بېشىنى دۈان يۆلەنچۈككە تاشلاپ تورۇسقا قاراپ كۆچەپ تاماكا تارتىپ جىم بولۇپ قالدى. ئەمدى ھۇجۇم قىلىش نۆۋىتى زېمىنغا كەلگەنىدى.

— توغرا، مەن كۆمۈر خالىق ئاستىدا ئۆلۈشۈم كېرەك ئىدى. شۇنداق بولغاندا بىر ئۇلۇغ زاتنىڭ تارىخىغا داغ چۈشمىگەن بولاتتى. ئۇنىڭ ئۆز ئىززەت - ئابرۇيى ئۈچۈن بالىلىرىغا قىلغان رەھىمسىزلىكى ئالىيجانابلىق ھېسابلانغان بولاتتى. ئۇنىڭ رەھىمسىزلىكى بىلەن بىر ئۆمۈر بەختسىز بولۇشقانلارنىڭ تارتقان ئازاب - ئوقۇبەتلىرى «ھەقىقەت»نىڭ جازاسى دېيىلگەن بولاتتى. يەنە...

— بولدى دەيمەن، دادامغا تىل تەگكۈزمە !
— داداڭنى دەۋاتقىنىمنى نەدىن بىلدىڭ؟
— سېنىڭ يالغان شىكايىتىڭنى كىم بىلمەيدۇ؟
— يالغان دېيىشكە ئىسپاتلىرىڭ تولۇقتۇر - ھە؟ سەن ۋىجدانلىق، ھەق سۆزلۈك يىگىتسەن، شۇنىڭ ئۈچۈن مەنمۇ، باشقىلارمۇ سېنى ھۆرمەتلەيمىز ! — ھەي ئىنسان، ھەي باشقىلارنىڭ ماختىشىغا تەشنا جان ئىگىسى، «ياخشى سۆز تاشنى ئېرىتىدۇ» دېگەن سۆز بەلكى دۇنياغا تونۇلغان مەشھۇر پسىخولوگىيە ئالىمى دالى كارنېگىنىڭ پۈتۈن پەلسەپەسىنىڭ ئاساسىدۇر، لېكىن بىزنىڭ مىللىتىمىز بۇ سۆزنى ياراتقان بىلەن قەدىرلىمىگەن ھەم ئۇنى ھاياتتا ياخشى ياشاشنىڭ دەستۇرى قىلالمىغان.

مۇنۇ كىچىككىنە بىر يېزىنىڭ كۆزۈمسىز رەھبىرى بۇ سۆزنى نەلەردە يۇرۇپ سىناقتىن ئۆتكۈزگەن، نەلەردە يۇرۇپ ئۇنىڭ ئۇنۇم مېۋىسىنىڭ تەمىنى تېتىغان - ھە؟

زېمىنىنىڭ سەۋرچانلىقى، ئېغىر - بېسىقلىقى ۋە مۇز بولۇپ توڭلىغان يۈرەككە مېھىر - مۇھەببەت، ھايات قانۇنىيەتلىرىدىن ھارارەت بېرىشى بىلەن قۇددۇس ئاخىر ئەسلىگە: مۇڭداشقاق، رەھىمدىللىككە قايتتى.

خېلى ئۇزاق سۈكۈت - جىمجىتلىقتىن كېيىن ئۇ زېمىنغا ئالاىماستىن قارىدى ۋە بىر رومكا «ۋىسكى» قۇيدى. زېمىن ئۇنىڭغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— سېنىڭ ئۈچ قەۋەتلىك مېھمانخانا قۇرماقچى بولۇۋاتقىنىڭ، ئۇنىڭ يېنىغا زامانىۋى مۇنچىدىن بىرنى پىلانلىغىنىڭ تولىمۇ ياخشى بولۇپتۇ، — دېدى زېمىن ئويلىمىغان يەردە گەپنىڭ تېمىسىنى يۆتكەپ، — ئاڭلىسام ئاز - تولا قەرز پۇل، خىش بىلەن ياغاچقا موھتاج ئىكەنسەن. بىزدە ئالتە خۇمدان بار، ياغاچمۇ يېتەرلىك، شەھەر خەلقى ئۈچۈن

پايدىلىق بولغاچقا، بىز ساڭا ئەرزان باھادا خىش ـ ياغاچ سېتىپ بېرىشنى قارار قىلدۇق. مەن بانكا بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم. ساڭا ئەللىك تۈمەن قەرز بېرىدىغان بولدى.

قۇددۇس ھاڭ ـ تاڭ قالدى، ئۇ جىددىيلىكتىن قۇتۇلۇش، بىچارىلىكنىڭ ئەسىرلىكىدىن ئازاد بولۇشنىڭ يولىنى ئىزدەۋاتقاندا ئۇنىڭغا بۇ يولنى زېمىن كۆرسىتىپ بەردى. ئۇ دەرھال زېمىننىڭ يېڭى تېمىدىكى گېپىگە جاۋاب بەردى:

ــ تولا بەلەن، زېمىن شۇجى، تولا بەلەن!

زېمىن بىلەن قۇددۇس بىردىنلا باشقا تېمىدا، يەنى ئۆزلىرىگە كۆڭۈللۈك بولغان تىجارەت، قۇرۇلۇش ۋە شەھەرنى گۈللەندۈرۈش تېمىسىدا كۆڭۈللۈك سۆزلىشىشكە باشلىدى. ئۇلار بىر ـ بىرىگە ۋەدىلەرنى بەردى. بىر ـ بىرىگە بېرىدىغان پايدا ـ مەنپەئەت ئۇچۇن ئالدىنئالا رەھمەتلەرنىمۇ ئېيتىشتى.

بىراق، ئۇلارنىڭ يېڭىدىن باشلانغان دوستلۇقى ئۇزاققا بارمىدى. ئۇ خۇددى ئۇششۇككە يولۇققان كەچ كۈز مايسىلىرىدەك تېزلا سولاشتى.

بۇ زەربە ھاجىمنىڭ ئىككىنچى ئوغلى نەمرۇدنىڭ تۇيۇقسىز كىرىپ كېلىشى بىلەن باشلاندى.

نەمرۇد مەست، غەزەپلەنگەن ھالدا ئۆيگە ئۇسۇپ كىردى ـ دە:

ــ چىق، زېمىن ئىسىملىك مەخلۇق، ئۆيدىن چىق! ــ دەپ ۋارقىرىدى، ئارقىدىنلا، ــ مەن كىم بىلەمسەن، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى ئوتقا تاشلىغان ۋەھشىي نەمرۇدمەن. سەن زېمىن ئايىغىمدا چەيلىنىسەن. مېنىڭ غەزىپىمدە كۈل بولىسەن، سەن ئىككى ئادەمنى يىقىتتىڭ، ئەمدى مېنىڭ قولۇمدا يىقىلىسەن! ــ دەپ گۈركىرەپ كېلىپ زېمىننىڭ ياقىسىدىن قاماللاپ تۇتتى ۋە زېمىننى تامغا نىقتاپ بېشىنى تامغا ئۇستۇردى. زېمىن ئۇنىڭ ھېچ يېرىنى تۇتمىدى. كۆلۈمسىرىگەن پېتى نەمرۇدنىڭ كۆزىگە تىك قاراپ، قوللىرىنى تۆۋەن سېلىپ تىك تۇرۇۋەردى. ۋەھشىيلىك بىلەن ئاق

كۆڭۈللۈك، ھەققانىيەت بىلەن ئۆكتەملىك ئەنە شۇنداق كۈچ سىناشتى. ئۇلارنىڭ بىرى بوران، بىرى ئىللىق يېزا جىمجىتلىقى، بىرى چاقماق ـ گۈلدۈرماما، بىرى كۆڭۈللۈك ئائىلە، بىرى مېھرىبان ئانا قەلبى، بىرى ئاچ بۆرە ۋەھشىيلىكى... ئۇلارغا زىغزىق بولغان قۇددۇس ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ھەممىسى لازىم. چۈنكى، ئۇلاردىن بىرىنىڭ يىلتىزى ئاتىسى ۋە ئۇنىڭدىن ئۇزاقلاپ ماڭغان نەسەبكە سىڭگەن. يەنە بىرىنىڭ يىلتىزى بولسا قۇددۇسنىڭ ئىنسانىي پەزىلەتتىن ئوزۇقلىنىشقا باشلىغان قەلبىگە چوڭقۇرلاپ كىرمەكتە.

ئۇ ئالدىدىكى مۇنۇ ئېلىشىشتا بىرىگە يان بېسىشى، يەنە بىرىنى بېسىشى، بىرىگە ھېسداشلىق قىلىشى، بىرىنى ئەيىبلىشى كېرەك. مانا مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە ئۇ زېمىننى ئەيىبلىمىسە پۈتۈن بىر ئەمەلىي كۈچىنىڭ دۈشمىنى بولۇپ قېلىشى — ئاتىسى، كۈيئوغۇللار (يەنى ناھىيە رەھبەرلىرى) ئۇنىڭ بۇ ئەيىبىنى كەچۈرمەسلىكى مۇمكىن. بۇ مۇقەددەس كۈچىنىڭ قارشى تەرىپىدە تۇرۇشىنىڭ قانچىلىك قورقۇنچلۇق ئىكەنلىكى ئۇنىڭغا مەلۇم: بۇ بىر ئېتىلىۋاتقان ئوققا قارشى ماڭغانلىق، بىر تەلۋە شىرنىڭ ھۇجۇمىدىن ئۆزىنى قاچۇرمىغانلىق. لېكىن، زېمىننى ئەيىبلەپ ئاكىسىغا بولۇشسىچۇ؟ ئۇ ئۆزىنىڭ ئىنسانىي ئورنىنى يوقاتقان بولىدۇ. چۈنكى، ئۇ بىلىدى: زېمىن ئەيىبلىك ئەمەس ئىكەن. ئاتىسىنىڭ، ئابلانىڭ يېگەن زەربىسىنى ئەتەيلەپ زېمىنغا تېڭىش ئادالەتسىزلىك، ناھەقچىلىك ئىكەن.

بۇ قەلب بىلەن بەدەننىڭ ئېلىشىشى، روھ بىلەن جىسىمنىڭ كۈرىشى. بۇ ئىككى نەرسە ھەم بىر، ھەم باشقا ـ باشقا. بىز ھامان بۇ نەرسىلەرنى بىر دەپ چۈشىنىشكە ئادەتلەنگەن ھەم بۇ ئادىتىمىزنى مۇقەددەس بىلىمىز. ئىنسان ئۆز قەلبىنىڭ ھەم قۇلى، ھەم خوجايىنى. قەلبىڭ بۇيرۇغىنىنى جىسمىڭ ئورۇندايدۇ، بۇ چاغدا قۇلىسەن. جىسمىڭ خالىغىنىنى

قەلبىڭ راۋا كۆرىدۇ، بۇ چاغدا خوجايىنسەن. ئەپىسۇسكى، بۇ خىل خوجايىنلىق كۆپ ھاللاردا سىنى ئاۋارىچىلىككە سالىدۇ، ھەتتا سىنى جىنايەتچى قىلىپمۇ قويىدۇ.

«كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرمەڭ، كۆڭۈل ھەر جايغا باشلايدۇ» دېگەن سۆزنى تۇزىتىپ ئوقۇش كېرەك. چۈنكى، بۇ جۈملىدىكى خاتالىق شۇ: كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىم كىرمەيدۇ؟ دېگەن سوئالغا جاۋاب ئېنىق ئەمەس، يەنى «بەدەننىڭ مەيلىگە باقما، سىنى ھەرجايغا باشلايدۇ» دەپ ئوقۇش كېرەك. ئىنسان بەدىنى سەككىز خىل ئېھتىياج بىلەن مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىكەن. بۇنىڭ ئىچىدىكى تەمە ـ راھەتلىنىش ئېھتىياجى ھەممىدىن خەتەرلىك. ئۇ ئاسانلا سىنى كاردىن چىقىرىدۇ. مانا شۇ چاغدا «قەلب» دېيىلىدىغان «روھ»نىڭ بۇيرۇقى، يەنى ئىرادىنىڭ كۈچى بىلەن ئۆزۈڭنى كونترول قىلىشىڭ كېرەك. بۇ خىل كونترول قىلىش سىنىڭ مەۋجۇتلۇقۇڭنى پاكلىق بىلەن تەمىنلەيدۇ...

ھاجى قۇددۇس بۇ خىل مۇرەككەپ جۈملىلەرنى چۈشەنمەيدۇ. ئۇ ئادەت كۈچى بىلەن ئىستەكنى چۈشىنەلەيدۇ. ئەنە ئۇ ئاخىر ئادەت كۈچىنىڭ قولىغا ئايلاندى. ئاكىسىغا بولۇشۇپ جىم تۇرغان زېمىننىڭ ئېگىسىدىن مۇشت بىلەن تۇرتتى، بۇ ئاكىسىنى قوللىغانلىقى، بۇنىڭ بەدىلىگە نەمرۇد غالجىرلاشتى، زېمىننىڭ بۇرنى قانىدى. زېمىننىڭ قېنى قۇددۇسنىڭ ئاپپاق كۆڭلىكىنى بويىدى. زېمىن ئوڭ قولى بىلەن بۇرنىنى تۇتتى ۋە قۇددۇسنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىدى. بۇ كۆزلەردىن قۇددۇس شۇنداق بىر نەپرەتنى كۆردى: قۇددۇس ئۆزىنى باغلاقتىن بوشانغان تەلۋە ئىت ھېسابلىدى ـ دە، بىر غايىب كۈچنىڭ تۈرتكىسى بىلەن ئاكىسى نەمرۇدنىڭ زېمىننىڭ ياقىسىنى چىڭ قاماللىۋالغان قوللىرىنى سىلكىپ ئاجراتتى ۋە:

ـــ چىق، ئۆيدىن چىق دەيمەن. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ

مازىرى بولساڭمۇ ئۆيدىن چىق ! — دېدى كۆزىدىن قويۇلۇۋاتقان ياشلىرىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن سۈرتۈپ. بۇ ئۇنىڭ تۇنجى ئىسيانى، هاياتىدىكى ئەڭ چوڭ كۆڭۈلسىزلىك ئىدى. بۇ بىر ئېغىز سۆز ئۇنىڭغا قانداق بالايى - ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرەركىن؟ ...

نەمرۇد سىلكىنگەن قوللىرىنى زېمىننىڭ كانىيىغا قايتا سۇنۇشنىڭ ئورنىغا ئىنىسىنىڭ كانىيىغا سۇندى ۋە ئۇنىڭ قان بىلەن بويالغان كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىدىن مۇجۇپ تۇتۇپ سىلكىدى:

— ۋۇي ئاسىي، پۇشتىدىن تانغان ئاسىي !

— سېنىڭ پۇشتۇڭ ئىنسابسىز ئەمەس، ئاكا !

— مەن ئىنسابسىزما؟ ئۇنداقتا سەنچۇ مۇناپىق ! — نەمرۇد ئىنىسىنىڭ ياقىسىدىن بوغۇپ ئۇنى تامغا ئاپىرىپ نىقتىدى، — ئاتاڭغا قول كۆتۈرگەن، سىڭلىڭنى بۇزغان، كويۇ ئوغلۇڭنى هوشسىزلاندۇرغان دۈشمىنىڭ ئىنسابلىقما ئەمىسە؟ ئۇنىڭ ئاز - تولا مەنپەئەت بەرگىنىگە ئېرىپ كەتكەن ساڭا ئوخشاش نائەھلىنى پۈتۈن ئۇرۇق - پۇشتۇڭ جازالايدۇ.

— ئۇرۇق پۇشتۇم ناھەقچىلىككە يول قويمايدۇ، تارت دەيمەن قولۇڭنى ! — قۇددۇس ئاكىسىنىڭ ياقىسىدىكى قوللىرىنى قاتتىق سىلكىدى، — ئىززىتىڭ بىلەن ئۆيدىن چىق، بولمىسا ھېلى...

— نېمە؟ — نەمرۇد ئىنىسىغا بىر مۇشت ئاتتى. قۇددۇس چاققانلىق بىلەن ئۆزىنى دالدىغا ئالدى - دە، مۇشت ئۇلارنى ئاجرىتىشقا كىرىشكەن زېمىننىڭ قۇلاق تۈۋىگە تەگدى. زېمىن سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ ئۇستەلگە تايىنىپ قالدى. شۇ چاغدا قۇددۇس غەزەپ بىلەن ئاكىسىغا مۇشت ئېتتۇيدى، بۇ مۇشتمۇ ئورنىدىن ئەمدىلا تۇرۇپ ئاجرىتىشقا كىرىشكەن زېمىننىڭ ياڭىقىغا تەگدى. زېمىن بۇ قېتىم دىۋانغا يېنىچە يىقىلدى. ئۆيگە كاتىپ ۋە زېمىننىڭ ئەگىشىپ كەلگەن ئادەملىرى بېسىپ

كىرىشتى. ئۇلار ئاق - قارىنى سوزۇشتۇرمىيلا قۇددۇس بىلەن ئەمرۇدنى ئۇر - ئۇر قىلىشىپ ھويلىغا سوزۇپ چىقىشتى. قۇددۇسنىڭ خىزمەتچى، ئاشپەز، شوپۇرلىرى قىڭراق - كالتەكلەر بىلەن تۇشمۇتۇشتىن چىقىشىپ بىرىنچى يىزىنىڭ يىگىتلىرىگە ئىتىلدى. زىمىن سەنتۇرۇلۇپ يۇرۇپ ئۆز ئادەملىرىنى تۆمۈر دەرۋازىنىڭ سىرتىغا ئىتتىرىپ چوڭ ماجىرانىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن تىرىشتى. باش - كۆزى قان، كىيىملىرى يىرتىلغان قۇددۇسمۇ ئۆز ئادەملىرىنى توسۇپ يۈگۈرۈپ يۇرەتتى. شۇ ئارىلىقتا قۇددۇسنىڭ بىر ھاراقكەش كۆزەتچىسى كالتەك بىلەن زىمىننىڭ بېشىغا ئۇرۇۋەتتى. زىمىن يەردىن قاڭقىپ بىرىپ نىرىدىكى ماشىنىنىڭ چاقى ئاستىغا يىقىلدى. بىرىنچى يىزىنىڭ يىگىتلىرى كۆزەتچىنى ھەش - پەش دېگۈچە ئۇرۇپ - چەيلەپ قاتتىق ھوجۇمغا ئۆتكەندە قۇددۇس زىمىننى يەردىن دەس كۆتۈرۈپ ئۇلارغا قاراپ ماڭدى ۋە ۋارقىراپ:

— ئۇرۇڭلار، مىنى ئۇرۇڭلار، مەن زىمىن بىلەن بىللە ئۆلەي، ئۇرۇڭلار! — دېدى. يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان يىگىتلەرنىڭ باشلامچىسى بولغان تۇراق ئۇنىڭ گۇناھسىزلىقى، ئۇقۇشماسلىق سەۋەبىدىن بىكارلا ئۇر - ئۇر بولۇۋاتقانلىقىنى دەرھال چۈشەندى - دە، غولىچىنى كەڭ كېرىپ ئۆز يىگىتلىرىنى توسۇدى:

— ئاغىنىلەر، كۆچنى ئەمەس، ئەقىلنى ئىشقا سالايلى! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ زىمىن شۇجى دائىم تەكرارلايدىغان بىر جۈملە سۆزنى ئىشلىتىپ، يىگىتلەر چېكىندى. قانغا مىلەنگەن قۇددۇس، قانغا مىلەنگەن زىمىننى چىڭ باغرىغا بېسىپ ۋارقىرىدى:

— شوپۇر بول!

ئۇلار ماشىنا بىلەن دوختۇرخانىغا يۇرۇپ كەتتى. ئۇلارنىڭ

كـەينىدىـن «سانتانـا»مۇ دوختۇرخـانىغا چـاپتى. بـۇ مـاشىنىـدا چىرايلىق قارا كـاستۇم ـ بۇرۇلـكا بىلـەن بىـر خىـل ياسانغـان يىگىتلەر نەمرۇدنىمۇ دوختۇرخانىغا ئېلىپ مېڭىشتى.

«ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى»دا يۈز بەرگەن بۇ جېـدەل ناھىيە تارىخىدىكى مەشھۇر ئىشلار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىـشىغـا ھەممە ئادەم ئىشىنىـدۇ. ئەلۋەتتـە، بۇ كۆڭۈلـسىز ۋەقە دەرھـال ناھىيـەگە تارقالـدى. تۇردى كېرەم شۇجى بۇ ئىـشنى ئاڭـلاپ دەرھـال تېلېـفون بىلـەن قاسىم قـۇربان، ئوبۇلـغازى، قۇببـەس مۇدىرلارنى ئىشخانىسىغا چاقىردى. ئۇ ئەھـۋالنى ئەيـنەن پېتـى ۋىـلايەتتىـكى باجـىسى ئىبـراھىم ئەزىـزگىمـۇ خـەۋەر قىلـىـپ ئۇلگۇردى.

قاسىم قۇربان بىلەن ئوبۇلغازى بىـر ـ بىرىگـە قارىشىـپ قويۇشتـى. ئۇلار بىـر ـ بـىرىنى دەرھـال چۈشىنىـشتـى، ئـۇلار خـۇشال ئىدى. ئـەمما، ئۇلارنـىڭ قاپاقـلىرى چۈشـكەن، ھەتـتـا چىشلىرى بەزىدە غۇچۇرلاپمۇ قوياتتى.

ـــ مانا ئەمدى زېمىن بىلەن جىددىي سۈزلىشىشكە توغـرا كېلـىۋاتـىدۇ، ـــ دېدى تۇردى كـېـرەم بـۇ ئىـشـقا تولـىمـۇ ئەستايىدىل قاراپ، ـــ ئۇ بىرىنچى يېزىنىڭ چوماقچىلىرىنـى ئەكەلمىگەن بولسا بۇنچىلىك ماجىرا بولمـايتتى. ئـىككى كـۈن ئىچـىـدە ئاتـمـىز بىـلـەن بەش ئادەم دوخـتـۇرغا كـىـردى. بـۇ جاۋابكارلىق مېنىڭچە ئەلۋەتتـە زېمىنـنىڭ ئۈستـىدە. مەن جـاۋ شۇجى بىلەن بەختى ھاكىمغا بۇ ئىشنى رەسمىي مەسىلە قىلىپ دوكلات قىلىمەن!

ـــ شـۇنداق قىلـىدىغان يېرى كېلـىپ قالـدى، ـــ دېدى ئوبۇلغازى دەرھاللا، ـــ بۇ ئوغرىنىڭ نوخلىسى ئۆسۈپ قالـدى، ناھىيەلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بـولارئىمىـش دېگەن شامـال چىقىش بىلەن ئۇ كېرىلىپ ناھىيەگە پاتماي قالدى.

ـــ بىزنىڭ ناھىيـەگە ھېلـىقى، ھېـلىقى نىمىـدا، ھـە

ھولمېستەك[1] رازۋېدكىچى لازىم بولۇپ قالدى. بولمىسا بۇ زېمىنغا ئەيىب قويماق تەس جۇمۇ!

— نېمانداق مۇجمەل گەپ قىلىسلا، قا جۇرېن! — دېدى تۇردى كېرەم ھاجىم ئەڭ يېقىن كۆرىدىغان ئادەمنىڭ ساڭگىلاپ تۇرغان ئېڭەكلىرىگە تىكىلىپ ئەستايىدىللىق بىلەن، — نېمىشقا ئەيىب قويماق تەس دەيلا، پىكىردە بىرلىككە كېلەيلى دەپ بۇ يەرگە يىغىلغاندىمىز، گەپ بولسا ئوچۇق دېسىلە.

— ھېلىلا ھاجى قۇددۇس بىلەن پاراڭلاشتىم، — دېدى قاسىم قۇربان ھەربىر سۆزنى قېلىن لەۋلىرى ئاستىدىن تەستە چىقىرىپ، — ئۇ كىچىك ھاجىم زېمىننى ئاقلاپ، نەمرۇد بەگنى ئەيىبلەپ سۆزلىدىيا!

— سېتىلغان گەپ! — دېدى ئوبۇلغازى دەرھاللا، — بۇ بالا پۇل، مەنپەئەتكە ئادەمنى ساتىدۇ جۇمۇ!

— ھۇم، — دېدى تۇردى كېرەم يەرگە قاراپ، — ئەستا، ماۋۇ خوتۇنلارنىڭ ئۇرۇمچىگە كېتىشكىنىنى دېيىشمەملا، شۇ خەق خېلى توغرا گەپلەرنى تېپىشاتتى. بۇ ياققا قاچسا ھارۋا سۇنىدۇ، ئۇ ياققا تارتسا ئۆكۈز ئۆلىدۇ. راستىنلا زېمىندا گۇناھ بولمىسىچۇ؟ ئۇ چاغدا ئۇ ناھىيەگە بىر دوملاپلا شۇجى بولۇۋالسا مانا كۆرۈڭ. نەمرۇدجان ئاتىمىزنىڭ جېنى دېسىلە. ئىبراھىم ئەزىزمۇ ۋىلايەتتىن بەرگەن تېلېفوندا زېمىننى قاتتىق جازالىماي بولمايدۇ دېدىيا، ئۇ باجىمىز ئاتىمىزنىڭ كۈچى بىلەن ۋىلايەتكە ئۆستى، مۇئاۋىن ۋالىي بولۇپ مالىيەگە مەسئۇل بولارئىمىش. ئۇنىڭ پىكرىگە ھۆرمەت قىلمىساق يەنە بولماس! ...

ئۇ تىرناقلىرى بىلەن شىرە ئۈستىگە سوئال بەلگىسىنى سىزدى.

— دېدىمغۇ، ھولمېس كېرەك دەپ. ئەڭ ياخشىسى سالماق

[1] ھولمېس — «ھولمېسنىڭ رازۋېدكا خاتىرىسى» دېگەن كىتابتىكى باش قەھرىمان.

بولايلى، ئىلاج بار كەينىگە سوزايلى، ئۆكۈزنىڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشىنى كۆرىمىزغۇ ھەرقايسىمىز. ھارۋىكەش قانچە دۈمبالىسىمۇ ئۇ ھەربىر تۆشۈكنى بىردىن پۇرىماي كۆۋرۈكتىن ئۆتمەيدۇ. ھىم، مانا شۇنداق، ھازىر مۇھىمى ئاتىمىزنىڭ سالامەتلىكى. شۇ كىشى ساقايسىلا ھەممە ئىش ئاسانلىشىدۇ.

— ئالىمادىس، — دېدى ئوبۇلغازى ئىككى باشلىقنى ئېھتىيات بىلەن قاراپ قويۇپ، — گۈلشەرىخان خېنىم بىلەن گۈلجامال خېنىملار بېشىغا داكا ياغلىق تاڭىدىغان كۈن بولۇپ قالسا...

— شۇم ئېغىزلىق قىلمىسىلا، — دېدى قاسىم قۇربان ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، — سىلىنىڭ مۇشۇ ئېغىزلىرىزە...

— يەنە خاتا گەپ قىلدىمىيا، — دېدى ئوبۇلغازى دەرھال كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، — ئالىمادىس !...

— بۇ ئېھتىمالنىمۇ كۆزدە تۇتماي بولمايدۇ، — دېدى تۇردى كېرەم ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇلاشتۇرۇپلا، — شۇنداق بولۇپ قالسا بىزگە ھولمېسنىڭ لازىمى قالمايدۇ، ئۆزىمىز دېرىك[1]، ئۆزىمىز كاۋلى[2] بولالايمىز ! ...

— بەللى، بەللى !

— بەلەن، بەلەن !

ئۇلار خىرىلداپ كۈلۈشتى. كۈلكە توگىمەيلا تېلېفون جىرىڭلىدى. ئوبۇلغازى تېلېفوننى ئېلىپ:

— سىلىمۇ، ئانا، يائاللا، بىز مانا تۇ شۇجى، قاجۇرېنلار بىلەن پارتكومدا خەۋەر كۈتۈپ ئولتۇرۇشقاندۇق ! — ئوبۇلغازى ئولتۇرغانلارغا قاراپ قويدى. بىردىنلا ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلدى - دە، ئۇ، — مانا، مانا، تۇ شۇجى ئۆزى ئاڭلىسۇن ئەمىسە.

---

① دېرىك — گېرمانىيە رازۋېدكا كىنوسى «دېرىك»نىڭ باش قەھرىمانى.
② كاۋلى — ئەنگلىيە رازۋېدكا كىنوسى «5 - باشقارما ھەرىكەتتە»نىڭ باش قەھرىمانى.

تۇردى كېرەم تېلېفوننى ئۇن - تىنسىز ئۇزاق ئاڭلىدى - دە، تېلېفوننى قويۇپ قويۇپ ھەمراھلىرىغا قاراپ:

— ئەھۋال يامان، قۇببەس ئاكا بىلەن قۇددۇس ھاجىمنى چاقىرىپ مەسلىھەتلىشىدىغان ئىش چىقتى ئەمدى، — دېدى.

قۇببەس ئەپەندىم ئۇزاق يىل مائارىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ نۇرغۇن شاگىرت يېتىلدۇرگەن ئادەم بولغاچقا، ئۇنىڭ شاگىرتلىرى بۇ ئادەم ھەققىدە نۇرغۇن ھېكايە - چۆچەكلەرنى جەمئىيەتكە تارقاتقان. بۇ ھېكايە - چۆچەكلەر قۇببەس ئەپەندىمنىڭ ئىناۋەت - ئابرۇيىنى ئۆستۈرۈشكە پايدىلىق بولغاچقا ئەپەندىم شاگىرتلىرىدىن مىننەتدار.

— مەن ئوغرىلىق بىلەن تۇتۇلۇپ قالدىم، — دېدى بىر قېتىم ھازىرقى نەق ئاشۇ بىرىنچى يېزىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى تۇراق كۆپچىلىككە، — ئوغرىلىغىنىم ۋېلىسىپىت، قېرىشقاندەك بۇ ۋېلىسىپىت بىزنىڭ ئىلمىي مۇدىر قۇببەس ئەپەندىمنىڭ ئىكەن. ئەپەندىم مېنى تۇتۇۋالغان ساقچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ئويناشقان گەپ، بالىلار ئۇقۇشماستىن ئوغرىلىدى دەپتۇ. تۇراق بايا مەندىن سورىغان! — دېمەسمۇ، شۇنىڭ بىلەن ئوغرىلىقتىن قۇتۇلۇپ قالدىم. مەن شۇنىڭدىن كېيىن ئوغرىلىق قىلمىدىم. مانا ھازىر باشلىقمەن.

— ئىمتىھاندا راسا كۆچۈرۈۋاتسام قۇببەس مۇئەللىم كۆرۈپ قالدى. ئەمما، كۆرمەسكە سالدى. ئەلا ئۆتۈپ يۈز نومۇر ئالىدىغان بولدۇم دەپ خۇش بوپتىمەن، قارىسام ئىمتىھان قەغىزىمگە نۆل قويۇپ ئاخىرىغا «پالاق تۇخۇمسەن» دەپ يېزىپ قويۇپتۇ... مەن كېيىن دېگەندەك پالاق بولدۇم. ئوقۇشتىن ھەيدىلىپ مەدىكارچىلىق قىلدىم. مانا ھازىر ياماقچىمەن، ھا - ھا - ھا...

— قۇببەس مۇئەللىم بىزگە مۇدىر بولغان يىللار تازا ھېلىقى ئۆزۈندە يادلايدىغان يىللار ئىدى. ماتېماتىكا دەرسىدە

تازا ئۆزۈندە يادلاۋاتساق، مۇدىر بىزنىڭ سىنىپقا كىرىپ كەلدى. مېنى ئورنۇمدىن تۇرغۇزۇپ:

— ئېيتقىنا، بالام، ئا كىۋادرات ب نىڭ تەڭلىمىسى نېمە؟

— چۈشەنمىدىم.

— ئا كىۋادرات ب نېمىگە تەڭ؟

— ئىشچى - دېھقانلارغا ! — دەپ جاۋابىمدىن خۇشال بولۇپ مۇدىرغا قارىدىم. مۇدىر كۈلۈپ قويۇپ:

— ماڭ، ئۇنداق بولسا ھازىرلا سىنىپتىن چىقىپ ئىشچى - دېھقان بول ! — دېدى. سىنىپ تەربىيەچىسى بۇ گەپنى ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتىگە توشۇپ كىرىپتىكەن، شۇنىڭ بىلەن قۇبىبەسكام مۇدىرلىقتىن قۇرۇق قالدى...

شۇنداق ھېكايە - چۆچەكلەرنىڭ قەھرىمانى بولغان بۇ ئادەم ھازىر پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى ھەم مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى. بۇ ئادەم پارتىيە تەشكىلى بىلەن ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى نېمە قىل دېسە شۇنى قىلىپ، «يۇقىرى تەبىقىنىڭ پۇشتى» دەپ چەتكە قاقمىسۇن دېگەن ئېھتىيات بىلەن ھەربىر قەدىمىنى ئاۋايلاپ دەسسەپ ئەللىك سەككىز ياشقا كىردى. ھازىر ئۇ پېنسىيەگە چىقىش ئۈچۈن ئىلتىماس بەرگەن. ئىلتىماسى تەستىقلانسىلا ئۆيىگە بېكىنىدۇ - دە، ئەتىۋارلاپ چوڭ قىلغان توققۇز قىزىنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ.

ئەگەر بۇ ئادەمنىڭ ئالاھىدىلىكى بار دېيىلسە، بۇ ئالاھىدىلىك ئۇنىڭ ئىتائەتچانلىقى. ئاتىسى ئۇنى شۇنداق تەربىيەلىگەن. ئۇ ھېچكىمگە قارشى چىقمايدۇ، ھېچكىمنى رەنجىتمەيدۇ، ھېچكىمگە زىيان سالمايدۇ. ھەتتا ئۇ دادىسى ئېلىپ بەرگەن «كەپتەر» ماركىلىق ۋېلىسىپىتنىمۇ «رەنجىتمەي» ئوتتۇز يىل مىندى. ئەگەر ئۇنىڭ بايلىقى بار دېسە بۇ بايلىقى ئۇنىڭ توققۇز قىزى. «ئوغۇل يۈزى كۆرمەن، ئوغلۇمنىڭ ئىسمىنى قۇدرەت قويىمەن» دەپ سۆزلەپ يۈرۈپ

توققۇز قىزنىڭ ئاتىسى بولۇپ قالغىنىنى ئۇ ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى. ئۇنىڭ بىر ياكى بىر يېرىم ياشتىن پەرقلىنىدىغان قىزلىرى بىر ـ بىرىدىن ئوماق، بىرى ـ بىرىدىن تاتلىق ئىدى. بىر كۈنى، ئاتىسى ئىبراھىم ھاجىم ئۇنىڭ ئۆيىگە ھېيتلاپ كەلدى. بوۋاي نەۋرىلىرىگە ھېيتلىق پۇل بېرىشكە ئامراق.

— قىزلار نەچچە بالام قۇۋبەس؟

— باللا نەچچە، ئاتىسى؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئايالىدىن، — يەتتىنچۇ دەيمەن؟

— نېمە دەيدىغانلا، پۇچقاقلىرىغا يامىشىۋالغان گۈلزەيتۇن بىلەن زەينەپنى قانداق قىلىلا؟ — دەپ خىرىلداپ كۈلدى، ئۇنىڭ كۈلۈپلا تۇرىدىغان چىنە چىراي ئايالى قېيىنئاتىسىغا ھۆرمەت بىلەن تال چىۋىقتەك ئېگىلىپ قويۇپ.

— مانا ئەمىسە توقسەن كوي، ئوغلۇم قۇۋبەس، ئەمدى يېتەر بەس! — دەپ كۈلدى قاپىيەلىك سۆزلەشنى ياخشى كۆرىدىغان ھاجىم كەمدىن ـ كەم قىلىدىغان چاقچىقى بىلەن ئوغلىنى خۇشال قىلىپ.

ئاتىسى «چېكىت» قويىغان بولسا، بۇ قىزلار تىزىملىكى نەچچە بىلەن توختايتتىكىن، ئۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. مانا ھازىر قۇۋبەسنىڭ توققۇز قىزىدىن تۆتى ئانا بولدى. تۆت قىزىدىن بۇ ئائىلىنىڭ «بايلىقى» ھېسابىغا تۆت ئوغۇل، ئالتە قىز قوشۇلدى. «تۆت قىز چىقتى، ئون نەۋرە كىردى» دەپ كۈلىدۇ ئۇنىڭ بالىغا تويمايدىغان ئايالى كۈلۈپ تۇرۇپ كىشىلەرگە.

— قۇۋبەس ئاكىمىزنى چاقىرامدىمىز، — دېدى قاسىم قۇربان ئوبۇلغازىغا قاراپ قويۇپ، — ئۇ كىشى بىز تۇگكەن تۇگۈشنى ھەرگىزمۇ يەشمەيدۇ دېسىلە.

— ئۇنداق دېگەنلىرى بىلەن ئاتىمىز ھەممىدىن مۇشۇ ئوغلىنى كۆپرەك ھۆرمەت قىلاتتىيا.

— ھۆرمەت قىلمامتى ئەمسە، ئاتىمىز ئۆنى بىر يەرگە قوزۇق قىلىپ قاقماقچى بولسا، ئاكىمىز دېگەن يېرىگە توقماق يېمەيلا كىرىپ كېتىدۇ دېسىلە ! — دېدى ئوبۇلغازى.

— يەنە تىللىرىدىن كەتتىلە، — دېدى قاسىم قۇربان گەدەن تەرىنى ھۆل لۆڭگىسى بىلەن سۈرتۈپ، — پەدەر قاقىمەن دېسە سىلىمۇ تاشلىق يەرگە مىختەك ماڭاتتىلا !

— راست دېدىلە، قا جۇرېن، پەدەر بۇيرۇق قىلسا يوتقان پاختىسىمۇ تۆمۈر قوزۇق بولالايتتى، ھا ـ ھا ـ ھا...

ئۇلار يەنە خىرىلدىشىپ كۈلۈشتى.

پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسىنىڭ ئىشخانىسىغا ئاۋۋال بىر ئېگىلگەن باش، ئاندىن تىزىغا ساڭگىلىغان قوللىرىنى قوشتۇرۇپ سالام بىلەن قۇببەس ئەپەندىم كىرىپ كەلدى. ئولتۇرغانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇنىڭ بىلەن بىرمۇبىر كۆرۈشتى. ئوتتۇرابوي، ئورۇق، مەڭزى قىزىل، بېشى تاقىر بولغاچقا، بېشىدىن كەپكىسىنى ئالالمايدىغان، تۆت يانچۇقلۇق چاپىنىنى ئىسسىقتىمۇ كانايغىچە تۈگمىلەپ، قولىغا كىرلەشكەن ئاق پەلەي كىيىپ يۈرىدىغان نە چىرايىدا، نە كىيىنىشىدە ھاجىم بالىلىرىنىڭ سىياق ـ تەكەببۇرلۇقى يوق بۇ ئادەم زورلىسىمۇ يۇقىرى چىقماي ئىشىك تۈۋىدىكى دىۋاندا ئېھتىيات بىلەن ئولتۇردى.

خېلىدىن كېيىن ئىشخانىغا ھاجى قۇددۇسمۇ كىردى. تۇردى كېرەم رەسمىي پارتكوم يىغىنىغا رىياسەتچىلىك قىلغاندىكىدەك ئەستايىدىللىق بىلەن سۆزىنى باشلىدى:

— يولداشلار، — دېدى ئۇ ئادەتلەنگەن تىل بىلەن، — مەلۇمكى، ئاتىمىز كېلىشمەسلىككە يولۇقۇپ داۋالانغىلى ئۈرۈمچىگە كەتكىلى بۇگۈن ئۈچ كۈن بولدى. ئۈچ كۈندىن بېرى بىزنىڭ كۆزىمىز، قۇلىقىمىز...

— ھەممە پىكىر ـ خىيالىمىز، — دەپ قوشۇمچە قىلدى ئوبۇلغازى.

— ھەببەللى، — دەپ تەستىقلىدى قاسىم قۇربانوۋ.
— شۇنداق كۆز، قۇلاق، ئەس - يادىمىز شۇ ياقتا بولدى.
— ئۇرۇمچىدە دېسىلە، ئېنىقراق بولسۇن.
— ھەببەللى...

— ھە، شۇنداق ئۇرۇمچىدە بولدى. مانا ھېلى بىز تەقەززا بولغان خەۋەرمۇ ئاخىر كەلدى. خەۋەرنى ھاجى ئانىمىزنىڭ ئۆزى ئۆزۈن يوللۇق تېلېفوندا يەتكۈزدى. ئەمدى خەۋەرنىڭ مەزمۇنىغا كېلەيلى ... — تۇردى كېرەم قىيىنىلىۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەپ كۆزىنى، بۇرنىنى ئۇۋۇلاپ قويدى ۋە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — شۇم خەۋەر دېيىشكە تېخى بالدۇر. ئەمما، پەدەرنىڭ ھالى يامانلاشقان ئوخشايدۇ. ئەڭ يامان ئېھتىمالغا تەييارلىنىشىمىزنى جېكىلىدى. بىرىنچىدىن، پەدەرنىڭ ئورۇنلىيالمىغان ئىشلىرىنى ئورۇنلىشىمىز زۆرۈر ئىكەن. بۇ ئىشلارنىڭ بىرىنچىسى، ھېلىقى قايتۇرۇۋېلىنىدىغان ئۆي - جاي بىلەن پۇل. زېمىن دېگەن تەرسا توسالغۇ بولمىغان بولسا بۇ ئىش بۇ كەمگىچە سوزۇلمايتتى. ھۆججەتمۇ تەييارلانغان، قارارمۇ قىلىنغان. لېكىن، زېمىن بۇ ئىش توغرىسىدا يۇقىرى دەرىجىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتلىرىغا ئەرز سۇنغانلىقى ئۈچۈنلا بۇ ئىش ۋاقتىنچە ئەمەلىيلەشمىدى. بۇ يەردىن يۆتكىلىپ كەتكەن زېڭ شۇجىنىڭمۇ مەسئۇلىيىتى بار. ئۇ ئوغرى زېمىن بىلەن قانداقلارچە دوستلىشىپ قېلىۋېدىكىن، ھەدېسىلا زېمىنغا چاپان يېپىپ بىزنى ئوسال قىلىپ قويدى. ئاخىر ئۇ ئوغرىمۇ كېتىپ يېڭى شۇجى كەلدى. ھاكىممۇ يېڭىلاندى. يېڭى رەھبەرلىرىمىز بىزنىڭ يۆلەنچۈكىمىز ئىبراھىم ئەزىز مۇئاۋىن ۋالىينىڭ يېقىنلىرى ئىكەن. ئەمدى توسقۇنلۇق قالمىدى دېگەن گەپ. زېمىننىڭ كەشىنى توغرىلىماق ئاسان. ئۇنى يا تۆۋەنگە، يا يۇقىرىغا يىقىتارمىز. بۇ ئىشنى ھەل قىلمىساق پەدەرگە يۈز كېلەلمەيمىز.

— ھەببەللى!

— شۇنى دېمەمدىغان، يۈز كەلگىلى بولامدىغان!

— ئىككىنچىدىن، — دېدى تۇردى كېرەم يوغان گەۋدىسىنى مىدىرلىتىپ چەتكە قاراپ تۇرۇپ، — پەدەرنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇش زۆرۈر ئىكەن. مازىرىنى ئاپاق خوجامنىڭكىدەك قىلالمىساقمۇ «ھەزرىتى موللا» مازىرىدىن ھەيۋەترەك قىلمىساق بولمايدۇ. ناھىيەمىزدىلا ئەمەس، پۈتۈن ۋىلايەتتە ئەڭ چوڭ، ئەڭ كۆركەم مازار بىزنىڭ پەدەرنىڭ قەبرىسى بولۇشى كېرەك. ئۇكام قۇددۇس ھاجىم، بىناكارلار بىلەن ھازىرلا سۆزلەشسىلە. كېتىدىغان ھەشەمنى ھېسابلاپ كۆرسىلە، ھۆكۈمەت قانچىلىك چىقىرىدۇ، بىز قانچىلىك، بۇنى سۆزلىشىپ ھەل قىلىشنى قا جۈرىن بىلەن ئىككىمىز ئۈستىمىزگە ئالايلى. قالغان يىرتىدىغان لاتا - پاتا، نەزىر - چىراغ تەييارلىقلىرىنى بەش مەسچىتنىڭ چوڭلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ تەييارلاشقا ئوبۇلغازى جويجاڭ بىلەن قۇببەس شياۋجاڭ ئاكىمىز مەسئۇل بولۇپ بېجىرسە ياخشى بولارمىكىن دەيمەن.

— بەلەن، تولا بەلەن، — دېدى قاسىم قۇربان كۆزلىرىنى سېمىز بارماقلىرى بىلەن ئۇۋۇلاپ، — ئوبدان ئويلاپلا تۇ شۇجى، بىرىنچى ئىشقا ئىبراھىم ئەزىز ۋالىي بىلەن نەمرۇد جۇجاڭ؛ ئىككىنچىسىگە بىز، ئۈچىنچىسىگە بۇ ئىككىيلەن مەسئۇل. تۆتىنچىسى... ھە دۇرۇس، بۇ كېيىنكى گەپ.

— قانداق گەپنى دەيلا؟

— زېمىننىڭ تۆت ئادەمنى يىقىتقانلىقى بىر قانۇنىي مەسىلە، ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئەرز تۇتۇشچۇ؟...

— بۇ ئىش قولغا ئېلىندى، قا جۈرېن، — دېدى ئوبۇلغازى دەرھال جاۋاب بېرىپ، — نەمرۇد جۇجاڭ ئاللىقاچان بۇ ئىشتى تېگىشلىك جايغا يەتكۈزۈپ بولدى.

— دېگەنلىرىدەك قىلىلى، — دېدى قۇببەس شياۋجاڭ تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن، — پەدەرنىڭ تېنى سالامەت بولغاي،

سالامەت قايتىپ كەلگەي.

ھاجى قۇددۇس لام ـ جىم دېمىدى...

تەبىئەت ئىنسانلارنىڭ غەم ـ قايغۇسى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. ھاجىم ئەۋلادلىرى بولغۇسى مۇسىبەتنىڭ غەم ـ قايغۇسى بىلەن ئۇخلىيالمايۋاتقان بۇ تىنچىق ياز كېچىسىدە باغلار ئۆز شادلىقى بىلەن مەست ئىدى. چاڭ قونغان يوپۇرماقلار ئاستا پىلدىرلاپ غۇۋا ئاي نۇرىغا ئەركىلەيتتى. مېۋىلەر ئۆز پۇراقلىرىنى باغ ھاۋاسىغا توختىماي پۇركۈپ قۇشلارنى شادلاندۇراتتى. كۆلگە ئېقىۋاتقان تاغ سۈيى ئاستا شىۋىرلاپ تىنىق ئاسماندىكى چەرخ يۇلتۇزلارنى چىللايتتى...

تىنچىق ئۆيدىن سالقىن باغقا، كۆل بويىغا كارىۋىتىنى ئاچىقىۋالغان زېمىن كارىۋىتىدا ئولتۇرۇپ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ تەبىئەتنىڭ ئەڭ گۈزەل كۆرۈنۈشلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈش بىلەن لوقۇلداپ ئاغرىۋاتقان باش ئاغرىقىدىن قۇتۇلۇشقا ھەرىكەت قىلماقتا ئىدى. ئۇ كىتابقا يېزىلغاندىكىدەك ئازابتىن قۇتۇلۇش مەشقى ئېلىپ بېرىپ: «مەن تەبىئەتنىڭ بالىسى، ئۈستۈمدە ئىللىق قۇياش مېنى پەپىلىمەكتە، زۇمرەتتەك سۈزۈك ئاسمان مېنى قۇچاقلىماقتا، سالقىن شامال گۈللەرنىڭ ئەڭ مەززىلىك پۇراقلىرى بىلەن مېنى پەپىلىمەكتە. مەن دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك ئادەم!...» دەپ پىچىرلايتتى.

ئۇ كىتابلاردىن ئۆگىنىۋالغان بۇ «ئاۋۇندۇرۇش» ئۇسۇلىنى سىناق قىلىپ يۇقىرىقى سۆزلەرنى تەكرارلىغاندا كۆز ئالدىغا ئىللىق قۇياش نۇرى، كۆپكۆك ئاسمان، ياپيېشىل، پۇراقلىق باغلار كېلەتتى ـ دە، ئۇنىڭ كۆڭلى يايراپ، ئازاب ئۇنتۇلاتتى. ئىنسان شادلىقىنى قوبۇل قىلغاندا ئازاب ئۆزلۈكىدىن نېرى قاچىدىغانلىقىنى سىناقتىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن زېمىن كۆڭۈل يارىسىنىمۇ مانا مۇشۇنداق شادلىق بىلەن ئالماشتۇرۇشقا بولىدىغانلىقىغا ئىشەندى.

لېكىن، ئۇ شادلىق نەدە؟

ئۇنىڭ خىيالىغا شۇئان دەريا بويى، توغراقلىق، ئىللىق شامال، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ قۇچىقىدا، يېشىللىق ئۇستىدە سۇنايلىنىپ ياتقان گۈلناز كەلدى. شۇ چاغدىمۇ ئاي نۇرى ئۇ بىر جۈپ ئىسىيانكارنىڭ يۈزىنى ئالا كۆلەڭگىسى بىلەن يورۇتقان. بۇ ئالا كۆلەڭگە گۈلنازنىڭ جۈپلەشكەن ئۇزۇن كىرپىكلىرىدىن، چىرايلىق لەۋلىرى، ياشلىق گۈزەللىكى بىلەن پورەكتەك ئۇماق بىلىنگەن چىرايىنى زېمىننىڭ چوغ يۈرىكىگە ئۆچمەس نەقىش قىلىپ ئويغانىدى...

«ئۇنتۇلغۇسىز ياشلىق سەرگۈزەشتلىرىم ئىچىدە بىرلا سەن يۈرىكىمنى تىترىتىسەن، ھەرقاچان سېنى ئەسلىسەم مېنىڭ يۈرىكىم تېرەك ئۇچىدا يالغۇز قالغان ياپراقتەك تىترەيدۇ. ئىستىقبال نەدە؟ ئالدىمدا بولسا ياشلىق سەرگۈزەشتلىرىم تەكرارلىنامدۇ؟ ياق، ياق، ئۇ ھەرگىز تەكرارلانمايدۇ...» ئۇنىڭ كۆزلىرى شېرىن تۈيغۇ تەسەللىسى بىلەن يۇمۇلغاندا ئۇنىڭ بېشىدا گۈلناز پەيدا بولدى.

... قىزنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى جالاقلاپ تىترەيتتى، كۆزلىرىدىن ھاياجان ياشلىرى قۇيۇلاتتى، لەۋلىرى شېرىن گەپلەرگە ئۆمەللىنەتتى ـ يۇ، ئاۋاز چىقىرالمايتتى...

بىر شېرىن ئىستەك بوگۇن چۈشتىن كېيىن زېمىن ئېغىر يارىلانغاندىن كېيىن تۇنجى قېتىم كۆزىنى ئېچىپ گۈلنازغا قارىغاندا قىز قەلبىدە پەيدا بولغانىدى. لېكىن، زېمىننىڭ يېنىدىكى كارىۋاتتا باش ـ كۆزى تېڭىلغان، چىرايى تونۇغۇسىز ھالدا قارا ـ بېغىررەڭ تۇسكە كىرگەن ئابلا يانتاق ـــ گۈلنازنىڭ قانۇنىي ھەمراھى، يەنى ئىككى ئوغلىنىڭ ئاتىسى بىھوش ھالدا ياتاتتى. بۇ گۇناھسىز، ۋاپادار، پاك ئادەم گۈلنازنىڭ سۆيگۈسىگە ھېلىھەم ئىپرىشەلمىگەنلىكىگە گۈلنازنىڭ ئۆزىمۇ ئاچچىقلىناتتى. ئىنسان سەزگۈسى، ئىنسان قەلبى نېمانچە جاھىل، نېمانچە نازۇك ـ ھە؟ ئۇ پاكىتنى،

رېئاللىقنى رەت قىلالايدۇ. گۈلنازنىڭ ئابلا ياتاق بىلەن بىر ئۆيدە ئون يىل ياشىغانلىقى، بالىلىق بولغانلىقى، بىللە يېتىپ ـ قوپۇپ، ئۇرۇشماي ـ تىللاشماي، خۇشال ـ خۇرام بىللە ياشىغانلىقى پاكىت، رېئاللىق ئەمەسمۇ؟ بۇ رېئاللىقنى بۇگۈن قەلب قاتلىمىغا يوشۇرۇنۇپ قالغان كىچىككىنە سۆيگۈ چوغى كۆيدۈرۈپ تاشلىدى. قىز، ياق ئايال قەلبى گويا يىللار ئۆتمىگەندەك، ھايات ئۆزگەرمىگەندەك، ئون نەچچە يىلنىڭ ئالدىدىكىدەك تېپچەكلىمەكتە، تەلپۈنمەكتە، ئەسەبىي، قارام ئىنتىلىش بىلەن ئالدىدا ياتقان ئەر گەۋدىسىگە تاشلىنىشقا ئۇنى قىستىماقتا. مانا ئۇ تىترەپ تۇرۇپ ئىككى قولى بىلەن كارىۋاتقا تاياندى. ئاندىن لەۋلىرىنى زېمىننىڭ مەڭزىگە، ئاندىن كېيىن يىرىك ساقاللىق ئېڭەكلىرىگە تەگكۈزدى...

— گۈلناز، قانداق بولدۇڭ ئەمدى؟— دېدى تونۇش، ئۆزىنى ئىنتىزار قىلغان نازۇك قىز گەۋدىسىنى قاتتىق قۇچاقلىغان زېمىن بىر ھازادىن كېيىن ئىككى ئالىقىنى بىلەن قىزنىڭ ئىككى مەڭزىدىن تۇتقان ھالدا كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە قاراپ، — سەن ھېلىقى گۈلناز ئەمەسسەن، سەن ھازىر ئابلانىڭ، ئابلانىڭ...

— ياق، بولدى، گەپ قىلماڭ، — دېدى قىز ئالىقانلىرى بىلەن زېمىننىڭ ئاغزىنى توسۇپ، — بەدىنىم ئۇنىڭ، لېكىن مەن سىزنىڭ... مەن سىزنى سېغىنمىغان بىر كۈنمۇ يوق...

قىزنىڭ كۆزلىرىدىن سەكرەپ ـ سەكرەپ چىققان تۇزلۇق مەرۋايىت زېمىننىڭ مەڭزىگە، لەۋلىرىگە تىنماي چۈشۈپ تۇراتتى. زېمىن ئۈستىدىن ئۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇرغان قىزنىڭ ئىككى ئالىقان ئارىسىدا دۈگىلەك شەكىلگە كىرگەن يۈزىگە قارىدى. گەرچە بۇ يۈزنىڭ كۆز قۇيرۇقلىرى، جاۋغاي ئەتراپلىرى ھايات زەربىسىنىڭ ئىنچىكە سىزىقلىرى بىلەن بېزەلگەن بولسىمۇ، بۇ يۇمىلاق يۈز، مۇنۇ تاتلىق لەۋلەر بىلەن ئوت چاقنىتىپ تۇرغان كۆزلەر ئاشۇ گۈلنازنىڭ ئۆزى ئىدى:

— بەدىنىڭ ئۇنىڭ، روھىڭ مېنىڭ، — دېدى زىمىن ئۇنىڭ بېشىنى كۆكرىكىگە چىڭ بېسىپ، — مانا فىرانسۇزچە مۇھەببەتنىڭ ئۆلگىسى !

زىمىننىڭ كۆزلىرى غۇۋالاشتى. ئۇنىڭ كۆز يېشىدىن كىلىپ چىققان تەمە، ئىلتىجانى چەرخ يۇلتۇزلار ئۇيدان چۈشەندى...

مۇسىبەت ئىگىسى ۋە ئازابلانغۇچىلارغا كۆز يېشى ۋە كۆڭۈل زارى بىلەن مەدەت بەرگۈچىنىڭ قەلبىگە بىردىنلا هايات لەززىتىنىڭ كەلكۈنى ئاقتى. گۈلنار ئاتىسىنىڭ بولغۇسى مۇسىبىتى، ئېرىنىڭ بېشىدىكى خېيىم - خەتەر ۋە ئۆزى توغرىسىدىكى زەھەرلىك گەپلەرنىڭ ئازابلىرىنى تامامەن ئۇنتۇپ، هايات بەخش ئەتكەن بۇ لەززەت كەلكۈنىگە غەرق بولدى.

مانا بۇ ساپ مۇھەببەتنىڭ تەڭداشسىز كۈچى. ئابلا يانتاق بۇ كۈچنى سەزگەن بولسىدى، هايات ھەققىدە ئاجايىپ ئۆلمەس رۇبائىيلارنى يازغان بولاتتى.

ئىككىنچى باب

يەنە شۇ زات توغرىسىدا

1

ھاجىم ئورۇنلاشقان بۇ يالغۇز كىشىلىك ئۆي ئادەم ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان ئورۇنغا ئايلاندى. سېستىرالار بۇ مالىمانچىلىقتىن بىزار ئىدى. زالدا ۋە دوختۇرخانا ھويلىسىدا ئۆچرەت كۈتۈپ تۇرۇشقانلارچۇ تېخى.

نىساخان ھاجىم ئانا بېشى كۆتۈرۈلگەن دوختۇر كارىۋىتى يېنىدىكى دىۋاندىن تەستە، توختىماي قوپاتتى. مومىسىنىڭ خىزمىتىگە كەلگەن قىز نەۋرە (قۇببەسىنىڭ قىزى) كىرگۈچىلەرنىڭ قولىدىن يېمەك ـ ئىچمەك قوبۇل قىلىۋېرىپمۇ زېرىكتى. مېۋە ـ چىۋە كىرسىغۇ مەيلى، پىششىق گۆش (تونۇر كاۋىپى، پاقلان گۆشلىرى)، سامسا ـ مانتىلارنى قانداق بېسىقتۇرماقچى؟ يىراق ناھىيەدىن ھاجىمغا ئەگىشىپ كەلگەن «قەدىردان قېرىلار»نىڭ باش ـ ئايىغى يوق ئايەت ـ دۇئالىرىمۇ ھاجىم ئانىنى زېرىكتۇردى. ئۇنىڭغا ۋاڭ ـ چۇڭسىز، كۆز يېشى يوق تىنچ ھايات قانچىلىك زۆرۈر ـ ھە، بۇنى چۈشىنىدىغان ئادەم يوق.

ھاجىمنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلغان، لەۋلىرى جۇپلەشكەن، ئۇنىڭ بۇ كۆز، لەۋلىرى بىلەن ئاقارغان شالاڭ، قىسقا، ئىخچام ساقىلى، چىرايلىق چېكىلگەن ئۇچى قايرىما بۇرۇتى، ئاقارغان قويۇق قاشلار بىلەن قاڭشارلىق ئۇزۇن بۇرنى ۋە يىللاردىن

سوۋغا بولۇپ قالغان سانسىز چوڭقۇر قورۇقلىرى نىساخان ھاجىم ئانا ئۈچۈن قانچىلىك قىممەتلىك ۋە ئۆز ـ ھە؟ بىر چاغلاردا نىساخان ھاجىم ئانا ئون ئالتە ياشتىن ئون يەتتە ياشقا ماڭغان ئۇزۇن چاچ، جادۇ كۆز، ئاي يۈزلۈك بەرنا قىز چېغىدا ھاجىمنىڭ ھۇجرىسىغا چۈمپەردە بىلەن ئىككى يەڭگىنىڭ ھامىيلىقىدا ئۆپكىدەپ كىرگەن چېغىدىلا ھاجىمدىن قورقۇش بىلەن ئائىلە ھاياتىنىڭ بىرىنچى قەدىمىنى باسقان ئەمەسمىدى؟ شۇ كۈنى نىساگۈل ئىسىملىك توشقان يۈرەك قىز بەگ تونىدا پاكىز ياسالغان، يانچۇق سائىتىنىڭ زەنجىرى كۆكرىكىدە يالتىراپ تۇرغان قارا بۇرۇت، كۆركەم ئادەمنىڭ ئاپئاق چىشلىرىنى يالتىرىتىپ كۈلۈپ تۇرغان چىرايىنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن ۋە بۇ ئادەمنىڭ ئۆمۈرلۈك قول ـ پۇتى بولۇشنى نىيەت قىلغانىدى. ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك خۇشاللىقى، ھاياتىنىڭ ئاخىرغىچە قىلىدىغان ئىشىنى بەلگىلەپ بېرىدىغان ئىبراھىم بەگنىڭ ئايالى بولغانلىقىنى ھېس قىلغان ئاشۇ ئاخشام بۇ بەرنا قىز ئۆزىنىڭ مۇستەقىللىقىنى تولۇق يوقاتقانلىقىنى چۈشەنگەن ۋە بۇنىڭغا ئۆكۈنمىگەن. «سەن كىمسەن؟ ئىبراھىم بەگنىڭ خېنىمى.» بۇ نېمىدېگەن يېقىملىق، پەخىرلىنەرلىك جاۋاب ـ ھە؟ كېيىنچۇ؟ نىساخان ئۆيىدىن زادىلا خورلۇق كۆرمىدى، دەشنەم ئاڭلىمىدى، غۇربەتچىلىك تارتمىدى. بىر ئايال ئۈچۈن مۇشۇنىڭ ئۆزى يېتەرلىك بەخت ئەمەسمۇ؟... يىللار نىساخان ئانىنى شۇنداق بىر مىجەزگە كۆندۈردى: يالغۇز ئۆيدە ئېرىنىڭ پۇتىنى يۇيۇۋېتىپمۇ، قاپاق تۇرۇپ سىلكىشلىرىنى ئاڭلاۋېتىپمۇ ئۇ راھەتلىنىدىغان بولدى. ھەتتا ئېرىنىڭ سەللىسى ياكى كۆڭلىكىنى يۇيۇپ قاتلاشمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ كۆڭۈللۈك ئەرمەك تۇيۇلىدىغان بولدى. ئۇ ئۆزىنى ئەر بەدىنىنىڭ بىر قىسمى، «ئەر قوۋۇرغىسىدىن يارالغان گەۋدە» دەپ ھېس قىلىدىغان بولدى...

مانا شۇ ئادەم بوغۇن نىساخان ھاجىم ئانا بىلەن مەڭگۈلۈككە خوشلاشماقچى. ئايرىلىپ ئازاب ئىچىدە ياشىغاندىن بىللە كەتكىنى تۈزۈك. ھاجىم مۇشۇ پىتى كۆزىنى ئاچمىسا ئۇنىڭ زەھەر ئىچىۋالغىنى ياخشى ئەمەسمۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن ھاجىم ئانا ھەربىر كۈننى، ھەربىر سائەتنى، ھەربىر مىنۇتنى چەكسىز ئازاب بىلەن ئۆتكۈزۈپ، بارغانسېرى ماغدۇرسىزلىنىپ، ئاجىزلاپ بارماقتا. ئۇنىڭغا ھېچكىمنىڭ ھېچقانداق گېپى خۇشياقمايتتى. ئۇ تىنچ، خىيال ئالمى ئىچىدە ياشاشنى خالايتتى. ياشلىقىدا ھاجىم بىلەن كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزگەن مىنۇتلار، ھاجىمغا ئەركىلىگەن چاغلار، ھاجىمنىڭ ئەركىلەتكەن چاغلىرىنى ئەسلەش ھالسىراۋاتقان موماي ئۈچۈن تولىمۇ ئارام - راھەت ئىدى...

ھاجىم ئانا خىيال بىلەن لەززەتلىنىپ ھاجىمنى يەلپۈپ، ھارغىنلىق بىلەن ئەسنەپ ئولتۇرغاندا دوختۇرخانىغا يىغا - زار قىلىشىپ گۈلشەرىخان بىلەن گۈلجامال كىرىپ كېلىشتى.

— ۋاي ئاتام!

— ۋاي ئانام!

بىرى سىڭىل، بىرى ئورۇق؛ بىرى چاققان، بىرى كېلەڭسىز ئىككى ئايال بىر خىل ياتقان ھاجىمنىڭ كارىۋىتىغا تاشلاندى:

— ۋاي ئاتام، بارمۇ سىلىرى!

— ۋاي ئاتام، كۆرىدىكەنمىزيا!

— ۋاي ئاتام، قىزلىرىنى كەچۈرسىلە!

— خىزمەتلىرىنى قىلالمىدۇق!

— بالىلىقنى يەتكۈزەلمىدۇق!

ئۇلار ئاتىسىنىڭ يۈزلىرىنى سىيپاشتى، ئاياغلىرىنى، قوللىرىنى سۆيۈشتى. بىر - بىرىدىن تالىشىپ، بىر - بىرىگە يول بەرمەي ئاتىغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىشتى. لېكىن، ھاجىم جاۋابىن قىمىرلاپمۇ قويمىدى،

كۆزىنىمۇ ئاچمىدى. ئۇ بىزار ئىككەنلىكىنى ئىپادىلەپ قوشۇمىسىنى تۈرۈپ يۆتىلىپ قويدى.

— تىنچ كەلدىڭلىما؟ ئاتاڭلار بىئارام بولۇۋاتىدۇ، ئەمدى جىمراق بولىلى! — دېدى ئانا قىزلىرىغا قاراپ قويۇپ. لېكىن، ئۇلار، بولۇپمۇ گۈلجامال زادىلا تىنچىيالمىدى. قورساقتا ياتمايۋاتقان خاپىلىقلارنى دەپ بولماي قانداق تىنچىغۇلۇق!

— ئابلانى ھېلىقى زېمىن دېگەن ئوغرى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويدى، ئانا!

— تېخى جېنى چىقمىدى، ئۇكام.

— ھە، راست، تېخى جېنى چىقمىدى. جېنى چىقمىغان بىلەن ئۆلدى، ئانا. مېڭىسىنى چۇۋۇپ تاشلاپتۇ، پالتا بىلەن ئۇرۇپ. نېمىشقا بولاتتى، ئاشۇ گۈلنازنى تالىشىپ بولمامدۇ، ئانا!

— ئىككى بالىلىق بولغان خوتۇننى تالىشىپ قانداق قىلماقچىتىكى، توۋا! — نىساخان ئانا كۆزلىرىنى سۈرتتى.

— زېمىن دېگەن ئوغرى قۇددۇس ئاكامنىمۇ ياربدار قىلدى تېخى، ئانا!

قۇددۇسنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ ھاجىم كۆزىنى لاپ قىلىپ ئاچتى ۋە ئۇمچىيىپ يېنىغا ئۆرۈلمەك بولدى. قىزلار ھاجىمنى دەرھال يۆلەشتى.

ھاجىمنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ بىئارام بولۇۋاتقاندا بۇ كۆڭۈلسىزلىك ئۈستىگە نەمرۇد كىرىپ كەلدى.

نەمرۇدنىڭ تونۇش ئاۋازىنى ئاڭلاپ ھاجىم كۆزىنى ئاچتى ۋە ئاياللارغا چىقىپ كېتىشنى ئىشارە قىلدى. ئاياللار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن:

— قانداق، ئوغلۇم؟ — دېدى ھاجىم قۇرۇغان لەۋلىرىنى تەستە مىدىرلىتىپ، زەئىپ، نىمجان ئاۋازدا، — ئىشلار قانداق؟

— ئىشلار ياخشى بولمايۋاتىدۇ، دادا، — دېدى نەمرۇد

يەرگە قاراپ، — يامىنى، قۇددۇسنىڭ بىلى بوشىشىپ قالدى. ئىبراھىم ئەزىزمۇ ئىھتىياتچان بولۇپ كەتتى... تۇردى كىرەم بىلەن قاسىم قۇربان، ئوبۇلغازىلارنىڭ نىمىگە كۆچى يېتىدۇ؟ يۇقىرىدا ئىبراھىم ئەزىز، تۆۋەندە ئۇكىمىز قۇددۇسنىڭ كۆچى بولمىسا زىمىننى جاۋابكارلىققا تارتماق تەس ئوخشايدۇ.

— باشقىسى چاغلىق، بالام، — دېدى ھاجىم تەستە گەپ قىلىپ، — ئىسمائىل ئەرزىنى ئىقرار قىلمىسا مەيلى، شۇنىڭ نامىدىن ئەرز سۇنۇۋېرىڭلار. جاينى قايتۇرۇۋېلىپ رېمونت قىلدۇرۇڭلار. ئىلاج بولسىلا باغنىمۇ قايتۇرۇۋېلىش كېرەك. بالام نەمرۇد، مەن ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ ماكانىدا بىر كۈن بولسىمۇ پۇت ـ قولۇمنى سۇنۇپ يېتىۋالسام دەيمەن. ماڭا ئايالىلارنىڭ كۆز يېشى لازىم ئەمەس. مۇنۇ ئىككى شەقىقنى يولغا سېلىۋېتىڭلار. سەن ئىبراھىم ئەزىزگە تېلېفون بەرگىن. ئۇ ئۇرۇمچىگە كەلسۇن. ئۇكاڭ ئېغىر يارىلاندىمۇ؟

— ياق، ئانچە ئەمەس. ئېغىر يارىلانغىنى ئابلا. ئۇ تېخىچە ھوشىغا كەلمىدى. ئاندىن قالسا زىمىن.

— زىمىن؟ ئۇنى كىم ئۇردى؟

— بىلمىدۇق. بەلكى خۇدا ئۇرغاندۇ، دادا؟

— خۇدا ئۇرغاندۇ؟ تەھقىق شۇنداق. كىچىككىنە ئۇردى، تولىمۇ كىچىككىنە؟ ھە، ئۇنى قانداق قىلماقچى بولۇۋاتىسىلەر؟

— مەن مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن سۆزلەشتىم. جاۋ شۇجىمۇ ئۇنى يۆتكىۋېتىشكە قوشۇلدى. بەختى شيەنجاڭ تېخى ئىپادە بىلدۈرمىدى. لېكىن، ئۇنىڭ قولىدىن نىمە كېلەتتى.

— ۋىلايەتتىكى زىمىننى قوللايدىغانلارچۇ؟

— ئۇلار، ھازىرمۇ زىمىننى ناھىيىگە مۇئاۋىن شۇجى قىلىپ، تۇردى كىرەمنى ۋىلايەتلىك دائىمىي كومىتېتقا يۆتكەشنىڭ كويىدا.

— بۇ كويدىكىلەرنىڭ بېشى كىمكەن؟

— ۋالىي ئوخشايدۇ. ئۇلار ساۋاقداش، پىكىرداش،

سىرداش، «ئۈچ داش» ئوخشايدۇ.

— ھىم. ئۈچ داش ئەمەس، تۆت داش «يولداش»نىمۇ قوشۇپ قويۇڭلار. ئۇلار يېڭىچە يول تۇتۇشقان، ھېلىقىدەك ئىسلاھاتچىلار ئوخشايدۇ.

ئاتا بىلەن بالا نۇرغۇن ئىشلار توغرىسىدا: ناھىيە ۋە ۋىلايەتنىڭ رەھبەرلىك قاتلىمىدىكى ئەھۋاللار، زىددىيەتلەر، ئىچكى پىلان ۋە تالاش ـ تارتىشلار، ھەتتا بۇ قاتلامدىكى ئايرىم ئادەملەرنىڭ ئائىلە، شەخسىي ئىشلىرى ۋە ھاجىم ئۈچۈن جان كۆيەرلىك قىلغۇچىلارنىڭ يوشۇرۇن پىلان ـ سىرلىرى قاتارلىق ئىشلىرى ھەققىدە خېلى ئۇزاق سۆزلەشتى. ئاخىر ھاجىم بۇ ئەقىللىق، قارام ۋە يول تېپىشقا ماھىر ئوغلىغا ئۇرۇمچىدە كىملەرگە يولۇقۇش، كىملەرگە نېمىلەرنى دېيىش زۆرۈرلۈكىنى بىرمۇبىر جېكىپ، ئاخىرىدا كۆزلىرىنى چىڭ يۇمدى.

«پىكرى شۇنچە روشەن، — دېدى نەمرۇد ئىچىدە دادىسىنىڭ چىرايىغا زوق بىلەن قاراپ تۇرۇپ، — تېخى ناھىيەدە ھازا تەييارلىقى، قەبرە قاتۇرۇش ئالدىراشلىقى. ياق، ئاتامنىڭ تېخى ھاياتى ئاخىرلاشقىنى يوق. مەن ئۇنىڭ دۆلىتىدە بىر ۋىلايەتنىڭ، ھېچبولمىسا ئاشۇ ناھىيەنىڭ گۈل تاجىغا ئايلىنالايمەن. مېنىڭ بەختىم ئۈچۈن بولسىمۇ يۈز ياشقا كىرىڭ، ئاتا!»

— بالام نەمرۇد، — دېدى ھاجىم ئۇزاق جىمىلىقتىن كېيىن كۆزىنى ئاچماي تۇرۇپ، — سېنىڭ ئىسمىڭنى بوۋاڭ قويغان. بوۋاڭ رەھمەتتى ماڭا: بىر بالام نەمرۇد بولسۇن، سەن نارازى بولما. پەيغەمبەرنى ئوتقا تاشلىغان ۋەھشىينىڭ ئىسمىنى بالاڭغا ئات قىلىپ قويغىنىمغا مەيۇسلەنمە، زامان ئۆزگىرىدۇ. مۆمىنلەر خار، ياۋۇزلار ئەزىز بولىدىغان چاغلارمۇ بولىدۇ. شۇنداق چاغلاردا نەمرۇدنىڭ ئامىتى كېلىدۇ بالام، دېگەنىدى. چۈشەنگەنسەن؟ قىرىق ـ ئەللىك مىڭ كويچەنىڭ كارى چاغلىق، قىرىق نەچچە ئېغىزلىق ئۆي بىلەن باغنىمۇ پۇلغا

سېتىۋالغىلى بولىدۇ. ئەمما، نام ـ ئابرۇيىنى پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدۇ. «ئىبراھىم ھاجىم دەۋادا زېمىندەك بىر سولتەككە ئۇتتۇرۇپ قويدى» دېگەن گەپنى ئاڭلىغاندىن ماشىنا چاقى ئاستىدا جان ئۈزگىنىمىز تۈزۈك. مەن ھېلىغىچە بىرىدىن يېڭىلگەن ئەمەسمەن. مەن بىلەن ئېتىشقان ئادەملەر چىشىمنىڭ ئېقىنى كۆرگەن، لېكىن يەر چىشلىگىنىمنى كۆرمىگەن. بىرلىرىنى كۈچ بىلەن، بىرلىرىنى ئەقىل ـ پەم بىلەن، بىرلىرىنى تەقدىر ـ پېشانە، قىسمەت بىلەن يەڭگەنمەن. لېكىن، يېڭىلىپ باقمىغانمەن. ئىنىمنىڭ ئوغلى، ئۆز ئاتامنىڭ نەۋرىسى بۈگۈن ماڭا قارشى تىغ كۆتۈردى. ئۇنى ئوتقا تاشلاش سېنىڭ ئىشىڭ. نەمرۇدنىڭ ئىشلەيدىغان ۋاقتى مۇشۇ. بىزنىڭ نەسەبىنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيى، ئاتاڭنىڭ نام ـ ئاتىقى سېنىڭ پاراستىڭگە باغلىنىپ قالدى. مەن سېنىڭ ھەرقانداق ئىشىككە كىرەلىشىڭگە، ھەرقانداق تۈگۈچنى يېشەلىشىڭگە ئىشىنىمەن. قېنى ئەمىسە، ئاقيوللۇق بول.

ئوغلى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ھاجىم كۆزلىرىگە ياش ئالدى. ئۆزىنىڭ كېرەكسىز بىر گەۋدە بولۇپ قالغىنى، ئوغۇللىرى بىلەن كۆيۈ ئوغۇللىرىنىڭ ئۇنىڭ تېززەك ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلىشىنى تىلەۋاتقانلىقىنى ئۇ سەزگەن. پەقەت بىرلا نىساخان — ئۇنىڭ قىرىق نەچچە يىللىق ھەمراھىنىڭلا ئۇنىڭ بېشىدا پەرۋانە بولۇپ يۈرگىنىنى، مۇنۇ ئوغلىنىڭمۇ «ئاتا» دېگەن چوڭ دەرەخنىڭ سايىسى ئۈچۈنلا ئاتىسىغا ھاياتلىق تىلەۋاتقانلىقىنى بۇ ئادەم چۈشەنگەن. بىرلا ئايالىدىن باشقىغا نە ھاجىمنىڭ جىسمى، نە روھى كېرەك ئەمەس، پەقەتلا ئۇنىڭ سايىسى، نام ـ شەرىپى، مەرتىۋە ـ ئىناۋىتىلا كېرەك. بۇنداق دۇنيادىن بۇرۇنراق كەتكەننىڭ پايدىسى باركىن، زىيىنى يوق...

ئۇ كۆزىنى ئېچىپ دېرىزىدىن سىرتقا قارىدى. دوختۇرخانا باغچىسىدىكى دەرەخلەر يازنىڭ ئىسسىق ھاۋاسىدىن شادلىنىپ ئاستا قىمىرلايتتى. قېنىق يېشىل ياپراقلىق بىر شاخقا بىر

جوپ قۇشقاچ كېلىپ قوندى. قۇشقاچلار باشلىرىنى ئويىنىتىپ بىر - بىرىگە مېھرىبانلىق قىلىشىپ ۋىچىرلاشتى. نېرىدىكى قويۇق دەرەخلەر ئارىسىدىكى ئورۇندۇقتا بىر جوپ قىز - يىگىت ئولتۇرۇپتۇ. قىز يىگىتنىڭ بېشىغا ئاستا نوقۇپ قويۇپ بېشىنى ئۇنىڭ مۈرىسىگە قويدى. بىر يىگىت قول ھارۋىسىدا دوختۇر كىيىمى بىلەن ئولتۇرغان بوۋاينى ئاستا ئىتتىرىپ بارماقتا. بوۋاي ھالسىز قوللىرى بىلەن ئاسماننى كۆرسىتىپ بىر نېمىلەرنى دېمەكتە...

«قايتا تۇغۇلغىلى بولمايدۇ، بۇ مېھرى ئىسسىق دۇنيادىن كەتمەك ئاسان ئەمەس. ئىنسان ئاخىرقى تىنىقى قالغۇچە بۇ دۇنيادىن كەتمەيمەن دەپ تىرمىشىدۇ. ئاھ، مېنىڭ بىلىمسىزلىكىم... موللاق سوپى چېغىدا پۈتۈن كۈنىبويى بىر يەردە ئولتۇرۇپ بۇ دۇنيادىن تىرىكلىك تاپىدۇ - يۇ، مەن تېخى بىزار بولىمەن. ھاي نىساخان، بول، مېنى يۆلە، ئولتۇرغۇم كېلىۋاتىدۇ...»

ھاجىم ئۇمىدسىزلىك قىلغىنىدىن ئۇيىلىپ، قايتا ئەقىل تاپقىنىدىن روھلىنىپ قەددىنى رۇسلاپ تۇرماق بولۇۋاتقىنىدا سىرتتا نىساخان ھاجىمنىڭ، ئاندىن كېيىن ناتونۇش كىشىلەرنىڭ تەكەللۇپ سۆزلىرى ئاڭلاندى.

— ئىبراھىم ۋالىي تېلېفوندا ھېلىلا شۇنداق دېدى، ئاڭلىدىم - دە، مۇھىم يىغىنىدىن رۇخسەت سوراپ سالام بەرگىلى كېلىشىم...

— ئىنشائاللا، ھاجىم ياخشى بولۇپ قالدى، غىزاغىمۇ كىرىشتى، ئۇيقۇسىمۇ ياخشى، خۇدا بۇيرۇسا يۇرتىنىڭ دۇئاسى بىلەن...

— شۇنداق بولمامدىغان، ھاجىم يۇرتىنىڭ تۈۋرۈكى، ئەقىل - پاراسەتنىڭ بۇلىقى...

— ھاجىمسىز توي بولمايدۇ، ھازىر پۈتۈن يۇرتنىڭ كۆزى، قۇلىقى ئۇرۇمچىدە. توي - تۆكۈن، ئويۇن - تاماشا

دېگەن ئۈچ كۈن بولدى، خۇددى قىشنىڭ كۈنى توختىغان دەريا سۈيىدەك...

بۇ ئاۋازلار قانداق يېقىملىق، تاتلىق ۋە لەززەتلىك ـ ھە... مۇشۇنداق مەدھىيە، ماختاشلارنى ئاڭلاپ ئازغىنا كەم بىر ئەسىر ياشىغان ئادەمنىڭ بۇ دۇنيادىن كەتمىكى شۇنچە ئاسانمۇ؟ لوقمان ھەكىم مىڭ يىل ياشىغانىكەن، ئۇ زات ئۆمرىنىڭ ئوندىن بىرى ھاجىمغا نېسىپ بولماسمۇ ـ ھە؟

دوختۇر كىرىپ كەلدى. ئۇ كۈندىكىدەك ھۆرمەت بىلەن ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتتى، قان بېسىمىنى ئۆلچىدى، تىلىنى، كۆزىنى كۆرۈپ باقتى، ئۇيقۇ، تاماق، تەرەتلىرىنى سورىدى:

— ئەمدى ئاسما ئوكۇلدا بىر ـ ئىككى كۈن ياتسىلىرى قانىنىڭ يۈرۈشۈش ئەھۋالىمۇ نورماللىشىدۇ. يۈرەكتىكى زاۋبۇمۇ ئازلايدۇ. خەتەر ئۆتۈپ كەتتى. قان ئايلىنىش، نېرۋىلار، ئۆپكە، ئاشقازان ۋە چوڭ مېڭىنىڭ پائالىيىتى نورماللىشىشقا قاراپ مېڭىپتۇ. كۆپرەك ياخشى ئىشلارنى ئويلىسىلا، كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئۇنتۇشقا تىرىشسىلا، روھىي كەيپىيات مۇھىم. خاپىلىق، جىددىيلىك، غەم ـ ئەندىشە، تەشۋىشلەردىن ئۆزلىرىنى خالىي تۇتسىلا، كىتابىتا يېزىلغاندەك ئۆزلىرىنى ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئۇخلاۋاتقان مۇشۈكتەك ئازادە تۇتسىلا، كۆڭۈللىرىگە تىرناقچىلىك بولسىمۇ غەم يولاتمىسىلا!

سېمىز، ئىككى قوۋۇزىغا چوڭقۇر سىزىق چۈشكەن باش دوختۇر مۇلايىملىق بىلەن يۇقىرىقىلارنى دەپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئۆيگە نىساخان ھاجىم ئانىغا ئەگىشىپ بىر ناتونۇش كىشى كىردى. ئۇ كىشى ساغلام: يۈزلىرى قىپقىزىل، چاچلىرى قويۇق، يالتىراق، قاپقارا، قورساق سىپىلىشقا باشلىغان، ئەللىك ياشتىن ئاشقان ئادەم ئىدى.

— خا جۇرىن، — دېدى نىساخان ھاجىم ئانا مېھمانىنى ھاجىمغا تونۇشتۇرۇپ، — بايىلا گېپىنى قىلىشقاندۇق ئەمەسمۇ، ھاجىم، مانا ئۆزىمۇ كېلىپتۇ.

— ئوبدان بولۇپ قاپلا، ھاجىم، — دېدى مېھمان ھاجىمنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ قىزغىنلىق، مېھرىبانلىقنىڭ ئۇلگىسىنى كۆرسەتمەكچى بولغاندەك ھاجىمغا ئېگىشىپ، سىلىق ئاۋازدا سۆزلەپ، — ئىبراھىم ۋالىي ھەممە ئەھۋالنى ماڭا دېدى. مەن ۋىلايەت ۋالىيسى بىلەن پارتكوم شۇجىسىغا تېلېفون بىلەن ئەھۋالنى مەلۇم قىلدىم. بۇ يەردىكى مۇھىم رەھبەرلەرگىمۇ سىلى توغرۇلۇق گەپ قىلدىم. خاتىرجەم بولسىلا، ھەممە ئىش كۆڭۈللىرىدىكىدەك ھەل بولىدۇ. بىر ناھىيە ئۇچۇن چوڭ بىلىنگەن ئىش بىزنىڭ بۇ يەردە ئەرزىمەس ئىش ھېسابلىنىدۇ. بىزگە لازىمى ئادەم. ئادەم بولغاندىمۇ تارىخنىڭ، ئەمەلىيەتنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن، ئىناۋەت تاپقان، تۆھپىسى زور ئادەملەر كېرەك. پۇتۇن شىنجاڭدا ھاجىمدەك ھۆرمەت ـ ئىناۋەت ئىگىسىدىن نەچچىسى بار دەيلا!

— رەھمەت، بالام، ئىنشائاللا ئەل بەختى ئۈچۈن ئىشلەشكە ھېلىھەم يارايمىز، بالام.

— سىلىنىڭ ياخشىلىقلىرى توغرىسىدا بۇ يەردە نۇرغۇن گەپلەر بولۇۋاتىدۇ. سىلىنىڭ تەكلىپلىرى، مەسلىھەتلىرى بىلەن ناھىيەنىڭ قانچىلىغان ئىشلىرى ياخشى ھەل بولدى، ھەتتا ۋىلايەت، ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىمۇ ئۇ ياققا بارغاندا سىلى بىلەن سۆزلىشىپ ئاجايىپ ياخشى تەسىراتلارغا ئىگە بولغانلىقىنى ئېيتىشتى.

— رەھمەت، بالام، رەھمەت!...

مېھمان ئىبراھىم ئەزىزنىڭ دوستى ئىكەن. بۇ كىشى ئىبراھىم ئەزىزنىڭ تېلېفوندا قىلغان سۆزلىرىنى ئاڭلاپ زېمىن، ھېلىقى ئۆي ـ جاي دەۋاسى توغرىسىدا ھاجىم بىلەن ئوبدانراق سۆزلىشىش ئۈچۈن كەلگەنىكەن. بۇ كىشى زېمىننىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارغا يازغان ئەرزىيىسىدىنمۇ خەۋەردار ئىكەن. بۇ كىشى ھاجىمنىڭ ئالدىدا زېمىننىڭ «سول ئىدىيە»لىك ئادەم ئىكەنلىكى، يېقىنقى ۋەزىيەتتىن ئارقىدا

قالغانلىقى، «سىنىپىي كۆرەش كۆزقارىشى»نىڭ تەسىرىدىن قۇتۇلالمىغانلىقى، بۇ خىل ئادەملەر رەھبەرلىك ئورۇنلىرىدىن تازىلانمىسا، ئىشلارنىڭ يۈرۈشمەيدىغانلىقى... قاتارلىق ئىشلارنى ھاياجان بىلەن سۆزلەپ بەردى.

مېھمان كەتكەندىن كېيىن ھاجىم خېلىلا ياخشى بولۇپ قالدى. ئۇ ھەتتا نىساخان ھاجىمنىڭ قولىنى مۇجۇپ تۇتۇپ كۆلۈمسىرەپمۇ قويدى...

لېكىن، نەمرۇد ھاجىمنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئىش قىلمىدى. ئۇ ئاۋۋال تېلېفوندا كېلىشىپ قويغىنى بويىچە شەھەر مەركىزىدىكى مېھمانخانىدىن ئايرىم ياتاق ئېلىپ ئورۇنلاشتى ـ دە، ھەنىپە ئىسىملىك ئالىي مېھمانخانا كۈتكۈچىسىگە ياتىقىنىڭ نومۇرىنى مەلۇم قىلدى. ئاندىن كېيىن ھەرقېتىم ئۇرۇمچىگە كەلسە قىلىدىغان ئادىتى بويىچە ئىككى كىشىلىك زىياپەت تەييارلىدى، مېھمانخانا باشلىقى ۋە كۈتكۈچىلەرگە «يېزا سوۋغىلىرى» تەقدىم قىلدى. ئۇ «بۇ شەھەرگە كەلگەن بىرىنچى ئاخشامنى ئەلۋەتتە مانا شۇنداق ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن ئۆتكۈزۈشۈم كېرەك» دەپ ئويلىدى، بۇ چاغدا ئۇنىڭ خىيالىغا نە ئاتىسى، نە قېرىنداشلىرى، نە ئەتىكى ئىشلار كىرمەيتتى، ئۇ تەقەززالىق بىلەن ئۆزىگە ھۆزۈر ـ ھالاۋەت ئاتا قىلغۇچىنى كۈتەتتى. ئەمما، كۈتكىنى كەلمەيتتى. ئۇ ھېلىدىن ـ ھېلىغا تېلېفون بېرەتتى، تېلېفوندىن «ھەنىپە چىقىپ كەتتى» دېگەن جاۋاب كېلەتتى. ئۇ رەسلە بولۇپ ھاراق ئىچتى، يەنە ئىچتى، ئاخىر مانا ئاغزىنى بۇزۇپ كەلمىگۈچىنى تىللاشقا باشلىدى:

«ۋۇي پۇلغا دۇم چۈشكەن جالاپ، ھەقىچان بىرى چوڭراق دو چىققان گەپ، ساڭا ئۈچ يىلدىن بېرى ئون مىڭ كويدەك پۇل خەجلىدىم، بوگۈنزە تېخى مېنى ئالدىماقچى بولىسەن، مەن ساڭا تېتىمىسام نەمرۇد ئەمەسمەن. ئالداشنىڭ نېمىلىكىنى ساڭا بىر ئۆگىتىپ قويمىسام!»

ئۇ كەچ سائەت سەككىزگىچە كۈتتى. قىز كەلمىدى، ئۇ يەنە ئىككى رومكا ئىچتى ـ دە، كوچىغا چىقتى. كەچكى چىراغلار بىلەن يورۇغان سالقىن كوچىلار ئۇنىڭغا ئارام بەردى. ئۇ ئاچ كۆزلۈك بىلەن ئەتراپقا قاراپ ئۆزىگە ئارامبەخش ئېتىدىغانلارنى ئىزدىدى. لېكىن، ئۇنداقلار ئۇچرىمىدى. «شېنجېن، خەيكۇلاردا قانداق ياخشى، ئۆزلىرى كېلىپ ساڭا گەپ قىلىدۇ. تېخى يېنىدا كىچىككىنە تېلېفوندەك بەلگىسىمۇ بولىدۇ تېخى. ئۇرۇمچى قۇرۇۋسۇن، نېمىشقا ماڭا مېھرى بىلەن قارايدىغان ئايال ئۇچرىمايدۇ...». ئۇ خىيالىنى ئاخىرلاشتۇرمايلا ئۇنىڭ مۇرادى ھاسىل بولدى.

ــ ياخشىمۇ سىز؟ ــ دەرەخ كەينىدىن ياش، چىرايلىق بىر قىز چىقتى. ئۇ كونا تونۇشىدەكلا نەمرۇدنىڭ يېنىغا كېلىپ تىنچلىق سورىدى، ــ مېنى تونۇغانسىز ھە؟

ــ تونۇمىدىغان، سىز نەق مەن ئىزدەپ يۈرگەن قىزنىڭ ئۆزى

ــ ھا ـ ھا ـ ھا...

ــ پاھ، پاھ، پاھ، نەق سىز شۇ، ئىسمىڭىز نېمىدا؟

ــ ئىسمىمنى نېمە قىلارسىز. كوچىدا تۇرۇۋېرىمىزمۇ؟

ــ نەگە، قايسى رېستورانغا باشلاي ياكى ياتاققا كېتىمىزمۇ؟

ــ ياتىقىڭىز خالىيمۇ؟

ــ خۇددى گۆردەك جىم...

ــ قورقۇتمىسىلا ئادەمنى...

قىز ئۇنى دەرھال قولتۇقلىدى.

لېكىن، ئۇنىڭ شادلىقى مول مېۋە بېرەلمىدى. ئۇ كارىۋىتىدا ئاندىن تۇغما ھالدا ھېلىقى قىز بىلەن چىرمىشىپ ياتقاندا ياتاق ئىشىكى تۇيۇقسىز ئېچىلدى ـ دە، ئۇنىڭ ئېلېكتىر يورۇقىدا رەسۋالاشقان يالىڭاچ بەدىنىنى تاماشا قىلغۇچى ــ ھەنىپە ئىسىملىك چوكان پەيدا بولدى.

— ۋۇ رەسۋا! — دېدى چوكان نەمرۇدنىڭ تەستىكىگە شاپىلاق بىلەن ئۇرۇپ، — سەن رەسۋانىڭ مانا ئالىمەن، ئەنە ئالىمەن دېگەن سۆزۈڭگە ئىشىنىپ مانا ئوتتۇز ئۈچ ياشقا كىردىم، ئەمدى نېمە دەيسەن؟

— ھە... ھە... ھەنىپە ... — دېدى ئارانلا ئىچ كىيىملىرىنى كىيىپ ئۈلگۈرگەن نەمرۇد كېكەچلەپ، — سەن نېمىشقا مېنى ئالدايسەن، سەندىن قىساس ئالىمەن دەپ...

— ۋۇي رەسۋا! — دەپ تەستەككە بىرنى ئۇردى ھېلىقى بىللە ياتقان قىزمۇ كىيىملىرىنى كىيىۋېلىپ، — مېنىمۇ ئالىمەن، سۆيىمەن دەپ ئالداپ ئەكىردىڭا ئەمىسە، تېخى باشقا بىرىدىن ئىنتىقام ئېلىش ئۈچۈن مېنى ئەكىرگەنىمىدىڭ؟

نەمرۇد ئىشنىڭ چوڭىيىپ كېتىشىدىن، مېھمانخانا ساقچىسىنىڭ كىرىپ كېلىشىدىن قورقۇپ بىللە ياتقان قىزنىڭ ئالدىغا ئەللىك يۈەنلىك پۇلدىن بىرنى تاشلىدى.

— رازى بولۇڭ، قىزچاق، ئەمدى...

— نېمە؟ مۇشۇنىڭغىما؟

— مانا يەنە بىرىنىمۇ ئېلىڭ!

قىز يۈز يۈەننى چاقفانلىق بىلەن ئالدى ـ دە، تالاغا قاراپ ماڭدى. ھەنىپە قىزنىڭ ئالدىنى توسىدى:

— نەگە؟ — دېدى ئۇ دەرغەزەپ بولۇپ قىزغا ئېسىلىپ، — ئەكەل پۇلنى!

— ئۆتەپ بارە شاپاقچى!

قىز ھەنىپەنى كۈچ بىلەن ئىتتىردى ـ دە، سىرتقا قاراپ ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ كەتتى.

نەمرۇدنىڭ قالغان كېچىسى ھەنىپەگە يالۋۇرۇش، ئۇنى بەزلەش بىلەن ئۆتتى...

ئىككى تەستەك بىلەن يېلىنىش ئىنئام قىلغان ئاشۇ ئاخشام بۇ ئامەتلىك ئادەمگە بىر يېڭى ئىنئام — يېڭى مەنسەپمۇ سوۋغا قىلدى: شۇ ئاخشىمى ۋىلايەتنىڭ قارارى

ناھىيەگە يەتكۈزۈلدى: نەمرۇد بىرنەچچە ئايلىق تەكشۈرۈشلەردىن كېيىن ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ سىياسىي قانۇن شۆجىلىقىغا ئۆستۈرۈلگەن. قارارادا يەنە نەمرۇد ئىبراھىمنىڭ بەزى كەمچىلىك، خاتالىقلىرى بولسىمۇ بۇ مەسىلىلەر ئۇششاق ـ چۈششەك تۇرمۇش مەسىلىلىرى. نەمرۇد سىياسىي ـ ئىدىيە جەھەتتە ساغلام، يىگىرمە ئىككى يىللىق پارتىيە تارىخى بار ياخشى يولداش دېيىلگەن، بۇ يېڭى قارار شۇ كېچىسىلا ئۇرۇمچىدە داۋالىنىۋاتقان ھاجىمغا يەتكۈزۈلدى.
«شۆجى» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ ھاجىم خۇشاللىقىدىن كېسەل ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ ھاياجان بىلەن ئورنىدىن چاچراپ تۇرماق بولدى. لېكىن، خۇشاللىق، ھاياجانمۇ يۈرەك كېسىلى ئۈچۈن ئاپەت ئىكەن. ھاجىم ئورنىدىن تۇردى ـ دە، بېشىنى ئىككى قولى بىلەن تۇتقىنىچە ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ كەتتى... ھاجىم يەنە ئويغانغىنى بىلەن نەپەسلىنىش، ئاسما ئوكۇل بىلەن ئوزۇقلىنىش، ئالىي دەرىجىلىك كۈتۈلۈش دېگەندەك ئوخشاش خەتەرلىك ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. ھاجىمنىڭ ئايالى بىلەن ئىككى قىزى يەنە ھازا باشلاش ئۈچۈن تەييارلاندى. ھاجىمنىڭ يېقىنلىرى تەرەپ ـ تەرەپكە تېلېفون بېرىپ، ھاجىمنىڭ ئەھۋالىدىن ھەممە يەرگە خەۋەر يەتكۈزدى...
لېكىن، ئاتا ئۈمىدنى كۆكرىكىگە تېگىپ دوختۇرخانىدىن چىققان ئوغلى نەمرۇد بۇ چاغدا ھەببە ئىسىملىك ئايالغا ۋەدە بېرىش بىلەن ئاۋارە ئىدى.
— يېزىڭ! — دېدى ئايال، — خەنزۇچىمۇ يېزىڭ، مەن چوقۇم مۇشۇ 1989 ـ يىلى ئىچىدە ھەببە بىلەن توي قىلىمەن، سەھرالىق ئايالىمنى ئىككى ئاي ئىچىدە قويۇپ بېرىمەن دەپ يېزىڭ!
نەمرۇد ئۇنىڭ دېگىنىنى يازدى. خەنزۇچىسىنى ھەببە يازدى. ئاخىرىغا نەمرۇد قول قويۇۋىدى، ئايال ئۆكتەملىك قىلىپ:

— قولىڭىزنى ئەكىلىڭ! — دېدى. نەمرۇد قولىنى ئۇزاتتى. ئايال نەمرۇدنىڭ بارماق قولىنىڭ ئۆپكىسىگە يىڭنىنى سانجىدى - دە، قان چىقاردى ۋە قان چىققان بارمىقىنى ئىمزا ئۈستىگە باستى. ئاندىن نەمرۇدنى چىڭ قۇچاقلاپ ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىدى. نەمرۇد قايتىدىن خۇشاللىق كۆلچىكىگە چۆمۈلۈش ئۈچۈن ئۆزىنى ئاتقان ئاشۇ شېرىن مىنۇتتا ئۇنىڭ ھاياتىدا، ئۇنىڭ ئائىلىسىدە چوڭ خۇشاللىق بىلەن چوڭ قايغۇ بىرلا ۋاقىتتا پەيدا بولماقتا ئىدى: بىر ياقتا ئىللىق قۇياش يېشىل دالاغا گۈزەل نۇرىنى چاچماقتا، بىر ياقتا قارا بۇلۇتلار تۇرۇلۇپ چىقىپ مۆلدۈر بىلەن يەر بېتىنى ئۇچۇقداشقا ھازىرلانماقتا. ھاياتلىق قانۇنىيىتىنىڭ ئىككى قۇتۇپى كۈچ سىناشماقتا ئىدى. نەمرۇد ھەممىدىن بىخەۋەر. ئۇ نېپىز ئەدىيال ئىچىدە ھەبىبەنىڭ جىمىلەشلىرىگە جاۋاب تاپالماي لەززەت بىلەن خىجالەتچىلىك ئارىلاشقان بىر خىل ھاۋادىن بىئارام بولماقتا ئىدى:

— ھالىڭىز شۇمىدى، شۇنچىلىكمىدى؟ — دەيتتى ئايال ئۇنى غىدىقلاپ ئەركىلەپ، — مەن تېخى سىزنى بۇنىڭدىنمۇ بەتتەر قىلىپ قويىمەن...

نەمرۇد ۋاقىچە ئويغاندى. ئۇ ئويغانغاندا كارىۋاتتا ئۆزى يالغۇز ياتاتتى. ئۇنىڭ بېشى ئېغىرلاشقان، پۇت - قولى ھالسىز، ئاغزى بەتتەم. ئۇ ئۆتكەن تۈننىڭ قالدۇرغان خاتىرىلىرىنى ئەسلىدى: بىرنەچچە يۈز كويچەننىڭ كارى چاغلىق، مۇنۇ ئايالغا تىلخەت بەرگىنى يامان بولدى. ئايال بۇ خەتنى كۆرگەنلا بىرىگە كۆرسىتىشى، ھەتتا كۆپەيتىپ بېسىپ ھەممە يەرگە تارقىتىشى مۇمكىن. نەمرۇددەك ئەيش - ئىشرەت ئۈچۈن ھەممىدىن كېچىدىغان ئادەملەر مانا مۇشۇ خىل ئايال‌لار ئۈچۈن ياخشى يەم. بۇنى نەمرۇد بىلىدۇ. ئۇ قانچە ئايالغا باغلاندى؟ بۇنى سانىماقمۇ تەس. تۈنجى قېتىم ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا ماڭغاندا قۇم، تاشلىق چۆللەردە ماشىنا ئەللىيىدە

مۆگدەپ تونۇشقان ھېلىقى ئايال بىلەن تۇنجى قېتىم قۇملۇقتىكى يۇلغۇن دالدىسىدا تۇرمۇشنىڭ بۇ لەززىتىنى تېتىغاندىن تارتىپ مۇشۇ ئەللىك ئالتە يېشىغىچە بولغان قىرىق يىل ئىچىدە قانچە ئايال بىلەن بىللە بولۇپ، قانچىسىغا ۋەدە بەردى؟ بۇنى سانىماق تېخىمۇ تەس. بەلكى يۈز يىگىرمە ياكى يۈز ئەللىك چىقار، بۇنىڭ كارى چاغلىق. بۇ ھاياتىنىڭ داغدام يولى، كاتاڭلىق يوللىرى ئۇنىڭ ئالدىدا ئوخشايدۇ.

ئۇ «ۋەدىنامە»نىڭ كۆتىكى يېزىلغان خاتىرە دەپتىرىنى ئېلىپ ئوڭدا يېتىپ ۋاراقلىدى: ھەربىر بەتتە بىرنەچچە ۋەدە. بەزىلىرى يوغان، بەزىلىرى كىچىك يېزىلغان. بۇ ۋەدىلەرنىڭ ئىگىلىرى نە ـ نەلەردە جاۋاب كۇتۇپ تۇرۇشقاندۇر؟

«زۇنۇن جۇرۇننىڭ نەۋرىسى تۇرنىسا قىزغا بىر ئىشتات كېرەك. بۇنى بىر ئاي ئىچىدە چوقۇم ھەل قىلىپ بېرىمەن!»

«تۇرسۇن بارات ناھىيەدىن ۋىلايەتكە يۆتكەلمەكچى. بۇنىڭ ئۈچۈن گاۋ جۇرېن باش لىڭشىتىشى كېرەك. يەتتىنچى ئايدىن بۇرۇن گاۋنىڭ جاۋابىنى ئېلىپ بېرىمەن.»

«ئالتىنچى باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن يۈز ئەللىك مىڭ يۈەن سورايدۇ. بۇنى ئىبراھىم ئەزىز ئارقىلىق...»

«گۈلسۈمخان مۇئەللىمنىڭ ئوغلى يالقۇن بىر يىل بولدى تەقسىم قىلىنمىدى، كەسپى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، نەتىجىسى ياخشى، پارتىيە ئەزاسى، تەلىپى ناھىيە ئىچىدە ئىشلەش، چۈنكى ئۇ تۇل خوتۇننىڭ بالىسى...»

«يار بېشى مەسچىتىنىڭ سىرچىلىقى ئۈچۈن ئۈچ مىڭ كوي لازىم. ھاجىم ئاتام بىرەر بايغا دەپ قويسا...»

«ئالتە مىڭ سەككىز يۈز يۈەن تاپشۇرۇۋالدىم. بۇنىڭ ئۈچۈن مەن (ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى)نىڭ نامىدىن گۇاڭجۇدىكى چى لاۋبەنگە × × × يەتكۈزۈپ بېرىمەن...»

... ھەربىر بەتتە بىرنەچچە ۋەدە. نەمرۇدنى ھەرخىل ئىشلار بىلەن ئىزدىگۈچىلەر، مەسىلەن، يۆتكىلىش،

ئورۇنلىنىش، ھەتتا ئۆسۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقانلار ھوقۇقلۇق كۆيۈ ئوغۇللارنىڭ ياردىمىگە موھتاج، پۇل تېپىش ھەلەكچىلىكىدىكىلەر «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى»نىڭ ياردىمىگە موھتاج. جامائەت ئورۇنلىرى: مەسچىت، مەكتەپ، يەسلى، ئاممىۋى تەشكىلات، ئاساسىي قاتلام ئىدارە ئورۇنلىرى ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمىگە موھتاج. يەنە بىر قىسىم چىقىش يولى لازىم بولغان ئەيىبكارلار نەمرۇدنىڭ ياكى ئۇنىڭ يېقىنلىرىنىڭ شاپائىتىگە موھتاج... موھتاجلاردىن ئۇنى ئىزدىمەيدىغانلىرى يوق. چۈنكى، ئۇنىڭ قولى ئۇزۇن، يولى كۆپ. مۇناسىۋەت دەۋرى، ئالاقىلىشىش دەۋرى، نەمرۇدلارنىڭ دەۋرى. ئۇ ئاتىسىنىڭ نامى ياكى كۆيۈ ئوغۇللارنىڭ ھۆرمىتى ھېسابىغا شۇنداق بىر مۇناسىۋەت تورى يايغانكى، بۇ تورنىڭ بىر ئۇچى ئۆرۈمچىدىكى خېلى چوڭ ـ چوڭ قولىدىن ئىش كېلىدىغانلارغا باغلانغان بولسا، يەنە بىر ئۇچلىرى ناھىيە، ۋىلايەت ھەتتا يېزا ـ كەنت، ئىدارىلەردىكى «پىچىقى ئىتتىك»لەرنىڭ ماھىر قوللىرىغا باغلانغان، بۇ تور كۆرۈنمەيدۇ، لېكىن توختىماي ئىشلەيدۇ، بۇ تورغا كۆپلىگەن، تولىمۇ كۆپلىگەن ئادەملەر بىلىپ ياكى بىلمەي ئىلىنىپ قالىدۇ ـ دە، ئۆزىنى ئوتئايلىقچە توردىن قۇتۇلدۇرۇپ قالالمايدۇ، بۇ تور قارىماققا ساخاۋەتلىك ئادەمگە ئوخشىشىدۇ، لېكىن ئۇ ئەمەلىيەتتە ئىلىنغۇچىلار ئۈچۈن ئەمەس، تورنى يايغۇچىلار ئۈچۈن ئىشلەيدۇ.

نەمرۇدنىڭ خاتىرىسى مانا شۇ تورنىڭ سىگنالى. نەمرۇد ھەرقانداق ھاجەتمەنگە مۇلايىملىق بىلەن:

— «چوقۇم، چوقۇم، توختاڭ، دەپتىرىمگە يېزىۋالاي، ھە بولدى، ئىككى ئاي، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ تېزرەك جاۋابىنى بېرىمەن !» دېگەن سۆز بىلەن يولغا سالىدۇ. ھاجەتمەن ئىككىنچى قېتىم ئۇچراشقاندا خىجىل بولغان قىياپەتتە: «مانا قاراڭ، ئۇنتۇغاقلىقىم !» دەپ پېشانىسىگە ئۇرۇپ قىزغىن

كۆلكە بىلەن كۆتۈۋالدۇ ۋە يېڭى، قىسقا مۇددەت ۋەدە قىلدۇ. بۇ خىل ۋەدە تەكرارلىنىدۇ، ئاخىر ھاجەتمەن ئۈمىدسىزلەنگۈچە تەكرارلىنىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ھەل بولىدىغانلىرىمۇ بولىدۇ. لېكىن، بۇ خىل ھەل بولۇش كۆتكۈچى سەرپ قىلغان خىراجەتنىڭ ئون ھەسسىسى ھېسابىغا توختايدۇ.

نەمرۇدنىڭ خاتىرىسى مانا مۇشۇنداق ھەرخىل لازىملىق قوي، ماي، ئاشلىق، ياغاچ، تۆمۈر، ئۇغۇت، رەخت، ھاراق... ئاخىرىدا نۇرغۇن پۇللارنى كۆلكە ۋە چىرايلىق سۆزلەر بىلەن تاپالايدىغان ۋەدىلەر توپلىمى...

نەمرۇد مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ خاتىرىسىنى ئۈستەلگە تاشلىدى:

«ھەببىبە چۆچۈرىنى خام سانايدۇ، ئەخمەق ئايال. سەن مەندىن ۋەدە ئالغان ئايالنىڭ نەچچىنچىسى، بىلەمسەن؟ ئۈيغۇرچە، خەنزۇچە يېزىق بىلەن مېنى قورقۇتارمىش تېخى... بىر تامچە قان نېمىگە يارايدۇ، چاشقاننىڭمۇ قېنى بار، خېنىم، تۆھمەتخورنى جازالايدىغان قانۇنمۇ بار تېخى. خېنىم، سىز ھازىرقى دۇنيانى چۈشەنمەيدىكەنسىز، بۇ زاماننىڭ قەھرىمانلىرى مۇتتەھەم كۆكەرمىلەر ئەمەس، بەلكى ئىشنىڭ يولىنى بىلىدىغان پۇلدارلار بىلەن ھوقۇقدارلار.»

ئۇ ئورنىدىن كېرىلىپ تەستە تۇردى ـ دە، دېرىزە پەردىسىنى قايرىپ تالاغا قارىدى. قۇياش كۆتۈرۈلگەن. ئۈرۈمچى شەھىرى يېڭى قۇياشنىڭ نۇرى ئاستىدا يېڭى بىر كۈننى باشلىغان:

«سالام قۇياش! — دېدى ئۇ شادلىنىپ، — يېڭى كۈنۈمگە مۇبارەك بولسۇن. ئىلاھىم بۇ كۈنۈم خۇشاللىق بىلەن خاپىلىق ھەر سائەتتە ئالمىشىدىغان ئالىتاغىل كۈنۈم بولمىسۇن. كەچكى ئۇيقۇغا غەمسىز ـ خاتىرجەم سەپەر قىلىش نېسىپ بولسۇن! ئىسىت شائىر بولۇپ قالمىغىنىم. ھېچبولمىسا ھېلىقى چۈپرەندە ئابلا يانتاقچىلىك!»

ئۇنىڭ يېڭى كۈنى باشلاندى.

ھاجىمنىڭ ھالى خاراب، خەتەرلىك.

يۈرەك سوقۇشى مىنۇتىغا بىر يۈز توقسان ئىككى، قان بېسىمى تۆۋىنى بىر يۈز ئوتتۇز، يۇقىرىسى ئىككى يۈز ئون. شۇنىڭ ئۈچۈن نەپەس ئېلىش قىيىن، ھەرىكەت قىلىش خەتەرلىك.

ئاسما ئوكۇل يىڭنىسى ئوڭ بىلىكىگە سانجىلغان، بۇرنىغا ئوكسىگېن يەتكۈزۈش نەيچىسىنىڭ توپچىسى كىرگۈزۈلگەن، ئۇ ئۇستىدىن بېنتلانغان. ھاجىم ئوڭدا، تۈپتۈز، جىم ياتماقتا. چىرايى تاتارغان، كۆزلىرى يۇمۇلغان. لېكىن، ئۇنىڭ خىيالى خۇددى چۈش كۆرۈۋاتقاندىكىدەك خىرە، ئېنىقسىز، تەرتىپسىز سەكرەتمە ھالەتتە، ئۇ بىردەمدىلا ئاتىسى تۆرىخان ھاجىم بىلەن تۆگە ئۇستىدە ئۇستى سايىۋەنلىك سېۋەتلەردە ئولتۇرۇشۇپ ئەرەب سەھراسىدا مەككە ـ مەدىنە يولىدا ماڭاتتى. يىراقتا خورما دەرەخلىرى كۆرۈنمەكتە، ئۇلار خۇددى ئۇچى ئاسمانغا قارىغان ئېشەك قۇيرۇقلىرىدەك، چەكسىز قىزغۇچ قۇملۇقتىن كېلىدىغان، گۇپۇلدەپ تۇرىدىغان تىنجىق ھاۋا ئۇنى ئازابلىماقتا:

— بالام ئىبراھىم، ئاز قالدۇق. پەيغەمبىرىمىز سەلبى جېڭى قىلغان جايغا يېتەي دېدۇق. پەيغەمبىرىمىز سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسالام مەدىنە شەھىرىگە تۇنجى قەدىمىنى بېسىپ ناماز ئوقۇغان جامە ئانچە يىراق ئەمەس. چىدا، ئوغلۇم، بۇ يولدا تارتقان ئازاب جەننەت بوسۇغىسىنىڭ ئۆزى، بالام، غەيرەت قىل، ئوغلۇم !

ئاتا ئىلتىجاسى غەيرەت مەنبەسى، ئىبراھىم خېلىلۇللانىڭ مۇبارەك نامى بىلەن ئاتالغان ئوغۇلمۇ زارلامدۇ؟ ياش ئىبراھىم ئاتىسىغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى...

بىردىنلا قانغا مىلەنگەن ئىككى جەسەت ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. ئوق ئۇلارنىڭ كۆكرىكىگە تەگكەن، ئاق

كۆڭلەكلىرى قاراڭغۇ قان بىلەن قېتىشقان، ئۇلارنىڭ كۆز قارىچۇقلىرى كەينىگە تارتىلغان، ئۇلار نېمىگىدۇر چەكچەيمەكتە. مانا موللاق سوپى ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ يۇمدۇردى:

— بۇلار ھەسەن ـ ھۈسەن، ئىبراھىم ھاجى، بۇلار سېنىڭ ئاكىلىرىڭ. قارىغىنا، ساقاللىرى تۆرىخان ھاجىمنىڭكىدەك، بۇرۇنلىرى سېنىڭكىدەك، شۇغىنىسى بۇلارنىڭ بۇرۇنلىرى سېنىڭكىدەك سەزگۈر ئەمەس!...

موللاق سوپى نېمە دەيدىغاندۇر. قىرىق نەچچە يىل بۇرۇنقى جەسەتلەر نېمىشقا ھېلىغىچە چىرىمىغاندۇر؟

— ئۇلار سەن بىلەن تەڭ چىرىيدۇ. ئۇلار سېنى كۈتۈۋاتىدۇ. تۆرىخان ھاجىم ئىنىڭلارنى ئالغاچ كېلىڭلار دېگەن. ئىبراھىم ھاجىم تۆرىخان ھاجىمنىڭ ئازلىق بالىسى. ئۇ ئاكىلىرىدىن ئايرىلىپ قالماي، ئاتىسىنىڭ ئالدىغا بىللە كەلسۇن دەۋاتىدۇ.

— ياھەننان، يامەننان!

— ئىسمائىلچۇ، ئۇنى نېمىشقا باشلاپ كەلمەيمىز؟

— ياق، ئۇ ھەممىگە كۆنۈك، ئۇ شياۋدۇينىڭ ئېرىقلىرىنى ھەقسىز چاپسۇن. ئۆشنىسى بىلەن تاغاردا ئەسكى تامنىڭ تۇپىسىنى توشۇپ گۇناھىنى يۇسۇن. نېمىشقا بولاتتى؟ ئۇ ياۋاش، قۇۋۇلۇق ـ شۇملۇقنى ئۆگەنمىگەن، شۇڭا ئۇ گۇناھلىق، دوزاخ ئازابىنى پانىي دۇنيادا تۈگىتىپ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا پاكلىنىپ كەلسۇن!

— بۇ گەپلەر تاپا ـ تەنىمۇ ياكى ھەقىقەتمۇ؟

— بەرھەق!

— موللاق سوپى نېمە دەيدۇ، ياق، ئۇ گەپ قىلماي تۇرسا بولاتتى. لاداق يولىدا نېمىشقا ئات چاپتۇردۇق؟ موللاق سوپى ساۋۇت داموللىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى بولغان. ئىبراھىم ھاجى ساۋۇت داموللىغا ئاتىسى تۆرىخان ھاجىمنىڭ خېتىنى ئاپىرىپ

بەرگەن. مۇشۇ كىچىككىنە ئىش ئۇچۇن لاداق يولىدا كەشمىرگە قاراپ ئات چېپىش زۆرۈرمىدى؟ ياق، ياق، شۇنچە دۇنيانى، چىرايلىق خوتۇنلىرىنى تاشلىسۇنمۇ، ياڭاق، چىلان، ئەنجۈر، نەشپۈتلۈك باغ، سۇپسۇزۇك كۆل، كۆكنۇللۇك ھويلا، ساناقسىز ياسىداق ئۆيلەر كىملەرگە قالىدۇ؟ بۇ دۇنيا كىمنىڭ؟ ئىبراھىم بەگنىڭ! بىرىنىڭ دۇمبىسىگە دەسسەپ ئات مىنسەڭ، ئېتىڭنى بىرى ئېغىزدۇرۇق يېنىدىن تۇتۇپ يېتىلەپ ماڭسا، سەن ئەتراپتىكى ئېگىلىپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ تۆپىسىدىن كۆلۈپ قارىساڭ، ئەتلەس كۆرپىلەر ئۈستىدە قات ـ قات ماموقلارغا يۆلىنىپ چىشىڭنى قېيىن كولىغۇچ بىلەن كولاپ يانپاشلاپ ياتساڭ، سېنى چىرايلىق، نوموسچان ئايالىڭ قوتاز قۇيرۇقىدىن قىلىنغان يەلپۈگۈچ بىلەن يەلپۈسە... كىم بۇ ھالاۋەت قاچىسىنى چاقىمەن دېگەن؟

— بۇنى ئىككى ئاكاڭنىڭ جەسىتىدىن سورا؟

— يەنە شۇ موللاق سوپىنىڭ ئاۋازىمۇ؟ ئۇ دېگەن جاھىل مۇرتەت. ساۋۇت داموللا كىم دەپ سورىساڭ ئۇنىڭغا تىل كىرىدۇ: «يەتمىش كۆنلۈك ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھۆكۈمەت باشلىقى. جۇمھۇرىيەتچى ئادەم ئىدى». مانا بۇ موللاق سوپىنىڭ جاۋابى، موللاق سوپى بىكارلا كېكەچ بولۇۋالغىنى يوق. ئۇ ھەممىنى بىلىدۇ. شۇڭا، كېكەچ. مېنىڭ گىلەم خۇرجۇنۇمغا قانچە تىللا، قانچە يامبۇ قاچىلانغان، بىزگە كەشمىرگە كېتىشنى كىم ئۆگەتكەن؟ ئۇ يەردە ماھمۇت سىجاڭ بىزنى كۈتىدىغان ئادەم قالدۇرغانمۇ يوق؟ ئۇ بۇلارنىمۇ بىلىدۇ. موللاق سوپى زۇۋانغا كىرمىسە بولاتتى. ئۇنىڭ زۇۋانغا كىرىشى قىيامەتنىڭ چىنلىقىغا ئايلانغىنىدەكلا بىر ئىش. ياق، ياق، ياق، بۇ دۇنيانىڭ ئۆمرى ئۇنچىلىك قىسقا ئەمەس...

ئىسمائىل نېمىگە جاھىللىق قىلدى، نېمىگە بوزغۇنچىلىق قىلدى؟ شياۋدۇينىڭ ئىككى ئېشىكى نېمىشقا بىر كۈندە ئۆلىدۇ. بۇنى ئىسمائىل پومبىشچىك بىلمەي قالاتتىمۇ؟ نېمىشقا

دېگەندە، پۈتۈن شىياۋدۈيدە شۇ بىرلا پومىشچىك تۇرسا ئۇ بىلمەي كىم بىلەتتى ئەمىسە؟ خامانغا مەدەك دۆۋىلەپ ئوت قويسا كۆيۈپ كەتكۈدەك ئاشلىق يوق. ئاشلىق بولمىغان بىلەن ئۇ دېگەن خامان ـ دە. ئاشلىق بار بولغان بولسا قانداق بولاتتى. مانا مۇشۇ ئېھتىمال ئىسمائىل پومېشچىكنىڭ جىنايىتىنى ئېغىرلاشتۇرمامدۇ؟ ئۇنى دادۇي بويىچە كۈرەش قىلىش، بۇ كۈرەش يىغىنىدا چوقۇم ئىبراھىم ھاجىم «سىنىپىي كۈرەشنى ھەرگىز ئۇنتۇمايلى !» دېگەن تېمىدا سۆز قىلىشى كېرەك. نېمىشقا دەمسىلەر؟ جاۋاب ئاددىي، ئۇ كىشى لى دېمىڭ ئەپەندىدەك ئىلغار ئەرباب. لى زوڭرېن ئامېرىكىدىن قايتىپ كەلگەن بولسا ھاجىم ئۈنىڭدىن ئوتتۇز يىل بۇرۇنلا قايتىپ كەلگەن، نەدىن دەمسىلە؟ ئەلۋەتتە ئۆز ئۆيىدىن. ... بەللى، كۈرەشنىڭ تىغ ئۇچى پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلارغا قارىتىلىشى كېرەك دەپ «خەلق گېزىتى»نىڭ باش ماقالىسىدە ئوپئوچۇق كۆرسىتىلگەن تۇرسا، بىز تۈردى كېرەم بىلەن قاسىم قۇربانلارنى كۈرەش قىلماي ھاجىمنى كۈرەش قىلامتۇق. خۇڭۋېيبىڭ دېگەن ھەقىقەتكە ئەگىشىدۇ، يولۇڭلار ئىبراھىم ھاجىمنى دەرھال پىگفەن قىلىپ ھېلىقى ئىككىسىنى تارتىپ چىقايلى. شەرت شۇ سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى بولغان بۇ ئىلغار زات چوقۇم كۆيۈ ئوغۇللىرىنىڭ قىلمىشلىرىنى پاش قىلىپ، ئۇلاردىن چەك ـ چېگرانى ئېنىق ئاجرىتىشى، ئىنقىلابىي ئامما بىلەن بىرلىكتە پىرولېتارىيات قوماندانلىق ئىشتابىنى قوغداش ئۈچۈن جان تىكىپ كۈرەش قىلىشى كېرەك. ئەلۋەتتە بۇ ئىلغار دېموكراتىك زاتقا گومورو، ماۋدۇنلارغا قاراتقان سىياسەتنى قوللىنىش كېرەك. ياق، ئىنقىلاب قىلىشنىڭ ئىلگىرى ـ كېيىنلىكى يوق، بۇ كىشىنىڭ بىلىكىگە ئىسيانچىلارنىڭ يەڭ بەلگىسىنى ئىككىلەنمەي تاقاش كېرەك. راست تاقاش كېرەك. بۇ كىشى قۇرئان كۆيدۈرۈش، مەسچىت

پىچەتلەش، ساقال ـ بۇرۇت چۈشۈرۈشنى ئەڭ ئاكتىپ قوللىغان ئادەم. قاراڭلار، پىشقەدەم سەككىزىنچى ئارمىيە جەڭچىسىدەك بىر كويلۇق شەپكە بىلەن كونا ـ ياماق چۈشكەن ھەربىيچە كىيىم كىيىپ تۇرۇشلىرىنى. بۇ ئادەم بەگ ئەمەس، رەئىس ئەمەس، سىپى ئۆزىدىن پىرولېتارىيات ئىنقىلابچىسى... ھاجىم ئازاب بىلەن ئىڭرىدى، ئۇنىڭ ئايالى بىلەن قىزلىرى ھازا باشلىدى.

تەمرۇد نەدىكىن؟

بۇ چاغدا تەمرۇد ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ داشىزى كوچىسىدىكى ئېلېكتىر ئېنېرگىيە مېھمانخانىسىنىڭ مەخسۇس، دۆگىلەك جوزىلىق ئۆيىدە بىر جوزا ئادەمگە زىياپەت بېرىپ، قەدەھ سۆزى سۆزلىمەكتە ئىدى:

— دوستلىرىم، — دېدى ئۇ چىرايلىق قاشلىرىنى ئۇينىتىپ، قاپقارا چاچلىرىنى سىلاپ قويۇپ، — بىز بۈگۈن بۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل بۇرۇن بىللە مەكتەپ پۈتكۈزگەن قەدىناس دوستلار جەم بولۇپ بالىلىق، ياشلىق خاتىرىلىرى بىلەن شادلانماقچى بولۇۋاتىمىز. ئۇ چاغدىكى گۈزەل خاتىرىلەرنىڭ ئىگىلىرى مانا بۈگۈن دەۋرىمىزنىڭ گۈل تاجى، ھەرقايسى نازارەت، ئىدارىلەرنىڭ رەھبەرلىرى، بىز ھازىر ياراتقۇچىلار، كۆچلۈكلەر، قەيسەرلەر سىپىدە كۆكرەك كېرىپ تۇرۇۋاتىمىز. مانا بۇ بىزنىڭ بەختىمىز، غۇرۇرىمىز، چەكسىز خۇشاللىقىمىزنىڭ ئىسپاتى. قېنى ئەمىسە، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىسپاتلىرىمىزنى تارىخ بېتىگە ئالتۇن ھەل بىلەن مەڭگۈ ئۆچمەس قىلىپ يېزىپ قالدۇرۇش ئۈچۈن قەدەھ كۆتۈرەيلى!

ئۇ سۆزگە، كۆڭۈل ئېلىشقا ئۇستىلىقى بىلەن بۇ سورۇندا تېزلا ھۆرمەت ـ ئىناۋەت تاپتى ـ دە، بۈگۈن ئاخشامدىن باشلاپ ئۆيمۇئۆي مېھمان بولۇشنىڭ يولىنى ئاچتى. ئولتۇرۇشنىڭ ئاخىرىدا بىر داڭلىق پىروفېسسور ئاغىنىسى ئۇنى دوستلىرى بىلەن قوشۇپ ئۆيىگە مېھمانغا تەكلىپ قىلدى.

نەمرۇد بىلىدۇ: ئەمدى ئۇنىڭ ئويلىغان پىلانلىرى ئەمەلگە ئېشىشقا باشلايدۇ. چۈنكى، مۇناسىۋەت دەۋرى — ئاغىنىدارچىلىق قىممەت تاپىدىغان ئاجايىپ دەۋر. ئۇ بۇ دەۋردە دوستلۇقنىڭ قەدىر - قىممىتىگە ياخشى يېتەلەيدۇ: دوستلۇقنى قاچان، قانداق يەردە ئەتىۋارلاش، قانداق يەردە ئۇنى چۆرۈۋېتىش لازىملىقىنىمۇ؛ كىملەرگە يېپىشىۋېلىپ قويۇپ بەرمەسلىك، كىملەرگە خائىنلىق قىلىش لازىملىقىنىمۇ ياخشى بىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن دوستلۇق مودا كىيىم، يېڭى مال، پۇللۇق ياكى كاسات تاۋار، ياكى بالداق پەلەمپەي، ياكى ئۆزى ئىسمىنى بىلمەيدىغان بىر خىل قورال. بۇ قورال بىلەن يۇقىرىغا يامىشىشقا، يامىشىپ چىقىۋېلىپ بۇ قورالنى تاشلىۋېتىشكە بولىدۇ: زېمىننىمۇ بىر چاغلاردا ئۇنىڭ دوستلىرى ئىچىدە ئىدىغۇ؟ ئۇنى نېمىشقا چۆرۈدى، ئۇ نېمە زىيان سالدى، بۇلارنى نەمرۇد ئويلاپمۇ قويمىدى. لېكىن، تويۇقسىزدىنلا تونۇشۇپ قالغان ئىبراھىم ئەزىزگە بولسا نېمە ئۈچۈن ئۆز سىڭلىسىنى تونۇشتۇردى ۋە ئۇنىڭ «ئاغىنە»لىكتىن كۆيۈ ئوغۇللۇققا ئۆزگىرىپ قېلىشىغا نېمىلەر سەۋەب بولغانلىقىنى ئەسلەپ قويۇش نەمرۇد ئۈچۈن ھېلىمۇ كۆڭۈللۈك:

— دادام كىم بولىدۇ دېدىڭىزا، ھە، بولدى بىلدىم، دادام دائىم سىزنىڭ دادىڭىزنىڭ گېپىنى قىلاتتى، — دېدى نەمرۇد يېڭىلا ئىچكىرىدە ئوقۇش پۈتكۈزۈپ ۋىلايەتلىك پارتكوم شۇجىسىغا تەرجىمان بولۇپ بۇ ناھىيەگە كەلگەن ئىبراھىم بىلەن زىياپەتتە تونۇشۇپ قېلىپ، — ئەكىلىڭ قولىڭىزنى، بىز ھازىردىن باشلاپ جان دوست!

ئۇ بۇ سۆز بىلەن دوستلۇقنىڭ مەنىسى ۋە ئەھمىيىتىنى شۇنداق ئىپادىلىدى: ئۇلارنىڭ پىكرى، مىجەزى، ئارزۇ - ئارمانلىرى تامامەن بىر، مانا بۇ بىرلىك ئۇلارنى بىر - بىرىگە مەڭگۈ ئايرىلماس قىلىپ باغلىغان. نەمرۇد ئۇزاقتىن بېرى مانا مۇشۇنداق بىرى بىلەن دوست بولۇش ئارزۇسىدا ئىدى. ئۇ

بوگۈن ئارزۇسىغا يەتتى. ئۇ يېڭى دوست بىلەن بەختلىك!
ئۇ چاغلاردا هازىرقىدەك «كالا ئوك» ياكى رېستورانلار يوق. تانسا ئويناشمۇ ئومۇملاشمىغانىدى. نەمرۇد دوستلىرىنى يىغىپ چاي بەردى، ئۇلار ئوغرىلىقچە هاراقمۇ ئىچىشتى، كېچىسى هاجىمنىڭ قەدىمكى قورۇ ـ جايىنىڭ ئىسكىلاتىدا گازۋاي لامپا يورۇقىدا گارمون چېلىشىپ، تانسا ئويناشتى. مانا، شۇ تانسىدا نەمرۇد ئۇچىنچى سىڭلىسى گۈلئايشەمنى ئىبراهىمغا تونۇشتۇردى. ئۇ چاغدا گۈلئايشەم ناهىيەدە توققۇزىنچى سىنىپتا ئوقۇيتتى. لېكىن، ئۇ ئون ئالتە ياشتا بولغىنى بىلەن نۇرغۇن رومانلارنى ئوقۇغان، شېئىرلارنى يادلىغان، ئۇسسۇل بىلەن ناخشىغا ئامراق، هېسسىياتچان قىز ئىدى. نەمرۇدنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن باشلانغان دوستلۇق ئۇلارنىڭ كەلگۈسى بەختىنىڭ باشلىنىشى بولۇپ قالدى. ئۇلار ئۈچ يىلدىن كېيىن توي قىلىشتى. بۇ ئۈچ يىل ئىچىدە ئىبراهىم نەمرۇد پەرەز قىلغاندىمۇ تېز ئۆسۈپ ئاۋۋال ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، كېيىن هۆكۈمەت ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن بۇجاڭى بولۇپ ئۆستى. بۇ چاغلاردا نەمرۇدنىڭ قەلبىدە دوستىغا نىسبەتەن زوقلىنىشتىن كۆرە هەسەت ئوتى كۈچلۈك بولدى. لېكىن، ئۇ ئىبراهىم ئەزىز بىلەن بولغان دوستلۇقنى چوڭ ـ چوڭ سورۇنلاردا يەنىلا ئاجايىپ سۆيەتلەر بىلەن شەرھلەيتتى.
شۇنداق، «دوستلۇق مېھرى» دېگەن سۆز ئۇنىڭغا ياد، ئۇ بۇ خىل سۆزلەرنى ئىشلىتىدۇ ـ يۇ، چۈشەنمەيدۇ؛ باشقىلاردىن تەلەپ قىلىدۇ ـ يۇ، باشقىلارغا بەرمەيدۇ: ئۇ بۇ سۆزنى ئىشلەتكەندە قارشى تەرەپنىڭ قەلبىدىن بۇ سۆزگە جاۋاب ئىزدىمەيدۇ، ئۇنىڭغا لازىمى دوست بولغۇچىنىڭ «مېھرى» ئەمەس، بەلكى «ئىستىقبالى». يەنى ئۇنىڭ يېقىن كەلگۈسىدە قانداق ئورۇنغا ئىگە بولالايدىغانلىقى. نەمرۇد ئادەملەردىكى بۇ

«ئىستىقبال» بەلگىسىنى ئالدىن كۆرۈشكە ماھىر. ئۇ قارشى تەرەپ بىلەن بىرلا قېتىم سۆزلىشىپ، ئۇنىڭ ئارزۇ ـ ئىستەكلىرىنى بىلىۋالالايدۇ، بۇ ئارزۇ ـ ئىستەككە ئېرىشىش ئۈچۈن قانداق يول بىلەن ماڭىدىغانلىقىنى سورايدۇ ـ دە، ئۇنىڭ تاللىغان يولىغا قاراپلا ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇش ياكى ئۇنىڭدىن يىراقلىشىش لازىملىقىنى دەرھال بەلگىلەيدۇ. مانا بۇ سەزگۈرلۈك ئۇنىڭدىكى تۇغما قابىلىيەت. بۇنداق قابىلىيەت باشقىلاردا. بولۇپمۇ ئاق كۆڭۈل ئادەملەردە ھەرگىز بولمايدۇ...

ئۇ زىياپەتتىن چىقىپ يەنە مېھمانخانىغا كەلدى، ئۇ يەردىن بىرنەچچە مۇھىم ئۆيلەرگە ئاۋۋال تېلېفون بەردى، كېيىن سوۋغا ـ سالام ئاپاردى. بۇ سوۋغا ـ سالاملار يېشىك ـ يېشىك ھاراق، ئېسىل تاماكىلار، مېۋە ـ چىۋە، قاق، بادام قاتارلىق نېمەتلەر بولسىمۇ، بۇ سوۋغىلار ئۇنىڭ «كۆڭلى» بولغانلىقى ئۈچۈن قارشى تەرەپنىڭ ھېسسىياتىدىن جاۋاب قايتۇرالايدۇ. نەمرۇد بۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە، ھەرقانداق ئادەم قارشى تەرەپتىن ياخشىلىق ياكى مەدھىيە تەمە قىلىدۇ. «تەمەسىز ئادەملەرمۇ بولىدۇ» دېگەن سۆزگە ئۇ ھەرگىز ئىشەنمەيدۇ. ئۇنىڭچە، بۇ ساختىپەزلەرنىڭ سۆزى. ساختىپەزلەر ئۆزلىرىنى ئالىيجاناب كۆرسىتىش ئۈچۈن ھامان مۇشۇنداق سۆزلەرنى ئويلاپ تاپىدۇ. ئىنسان تەمەدىن خالىي دېيىلسە بۇ گەپ ئىنسان غىزالانماي ياشىيالايدۇ دېگەنگە ئوخشاش كۈلكىلىك. باشقىلار ھېچبولمىسا سەندىن ئىللىق چىراي ياكى سالام ـ سەھەت تەلەپ قىلىدۇ. ئۇنداق بولمىسا باشقىلار ساڭا نېمىشقا قارايدۇ؟ ياكى نېمىشقا كۈلۈمسىرەيدۇ، ياكى قاپاق تۈرىدۇ؟ بۇنىڭ سەۋەبى ئاددىي: ئۇ سەندىن بىرنەرسە تەمە قىلىدۇ، ئۇنىڭ چىرايى، كۆزلىرى، ھەرىكەتلىرى بۇ تەمەخورلۇقنى ئاسانلا ئاشكارىلاپ قويىدۇ. ئىنسان تەمەدىن خالىي دېيىلسە بۇ گەپ نېرۋىسىدىن ئايرىلغان روھىي كېسەللەرگىلا توغرا كېلىدۇ...

ئاخىر ئۇنى ئىزدىگۈچىلەر يەنە شۇ مېھمانخانىدىن تېپىشتى، ئۇ غەرق مەست ھالدا بىرىگە تېلېفون بېرىۋاتقانىكەن.

— شۇنداق، بىر ئايدىن كېيىن سىزگە ئېنىق ئۇچۇرىنى بېرىمەن.

— تېزرەك بولسا ياخشى بولاتتى.

— ئۇنداق بولسا يېرىم ئاي، ماقۇل ئەمىسە، شۇنداق بولسۇن.

ئىشىك قېقىلدى. ئۆيگە ياش بىر يىگىت كىرىپ كەلدى.

— قاچان كەلدىڭ؟

— تۈنۈگۈن.

— ھە، نېمە گەپ؟

— ھاجىم ئاتام...

— ھە، ئاتامغا نېمە بوپتۇ؟

— ئەھۋالى ياخشى ئەمەس. سىلىنى دەرھال كەلسۇن دەيدۇ.

— ماقۇل، ھېلى.

ئۇ مېھمانخانىنىڭ ماشىنىسى بىلەن دوختۇرخانىغا يېتىپ كەلگەندە كوچا چىراغلىرى تولۇق يانغان، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ كەچكى سالقىن شامىلى كىشىلەرگە ئارام بېرىشكە باشلىغانىدى.

ئۆيگە ئىككى سىڭلىسى، ئانىسى ۋە بىرقانچە يېقىنلار كىرىۋالغاچقا ئۆي تېخىمۇ تىنچىق؛ تەر ۋە ئەتىر، يۈزماي پۇراقلىرى ئارىلىشىپ كەتكەچكە ئۆينىڭ ھاۋاسى قاڭسىق ئىدى.

ئەمرۇد سالامدىن كېيىن تەرىنى تۇردى.

— كەلسىلە، بېگىم، — دېدى نىساخان ھاجىم ئانا ئادەت تىلى بىلەن ئۆگەي ئوغلىغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ، — سىلىنى بىر كۈن ئىزدەتتۇق، بەك ئالدىراش ئوخشايلا،

يوللىرىغا قاراپ دادىلىرىنىڭ كۆزلىرى تۆت بولدى.

— دادامنىڭ ئەھۋالى قانداق؟ — دېدى نەمرۇد كۆزى بىلەن ئىچكىرىكى ئۆينى شەرەت قىلىپ، — ئاسما ئوكۇلدا ئوخشىمامدۇ؟

ئۇ ئۆگەي ئانىسىنىڭ سۆزلىرىگە، ئىككى سىڭلىسىنىڭ كۆز يېشىغا پەرۋا قىلماستىن ئىچكىرىگە ماڭدى. ئىچكىرىكى ئۆيدە ھاجىم قوللىرىنى تاشلاپ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ ئوڭدا ياتاتتى.

نەمرۇد ئاتىسىنىڭ كارىۋىتى ئالدىدا يۈكۈندى ـ دە، دەرھال كۆزلىرىگە ياش ئالدى. ئۇ بۇ خىل بىچارە ـ مىسكىنلىك رولىغا ئۇستا ئىدى، ئۇنىڭ كۆز يېشى خالىغان ۋاقتىدا كۆز چاناقلىرىدا پەيدا بولاتتى ۋە ئۇنچە ـ مەرۋايىتقا ئايلىناتتى.

— دادا، — دېدى ئۇ تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ئاتىسىنىڭ ئورۇق، قۇۋۋەتسىز، تومۇرلىرى بۆرتۈپ چىققان سانسىز قورۇقلار بىلەن بېزەلگەن قولىغا سۆيۈپ تۇرۇپ، — مېنى كەچۈرۈڭ، دادا!

ھاجىم كۆزلىرىنى تەستە ئېچىپ يېنىغا قاراپ قويدى ـ دە، بىلىنەر ـ بىلىنمەس كۈلۈمسىرەپ قويۇپ پىچىرلىدى:

— بىلىمەن، كېرەك يوق، شۇجى بالام.

ئۇ «شۇجى» دېگەن سۆزنى تولىمۇ تەستە، تولىمۇ سوزۇپ، ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالدى.

نەمرۇد ئورنىدىن تۇرۇپ دادىسىنىڭ خۇشاللىق جىلۋىسى پەيدا بولغان چىرايىغا تىكىلىپ قارىدى:

— ئاخىر قارار بوپتۇ ـ دە، دادا، سىزگە رەھمەت! — «رەھمەت»نى ئۇ بۇ قېتىم چىن كۆڭلىدىن ئېيتتى. ئۇنىڭغا مەلۇم: ئۇنىڭ ۋىلايەتلىك پارتكوم سىياسىي قانۇن مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا ئۆسكەنلىكى مۇشۇ ئاتىسىنىڭ ئىناۋەت ـ ھۆرمىتىدىن بولغان. چۈنكى، ھاجىم كېسەل بولۇپ ياتقاندا كۆپ ئوغۇللىرى ۋە باشقا تونۇش ـ بىلىشلىرى ئارقىلىق

مۇناسىۋەتلىك باشلىقلارغا مۇشۇ ئوغلىنىڭ ئىشى توغرىسىدا نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىگەن. بولۇپمۇ ئىبراھىم ئەزىز بىلەن تۇردى كېرەمگە كۆزۈم يۇمۇلماستا مۇشۇ بالامنىڭ ئۆسكەنلىكىنى كۆرسەتمىسەڭلار مەن سىلەردىن ئىككى دۇنيالىق رازى ئەمەسمەن، دەپ پوپوزا قىلغانىدى. كۆيۈ ئوغۇللار بۇ ئىشتا پۇتۇن ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ ھاجىمنى رازى قىلىشقا بەل باغلاشقانىدى.

ھاجىم كۆزلىرىنى قايتا ئاچمىدى. نەمرۇد پۇتىنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ تاشقىرىقى ئۆيگە چىقتى.

— ئوبۇلغازى ئۆكىلىرىغا رەھمەت دېسىلە، ئاكا، — دېدى گۇلجامال ئالدىراپ سۆزلەپ.

— شۇجى كۈچ چىقارمىسا كادىرلار ئىدارىسىنىڭ نېمىگە كۈچى يېتەتتى؟ تۇردى كېرەمگە رەھمەت دېسىلە، — دېدى گۇلشەرىخان سىڭلىسىغا ئالىيىپ قويۇپ، — مانا ئەمدى بىزنىڭ ئۆيدە ئىككى شۇجى، بىر ۋالىي پەيدا بولدى. دادامنىڭ كېسىلى تېز ساقىيىدىغان بولدى!

— كادىرلار ئىدارىسى بولمىسا ھېچ ئادەم ئۆسەلمەيدۇ، ئاچا، سىلىمۇ تازا بىلمەيدىكەنلا!

— شۇجى بولمىسىچۇ؟

— كادىرلار ئىدارىسىچۇ؟

ئۇلار يەنە تالاشقىلى تۇردى. ئۇلارنىڭ تالاش - تارتىشى قانداق ئاخىرلىشاتتىكىن، توساتتىن ھاجىم يەڭگىل يۆتەلدى. ئۇلار جىمىپ قېلىشتى. بۇ يۆتەل چاقىرىق، شۇڭا ئۆيگە ئۇلارنىڭ ھەممىسى كىرىشتى. ھاجىم ئوغلىغا لاپ قىلىپ قاراپ قويدى - دە، ئايالىلارنى قولىنىڭ كەينى بىلەن چىقىپ كېتىشكە شەرەت قىلدى. ئايالار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئوغلىغا يەنە بىر قېتىم قاراپ قويدى. ئوغلى ئۇنىڭ قولىنى ئىككى ئالىقىنى ئارىسىغا ئېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ھاجىم ماغدۇرسىز، رەئىسپ ئاۋازدا ھەر بىر سۆزنى دانىمۇ دانە قىلىپ

تۆۋەندىكىلەرنى دېدى:

— پەيغەمبىرىمىز جان ئۈزۈش ئالدىدا جەبرائىلغا مېنىڭ جېنىمنى تازا قىيناپ تۇرۇپ ئېلىڭلار، پۈتۈن ئۈممەتلىرىمنىڭ ھەممە ئازابلىرىنى مەن تارتاي، ئۈممەتلىرىمنىڭ جېنىنى قىينىماي ئېلىڭلار دەپ يالۋۇرغانىكەن، پەرىشتىلەر: «جاننى خۇدانىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئالىمىز، ئىگەمنىڭ بۇيرۇقىسىز بىز پاشىنىڭمۇ جېنىنى ئالالمايمىز، سىلىنىڭ جانلىرىنى خۇدانىڭ بۇيرۇقى بويىچە خېمىردىن قىل سۇغۇرغاندەك تۇيدۇرماي، ئاستا ئالىمىز، ھەتتاكى سىلىگە تۇيدۇرماي ئاستا ئالىمىز» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ پەيغەمبىرىمىز خۇداغا نالە قىلىپ: «ئاھ، ئازاب - زۇلۇم ئۈممەتلىرىمگە قالىدىغان بولدى» دەپ زارلاپتىكەن، شۇڭا بىز ئازابلىنىپ جان ئۈزىمىز، بالام!

— ياق، دادا، سىلى تېخى ئۇزاق يىل ياشايلا!

دادىسى ئۈنىڭغا راستتىنلا ئۆلۈغ، بەلكى يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ پەيغەمبىرى بىلىنىشكە باشلىدى. «ئۇ پەيغەمبەر بولمىسا، نېمىشقا مېنىڭ دادام نېمىنى تىلىسە خۇدايىم ئۇنىڭغا شۇنى بېرىدۇ؟ — دەپ ئويلىدى نەمرۇد بىردىنلا چۈشىنىكسىز بىر كۈچنىڭ قولىغا ئايلىنىپ، — نەچچە قېتىم قىلتاقتا چۈشتۇم، نەچچە قېتىم رەسۋاالاشتىم، يەنە نەچچە قېتىم ئاپەت بىلەن ئېلىشتىم... ئىشقىلىپ مۇشۇ دەۋرنىڭ ھەممە پالاكەتلىرى بىلەن يۈزلەشتىم. ھەرقېتىمدا بىر غايىب كۈچ مېنى قۇتۇلدۇردى. ھىمايىلىك بولۇشنىڭ لەززىتىنى يېتەرلىك تېتىدىم. پالاكەتتىن قۇتۇلۇپ ھەرقېتىم بىر يېڭى ئارمان پەللىسىگە ياماشقىنىمدا يەنە شۇ غايىبانە كۈچ مېنى قولتۇقۇمدىن يۆلىدى، قولۇمدىن تارتتى. يۆلەندىم، تارتىلدىم، لېكىن، بېسىلمىدىم، دەسسەلمىدىم. ماڭا ھىمات بولۇۋاتقان بۇ كۈچ نېمە؟ بۇ مېنىڭ دادام. نەق مۇشۇ ۋاپادار، ئابرۇيلۇق، لېكىن بىز بىلەن مەڭگۈلۈك خوشلىشىشقا كۆڭلى ئۇنىمايۋاتقان ئادەم.»

ئۇ دادىسىنىڭ قوللىرىنى يوزىگە ياقتى، سۆيدى. ئۇ بۈگۈن سىياسىي قانۇنغا مەسئۇل بىر رەھبەر. رەھبەر بولغاندىمۇ تېخى ئەڭ چوڭ ئورۇننىڭ — پارتكومنىڭ رەھبىرى. ئۇ بۇنداق چوڭ ئۆزگىرىشنىڭ بولۇشىنى ئويلاپمۇ باقمىغاندۇ؟ راست، ئۆز ۋاقتىدا تۇرمىدە ياتقان، مەدىكارچىلىق قىلىپ يۈرگەن، ھەتتا پۈتۈن ھاياتىنى يەرگە سەرپ قىلىدىغان دېھقان بولۇشقا رازى بولۇشقان نۇرغۇن ئادەملەر مۇشۇ يىللاردا پارتىيەگە كىردى، چوڭ – چوڭ ئورۇنلاردا رەھبەرمۇ بولدى. ئۇلار بولالىغانىكەن، نەمرۇدنىڭ بولالىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. لېكىن، ئۇ كەينى – كەينىدىن بىرنەچچە قېتىم رەسۋالاشقان ئىدىغۇ! بۇ ئىشلاردىن قاچان يەكۈن چىقىرىلىپ، ئۇ قاچان ئاقلاندى؟ ئۇ مانا ئەيىبلەنگۈچىدىن، باشقىلارنى جازالىغۇچى، ھۆكۈم قىلغۇچىغا ئايلاندى. ئۇ ئەركىن نەپەس ئالدى – دە، ئۆزىنى ئەندىشىگە سالغان ئىشلارنى ئەسلىدى: ئىبراھىم ئەزىز ۋىلايەتلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولۇپ يۈرگەندە ئۇنىڭ تەستىقى بىلەن قانچىلىك پۇل ھەل قىلىپ قانچىلىك پايدىغا ئېرىشتى؟ ناھىيەنىڭ يۈك – تېرىسىنى شەخسىلەرگە سېتىپ بېرىشتە ئېرىشكەن پايدىچۇ؟ بۇنىڭ ئۈچۈن تۆردى كېرەم ناھىيە ھاكىملىقىدىن مۇئاۋىن شۇجىلىققا چۈشۈپ قالدى. قاسىم قۇربان ناھىيەنىڭ چارۋىچىلىقىغا مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىم بولۇپ تۇرغان يىللاردا ئۇنىڭ تەستىقى بىلەن شەخسىي مال بوردىغۇچىلارغا ئەرزان باھادا سېتىلغان قويلارچۇ؟ بۇ قويلارنىڭ ھەربىرىدىن يىگىرمە كويچەندىن ھېسابلاپ ئالغان بىرنەچچە تۈمەن پايدىسىچۇ؟...

ئۇ تەپتىش ئورۇنلىرىغا يوقىرىقى ئىشلار ئۈستىدە سۇنۇلغان ئەرز – شىكايەتلەردىن ئەمدى قۇتۇلغانلىقىنى ئويلاپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى.

لېكىن، نەس باسقان ھېلىقى دولقۇن دېگەن ئاغىنىسىدىن قۇتۇلمىقى تەس. ئۇ دوستىدىن بىراقلا ئەشەددىي دۈشمىنىگە

ئايلاندى. ئۇنىڭ دۈشمەنلىكى بۇ يېڭى مەتسەپ بىلەن ئاخىرلاشمىسىچۇ؟

نەمرۇد ئۇرۇمچىدىن ئايروپىلاندا كېلىۋېتىپ هازىرقى ئايالى قۇندۇز بىلەن تونۇشۇپ قالدى. قۇندۇز بىر ئالىي مەكتەپنىڭ ئىككىنچى يىللىق ئوقۇغۇچىسى ئىدى. ئۇلار ۋىلايەتتە بىللە تانسىغا باردى، تانسىدىن كېيىن نەمرۇد قىزغا نىمىلەرنى دېدىكىن، ئارىدىن ئىككى ئاي ئۆتكەندە قىز تۇيۇقسىز ناھىيەدە پەيدا بولدى ـ دە، نەمرۇددىن دەرهال ئۆزى بىلەن توي قىلىشنى، ئۇنداق بولمىغاندا ھەرقانداق رەسۋاچىلىقتىن قورقماستىن جار سالىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئەمدى ئەمرىدىكى ئوقۇتقۇچى ئايالنى بىر ئامالاپ قويۇۋېتىش كېرەك. ئىككى باللىق ئايالغا قانداق سەۋەب كۆرسىتەلىسۇن؟ نەمرۇدنىڭ بۇنداق چاغدا ئەقلى ئاجايىپ ئىشلەيدۇ ـ دە، ئۇ ئاغىنىسى دولقۇن بىلەن «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى»دا يېرىم كېچىگىچە ھاراق ئىچتى. ئاخىر دولقۇن ھوشىنى بىلمەيدىغان ھالغا چۈشتى. ئۇ دولقۇننى يېرىم كېچىدە ئۆيىگە ئەكەلدى. ئۇلار يېتىپ قېلىشتى. ئەتىگەنلىكى قۇندۇز چۆچۈپ ۋارقىرىدى، ئۇنىڭ يېنىدا دولقۇن ياتاتتى. نەمرۇد يوق. ئايال نېمە قىلارىنى بىلمەي، ئۆلۈكتەك ئۇخلاۋاتقان دولقۇننى سىلكىدى:

— رەسۋا، تېز يوقال!

بۇ چاغدا نەمرۇد موتوسىكلىت بىلەن سىرتتىن كىردى ـ دە، ئايالىنىڭ نالە ـ پەريادلىرىغا زەھەرلىك كۈلكىسى بىلەن جاۋاب بېرىپ:

— مەن سېنىڭ مۇشۇنداق قىلىدىغىنىڭنى ئاللىقاچان بىلگەن! — دېدى ـ دە، ھاجىمنى نەق مەيدانغا باشلاپ كىردى. ھاجىم يالىڭاچ ياتقان دولقۇنغا بىرلا قارىدى ـ دە، يەرگە تۈكۈرۈپ ئۇندىمەي چىقىپ كەتتى.

دولقۇن ھوشىغا كەلگەندە ئۇنىڭغا بىرىنىڭ ئۆيىنى بۇزدى

دېگەن جىنايەت ئارتىلىپ بولغانىدى، ئۇ ئىككى يىل تۈرمىدە يېتىپ تېخى يېقىندىلا قىساس تىغىنى بىلەپ تۈرمىدىن قايتىپ چىقتى. نەمرۇد قۇندۇز بىلەن توي قىلدى، توي قىلىپ بەش ئايدىن كېيىن تۇغۇلغان ئوغلىغا ھېچكىمدە يوق بىر ئىسىمنى قويدى. بۇ بالىنىڭ ئىسمى شەددات ئىدى. بۇ گەپنىڭ مەنىسى تۇگۇل، قايسى مىللەتنىڭ ئىسمى ئىكەنلىكىنى ھازىرغىچە ھاجىمدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن قۇندۇز ھەرقانچە سەزگۈر بولغىنى بىلەنمۇ نەمرۇدنىڭ «مايماق ئىز»لىرىنى بايقىيالمىدى. ئەمما، ئۇنىڭ قەلبىنى كۈنچىلىك، گۇمان ـ نەپرەت ئەسىر قىلىۋالغان. ئۇ ھامان بىر كۈنى بىر كۆڭۈلسىزلىكنىڭ بولۇشىغا تەييارلىق قىلىپ كەلمەكتە. بۇ خەتەرلىك ئايالنىڭ قىساس خەنجىرىمۇ ھازىرقى يېڭى مەنسەپ بىلەن يوقىلارمۇ؟ ئۇنىڭ تاشلىۋەتكەن ئايالى ئالتىگە، دوستلىرى ئون نەچچىگە يەتتى. ئۇلارنىڭ غەزەپ ـ نەپرەتلىرىگە ھەمدەرد بولغۇچىلارنى قوشقاندا بىر ناھىيەدىلا ئۇنىڭ بىلەن دۈشمەنلىشىپ يۈرگەنلەر يۈزدىن ئاشىدۇ. بۇ سانغا زېمىنىنىڭ ئادەملىرى قوشۇلدى. ئابلا يانتاقنىڭ ئاغىنىلىرىمۇ ئابلانىڭ پېشكەللىككە يولۇققانلىقىنى نەمرۇددىن كۆرۈشمەكتە، ناۋادا ئۇلارمۇ ھېلىقى كۆپىيىۋاتقان سانغا قوشۇلسىچۇ؟ بۇ كۆپىيىۋاتقان ئادەم تىزىملىكىمۇ ھازىرقى يېڭى مەنسىپى بىلەن يوقىلارمۇ، ئازىيارمۇ؟ ياكى كۆپىيەرمۇ؟

— ئۆلمەيمەن دېسەڭ تۇغۇلما دېگەن گەپ بار، — دېدى ھاجىم تەستە مىدىرلاپ قويۇپ، — مەن ئەزرائىلنى كۈتۈپ ياتىمەن، بالام نەمرۇد، مەندىن كېيىن قالساڭ سېنىڭ دۈشمىنىڭ كۆپىيىدۇ، سېنى ھەتتا سىڭىللىرىڭ، كۈيئوغۇللىرىڭ، مۇنۇ ئۆگەي ئاناڭ، ھەتتا ئىنىڭ قۇددۇسمۇ ياخشى كۆرمەيدۇ. مەندىن كېيىن قالساڭ ئۇلار سېنىڭ دۈشمەنلىرىڭ تەرىپىگە ئۆتىدۇ. شۇڭا، سېنى قوغدايدىغان بىر

كۆچ بولۇشى كېرەك. بۇ كۆچ مەنسەپ ـ ھوقۇق. بالام، مەنسەپ ـ ھوقۇقنىڭ دوستى كۆپ، ھىمايىچىلىرى كۆپ بولىدۇ. شۇڭا كۆزۈمنىڭ تىرىكىدە ساڭا بۇ مەنسەپنى ئېلىپ بەردىم. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاز پۇل، ئاز كۈچ كەتمىدى. مەن بىرلىرىگە يېلىندىم، بىرلىرىگە دوق ـ پوپوزا قىلدىم. بىرلىرىنى سېتىۋالدىم، بىرلىرىنى ئالدىۋالدىم. سەن ئۈچۈن ھەممىنى قىلدىم، بالام. ئەمدى سەن بۇ ھوقۇقنى چىڭ تۇت. چىڭ تۇتۇش ئۈچۈن ئېھتىياتچان بول، سەزگۈر بول، دۈشمەنلىرىڭگە مۇشت تەڭلىمە، سەن ئۈچۈن باشقىلار مۇشت تەڭلىسۇن. ھەتتاكى مۇشت ئېتىشقا توغرا كەلگەندىمۇ قول كۆتۈرمە، باشقىلارنى مۇشت كۆتۈرگۈز. ئۆزۈڭ ئۈچۈن جان پىدا بولىدىغانلارنى كۆپەيت. بۇلار تۆپەڭدىمۇ، ئىككى يېنىڭدىمۇ، تاپىنىڭ ئاستىدىمۇ بولسۇن. ئابلادەك ئادەملەرنى ئۇرغۇزغىنىڭ ئەخمەقلىقىڭ. نېمىشقا ئابلانىڭ قولى بىلەن زېمىننى ئۇرالمىدىڭ؟ دۇرۇس. ئابلا تۈز كۆڭۈل، خالىس بىچارە. بۇنداقلارنى ئۆزۈڭگە قول قىلىۋالساڭ، ئۇلار سېنىڭ جېنىڭغا جان، تېنىڭگە تەن بولالايدۇ، بالام. سەمىمىي ـ سادىقلارنى نېمىشقا قول قىلغىلى بولمايدىكەن؟ سادىق ئادەمنى قول قىلىۋالساڭ ئۇلارنىڭ بىرى سېنىڭ پۇلغا سېتىۋالغان كالتەكچىلىرىڭنىڭ ئونىغا تەڭ كېلىدۇ، بالام. ئىبراھىممۇ، تۇردى كېرەممۇ سەمىمىي ـ سادىق ئادەملەر. لېكىن، ئۇلار مېنىڭ دېگىنىمنى قىلىدۇ. مەن ئۇلارنى ھەرقانداق ئىشقا سالالايمەن. بەزىدە خالاپ، بەزىدە خالىماستىن بولسىمۇ ئۇلار مېنىڭ دېگەنلىرىمنى قىلىدۇ. خاتا قىلىۋاتقىنىنى بىلىپ تۇرۇپ بولسىمۇ مەن ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ، سەۋەبى، سەمىمىي ـ سادىقلار كۆڭۈلچەك كېلىدۇ، بىرىنىڭ كۆڭلىنى قايتۇرۇشنى خالىمايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆڭۈلچەكلىكى ئۇلارنىڭ چوڭ ئەيىبى، نېمىشقا سەن بۇ ئەيىبىدىن پايدىلىنالمايسەن؟ بالام نەمرۇد، ساختىپەزلەر ھازىر كۆپىيىپ كەتتى. ئۇلار بازاردىكى ساختا

ماللاردەك تولا. ئۇلاردىن پايدىلان، لېكىن ئۇلارنى يېنىڭدا ئۇزاق
ساقلىما. ئەرزان كىيىمدەك پات ـ پات ئالماشتۇرۇپ تۇرغىن.
يەنە بىر گەپنى ئېسىڭدە تۇت، ھەممىلا ئىشقا پۇل بىلەن
ھوقۇقنى ئىشلىتىۋەرمە. ئەقىلنى كۆپرەك ئىشلەت. ھازىرقى
دەۋر مۇناسىۋەت دەۋرى. مۇناسىۋەت دەۋرى ئەقىل ـ پاراسەت
دەۋرى دېگەن سۆز. كىم بىلەن قايسى ئىش تېزرەك پۈتىدۇ،
كىملەردىن نېمىلەردە نەپ تېگىدۇ؟ دېگەن مەسىلىنى دائىم
ئويلا، بىكار بولساڭلا ئويلا. ئادەملەرنىڭ مىجەز، تەمە،
ئارزۇلىرىنى قۇرئان يادلىغاندەك يادلا. كىملەر ماختاشقا،
كىملەر قورساققا، كىملەر ئويۇن ـ تاماشىغا، كىملەر
خۇشامەت، سوۋغا ـ سالامغا ئامراق؛ كىملەر نېمىلەردىن،
كىملەردىن بىزار ئىكەنلىكىنى بىل. ئۇستۇڭدىكى مۇھىم
ئادەملەرنىڭ دۈشمەنلىرىگە يوشۇرۇن تۇيدۇرماستىن زەربە
بەرگىن. ئەلۋەتتە سەن بۇنى دوكلات قىلمىساڭمۇ باشلىقىڭ
بۇنى سېزىۋالالايدۇ، بالام. قارىماققا كۈلۈپلا تۇرىدىغان، سىلىق
كەمتەر، كەم سۆز، مۇلايىم بول، ئەمما سەن ھەقىقىي «نەمرۇد»
بول، قەھرى ـ غەزىپىڭنى تىللىرىڭدا كۆرسىتىپ تۇرىدىغان
زەھەرلىك يىلان بولما.

بوۋاي ھارغىنلىق بىلەن كۆزىنى يۇمدى. نەمرۇد دادىسىنىڭ
سارغىيىپ، نۇرسىزلانغان چىرايىغا قارىدى: ھاياتىدا زادىلا
ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىمىغان، ھەرقانداق ۋاقىتتا مەقسىتىگە
يېتەلەيدىغان ئادەم بۈگۈن ئۆز پاراسىتىنى كۆرسىتەلەيدىغان
مەيدان تاپقان. ئۇ ئادەملەر ئارىسىدىن كېتىش ئالدىدا ئۆز
كۆڭۈل بايلىقىنى مۇنۇ بەڭباش ئوغلىغا مىراس قىلىپ
تاپشۇرماقتا. ئۇ نېمىشقا ئاكىسىغا ياكى ئىنىسىغا ئەمەس،
ئۆزىگە بۇ مىراسنى تاپشۇرىدۇ؟ ئوغۇللارنىڭ چوڭى ئارزۇلۇق،
كىچىكى ئەركە چوڭ بولىدۇ، ئوتتۇرانچىسى ئەقىللىق بولىدۇ
دېگەن سۆز راست ئوخشىمامدۇ. كۆڭزىمۇ «كۆك لاۋئېر»
(ئىككىنچى ئوغۇل)، لېنىنمۇ ئىككىنچى ئوغۇل ئەمەسمىدى،

ماۋجۇشى، ماركسلار قانچىنچى ئوغۇل بولغىيتىكىن؟... ئاتىسى ئۆزىنىڭ جەمئىيەتكە يايغان مۇناسىۋەت تورىنى يىغماقچى. بۇ تورنى ئەمدى ئۇنىڭ ۋارىسى، تۆرىخان ھاجىم ئۆزى ئىسمىنى قويغان ئۇمىدلىك نەۋرىسى نەمرۇد قايتىدىن يايىدۇ. ئۇنىڭ تورىغا نېمىلەر چىقاركىن، بۇ ئۇنىڭ كەلگۈسى، بۇ ئۇنى كۈتۈپ تۇرغان ئىستىقبال.

بوۋاي قورۇغان لەۋلىرىنى تامشىدى، ھاجىم ئانا سىرتتىن ئىرغاڭلاپ كىرىپ كەلدى ـ دە، بوۋايغا چاي ئىچۈردى.

ـــ دادىلىرى چارچىدى ئېھتىمال، ـــ دېدى ئانا ئۆگەي ئوغلىغا نارازى ۋە قىزغىنىش بىلەن قاراپ قويۇپ. ئۇ بوۋاي ئۆزىنىڭ ھېلىقى سىرلىق ساندۇقىنىڭ ئاچقۇچىنى مۇشۇ يوگەنسىز بالىسىغا بېرىدىغان بولدى، دەپ ئەنسىرەپ ئولتۇرغانىدى. شۇڭا، قاپاقلىرىنى سوزۇپ نارازىلىقىنى يوشۇرماستىنلا، ـــ ئەمدى ھاجىم ئارام ئالسۇن، سۆزگە تۇتمىسىلا، بېگىم، ـــ دېدى.

ھاجىم كۆزىنى لاپ قىلىپ ئاچتى ـ دە، ئايالىغا ئالىيىپ قويۇپ قولىنىڭ كەينى بىلەن سىرتنى شەرەت قىلدى ـ دە:

ـــ دېمىسەڭمۇ ئارام ئالىمەن، مەڭگۈلۈككە ... ـــ دېدى.

ھاجىم ئانا قىزارغان كۆزلىرىنى ھۆل ياغلىقى بىلەن ئېرتقان پېتى، مىسكىن دۈمچىيىپ تاشقىرىغا ماڭدى.

ـــ بالام نەمرۇد، ـــ دېدى ھاجىم ئوڭ يېنىغا ئۆرۈلۈپ، ـــ بالىلىرىمنىڭ ئىچىدە ئوڭلۇقىمۇ، بىلىملىكىمۇ، ئەقىللىقىمۇ سەن. ئەقىللىق بولغاچقا دائىم مايماق دەسسەيسەن. ئاكاڭ قۇببەس ئىتائەتتىن باشقىنى بىلمەيدۇ. ئىنىڭ قۇددۇس ھېساب ـ كىتابتىن باشقىغا يارىمايدۇ. ئۈچ سىڭلىڭ ئۈچ شاش ئاتنىڭ دۈمبىسىگە مىنىكلىك. ھازىرغىچە بۇ ئاتلار مەن سىزغان سىزىق بىلەن مېڭىپ كەلدى. بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بۇ ئاتلار دۈمبىسىدىكى خوجايىنلىرىنىڭ بۇيرۇقىدا بولىدۇ. لېكىن، سىڭىللىرىڭ ساڭا ئۈچ. سەن ئۇلارنىڭ ئابرۇيىنى ئايىمىدىڭ،

ئۇلار ئۇچۇن ئۆز جامائەتتى ئارىسىدىكى ئابرۇي ــ ئاتاق جېنىدەك قىممەت. ئاياللار توپلانسىلا سىنىڭ شىكايىتىڭ بولار ئىمىش. ئاياللار ئاياللارغا ھېسداشلىق قىلىدۇ. سىنىڭدىن خېتىنى ئالغان ئالتە ئايالنىڭ ھەممىسىلا بىگۇناھ، ئوبدان ئاياللار. ھەربىرىگە ئوندىن ئايال قانات ياپسا ئاتمىش ئايال دېگەن سۆز. ئاتمىش ئايال ئەمەس، ئالتە ئايال ۋالاقشىسىمۇ بۇ كىچىككىنە ناھىيە ۋاڭ ــ چۇڭغا تولىدۇ. مەن ئۆز ۋاقتىدا ئاچچىقلانسام، سەن «دادامۇ ئون ئىككى قېتىم ئۆيلەنگەن ئىكەنغۇ» دەيسەن. شۇنىڭدىن كېيىن ناشايان گەپ ئاڭلىماي دەپ ساڭا گەپ قىلمىدىم. ئەمما، ئەمدى دېمىسەم بولمايدۇ. ئەمدى ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال. سىڭىللىرىڭ بىلەن چىقىش. ئاياللارنىڭ ۋاڭ ــ چۇڭى پادا كالىنىڭ چاڭ ــ توزىنىغا ئوخشايدۇ. پادا كالىنىڭ ئايىغى تىنچىغاندىن كېيىن بۇ چاڭ ــ توزانمۇ يوقىلىدۇ. بىر مەھەل سەۋر قىلساڭ ئايال خەقنىڭ ئاغزىمۇ بېسىلىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئالماقمۇ ئوڭاي. ئۇلارنىڭ كۆڭلى ئۆچكە يېغىدەك تېز ئېرىپ، تېز توڭلايدۇ، بالام.

ئەمدىكى گەپ كىچىك سىڭلىڭ گۇلنازدا. ئۇنىڭ پەيلى يامان. ئۇنىڭ ماڭا قاتتىق ئۆچمەنلىكى بار. زېمىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ كۆلگە ئايلانغان كۆڭلى قايتىدىن چوغ بولدى. ئۇ قىساس ئۇچۇن ھەرقانداق يامانلىقتىن قايتمايدۇ. ئېرى ئابلا بىلەن زېمىننىڭ بىر تاياق بىلەن زەخىملەنگەنلىكىگە ئۇنىڭ ئەقلى يەتمىدى دەمسىنا؟ زېمىننىڭ ئىشىنى ئىبراھىم ئەزىز بىلەن تۇردى كېرەملەرگە تاپشۇردۇم. لېكىن، سىڭلىڭنى ساڭا تاپشۇردۇم، بالام. ئەقىل بىلەن ئىش قىل. ھەرگىزمۇ بىخەستەلىك قىلما، بالام! زېمىننىڭ ماڭا بەرگەن زەربىسى مېنى ئەجىلىمدىن ئون يىل بۇرۇن ئىگەمنىڭ ئالدىغا يوللىدى. قىساس ئالىمەن دېسەڭ مانا شۇنىڭدىن ئالغىن، بالام.

ھاجىم بۇقۇلداپ يىغلىدى، نەمرۇد ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى

سوْرتتى. ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىمۇ ئاتىسىنىڭ يۈزىگە تامدى. ئۇ قوشۇلغان ياشلارنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن:

— خاتىرجەم بولسىلا، دادا، ئىبراھىم پەيغەمبەرنىڭ پىچىقى ئۆتمىگەن ئۇ قۇربانلىق مېنىڭ پىچىقىمدىن قۇتۇلالمايدۇ! — دېدى.

2

ھاجى قۇددۇس بىرىنچى قېتىم ئۆز قېرىندىشىغا ئاسىيلىق قىلدى. بۇ ئاسىيلىق ئۇزاق ئويلىنىش، نەچچە قېتىم ئىككىلىنىش ۋە ئاخىرىدا ئىنسانىي خىسلەتكە تەسلىم بولۇش بەدىلىگە كەلدى. نەمرۇد ئەتەي جېدەل چىقاردى، ھازىر ئېنىقلاندىكى ئابلا يانتاقنى ئۇرغۇچىمۇ نەمرۇدنىڭ ئادىمى بولۇپ چىقتى. ئۇ «ئاتا قىساسى» دېيىلگەن مەسىلىدىمۇ زېمىننىڭ ئەيىبىنى تاپالمىدى. زېمىن ئۇنىڭغا ئاتىسى بىلەن بولغان سۆھبەتنى ئەينەن دەپ بەردى. «ئاتامغا نېمە كەم، — دەپ ئويلىدى ئۇ ئاخىر، — ئاشۇ ئاتىسىدىن قالغان قورۇ - جاي بىلەن باغلىرىنى ھىيلە بىلەن قولىغا كىرگۈزمىسە نېمە بولاتتى؟ مەن پۇلغا سېتىپ ئېلىپ بەرسەممۇ بولاتتىغۇ. نېمىشقا ھەدېسىلا قىرىق سەككىز ئېغىزلىق ئۆي، مۇنچە توپ مېۋىلىك دەرەخ، مۇنچە توپ تېرەك، مۇنچە مو باغ، دەپ قولدىن كەتكەن دۆلىتىنىڭ ھېسابىنى قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆز ۋاقتىدا ئاتام بۇ قورۇ - جاي بىلەن نەچچە يۈز تۇياق قوي، نەچچە قوتان كالا، قىرىق نەچچە تۆگە، سەكسەن ئېشەك، قىرىق ئات، ئەللىك سەر ئالتۇن، ئۈچ يۈز سەر كۈمۈشنى ئۆز ئىختىيارىي بىلەن دۆلەتكە تەقدىم قىلغان، بۇ بايلىق ھېسابىغا (ئىلغار زات) دېگەن نامغا ئېرىشىپ، سىنىپىي كۈرەشنىڭ ھەممە بوران - چاپقۇنلىرىدا زەربىلەردىن ساقلىنىپ كەتتىغۇ. ئەمدى ھۆكۈمەت سىنىپىي كۈرەش ئاخىرلاشتى دېۋىدى،

ئاتامنىڭ كونا ھېسابىنى كوّتورۇپ چىققىنى نېمىسى؟» دەپ ئويلىدى.

ئۇ ئاتىسى ئۈستىدىكى بۇ پىكرىنى چوڭ كۆيۈ ئوغۇل تۇردى كېرەمگە يۇرىتتۇدى، تۇردى كېرەم دەرھاللا:

— ئاتىمىزنىڭ دېگىنىنى قىلمىساق باش ئاغرىقىدىن قۇتۇلالمايمىز دېسىلە. بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق خىيالدىن ئۆزلىرىنى تارتسىلا! — دېدى.

قاسىم قۇربان بىلەن ئوبۇلغازىلار قۇددۇسنىڭ «دادامغا نەسىھەت قىلايلى» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ دەرھاللا:

— ئىسيان كۆتۈرەي دەملا؟

— پىشقان ئاشنى ئىت يالىقىغا تۆكمەكچىمۇ؟ — دېيىشتى.

ئۇ ئاخىر ئاكىسى قۇببەس شياۋجاڭغا بۇ پىكرىنى ئېيتتۇدى، ئاكىسى ئۆرە ياقا چاپىنىنىڭ يۇقىرىقى تۈگمىسىنى دەرھال يېشىپ:

— ئۇكام، قاچاندىن باشلاپ ھەقىقەتچى بولۇپ قالدىڭ؟ — دەپ سورىدى. قۇددۇس ئاكىسىنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ:

— سىلى قاچاندىن باشلاپ ھەقىقەتكە كۆز يۇمىدىغان بولۇۋالىلا، ئاكا؟ پارتىيە مەكتىپىدە ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى ئەمەلىيەت دېگەن نەزەرىيەنى ئۆتكەنلا! — دېدى.

قۇببەس يەنە بىر تۈگمىسىنى يېشىپ ئىنىسىغا گۆلەيدى:

— ئۇكام قۇددۇس، ئۇنتۇما، بىزنىڭ ئائىلىدە ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى ئاتامنىڭ گېپى. ئۇنىڭ گېپىنى كەم يىرسا، ئۇ بىزنىڭ قېرىندىشىمىز ئەمەس!

— ئۇنداق بولسا مېنى ئاسىي دەڭلا! — دېدى ھاجى قۇددۇس ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، — زېمىنىمۇ بىزنىڭ قېرىندىشىمىز، گۇلنارمۇ شۇنداق. بولدى، ئاتام بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىمەن!

ھاجى قۇددۇس ناھىيە دوختۇرخانىسىغا كەلدى. ئۇ ئاۋۋال

ئابلا يانتاقنىڭ خانىسىغا كىردى. ئابلا خېلىلا ساقايغان. بېشى تېڭىق، چىرايى سېرىق، لېكىن روھى تېتىك ھالدا يوغان ئاغزىنى تولۇق ئېچىپ، يوغان كۆزلىرىنى ئوينىتىپ، يوغان بۇرنى ئۈستىدىكى تەرلىرىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن سۈرتۈپ، قېيىنئاغىسىنى شېئىر ئوقۇپ كۈتۈۋالدى:

ئەزرائىلنىڭ چاڭگىلىدىن قېچىپ چىقتىم،
مەھشەرگاھدا كۆزلىرىمنى ئېچىپ چىقتىم.
مەن تۇغۇلدۇم يېڭىباشتىن مانا ئەمدى،
بۇ دۇنيانىڭ راھىتىدىن كېچىپ چىقتىم.

— بولماپتۇ، ئابلاباي، — دېدى قۇددۇس ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ، — ھەممىدىن كەچسىلىمۇ بىزدىن كەچمىسىلە.

ئۇلار كۇلۇشۇپ ئولتۇرۇشقاندا ئۆيگە مېۋە كۆتۈرۈپ گۈلناز كىرىپ كەلدى.

كەنجى قىز بىلەن كەنجى ئوغۇل سوغۇقلا كۆرۈشتى:

— دادام قانداقراق ئىكەن؟ — قىز يەرگە قاراپ سورىدى.

— بەلەن، — دېدى قۇددۇس سىڭلىسىنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسىنىڭ سەۋەبىنى چۈشىنىپ، سىڭلىسىغا يېلىنغاندەك كۈلۈپ تۇرۇپ، — ھېلىلا تېلېفون ئالدۇق، دادام خېلىلا ياخشى بولۇپ قاپتۇدەك.

— دادام بۇ قېتىم نېمىدىن خاپا بولۇپ يىقىلىپتۇ؟

— بۇ قېتىم خۇشاللىقتىن يىقىلغان چېغى.

— دادامنى يىقىتقۇدەك قانداق خۇشاللىق ئىكەن ئۇ؟

— ئەمرۇد ئاكام ۋىلايەتكە شۇجى بوپتۇمىش.

— نېمە دەيدىغانلا، بۇ جاھان شۇنچىلىك بۇزۇلۇپ كەتكەنمىدۇ؟

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز، ئۇكام؟

— زامانىنىڭ كۆزى بولسا بىزنىڭ ئۇ ئاكىمىزنى مەنسەپكە

ئەمەس، تۇرمىدە ئۇلتۇرغۇزۇش لازىم ئىدى!
قۇددۇس سىڭلىسىنىڭ غەزەپ ـ نەپرەت بىلەن نۇرلانغان كۆزلىرىگە قارىدى. سىڭلىسىنىڭ گەپلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ياققان چېغى، ئۇ كۈلۈپ قويۇپ:
— ئۇنچىۋالاما دەپ كەتمىسىلە، ئۇكام، ئاكىلىرىنىڭ ئەيىبى بار، لېكىن سىلى دېگەنچىلىك يامان ئادەم ئەمەس ئۇ.
— ئاتىمىزنىڭ ئوغلى بولغانلىقى ئۇچۇنمۇ، ئاكا؟ — قىز ئاكىسىنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىدى، — كىم ئۆز قېرىندىشىنى يامان دەيدۇ؟ ئامال يوق، ياخشى دېيىشكە تىلىم بارمايدىغان بولدى. ئاكا، ئابلانىمۇ، زېمىن ئاكامنىمۇ ئاشۇ ئۆز ئاكام زەخمىلەندۇردى. ئۇنىڭ قىلغىنىنىڭ يۈزدىن بىرىنى مەن قىلغان بولسام بۇچاغقىچە جېنىمغا ئىگە بولالمىغان بولاتتىم. ئابلادا نېمە گۇناھ، زېمىن ئاكامدا نېمە گۇناھ؟ مەن ھېلىغۇ زېمىن ئاكامنىڭ ئۆيىگە كېچىلەپ بارمىدىم. بارغان بولسام نېمە بولاتتى. بىچارە ئاز ۋەيران بولدىمۇ، پۈتۈن ياشلىقى، ئارزۇ ـ ئارمانلىرى دادامنىڭ كاساپىتىدىن نابۇت بولدى. ھۆكۈمەت چېغىدا خاتا جازالانغانلارنى ئىزدەپ تېپىپ ھال سورىدى. دادام زېمىن ئاكامدىن ئەپۇ سورىدىمۇ؟ ناماقۇل بولماق تۇگۇل خاتا قىلدىم دەپ باقتىمۇ؟
— ئۇكام، دادامغا تىل تەگكۈزمە جۇمۇ، ھەرقانچە ئىش بولسىمۇ ئاكىمىز بىلەن كەتسۇنيا!
قىز توختاپ قالدى. راست، ئۇلار ئەزەلدىن تارتىپ ئاتىسىنىڭ يامان گېپىنى قىلىپ باقمىغان. بۇ مۇقەددەس قائىدىنى بۇزۇش بىر قىز بالىنىڭ قولىدىن كېلەتتىمۇ؟
گۈلنازنىڭ كۆز ياشلىرى چىرايلىق مەڭزىنى بويلاپ كۆكرىكىگە چۈشتى. بۇ ياشلار ئادا ـ جۇدا بولۇشتىن دېرەك بېرىپ، ئاتىغا بولغان مېھىر ـ مۇھەببەتنى چۈشەندۈرەمدۇ ياكى مۇقەددەس ئائىلىنىڭ ئار ـ نومۇسىغا تىل تەگكۈزگەنلىكى ئۈچۈن پۇشايمان، توۋا قىلىشتىن بەلگە

بېرەمدۇ؟ بۇنى قۇددۇسمۇ، سەزگۈر ئابلا يانتاقمۇ بىلەلمىدى.
گۈلناز ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ يىغلاشقا باشلىدى. ئۇ نېمىگە يىغلاۋاتقىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەي بارغانسېرى ئېسەدەپ يىغلاشقا باشلىدى.

ئۆيگە بېشى تېگىلغان زېمىن كىرىپ كەلگەندىن كېيىنلا گۈلناز دېرىزىگە قارىۋېلىپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى:

— كارىۋاتقا ئۆتۈڭ، زېمىن ئاكا، — دېدى ئۇ قۇددۇسنىڭ يېنىنى شەرەت قىلىپ، — ياخشى كىردىڭىز، قۇددۇس ھاجىم بىلەن ئوچۇق - يورۇق پاراڭلىشىڭ، بىزنىڭ ئائىلىدە مۇشۇ قۇددۇس ئاكاملا ھەقىقەتنى ھۆرمەت قىلىدۇ، راستمۇ، ئاكا؟

قۇددۇس جاۋاب بەرمىدى، بۇ بىر چوڭ ئىسيان، چوڭ بۆلۈنۈشنىڭ باشلىنىشى، بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنىمۇ سودىدىكى پايدا - زىياننى ھېسابلىغاندەك ئىنچىكىلەپ ئويلاپ كۆرۈش لازىم...

ھەي تەڭرىم، قۇياشنىڭ نۇرىغا تەشنا،
شۇ تۇغما كورلارنىڭ كۆزىنى ئاچقىن.
بىگۇناھ كۆزلەردىن زەھەرنى ئېلىپ،
ھەقىقەت كورلىرىنىڭ كۆزىگە چاچقىن.

ئابلا يانتاق ئۆينىڭ ئىچىدە ئۆرە تۇرۇۋېلىپ شېئىر ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ شېئىرى كىمگە قارىتىلغان؟ بۇ سوئالغا ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسىلا جاۋاب بېرەلەيدۇ. لېكىن، ئابلا يانتاقنىڭ شېئىرىدىكى يالىڭاچ ھاقارەت قۇددۇسقا ياقمىدى. ئۇ ئابلاغا نارازى بولۇپ قاراپ قويدى - دە:

— ئابلاباي، كۆڭۈل ئاچقۇدەك شېئىرلاردىن ئوقۇسىلا، — دېدى.

— ماقۇل ئەمىسە، «ئىت ھەققىدە شېئىرلار»دىن بىر پارچە ئوقۇپ بېرەي:

مىدىرلاشقا مادارى، ئىلاجىمۇ يوق،
قېرى ئىت ياتىدۇ يەرنى قۇچاقلاپ.
ئۇ نالە قىلىدۇ، پەرياد قىلىدۇ،
توختىماي ھاۋشىيدۇ ئاسمانغا قاراپ:

«ئۇن ـ تىنسىز يۇلتۇزلار نېچۇن ئۇستۇمدە،
كۆك ئاسمان نە گۈزەل، تۇرار پارقىراپ؟
ھاۋشىشنى بىلمەيدۇ كۆكتىكى ھەممە،
نە ئۇچۇن ئۇستۇمدە، بېرىڭلار جاۋاب!»

جاۋاب شۇ، قانۇن شۇ، تەۋرىنەلمەيسەن،
ئامالسىز ئۇنىڭغا قىلىسەن تەخىر.
غىڭشىما ئاستىڭدا ئاۋازسىز ياتقان،
تۇپراقمۇ ئۇستۇڭگە چىقىدۇ ئاخىر!

— ئابلا! — گۇلناز نارازى بولۇپ قاتتىق ۋارقىرىدى.

— ئابلاباي! — دېدى قۇددۇسمۇ سىڭلىسى بىلەن تەڭلا ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، — شۇم ئېغىزلىق قىلمىسىلا، بىزنىڭ پەدەرگە چېقىلمىسىلا، بولمىسا بىزدىن ئايرىلىپ قالىدىلا!

— ھەرقانچە بولسىمۇ ئىگەكىم!...

— ئابلا! — قاپىقى تۇرۇلگەن زېمىن ئۇنىڭ گېپىنى ئۇزۇۋەتتى، — قۇددۇس ھاجىمنىڭ گېپى ئورۇنلۇق، بۇنداق ھاقارەتلىك شېئىرلارنى ئوقۇمىسىلا!

ئابلا يانتاق بىر تاتىرىپ، بىر بوزىرىپ، ئولتۇرغانلارغا قارىدى. ئۇ نەپرەتلىك كۆزلەردىن ئۆزىنىڭ بولارغىمۇ يات ئادەم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

— توغرا، يولدا قوشۇلغان يولداش ئەمەس، مەن ئەلۋەتتە

ئارتۇق قوشۇق! — دېدى ئۇ ئەلەم بىلەن ئۆرتىنىۋاتقان يۈرىكىنى ئاشكارىلاپ قويغىنىغا پۇشايمان قىلىپ.

ئۇنىڭ «ئارتۇق قوشۇق» دېگەن سۆزىنى ئۇ يەردىكى ئۈچ ئادەم ئۈچ خىل چۈشەندى. «مېنىڭ زېمىن ئاكام بىلەن بولغان ئىشىمنى سېزىپ قالغان ئوخشايدۇ، — دەپ ئويلىدى گۈلناز ئۆزىنىڭ ئابلا يانتاق بىھوش ياتقان چاغلاردا زېمىن بىلەن قىلىشقان باردى - كەلدىسىدىن گۇمانلىنىپ، — مەيلى، مەن هامان ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلىمەن.»

«كۈنچىلىكى تۇتۇۋاتىدۇ، شۇڭا تەنە قىلىۋاتىدۇ، — دەپ ئويلىدى هاجى قۇددۇس سىڭلىسىنىڭ زېمىن بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ كوچىغا نۇرغۇن گەپلەرنى تارقاتقىنىغا غەزەپلىنىپ، — زېمىنغا ئوچۇق ئېيتىمەن. يا بۇ يەردىن كەتسۇن، يا شاللاقلىقىنى توختاتسۇن!...»

«ئابدۇللا توقاينىڭ بالا ۋاقتىدىكى ئىسمى، — دەپ ئويلىدى زېمىن بۇ گەپكە توغرا مەنە تېپىپ، — قان - جۇرات جەھەتتە شۇنداقسەن، لېكىن سەن بۇ چوڭ ئائىلىگە ماڭا قارىغاندا ئۆزسەن. ھەقىقىي (ئارتۇق قوشۇق) مانا مەن. مەن بۇ ئائىلىنىڭ ئىشىغا چۈشكەن چىۋىن، گېلىغا چىققان جاراھەت، كۆزىگە چۈشكەن ئەخلەت، لېكىن مەن بۇنىڭغا پۇشايمان قىلمايمەن، ئۆكۈنمەيمەن، بەلكى پەخىرلىنىمەن!»

— هاجى قۇددۇس ئاكا، — دېدى ئابلا يانتاق تەستە كۈلۈمسىرەپ، — مەن سىلىگە بۇنىڭدىن كېيىن نېمە قىلىشىمنى ئالدىن ئېيتىپ قوياي. بىرىنچىدىن، مەن بىرىدىن قىساس ئالمايمەن؛ ئىككىنچىدىن، مەن سىلەردىن پاناھ - ياردەم تەلەپ قىلمايمەن. مەن ئەمدى لوپوخوۋ① چە هاياتنى باشلايمەن.

---

① لوپوخوۋ — رۇسىيە يازغۇچىسى چېرنىشېۋسكىينىڭ «نېمە قىلىش كېرەك» ناملىق رومانىنىڭ قەھرىمانى.

گۈلناز بىلەن قۇددۇس «لوپوخوۋچە»نى يەنە چۈشەنمىدى.

— نېمە دېگەنلىرى بۇ، ئابلابا؟

— نېمە دەيدىغانسەن، ئابلا؟

لېكىن «لوپوخوۋچە هايات»نى زېمىن ياخشى چۈشەندى.

ئۇ قاپقارا، نۇرلۇق كۆزلىرى بىلەن ئابلا يانتاقنىڭ يوغان، مىسكىن كۆزلىرىگە قارىدى ـ دە:

— ۋاھالەنكى، بۇ يەردە چېرنىشېۋسكىي ①نىڭ قەھرىمانلىرى يوق. «نېمە قىلىش كېرەك؟» دەپ سوئال قويۇشقا ئورۇنمۇ يوق. بۇرۇن قانداق ياشىغان بولساق يەنە شۇنداق ياشايمىز. ھەممىمىز ئۆز تۇرمۇشىمىزنى ئۆزگەرتىشكىلا يارايمىز، بىر ـ بىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆزگەرتىشكە كۈچىمىز، لاياقەتسىز بىز! — دېدى.

— لېكىن، مەن باشقىلارنىڭ ھاياتىنى ئۆزگەرتمەكچىمەن. مۇشۇ كىچىككىنە جايدا بولسىمۇ «شاياتۇن شائىر» بولۇپ تونۇلماقچىمەن!

— روھىڭىزغا ئاپىرىن، لېكىن بۇ بىر ھاجىتى يوق ئورۇنۇش. ئارتۇقچە خىيال. سىلى نە چاررۇسىيە پادىشاھىغا، نە ناپولېئونغا، نە ئەنگلىيە كارولىغا دۈچ كېلىۋاتمايلا، ئەتراپلىرىدىكىلەرنىڭ تولىسى سىلىگە ھېسداشلىق قىلغۇچىلار، بۇنى ئەستىن چىقارمىسىلا.

— ئەمما، تىنسا تىنىقىدىن ئوت چىقىدىغان دەردمەنلەرمۇ مېنىڭ يېنىمدا. مەن ئۇلارنى ئەركىن نەپەس ئالىدىغان قىلمىسام قانداقمۇ ئابلا يانتاق بولالايمەن؟

— ئابلا، نېمىلەرنى دەۋاتىسەن؟

— ئابلاباي، سىلى ئەركەك، ئەركەكتەك گەپ قىلسىلا جۇما!

ھاجى قۇددۇس باياتىن قىلىنغان مۇرەككەپ سۆزلەرنىڭ

---

① چېرنىشېۋسكىي — رۇسىيە يازغۇچىسى.

مەنىسىنى ئاخىر چۈشەندى. ئۇ ھازىرلا پارتلايدىغان بومبىدەك ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ئۆيىنىڭ ئىچىدە ئايلىنىشقا باشلىدى. ئۇ ئاخىر زىمىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىك تۇردى ـ دە، قوللىرىنى بېلىگە تىرەپ:

— يۇرە، زىمىن، مەن سەن بىلەن ئايرىلىم پاراڭلىشىمەن. مەن بىلەن ماڭ! — دېدى.

زىمىن كۈلۈمسىرەپ ئورنىدىن تۇردى:

— ماقۇل، مەنمۇ شۇنى كۈتۈپ يۈرەتتىم! — دېدى ئۇ گۈلنارغا قايرىلىپ قاراپ قويۇپ.

قۇددۇس بۇ ئاخشىمى قاتتىق مەست بولدى. زىمىن ئۇنىڭ بۆلۈمىدىن ئىشكىنى قاتتىق يېپىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ ئىچكىرىدىن كەلگەن ماللار توغرىسىدىكى، بۇ يەردىن ئەۋەتىلىدىغان خام مال، قۇرۇلۇش تەييارلىقى ئۈچۈن قىلىنغان ئىشلار، ئىشقا ئورۇنلىشىدىغان، ئىشتىن بوشىتىلغانلار توغرىسىدا مەلۇماتلارنىڭ ھېچقايسىسىنى ئاڭلاشنى خالىماي، يېقىن دوستلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە تېلېفون بەردى ـ دە، ئۇلار كەلگەندىن كېيىن ئىچىشنى باشلىۋەتكەنىدى. تۆت ئادەم «ناپولېئون»دىن بىرنى، «ماۋتەي»دىن بىرنى، «ئىلى ئالىي ھارىقى»دىن بىرنى بوشاتتى. ئۇلارنىڭ ئايرىم خانىسىغا مەززىلىك شورپا كەلگەندە ئۇلارنىڭ ھەممىسى مەست بولۇشقان:

— مەن ھاجى ئەمەسمەن، ئۆچۈرۈۋېتىڭلار، يوقىتىڭلار بۇنداق ۋىۋىسكىنى! — دەيتتى ھاجى قۇددۇس شىرەنى مۇشتلاپ، — مەن مىليونېر، مەن ھاجى، مەن مەرد سودىگەر، ئەمما مەن ئېشەك!

— يامان بولىدۇ دەيمەن ھاجىم!

— سىلىگە نېمە بولدى، لاۋبەن!

— ئۇنداق دېمىسىلە دەيمەن، بېگىم!

لېكىن، قۇددۇس بۇ چىرايلىق گەپ بىلەن ئۆزلىرىگە

تەسەللى بەرگۈچىلەرنىمۇ تىللىدى:

— سىلەرمۇ ئېشەك، ھەممىڭلار ئېشەك!

— مەست بولۇپ قاپلا، ھاجىم.

— ھاجىم دېمە، ئېشەك!

— نېمىگە خاپا بولىلا، لاۋبەن؟

— لاۋبەن دېمە، ھايۋان!

— بېگىم، نېمە بوللا؟

— ئىت بولدۇم، ئېشەك بولدۇم!

دوستلىرى ئۇنىڭ ئاغزىدىن مۇنداق گەپلەرنى زادىلا ئاڭلىمىغان، ئۇنىڭ مۇنداق قاتتىق مەست بولغىنىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئۇنىڭ دوستلىرى مېھماندوست، خۇشخۇي، ئەدەپلىك ھاجى قۇددۇسنى ھۆرمەتلەشكە، ئۇنىڭ ئىززىتىنى قىلىشقا ئادەتلەنگەن. ئۇنىڭدىن تىل ئاڭلىمىغان، ئۇنىڭ چىراي تۈرگىنىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. بۈگۈن ئۇنىڭغا نېمە بولدىكىنە؟

باش غوجىدار — ئەرەبلەرنى دوراپ ساقال قويۇۋەتكەن، پاكىستانچە ياسىنىۋالغان سوپى مىجەز يىگىت ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ:

— چىقىپ ئارام ئالسىلا، غوجام، — دېۋىدى، قۇددۇس ئۇنىڭ مەيدىسىگە مۇشت بىلەن بىرنى ئۇردى:

— يوقال، ساختىپەز ھايۋان!

غوجىدار دەرھال قۇددۇسقا تۇيدۇرماي قىلغان يوشۇرۇن سودىلىرىنى ئەسكە ئالدى ـ دە، خوجايىنىغا چىن قەلبىدىن يېلىنىپ:

— مېنى كەچۈرسىلە، ھاجىم، يەتتە مىڭ ئۈچ يۈز كويچەن پايدا ئېلىۋېدىم، ھەممىنى تاپشۇراي! — دېدى.

— ماڭ، چىق، مۇنۇ بىناغا ئوت قوي!

— توۋا دېسىلە، بېگىم!

«ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» ئاخشاملىق تىجارەتنى

توختاتتى. خىزمەتچىلەر پاتىپاراق بولۇشتى. خادىملار كۆز يېشى قىلىشتى. ساداقەت بىلەن ساختىلىق تەڭلا كۆچ كۆرسىتىپ، ھەر خىل تەسەللى گەپلەر، تەكلىپلەر، ئاھ ـ ئۇھ، ۋايداد؛ قايغۇ ـ خۇشاللىق؛ يوشۇرۇن كۈلكە، ئاشكارا يىغا ـ زار... ھەممىلا مالامەت بىراقلا مەيدانغا چىقىپ ئۇچ قەۋەتلىك بىنانىڭ تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن ۋەقە، كۆڭۈلسىزلىك، ۋەھىمە ۋە يېڭى ئۈمىد ـ ئارزۇلار پەيدا بولدى.

پەقەت يېرىم كېچە بولغاندا ھاجى قۇددۇس خورەك تارتىپ ئۇخلاپ قالغاندىلا ئۇنىڭ چىرايلىق، زىلۋا، مېھرىبان ئايالى نازۇك، لېكىن ئىشچان بارماقلىرى بىلەن قۇددۇسنىڭ پېشانىسىگە چۈشكەن قاپقارا، يالتىراق چاچلىرىنى تۇزەشتۇرۈۋېتىپ بۇنچىۋالا مەست بولۇشىنىڭ سەۋەبىنى ئۆز ـ ئۆزىگە ئاشكارىلىدى:

— نومۇسقا چىدىماپلا ـ ھە، ھاجىم، — دېدى مۇزىكىدەك يېقىملىق ئاۋاز بىلەن، — گۈلناز خېنىم ئېرى بار ئايال تۇرۇپ نېمىشقا زېمىن بەگنىڭ قوينىغا كىرگەندۇر ـ ھە؟ قىلمىغان دېسە بىزنىڭ بۇ ھاجىم قىلسا بولمايتتىمۇ؟ پۇلىمۇ، يولىمۇ بار. شۇغىنىسى ھاجىم ئەخلاقلىق. خۇدا قوشقان جۈپتىگە خىيانەت قىلمايدۇ. خىيانەت قىلغانىنىمۇ ھار ئالىدۇ. زېمىن بەگ نېمىشقا يالغان سۆزلىمىدىكىنە؟ ياق، گۈلناز خېنىمنىڭ چىرايىغا تىكىلىپمۇ قارىمىدىم، دەپ يالغان ئېيتسا بولماسمىدى؟ ھاجىم ئاتام چېغىدا يالغان ئېيتىپ سالىدۇ. زېمىن بەگ بىلەن گۈلناز خېنىم قانچىلىك ئادەملەرتىكىن؟ توۋا، راستىنى راست دېگىنىنى بۇ ئەقىلسىزلەرنىڭ...

— زېمىن دېگەن ئېشەك ! — قۇددۇس جۆيلۈدى.

— دېگەنلىرى راست، ھاجىم، — دېدى نازىنىن ئېرىنىڭ يۈزلىرىنى سىيپاپ، — ئېشەك بولمىسا راست گەپ قىلامتى؟

— گۈلناز... سەن قانجۇق...

— بۇ دېگەنلىرىمۇ ھەق راست، ھاجىم بېگىم، قانجۇق

بولمىسا ئاكىسى «راستمۇ؟» دەپ سورىسا، «راست» دەپ جاۋاب قايتۇراتتى...

ھاجى قۇددۇس بىلەن زىمىننىڭ سۆھبىتى ئۇزاققا سوزۇلمىدى. ھاجى قۇددۇس:

— زىمىن، راستىنى ئېيتە، ياشلىقىڭلاردىكى ئىشنى تىلغا ئالمايمەن. ھازىرمۇ سىڭلىم بىلەن باردى - كەلدى قىلىپ تۇرامسەن؟

— ھېچ چۈشەنمىدىم.

— چۈشەنمىگەن بولساڭ ئوچۇق ئېيتاي: دوختۇرلار گۈلنازنى سىنىڭ كارىۋىتىڭدا ياتقان يېرىدىن ئويغىتىپتۇ دېگەن سۆز كوچىغا تارقالغان. بۇ گەپ راستمۇ؟

— راست.

— سەن بۇزۇقچىلىق قىلدىڭمۇ؟

— بۇزۇقچىلىق قىلمىدىم.

— باشقا بىرىنىڭ خوتۇنى بىلەن بىر كارىۋاتتا ياتىسەنۇ يەنە بۇزۇقچىلىق قىلمىدىم دەيسەنيا!

— ئىككى تەشنا يۈرەكنىڭ ئارزۇسى قانسا بۇ قانداقچە بۇزۇقچىلىق بولىدىكەن؟ بىر - بىرىنى ياخشى كۆرمەيدىغان ئىككى تەن قوشۇلسا بۇزۇقچىلىق بولىدۇ.

— قوي بۇ نەزەرىيەڭنى، بۇزۇق!

ھاجى قۇددۇس غەزەپ بىلەن جوزىغا ئۇردى.

زىمىن كۈلۈپ قويدى:

— بۇ نەزەرىيە ئەمەس، ئەمەلىيەت! بىرىنى بۇزۇق دېگۈلىرى كەلگەن بولسا ئاكىلىرىنى دېسىلە خاتا دېمىگەن بولىلا، ھاجىم!

— سەن، سەن پاسىق! — دېدى ھاجى قۇددۇس، — بىزنىڭ ئائىلىگە ھۇجۇم قىلىۋاتىسەن. سەن ئەتىدىن باشلاپ بۇ ناھىيەدىن يوقال ياكى بولمىسا پاسكىنا كوچىدىن ئايىغىڭنى تارت!

— ھەر ئىككىلىسىنى قىلالىمىسامچۇ؟ — زىيىسىن سۆھبەتنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ، ئورنىدىن تۇردى، — ماڭا بۇيرۇق بېرىشكە سىلى ھوقۇقلۇق ئەمەس، ھاجىم، مەن سىلىنىڭ مۇلازىمەتخانىلىرىنىڭ خىزمەتچىسى ئەمەسمەن!

زىيىسىن چىقىپ كەتتى. قۇددۇس ئۆزىنى كۆتۈپ تۇرغان سىڭلىسى گۈلنازنى چاقىرتتى:

— كوچىدا ئېقىپ يۈرگەن گەپلەر راستمۇ، گۈلناز!

— راست، ئاكا!

— قايسى يۈزۈڭ بىلەن راست دەۋاتىسەن، رەسۋا!

ھاجىم سىڭلىسىنى بىر كاچات ئۇردى. گۈلناز سەنتۈرۈلۈپ يەنە تىك تۇردى. ئۇنىڭ چىرايلىق يۈزىدە قېرىندىشىنىڭ بەش بارمىقىنىڭ ئىزى پەيدا بولدى.

— يەنە ئۇرۇڭ، ئاكا! — دېدى قىز يەنە بىر مەڭزىنى ئاكىسىغا تەڭلەپ، — مېنى جازالىمىغان سىز لا قالغان.

ھاجىم غەزەپ بىلەن يەنە بىر شاپىلاق ئۇردى. گۈلناز يېنىدىكى دىۋانغا يېنىچە يىقىلدى. ئۇنىڭ ئاغزى قانىدى. ئۇ ئورنىدىن تەستە تۇردى - دە، يەنە ئاكىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— يەنە ئۇرۇڭ، بوغۇڭ، ئۆز قولىڭىز بىلەن ئۆلتۈرۈڭ. مەن گۇناھكار، رەسۋا، ئاتام ئۆز قولى بىلەن بەختسىز قىلغان بىر قېرىندىشىڭىزنى بەختلىك قىلاي دېدىم، يىگىرمە يىل كۆز يېشىم بىلەن كۈتكەن ئادىمىمنى مۇرادىغا يەتكۈزەي دېدىم!

— سەن ھايۋان بىر ئەرنىڭ نىكاھىدا، بىلدىڭمۇ، خۇدا ئالدىدا قارايۈزسەن!

— كۆڭلۈم خالىمىغان بىر بىچارىگە نىكاھلانغاندىلا مەن قارا يۈز بولۇپ بولغانمەن، ئاكا. مەن ئەمدى ئاقلانماقچىمەن. كاچات بىلەن مېنى بۇ يولدىن ھەرگىز قايتۇرالمايسىز ئەمدى!

— يوقال قانجۇق!

— مەڭگۈلۈككە خوش، ئاكا!

بۇنچە قاتتىق مەغلۇبىيەت، بۇنچە ئېغىر زەربىگە ئۇچرىغان ھاجىم ھاراق ئىچمەي قانداق قىلسۇن، مەست بولۇپ جۆيلۈمەي نېمىمۇ قىلالىسۇن!

مۇقەددەس ئائىلىدە پەيدا بولغان بۇ ئىشلار شۇ كۈنىلا پۈتۈن ناھىيەگە تارقالدى. ئابلا يانتاق گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك، مۇشۇنداق بولۇشىنى ئالدىن مۆلچەرلىگەندەك پەرۋاسىز ئىدى. ئەمما، ئۇ شۇ ئاخشىمىلا مەدەنىيەت سارىيىدىكى ئىشخانىسىغا كۆچۈپ كېلىۋالدى. ئۇ بۇ چوڭ ئائىلىنىڭ ئەزالىقىدىن مەھرۇم بولغان تۇنجى «قەھرىمان» بولغانلىقى بىلەن پەخىرلىنەمدىكىن، يەنىلا يوغان ئاغزىنى تولۇق ئېچىپ كۈلەتتى، يوغان كۆزلىرىنى ئوينىتاتتى، يوغان بۇرنىنىڭ ئۇچىدىكى ئۇنچىدەك تەرلىرىنى سۈرتەتتى...

ھاجىمنىڭ ئۇچىنچى قىزى گۈلئايشەم شەھەرگە تارقالغان بۇ گەپنى كېچىكىپ ئاڭلىدى. ئۇ دادىسىنىڭ غېمىدە، ئۈچ يىلدىن بېرى زىيان تارتىۋاتقان ئىدارىسىنىڭ غېمىدە، ئىسكىلاتتا بېسىلىپ ياتقان سارجىلار بىلەن يىپەك ماللار، ئۆز ۋاقتىدا تالىشىپ يۈرۈپ سېتىۋالغان خۇرۇم ئاياغ كىيىملەر بىلەن تەييار كىيىم - كېچەكلەر ئىدارىنىڭ يەتمىش پىرسەنت پۇلىنى تۇتۇپ ياتماقتا. ئەسلىي باھاسىدىن يېرىم باراۋەر چۈشۈرۈپ ساتقان تەقدىردىمۇ بۇ ماللارنى ئالىدىغان خېرىدار يوق. ئاھ، بۇ چەت ئەلنىڭ ماللىرى بىلەن سۈنئىي توقۇلما رەختلەرنىڭ تولىلىقى. نادان خەلقلەرنىڭ يۇڭ، يىپەك ماللارنى تاشلاپ بۇ سۈنئىي ماللارغا يېپىشىۋالغانلىقى، ھەممىنى قىلغان ئاشۇ «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى». ئۇنىڭ دۇكىنىدىكى ماللار بازارنى ئىگىلەپ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بۇ ماگىزىنلارغا خېرىدار كىرمەيدىغان بولۇۋالدى، ھەتتا سودا ئىدارىسىنىڭ تۆت چوڭ ئاشخانىسىمۇ تاقىلىشقا ئاز قالدى. تاماقلىرىنى ھەرقانچە ئەرزان، سۈپەتلىك قىلىپمۇ خېرىدارلارنى ئەكىرەلمەيدىغان بولۇپ قالغان بۇ ئاشخانىلاردىن كېلىدىغان زىيانمۇ ناھىيەلىك

سودا ئىدارىسىنىڭ غەم ـ قايغۇسىنى كۆچەيتمۇەتتى. يەن جىڭلىنىڭ خېلى جىق پۇل بىلەن قېچىپ كەتكىنىچۇ؟ ساۋ شۇجىنىڭ ئۇستىلىق بىلەن ۋىلايەتلىك ماددىي ماللار ئىدارىسىگە يۆتكىلىۋېلىپ ھەممە توقۇلەنەتنىڭ گۇلئايشەمگە يۈكلىنىپ قالغىنىچۇ تېخى؟

دائىم ياسىنىپ، تانسا، زىياپەتلەردە ئۆزىنى كۆرسىتىپ يۈرىدىغان ئېغىر ـ بېسىق، چىرايلىق چوكان بۇ غەملەر بىلەن مۇنۇ بىر يىلدىن بېرى تۇگىشىپلا كەتتى. ئۇنىڭ كەينى ـ كەينىدىن ئۇدا تۆت قېتىم ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ ئۇرۇمچى، بېيجىڭلارغا بارغىنى، ناھىيەلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغىنى، ۋىلايەتلىك ئىلغار پارتىيە ئەزالىرى يىغىنىغا قاتنىشىپ خەلق ئۇچۇن خىزمەت قىلىشتا كۆرسەتكەن نەتىجىلىرى ئۇستىدە دوكلات بەرگەنلىرى ھازىر بىر تىيىنغا ئەرزىمەيدىغان بولۇپ قالدى. تاۋار قارىشى، بازار قارىشى رىقابەت دەۋرىدە سودا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولماق نېمانچە قىيىن. ئۆز ۋاقتىدا ھەممە ئىش ئاسان ئىدى. ماشىنا، ھارۋىلارغا ماللارنى بېسىپ شياۋدۈيلەرنىڭ خامانلىرىغىچە بارسىلا ئەتىسى ئۇنىڭ نامى گېزىتكە يېزىلاتتى ياكى ئاشخانىلارغا كىرىپ ئايدا بىر قېتىم قاچا يۇيۇپ ياكى تاڭجاڭلىق قىلىپ خېرىدارلارغا ھىجىيىپ قويسىلا ئۇنىڭ سۈرىتى شەرەپ تاختىسىغا چاپلىناتتى. ئۇنىڭ تاپقان پايدىسى، قىلغان ئوبوروتلىرى بىلەن ھېچكىم ھېسابلاشمايتتى. ھازىرچۇ؟ ئۇچۇر، مودا، رىقابەت، پايدا ئېلىش دېگەن سۆزلەر نەدىن پەيدا بولدىكىن؟ سودا قىلماق ئېتەك بىلەن ئوغۇت توشۇماقتىنمۇ تەسلىشىپ كەتتى.

مانا مۇشۇ سەۋەبلەر بىلەن گۇلئايشەم تېرىككەك، ئىشتىھاسىز بولۇپ قالدى. كۆزلىرى ئەتراپىدىكى قورۇقلار ئوپېراتسىيە قىلمىسا بولمىغۇدەك دەرىجىدە قويۇقلىشىپ، چىشلىرىمۇ بىرىنىڭ كەينىدىن ـ بىرى بوشىشىپ ئىسكەتىنى

بۇزغىلى تۇردى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىبراھىم ئەزىزنىڭ ۋىلايەتكە يۆتكىلىپ ھەپتىدىمۇ بىر قېتىم كەلمەس بولۇۋالغىنىچۇ. ئۆتكەن ھەپتە گۈلئايشەم يىغىدىن مەنسىپى ئۆسكەن ئېرىدىن ئۆزىنىمۇ ۋىلايەتكە يۆتكەپ كېتىش توغرىسىدا پىكىر ئېلىۋىدى، ئېرى ئۇنىڭغا:

— تەسلىشىپ قالدى، خېنىم، ياشلىرى قىرىق بەشكە ياماشتى. ئۆستۈرىدىغانلار ئارىسىغا قاتماق تەس! — دەپ جاۋاب بەردى.

— قانداق قىلاي ئەمىسە، پېنسىيەگە چىقايمۇيا؟

— ياق، مۇنۇ كىتابنى ئوقۇسىلا.

گۈلئايشەم ئامېرىكىلىق پسىخولوگىيە ئالىمى كارنېگىنىڭ «قايغۇرما، خۇشال - خۇرام ياشا» دېگەن كىتابىنىڭ خەنزۇچىسىنى قولىغا ئېلىپ پىرقىرىتىپ چۆرۈۋەتتى.

ئۇنىڭ ھاياتىدا شۇنداق كۆڭۈلسىزلىكلەر پەيدا بولغاندا سۆيۈملۈك دادىسى يىقىلدى، مانا بۈگۈن سىڭلىسى بىلەن ئاكىسىنىڭ ماجىراسى توغرىسىدا ناھىيەدە پۇر گەپ.

ئۇ قۇددۇسىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلگەندە ھاجى قۇددۇس ساقاللىرى ئۆسكەلەك، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، سولغۇن ھالەتتە ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ئەسۋابى بىلەن بىر نېمىنى ھېسابلاپ ئولتۇراتتى.

— كەلسىلە، ئۇكام، گۈلئايشەم، — دېدى ئۇ قاپىقى بىلەن بېشىنى ئارانلا كۆتۈرۈپ، — تىنچلىقما؟

— تىنچ بولامتىمكى! — دېدى گۈلئايشەم دومسىيىپ، — نېمە بولۇشتۇڭلار، ئادەمنىڭ بېشىنى قاتۇرۇپ.

— ھېچ چۈشىنەلمىدىم جۇمۇ؟

— نېمىنى؟

— سىلىدەك پارتىيە ئەزالىرىنى چۈشىنەلمىدىم، — دېدى ھاجى قۇددۇس بىردىنلا تېرىكىپ - بوغۇلۇپ، — مەنغۇ ئۆمرۈمدە بىر قېتىم پارتىيەگە ئىلتىماس يېزىپ باقمىغان

قالاق سودىگەرمەن. ئەمما لېكىن، پارتىيە ئەزالىرى مەن ئويلىغاندەك بولماي قالدى جۇمۇ. ئاشۇ زېمىندەك كۆمۈر ئۆزىقى يەپ چوڭ بولغان تېگى پەسلەر شۇجى بولۇۋالغاندىكىن نېمە دېگۈلۈك ئەمدى.

— ئۇ دېگەن نەمۇنىچى پارتىيە ئەزاسى، ئاكا. ئىلگىرى پارتىيە كادىرى بولۇپ ئۇرۇمچىگە بېرىپ كەلدى. يېقىندا ئۆسىدۇ ئۇ.

— ئاشۇ پاھىشىۋاز ئوغرىما؟

— ئۇنداق دېمە، ئاكا، زېمىن شۇجى بەلەن ئادەم. كۆرۈپ قالىسەن، ئۇ ناھىيەگە شۇجى بولۇپ ئۆسىدۇ.

— سىڭلىڭنىڭ ئۆيمىنى بۇزغان بىر بۇزۇقنى ماختاۋاتىسىنا؟

— گۈلناز بىلەن زېمىننىڭ ئىشى باشقا بىر ئىش، ئاكا، ئۇلارنىڭ پەرھات بىلەن شېرىن، تاھىر بىلەن زۆھرە ئىكەنلىكىنى كىم بىلمەيدۇ. سىڭلىمىز ئابلادەك نان قېپىدىن خېتىنى ئېلىپ زېمىن شۇجىدەك بىر ئەرگە تېگىۋالسا خۇشال بولماي خاپا بولغىنىڭ نېمىسى؟

— ماڭا يۇز كېرەك، ئابرۇي كېرەك. سىڭلىمنىڭ قويىنغا كىرىپ ئالدىدا كېرىلىپ يۈرگەن بۇنداق بۇزۇقنىڭ قېنىنى ئىچەلمىگىنىمگە يىغلايمەن، ئۇكام. ئۇ بۇزۇق «راستمۇ» دېسەم، «راست» دەيدۇ تېخى.

— يالغان ئېيتماي راست ئېيتقاندىكىن ياخشى پارتىيە ئەزاسى ئۇ، ئاكا. ئاشۇ ئىشتا راست گەپ قىلغانىكەن، ئۇ ھەرقانداق ئىشتا راست گەپ قىلىدۇيا ئەمدى.

قۇددۇس گەپ قىلماي تىرنىقىنى تاتىلىدى. گۈلئايشەم ئاكىسىغا قاراپ قويۇپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

— سىڭلىمدىن ھەممىنى سورىدىم. ئۇلار ناشايان ئىش قىلىشمىغان. سىڭلىم ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشقا بەل باغلاپتۇ. ئابلاغا ھەممىنى ئېيتىپتۇ. ئابلامۇ ئاجرىشىشقا قوشۇلۇپتۇ.

ئويلاپ باقە، زېمىن شۆجى گۆلنازنى دەپ يىگىرمە يىلدىن بېرى ئۆيلەنمىسە، بىرەر ئايال بىلەن تىكىلىپ قاراشماي سىڭلىمىزنى ھەر كۈنى ياد ئېتىپ نە ـ نەلەردە خانىۋەيران بولۇپ يۈرۈپ، بۈگۈن ئەمدى مۇرادىمغا يېتىمەن دەپ يۇرتىغا قايتىپ كەلسە، سىڭلىمىز ئۇنى نائۇمىد قويسا بولامتى ئەمىسە؟

— ئۇنىڭ ئېرى باريا!

— ئېرىگە كۆڭلى چۈشمىسە، بۇنى ئېرىمۇ بىلگەن تۇرسا!

— ئېرى بار خوتۇن باشقا بىرىگە كۆڭۈل بەرسە گۇناھ بولمامتى، ئۇكام هاي!

— نىكاھ باشقا، كۆڭۈل باشقا!

— ۋاي سىلىدەك پارتىيە ئەزالىرىنىڭ كانىيىغا ئۇراي!

— زېمىن شۆجىنىڭ ئىشى چوڭ پىرىنسىپلىق ئىش ئەمەس. تۇرمۇش مەسىلىسى ئۇ. ئۇنىڭغا ئارىلىشىشقا بىزنىڭ ھەققىمىز يوق!

— سىلىدەك يۇزسىزلەرنىڭ ھەققى بولمىغىنى بىلەن مېنىڭ ھەققىم بار. مەن بىزنىڭ ئائىلىنىڭ نامىغا داغ چۈشۈرمەيمەن!

گۈلئايشەم مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى.

ھاجى قۇددۇسنى ئۇ كۈنى تۆردى كېرەم، قاسىم قۇربان، ئوبۇلغازىلارمۇ يوقلاپ كەلدى. ئۇلار بىر يەرگە جەم بولۇپ بۇ ئىش توغرىسىدا ئوبدان مەسلىھەت قىلىشتى. ئۇلارنىڭ كۆز قارىشى ئوخشاش چىقتى: زېمىننىڭ بۇ بىر ئىناق ئائىلىگە بۇزغۇنچىلىق سېلىشى قانۇنىي مەسىلە، پارتىيەۋىلىكى ساپ بولماسلىقىنىڭ بەلگىسى. بۇ مەسىلە توغرىسىدا قانۇنىي ئورۇنلارغا ئەرز بېرىش، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا دەرھال ماتېرىيال بېرىش كېرەك. بۇ مەسىلىنى ھاجىمغا زەربە بېرىش، ھاجى قۇددۇسنى يارىدار قىلىش، ئابلانى زەخىملەندۈرۈش قاتارلىق مەسىلىلەر بىلەن بىرلەشتۈرۈپ قارىغاندا، بۇنى زېمىننىڭ يېزىلىق ھۆكۈمەت، پارتكوم

شۈجىسى دېگەن نام ۋە ھوقۇقىدىن قالايمىقان پايدىلىنىپ ئېلىپ بارغان زوراۋانلىقى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ خىل زوراۋانلىقنى چەكلەش، زېمىندەك قىلمىشى ئېغىر بۇزۇقچىلىق قاتتىق چارە كۆرۈش، ئۇنىڭ پارتىيەمىزنىڭ رەھبەرلىك ئورنىدا تۇرۇشىغا، دۆلەت كادىرى بولۇپ تۇرۇشىغا قەتئىي يول قويماسلىق توغرىسىدا ھەرقايسى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا دەرھال ماتېرىيال يوللاش، ھازىردىن باشلاپ ھەرىكەتلىنىش لازىم، دەپ قاراشتى بۇ ھاجىم ئائىلىسىنىڭ ئىشەنچلىك ئادەملىرى.

مانا بۇ گەپلەر ھاجى قۇددۇسقا تازا ياقتى. ئۇ شۇ كۈنىلا بۇ گەپلەرنى ئۇرۇمچىدىكى دادىسىغا مەلۇم قىلىش ئۈچۈن ئۇزۇن يوللۇق تېلېفونغا زاكاز بەردى.

لېكىن، گۈلئايشەم ئۇلاردىن چاققان چىقتى. ئۇ تېلېفون بىلەن شۇئان ئېبرى ئىبراھىم ئەزىزگە بۇ ئىشلارنى مەلۇم قىلدى:

— زېمىنغا ئەمەس، ماڭا يان باسقانلىرى يۇ، بېگىم، — دېدى ئۇ ئېرىنىڭ «زېمىنغا يان باستىڭ» دەپ ئاتىمىز رەنجىپ قالارمۇ؟» — دېگەن سوئالىغا جاۋاب بېرىپ، ئەركىلەپ تۇرۇپ، — ئەمىسە شۇنداق قىلسىلا، تۇردى كېرەمگە تېلېفون بەرسىلە، ھېچقانداق يەرگە ئەرز - شىكايەت قىلىشمىسۇن. سىلى بىلىلا، مېنى پاتقاقتىن ئاشۇ زېمىنلا قۇتۇلدۇرالايدۇ. ئۇنىڭ قول ئاستىدا قانچە ماگىزىن، قانچە تىجارەتچى بار؟ بىزنىڭ سودا ئىدارىسىنىڭ بېسىلىپ قالغان ماللىرىنى زېمىننىڭ ياردىمىسىز ھەزىم قىلىپ تۈگەتكىلى بولمايدۇيا!

— ئۇنى بىلىمەن.

— مۇشۇنداق چاغدا ئۇنىڭغا قانات ياپساق، ئۇ قىلغاننى بىلىدۇ. قول قولنى يۇسا، قول قوپۇپ يۈزنى يۇيىدۇيا!

— ماقۇل، خوتۇن. سىلىگىلا پايدىسى تەگسە ئىگەكىم ھېلىغۇ زېمىن ئىكەن، دۈشمەنلىرىمگىمۇ ئېگىلىمەنىيا!

— ياغلىما ئىغىز !
— سىلى ئۇچۇن !

ئىبراھىم ئەزىز ئۆزى بىلىدىغان ھەممە شېرىن گەپلەرنى، نازۇك سىرلىرىنى ئايالىغا ئېيتىشقا ھېرىسمەن ۋە ئۇنىڭغا ئادەتلەنگەن ئادەم. ئۇ ۋىلايەتنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى بولغىنى بىلەن، مالىيە - ئىقتىساد ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغىنى ئۈچۈن كىشىلەرگە كەسكىن ۋە قاتتىق مۇئامىلە قىلىشقا ئادەتلەنگەن. لېكىن ئۇ ئايالىنىڭ ئالدىدا باشقىلا بىر ئادەم. ئۇلار ئۆي - ئوچاقلىق بولغاندىن بېرى بىرەر قېتىممۇ «سەن - پەن» دېيىشمىگەن، بىر - بىرىنىڭ گېپىنى يىرىشمىغان، كىشىلەر زوقلانغۇدەك ئەر - خوتۇنلاردىن بولۇپ كېلىشتە ئەرنىڭ مۇلايىملىقى مۇھىم رول ئوينىغان. ئۇلار دۆلەتنىڭ ئىشلىرى، خەلقئارا مەسىلىلەر ۋە ئىلىم - پەن يېڭىلىقلىرى توغرىسىدا سۆزلىشىشنى ياخشى كۆرۈشىدۇ. ئۇلار توغرىسىدا كىشىلەر: «تويى بولغان ئاخشىمى ئىقتىم مەسىلىلىرى توغرىسىدا سۆھبەتلىشىپتۇ» دېگەن سۆزنىمۇ تارقىتىشقان. يەنە بەزىلەر «ئىبراھىم ئەزىز تېلېفوندا ئايالىغا گېزىت - ژۇرنال ئوقۇپ بېرىدىكەن» دېيىشسە، بىزنىڭ غەيۋەت بىلەن راھەتلىنىدىغان بەزى ئادەملىرىمىز: «ئىبراھىم ئالىي پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقاندا بىر قېتىم ئايالىغا قىرىق بەتلىك خەت يېزىپتۇ. بۇ خەتتە ماركس - لېنىن، ماۋزېدۇڭ ئۇزۇندىلىرىدىن ئاتمىش بەشنى قوللىنىپتۇ» دېگەن سۆزنىمۇ تارقىتىشقان. بۇ سۆزلەرنىڭ راست - يالغىنى قانچىلىك، بۇ تەرىپى قاراڭغۇ، لېكىن ئىبراھىم ئەزىزنىڭ ئادەتتىكى پاراڭغىمۇ ئۇلۇغلارنىڭ سۆزلىرىدىن نەقىل ئارىلاشتۇرۇپ گەپ قىلىدىغانلىقى راست.

— ئاق مۇشۇك، قارا مۇشۇك، چاشقان تۇتقىنى ياخشى مۇشۇك ئەمەسمۇ؟ — دېدى ئۇ ئايالىغا تېلېفوندا، — تۇردى كېرەم، قاسىم قۇربان ئاكىلارغا ئۆزۈم تېلېفون بېرىپ ئەھۋالنى چۈشەندۈرەي، كىچىك ئىشنى چوڭايتىشنىڭ ھاجىتى

يوق. ئەڭ مۇھىمى، زېمىن شۇجى ناھىيە ھاكىملىقىنىڭ نامزاتلىقىدا بار. ھېسسىياتقا بېرىلمەي ئومۇمىيلىقنى كۆزدە تۇتقان تۇزۇك. قانداق دېدىم، خېنىم؟

— تېلېفوندا بولسىمۇ «ھابىبا» قىلىپ قويدۇم ئەمىسە، قاچان كېلىمەن دېدىلە، بىر ھەپتىدىن كېيىن دېدىلىما؟

ھاجى قۇددۇسقا ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كېلىشتىن بىر مىنۇت بۇرۇن ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا تۇردى كېرەم ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ كىرىپ كەلدى:

— تېلېفوندا بايىقى گەپلەرنى قىلمايدىغان بولدۇق، ھاجىم.

— نېمىشقا؟

— ئىبراھىم ئەزىز ۋالىي يولىيورۇق بەردىيا. زېمىن شۇجى ھاكىم بولارئىمىش. ئاچچىقنى يۇتمىدىغان گەپ، ھاجىم.

— سىلەرنى ھېچ چۈشىنەلمىدىم ! — دېدى ھاجى قۇددۇس خاپا بولۇپ، — چويلىدا توختىمايدىغان گەپلەرنى تولا قىلىشىدىكەنلا !

— كىمنى دەۋاتىلا؟

— كىمنى بولاتتى، سىلىدەك پارتىيە ئەزالىرىنى دېمەكتىمەن !

— ھاجىم، تولا پارتىيە ئەزاسى، پارتىيە ئەزاسى دەۋەرمىسىلە جۇمۇ؟ بۇرۇنقى ۋاق بولسا ئوڭچى بولۇپ قالاتتىلا، ھېلىھەم بولسىمۇ تۆت ئاساسىي پرىنسىپنىڭ بىرىنچىسى پارتىيە رەھبەرلىكىيا !

— سىلىمۇ ماڭا پوپوزا قىلغىلى تۇردىلىمۇ ئەمدى، تۇردى كېرەم؟ ۋايىيەي گېپىنى تېخى؟ ئاتامنىڭ ھورىدا پىشىپ، تەرلەپ، ناھىيەگە مۇئاۋىن شۇجى بولغانلا؟ مېنىڭ ئاتام قىيسايدى ئەمەسمۇ، بۇ كونا تامنى يۆلىگەندىن ئۆرۈگەن ياخشى دەيدىكەنلا ـ ھە ھەرقايسىلىرى؟

— نېمە دەيدىغانلا، ھاجىم؟ بەللى، سىلى نېمىلا بولسۇن

ھۆرمەتكە ئاكا، سىلىگە كۆيۈنۈش بىزنىڭ بۇرچىمىزيا؟
— ئۇنداق بولسا، نېمىشقا زېمىنىغا يان باسىلا ئەمىسە؟
— چوڭ ھەق، چوڭ ناھەق، پىرىنسىپ، قانۇن دەيدىغان ئۆلچەملەرمۇ بارىيا؟
— بايا ھەرقايسىلىرىنىڭ بۇ ھەق تارازىلىرى بۇزۇلۇپ قالغانمىدى ئەمىسە، مانا تېلېفون جىرىڭلىدى، مەن ئىگە، ھەممىنى ئاتامغا دەيمەن مانا!
ھاجى قۇددۇس تېلېفوننى قولىغا ئالدى ۋە:
— سىلى كىم، نەمرۇد ئاكامما؟ ھە، نېمە؟ دادامنىڭ ئەھۋالى ئانچە ياخشى ئەمەس دەملا؟ نېمە، نېمە؟ خۇشاللىقتىن يىقىلدى دەملا؟ قانچىلىك پۇل لازىم؟ ئۈچ تۈمەن؟ نېمە قىلىلا بۇنچە پۇلنى؟ ياق، ئاكا، بولمايدۇ دەيمەن. ياق، ياق، ئۆزلىرى ۋەدە قىلىغاندىكىن، ئۆزلىرى بىر ئامال قىلسىلا. مۇتلەق بېرەلمەيمەن، ئۆتنىمۇ، ئۆسۈمگىمۇ بېرەلمەيمەن. ئۇنچىلىك پۇلنىڭ كارى چاغلىق، لېكىن سىلى ئون نەچچە تۈمەننى يوقاتتىلا، ئەمدى سىلىگە پۇل بېرەلمەيمەن. بۇ گەپ تۈگىدى ئەمىسە، ھە! ئاتامغا دەيدىغان گەپ بار ئىدى. ماقۇل، سىلى يەتكۈزسىلە ئەمىسە، ھېلىقى بىزگە كۆشەندە زېمىن دېگەن ئوغرى...
— دېمىسىلە دەيمەن، گەپ ئاڭلىسىلا، ھاجىم!
تۆردى كېرەم ئۇنىڭ قولىدىن تېلېفوننى تارتىۋالدى.
— چاتاقلىرى نېمە؟ ئەكەلسىلە دەيمەن!
قۇددۇسمۇ ئۇنىڭ قولىدىن تارتىۋالدى ۋە:
— شۇ زېمىن دېگەن ئوغرى توغرىسىدا...
— نېمانداق گەپ ئاڭلىمايلا، ھاجىم!
تۆردى كېرەم يەنە تارتىۋالدى.
ئۇلار تېلېفوننى تالاشماقتا، تېلېفوندىن نەمرۇدنىڭ:
— قۇددۇس ھاجىم، سۆزلىسىلە دەيمەن. زېمىن نېمە قىلدى! — دېگەن ئاۋازى تەكرارلانماقتا. تالاشنىڭ ئۈستىگە

قاسىم قۇربان بىلەن ئوبۇلغازى ئالدىراپ كىرىپ كېلىشتى. ئۇلار تۇردى كىرەمگە بولۇشتى. ھاجى قۇددۇس ئاخىر تېلېفوننى غەزەپ بىلەن يەرگە ئۇردى:

— ھەرقايسىلىرىغا يول ئوچۇق، — دېدى ئۇ ئىشىكنى كۆرسىتىپ، — ھەرقايسىلىرىدا ھوقۇق بار بولسا مەندە پۇل بار. قېنى، ھوقۇق بىلەن پۇلنىڭ جوداسىنى باشلاپ باقايلى ئەمىسە. ھەممىلىرى زېمىننىڭ قىلغان - ئەتكەنلىرىنى چوڭ - چوڭ پىرىنسىپلارغا سېلىشمىسىلىرى مەن بۇ گەپلەرنى نەدىن بىلەتتىم - ھە؟ زېمىننىڭ بىر غوجىكاسى ئالىيىپ قويغان چېغى، ھەممىلىرى يەل تاپان بولۇشۇپ بىر يەرگە كېلىشىپلا، ھاكىم دېگەن شۇنچە چوڭ نېمىكەن - دە؟ ئۇنىڭ ئىسمى چىقسىلا ئاقنى قارا، بوزنى ئالا دېيىشىدىكەنلا - ھە؟...

— ھاجىم، توختىسىلا دەيمەن!

— گەپنىڭ باش - ئاخىرىنى ئاڭلىسىلا دەيمەن!

— قۇددۇس ھاجىم، سەل يىغسىلا دەيمەن! — دېدى ئۆزىنى ھاجىم ئائىلىسىنىڭ ئەزاسى ھېسابلايدىغان قاسىم قۇربان پېشانە، بۇرۇن ئۇستى تەرلىرىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ، — مەن سىلىنىڭ بۆشۈكلىرىنى تەۋرەتكەن، ئۆشنەمدە كۆتۈرۈپ ئويناتقان ئاكىلىرى، مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىسىلا دەيمەن!

ھاجى قۇددۇس ئۆگەي ئانىسىنىڭ بۇ سېمىز، غوت - غوت، ئېھتىياتتا نەمۇنە بولالايدىغان ئىنىسىنى ياخشى كۆرەتتى. چۈنكى، بۇ ئادەم ئۇششاق گېپى جىق بولغان بىلەن كۆڭلى يۇمشاق، كۆيۈمچان ئىدى. ئەللىك يىلدىن بېرى مۇشۇ چوڭ ئۆينىڭ يىراقىنى يېقىن، قىيىنىنى ئاسان قىلىشتا ھاجىم كۆپرەك مۇشۇ ئادەمنى ئىشقا سالاتتى. بۇ ئادەم ھاجىمغا ھەممىدىنمۇ سادىق، ئىخلاسمەن ئىدى. ئۇ يېزا كاتىپى، گۇڭشېنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ھەتتا ناھىيە رەھبىرى بولۇپ ئىشلىگەن شۇ ئۇزاق يىللاردا خەلق ئىشىغا قانچىلىك كۆيۈنگەن بولسا، ھاجىمنىڭ ئىشىغىمۇ شۇنچىلىك كۆيۈنۈپ كەلدى.

ھەتتا نۇرغۇن قېتىم ھاجىم ئۇچۇن پارتىيە، ھۆكۈمەت پىرىنسىپلىرىغا خىلاپلىق قىلدى، ئۇنىڭ جازاسىنىمۇ تارتتى. لېكىن، ھاجىمغا گەپ كەلتۈرمىدى، ھاجىمنى رەنجىتمىدى، ھاجىمغا ئاسىيلىق قىلمىدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن بۇ ئادەم بىر مۇقەددەس مازار، ئۇنىڭ بۇ مازارنى ئاسراش مەجبۇرىيىتىلا باركى، ئۇنى ئۇپرىتىش ئۇنىڭ ئۇچۇن گۇناھ.

ئۇ مانا ئاشۇ ساداقەتتىگە تايىنىپ ھاجى قۇددۇسقا يۇقىرىقى گەپلەرنى قىلىشقا پېتىنغانىدى.

— سىلى نېمە دېمەكچى؟ — ھاجى قۇددۇس تاغىنىسىغا تىكىلىپ قارىدى.

— چوڭلارنىڭ گېپىنى يىرمىسىلا، ئىبراھىم ئەزىز ئىنىمىز تېلېفوندا زېمىنغا چېقىلىشقا بولمايدۇ دەپ يوليورۇق بەرگەندىكەن، يۇقىرىنىڭ يوليورۇقىنى ئاڭلىغۇلۇق، ئۆكام.

ھاجى قۇددۇس ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ:

— ئىبراھىم ئەزىزمۇ بىزگە كۈيۈ ئوغۇل. نېمە ۋەجىدىن بىزنىڭ ئائىلە ئىشىمىزنى ئۇنىڭغا دوكلات قىلىپ يوليورۇق ئېلىشىلا، ھەرقايسىلىرىنى ھېچ چۈشىنەلمىدىمىيا؟

— دېگەنلىرى توغرا، — دېدى تۇردى كېرەم گەپ قىستۇرۇپ، — شۇغىنىسى شىكايەت قىلىغۇچىلارمۇ، قارىلانغۇچىمۇ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى، شۇڭا يوليورۇق ئالغىنىمىز دۇرۇس بولدى، ھاجىم.

— ھەرقايسىلىرى ھۆكۈمەت ئادەملىرى بولغان بىلەن مەن بىر پۇقرا، دەۋاگەر سىلەر ئەمەس، مانا مەن. شۇڭا ھەرقايسىلىرى چەتتىرەك تۇرۇشۇپ بېرىشسەلا. يەنە قانداق گەپلىرى باركىن؟

ھاجى قۇددۇس بۇ رەھبەرلەر بىلەن بولغان سۆھبەتنى ئاخىرلاشتۇرۇشنىڭ بەلگىسى قىلىپ غولىچىنى كېرىپ ئورنىدىن تۇردى.

لېكىن، ئۇلار گويا چوڭ بىر مەسىلە ھەل بولىدىغان

يىغىنىنىڭ ئىشتىراكچىلىرىدەك تەپەككۇر ۋە مۇلاھىزىگە ئادەتلەنگەن باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ مىت قىلماي ئولتۇرۇشتى.

هاجى قۇددۇس چەت ئەل «ۋىسكى»سىدىن يېرىم ئىستاكان قۇيۇپ ئارتىسلارغا خاس بىر خىل قىلىق بىلەن رومكىنى كۆتۈردى:

— مېنىڭ دەۋايىم ئوڭۇشلۇق بولسۇن، ئىلاھىم!

— هاجىم، بۇ!...

— بەللى، بەللى...

— مانا، بۇ قىلىقلىرى جايىدا...

بىزنىڭ خۇشاللىق ۋە خاپىلىققىمۇ ئىچىملىك بىلەن مەدەت بېرىشكە ئادەتلىنىۋاتقان مۇشۇ ئەسىر ئەزىمەتلىرىمىز ئىككى رومكىدىن ۋىسكى ئىچىشىپ يۇقىرىقى تالاش - تارتىشلىرى ۋە بۇ يەرگە قانداق كېلىشكەنلىرىنى تامامەن ئۇنتۇشتى. هاجى قۇددۇسنىڭ هاراققا، بولۇپمۇ ئەلا سۈپەتلىك هاراققا كىرىشىپ قالغانلىقىنى خۇددى نەمرۇدنىڭ ئالتىنچى قېتىم ئۆيلەنگىنىنى تەبرىكلىگەندەك خۇشاللىق بىلەن تەبرىكلەشتى.

— هاجىم دەيمىزمۇ ئەمدى؟

— هاجىمنىڭ ياخشىسى ئىچىدۇ، يالغانلىرى ناز قىلىدۇ، جالىرى ئىچمەيدۇ!

— بۇ گەپلىرى بولمىدى، ئوبۇلغازى جۇجاڭ!

— تۈزىتىپ قويالا، تۇردى كېرەم شۇجى!

— بەللى، بەللى، تۇ شۇجى، ئەمدىزە سىلىنىڭ ئىشلىرىنى تۈزەپلا ئۆتىدىغان ئوخشىمامدۇق؟

— نېمىلەرنى تۈزىدى، قاسىم جۇرىن؟

— نېمىلەرنى دېگىنىنى تېخى، ئىشقا ئورۇنلىشىش زىبياۋسىدىن قانچىنى قانچە ئادەمگە قانچە پۇلغا بەردىلە، بۇ توغرۇلۇق قانچە پارچە پاش قىلىش ماتېرىيالى كەلدى، بۇلارنى بىلمەيدۇ دەملا؟

— بەللى، بەللى مۇشۇ كەمدە كىم ساتمايدۇ، كىم ئالمايدۇ دەيلا؟

— مانا مەن ساتمايمەن، مەن ئالمايمەن! — قاسىم قۇربان سېمىز قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ ۋارقىرىدى. ئۇ بۇرنى ئۈستىدىكى تەرىنى ئالىقىنى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — مەن شۇڭا ئۆسمىدىم، شۇڭا تېخى ئاتمىش ياشقا كىرمىسەممۇ مېنى پېنسىيەگە ئىتتىرىپ چىقارماقچى بولۇشۇۋاتىدۇ.

— نېمە دېگەنلىرى بۇ، يولداش قاسىم قۇربان؟

تۇردى كېرەم بىر ئىشقا قاتتىق خاپا بولغاندىلا «يولداش» ئاتالمىسىنى قوللىنىشقا ئادەتلەنگەن «گېپى ئاز، سەۋر - تاقەتلىك كادىر» بولغاچقا، يەنىلا تۆۋەن ئاۋازدا سورىدى.

— چۈشەنگەنلا، تۇ شۇجى؟

— نېمىگە قايىنايلا دەيمىنا؟

— مەن ئەللىك سەككىز ياشقا ئەمدىلا بوسۇغا ئاتلىدىم، نېمىشقا مېنى بۇ يىل پېنسىيەگە چىقىدىغانلارنىڭ بىرىنچىسى قىلىپ يېزىپ، ئوبۇلغازىغا چۈشۈرۈپ بېرىشىلا دەيمىنا؟

— شۇ قورساق كۆپۈكىمىدى؟

— قورساق كۆپۈكى؟ بۇ بابتىن سۆز ئېچىلمىدى تېخى، مەن بىر كونا پارتىيە ئەزاسى، سىلىدەك نەچچە شۇجىلارنىڭ كونا باشلىقى، پارتىيەگە تونۇشتۇرغۇچى، ئۆز قولى بىلەن ئۆستۈرگۈچىسى بولۇش سۈپىتىم بىلەن بەزى ئىشلارغا سۈكۈت قىلىۋېرىشكە تاقىتىم قالمىدىيا. قەيەرگىلا بارسام شىكايەت ئاڭلايمەن. چەينەك شورپىسىغا كۆنگەنمەن. ئىسلام ساختىنىڭ ئاشخانىسىغا ھەر كۈنى كىرىمەن، ھەر كۈنى بىر تالاي شىكايەت ئاڭلايمەن. تۆرەكنىڭ كۈيئوغلى، ھېلىقى مۇئەللىمنىڭ ئېتى نېمىتى، ھە شۇ ئوغرىنىڭ تۆت بالىسى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ پۈتكۈزۈپتۇ - يۇ، بىرىمۇ ئىشقا

ئورۇنلاشماپتۇ. ئەمدى ئاشكارىسىنى ئېيتاي، بىزنىڭ ئوبۇلغازىنىڭ، تۆردى كېرەم شۇجىنىڭ، ھەتتاكى ئوبۇلغازى جۇيجاڭنىڭ ئىككى ئىنىسى بىلەن ئۈچ سىڭلىسىنىڭ، تۆت ئاغىنىسى، يەتتە يېقىنىنىڭ بالىلىرى ھېلىقى مۇئەللىمنىڭ بالىلىرىنىڭ ساۋاقداشلىرى ئىكەن، ھەممىسىلا دۆلەت ئىشتاتىغا ئۆتۈپ بوپتۇ. ھېلىقى ئوغرى بىر غۇلاچ تىزىملىكنى يېزىۋاپتىكەن ئىگەكىم، بىر ئوقۇغىلى تۇرۇپتى، ئاشخانىدىلا يۈز ئادەم ئاڭلاپ راست دەپ چۇرقىراشتى، ئوغرىنىڭ يادلىۋالغىنىغا قارىغاندا، بۇ تىزىملىكنى مىڭ قېتىم ئوقۇغان گەپ. راستىنى ئېيتسام مەن چىدىمىدىم. ھېلىقى ئوغرىغا ئەگىشىپ ئاشخانىدا چەينەك شورپىسى ئىچىۋاتقان مۇئەللىملەر، كادىرلار، ئىشكارچىلار كادىرلار ئىدارىسى بىلەن تەشكىلات بۆلۈمىنى بىر تىللىغىلى تۇرۇشۇۋىدى، خۇددى مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلانغاندەك قورقۇپ كەتتىم دېمەملا، ئىگەكىم...

— خۇش بولۇپ كەتتىلىما زادى؟

ئوبۇلغازى ئۆڭسۈلى ئۆچكەن، لەۋلىرى كۆكەرگەن پېتى تىترىگەن قوللىرى بىلەن قۇرۇق رومكىنى قۇددۇسقا سۇنۇپ تۇرۇپ تاقەتسىزلىنىپ سورىدى.

— قانداق ئويلىسىلىرى مەيلى، بۇ بىر پاكىت، جۇيجاڭ!

— سىلىنىڭ قۇلاقلىرىغا يەتكەن ھەرقانداق ئىغۋا پاكىتقا ئايلىنىدىكەن جۇما، قا جۇرېن!

— مەن سىلىنىڭ دۈشمەنلىرىمۇ، قاچاندىن بېرى؟

— ئاپلا، ماۋۇ ئۆي ئەپلەشمىدى، دەيدىغان گەپ جىق ئىدىيا! قويسىلا دەيمەن، ھاجىم!

— ئەپلەشمىگەن ئۆيدە ئىچىپ نېمە قىلاتتىلا، ئەپلىشىدىغان يەرگە بېرىشاملا دەيمەن، كۆرسىلە تېخى!

ھاجى قۇددۇس مەست بولۇشقا باشلىغان، تۆردى كېرەم

ئادىتى بويىچە ئۈچ رومكىدىن كېيىن ئۇخلاشقا باشلىغان، قاسىم قۇربانمۇ ئادىتى بويىچە ئىچكەندىن كېيىنكى شىكايەت ۋە تىللاشلىرىنى باشلىغان، ئوبۇلغازىمۇ ئادىتىگە خىلاپلىق قىلماستىن ئارخىپتىكى مەخپىي گەپلەرنى ئاشكارىلاشقا باشلىغانىدى. مانا شۇ چاغدا بۇ ئۆيگە چەينەك شورپىسى، تونۇر كاۋىپى، باچكا گۆشى، پاقلان گۆشى، مەززىلىك بېلىق — كىشىلەرنى ھاياتقا تېخىمۇ چوڭقۇر مۇھەببەت باغلايدىغان قىلىشنىڭ ياخشى ئەلچىلىرى «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى»نىڭ ئىككى ئىغىزلىق جىگلى ئىشخانىسىغا كەينى ـ كەينىدىن كىرىشكە باشلىدى.

— باقىلى، ئالىلى ! — دېدى ھاجى قۇددۇس غۇلىچىنى كەڭ يېيىپ. قويۇق، قاپقارا چاچلىرىنى سىلاپ قويۇپ، — بۇ ئۆي گەپ قىلىشقا ئەپلەشمىگىنى بىلەن مەست بولۇشقا، يەپ ـ سەمرىشكە تازا ئەپلىشىدۇ. كېچىچە، تاڭ ئاتقۇچە ئىچىمىز، يەيمىز. ئىبراھىم ھاجىم ياشىسۇن ! ئۇنىڭ ئوغۇل ـ قىزلىرى، كۈيۈ ئوغۇللىرى، نەۋرە ـ چەۋرىلىرى ياشىسۇن ! ھا ـ ھا ـ ھا... مەن ئەمدى ناخشا ئېيتىمەن. تۇ شۇجى دىسكو ئوينايدۇ، ئوبۇلغازى جۇيجاڭ سۇن ۋۇكۇڭنى دوراپ كالتەك ئوينىتىپ چامباشچىلىق قىلالايدۇ. مېنىڭ ئەقلىلىق، سىمىز ئاكام قاسىم جۇربى پىنسىيەگە چىقىدۇ. بۇگۈن مۇشۇ يەردە ئاكامنى ئۇزىتىپ قويىمىز، ھا ـ ھا ـ ھا !...

تېلېفون قاتتىق جىرىڭلىدى. تېلېفوننى تۇردى كېرەم ئالدى:

— نېمە؟ دادامنىڭ ئەھۋالى ئېغىر دەملا، يىغلىماي گەپ قىلسىلا دەيمەن، گۈلشەرىخان، گۈلجامال خېنىممۇ !

— نېمە، گۈلجامال خېنىم ! — ئوبۇلغازى تېلېفوننى تارتىۋالدى، — نېمە دەيدىغانلا، خېنىم، بىز بۇ يەردە زىياپەتتە ئەمەس، ئۇرۇمچىدىن نېمە خەۋەر كېلەر دەپ... ئانامنۇ بار،

دەملا، ئانا، ئانا...

— نېمە، نىساخان ھاجىم ئاچامۇ بارمىكەن ! — تېلېفونغا قاسىم قۇربان قول سوزدى، — قانداقراق تۇردىلا، ھاجىم ئاچا، يىغلىمىسىلا، ھاجىم ئاچا، ھاجىم ئاتام گەپتىن قالدى، بۇ يەردىكى چوڭلارمۇ يوقلاپ كەلدى دېدىلىما؟ خۇدايىم شىپالىق بېرىدۇ، قورقمىسىلا، ئاچا !

تېلېفوندا ئۇلار ئۇزاق سۆزلەشتى. ئۇلار تېلېفوننى بىر - بىرىدىن تالىشىپ سۆزلىشىۋاتقاندا، ھاجى قۇددۇس كەينى - كەينىدىن يەنە ئىككى رومكا ھاراقنى ئىچىۋەتتى. ئۇ ھازىر باشقا بىر دۇنيادا تۇرماقتا، ئۇنىڭ ئالدىدىكى ئادەملەر بىلەن زادىلا كارى بولمىدى. گويا ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى دەپ، نېمىلەرنى قىلىۋاتقىنى ھاجى قۇددۇس بىلەن پۈتۈنلەي مۇناسىۋەتسىز دەك؛ ئۇلار كۆز يېشى، قايغۇ بىلەن تىلغا ئېلىۋاتقان «ھاجىم ئاتا» دېگەن نام گويا ھاجى قۇددۇسقا تونۇش ئەمەستەك قۇددۇس ھاجى ئۆزىچىلا كۈلەتتى، بېشىنى كەينىگە تاشلاپ تورۇسقا قارىۋېلىپ چۈشىنىكسىز بىر نېمىلەرنى دەيتتى.

— غەم قىلمىسىلا، بىز بۇ يەردە ھەممىنى تەييارلاپ قويدۇق !

— يەتتە مەسچىت جامائىتى، تۆت چوڭ ئىدارىنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ قولىقى ئورۇمچىدە !

— ئەمرۇد بەگكە ھەشقالل ا!

— ئىبراھىم ئەزىزمۇ ئورۇمچىدە دەملا؟ تولا ياخشى، ناھايىتى ياخشى ! بىز بارمىساقمۇ بولامدىكەنيا؟ تۇ شۇجى، قا جۇرېن، ئۇ جۇيجاڭلار خەۋەر كۈتۈپ ئولتۇرۇشقانىدۇق !

— مەن ناخشا ئېيتىمەن ! — ھاجى قۇددۇس تېلېفوندا ۋارقىرىدى.

ئۈچ رەھبەر ئۇنىڭ قولىدىن تېلېفوننى تارتىۋالدى. قۇددۇس يەنە تېلېفونغا ئېسىلدى. تېلېفون تالىشىش يەنە

باشلاندى. ئۈچ رەھبەر ھەقىقەتنى ياپماقچى، ھاجى قۇددۇس ئاشكارىلىماقچى. ئۇلارنىڭ زىيابەت ئۈستىدە ئىككىلىكى ھەقىقەت، خەۋەر كۆتۈپ ئولتۇرۇشقىنى يالغان. ھاجى قۇددۇسنىڭ شادلانغىنى ھەقىقەت، ئۇلارنىڭ قايغۇسى، ھەتتا تېلېفوندا دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسى يالغان. راستچىللىق بىلەن يالغانچىلىقنىڭ بۇ قىسقا، مەنىسىز ئېلىشىشى كۆپ سانلىقنىڭ غەلىبىسى بىلەن ئاخىرلاشتى. چۈنكى، ئۇلار ھاجى قۇددۇسنى ئىتتىرىپ كۆتۈرۈپ دېگۈدەك يەنە بىر ئۆيگە كىرگۈزۈپ ئىشىكنى ئېتىۋالدى.

ھاجى قۇددۇس ئۇخلاپ قالغان چېغى، ئۇنىڭ ناخشا ـ كۈلكىسى ئاڭلانمىدى. زىياپەت جوزىسىدىكى ئىشتىھا مۇسابىقىسى باشلانغان. پاراڭنىڭ ماۋزۇلىرىمۇ ئۆزگەرگەن:

ــ پاھ، باچكا گۆشىنىڭ خۇرۇچى ئەجەب تېتىپتۇيا!

ــ تونۇر كاۋىپىنىڭمۇ شۇنداق!

ــ شۇغىنىسى سەل سوۋۇپ قالدى، ئىگەكىم!

ئۇلار ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى، ئىچىشتى، ئوبدانلا مەست بولۇشتى. مانا بۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ھەممىلا ئىشى تەبىئىي ئۆز تەبىئىتىگە خاس ئىدى.

ــ شۇنچىلىك دۇنيا بۇ، ــ دېدى ئوبۇلغازى ئۇزۇلۇپ قالغان ھېلىقى سۆھبەت يىپىنى ئۇلىماقچى بولۇپ، ــ مىسالى، ئاتىمىزنى ئالايلى، ئۆمرىدە بىر تامچە پېشانە تەرىنى تۆكمىدى، زەررىدەك ئازار يېمىدى، ھېچكىم بۇ زاتنىڭ شېخىنى يېرمىدى، دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان بولۇپ كەلدى. قىلغان ـ ئەتكىنىنىڭ ھەممىسىلا بەلەن، قىڭغىر كەتكەن يەرلىرى زادىلا يوق دەپ ئېيتالامىلا؟ ياق، تولا جىق ئىشلارنى خاتا قىلدى، زىيان سالدى، لېكىن بۇ زىياننىڭ دەردىنى باشقىلار تارتتى. مانا، ھازىر بۇ زات ئېغىر ھالدا يېتىپتۇ. ئىگىسىدىن باشقا كىممۇ بۇ زاتتىن ھېساب ئالالايدۇ؟

— بۇ گەپلەرى قاملاشمىدى، — دېدى قاسىم قۇربان پېشانە تەرىنى ئالىقىنى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ، — پەدەرنىڭ يامان گېپىنى قىلغانلىرى قاملاشمىدى، قانداق دېدىم، تۇ شۇجى؟

— توغرا دېدىلە، هازىر پەدەرنىڭ ئەيىبلىرىنى ئويلايدىغان چاغ ئەمەس، ئەيىبسىز ئىنسان يوق. شۇنداقتىمۇ، پەدەرنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرى كۆپ. باشقىنى قويايلى، ئولتۇرغان ئۆچەيلەننىڭ بۇگۈنكى ئورۇنغا ئىگە بولۇشىمىزدا پەدەر قانچىلىك رول ئوينىدى؟ بۇنى هەرقايسىمىز ئوبدان بىلىمىز. مىسالى، ئوبۇلغازى جۇيجاڭنى ئالايلى، سىلىنىڭ هەربىر قىڭغىر دەسسىگەن ئىزلىرىنى ئۆچۈرۈپ ـ كۆمۈپ كېلىۋاتقان باشقا كىشى ئەمەس، پەدەرنىڭ ئۆزىيا !

— هاجىم ئاتام بولمىغان بولسا سىلى جۇيجاڭلىق بۇياقتا تۇرسۇن، كادىرلىق ئورۇنلىرىنىمۇ ساقلاپ قالالمايتتىلا !

— بەللى، بەللى !

— رەسمىي گەپ، ئىگەكىم !

— سىلىچۇ؟ زادىلام مايماق دەسسىمىگەندەك گەپ قىلىلىغۇ، قا جۇرېن؟

— ئەيىب ـ خۇسرام باردۇر، لېكىن مەن هەربىر قەدىمىمنى ئەتراپىمغا قاراپ بېسىپ كېلىۋاتىمەن. هۆكۈمەتكە سادىق دېسە مانا مېنى دېسە بولىدۇ. قىرىق يىل ئىشلەپتىمەن. هېسابلاپ كۆرسەم، قىرىق يىلنىڭ ئوتتۇز بەش يىلى يېزا خىزمىتى بىلەن ئۆتۈپتۇ. بىر پۇڭچەن پارا ئالماپتىمەن. بىرىگە ناهەق زىيانكەشلىك قىلماپتىمەن. بىرىگە تۆهمەت ـ هاقارەت قىلماپتىمەن. هالال ئىشلەپ، هالال يەپ خەلقنىڭ چاكىرى بولۇپ كېلىپتىمەن. نېمە ئۈچۈن شۇنداق؟ پارتىيەنىڭ تەربىيەسى، ئىككىنچىدىن، هاجىم ئاتامنىڭ غەمخورلۇقى. نېملا قىلماي، شۇ كىشىنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيىنى هېسابقا ئېلىشنى ئۇنتۇمىدىم...

ئۇ بىردىنلا بوقۇلداپ يىغلاشقا باشلىدى.

ئايالىنىڭ بۇ ئاق كۆڭۈل تاغىسىنىڭ سەمىمىي كۆز يېشى كەم سۆز، كۆڭلى يۇمشاق تۇردى كېرەمگە دەرھال تەسىر قىلدى:

— راست دېدىلە، قا جۇرېن، ئاتىمىزنىڭ ياخشىلىقى كۆپ بولدى. قانداق قىلىمىز، يىقىلمايدىغان تۈۋرۈك يوق ئىكەن. ھامان مۇشۇنداق خوشلىشىدىغان گەپ ئىكەن. پەدەرنىڭ كۆزى يۇمۇلماي تۇرۇپلا غىژ - غىژ باشلاندى. قارىسام، ھەركىم ئۆز كويىدا، ھەر كىم ئۆز پايدىسىنىڭ غېمىدە. پەدەردىن كېيىن ياتلىشىپ كېتىدىغان ئوخشايمىز.

— شۇنداق ئوخشايدۇ! — دېدى ئوبۇلغازى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، — ياتلاشماق تۇگۇل دۈشمەنلىشىپ كېتىدىغان ئوخشايمىز. شۇنداقمۇ، قا جۇرېن؟

— كۆڭلى قارا ئادەم ئىكەنلا جۇمۇ، ئوبۇلغازى ئۇكام، — دېدى قاسىم قۇربان كۆز يېشىنى ئالىقىنى بىلەن سۈرتۈپ بولۇپ، — مۇشۇ كۆڭۈلسىز كۈنلەردىمۇ ئادەمنىڭ يېغىرىنى كوچىلاشنى توختاتمايدىكەنلا!

— سىلى ئاۋۋال كوچىلىغانلا، قا جۇرېن! — ئوبۇلغازى يەنە رومكىغا قول ئۇزارتىۋىدى، تۇردى كېرەم رومكىنى ئېلىۋالدى:

— چىقىلى، ئولتۇرغانسېرى سەتلىشىدىغان ئوخشايمىز!

ئۇنىڭ گېپىنى تەستىقلىغاندەك ئىچكىرىكى ئۆيدىن چاچلىرى چۇۋۇلغان، قاپاقلىرى ئىششىغان ھاجى قۇددۇس سەنتۈرۈلۈپ چىقىپ كەلدى:

— ئىچىمىز، مەن ناخشا ئېيتىمەن، تۇردى كېرەم شۇجى دىسكو ئوينايدۇ! — دەپ ۋارقىرىدى.

ئولتۇرغانلار بىر - بىرىگە قارىشىپ قويۇپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

3

ئىسمائىل ھاجى بۇ يىل ئوبدانلا مۈكچىيىپ قالدى. ئۇنىڭ جاپالىق ئەمگەك ۋە تىنىمسىزلىقتا ئادەتلەنگەن قول - پۇتلىرى ھېلىھەم كۈنىگە ئون نەچچە سائەتلەپ مىدىرلاپ تۇرسىمۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ ماغدۇرسىز، كالانپاي، ئۇنتۇغاق بولۇپ قېلىۋاتقىنىنى ئىقرار قىلماي تۇرالمىدى:

— بالام زېمىن، مەن بۇ يىل قىشتىن چىقالايمەنمۇ - يوق، — دېدى ئۇ ئوغلىنىڭ ئىشخانىسىدا ئۇزاق جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن چوڭقۇر ئەلەم بىلەن ئۇھ تارتىپ قويۇپ، — تولىمۇ ئوسالمەن، بالام. ئەمدىزە، باياتىن دېدىم، ساڭا ئەلچى قويۇشۇمنىڭ سەۋەبى شۇ.

بوۋاي خۇددى ئۇزاق بىر نۇتۇقنى ئاخىرلاشتۇرغاندەك ئېغىر تىنىپ قويۇپ، ئىككى قولىنى تىزىغا قويۇپ سوراققا تارتىلغان گۇناھكاردەك يەرگە قاراپ مۈكچىيىپ ئولتۇردى. زېمىن دادىسىغا سىنچىلاپ قارىدى: ئۇنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغان قويۇق چار ساقال، قىڭراق بۇرۇن، ئىككى قوۋۇزى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن، قارا كۆزلىرى قويۇق قاشلار ئاستىدىكى چوڭقۇرلۇقتا ئۆچۈشكە ئاز قالغان شامدەك پىلدىرلاپ تۇرغان ئورۇق بوۋاي ئۆمرىدە گۇناھدىن باشقىنى قىلمىغان ۋە ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا گۇناھلىرى ئۈچۈن ۋىجدانىغا جاۋاب بېرىۋاتقان ئەيىبكاردەك سولغۇن، بىچارە ۋە غەملىك ئىدى.

مۇشۇ كۆرۈمسىز بوۋاي زېمىننىڭ دادىسى. ئون يەتتە يېشىدىلا ئۆز زامانىسىنىڭ بىر چوڭ ھۆكۈمرانىنىڭ قىلمىشلىرىغا ۋارىس بولۇپ، ئۆمۈر بويى زۇلۇم تارتىشقا تەييارلانغان بۇ ئادەم ياشلىقى، قىران چاغلىرى ۋە ئەقىل تاپقان چاغلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئوغۇت توشۇش، سۇ تۇتۇش، ئېرىق -

ئۈستەك چىپىش، كىچىلىرى، قەھرىتان قىش، تومۇز ئىسسىقلىرىدا كۆزەتچىلىك قىلىش، ئات ـ ئىشەك بېقىش؛ بۇ ھەر كۈنى كۈن چىققاندىن كۈن پاتقۇچە داۋاملىشىدىغان ئەمگىكى ئۈچۈن رەھمەت ئورنىغا ھاقارەت ئاڭلاپ، ھەق ئورنىغا قەرز تۆلەپ ئۆتكۈزۈۋەتتى. مانا ئەمدى ئۇ «قالپاق»تىن قۇتۇلۇپ ئوغلىنىڭ دۆلىتىنى كۆرىدىغان چاغدا سالامەتلىك ۋە ئىرادىدىن ئايرىلغان. بەختسىزلىك دېگەن سۆزنى بۇ ئادەمنىڭ تۇرقىدىن، تارىخىدىن ۋە چىرايىدىن ھەرقانداق كۆزى ساق ئادەم ئوقۇيالايدۇ. مانا بۇ ھازىرقى يېزىلىق پارتكوم شۇجىسىنىڭ دادىسى. شۇجى مۇشۇ ئادەمنىڭ قولىدا پەپىلەنگەن، ئەركىلىتىلگەن؛ مۇشۇ ئادەمنىڭ ئېغىر ئەمگىكى ھېسابىغا كەلگەن قاتتىق زاغرىنى يەپ چوڭ بولغان.

زېمىن شۇجى قىسمەت توغرىسىدا ئويلىغاندا شۇڭا ئەڭ بۇرۇن ئۆزىنى ئەمەس، دادىسىنى ئويلايدۇ. ئۇ دادىسىنىڭ ھەرقانداق تىلىكىنى ئورۇنلاشقا تەييار. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ خىزمىتى ئەسلىگە كەلگەندە دۆلەتتىن بېرىلگەن ئون ئۈچ مىڭ يۈەن پۇلنى بىر پۇڭ كېمەيتمەستىن دادىسىنىڭ ئالدىغا قويغان. چۈنكى، دادىسى شۇ چاغدا زېمىننىڭ ئۆگەي ئانىسىدىن تۇغۇلغان بەش بالىنى باقىمەن دەپ شياۋدۇيگە سەككىز مىڭ يۈەن قەرزدار ئىدى. ئۇ ھازىرمۇ ھەر ئايدا قولىغا تېگىدىغان ئۈچ يۈز نەچچە يۈەن پۇلنىڭ ئەللىك يۈەنىنى ئېلىپ قېلىپ، قالغىنىنى دادىسىغا بېرىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ ئۇكىلىرى ئوقۇيدۇ، ئىستىقبال، كەلگۈسى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن پۇل كېرەك. زېمىن بىچارە دادىسىنىڭ ئورنىغا ئۆزىنى قويمىسا رازى بولمايدۇ. چۈنكى، دادىسىنىڭ گەۋدىسى يەتكۈدەك مۈكچەيگەن. ئەمدى ئۇنى يەنە ئېگىشنىڭ ئورنى يوق.

ئۇ دادىسىنىڭ بىر گەپنى ئوغلىغا ئېيتالماي قىينىلىۋاتقىنىنى چۈشەندى:

— دوختۇرغا تەكشۈرتەيمۇيا، دادا؟
— باردۇق، بالام!
— نېمە دېدى؟
— مانا، ئوقۇپ باقە، ئوغلۇم.
زېمىن بوۋاينىڭ تىترەپ تۇرغان قوللىرىدىن قەغەزنى ئالدى. ئۇ خەنزۇچە يېزىلغان كېسەل دىياگنوزىغا بىرلا قارىدى ـ دە، چۆچۈپ كەتتى:
— دادا، دادا، سىلى!
— نېمە بولدى، بالامەي؟
— ئۆزۈم بىر ئاپىرايمىكىن دەيمىنا؟
— ياق، باللار ئاپاردى، ئوبدان تەكشۈردى، بالام، نېمىدەپ يېزىپتۇ؟
زېمىن قەغەزگە يەنە بىر قارىدى ـ دە، زورىغا كۈلۈمسىرىدى:
— جىگەرنىڭ پىشكى دەزى باردەك قىلىدۇ، ئوڭلىنىپ كېتىدۇ.
لېكىن، قەغەزگە جىگەر قاتقان، يەنى جىگەر راكىنىڭ ئاخىرقى باسقۇچى دېگەن دىياگنوز يېزىلغانىدى. زېمىن كۆز يېشىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ئۇستەل تارتمىسىنى ئاختۇرۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ كۆز يېشى تارتمىدىكى قەغەزلەرگە تامغا بولۇپ بېسىلدى. ئۇ ھاياتىدىكى نۇرغۇن ئېغىرچىلىقلارغا دۇچ كەلدى، لېكىن ياش تۆكمىدى. ۋىجدانلىق ۋە ئىرادىلىك ئەرلەرگە خاس خىسلەت بىلەن ئۇرۇمچىدە تاش چاقتى، غۇلجا خاڭلىرىنىڭ تېگىدە «داباتۇر» بولۇپ سۇ (كۆمۈر يولى) چاپتى، يېزىلاردا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ كۆنگە مىڭ كېسەك قۇيۇپ ئون كويچەن تېپىش ئۈچۈن تەر تۆكتى. ئۇ چاغلاردا تەگرىتاغ تىزمىلىرىنىڭ نېرىسىدا قالغان مۇشۇ دادىسىنى يىغىدىن ئىششىغان كۆزلىرى بىلەن يولىغا تەلمۈرۈپ قالغان گۈلتازنى ھەر كېچىسى، ھەر

قېتىم ئارام تايقاندىلا ئەسلىدى، ئۇنىڭ بۇ ئەسلەشلەر بىلەن يۈرىكى پۇچۇلىنىپ ۋۇجۇدى تىترىدى، لېكىن ئۇ ياش تۆكمىدى. مانا بۈگۈن ئۇ دادىسىنىڭ بىر ئۆمۈر جاپادىن باشقىنى كۆرمىگەن بەدىنىگە ئەجەل قۇشى قونغانلىقىنى بىلدى. ئۇ پات ئارىدا دادىسى بىلەن مەڭگۈلۈك خوشلىشىدۇ. ئەمدى ئۇ دادىسىنىڭ سولغۇن چىرايىنى كۆرمەيدىغان، تىترەڭگۈ، ئەنسىز ئاۋازىنى ئاڭلىمايدىغان بولىدۇ. بۇ جۇدالىقنىڭ بېشى مانا شۇ كۆز يېشى بولسا كېرەك. زېمىن ئۆمرىدە كۆرمىگەن بىر خىل ۋەھىمىنىڭ ھەيۋىسىنى سەزدى. بۇ ھەيۋە تەڭداشسىز، بۇ ھەيۋە چوقۇم غالىب. زېمىنىنىڭ بۇ ھەيۋىتى يېڭىشكە قۇۋۋىتى يەتمەيدۇ. ھەرقانداق بىر قۇدرەت ئىگىسىنىڭمۇ باش ئەگدۈرگۈچىسى بولىدۇ. كۆرۈنمەي، ئۈن - تىنسىز يېتىپ كېلىدىغان بۇ قارا كۈچ ئالدىدا جاھاننى تىترەتكەن چىڭگىزخانمۇ، ئاتىللا، ئىسكەندەرمۇ ياش تۆككەن؛ ناپالېئون، گېتلېردەك قارام - تەلۋىلەرمۇ، ستالىندەك تەمكىن دانالارمۇ ياش تۆككەن، تىز پۈككەن. مانا شۇ قارا كۈچ بۈگۈن زېمىنىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ شەپىسىز، دەھشەتلىك قارا قولىنى ئۇنىڭ مىسكىن دادىسىغا سۇندى. ئۇ تولىمۇ ئادالەتسىزلىك ئەمەسمۇ؟ نېمىشقا ئۇ ھاياتىدا نە غۇربەت، نە خورلۇق زەربىسىگە ئۇچرىماي بۇ دۇنيانىڭ ئەتىۋارلىق مېھمىنى بولۇپ ياشىغان ئىبراھىم ھاجىمنىڭ يېنىغا بارماستىن، يىگىرمە بەش يىل ئات - ئېشەكلەر بىلەن دوست بولۇپ ھەپتىدە بىر ۋاق سۇيۇقئاش ئىچىپ، قالغان ۋاقتىنى زاغرا، سوغۇق سۇ بىلەن ئۆتكۈزۈپ، بەش بالىنى ھاياتىنىڭ لەززىتى زاغرا بىلەن سوغۇق سۇ ئىكەنلىكىگە ئىشەندۈرەلىگەن بىچارىگە سۇندۇ. ئۇنىڭ رىزقى زاغرا بىلەن سوغۇق سۇ؛ ئاكىسىنىڭ پاقلان، ھەسەل، ماي - قايماق ۋە بۇغداي ئۇنىمۇ؟ ئىككىسى بىر ئاتىدىن، بىر ئانىدىن تۇغۇلۇپ

بىر ئۆيدە ئەقىل تاپقان قېرىنداشلار تۇرۇپ نېمە ئۈچۈن بىرى تىلىگىنىگە ئېرىشىپ، بىرى تىلىگىنىنىڭ تەتۈرىسىگە ئىگە بولۇپ قالدى؟ زامانىسىنىڭ راھىتىنى كۆرگىنىگە راھەت يەنە قول سوزسا، راھەت ـ پاراغەتتىن ئەمدىلا بەھرىمەن بولۇۋاتقان ئون يەتتە ياشلىق بالىغا ئاتا ـ ئانا، ئاكىلىرىنىڭ تارتقۇلۇقى مىراس بولۇپ قالسا، بۇ خىل نەڭسىزلىككە ئۇ مىراسخورنىڭ مىراسخورى بولغان زېمىن غەزەپلەنمەي تۇرالايتتىمۇ؟...

زېمىن ھېسسىيات ۋە بالىلىق مۇھەببەتنىڭ كۈچى بىلەن تۇگۇلگەن مۇشتۇملىرىنى تەستە كۆتۈرۈپ ئۈستەلگە ئۇرماقچى بولۇپ تۇرغىنىدا دادىسى ئورنىدىن تۇردى.

ــ بالام، مەن كېتەي جۇمۇ، كاللار تېخى سۇ ئىچمىدىيا، بالىلارنىڭ ئىشى كۆپ، ئانىسىنىڭ تاۋى يوق، كاللىدىن قورقىدىكەن تېخى، سەن ئۆيگە قاچان بارىسەن، بالامەي؟

ــ مەن ھېلى سىلى بىلەن بىللە ماڭاي، دادا، ئالدىرىمىسىلا ماشىنا بارمىكىن، بولمىسا خادىك بىلەن كېتەيلى.

ــ تۆت چامدام يەرگىمۇ، يورە، بالام، پىيادە كېتەيلى.

دادىسىغا ئون ئىككى كىلومېتىرلىق يول تۆت چامدام بىلىنىدۇ، ئۆز ۋاقتىدا زېمىنغىمۇ شۇنداق بىلىنەتتى. ئۇ پىيادە تەكلىماكان ئىچىدە تۆت كۈن يول مېڭىپ، ئاندىن بىرىگە بىر ئاي ئۆي ياسىشىپ بېرىپ، يەنە پىيادە مېڭىپ يەنە بىرىگە ئون كۈن قارىشىپ تاش كولىشىپ بېرىپ، يەنە شۇنداق ئىشلەپ، يەنە پىيادە مېڭىپ ئاخىر داۋانچىڭدا بىر قىش چوشقا باققان ئەمەسمىدى. «قارا نوپۇس» ئۈچۈن پىيادە مېڭىش ئۆگىنىۋالغاندەك راھەت ئىدى، لېكىن ئۇ چاغلاردا پىيادە تاغ ئاتلىغانلارغا ھازىر ناھىيە بازىرىغىمۇ پىيادە بېرىش ئېغىر كېلىپ قوڭغۇراقلىق خادىككە كىرا قىلىشىدۇ. دادىسى بىچارە تېخىچە خادىككىمۇ چۈشۈپ باقمىغان چېغى. ئۇ دادىسىنىڭ

ئۇچىسىغا قارىدى؛ تۆت يانچۇقلۇق خادانى چاپىنى (ئۇنىڭ رەڭگى كۆك ئىدى، هازىر قىزغۇچ)، ياقىسى قېتىشقان، پۇرلىشەڭگۇ كۆك كۆڭلەكنىڭ تۆۋەندىكى ئىككىلا تۈگمىسى ئېتىلگەن، يۇڭلۇق مەيدىسى ئوچۇق، چاپان تېشىدىن باغلىۋالغان يېشىل تاۋار پوتىسىغا هېلىمۇ بىر زاغرا تۇگۇكلۇك (ئادەتكە ئايلانغان چېغى)، ئىشتانباغ ئۆتكۈزۈلگەن قارا ئىشتاننىڭ پۇچقىقى تىزىدىن ئارانلا تۆۋەن چۈشكەن، پۇتىدا بولسا سوڭى ماكچايغان رېزىنكە ئاياغ.

ئاتىسىنىڭ بۇ كىيىنىشى ئەسىرىمىز ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ ئاتمىشىنچى - يەتمىشىنچى يىللارغا مودا بولغان، سەكسىنىنچى يىللاردىن باشلاپ خۇددى زاماندىن قالغان دېھقانچىلىق قوراللىرىدەك ئايرىم ئادەملەردىلا ساقلىنىپ قالغان ئەڭ ناچار، تۆۋەن دەرىجىلىك كىيىنىش هېسابلىنىدۇ، زېمىن بىر يېزا پارتكومىنىڭ شۇجىسى تۇرۇپ نېمىشقا هازىرغىچە دادىسىنىڭ نېمە يەپ، نېمە كىيىۋاتقىنىغا زەن قويمىدى - هە؟ پۇل بەرسەملا بولدى دەپ ئويلىغان بولسا تولىمۇ چولتا ئويلاپتىكەن ئەمەسمۇ؟ بىر ياشانغان، نادانلىق، قانائەتچانلىقنىڭ قۇلىغا ئايلانغان دېھقاننىڭ بۇرۇنقىدىن ياخشى يېيىش، ياخشى كىيىنىش، كۆڭۈل كۆتۈرۈش، راهەتلىنىش هوقۇقى بارلىقىنى نېمىشقا دادىسىغا، دادىسى قوبۇل قىلالايدىغان ئۇسۇللار، مەسىلەن، ئۆزى بۇيرۇتۇپ كىيىم تىككۈزۈپ بېرىش، ئاشخانىلارغا باشلاپ كىرىش، ياخشى تاماق ئېتىشنى ئۆگىنەلمىگەن ئۆگەي ئانىسىغا باشقىلارنى تەكلىپ قىلىپ تاماق ئېتىشنى ئۆگىتىش دېگەنگە ئوخشاش يوللار بىلەن ئۆگەتمىدى - هە؟

ئۇ هازىر بىر يېزىلىق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، پۈتۈن يېزىدىكى دېھقانلار، ئەمگەك ئەهلىنىڭ راهەت تۇرمۇش كەچۈرۈشىگە مەسئۇل ئادەم، دادىسىنىڭ هالىنى مانا ئەمدى

بىلىۋاتىدۇ، ياشقىلارنىڭكىنى قاچان بىلىدۇ؟ دەرھەق، دېھقانلارغا پۇل تېپىپ، باي بولۇشنىڭ يوللىرىنى تېپىشتا مەسلىھەتلەرنى بەردى، قىيىنچىلىقلىرىغا ياردەم قىلدى. يېزا ـ بازار كارخانىلىرىدىن يۈز نەچچىسىنى قۇرۇپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش باياشاتلىقى ئۈچۈن كېچە ـ كۈندۈز باش قاتۇردى. تۇگىمەس يىغىنلار، توختام ـ كېلىشىملەرگە قول قويۇش مۇراسىملىرى، بانكىلاردىن قەرز ئېلىش ئۈچۈن رەھبەرلەرگە يېلىنىشلار، خام ئەشيا، ماشىنا ـ ئۈسكۈنە، تېخنىكا ـ بازار ئۈچۈن يول مېڭىشلار ئۇنىڭ ۋاقتىنىڭ بەلكى توقسان توققۇز پىرسەنتىنى ئىگىلىگەندۇر. شۇ ئالدىراش ئىشلار ئۇنىڭ ئائىسى توغرىسىدا ئويلىنىشىغا كاشىلا بولغاندۇر. لېكىن، خىزمەت ئالدىراشلىقى بىلەن باللىق بۇرچۇمنى ئادا قىلالمىدىم دەپ ئۆزىنى ئاقلاشقا ئۇنىڭ ۋىجدانى ھەرگىز يول قويمايدۇ.

— ماشىنا يوقمىكەن، ئۇنداق بولسا خادىكقا ياخشى ئىككى ئاتنى قوشۇپ، سايىۋەن بېكىتىپ، گىلەم ئۈستىگە يۇمشاق تاۋار كۆرپىدىن ئىككىنى قاتلاپ سېلىپ ئەكېلىڭ ـ ھە!

ئۇ كىمگىدۇر تېلېفوندا ئىش بۇيرۇپ بولۇپ دادىسىغا قارىدى. دادىسىنىڭ خۇنۇك كۆزلىرىدە زوقمەنلىك ۋە غۇرۇر ئۇچقۇنلىرى چاقنىدى:

— مېھمان ئەكېلەمسەن، بالامەي؟

— ياق، سىلىنى ئۆيگە ئاپىرىمەن، دادا.

— خادىك، كۆرپە بىزگە يارىشامدۇ، بالام؟

— ھاپاش قىلىپ باقسامـمۇ ئەرزىيتتى، دادا. سىلى قانچىمىزنى ھاپاش ئېتىپ يۈرۈپ ئىشلەپ مۇكچەيدىلە. بۇنى بىلگۈچىلىكىمىز بولمىسا قانداقمۇ سىلىنى دادا دېيىشكە تىلىمىز بارىدۇ؟

— مەن سەندىن مىڭ مەرتەم رازى، بالام. تاپقىنىڭنى ئالدىمغا قويۇۋاتىسەن. قىرىقتىن ئاشتىڭ، يا بانكىدا پۇلۇڭ

يوق، يا ئىسسىق ئۆيۈڭ يوق، سەن بىلەن تەڭلەر نەۋرە كۆردى، بالامەي. سېنىڭ گەدىنىمدە قەرزىڭ بار، بالام. قىيامەت قەرزى بولۇپ قالمىسۇن دەپ ئاشۇ ھويلا ئەتراپىدىكى تېرەكلەرنى سېتىپ پىشكە پۇل قىلدىم. شۇڭا، ساڭا ئەلچى قويغانمەن، بالام.

— مەن سىلىگە قەرزدار، دادا، سىلى ماڭا قەرزدار ئەمەس، — دېدى زېمىن دادىسىنىڭ گېپى بىلەن ئۆپكىسى ئۆرۈلگەن بولسىمۇ ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، — سىلىنىڭ مەندە تۈگىمەس قەرزلىرى بار، دادا. مەن كاجلىق قىلمىغان بولسام بۇ چاغقىچە بۇ چوڭ قورۇ ـ جاي، ئاۋۇ باغلار، يەنە قىرىق ـ ئەللىك مىڭ كوي پۇل سىلىنىڭ بولاتتى. مەن سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا ئەيىبكار، قەرزدار، دادا. مېنىڭ ئائىلىلىك بولۇشۇم كېچىك ئىش. يۇرسىلە، ئەنە خادىكمۇ كەلدى.

ھويلىغا قىزىل پۆپۈكلەر، بويۇنلىرىغا قوڭغۇراقلار ئېسىلغان بىر جۈپ قارا تورۇق ئات قېتىلغان، قىپقىزىل گىلەم، بىرى قىزىل، بىرى يېشىل دۇخاۋىدىن تاشلانغان كۆرپىلەر سېلىنغان خادىك هارۋا كىرىپ كەلدى.

بوۋاي كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ كىر پۈتلىرىنى خادىك ئۇزەڭگىسىگە ئاپىرىشىغا زېمىن دادىسىنى خۇددى بوۋاقنى كۆتۈرگەندەك يەردىن كۆتۈرۈۋالدى. ئۇ يۈزلىرىنى دادىسىنىڭ يىرىك، چاڭ يۇقى يۈزلىرىگە چىڭ يېقىپ بىردەم تۇردى ۋە دادىسىنى كۆرپە ئۈستىگە خۇددى مېھرىبان ئانا ئۇخلاپ قالغان بوۋاقنى ئاۋايلاپ بۆشۈككە ياتقۇزغاندەك ئاستا ئولتۇرغۇزدى.

ئۇ دادىسىنىڭ يېنىدا پۇتلىرىنى تۆۋەنگە ساڭگىلىتىپ ئولتۇردى ـ دە، ياش ھارۋىكەشكە ھارۋىنى ھەيدەشكە شەرەت قىلدى.

ئاۋغۇست ئېيىنىڭ كەچقۇرۇنى ئۆز گۈزەللىكىنى كۆرسەتكەن، سۇ سېپىلگەن كوچىلارنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى

ئاشخانىلاردىن كەلگەن مەززىلىك غىزالارنىڭ پۇرىقى، تىلىنغان قوغۇنلار، مېۋىلەر ۋە خىلمۇ خىل نان ـ توقاچلارنىڭ تولىمۇ يېقىملىق پۇراقلىرى بىلەن ئارىلىشىپ كوچىلاردا ئىشتىھا ھاۋاسى پەيدا قىلغان. ئېشەك، ئۆكۈزلەر قېتىلغان ئۇزۇن ئوقلۇق، يوغان چاقلىق دېھقان ھارۋىلىرىغا بېسىلغان كونا سۆڭەكتەك ئاقارغان تەكلىماكان يانتاقلىرى، قۇيرۇقلىرى يەرگە تېگىدىغان، تولىمۇ چىرايلىق قوچقارلارنىڭ بويۇنلىرىغا ئېسىلغان تۇمار ـ قوڭغۇراقلار، ئەپكەش بىلەن سۇ كۆتۈرۈپ ماڭغاندىمۇ پۇتلىرى ئۇسسۇلغا كېلىدىغان شوخ قىزلارنىڭ كۈلكىلىرى بىلەن يېڭىدىن بۇرۇت قويغان يىگىتلەرنىڭ چىرايلىق قارا كۆزلىرىدىكى مۇھەببەت يالقۇنى، ئەتراپىغا ئادەم يىغىپ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەۋاتقان مەدداھنىڭ سۆزلىرىدىكى سېھرىي كۈچ، موتوسىكلىتقا مىنگىشىپ كېتىۋاتقان ئېچەرمەنلەرنىڭ شادلىقى... قەدىمىي بىلەن ھازىرقى ھاياتنىڭ سىلىشتۇرمىسى مەنزىرىسى ۋە ئاستا رەڭ ئۆزگەرتىۋاتقان ھاياتنىڭ زامان كويى پەيدا قىلغان بۇ ھاۋا بىلەن كۆي ئىسمائىل ھاجىغا تونۇش، قەدىرلىك ۋە تارتىملىق. ئۇنىڭ مەڭگۈ مۇشۇ ھاۋادىن نەپەسلىنىپ، مۇشۇ كۆينى ئاڭلاپ ياشىغۇسى كېلىدۇ. ئۇ ھايات لەززىتىگە تولىمۇ موھتاج، چۈنكى ئۇ بۇ لەززەتتىن تولىمۇ ئاز ھۇزۇرلانغان. ئۇنىڭ ھاياتقا بولغان تەشنالىقى توققۇزى تەل ئادەمنىڭ بىرىدىن ھۇزۇرلىنىش، نەپسىنى قاندۇرۇش تەشنالىقى ئەمەس، بەلكى چۆلدە چاڭقىغان سەيياھنىڭ سۇغا، ئاچ ـ زېرىن ۋەيرانىنىڭ نانغا بولغان تەشنالىقى. بۇ تەشنالىق ئانا قورسىقىدىن بىللە چۈشكەن، قارا يەر ئۈستىدە كۆچەيگەن تەشنالىق. بۇ تەشنالىقنى قاندۇرۇش ئىستىكى قانچە يىللار ئۇنى قىينىدى، قانچە يىللار ئۇنى زار قاقشاتتى. لېكىن، ئۇ ئاھۇزارىنى ھېچ يەردە، ھېچكىمگە تىل بىلەن ئىپادە قىلمىدى. ئۇ يىللارنى ئۈن ـ تىنسىز، چوڭقۇر

ئۇھ تارتىش، ئاچچىق كۆلۈمسىرەش ۋە يوشۇرۇن زارلىنىش بىلەن ئۆتكۈزدى...

مانا ھازىر ئۇنىڭغا مۇنۇ تونۇش كوچىلار قاراپ كۈلمەكتە، ئادەملەر ھۆرمەت بىلەن ئېگىلىپ سالام بېرىشمەكتە، ئاشخانا خوجايىنلىرى چىللاشماقتا، يۇرت پۇلدارلىرى يېپىلىنىپ ئۆيلىرىگە تەكلىپ قىلىشماقتا، خوتۇن ـ قىزلارمۇ ئىللىق قاراشماقتا.

ئىسمائىل ھاجى ئۆزىنىڭ ھۆرمەت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى مانا بۇگۈنلا ــ ئوغلىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغاندىلا بىلمەكتە. نېمىشقا ئۇ بۇرۇنراق مۇشۇنداق قىلالمىدى؟ نېمىشقا ئۇ ئاكىسى ئىبراھىم ھاجىمدەك بالىلىرىنىڭ پايدىسىنى كۆرەلمىدى؟ ئاكىسىنىڭ قىزلىرى ئۆز ئەرلىرىنى ئاتىسىغا شۇنچىلىك ئىتائەتچان، سادىق قىلىپ يېتىلدۇرگەن: بۇ كۈيئوغۇللار ھاجىم ئۈچۈن قوقاس دەسسەشكە تەييار. ئۇلار ھاجىمنىڭ كۆز ـ قۇلىقى، كۈچ ـ ھوقۇقى ۋە ھۆرمەت ـ ئابرۇيى. ئۇلار بولمىغان بولسا ئىبراھىم ھاجىمغا بىر ماڭدام يول بىر كۈنلۈك يىراق بىلىنگەن بولماسمىدى. مانا كىچىككىنە خاپىلىق تارتىۋىدى، ئۇ ھازىر ئايروپىلان بىلەن ئۇرۇمچىگە يۆتكەلگەن. لېكىن، ئۇنىڭ سەممىمي ـ سادىق ئىنىسى بىر يىل بىقىتى ئاغرىسىمۇ ناھىيە دوختۇرخانىسىغا بارالمىدى...

ئىسمائىل ھاجى ئۆزىنى ئاكىسى بىلەن سېلىشتۇرغانلىقى ئۈچۈن ئۇيالدى، ئۇ ئۆزىچىلا تەرلەپ شاپاق دوپپىسى بىلەن يۈزىنى سۈرتتى.

دادا ـ بالا ئىززەت ـ ھۆرمەت سالاملىرى، تىنچلىق سورىشىشلار، قىزغىن تەكلىپ ـ تەكەللۇپلارغا كۆمۈلۈپ كەچقۇرۇن شەھەردىن سىرتقا چىقتى. ئىككى ئات پۇرقۇپ، ئويناقلاپ، سىلىق ماڭماقتا. يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى

قويۇق تېرەكلەر، جىگدىلەرنىڭ سېرىق توپىغا مىلەنگەن ياپراقلىرى ئاخىرقى قۇياش نۇرلىرىدا ئالتۇندەك يالتىرىغان. سېرىق سۇ بىلەن تولغان ئۆستەڭلەر ئۇخلىماقچى بولغاندەك مۈگدىگەن، قوناقلىقلار قىزىق ئۇزاق چۆچەككە قۇلاق سېلىشقاندەك جىمجىت، كىملەردۇر قوناقلىقتا پىچىرلاشماقتا.

زېمىن بالا ۋاقتىدىكىدەك دادىسىغا ئەركىلەشكە، دادىسى بىلەن ئوينىششقا باشلىدى: ئۇ دادىسىنىڭ ساقىلىنى ئاستا سىلاپ قويدى، بېشىنى دادىسىنىڭ تىزلىرىغا قويدى ۋە سول قولى بىلەن دادىسىنىڭ كەڭ پېشانىسىدىكى قورۇقلارنى ساناشقا باشلىدى:

— بىر، ئىككى، ئۈچ... قىرىق تۆت... ۋاي - ۋۇي نېمانچە جىق - ھە؟

— ئىككى يىل بولدى، ئازىيىپ قالدى، بالام...

— يەنە ئىككى يىلدا ھەممىسى يوقىلىدۇ، دادا. يۈزلىرى ھامۇتجان ئۇكامنىڭ يۈزىدەك قورۇقسىز بولىدۇ.

— ئون تۆت ياش بالىنىڭكىدەكما، ھا - ھا - ھا... ھى - ھى - ھى... ئىلاھىم دېگىنىڭدەك بولسۇن!

— دادا، بىر تىلىكىم بار، ماقۇل دەملا؟

— دېمەمدىغان، جېنىم بالام.

— ئۇنداق بولسا بىر غەزەل ئوقۇپ بەرسىلە.

— ھا - ھا - ھا... غەزەل تۇرامدۇ، بالام، بۇ باشتا.

— بىلگەنلىرىچە توۋلىسىلا، دادا، بىر ئاڭلىۋالاي. تىلەك، ئۇنىئالغۇنى ئېچىپ قوي.

ھارۋىكەش يىگىت ئۇنىئالغۇنى ئېچىپ قويدى. بوۋاي ئاغزىنى ئۆمەللەپ قويۇپ، ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى:

ئاق تىكەن ئوتتا كۆيەدۇر،
كۆك تىكەنگە چارە يوق.

دەردى يار دەردتە كۆيەدۇر،
دەردى يوقنىڭ كارى يوق...

بوۋاي ناخشىنىڭ ئەۋجىگە ئۇن يەتكۈزەلمەي توختاپ قالدى، ئۇلار قاقاقلاپ كۈلۈشتى.

زىمىن دادىسى بىلەن ئۆيىگە بىرىپ بىر پاقلان سويۇپ دادىسىنىڭ دىمەتلىكلىرىنى چاقىرىپ ھەربىرىنىڭ ئالدىغا نان ئۈستىگە ئۇچا (گۆش) تارتتى. قېرىلار كۈلۈشتى، ئەسلەشتى، ھەتتا داپ ـ راۋاب، قالۇن چېلىشىپ ئۇسسۇلمۇ ئويناشتى... «زىمىن شۇجى كەپتۇ» دېگەن خەۋەر كوچىغا چىقىش بىلەن كەنت كادىرلىرىمۇ يىتىپ كېلىشتى. ئۇلار ئۆز يۇرتىنىڭ پەخرى ھېسابلىنىدىغان بۇ چىقىشقاق، خۇشخۇي، ئىشچان يىگىتنى خۇش قىلىش ئۈچۈن بىردەمدىلا بىرنەچچە ئۆيدە چاي ھازىرلاشتى. زىمىن ئۆيلەرگە دادىسىنى بىللە ئاپىرىپ، ئۇنى ئەڭ ھۆرمەتلىك ئورۇنغا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

زىمىن يىرىم كېچىدە ئىشخانىسىغا قايتىپ كەلدى. ئۇنى بۇ يەردە بىسىق ئىشلار كۈتۈپ تۇراتتى.

ئۇ ئاتىسىنى بىر كۈن بولسىمۇ ئۇزاقراق ياشىتىشنىڭ ھەر خىل يوللىرىنى ئويلاپ، يولدا ئۇن ـ تىنسىز خىيال بىلەن كەلدى. جىگەرنى ئېلىۋېتىپ يېڭى جىگەر سېلىشقا بولسا، ئۇنداق ئىشقا نەچچە پۇل كېتەركىن. ئۇنىڭ قولىدا بىر كويچەنمۇ پۇلى يوق. دادىسىنىڭ ئۇنى ئۆيلەش ئۈچۈن يىغقان مىڭ نەچچە يۈز يۈەن پۇلى ئۇلارنىڭ يول خىراجىتىگىمۇ يەتمەيدۇ. ئۇ باشقىلاردىن قەرز ئالسا ئون يىللاپ قەرز تۆلەشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغا مەسلىھەت سالسا ئۇلار كۈلۈشىدۇكى، مىھىر ـ شەپقەت قىلىشمايدۇ. سەۋەبى ھېلىقى ئاقىدىغان دەۋانى ئاقماس قىلغانمۇ، قولىغا كىرىدىغان بايلىقنى قايتۇرۇۋەتكەنمۇ مۇشۇ زىمىنىنىڭ ئۆزى ئەمەسمۇ؟ ئۇلار

زېمىنمۇ پۇلنىڭ قەدرىنى بىلسۇن، پۇل ئۇچۇن باشقىلارغا يېلىنىش، پۇل ئۇچۇن چىرايلىق گەپ قىلىپ تىزلىنىشنىڭ هاياتتا كەم بولسا بولمايدىغان ئىش ئىكەنلىكىنى بىلسۇن، دېيىشىدۇ. لېكىن، زېمىن تىزلانمايدۇ، يېلىنمايدۇ. ئەمما، پۇل تاپمايمۇ تۇرالمايدۇ. پۇلنى قانداق تاپقۇلۇق؟ ئۇنىڭغا پۇل تەگلەۋاتقان نۇرغۇن قوللار، ئۇنىڭ هاجەتمەن بولۇپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشقان نۇرغۇن ئادەملەرمۇ بارغۇ. ئۇلارغا يېلىنىش، تىزلىنىش كەتمەيدۇ، چىراي ئاچسىلا بولىدى. ئىدارىنىڭ بىرلا تامغىسى، بىرلا قېتىم تېلېفون بېرىشى بىلەنلا ئىش پۈتىدۇ، لېكىن... ئۇ ئىشخانىسىنىڭ قولۇپىنى ئاچتى، كۆڭلىكىنى سېلىۋېتىپ ئىشخانىسىدىكى يالغۇز كىشىلىك كارىۋىتىغا چىراغنى ياندۇرمايلا ئۆزىنى تاشلىدى. ئۇ ئۆزىنى تاشلىدى ـ دە، چۆچۈپ ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى، ئۇنىڭ يالىڭاچ بەدىنى بىر نازۇك، يۇمشاق، سىلىق بەدەن بىلەن ئۇچراشقانىدى:

— سىز كىم؟ — ئۇ توك تۇتۇۋالغاندەك، كارىۋاتتىن سەكرەپ چۈشتى ۋە دەرهال چىراغنى ياقتى.

— قورقماڭ، بۇ مە — گۈلناز!

— سەن، سەن، سىز، سىز...

— سەن دەۋېرىڭ، ئەمدى مەن سىزنىڭ، زېمىن! — ئايال چىراغنى ئۆچۈردى ـ دە، زېمىننىڭ بوينىغا گىرە سالدى، — مەن سېنىڭ، سەن مېنىڭ، بۇ يەر هېلىقى يانتاقلىق، يېنىمىزدا دەريا، ئاستىمىزدا قۇم. بىز هەممىنى قايتىدىن باشلايمىز...

— سەن، سەن ئاجراشتىڭما، گۈلناز؟ — زېمىن ئايالنى چىڭ قۇچاقلىدى. ئۇلارنىڭ جىسمى، روهى ۋە بارلىق نازۇك سېزىم ـ هېسسىياتلىرى بىرىكىپ، ئۇلار گويا دۇنياغا شۇنداق بىر تەن، بىر جان بولۇپ تۇغۇلغاندەك، جۇدالىق، سېغىنىش،

ئۆرتىنىشكە، ئوخشاش مۇھەببەت سەۋدالىرىغا بېرىلىدىغان ھايات ئىنئاملىرى پەقەت ئۇلارغىلا بېرىلمىگەندەك بۇ ھىجران چۆلىنىڭ بەختلىك كارۋانلىرى غەمسىز، خىيالسىز، ھەتتا تىنىقسىز بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ قېلىشتى...

زىبىنن ۋاقىچە ئويغاندى. تونۇگۈنكى ئازاب بىلەن بەخت ئۇنى ھالىدىن كەتكۈزگەن چېغى، ئۇ ئېزىلگەن، بوشىغان ھالدا كۆزىنى ئاچتى. ئۆيگە ياز ئاپتىپىنىڭ ئەتىگەنلىك ئەلچىلىرى ئاللىقاچان كىرىشكەن، سالقىن باغ شامىلى دېرىزە پەردىسىنى ئويىنىتاتتى، ئۇلۇغ ئېچىلغان دېرىزە تۈۋىدىكى ئامۇت شاخلىرىدا قۇشلار چۇرۇقلىشاتتى. ئۇلار كۈلۈشۈۋاتامدۇ ياكى ناخشا ئېيتىۋاتامدۇ؟ «نىكاھسىز ئايال بىلەن بىللە بولغان نومۇسسىز» دەپ تىللاۋاتقان بولسىچۇ؟ تىللىسىمۇ ئۇ بىر ناخشا. زىبىنن ئۇچۇن بۇگۈن رېئاللىقنىڭ ھەرقانداق جازاسىمۇ مۇكاپات. ئۇ بۈگۈن روھ نەشىنالىقىنىڭ قاندۇرغۇچىسى، ئىنسان ئۆزى تەشنا بولغىنىغا ئېرىشەلىسىلا بەختلىك ئەمەسمۇ، ئۇ مانا بۈگۈن شۇ بەختىنىڭ قوينىدا، بەخت ئۇنىڭ يېنىدا، قېنىدا، روھىدا، بەخت ئىگىسى ئۇچۇن بۇ ھاياتنىڭ گۈزەللىكى مول بولىدىغان ئوخشايدۇ. ئاۋۇ جۈپلەشكەن چىۋىنلارنىڭ يېقىمسىز گىژ - گىژلىرىمۇ مۇزىكا، شىرنە ئىزدىگۈچى ھەرىنىڭ ئاچ بۆرىدەك قاتراپ يۈرۈشىمۇ گۈزەللىك، يېزا ئېشەكلىرىنىڭ بەسلىشىپ ھاڭراشلىرىمۇ تەنتەنە...

ئىشىك چېكىلدى. زىبىنن كارىۋىتىدىن يالىڭاچ پېتى چۈشتى - دە، ھارۋىكەش بولسا كېرەك دەپ مايكا، كۆسار بىلەنلا ئىشىك ئاچتى.

— ئەسسالام، زىبىنن شۈجى!

ئىشىك تۈۋىدە گۈلئايشەم تۇراتتى. زىبىنن بىر نەۋرە قېرىندىشى، بىر كېچىلىك نىگارىنىڭ ئاچىسىنى كۆرۈپ قىزاردى.

— تەخىر قىلىسىلا پىشكە! — دېدى ئۇ قوروۇنۇپ، گۈلئايشەمنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى زېمىننىڭ ئەڭ تارتىنچاق ئەزالىرىغىمۇ نەزەر سېلىشقا ئۈلگۈرەلىدى. «كۆزلىرىڭدىكى بەخت بىكار ئەمەس ئىكەن، سىڭلىم، — دەپ ئويلىدى ئۇ بايىلا مۇشۇ ئۆيدىن چىققانلىقى بىلىنىپ تۇرغان سىڭلىسىنىڭ ئويناپ تۇرغان شەھلا كۆزلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ، — قىرىق ئىككى ياشلىق بوز يىگىت، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇنچە ساغلام، تەمبەل، ھېسسىياتلىق، بەللە ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرىمىزدىلا ساڭا كۆزۈم چۈشۈۋىدى، لېكىن مەندىن سىڭلىم چاققان چىققانىدى...»

— گەپىنىڭ مېغىزىنى سۆزلەۋېرەي، زېمىن شۇجى، — دېدى گۈلئايشەم قاتتىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرغاندىن كېيىن كۈلۈپ، قاش ـ كۆزىنى ئوينىتىپ، — ئەتىگەندە تېلېفونىمۇ بەرمەستىن ئالدىڭغا ياردەم سوراپ كېلىپ قالدىم. سەن دېسەم خاپا بولماسسەن، زېمىن شۇجى؟

— سەن دېگەن ئادەم «شۇجى» دېمەسلىك كېرەك ئەمەسمۇ، گۈلئايشەم خېنىم، قانداق دەيلا؟

— مېنى نېمىشقا «سەن» دېمەيسەن ئەمىسە؟

— ئاچىلىق ھۆرمەتلىرى بار، خېنىم.

— گۈلناز مەشەدە قوندىمۇ؟

گۈلئايشەم يەرگە قاراپ قىزىرىپ سورىدى.

— بىز يېقىندا توي قىلماقچىدۇق، لېكىن...

— ھە، نېمە بولدى، ئابىلا كەتمىدى دېمەكچىمۇ ياكى ئاتامنىڭ، ئاكىلىرىمنىڭ نارازىلىقىدىن قورقامسىلەر ياكى پۇلدىن قىسىنامسەن؟

قاتار سوئاللاردىن كېيىنكى سوئال بەلگىسىنىڭ جاۋابى ئاددىيلا بولدى:

— ياق.

— ئەمىسە نېمىشقا؟
— دادام...
— تاغامغا نېمە بوپتۇ؟
گۈلئايشەم بىرىنچى قېتىم «تاغا» ئاتالمىسىنى قوللاندى.
— داۋالىنىشقا توغرا كېلىۋاتىدۇ.
— پۇلدىن قىسىنغان ئوخشىمامسەن. پۇل دېگەننىڭ كارى چاغلىق، زېمىن. سەن قانچە دېسەڭ شۇنچىلىك بېرەي، قەرزمۇ ئەمەس، قەرز قايتۇرۇش ھېسابىغا.
— قانداق قايتۇرۇش بۇ؟
— ئاتامنىڭ ئىسمائىل تاغامغا قايتۇرىدىغان قەرزى بار، زېمىن. توپتوغرا يىگىرمە بەش يىل پومپىشچىك قالپىقى بىلەن كۆن ئۆتكۈزمەك ئاسانمۇ؟ ئۇ يىگىرمە بەش يىل جازالاندى دېگەن سۆز. بۇنىڭ ھېسابىغا مېنىڭ دادام پىنىدەك جاپا تارتماي ھۆرمەت ـ ئابروي بىلەن ياشىدى. ئىبراھىم ئەزىز ئىككىمىز دائىم دېيىشىمىز، يەر ئىسلاھاتىدا دادام چاققانلىق قىلىپ ئىلغارلىق قىلمىغان بولسا قالپاق دادامغا كىيىلەتتىكەن. ئىسمائىل تاغامنىڭ يېشى تولمىغان تۇرۇقلۇق يالغان ئىسپاتلارغا تايىنىپ ئۇنىڭغا قالپاق كىيدۈرۈلگەنىكەن.
— يالغان ئىسپات دېدىڭما؟
— ھەئە، دادامنىڭ ياساپ چىققان بىر خاتىرىسى بار ئىكەن. ئۇنىڭغا نەسەب، بايلىق، تەرجىمىھاللار يېزىلغان چېغى، شۇ دەپتەرنى 1952 ـ يىلى 6 ـ ئايدا دادام خىزمەت دۆيگە تاپشۇرغانىكەن، شۇ دەپتەردە ئىسمائىل تاغام 1934 ـ يىلى 6 ـ ئايدا تۇغۇلغان دەپ يېزىلغانىكەن. قاسىم قۇربان تاغام بۇنى تازا بىلىدىكەن. ماڭا بۇ گەپلەرنى ئانام دەپ بەرگەن.
زېمىن ئۈندىمىدى. ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ، قوشۇمىلىرى تۈرۈلدى:
— خوش، قانداق خىزمەتلىرى بار ئىكەن؟ — دېدى ئۇ

گەپنىڭ تېمىسىنى يۆتكەپ.

— مۇنداق بىر ئىش، ئۇكام، — دېدى گۈلئايشەم ئەمدى تېخىمۇ يېقىنلىقنىڭ بەلگىسى قىلىپ، «ئۇكام» ئاتالمىسىنى بالدۇرلا قوللىنىپ، — بىزنىڭ سودا ئىدارىمىزنىڭ ئىسكىلاتىدا بېسىلىپ ياتقان بىر مىليون ئۈچ يۈزمىڭ يۈەنلىك سارجا، ئاياغ كىيىم، تىكىنچىلىك ھەر خىل كىيىم - كېچەكلەر بار. بۇماللارنى ئۇن بەش پىرسەنت باھاسىنى چۈشۈرۈپمۇ بىر ياقلىق قىلالمىدۇق. سېنىڭ ياردىمىڭ بولمىسا بىزنىڭ ئىدارە تۈگىشىدىغان ئوخشايدۇ. مەن ھەممە ئامال - چارىلەرنى قىلىپ كۆردۈم، زادىلا يول تاپالمىدىم. بىرلا ئامال بار ئىكەن. بۇ ئامال سەن بولمىساڭ ئىشقا ئاشمايدىغان ئامال ئىكەن. ياردەم قىل، جېنىم ئۇكام.

— چۈشەندىم. يېزا - كەنت ماگىزىنلىرىغا تارقىتىپ بېرىش ئۇسۇلىمۇ؟

— ھەئە. يىگىرمە سەككىز ماگىزىن بار ئىكەن، ئۇلارنىڭ يىراق كەنتلەردە تارماقلىرى بار ئىكەن، ئۇلارنى قوشساق...

— يەنە تېخى مېنىڭ ئىشەنچلىك يەككە تىجارەتچىلىرىمدىن يۈز نەچچىسى بار. ئۇلارغا مەن تەڭلىسەم ھەرگىز ياق دېمەيدۇ.

— ئەجەب بەلەن بولدى، جېنىم زېمىن، سۆيۈپ قوياي دېسەم...

گۈلئايشەمنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياشلار ئاقتى. ئۇ ئەمدى ئۆز ئىدارىسىدە يەنە ھۆرمەت تاپالايدۇ، ئۇ بۇ خىزمىتى بىلەن ناھىيە رەھبەرلىرى ئالدىدا يۈز تاپالايدۇ، ئېرى ئىبراھىم ئەزىزنىڭ مەنسىتمەسلىكىگە دەككە بېرىپ ۋىلايەتكە ئۆسەلەيدۇ.

— لەۋزىڭ ئۈچۈن مانا بىزنىڭ كۆڭلىمىز، — گۈلئايشەم سومكىسىدىن بىر كاللەك پۇلنى ئېلىپ ئۈستەلگە قويدى.

— ئىشىم ئاقسۇن دېسىلە بۇ پۇللىرىنى سېلىپ قويسىلا!

— بىلىمەن، سەن پارا ئالمايسەن، لېكىن، بۇ پارا ئەمەس، سودا ئىدارە رەھبەرلىكىنىڭ قارارى. ھالال پۇل، ھالال ھەققىڭ. سەن بىلىسەن، بۇ ئىش ھازىر مودا بولۇپ قالدى.

— تاپان ھەققى بېرىلىش كېرەك. لېكىن، ئۇ ئىنگىسگە تەگسۇن. مېلىڭلار كىملەرنىڭ قولىدا سېتىلسا تاپان ھەققى شۇلارنىڭ بولسۇن.

— سەن بىرىنچىسى، ئۇكام.

— ياق، مەن ئۇ قاتاردا يوق.

— ياردەم قىلمامسەن ئەمىسە؟

— قىلىمەن، بۇ مېنىڭ ئۆز بۇرچۇم.

گۇلئايشەم زېمىننىڭ كەسكىن سۆزلىرىدىن كېيىن يەنە زورلاشنىڭ يامان ئاقىۋەت بېرىشىنى چۈشەندى. ئۇ زېمىننىڭ كۆزلىرىگە قارىدى:

— نەمرۇد ئاكام بۇ ماللارنى سېتىپ بېرىمەن دەپ يىگىرمە مىڭ يۈەن تاپان ھەققى ئالغىلى ئىككى يىل بولدى، مانا، ئەنە بىلەن قۇيرۇق تۇتقۇزماي يۈرۈۋاتىدۇ.

— يىگىرمە مىڭ دېدىلىما؟ — دېدى زېمىن قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، — ئوغۇت ئېلىپ بېرىمەن، ماشىنا ئېلىپ بېرىمەن، بېلىقچىلارغا ياخشى خېرىدار تېپىپ بېرىمەن، ياغاچقا توختام تۈزۈپ بېرىمەن دەپ ئالغان پۇللىرى بىر يۈز ئون ئىككى مىڭ يۈەن، ماڭا كەلگەن ئەرز شۇنچىلىك. يەنە باشقا يەرلەردە قانچىلىك بار، بۇنى بىلمەيمەن. ئاڭلىسام، ئۇنى ئۆستۈرۈپتۇمىش. ئىبراھىم ئاكىغا ئېيتىپ قويسىلا، مەن بۇ ئەرزلەرنى يىغىپ ۋىلايەتلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا يوللايمەن. سىلىنىڭ يىگىرمە مىڭ يۈەن پۇللىرىنىمۇ قوشۇپ قويىمەن. ئۇ قاتتىق - سوقتى قىلىپ، ئالدامچىلىق بىلەن تاپقان پۇللىرىنى ئەيش - ئىشرەت، بۇزۇقچىلىققا سەرپ قىلماقتا.

ئۇنى ئەمدى ئاياشنىڭ ھاجىتى قالمىدى.

— ئۇنداق قىلمىسىلا، زېمىن شۇجى! — گۈلئايشەم بىردىنلا يەنە «سىلى» بىلەن «شۇجى»نى تىلغا ئېلىپ، — دادامنى ئايىسىلا، دادامنىڭ ھالى ئېغىر ئىمىش. ئاخشاملا ئىبراھىم ئەزىزدىن ئېلىپفون كەلدى. بۇ يەردە تۆردى كېرەم، قاسىم قۇربان، ئوبۇلغازى ئاكىلارمۇ تەييارلىق قىلىۋاتىدۇ. ئاتا بولماق ئەجەبمۇ تەسكەنتا، بىچارە دادام ھەممىگە قانات ياپمەن دەيدۇ، قانىتىنىڭ قانچىلىك چوڭلۇقى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. سىلىگە ياخشىلىق قىلمىغانلىقى دادامنىڭ مەيلى ئەمەس، شۇ چاغدا ۋەزىيەت شۇنداق ئىدى.

— مەنمۇ شۇنداق چۈشىنىمەن.

— ھېلىقى تاغامنىڭ نامىدىن قىلغان دەۋامۇ دادامنىڭ تاغامغا غەمخورلۇق قىلغىنى ئىدى.

— بۇنىمۇ شۇنداق چۈشىنىمەن. چوڭ دادامغا مېنىڭ ئۆچمەنلىكىم يوق. ئەمما، ئۇ كىشىنىڭ ماڭا ئۆچمەنلىكى بار. گېپىنى يىرغان ئادەم بىرلا مەن بولسام كېرەك. ئەمما، مېنىڭ يىرماسقا ئىلاجىم يوق. مېنىڭ ساختىلىق بىلەن زادىلا ئىقىم كېلىشمەيدۇ. ساختىلىقنى بەلكى دادامدا يولۇقتۇرسامىمۇ دادامنى رەنجىتىدىغان ئوخشايمەن.

گۈلئايشەم ياخشى ۋەدىلەرگە ئىگە بولۇپ قايتىپ كەتتى. زېمىن تاشقىرىدا كۈتۈپ تۇرغانلارنى بىرمۇ بىر قوبۇل قىلىشقا باشلىدى.

دۆلەت ئىسكىلاتلىرىدىكى قونىقنى مۇشۇ يەردە قۇرۇلغان ئۇن زاۋۇتلىرىدا ئۇن قىلىش، مەكتەپ قۇرۇلۇشىغا بېيىغان يەككە تىجارەتچىلەردىن پۇل يىغىش، ئۆستەڭ ئېلىشقا تەييارلىق، كېۋەزلەرنى ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا ئۆتكۈزۈشنىڭ قىيىن بولۇۋاتقانلىقى، مال بورداش، گىلەم كارخانىلىرىنىڭ تاقىلىپ قېلىشى، خىيانەت - پارا ئېلىش ئەنزىسىنىڭ پاش بولۇشى،

يالغان دورىلارنىڭ دېھقانلارنى زەھەرلىگەنلىكى، پىلانلىق تۇغۇتتا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر، ھەتتاكى فېئوداللىق نىكاھ سەۋەبىدىن سۇ ئامبىرىغا ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋالغان قىز، ئاخۇنۇمغا يوشۇرۇن دۇئا قىلدۇرۇۋالغان نارەسىدە قىزچاق ... تۆتنى تۇغقان قوي، نېفىت قىدىرغۇچىلارغا ياردەم ... كۈندە بولىدىغان ئىشلار، گەپلەر، خۇشاللىق، خاپىلىق، ۋارقىراش، نەسىھەت، ماختاش، مەسلىھەت - يولىيورۇق ...

ئۇ مانا مۇشۇنداق ئىشلار بىلەن دادىسىنىمۇ، گۈلنازنىمۇ، گۈلئايشەم ۋە نەمرۇدلارنىمۇ تامامەن ئۇنتۇدى. بۇ ئۇنتۇلغان ئىشلار قاتارىدا ناشتا قىلىۋېلىشىمۇ بار ئىدى، لېكىن ھارۋىكەش بۇنى ئۇنتۇماپتۇ. ئۇ ئۈستەلگە ياخشى دەملەنگەن چاي بىلەن ھورى چىقىپ تۇرغان نان ۋە ئاقلانغان تۇخۇملارنى قويدى.

— كىم ناشتا قىلمىغان بولسا قېنى باقىلى! — دېدى زېمىن ئۆيگە لىق تولغان ئادەملەرگە ئۈستەلنى شەرەت قىلىپ، — يەنە بىر قېتىم ئېيتىپ قوياي، بىزنىڭ بۇ يەردە تەكەللۇپ بىلەن تارتىنىشقا ئورۇن يوق، ئالە، تۇراق دوكا، چىرايىڭدىن توپا ئۆرلەپ كېتىپتۇ. ناشتا قىلمىغىلى ئۈچ كۈن بولغان ئوخشىمامدۇ.

تۇراق دوكا بىر تۇخۇمنى بىراقلا ئاغزىغا سالدى - دە، زېمىننىڭ چېيىدىن ئوتلىدى:

— خىش بولامدىغان، دۇفۇدەك مىلىقلاپ تۇرىدۇيا، قۇرۇلۇشقا تۈگۈل كەپتەرخانا ياساشقىمۇ يارىمايدۇ.

— نېمىشقا؟ پىشماپتىما؟

— زاغرىمىدى خىش دېگەن بىردەمدىلا پىشىدىغان؟

تېلېفون جىرىڭلىدى. تېلېفوننى تۇراق دوكا ئالدى.

— نېمە، نېمە دەيلا، خېنىم؟ سىلى نەدىن بىلىلا؟ ھە - ھە... زېمىن شۇجىغا مەن ئېيتاي جۇما!

— نېمە گەپ، تۇراق؟

— سەنمىزە، زىمىن! — تۇراق دوكا كونا مەسىدەك تۇرۇلدى. چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى، — نەرىڭ ... ئاپلا، يۇرە باغقا چىقىلى!

كىچىكىدىن بىللە ئۆسكەن، بىر مەھەل سالما تىشىدەك بۇ يۇرتتىن بىللە قاڭقىپ چىقىپ كېتىپ هايات دېڭىزىنىڭ دولقۇنلىرىدا بىللە لەيلىگەن بۇ يېقىن دوستىنىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلىدىغان شۇجى ئۇنىڭ بىلەن بىللە ماڭدى. ئۇلار قېرى ئۆرۈكنىڭ تېگىگە كەلگەندىن كېيىن:

— ئېمىشقا داداڭنىڭ كېسىلىنى ماڭا دېمىدىڭ؟ — دېدى.

— سەن نەدىن بىلدىڭ؟

— هېلى گۈلئايشەم خېنىم تېلېفوندا دېدى، سەندىن ئاڭلاپ دوختۇرخانىغا بېرىپ ھەممىنى بىلىپ بوپتۇ. دەرھال ئۈرۈمچىگە ئېلىپ بارىلى، پۇل بولمىسا مەن بېرىمەن دەيدىيا!

— نېمىشقا خەقنىڭ پۇلىغا دادامنى داۋالىتىدىكەنمەن؟

— مەن تاپايمۇ ئەمىسە، بىر تومەن يېتەمدۇ؟

— يېتىتى، — زىمىن ئېغىر خورسىندى. ئۇ ئەمدى تۇراقتىن قۇتۇلالمايتتى.

— توختا! — دېدى تۇراق بىرنەرسىنى ئېسىگە ئېلىپ، — مەن بىر ئامال قىلاي، ئۈچ كۈن كۈت، مەن پۇل تېپىپ كېلىمەن!

ئۇ تالاغا يۈگۈردى. زىمىن ئۇنىڭ كەينىدىن ۋارقىرىدى:

— قىمار ئوينىما، بۇلاڭچىلىق، ئوغرىلىق قىلما جۇمۇ، ئوغرى!

ئۈچ كۈندىن كېيىن كەچتە زىمىن دادىسى بىلەن يېزىدىكى كىچىككىنە قورۇسىنىڭ ھويلىسىدا — سۇپا ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قوغۇن يەۋاتقاندا، موتوسىكلىت بىلەن ھويلىغا تۇراق دوكا كىرىپ كەلدى. ئۇ ئىككى كاللەك پۇلنى زىمىننىڭ ئالدىغا

تاشلىدى.

— ئاله، ئىككى تۈمەن !

— نەدىن ئالدىڭ؟

— سوراپ نېمە قىلاتتىڭ؟

— ھارام بولسا ئالمايمەن.

— يېرىم ھالال، يېرىم ھارام بولسىچۇ؟

— ھالال يېرىنى ئېلىپ، ھارام يېرىنى تاشلايمەن.

— رىتارى ئويىنىدۇق، بەش ئوغۇل بالا بەش ناھىيە بازىرىغا باردۇق. مۇكاپاتلىق زايوم چېكىدىن ھەربىرىمىز تەلەي سىناپ ئىككى كويدىن ئالدۇق. يىگىرمە كويلۇقنى ئالدۇق، مۇكاپات چىقمىسا، ئون بەش كويغا ساتتۇق. بەش كوي قېتىپ يەنە ئالدۇق، يەنە چىقمىسا، يەنە ئالدۇق. بەش كويچەندىن زىيان تارتىپ ئىككى كوُن ئالدۇق. ئاخىرى ماڭا يىگىرمە مىڭ كويلۇق مۇكاپاتتىن بىرى چىقتى. ھالالمىكەن، ھاراممۇ؟

— ھالال ئىكەن. ئەمما، قانچە زىيان بولدى؟

— تۆت مىڭ ئىككى يۈز كويچەن خەجلەپتىمكەنمىز، قاسىمەككە ئون مىڭ كويلۇق مۇكاپات چېكىدىن بىرى چىقىۋىدى، زىيان بىلەن قەرزلەرنى شۇنىڭ بىلەن تۆلەپ ئاشقىنىغا كېچىچە ئىچىپ، مانا يىگىرمە مىڭ كويچەننى ئەكىلىشىم، قانداق؟

— يەلەن، ياﺋاللا سۇن ۋۇكوڭدەك يامان نېمىكەنسەن جۇما، ئوغرى، ئەتىلا دادامنى ئېلىپ ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە ماڭايلى.

— بۇگۇن كەچ بولسىمۇ ناھىيەدىن يولغا چىقىلى ئەمىسە. مەن قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشلىرىنى تۆردى قوتاغا ئۆتكۈزۈپ، ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇم.

ئۇلار داغدۇغىسىز، يىغا ـ زار، دۇئا ـ تەكبىرسىزلا ئاتىسىنى ماشىنىغا سېلىپ كېچىلەپ يولغا چىقتى. ئۇلارنىڭ

ماشىنىسىغا ئابلا يانتاقمۇ چىقىۋالدى. ئۇ ناھىيەدىن پوتۇنلەيلا كېتىشكە ھازىرلانغانىدى. ئۇ «دۆڭفېڭ»نىڭ كوزوۋپىغا جايلاشتى. ئۇنى ئۇزىتىپ قويغىلى گۈلناز كەلگەنىدى.

گۈلناز تاتارغان، ئۇن ـ تىنسىز ھالدا ماشىنىنىڭ ئالدىدا تۇرۇۋېلىپ ئىسمائىل ھاجىمغىلا سۆزلىدى:

— خوش، سالامەت ساقىيىپ قايتىپ كەلسىلە، تاغا، — دېدى ئۇ تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن، — دادام بىلەن كۆرۈشەلا، دادام مېنى قارغىمىسۇن، قارغىسىمۇ ئورنىغا كەلمەيدىغان ئىش!

ئۇنىڭغا زېمىن بىلەن ئابلا تەڭلا قاراشتى. لېكىن، گۈلناز ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسىگە قارىمىدى. ئۇ بوۋايدىن كۆز ئۈزمەيتتى. بوۋاي بۇ ئاكىسىنىڭ ئارزۇلۇق قىزىنىڭ بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكى، ئۆز كېيىدە نېمىلەرنى كۆزدە تۇتۇۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى. بىلىشنىمۇ خالىمايتتى. ئۇ ئۆزىنى ئورۇمچىگە ئېلىپ ماڭغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئۆزىچە پەرەز قىلىپ چۆچۈمەكتە ئىدى: «يامان ئاغرىقتا يولۇققان ئوخشايمەن. جان مۇشۇ ئاغرىۋاتقان بىقىنىمدا ئوخشايدۇ. دوختۇر دېگەن ھەممىنى قىلالايدۇ. جان چىقىدىغان تۆشۈكنىمۇ ئېتەلەيدۇ، ئىلاھىم ئېتەلىگىدى، ئوغلۇمنىڭ توينى بولسىمۇ كۆرۈۋالسام بولاتتى. كېلىن بالامنىڭ سالىمىغا جاۋاب بېرىپ ئامانىتىنى تاپشۇرسام ئارمان قالمايتتى...»

مانا بۇ ھايات كېمىسىنىڭ قىرغىقىغا ئېسىلىپ قالغان جان ئىگىسىنىڭ شېرىن ئارزۇسى.

ماشىنا «دۇت» قىلدى. شۇ چاغدىلا گۈلناز ماشىنا ئۈستىدە ئېگىز تېرەكلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىدىكى ئاخىرقى قۇياش نۇرىغا قاراپ ھېسسىيات دولقۇنلىرىنى مىسرالارغا قاچىلاۋاتقان ئابلا يانتاققا قارىدى:

— خوش، ئابلا...

— خوش! — دېدى ئابلا ئايالغا قارىمايلا.

ئۆزىنىپ قالدى ۋىچىرلاپ قۇشلىرىم،
كۆز يېشىم ياپراققا قوندى نۇر بولۇپ.
باغ ئارا قالدى ۋىسالنىڭ ئەلچىسى،
تال چىۋىق دەردىنى ئېيتتى تولغىنىپ.

ئۆزىنىپ چىقتى يولۇمغا چاڭ ـ توزان،
ئانا يەر سۆيدى چېچىمغا مۆڭلىنىپ.
ئەلۋىدا دەيدۇ ئەلەمدە كۆل بويى،
چايقىلار سۇ كۆز يېشىمدەك ئۆلغىيىپ.

ماشىنا يۈرۈپ كەتتى. گۈلناز مەجنۇنتالنى چىڭ قۇچاقلاپ بۇقۇلداپ يىغلىدى. ئابلا ئۇنى جېنىدەك ياخشى كۆرگەن، ئۇ ھېلىھەم، كەلگۈسىدىمۇ شۇنداق. لېكىن، گۈلناز ئۇنىڭ ھېسسىيات ۋە يىگىتلەرگە يات بولغان كۆز يېشى ئارىلاشقان سۆزلىرىنى بۇ ئۆمۈرلۈك ئېرىنىڭ مەيدىسىگە بېشىنى قويۇپ يېتىپمۇ زېرىكىشلىك بىلەن ئاڭلىغان. ئۇ پەقەت چوڭ ئوغلى دىيار بىلەن بىللە بولغاندىلا ئۆزىنى خۇشال ۋە بەختلىك ھېس قىلىپ كەلگەن.

يەنە ئابلا مەرد، سەمىمىي ۋە يۇمشاقلىقىنى بۇ ئايالغا ئايىماي سەرپ قىلغان. بۇنىڭ بەدىلىگە ئايال ئۇنى بىر ئۇماق ھايۋاننى ئەركىلەتكەندەك قۇرۇق ئامراقلىق بىلەن قۇچاقلاپ جاۋاب قايتۇرۇش بىلەنلا چەكلەنگەن. ئابلا ئۆزىنىڭ ئالدىنىپ كېلىۋاتقانلىقىنى سەزگەندە تېخىمۇ مەردلىك قىلغان: ئۇ بىرىنى سېغىنىپ كېلىۋاتقان بىر گۈزەل ئايالنىڭ دوستى ۋە شەرتلىك ھەمراھى ئىكەنلىكىنى ھەممىلا يەردە سۆزلەپ يۈرگەن، گەرچە بۇ خىل مەردلىك مىللىي پسىخىكا ئادىتىدە «پەسكەشلىك» ھېسابلانسىمۇ، ئۇ بۇ خىل كەمسىتىشنىڭ

ھۆجۆملىرىدىن ئۆزىنى قوغداپ ئۇلتۇرمىغان. ھاياتلىق ئۇنىڭچە ئۆزىنىڭ تەبىئىيلىكى بىلەن گۈزەل، «ئادەمنىڭ قىممىتى ھەقىقەت ئىزدەشتە»، «گۈزەللىك تەبىئىيلىككە يېقىنلىشىش ياكى تەبىئىيلىككە ئېرىشىش دېمەكتۇر» دېگەن سۆزلەر كىمنىڭ ئىكەنلىكى ئۇنىڭ يادىدا قالمىغان، لېكىن ئۇنىڭ ئېغىزىدىن چۈشمەيدۇ. ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىگە تەبىئىيلىك، چىنلىقنى ئۆلچەم قىلىشقا ئادەتلەنمەكتە. شۇنداق بولغاچقا ئۇ ئادەم ئادەملەرنى رەنجىتىپ قويىدۇ، ئۇنى چۈشىنىدىغانلار شۇنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ ئاز، ھەتتا ئۇنى ئون نەچچە يىل بىر ئۆيدە ياشىغان گۈلنازمۇ چۈشەنمىدى. شۇڭا، ئۇ بۈگۈن ئابلا بىلەن ئۆمۈرلۈك خوشلاشقاندا تىكىلىپ قارىيالمىدى. نېمىشقا ئابلانىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قاراپ:

— ئابلا، ساڭا رەھمەت، ساڭا ئاپىرىن، مەردلىك، كەڭ قورساقلىق قىلىشتا ئۈلگە ياراتتىڭ دېيەلمىدى؟ ئابلا ئايالىغا ئاجرىشىش تەلىپىنى قويغاندا يالغان مەست بولۇۋالغان.

— ئاجرىشايلى، گۈلناز! — دېگەندى ئۇ بىر كۈنى گۈلنازنىڭ تىزلىرىغا بېشىنى قويۇپ.

— ساراڭ بولدۇڭمۇ، نېمە دەيدىغانسەن؟

— سېنىڭ بەختىڭ ئۈچۈن شۇنداق قىلايلى!

— ساراڭ، ساراڭ، ساراڭ!

— گەپنى ئۇزارتىشنىڭ ئورنى يوق، ۋاقىتنى ئۇزارتىشنىڭمۇ ئورنى يوق. كېچىلىرى نېمىشقا ئاسماندىكى ئايغا قاراپ «ئۇھ» دەيسەن؟ نېمىشقا گېپىڭ بىلەن ئۇيقۇڭ ئازلاپ كەتتى؟ بىر ئۆمۈر پۇشايمان قىلماق قانچىلىك ئازاب؟

— بولدى، ئابلا، سۆزلىمە دەيمەن!

— ياق، سەن ماقۇل دېمىسەڭ تاڭ ئاتقۇچە سۆزلەيمەن!

گۈلناز ئۇنىڭ نېمىشقا ئاجراشماقچى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ تۇرۇپمۇ راست گەپ قىلىشقا پېتىنالمىدى. ئاخىر

ئابلا قەيسەرلىك قىلدى:

— ئۇ سىنىڭ مەن بىلەن توي قىلىپ بىر بالىلىق بولغىنىڭغا ھەرگىز خاپا بولمايدۇ، ئۇ ھازىرمۇ سىنى شۇ چاغدىكىدەك !...

— ئابلا، ساراڭ، ساراڭ !...

گۈلناز ئۇنىڭ بېشىنى باغرىغا بېسىپ ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى.

ئۇلار ئەتىسىلا ئاجراشتى.

ماشىنا تەبىئىي يانتاقلىق ئارىسىغا كىرگەندە ئاسماندا ئاي پەيدا بولدى. قۇم دۆۋىلىرى ئۇستىدە ئۆسكەن يانتاقلارمۇ ئۆز سايىلىرى بىلەن ئاجايىپ گۈزەل كۆرۈنەتتى. يىراقتا چېچەك سۈيى بىلەن تولغان تارىم دەرياسى شارقىراپ ئاقاتتى. ئايدىڭدىكى تەكلىماكان ئۆزىنىڭ چەكسىز كەتكەن ئويمانلىرى، سىرلىق قۇم دېڭىزى ۋە ئىللىق، پۇراقلىق ھاۋاسى بىلەن شائىر قەلبىدە ھېسسىيات ـ ئىلھام قوزغىدى:

ئېگىلىپ قىلما سالام ئەي يانتىقىم،
خورسىنىپ تۆكمە يېشىڭنى زادىلا.
قۇم كەبى كۆچمەن ئەلەمنىڭ دوستىمەن،
چاڭ بولۇپ قونسۇن مۇشەققەت ماڭىلا.

— ئابلا ! — زېمىنىنىڭ ئاۋازى ئۇنىڭ ئىلھامىنى قاچۇردى، ماشىنا توختىغاندىن كېيىن زېمىن ئۇنىڭ يېنىغا چىقتى، زېمىن ئۇنىڭ يېنىدا ئۆزە تۇرۇۋېلىپ ئوڭ قولىنى ئۇنىڭ مۈرىسىگە قويدى، — نېمىشقا پۇتۇنلەيلا كەتمەكچىسەن؟

باشقا بىرى بۇ سوئالنى سورىغان بولسا بەلكى ئابلا جاۋاب بەرگەن بولار ئىدى. لېكىن، ئۇنى سورىغۇچى سوئالنىڭ جاۋابىغا ھاجەتسىز ئىدى. ئابلا ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىش ئورنىغا

سوئال قويدى:

— مېنىڭ ئورنۇمدا سىلى بولسىلىرى قانداق قىلغان بولاتتىلا، زېمىن شۆجى؟

— بىلمىدىم، مەن سەنچىلىك قەيسەرلىك قىلالايتتىممىكىنتاڭ !

— قىلالايتتىلا، — دېدى ئابلا زېمىننىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ، — خۇددى ماياكوۋسكىي ئۆز ئاشىقىنى لوئى ئاراگونغا تارتقۇزۇپ قويۇپ فىرانسىيەدىن روسىيەگە قايتىشىدا ئاراگون بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشقاندەك مەن بىلەن قۇچاقلاشقان بولاتتىلا !

زېمىن ئابلاغا قارىدى: ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرى غەملىك، يوغان بۇرنى سۇرلۇك، يوغان ئېغىزى ھەم ئىدى. زېمىن تۇنجى قېتىم بۇ خۇشخۇي كۇلۇپلا يۈرىدىغان ئادەمنىڭ سولغۇن، غەمكىن چىرايىنى كۆرۈپ تۇرماقتا ئىدى.

— پۇتۇنلەي ھاجىتى يوق قۇربان بېرىش ! — دېدى زېمىن خۇددى ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگەندەك، — مېنى دەپ بىر بەختلىك ئائىلىنى بۇزۇشنىڭ نېمە ھاجىتى بار ئىدى؟

— بەختلىك ئائىلە؟ — ئابلا ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى، — دەل تەتۈرىسىچە بىر بەختلىك ئائىلە پەيدا قىلىش ئۈچۈن بەختكە زادىلا ئىشىك ئاچمىغان بىر ئائىلىنى پاچاقلىدىم. بۇمۇ بىر بەخت ئۈچۈن قىلىنغان كۈرەش !

— ئۆز بەختىڭ ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟

— بۇ سوئالىڭىز مەن ئويلىغان زېمىنغا مۇناسىپ بولمىدى !

زېمىن ئۆزىنىڭ يەڭگىللىك بىلەن سورىغان ئورۇنسىز سوئالى ۋە ئابلانىڭ تولىمۇ ئورۇنلۇق بەرگەن جاۋابىنىڭ زەربىسىدىن ھوپپىدە قىزاردى. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇنۇ ئادىتى، كۆپ ھاللاردا كىشىلەر كۆزگە ئىلمايدىغان «ناھىيە شائىرى» ئالدىدا «كەتكۈزۈپ» قويغانلىقىدىن خىجىل بولدى ۋە ئەيىبىنى

تۇزىتىش ئۇچۇن دەرھال:

— ئۆزۈڭ ياخشى كۆرگەن بىرىنىڭ بەختىمۇ ئۆز بەختىڭ، ئەلۋەتتە. لېكىن، گۈلناز بىلەن ئىككى ئوغلۇڭنىڭ بەختلىك ئائىلىنىڭ ئەزالىرى بولالىشىغا بەك بالدۇر ئىشىنىپ كەتتىڭمۇ قانداق؟ — دېدى.

— ئاغىنەم زېمىن، — دېدى ئابلا ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن ئېغىر خورسىنىپ قويۇپ، — ماتا مەن ناھىيە چېگراسىدىن چىقتىم. ئەمدى سىز مېنىڭ رەھبىرىم ئەمەس. مەن ئەمدى ئاغىنەم زېمىن بىلەن «سەن» دەپ سۆزلىشىمەن. مەن ساڭا ئىشىنىمەن، گۈلناز بىلەن سېنىڭ ۋە مېنىڭ ئوغۇللىرىمنى سەن بەختلىك قىلالايسەن!

— نېمە، نېمىلەرنى دەۋاتىسەن، ئابلا؟

— تېخى بىلمەمسىنا، گۈلناز دېمىدىمۇ؟ ئەمىسە مەن ئېيتاي: چوڭ ئوغۇل يادىكار ئۇ سېنىڭ بالاڭ، بىز نىكاھلىنىپ ئۈچ ئايدىن كېيىن تۇغۇلدى. بىلدىڭمۇ ئۇ سېنىڭ بالاڭ. قىڭراق بۇرنىغا بىرلا قارىساڭ بىلىسەن! كىچىكى ئىنىئام ئۇ مېنىڭ يۈرىكىم. مەن يۈرىكىمنى ساڭا تاپشۇردۇم. زېمىن، مەن ساڭا ئىشىنىمەن!

ئۇيغۇر ئادىتى، ئۇيغۇر پىسخىكىسىغا پۈتۈنلەي يات، پۈتۈنلەي خىلاپ كېلىدىغان بۇ سۆھبەتكە ئابلا بەرداشلىق بەرگىنى بىلەن زېمىن بەرداشلىق بېرەلمىدى.

— ئابلا، ئابلا، ئەمدى بولدى!

زېمىننىڭ ئاۋازى تىترىدى.

— ياۋروپالىقمۇ ئادەم، بىزمۇ ئادەم، نېمىشقا مەن بىلەن ئوچۇق - يورۇق سۆزلىشىشتىن قورقىسەن، گۈلنازنى كۆڭلۈڭ كۆتۈرمەمدۇيا؟ ئەجەب مېنىڭ كۆتۈردى، ئۇنىڭ كۆتۈردى، سېنىڭ كۆتۈرمەمدىكەن؟

— ئۇنداق دېمە، ئابلا. بۇ سوئالىڭ ئورۇنسىز. بۇ مەسىلە

ھەل بولۇپ بولغان. بىر ئايال، ئىككى بالىنىڭ بەختى بىر ئىككى ئەركەكنىڭ قولىدا ئىكەنلىكى رېئال بىر ئىش. بەلكى ساڭا قارىغاندا راستتىنلا مەن ئۇلارنى ئوبدانراق بەختلىك قىلالىشىم مۇمكىن. لېكىن، ئابلا، سەنچۇ؟ سەنمۇ بەخت ئىزدىگۇچىغۇ؟

— سەن تېخى مېنى تولۇق چۈشەنمەيسەن زېمىن. مەن باشقىلارنىڭ بەختى بىلەن ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلايدىغانلاردىن. مەن ئۇيغۇردىن چىققان تۇنجى «سىپىرىگۇ» ① بولماقچى.

— ئاجايىپ رومانتىكا، — دېدى زېمىن ئابلانى چىمىڭ قۇچاقلاپ، — مەن مۇشۇنداق بىر «راخماتوۋ»② نىڭ چىقىشىنى ئارزۇ قىلىدىغانلاردىن. بىز ياشاۋاتقان مۇشۇ ئەسىردىلا فرېئوتىزمنى قورقماي سىناق قىلىۋاتقان ئادەمنىڭ بارلىقىنى زادىلا ئويلىماپتىمەن!

ماشىنا قوم بارخانلىرى، چەكسىز ئورمانلار ئارىسىدا كېتىۋاتاتتى. مەنزىل ئۇزاق، سەپەر كۆڭۈللۈك. ئايدىڭ كېچىدە تەكلىماكان قوينىدا كېتىۋېتىپ ئىنسان ۋە ئۇنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا سۆزلىشىش تېخىمۇ كۆڭۈللۈك. ئۇلارنىڭ سۆھبىتى ئەمدى مانا مۇشۇ «دۇنياۋى تېما» ئۈستىدە داۋاملاشتى.

بەش كۈندىن كېيىن ئىسمائىل ھاجى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ سىرتىدىكى بىر ئېگىز بىنالىق دوختۇرخانىنىڭ ئالتىنچى قەۋىتىگە ئورۇنلاشتى. ئۇنىڭ ياتىقىدىكى قالغان تۆت ئادەمنىڭ ھەممىسىلا ھەرخىل «ئۆسمە» كېسەللىكى بىلەن كەلگەنىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭمۇ «جىگەر ئۆسمىسى» بىلەن بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى بىلدى - دە، كۇلۇمسىرەپ قويدى: «توۋا، — دەپ

---

① سىپىرىگۇ — ئاۋستىرىيەلىك پىسخولوگىيە ئالىمى فرويىتنىڭ ئالىي پەزىلەت نەزەرىيەسىنىڭ ئىسمى.

② راخماتوۋ — رۇسىيە يازغۇچىسى چېرنىشېۋسكىينىڭ «نېمە قىلىش كېرەك» رومانىدىكى باش قەھرىمان.

ئويلىدى ئۇ ھەيران بولۇپ، — شۇنچە يولنى بىر چاي قايىنغۇچە بېسىپ بولغان ئايروپىلانغىمۇ چۈشتۈم. پەشتىقىدىن قارىسا ھەممە ئالەم كۆرۈنىدىغان ئالتە قەۋەتلىك ياتاقتىمۇ ياتتىم. ئۆي بىلەن ئېتىز ئارىلىقىدا بىر ئۆمۈر موكىدەك قاتراپتىمەن. مانا ئەمدى ئوغلۇمنىڭ دۆلىتىنى كۆرىدىغان چاغدا، يېتىمنىڭ ئاغزى ئاشقا تەگسە بۇرنى قاناپتۇ، دېگەندەك ئىش بولۇۋاتقىنىنى قارىمامدىغان. بۇ ئۆسمە دېگىنى دۆلەتتى بارلارغا چىقىدىغان نېمە بولسا ئاكامغا چىقسا بولماسمىدى. ئۆسمە دېگىنىمۇ پېشكەل ئوخشايدۇ. بولمىسا ماڭا ئوخشاش يىلىكى قۇرۇپ بولغاننىڭ بىقىنىدا نېمە قىلاتتى؟...»

ئورۇق، خىيالچان، تىنىمسىز بۇ بوۋاي ئۆسمە كېسەللىكلەر دوختۇرخانىسىنىڭ ئالتىنچى قەۋىتىدە ناھايىتى تېزلا كېسەللەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىيالىدى. بۇ ئادەم جىگەر راكى بىلەن كەلگەن، ئۇنىڭ كۆز ئېقى سارغايغان، ھەتتا قوللىرىنىڭ يۇمشاقلىرىمۇ سارغايغان، لېكىن ئۇ كىمنىلا كۆرسە كۈلۈپ مۇلايىم قارايتتى. دوختۇرلار قولتۇقىغا تېرمومېتىر سېلىپ قويسا بوۋاقتەك پىخىلداپ كۈلەتتى ۋە «تووۋا» دەپ قوياتتى. ئۆمرىدە بىرەر قېتىممۇ يۇرتىدىن سىرتقا چىقمىغان، ئايروپىلان تۇگۇل ماشىنىدىمۇ ئىككى سائەتتەك ئولتۇرۇپ باقمىغان، ئوكۇل سالدۇرۇپمۇ باقمىغان، مۇنچىغىمۇ كىرىپ باقمىغان، قەۋەتلىك بىنالارنى كۆرگەنۇ، لېكىن كىرىپ باقمىغان، ھەتتا كارىۋاتتىمۇ يېتىپ باقمىغان بۇ مۆمىن دېھقان ھەربىر پېشقىلىقتا «تووۋا» دەپ كۈلۈپلا قوياتتى. ئۇ ئۆزىدەك بىر مۇلايىم بىلەن پاراڭلاشتى:

— سىلىنى نېمە دەيدۇ؟

— قورساقتا ئۆسمە بار دەيدۇ، ئېلىۋەتسىلا سەللىمازا بولغۇدەكمەن.

— تووۋا.

— سىزنىڭچۇ؟
— راك بار دەيمىش پىشكى.
— تازا گەپ قىلدىڭىز ـ دە، ئاكا، راك دېگەن جاننى ئالىدىغان كېسەل تۇرسا پىشكى دېگىنىڭىز نېمىسى هوي؟
— شۇنداق دەپ كۆنۈپ قاپتىمىز پىشكى.
— بولدى، سىزنىڭ لەقىمىڭىز پىشكى، قانداق كۆپچىلىك، ياراشتىمۇ؟
بۇ سۆزمەن غۇلجا دېھقىنىنىڭ سۆزىگە كېسەللەر قاقاقلىشىپ كۇلۇشتى.
— خۇرجۇننى ئېچىڭ، ئاكا، ئەمدى لەقەمنى يۇيىمىز!
— ها ـ ها... يۇيايلى.
— پاھ، گۇلە ـ قاق، جىگدە ـ ياڭاق، پىستە ـ بادامىلىرىمۇ بار ئىكەن تېخى!
بىر ئۆيدىكى بەش ئەر كېسەل ۋە ئۇلارنىڭ قارىغۇچىلىرى راسا قاقاقلىشىپ كۇلۇشۇۋاتقاندا ئۆيگە ئىككى ناتونۇش ئادەم كىرىپ كەلدى.
— ئىسمائىل هاجىم كىم بولىدۇ؟
— مەن شۇ.
— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، بىزنى ئىبراهىم هاجىم تاغىمىز ئەۋەتتى. ئۇ كىشى سىلىنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكلىرىنى بىلىپ بىزنى سىلىنى ئەكېلىشكە ئەۋەتتى. تۆۋەندە ماشىنا ساقلاۋاتىدۇ، قېنى يۇرسىلە ئەمىسە.
— زېمىن بالام كەلمەكچىدى، ساقلىساقمىكىن پىشكى.
— زېمىن ئاكامىمۇ شۇ يەردە، قېنى بولسىلا ئەمىسە.
بوۋاي ئالدىراپ كىيىندى ۋە ئاكىسىنى يوقلاش ئۈچۈن يەل ـ يېمىشلىرىدىن ئالدى ـ دە، يىگىتلەرگە ئەگىشىپ لىفىت بىلەن تۆۋەنگە چۈشتى.
ئىسمائىل هاجى ئۆمرىدە كۆرمىگەن ئاجايىپ بىر ئۆيگە

كىردى. ئۇ ئۆيگە ئاجايىپ چوڭ ۋە قېلىن، زىچ توقۇلغان بىر گىلەم سېلىنغان. تۆت تامغا يۆلەندۇرۇپ لۆم - لۆم سافالار قويۇلغان. بۇ ئورۇندۇقلاردىن بىرىگە ئولتۇرۇپ بېقىۋىدى، ئىسمائىل هاجى چۆكۈپلا قالدى: «تۇۋا، — دەپ ئويلىدى ئۇ ئالىقانلىرى بىلەن سافانىڭ يۆلەنچۈكلىرىنى سىلاپ قويۇپ، — مەخمەلكىنا، بايىقى سىلىق ماڭىدىغان ماشىنىنىڭ ئورۇندۇقىدىنمۇ يۇمشاق ئىكەن...»

ئىككى يىگىت هاجىمنى بۇ چوڭ ئۆيگە يالغۇز ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئىسمائىل هاجى يەرگە سېلىنغان گىلەمنى تۇتۇپ كۆردى. گىلەم ئىككىلىك قېلىن ئىدى. ئۇ تامدىكى چىرايلىق كۆرۈنۈش، رەسىملەرگە، چوڭ - چوڭ دېرىزىلەرنىڭ ئاجايىپ چىرايلىق پەردىلىرىگە قارىدى ۋە رەختلەرنى ئۇۋۇلاپ كۆردى: «پەدەرنىڭ ۋاقتىدا بىزنىڭمۇ چوڭ ئۆيلىرىمىز، گىلەم - پەردىلىرىمىز بولىدىغان، قانداقراقتىكىنتاڭ، يادىمدا قالماپتۇيا پىشكى ...»

ئۇ يەنە نېمىلەرنى دەر ئىدىكىن، ئۇلگۇرەلمىدى، ئۆيگە ئاۋۋال نەمرۇد، كەينىدىن ئىككى قولتۇقىدىن گۇلشەرىخان بىلەن گۇلجامال قولتۇقلىغان هالدا ئىبراهىم هاجىم كىرىپ كەلدى. هاجىم بېشىغا تاشكەنت بادام دوپپىسى، ئۇچىسىغا ئاق چۇنچەندىن نىمچە كىيگەن، تۆش يانچۇقىدا ئالتۇن سائىتىنىڭ بېغى ساڭگىلاپ تۇراتتى.

ئىسمائىل هاجىم ئورنىدىن تۇردى ۋە ئاكىسىنىڭ ئالدىغا قول سوزۇپ، ئۇمچىيىپ، مۇكچىيىپ، هودۇقۇپ ماڭدى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئاكا، ئەھۋاللىرى قانداق، سىلىنىمۇ كۆرۈشكە نېسىپ بوپتۇ مانا...

— بەلەن تۇردۇڭمۇ، ئۇكام، — دېدى هاجىم ئىنىسىنىڭ يىرىك قوللىرىنى بوۋاقنىڭكىدەك يۇمشاق قوللىرىدا سىلاپ تۇرۇپ، — جۇدەپسەن، سارغىيىپسەن، مۇكچىيىپسەن، هەر

ھالدا ئامان ئىكەنسەن، مىڭ قەتلە شۈكرى. بەندىنىڭ ۋەزىپىسى شۈكرى ـ سانا. ئەلھەمدۇلىللا، ماشائاللا مىڭ قەتلە شۈكرى. قېنى يېنىمدا ئولتۇرغىن، ئۆكام ئىسمائىل بەگ!

ئاكىسىنىڭ ئاغزىدىن ئۇزاق يىللار تاشلىنىپ كەتكەن «بەگ» ئاتالمىسىنى ئاڭلاپ ئىسمائىل ھاجىمىنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى. ئۇ شۇ تاپتا ھاياجان، خۇشاللىق ۋە قېرىنداشلىق شەپقىتىنىڭ بىر مۆمىن قۇلىغا ئايلانغان. ئۇ ئاكىسىنىڭ پېشىنى سۆيۈشكە، ئايىغىغا باش قويۇشقا تەييار ئىدى.

— داۋالانغىلى كېلىپسەن، بەك بەلەن. مانا مەن ئۈچ كۈن ئاۋۋال جەبرائىلنىڭ چاڭگىلىدا ئىدىم. مۇنكىر ـ نەكىرنىڭ سورىقىغا تارتىلىق ئىدىم. پەننىڭ كۈچى بىلەن باقىيدىن پانىيغا يەنە كەلدىم، ئۆكام.

— تۈۋا، تۈۋا، مانا قارىسىلا، ئاكا!

— شۇنداق، ئۆكام، قورقما. جىگەرنى ئېلىۋېتىپ يېڭى جىگەر سالار ئىمىش. خۇددى قول چىرىغىنىڭ مېيىنى يەڭگۈشلىگەندەك، ھى ـ ھى ـ ھى... ھاي، چاي ئەكىلىڭلار. قېنى چايغا باق، ئۆكام. ئاتىمىزدىن تەۋەررۈك بولۇپ ئىككىمىز قالدۇق. بىز ئاتا بالىلىرى، بالىلىرىمىز قانداق بولىدۇ، ئۇنىسى خۇدايىمغا ئامانەت، زېمىن بىلەن كېلىپسەن، ئۇ كەلمەپتۇيا؟

— سىلىنىڭ يانلىرىدا دەپتى.

— ھە راست، ئىبراھىم ئەزىز، نەمرۇدلار بىلەن بىللە بولسا كېرەك. ئۇلار ھۆكۈمەتنىڭ بالىلىرى، ھۆكۈمەتكە كۆپرەك، بىزگە ئازراق ئىشلىگىنى بەلەن.

— شۇنداق، ھاجىم ئاكا، زېمىن بالام ئىشتىن بوشىيالمايدۇ، شۇنداقتىمۇ بالىلىقىنى يەتكۈزدى. مېنى رازى قىلدى. بەك كۆيۈمچان، بەك مۇلايىم ئادەم بولدى، ئۇنى يامان

دەيدىغان ئادەم يوق. بىزنىڭ ئۆينىڭ ئىنتى چىغىدا زىمىننى بىرىنچى كۆرۈپلا قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ ئەركىلىدىيا. بۆلەك ئادەملەرنى كۆرسە ھىلىلا يەيدىغاندەك ئىگەكىم... بەلەن بالا بولدى پىشكى...

— شۇنداق، بالايۇۋاقا، قېرىنداش دېگەن بىر ئۆلۈكتە، بىر تىرىكتە ئەسقاتىدۇ، ئۇكام. گۈلشەرىخان، ھېلىقى...

گۈلشەرىخان سىمىز گەۋدىسىنى سافادىن تەستە كۆتۈرۈپ سومكىسىدىن گېزىتكە ئورالغان بىر كاللەكنى ئالدى ـ دە، قىزىرىپ تۇرۇپ دادىسىنىڭ ئالدىغا قويدى.

— بۇ بەش مىڭ كوي پۇل، ئۇكام، مېنىڭ سېنى يوقلىغىنىم، دال بولۇپ قالار پىشكى !...

— رەھمەت، ئاكا، جوۋمىسىلىمۇ بولاتتى، شۇ ئۆيدىمۇ قولىمىز قىسقا بولۇپ قالدى پىشكى.

— ئوڭلىنىدۇ، ئۇكام، ھەممە ئىش ئوڭلىنىدۇ. ھە راست، ئۇنتۇپتىمەن. ھېلىقى ئۆي ـ جاي دەۋايىمىز بۇ يەردە ئېقىپ قالدى، يىگىرمە تۆت ئېغىزلىق ئۆي، ئىككى مو تۆت پۇڭ باغ، ئىككى مىڭ تۇپ ھەر خىل تېرەك... بارىنى مال پېتى، يوقىنى پۇلغا چېقىپ قايتۇرىدىغان بولدى. مانا مۇنۇ قەغەزگە قول قوي، ئۇكام. مۇشۇ قولۇڭ بىلەن ھەممىگە ئىگە بولىسەن، ئۆز ھەققىڭ. ئانا سۈتۈڭدەك ھالال، ئاق !

ئىسمائىل ھاجى بىر نېمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى. لېكىن، نېمە دېگىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. ئۇ «زېمىن، زېمىن» دېگەن سۆزنى نەچچە تەكرارلىدى. بۇ بالىسىنى يادلىغىنىمۇ ياكى قولغا كىرىدىغان بايلىقنى تىلغا ئالغىنىمۇ، بۇنى ھېچكىم بىلمىدى. ئۇ ئاخىر تىترەپ تۇرغان قولى بىلەن قېلىن قەغەزگە يېزىلغان چوڭ ـ چوڭ ھەرپلىك ئۇزۇن «ئەرز»نىڭ ئاخىرىغا «ا ـمائىل» دەپ ئىمزا قويدى. ئىبراھىم ھاجى ئەرزنى قولىغا ئالدى ۋە تەقەززا بولۇپ تۇرغان قىزى گۈلجامالغا

سۆنۈپ:
— بۈنى نەمرۇدنىڭ قولىغا بۈگۈنلا يەتكۈزگىن، قىزىم، — دېدى.
بىر خۇش خەۋەرنى ئاڭلاپ يىقىلىپ نەچچە كۈن سەكراتتا ياتقان، يەنە يېڭى بىر خۇش خەۋەرنىڭ كۈچى بىلەن ئۆرە بولغان ئىبراھىم ھاجىم بۈگۈن يەنە بىر خۇشاللىق بىلەن ئۇچراشتى. ئۇ ئۆزىنى تەمكىن تۇتۇپ، قىزلىرىنىڭ ياردىمىسىزلا ئورنىدىن دەس تۇردى ۋە ئىنىسىنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ:
— سېنى ئاپىرىپ قويسۇن، دوختۇرلار ئىزدەپ قالمىسۇن يەنە، — دېدى.
— ئۆينىڭ يەل - يېمىشى! — ئىسمائىل ھاجى ئۆز سوۋغىسىنى ئاكىسىغا سۇندى. سوۋغىنى گۈلجامال ئالدى ۋە ئىسمائىل ھاجىنى ماشىنىغا ئۇزىتىپ چىقتى. ئىسمائىل ھاجى كەتكەندىن كېيىن ئۇ ئىسمائىل ھاجىمنىڭ مېۋە - چىۋە، يەل - يېمىشلىرىنى خالتىلىرى بىلەنلا ئەخلەت تۇڭىغا چۆرۈۋەتتى - دە، قاقاقلاپ كۈلۈپ:
— ئاچا، بۈگۈن ئۇرۇمچىنىڭ تاماشىسىنى باشلايمىز، بۇ مېھمانخانا بىزنىڭ ئۆيىمىز. دادام بىلەن ئاپاممۇ مانا بۈگۈندىن باشلاپ چوڭلارنىڭكىدە مېھمان بولۇشنى باشلايدۇ. قۇددۇسقا تېلېفون بېرەيلى، دادامنىڭ نامىغا دەرھال يىگىرمە مىڭ يۈەن سېلىۋەتسۇن! — دېدى.
ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى باشلانغان ئاشۇ ۋاقىتتا ئىسمائىل ھاجىمنىڭ بىقىنىدا بىر دەھشەتلىك ئاغرىق پەيدا بولدى. ئۇ بىقىنىغا ھېلىقى كاللەك پۇلنى قويۇۋېلىپ ئازاب بىلەن ئىنجىقلاپ:
— زېمىن... ز... زېمىن ... — دەپ توۋلاشقا باشلىدى. بوۋاينىڭ ئوغلىدىن باشقا ھېچكىمنى ئەسلىگۈسى، چاقىرغۇسى كەلمىدى. ئازاب ئۇنى قىيناشقا باشلىغان ئاشۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ

ئوغلى زىمىننىمۇ بۇ خىل ئازاب قىينىماقتا ئىدى. ئۇمۇ ئاشۇ ئازاب بىلەن قىينىلىۋاتقاندا پەقەتلا دادىسىدىن باشقا ھېچكىمنى ئەسلىمىدى، تىلىغا ئالمىدى:

«دادا، جېنىم ئاتا !»

4

ئۈچ خىل كۈچ — بىر ئادەمنىڭ ئۈچ ئوغلى، بىرى، ئىبراھىم ھاجىمنىڭ جانجىگەر ئوغلى، ئۆز ساداقىتىنى ئاشۇ دادىسىغىمۇ غىل - پال كۆرسىتىپلا قويىدىغان ئەمرۇد، يەنە بىرى، ھاجىمنىڭ دېگىنىنى نارازى بولسىمۇ ھەر خىل يوللار بىلەن ئورۇنلاشقا ئادەتلەنگەن، ھوقۇق ۋە ئەقىل - پاراسەت ئىگىسى ئىبراھىم ئەزىز، يەنە بىرى، ھەممىلا ئىشقا ئادالەت ۋە ۋىجدانىنى ئۆلچەم قىلىدىغان جىيەن ئوغلى زىمىن؛ مانا بۇ بىر - بىرى بىلەن چىقىشالمايدىغان ئۈچ خىل كۈچنىڭ ۋەكىللىرى ئەتىگەندىن بېرى بۇ ھەيۋەتلىك مېھمانخانىنىڭ يەتتىنچى قەۋىتىدىكى ئىككى ئېغىزلىق ئۆيدە كۈچ سىناشماقتا ئىدى:

بۇلاردىن ياشقا ھەممىدىن ئەمرۇد چوڭ، ئۇ ئەللىك ئىككى ياش، ئىبراھىم ئەزىز — ئاق يۈز، ئېغىر - بېسىق، ئوتتۇرا بوي يىگىت، ئەق ئەللىك ياش. زىمىن بولسا بۇ يىل قىرىق ئىككى ياشتىن ئاشتى. چوڭى بىلەن كىچىكى ئوتتۇرىسىدا ئون ياش پەرق بولسىمۇ، كۆرگەن ئادەم بۇلارنىڭ ئەڭ چوڭى دەپ زىمىننى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، ئۇ ھەممىدىن ئورۇق، قورۇقلىرى تولا، قوللىرى قوپال، چېكە چاچلىرىغا ئاق كىرگەن يىگىت. قالغان ئىككىسىلا يۈزلىرى سىلىق، قورۇق چۈشمىگەن، قوللىرى نازۇك ۋە يۇمشاق، چاچلىرى قاپقارا ئادەملەر. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ئىككىلا ئادەم ئالىي مەلۇماتلىق، خەنزۇ تىل - يېزىقىنىمۇ ئانا تىلىدەك پىششىق بىلىشىدۇ.

ئۇلار ئۇيغۇرچە سۆزلەۋېتىپ خەنزۇچىغا كۆچۈپمۇ كېتىشىدۇ. ئاتالما، تۇراقلىق سۆز ـ ئىبارىلەرنى، ماقال ـ تەمسىل ۋە كۇچلۇك جۇملىلەرنى خەنزۇچە راۋان ئىپىتالايدۇ ۋە چۈشىنەلەيدۇ.

زېمىن بولسا ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلا تىلىدىكى سۆزلىرىنى تولۇق چۈشىنەلەيدۇ، سۆزلىيەلەيدۇ، لېكىن ئۇ زادىلا باشقا تىلدا سۆزلىمەيدۇ. ئۆز تىلىدا ئۆز پىكرىنى چۈشىنىشلىك، ئوبرازلىق ۋە قىزىقارلىق قىلىپ بايان قىلالايدۇ. ئۇلارنىڭ سۆھبىتىنى ئاڭلىغان بىر بىلىم ئىگىسى ناھايىتى تېزلا بۇ ئۈچ كىشىنىڭ ئىچىدە كۆپ كىتاب كۆرگىنى، ھەر خىل بىلىملەرنى كۆپرەك ئۆزلەشتۈرگىنى ئاشۇ كىچىكى زېمىن ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايدۇ.

— ئەلۋەتتە ماڭا ئوخشاش بىر كىچىككىنە ئەمەلدارنىڭ تەقدىرىنى چوڭ ئەمەلدارلار ئويلاپ ئولتۇرمايدۇ، — دېدى زېمىن تېرىكىپ، — مېنىڭ ئورنۇمغا باشقا بىرىنى يېزىلىق پارتكوم شۇجىسى قىلىپ بېكىتىش ناھىيەلىك پارتكومنىڭ قولىدىن كېلىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە ناھىيەنىڭ قارارى. لېكىن، مەن چۈشەنمىدىم، مېنى ئۇ يەردىن يۆتكىۋېتىش نېمىگە شۇنچە زۆرۈر بولۇپ قالدى؟

— ۋىلايەتلىك يېزا ـ بازار كارخانىلىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئۆسۈپسەن، نېمىگە شۇنچە خاپا بولاتتىڭ، ئۇكام! — نەمرۇد قاپقارا چاچلىرىنى سىلاپ قويۇپ كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى ـ دە، ئىبراھىم ئەزىزغا قاراپ قويۇپ، — سىزگە ئالدىن مەسلىھەت سالغانغۇ دېيمەن، ئىبراھىم؟

— شۇنداق، ۋىلايەتكە ئۆستۈرۈشتە مەندىن پىكىر ئالغان.

— سىلىدىن پىكىر ئالغانمۇ ياكى سىلى مېنى كۆرسەتكەنمۇ؟

— بۇ نېمە دېگىنىڭ، ئۇكام؟

— مەن ناھىيەلىك پارتكومدىن ھەممىنى ئۇقتۇم. ناھىيە مېنى يۆتكەشكە قوشۇلمىغان. يۇقىرىدىن چوقۇم يۆتكەيمىز دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن. بۇ بۇيرۇق نەمرۇد ئاكىنىڭ ۋىلايەتلىك پارتكومغا يۆتكىلىشى بىلەن بىرلا ۋاقىتتا بولغان. مەن بۇ ئۆسۈشنى سىلى ئىككى مېھرىبان ئاكىلىرىمنىڭ ماڭا ئاستىرتىن قىلغان غەمخورلۇقى دەپ چۈشەندىم.

— مۇشۇنداق چۈشەنگەن بولساڭ يەنە نېمىگە خاپا بولاتتىڭ، ئۇكام؟

— غەمخورلۇقۇڭلارغا رەھمەت، لېكىن مەن ئەتىلا ناھىيەگە قايتىمەن. مەن يۆتكەلمەيمەن، ئۆسۈشنى خالىمايمەن. باشقىلارنىڭ شەخسىي مۇددىئا بىلەن قىلغان غەمخورلۇقىنىمۇ قوبۇل قىلمايمەن. مېنىڭ يېزىلىق ھۆكۈمەتتە باشلىغان نۇرغۇن ئىشلىرىم بار. ئادەتتىكى كادىر بولۇپ ئىشلەيمەن، لېكىن كەتمەيمەن!

— خەق ئۆسەلمەي ھەلەك، سەنزە بوشى تەيجۇ① ئىكەنسەن جۇمۇ!

— بۇ ھېچقانداق كۆتۈرۈش ئەمەس، مەن باشقىلارغا توسقۇن بولۇپ قالغىنىم ئۈچۈن ئېلىپ تاشلىنىۋاتىمەن. مەن بۇنداق كۆتۈرۈشنى قوبۇل قىلالمايمەن!

— پىكاپ، ياخشى ئۆي، يۇقىرى مائاش، چوڭ ھوقۇق بەرسىمۇ غودۇڭشىمىسىنا، قانداق نېمىسەن؟

— بۇ نەرسىلەرگە كىم خۇشتار بولسا شۇ ئالسۇن. ماڭا ئۆزۈم باشلىغان ئىشلىرىم كېرەك!

— ئاپلا ماۋۇنى! — دېدى نەمرۇد سافادىن ئىرغىپ تۇرۇپ، — ناھىيەگە نېمىگە باراتتىڭ؟ ئورنۇڭغا ئوبۇل ھەسەن ئولتۇرۇپ بولدى. ۋىلايەتتە يېڭى خىزمەت سېنى كۈتۈپ

---

① ئۆستۈرگەننى بىلمەيدىغان دېگەن مەنىدە.

تۇرۇۋاتىدۇ. يېڭى ئىشلارنى شۇ يەردە قىلىمىسەن!

ئىبراھىم ئەزىز گەپمۇ قىلماي تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى. زېمىن ئۈزىنىڭ بىكار چېچىلىپ كۆپ گەپ قىلغىنىغا بىردىنلا پۇشايمان قىلىپ قالدى ـ دە، نەمرۇد بىلەن تالىشىشىنى، ئۇنىڭغا تەنە گەپ قىلىشنى توختاتتى:

— ئىبراھىم ئاكا، ماشىنىلىرىدا ئورۇن باردۇر ـ ھە؟ — دەپ سورىدى.

— بىر كىشىلىك ئورۇن بار.

ئۇلار شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۈرۈمچىدىن يولغا چىقتى.

— ئۈچ سائەت گەپ تالاشتۇق! — دېدى ئاخىر ئىبراھىم ئەزىز ماشىنا باشئەگىم تاغلىرىدىن چىققاندىن كېيىنلا گەپ قىلىپ، — ئۇكام، ئاكىمىز نەمرۇدنىڭ ئىشلىرى مېنىمۇ ئوسال قىلىپ قويدى. مەن ئويلاشماي ۋىلايەتلىك پارتكوم رەھبەرلىرىگە ئاكىمىزنى تونۇشتۇرۇپتىمەن. ھاجىم ئاتىمىز ۋالىي بىلەن شۇجىغا نەمرۇد ئاكىنى ۋىلايەتكە يۆتكەش توغرۇلۇق قايتا ـ قايتا ئىلتىماس قىپتۇ، ئۆزى بېرىپ كونا ـ يېڭى تونۇشلىرىنى تېپىپ يېلىنىپتۇ. تەرەپ ـ تەرەپتىن كەلگەن تەكلىپلەر، ھاجىم ئاتامنىڭ ئابرۇيىنى كۆزدە تۇتۇپ ئاكىمىزنى جىلڭ چۈجى دەيىۋ① بىلەن ۋىلايەتلىك پارتكوم سىياسىي قانۇن شۇجىسىغا ياردەمچى قىلىپ ئورۇنلاشتۇردۇق. ئۇ شۇجى ئەمەس، لېكىن سىرتتا شۇجى بولدى دېگەن گەپ تارقىلىپتۇ. ئۇ ھازىر سىياسىي ـ قانۇن شۇجىسىنىڭ ھەممىلا ئىشىغا چات كىرىپ، ھەدېسىلا ئالدىغا ئۆتۈۋېلىپ بىزنى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئۇ ھازىر ئاپتونوم رايوندىن نازىرلار، شۇجىلار، جۇرېنلاردىن دوست ـ بۇرادەر تۇتۇپ،

---

① باشقارما باشلىقلىق سالاھىيىتى بىلەن.

ئۇلارغا سوۋغا ــ ئىنئام تەقدىم قىلىپ يۇقىرىغا ياماشماقتا. بەزى ئىشلىرىدىن مەنمۇ نومۇس قىلىمەن. لېكىن، بوۋاينى خاپا قىلماي دەپ سۈكۈت قىلىپ تۇرۇۋاتىمەن. راست ئېيتسام، ئامالىنىڭ يوقىدىن ناھىيەگە سىنى ۋىلايەتكە يۆتكەپ بېرىش توغرۇلۇق نەچچە قېتىم تېلېفون بەردىم، خەت يازدىم. چىن شۇجىنى تەستە ماقۇل دېگۈزدۇم. غەرەز ساڭا چۈشىنىشلىك، سىنى ناھىيەدىن يىراق قىلىش، نەمرۇدنىڭ ئىشلىرىدىن چەتلەشتۈرۈش، بوۋاينىڭ پىلانلىرىغا توسقۇنلۇق قىلمايدىغان قىلىش.

— شۇنداق چۈشەنگەن بولسىلىرى، سىلىگە رەھمەت! لېكىن...

— بولدى، ئۇكام زېمىن، «لېكىن»نى قوي، سەل كەڭ قورساق بول، ئۇ كىشىنى بىز پاش قىلمىساقمۇ ئۆزىنى ئۆزى پاش قىلىدۇ. قۇددۇس ئاكىنىڭ بۇ ئاكىسىغا غەزىپى بار. ئۇلار ئۆزلىرى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ، ئۇكام.

— چۈشەندىم، لېكىن، ئىبراھىم ئاكا، بىز پارتىيەگە، خەلققە مەسئۇل بولۇشىمىز كېرەكقۇ، مېنى غەزەپلەندۈرىدۇغىنى نەمرۇدتەك بىر ئادەمنىڭ پارتىيە ئەزاسى ئىكەنلىكى!

— هازىر پارتىيەمىز ئىچىدە بۇنداقلار خېلىلا جىق!

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى. ماشىنا تاقىر تاغنى بويلاپ ئۇچقاندەك سىلىق ماڭماقتا.

«سۈكۈت قىلىش لازىم ئىكەن ــ دە، — دەپ ئويلىدى زېمىن كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ، — نەتىجە = تىرىشىش + كۆڭۈل ئېچىش + سۈكۈت قىلىش، بۇ كىمنىڭ هايات فورمۇلاسى ئىدى؟ هە راست ئۇلۇغ فىزىكا ئالىمى ئېينىشتېيننىڭ فورمۇلىسى. بۇ فورمۇلانىڭ مېغىزى تىرىشىش، قالغانلىرى ئۇنىڭ شەرتلىرى. لېكىن، بۇ فورمۇلانى هازىرقى بىزنىڭ رەھبەرلىرىمىز ئۆلچەم قىلىۋالسا قانداق بولىدۇ؟ ئۇلارنىڭ

غەرىزنى بىلىپ تۇرۇپ مىنى يۈتكىۋېتىشكە كۈچ چىقارغىنى ئېمىسى؟ بۇلارنىڭ ئېيىنىشتىيىن فورمۇلاسىنى قوللىنىشى كۆلكىلىك. ئۇلار سۆكۈتنى مىغىز، قالغانلىرىنى شەرت قىلىنىۋالغان. سۆكۈت دېمەك، نەتىجە دېمەك دېگەن يېڭى فورمۇلانى ياراتقان. باشقىلارنىڭ ماڭا ناھەق زەربە بېرىشىگە سۆكۈت قىلىش بىلەن ماڭا زەربە بېرىشىنىڭ قانچىلىك پەرقى بار؟ تۇردى كېرەم، قاسىم قۇربان مۇنۇ ئىبراھىم ئەزىزلەر زېمىنىنىڭ ناھەق زەربە يەپ ئۇزاق يىل سەرسان بولغىنىنى، ھازىرمۇ ئىبراھىم ھاجىمنىڭ گېپىگە كىرمىگەنلىكى ئۈچۈنلا چەتكە قېقىلىۋاتقانلىقىنى بىلىشىدۇ. بىلىپ تۇرۇپ ھاجىمغا ياكى نەمرۇدقا زېمىننى ياقلاپ تۆت ئېغىز گەپ قىلىشالمايدۇ. ھەتتا ئۇنىڭغا سۈيىقەست قىلىپ ئادەم ئۇرغان نەمرۇدنىڭ ياللانمىلىرى ئىكەنلىكى ئېنىقلانغان بولسىمۇ، ئۇلار يەنىلا نەمرۇدنى ئەيىبلەشكە ئۇنىمايدۇ. ئەكسىچە ھاجىمنى خۇش قىلىش ئۈچۈنلا زېمىننى ئەيىبلەپ، نەمرۇدقا قانات ياپىدۇ. ئۇلار ئاياللىرىنىڭ قاپىقىغا قاراپ ئىش قىلىشىدۇ. ئۇلارغا زۆرۈرى ئائىلە خاتىرجەملىكى، ئۇلارنىڭ بۇ ئاجىزلىقلىرىنى ھاجىم ياخشى بىلىۋالغان، ئۇنىڭدىن ياخشى پايدىلىنىپ كەلدى. ئەمدى يەنە قاچانغىچە پايدىلىناركىن؟...

— ئىنىم زېمىن، گۈلئايشەمنىڭ ھېلىقى بېسىلىپ قالغان ماللىرىغا ئوبدان بازار — خېرىدار تېپىپ بېرىپسەن. ئۇ سېنىڭ ياردىمىڭ بىلەن بىر ناھىيەلىك سودا ئىدارىسىنى پالاكەتتىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى. گۈلئايشەمنىمۇ ۋىلايەتكە ئۆستۈرۈش توغرىسىدا يېقىندا قارار چىقماقچى. بىر — بىرلەپ ۋىلايەتكە ئۆسۈپ كېلىدىغان بولدۇق. ناھىيە دېگەننىڭ جېدىلى تولا بولىدىكەن، ئۇششاق گەپمۇ قۇمدەك تولا ئىكەن. ئۇ يەردىن كەتسەڭلا ھەممە ئۇششاق گەپ بېسىقىدۇ. كىمگە تارتىشىسەن، داداڭنىڭ تۆت كۆڭلۈكى قالدى، ئۇكام.

— ئۇنداق دېمىسىلە دەيمەن، ئىبراھىم ئاكا، — دېدى زېمىن رەنجىگەندەك ئالىيىپ قويۇپ، — مېنىڭ يىلتىزىم شۇ يەردە. مەن يېقىندا ئون جانلىق بىر چوڭ ئائىلىنىڭ باشلىقى بولىمەن. ئون جاننى بىر ئۆزۈم باقىمەن، يەتتە بالا مېنىڭ قولۇمدا ئىستىقبال تاپىدۇ، ئاكا.

— نېمە، سەن راستتىنلا گۈلنازنى ئىككى بالىسى بىلەن ئالامسىنا؟ قالغان بەش بالا، ھە ئەمدى بىلدىم، ئۆگەي ئانىدىن بولغان بەش ئۇكاڭنى دەمسىنا؟ ئۇلارنىڭ نەچچىسى ئىشلەيدۇ، نەچچىسى ئوقۇيدۇ؟

— سوئاللىرىڭىزغا بىر - بىرلەپ جاۋاب بېرەي: مەشەدتىن بېرىپلا گۈلناز بىلەن توي قىلىمەن. بەش ئۇكامنىڭ ئىككىسى يەر تېرىيدۇ. چوڭى ئوتتۇز تۆت ياش، تېخى ئۆيلەنمىدى، ئىككىنچىسى ئوتتۇز ئىككى ياش، ئىككى باللىق بولۇپ تۇل قالدى.

— باللىرىمۇ داداڭنىڭ ئالدىدىما؟

— ھەئە.

— شۇلار بىلەن بەش بالىما؟

— ھەئە.

— كىچىك ئۇكاڭچۇ؟

— ئۇ ئوغۇل، ئىچكىرىدە ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭغا ھەر ئايدا يەتمىش كوي ئەۋەتىمىز.

— مۇنداق دە، يۇكۇڭ ئېغىر ئىكەن جۇما، زېمىن. ئۇنداق بولغاندا ئوبدان يەردە خىزمىتى بار، ئوبدان چوكانلاردىن بىرى بىلەن توي قىلساڭ بولمايتتىمۇ؟

— مۇنداق دېسىلە، — دېدى زېمىن ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ، — مۇھەببەتمۇ پايدا - زىيان بىلەن ھېسابلاشسا بولىدىكەن - دە؟

— شۇنداق بولىدۇ - دە، كۆڭۈلنى دەپ ئۆزۈڭنى ئوتقا

تىقساڭ قانداق بولار؟

— ئەنگلىيە پادىشاھلىقىنىڭ تەخت ۋارىسى بىر ئايالنىڭ مۇھەببىتى ئۈچۈن تەختتىن ۋاز كەچتى. ئاجايىپ شائىرلار مۇھەببەت ئۈچۈن جانلىرىنى تىكتى، بۇلارنى قانداق چۈشىنىمىز ئەمىسە؟

— ئۇغۇ شۇنداق، ئۆمۈر بويى جاپا تارتامسەن دەيمىنا؟ گۈلنازمۇ ئەركە ئۆسكەن قىز بالا. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئابلامۇ ئۇنى ئۆشنىسىدىن چۈشۈرمىدى. سەن ئۇنىڭ دىگىنىنى قىلالمايسەن. ئۇنىڭ مۇقىم خىزمىتى يوق. كىرىمىڭلار ئاز، نان قېپىلار كۆپ ئىكەن. بۇنداق ئائىلىدە كۆڭۈللۈك تۇرمۇش ئۇزاق داۋاملاشمايدۇ. گۈلناز يوقسۇزچىلىق، ئېغىرچىلىق دىگەنلەرگە كۆنمەيدىغان قىز. سورۇقچىلىق بولارمىكىن دەيمەنيا.

— غەيرەت ـ ئىرادە، ياخشى نىيەت بولسىلا ھەرقانداق قىيىنچىلىق ھەل بولۇپ كېتىدۇ، ئاكا. مەن ئۇچۇن مۇھىمى كۆڭۈل. مەن ئاشۇ ئون جاندىن يىراقتا كېتەلمەيمەن. ۋىلايەتكە يۆتكەلمەيمەن. ناھىيەدە يېڭى خىزمەتكە ئورۇنلاشقۇچە يۈرۈۋېرىمەن. مائاشىمنى توختىتىپ قويسا تۇراق دوكانىڭ قۇرۇلۇش ئەترىتىدە تامچى بولۇپ ئىشلەيمەن!

ئىبراھىم ئەزىز يېنىدىكى «جاھىل» ئادەمگە قاراپ قويدى. «نۇرغۇن ئەخمەقلەر مانا مۇشۇنداق كۆڭۈلنى دەپ ئىستىقبالىدىن قۇرۇق قالىدۇ. ناۋادا مۇنۇ قېرى يىگىت ئەقىللىق بولغان بولسا ۋىلايەتكە باراتتى. بىزنىڭ ۋالىينىڭ راسا قاملاشقان قىزى بار. تۇل، لېكىن چوجاڭ، ئوقۇغان. مانا شۇنىڭ كەينىگە كىرەتتى. بىر يىلدىن كېيىن مۇشۇ قابىلىيەت قىزغىنلىقى بىلەن ۋىلايەتنىڭ مۇھىم رەھبەرلىرىگە ئايلىنالايتتى. ئىككى يىلدىن كېيىن ئۆزىنى بىرەر نازارەتنىڭ نازىر كافېدراسىدا كۆرەتتى. مانا ئەمدى ئۇ مەڭگۇ چاڭ ـ توزان ئىچىدىن بېشىنى چىقىرالمايدۇ...» ئىبراھىم ئەزىز شۇنداق

ئويلىدى ـ دە، بىردىنلا زىمىنغا تەتۈر قاراپ يالغان ئۇخلىغان بولۇۋالدى.

لېكىن، زىمىن پۈتۈن ئەس ـ يادى، ۋۇجۇدى بىلەن ئاللىقاچان ناھىيەگە كەتكەن. ئۇ خىيالىدا ئاۋۋال ئۆيىگە باردى. گۈلناز ئۇنىڭ بوينىغا گىرە سالدى، زىمىن ئۇنىڭ چاچلىرىنى پۇرىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ھەممە پىلانلىرىنى گۈلنازغا ئېيتتى. ئۇلار ئۆينىڭ ئالدىدىكى سېرىق توپىلىق يەرگە خۇمدان ياسىدى. زىمىن بۇ ئىشنىڭ ئەھلى. ئىنىسى، سىڭلىسى ۋە باشقا باللار قول تىراكتور بىلەن چۆلدىن ئوتۇن توشۇدى. قومۇش، زاغزاق، يانتاقلار تاغ بولۇپ دۆۋىلەنگەندە خۇمدانغا كېسەك بېسىلدى، ئۇنىڭ خۇمدىنىدىن چىققان خىش ـ كېسەكلەرنى تۇراق دوكانىڭ ئادەملىرى ماختاشتى...

— مانا پۇل دېگەن! — زىمىن ئۆزىچە سۆزلىدى.

— نېمە دەيسەن، زىمىن؟

— پۇل تاپماق ئاسان دەيمىنا؟

— ئاسان، لېكىن ھېلىقى پۇلنى سەن نېمىشقا ئالمىدىڭيا؟

— گۈلئايشەم بەرگەن پۇلنىمۇ؟

— ھەئە.

— ئالمىدىم، ئالمايمەن، ئاكا. سىلى بولسىلىرى ئالاتتىلىمۇ؟

— قانۇنسىز بولمىغاندىكىن ئەمدى.

— قانۇنسىز بولمىغنى بىلەن ئۇ پۇلغا سىلىنىڭ ئەمگەك تەرلىرىمۇ سىڭمىگەنيا؟

— بۇ گېپىڭمۇ دۇرۇس، ئەمگەك بىلەن پۇل تاپماق تەس بولۇپ كەتتىيا، قايسى مىليونېر ساختىلىق ئىشلەتمەي پۇل تاپالىغان، ئۇكامەي.

— سودا ـ سېتىق ئۇ باشقا بىر گەپ.

— ئەمىسە سەن قانداق قىلىپ پۇل تاپىمەن دەيسەن؟
— ئەمگەك قىلىپ. خۇمدان ياسىدىم، بېلىق باقتىم، كۆچەت تىكتىم... قىلىمەن دېسىلە ئۇقەت دېگەن تولا ئىكەنيا!
— بەللى، بەللى.
— دېھقانلارنىڭ تولىسى مۇشۇنداق قىلىپ بېيىۋاتىدۇ، مەن نېمىشقا قىلالمىغۇدەكمەن؟ قارىسىلا ماۋۇ پايانسىز چۆلگە، ئاستىدا نېفىت دېگىزى، ئۈستىدە ئالتۇن ئاقىدىغان دەريالىرى بار. مۇشۇنداق يېرىمىز تۇرۇپ پۇل تاپالمايمىز دېسەك كۈلكىلىك ئاڭلىنار، ئىبراھىم ئاكا، ھە؟
— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىن...
— قولىمىزدىن كەلمەيدۇ دېمەكچىمۇ سىلى؟ ئەرەبلەرنىڭ، پارسلارنىڭ قولىدىنمۇ كەلمەيتتى، كېيىن ئۆگەندى. ئۇلار ئۆگىنەلىگەننى بىز نېمىشقا ئۆگىنەلمىگۇدەكمىز؟
— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىنزە...
ئۇلار بىر - بىرىگە قارىشىپ قويدى.
... ماشىنا تاقىر تاغنى يانداپ تاش - قۇمدىن باشقا گىياھ ئۈنمەيدىغان چۆل باغرىدا چاپماقتا. ياز ئاپتىپى قۇم دۆۋىلىرى ئۈستىدە يېلىنجايدۇ، تۇمان بىلەن يېقىنلاشقان ئۇپۇق سىزىقىنىڭ بىر يېرىدە ئاسمانغا تىك توپا كۆتۈرۈلدى: ئاسمان بىلەن يەرنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان بۇ غايەت زور توپا تۈۋرۈكى تەكلىماكانغا خاس بولغان قۇيۇن ئىكەنلىكى ئېنىق. لېكىن، بۇ دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان تەبىئەت ھادىسىسى زېمىنغا بوگۇن باشقىچە مەنە تەقدىم قىلدى: «بۇ يەرنىڭ ئاسمانغا قىلغان ئىلتىجاسى، ئىنسانلار يەرنى چۆمۈلدەك غاجاپ ئارام بەرمىدى، ئەمدى ئۇلار يەرنى غاجاشتىن بىر - بىرىنى غاجاشقا ئۆتتۇشتى. ھەي ئاسمان ، سەن يەرگە - ئىنسانلارغا ئىنساب يامغۇرى ياغدۇرغىن، شۇ يامغۇرنىڭ كۈچى بىلەن بۇ ئادەملەر بىر - بىرىنى غاجاشتىن توختاشسا ئەجەب ئەمەس... دېمەكتە...» دەپ

ئۆيلىدى.

جۈل - جۈل كىيىملىك قېرى تاغلار تومۇز ئاپتىپىدا مۈگدىمەكتە. تەبىئەتنىڭ كۆرۈنمەس قوللىرىدىن چېكىلگەن نەقىشلەر بۇ تاغلارنىڭ پۈرچۈنغان گەۋدىسىدىن تېرىككەندەك، شۇڭا هازىرلا ئۈچۈپ كېتىدىغاندەك تەلپۈنۈپ تۇرۇشۇپتۇ. تاغلارنىڭ هالى زېمىنغا ئۈرۈمچىدە قالغان دادىسىنى ئەسلەتتى. سەمىمىي - سادىقلىقتىن باشقا هېچنېمە يوق. ئورۇق، مۈكچەيگەن ئاتا گەۋدىسى ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدا پەيدا بولۇشى بىلەن ئۇنىڭ كۆزلىرى تۇمانلاشتى. بەلكى ئاتىسىمۇ شۇ تۇرقىدا تۇمانلاشقان كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ مۇشۇ جاپاكەش ئوغلىنى ئەسلەۋاتقاندۇر. ناۋادا بۇ ئۇلارنىڭ ئاخىرقى ئەسلەشلىرى بولۇپ قالسىچۇ؟ ئۇ يەنە نېمە ئۈچۈن تەقدىرى ئېنىق بەلگىلەنگەن ئاتىسىنىڭ يېنىدا تۇرالمىدى؟ ئۇنى ساناقلىق كۈنلىرى قالغان ئاتىسىنىڭ يېنىدىن ئەكىتىۋاتقان قانداق بىر كۈچ - هە؟ هايات تەقەززالىقىمۇ؟ رىقابەت، ئېلىنىش ئارزۇسىمۇ ياكى مۇهەببەت تەشنالىقىمۇ؟ بۇلارنىڭ قايسىسى ئاتا - بالا مېهرىدىن ئۈستۈن كەلگەندۇر - هە؟ زېمىن بۇ سوئاللارغا ئېنىق جاۋاب تاپالمايتتى. ئۇ ئاتىسىدىن ناهىيەگە بېرىپ - كېلىشى ئۈچۈن رۇخسەت ئالغىنىنى، دادىسىنىڭ ئورۇق، تومۇرلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئوغلىنىڭ قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ:

— ماقۇل، بالام، بېرىپ ئىشلىرىڭنى سەرەمجانلاشتۇرۇپ كەل. مەن بىر كىشىنىڭ ئىشى چاغلىق. ساڭا قاراپ تۇرغان نەچچە يۈز، نەچچە مىڭ هاجەتمەن بار، بارغىن، ئوغلۇم! — دەپ تەستە كۈلۈمسىرىگىنى ئۇنىڭ يادىدا. بايىقى سوئاللارغا دادىسى جاۋاب بەرگەنىكەن. ئۇنى ئەكىتىۋاتقان كۈچ ئەنە شۇ خەلقنىڭ هاجىتى ئىكەن. ئۇ تەستىق سالمىسا هەل بولمايدىغان ئىشلار تولىمۇ كۆپ. ئۇ ئارىلاشمىسا تەتۈرىسىگە ماڭىدىغان ئىشلارمۇ

كۆپ. ئۇ ھەغدا بولمىسا زىيان تارتىدىغان، ئازار يەيدىغان ئادەملەرمۇ كۆپ. شەخسىنىڭ رولى ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىۋاتقان بۇ يىللاردا نۇرغۇن ئىشلار، نۇرغۇن ئادەملەر ئۇنىڭغا ئەنە شۇنداق ھاجەتمەن. بۇ ھاجەتمەنلەرنىڭ دەردىنى بىر ئۆمۈر ھاجەتمەن بولۇپ ئۆتكەن دادىسى زېمىندىن بۇرۇن چۈشەنگەن...

ماشىنا چۆل قوينىدا كېتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ تېزلىك كۆرسەتكۈچىسى يۈز رەقىمىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ. ھاجەتمەنلەر ئۈچۈن بۇ تېزلىك ئازلىق قىلىدۇ: ھازىر راسا بۇغداي يىغىمى، دېھقانلارنىڭ ئەس ـ خىيالى مەھسۇلاتتا. بۇ يىل ئاشلىق سېتىش يەنە بۇلتۇرقىدەك بولارمۇ؟ دېھقانلارنىڭ ھارۋىلىرى يەنە بۇلتۇرقىدەك قاتار تىزىلىشىپ يول ـ يوللاردا قاتناش جىددىيلىكى پەيدا قىلارمۇ؟ دېھقانلارنىڭ ئاشلىقنى يىغمىقى ئوڭاي، ساتمىقى تەس. بۇنى ئاسانلاشتۇرۇشنىڭ يولى يوقمۇ؟...

دادىسىنىڭ: «ئۆيدىكىلەر مەن يوق قانداق قىلار، بالام، ئون مىڭ جىڭ ساتسا بولدى، قالغىنىنى ئورىغا كۆمسۇن، بۇغداينى ئوروۋېلىپلا ئېگىزنى ئوسا قىلىدىغان گەپ ئىدى. سەن يوق، ئۇكاڭ ئۇنى چالا قىلىپ قويارمۇيا؟» دەپ ئەنسىرىگىنى ئۇنىڭ يادىغا كەلدى. دېھقان شۇنداق، جان قايغۇسىدا ئەمەس، يەر قايغۇسىدا...

«مەن ئەمدى خەقنىڭ گەپ ـ سۆزىدىن قورقمايمەن جۇما، ئىككى بالىنى ئېلىپ يېزىغا كۆچۈپ چىقىپ، تاغام ـ ھامماچاملار بىلەن بىللە تۇرىمەن.» بۇ ئەلۋەتتە گۈلنازنىڭ سۆزى. گۈلناز يادىغا كېلىشى بىلەن زېمىنىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى جىمىرلىدى: «تۇراق دوكا چېغىدا مېنى ئەيىبلەيدۇيا، تىرناقتا توختايدىغان قىزلار تۇرسا خەقتىن ئاشقان خوتۇننى نېمە قىلارسەن دېگىنىنى تېخى؟ بىزنىڭ نادان خەلقىمىز مۇھەببەت بىلەن تۇرمۇش ھاجىتىنى ئاسانلا ئارىلاشتۇرۇپ قويىدۇ. شۇڭا،

نېمە تولا، ئاجرىشىش بىلەن نىكاھ تولا. تۇراق مانا توققۇزىنچى قېتىم ئۆيلەنمەكچى. ئۇلارنى بىرلەشتۈرگەنمۇ، ئاجراشتۇرغانمۇ ھاياتقا بولغان موھتاجلىق. مۇھەببەت موھتاجلىقنىڭ مەھسۇلى ئەمەس، روھ تەشناللىقنىڭ مەھسۇلى. مۇھەببەتسىز ئائىلىلەر خۇددى قىغ ئۈستىگە ئۈنگەن كۆكتاتقا ئوخشاش تېزلا ئايىنىپ، تېزلا قۇرۇيدۇ. گۇلنازغا ئاپىرىن، ئابلاغا تېخىمۇ ئاپىرىن! مۇھەببەتنى ئۆز بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرگەن بۇنداق ئادەملەرنى يامان كۆرىدىغانلار نېمانچە كۆپتۇ؟ ھاجى قۇددۇس يەنە نېمىلەرنى قىلاركىن؟ ھاجىم ئانىسىچۇ؟

«مەن ئۇلار بىلەن مەڭگۇ دۈشمەنلىشىپ ئۆتىمەنمۇ؟...»

«سەن ئەمدى بۇ يېزىنىڭ باشلىقى ئەمەسسەن. سەن بۇ يېزىنىڭ ئىشلىرىغا قول تىقما، ئۇكام، خالىساڭ ۋىلايەتكە بارغىن، خالىمىساڭ ئۆيۈڭدە كۈتۈپ يات، گەپ شۇ!» مانا بۇ تۈردى كېرەمنىڭ گېپى. ناھىيەلىك پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسىغا يېلىنىپ باقسىچۇ؟ ياق، زېمىن ئۇچۇن ھاكىم ھەممىنى ئېيتتى، مۇنۇ يېنىدا ئۇخلاۋاتقان غەمسىز ۋالىيىنىڭ بىرلا باش لىڭشىتىشى ئۇنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتەلەيدۇ. ئۇنىڭغا يېلىنىسىچۇ؟ «يېلىنىش» دېگەن سۆز يادىغا كېلىش بىلەن ئۇنىڭ تېنى شۈركەندى. نېمە ئۈچۈن يېلىنىدۇ، ئۇنىڭغا ئۆز ئارزۇ - ئۈمىدىنى ئېيتتىغۇ، شۇ كۇپايە ئەمەسمۇ؟

شۇ چاغدا ماشىنا قاتتىق سىلكىندى. ئىبراھىم ئەزىز چۆچۈپ ئويغاندى:

— قاراپ ھەيدىسەڭ بولمامدۇ؟ نېمە، خوتۇنۇڭ يادىڭغا كېلىپ قالدىمۇ نېمە؟ ۋاي ئان قېپى!

ياش شوپۇرنىڭ قۇلاقلىرى پەرەڭدەك قىزاردى:

— ئەگىپ ئۆتەي دېگۈچە...

— ئىبراھىم ئاكا، — دېدى زېمىن ئاخىرقى قېتىم ئۆزى توغرىسىدا ئىزاھات بەرمەكچى بولۇپ، — ھېچبولمىسا مەن شۇ

يېزىنىڭ مۇئاۋىن يېزا باشلىقى بولۇپ قالسامىكىن دەيمەن. سىلى بىر قېتىم ئارىغا كىرسىلە قانداق بولاركىن؟

— سېنى نېمىگە ئاساسەن تۆۋەنلىتىمىز؟ سەن ياخشى ئادەمسەن، سېنى ئۆستۈرۈشكىلا بولىدۇ، چۈشۈرۈشكە بولمايدۇ.

— ئۆزۈم چۈشۈشنى تەلەپ قىلسامچۇ؟

— مېنىڭچە، سەن ئۇنداق ئەخمەقلەردىن ئەمەس. سېنىڭ ئورنۇڭغا ئوبۇلغازى جۇيجاڭنىڭ ئىنىسى ئوبۇلھەسەن يېزىلىق پارتكوم شۇجىسى بولۇپ بارىدۇ. ئۇ بەلكى بېرىپ ئىش باشلىۋەتتى. تولا قەغىشلىك قىلماي مەن بىلەن ۋىلايەتكە بېرىپ يېزا - بازار كارخانىلىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ مالىمانلىشىپ كەتكەن كارخانىلارنى جۆندە. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى زاۋۇت - كارخانىلارنىڭ ئۇچتىن ئىككىسى قەرزدار، ئىشچى - خىزمەتچىلىرىگە ئىش ھەققىنىمۇ بېرەلمەيۋاتىدۇ. بىر - بىرىگە ئوخشاش كارخانىلار كۆپىيىپ كەتكەن. مەھسۇلاتلىرىنىڭ سۈپىتى تۆۋەن. بازىرى يوق. رىقابەت يوق، ئىستىقبالى يوق. شۇنىڭ ئۇچۇن، مۇشۇ قىيىن ئورۇنغا ساڭا ئوخشاش قابىلىيەتلىك رەھبەرنى تاللاپ ئۆستۈرۈپ ئەكەلگەن گەپ. ياخشى ئىشلەپ نەتىجە كۆرسەت. سېنىڭ ئىستىقبالىڭ ئالدىڭدا، ئۇكام. سەن ئاشۇ يېزىنىڭ بىرىنچى قول باشلىقى بولۇپ ياخشى ئىشلىگەنلىكىڭ ئۇچۇن بىز سېنى سىناقتىن ئۆتكەن قابىلىيەتلىك كادىر دەپ ئۆستۈردۇق. بۇ يەردە سېنى ئاسراشمۇ بار. سەن بۇ ناھىيەدە دۈشمەنلىك بولۇپ قالدىڭ، ئۆتكەندە تاياقمۇ يېدىڭ. ئەلۋەتتە بۇ ئەنزىمۇ سۈرۈشتۈرۈلۈۋاتىدۇ. سەن ماڭا ئىشەن، ئۇكام. مەن ساڭا ھەرگىز يامانلىق قىلمايمەن!

— ياق، ئاكا، مەن يېزىدىن كەتمەيمەن!

— پارتىيە ئىنتىزامىمۇ بار جۇمۇ، ھە دېسىلا تەشكىل بىلەن قارشىلىشىۋەرمە، باشقىلار بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ كەتسە

زىيان تارتىپ قالىسەن، ئۇكامەي!

ئىككىنچى كۈنى ۋىلايەتنىڭ دەرەخلىرى كۆرۈنگەندە زىمىن بىر ئاچالدا ماشىنىدىن چۈشۈۋالدى:

— ناھىيەگە بارامسەن، ئاپىرىپ قويايمۇ؟

— ياق، سىلىگە رەھمەت. مەن ماشىنا توسۇپ كېتىۋالىمەن.

ئۇ يېرىم كېچىدە ناھىيەگە يېتىپ كەلدى. يۈك باسقان ماشىنا ئۇنى يېزىدىكى ئۆيىنىڭ ئالدىغا چۈشۈرۈپ قويدى.

ئۇ ھاياجان بىلەن ھويلا ئىشىكىگە كەلدى. ئىشىك تولۇق ئوچۇق ئىدى. ئۇ ھەيران بولۇپ ھويلىغا كىردى. ئۆيلەرنىڭمۇ ئىشىكلىرى ئوچۇق، دېرىزىلەر قومۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئالدىغا ۋاپادار قارا ئىت قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ ئەركىلەپ كەلدى ـ دە، ئېسىلىپ ئۇنىڭ مۇرىسىگە سۆيدى.

— چۈشىنىشلىك! — دېدى زىمىن ئەلەم بىلەن لېۋىنى چىشلەپ، — بۇ ئۆيدىكىلەردە سەنچىلىكمۇ ئاقەت قالمىدىمۇ ـ ھە؟ — ئۇ ئىتنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى، — ياخشى تۇرمۇش تەشنالىقىدىكى ئادەملەر تەييار پۇل، شەھەردىكى ئۆيگە ئۆزىنى ئاتماي قانداق قىلسۇن. مېنىڭ توسقۇنلۇقۇم، مېنىڭ ۋىجدان ئالدىدىكى خاھىشىم بىلەن ئەمەلدىن قالغان دەۋا مانا مەن يوق چاغدا ئېقىپتۇ. مېنىڭ ئۇكىلىرىم تەييار بايلىققا دۇم چۈشسە مەن بۇنىڭغا ھەيران قالمايمەن. گۈلناز نېمىشقا بۇلارنى ئاكاڭلار كەلگۈچە كۈتۈڭلار دېمىگەندۇر ـ ھە؟...

ئۇ ھويلىدىكى كات ئۈستىدە ئۇڭدا ياتتى. ئاسماندا يۇلتۇزلار جىمىرلايدۇ، سالقىن ياز شامىلىدا دەرەخلەر شىۋىرلايدۇ، جىمجىت كېچىدە مۇشۇ جىمىرلاشتىن باشقا سادا يوق. ئۇ ئازاب، غەزەپ ۋە پۇشايمان بىلەن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. دادىسىنىڭ ئەمگەكچان قولى بىلەن پۈتكەن ۋە ئۇزاق يىللار ئۆز ئىگىلىرىنىڭ سۆيۈملۈك پاناھى بولغان ئۆي ـ جاي

بۇگۈن ئىگىسىز قالغان. بۇ ئۆيمۇ زېمىنغا ئوخشىشىدۇ: ئۇ ساداقەتنىڭ قۇربانى. زېمىننىڭ دادىسىغا قىلغان گەپلىرىنى ئىنىلىرى كۆپ قېتىم ئاڭلىغان ئەمەسمىدى. ئۇلار نېمە ئۈچۈن ئاكىسىنىڭ ئىززىتىنى قىلمىدى؟ ئاكىسى يېزىلىق پارتكومنىڭ شۇجىلىقىدىن قالغانلىقى ئۈچۈن ئىنى - سىڭىللىرى ئالدىدىمۇ قەدىر - قىممەتسىز بولۇپ قالدىمۇ - ھە؟ ئۇنىڭ تەربىيىنى ئالمىدىغانلار بارغانچە ئازلاپ، ئۇنىڭ زىتىغا ئىش قىلىدىغانلار نېمىشقا كۆپىيىۋاتىدىكىن؟ زېمىن زادى نېمىنى خاتا قىلدىكىنە؟ ھەقىقەتنى، ۋىجداننى ئۆلچەم قىلىش شۇنچىلىك زىيانلىقمۇ؟...

ئۇ خىيال بىلەن قاتتىق كات ئۈستىدە ئۇخلاپ قالدى. باش توخۇ چىللاش بىلەن ئۇ ناھىيەگە قاراپ ماڭدى. قارا ئىت ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

ئىككى سائەتتەك پىيادە مېڭىپ شەرق ئەمدىلا قىزارغاندا ئۇ يېزىلىق ھۆكۈمەت ئىدارىسى ئالدىغا كەلدى. بۇ يەردىمۇ ۋەيرانچىلىق: ۋېۋىسكىلار يوق. قوش قاناتلىق ئىشىك ئىچىدىن چىڭ ئېتىلگەن. ئەتراپتىكى تېرەكلەر كېسىلگەن، كوچىغا ياندىش ئىشخانىلارنىڭ دېرىزىلىرىگە يېڭىدىن ئىشىك بېكىتىلگەن، ئىشىك باشلىرىغا ئاشخانا، ساتىراشخانا، رېمونتخانا، ماشىنىچىخانا ۋېۋىسكىلىرى ئېسىلغان.

— تېخى ئۆيلەرنى ئىجارىگە بېرىپمۇ ئۈلگۈرۈپتۇ، — دېدى ئۇ ئىتىغا قاراپ قويۇپ، — يىگىرمە ئالتە ئېغىز ئۆي بار، ئىككى مودىن جىق مېۋىلىك بېغى بار چوڭ ئۆينىڭ خوجايىنى بوپتىمىز، سەن قارا ئىتىم ئەمدى يېزىغا قاترىما، بۇ يەر ساڭىمۇ كۆڭۈللۈك !

ئىت خۇددى ئۇنىڭ گېپىنى ئۇققاندەك ئۇ ياقتىن - بۇياققا يۈگۈرۈپ ئويناشقا باشلىدى، ئۇنىڭمۇ قۇيرۇقلىرى دىڭ، كۆزلىرى نۇرلۇق، ئايىغى چاققانلاپ قالغانىدى.

زېمىن دەرۋازىنى مۇشتۇمى بىلەن ئۇردى. ئۇزاقتىن كېيىن ئىشىك ئېچىلدى، ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆگەي ئانىسى داناگۇل كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئانا، ئوبدان تۇردىلىمۇ؟

— ئوبدان بولمامدىغان، بالام، — دېدى ئۆگەي ئانا ئېقى بار كۆزىنى ئۇۋۇلاپ قويۇپ، — سىلىنىڭ ھەممەتلىرىدە، مانا دادىلىرىنىڭ جايىنى تۇرغۇن پۇل بىلەن ياندۇرۇپ بەردى. ئۇنىمىسام ئۇنىماي باللار ماڭىمۇ سائەت تاقاپ قويدى. دادىلىرى قانداقراق، بالام؟

— دادام خېلى ياخشى، ئانا!

— دادىلىرى قول قويغان قەغەز كەلمىگەن بولسا بۇ جاي بىلەن بايلىق قولىمىزغا تېز تەگمەيدىكەن، بالام. قەغەزنى ئايروپىلانغا سېلى سالغانلا ھەرقاچان، بالام - ھە؟

قىمارۋاز ئېرىنىڭ قۇلىقىنى باشقا قىمارۋازلار كېسىۋالغاندىمۇ مۇشۇنداق كۈلۈپلا تۇرغان، كېيىن كوچىدا قېلىپ تىلەمچىلىك قىلغاندىمۇ مۇشۇنداق كۈلۈپلا تۇرغان ۋە ئاخىر «ئىسمائىل پوم»نىڭ خوتۇنى بولۇشقىمۇ مۇشۇنداق چىراي بىلەن رازىلىق بەرگەن بۇ ئايالغا نېمە دېگۈلۈك؟

— شۇنداق! — دېدى زېمىن ئۆيگە قاراپ مېڭىپ، — گۈلنازمۇ كۆچۈپ كەلدىمۇ، ئانا؟

— ياق، بالام، ئىمىنجان بالام غەلۋە قىلىپ ئۇ خېنىمغا ئازار بەردى، كەلگۈزمىدىيا.

— ئىمىن تېخى ئوقۇشقا ماڭمىدىمۇ، ئانا، — زېمىن گەجگىسىگە غۇژمەك چاچ قويۇپ دىسكو بىلەن گىتارغا خۇشتار كىچىك ئىنىسىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ دەرھال قاپىقىنى تۈرۈپ سورىدى، — ئوقۇشقا كىچىكىدۇيا؟

— ئىمىنجان بالام ئوقۇمىغۇدەك، كۆرسىلە ئۇنىڭ گېپىنى تېخى، قۇددۇس ھاجىمدەك باي بولارئىمىش ھى - ھى - ھى...

— ئىسرائىلچۇ؟

— ئۇ بالامىنىڭمۇ قولىنى پۇل كۆرۈۋىدى، قىز - چوكانلار ئۇنى ئەگىگىلى تۇردى كۆرسىلە، خوتۇن ئالغۇدەك ئۇ، بىگىم، ھى - ھى.

— ھاۋاخانچۇ، ئانا؟

— ۋاي، ئۇنىڭ ئارامى يوق. ئېرى دېگەن ئوغرى ئىككى بالىسى بىلەن خوتۇننى قويۇۋېتىپ ھاۋاگۈل بىلەن يېنىشمەن دەپ بوسۇغىدا يېتىۋېلىپ، ۋايىەي كۆرسىلە، ئارام يوق ئۇ بىچارىگىمۇ!

زېمىن ئانىسىنىڭ گەپلىرىنى ئازاب بىلەن ئاڭلىدى - دە:

— ھېچقايسىسىنىڭ ئاتىسى بىلەن كارى يوق دېسىلە، ئاتىنىڭ ئۆلۈمى ئىتقا بايرام دېگەن شۇ!

ئۇ ئۆيلەرنى ئارىلىدى: ئۆيلەر يېڭى گىلەملەر، سافالار، تېلېۋىزور، ئۈنئالغۇلار بىلەن بېزەلگەن. زامانىۋى كىيىم ئاسقۇچلارغا ئېسىل كىيىملەر ئېسىلغان. زامانىۋى لۆم - لۆم كارىۋاتتا ئۇمرىدە راھەت كۆرمىگەن ئىنىسى ئىسرائىل مايكا - تورسىك بىلەن سوزايلىنىپ يېتىپتۇ. زېمىننىڭ بىلىشىچە، ئوتتۇز بەش ياشقا قەدەم قويغان بولسىمۇ تېخىچە ئائىلە راھىتى كۆرمىگەن بۇ ئىشچان ئىنىسىنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ راھەتلىك كۈنلىرى مۇشۇ. ھەتتا ئۇنىڭ مايكا - تورسىك كىيىشىمۇ مۇشۇ. ئۇ پۈتۈن يازنى تەردىن قېتىشقان رەڭگى ئۆڭگۈپ كەتكەن كۆڭلەك بىلەن ئۆتكۈزۈپ كەلگەن. مانا بۈگۈن زېمىن ئىنىسىنىڭ 80 - يىللارغا خاس تۇرمۇشتىن لەززەتلىنىپ، راھەتلىنىپ ياتقىنىنى كۆرۈپ تۇرۇپتۇ.

ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈپ قويدى - دە، ئۆزى ئىشخانا قىلىپ ئولتۇرغان ئۆيگە قاراپ ماڭدى. بۇ ئۆي گىلەم، سافا ۋە ھەر خىل ئايالىلارنىڭ يېرىم يالىڭاچ رەسىملىرى بىلەن بېزەلگەن. چىرايلىق ئۈستەل ئۈستىگە ئېسىل تاماكىلار، يېرىم

ئېچىلگەن، ئاغزى ئېچىلمىغان پىۋىلەر، مېۋە ـ چىۋە، پاقلان گۆشلىرى تولۇپتۇ: شەھەر كۆرۈپ كۆزى ئېچىلغان كىچىك ئىنىسى ئىمىنجان ئىككى كىشىلىك «شېرىن چۈش كارىۋىتى» ئۈستىدە يېرىم يالىڭاچ ھالدا ياستۇقنى قۇچاقلاپ يېتىپتۇ. بۇ ئۆيدىكى تېلېفونمۇ ئورنىدىن قوزغالماپتۇ. ئۇنىڭ راھەت ـ پاراغەتكە تەشنا ئىنىسى ئوقۇش پۈتكۈزۈپ كەلگۈسىدە كۆرىدىغان راھەتلىرىنى شۇنىڭ ئۈچۈن مانا مۇشۇ نەق راھەتكە ئالماشتۇرغان ئىكەن ـ دە!

ئۇ لالىيىپ ياتقان ئىنىسىغا غەزەپ بىلەن ھومىيىپ قاراپ قويدى.

ئۇ كىچىك مەجلىسخانا قىلىنغان ئۆينىڭ ئىشىكىگە كېلىپ توختىدى. ئىشىك قىيا ئوچۇق ئىدى. ئۇ بۇ ئۆيدە سىڭلىسى ھاۋاخان بالىلىرى بىلەن تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلدى. ھاۋاخان يالغۇز كارىۋاتتا، بالىلىرى چوڭ گىلەم ئۈستىدە ئۇخلاۋاتاتتى.

مانا شۇنداق، ئالتە ئېغىز ئۆي چىرايلىق ياسالغان، يەنە بىرنەچچە ئېغىز ئۆي قۇپقۇرۇق تۇراتتى، ئۇ باغقا چىقتى. باغ بۇرۇنقىدەك، پىشقان ئالما، نەشپۈت، ئۈزۈم، ئانارلىرى بىلەن ئەتىگەنلىك سەلكىن شامالنىڭ ئەللىيى بىلەن سىلىق تەۋرىنىپ تۇرۇپتۇ. «بۇ باغلارمۇ ئەمدى ئىسمائىل ھاجىمنىڭ!» دېدى ئۇ قېرى ئامۇتقا يۆلىنىپ تۇرۇپ ئەلەم ۋە ئازاب بىلەن.

ئۇ بۈگۈن ھوقۇق ۋە مەككارلىقنىڭ كۈچىنى كۆردى. ئۇ يەنە پۇل بىلەن مېھىر ـ شەپقەت ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىشىشنىڭ نەتىجىسىنى كۆردى: پۇل مېھىر ـ شەپقەت، يۈز ـ خاتىر دېگەنلەرنى يەڭگەن، مۇنۇ ئاتىسىنىڭ ئەمگەك تەرى ۋە مېھىر ـ شەپقىتىنىڭ شەربىتى بىلەن چوڭ بولۇۋاتقان بالىلار ئازغىنە پۇل ـ راھەتكە ئاتا مېھرىنى تېگىشىۋەتكەن. ئۇلارنىڭ راھەت قويندىكى چىرايلىرىدا ئاتا غېمى، ئۆلۈم ۋەھىمىسى زادىلا يوق. ھەتتا مۇنۇ ئۆگەي ئانىمۇ زېمىن بىلەن كۆرۈشكەندە

ئاۋۋال پۇل ـ پۇچەكنى، ئاندىن كېيىن يىراقتا ئېگىز ھالدا ياتقان ئېرىنى تىلغا ئالدى.

چېكىدىن ئاشقان راھەت ـ پاراغەت ئىنساننى ئوڭايلا كاردىن چىقىرىدۇ دېگەنگە زېمىن ئىشەنگەن، لېكىن چېكىدىن ئاشقان قاششاقلىقمۇ ئىنساننى ئۆز قېلىپىدىن چىقىرىۋېتىدۇ دېگەنگە زادىلا ئىشەنمىگەنىدى. ئۇ ھىندىستانلىق كىرىشان چاندارنىڭ ھېكايىسىدىكى ھېلىقى بىر جۈپ ئاشىق ـ مەشۇقنىڭ ئاچارچىلىق دەستىدىن ئۆز مۇھەببەتلىرىنى بىر پارچە بولكىغا تېگىشىۋەتكەنلىكىنى ئوقۇپ يازغۇچىنى تىللىغان. «ياق، مۇھەببەت ئۇنداق ئاسانلا تېگىشىلىدىغان نەرسە ئەمەس. ئۇنىڭ يىلتىزى جان تومۇردا» دەپ يازغانىدى ئۇ ئۆز خاتىرىسىگە.

لېكىن، ئۇ بۈگۈن ئۆز ئۆيىدىكى مۇنۇ رېئاللىق ئالدىدا پۇلنىڭ تەسىر قىلىش كۈچىگە ئىشەنمەي تۇرالمىدى: ئۇنىڭ قېرىنداشلىرى پۇل ـ دۇنيانى كۆرۈپ ئاتا ئارزۇسى، قېرىنداش غۇرۇرىنى ئۇنتۇغان. زېمىن بەلكى مۇشۇ راھەت ـ پاراغەتكە تەشنا قېرىنداشلىرىنىڭ رايىغا بېقىش لازىملىقىنى ئۇنتۇغاندۇر، بەلكى ئۆز مىجەزى، ئۆز غۇرۇرى بىلەن ھېسابلىشىپ قېرىنداشلىرىنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرى بىلەن ھېسابلاشمىغاندۇر. بىر چاغدا دادىسىمۇ بۇ تەييار بايلىقنى ئېلىشقا ئۇرۇنغان ئەمەسمىدى. شۇ چاغدا دادىسىنىڭ مۇشۇ بالىلارغا راھەت ـ پاراغەت يارىتىش كويىدا ئىكەنلىكىنى نېمىشقا ئويلىمىدى: بۇ بىچارىلەرنى ھېسابقا ئالغان بولسا ئىبراھىم ھاجىم بىلەن، باشقا ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بىلەن تىركەشمەي سۈكۈت قىلىپ تۇرۇۋالغان بولماسمىدى. لېكىن، بىر ھەقىقىي ئىنسان ئۆز غۇرۇرىنى ھەممىدىن ئۈستۈن بىلىدىكەن. غۇرۇر ئالدىدا بايلىق، مەنسەپ دېگەنلەر ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىكەن. زېمىن مانا مۇشۇنداق غۇرۇر ئىگىسى بولۇپ

قالغىنىغا بۇگۈن بىرىنچى قېتىم ئۆكۈندى.

ئۇ كوچىغا چىققاندا قۇياش قىزىرىپ چىققان. تونۇش كوچىلار، دەل ـ دەرەخلەر بۈگۈنكى يېڭى قۇياش نۇرىدا شادلانغان. ئۇلار زېمىننى مازاق قىلىپ: «ناز بىلەن ئالدىڭ، پۇل دېگەن يامان نەرسە جۇمۇ، دۇنيادا ئالتۇننىڭ تەييار پۇلنى چۆرۈۋېتىدىغان ئادەم يوق. سەن ئەخمەق ئىدىڭ، مانا ئەمدى راست ئادەمگە ئايلاندىڭ» دېمەكتە. بۇ دەل ـ دەرەخلەر مەھەللە ئادەملىرىمۇ ياكى ئۇنىڭ بىلەن قارشىلاشقانلارنىڭ ئەلچىلىرىمۇ؟ ھەر ئىككىسى بىرلىشىپ شۇنداق دەۋاتقان بولسىچۇ؟

ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا چوڭ ئاتىسى ئىبراھىم ھاجى سىلىق كۈلۈمسىرەپ، سىلىق سۆزلىمەكتە:

— بالام، بۇ ئۆيلەر بىلەن پۇللار ئىسمائىل ھاجىمنىڭ، ئۇنىڭ ئاتا مىراسى. ئۇنى ئۇقۇشماي مۇسادىرە قىلىشقان. مانا ئەمدى ئۇنىڭ مىراسخورى سەن!

— ياق، چوڭ دادا، مەن ھەرگىز سىزنىڭ مۇددىئايىڭىز بىلەن ياشمايمەن. مەن سىزنىڭ ھۆرمىتىڭىز بىلەن كۆكلەشنى نومۇس بىلىمەن. مەن سىزنىڭ سايىڭىزدا راھەتلىنىشنى ئازاب بىلىمەن. مەن بۇ ناتوغرا يول بىلەن قولغا كەلگەن بايلىقنى قايتۇرۇۋېتىمەن. توپىدا ياتاي، زاغرا غاجاي، يالاڭ ـ يالىڭاچ يۈرەي، لېكىن ئىناۋىتىمگە داغ چۈشۈرمەيمەن!

ئۇ شۇنچىلىك تېز ماڭدىكى، تار، جىگدىلەر چىرماشقان، قۇملۇق كوچىغا كېلىپ قالغىنىنى تۇيماي قالدى. ئۇ قىيسىق ئىشىكنىڭ ئالدىدا توختىدى. ئۆينىڭ ئۆگزىسىدىكى كەپتەرخانا ئۈستىدە سەھەر قۇياشىدا تاتلىنىۋاتقان كەپتەرلەر بۇ يوچۇن ئادەمگە قىزىقسىنىپ قىزغۇچ كۆزلىرى بىلەن قاراشتى.

ئۇ ئىشىكنى چەكتى.

— كىم؟ — گۈلنازنىڭ تونۇش ئاۋازى ئۇنىڭ يۈرىكىنى

تىترەتتى.

— بۇ مەن!

— زىمىننمۇ سىز، كەلدىڭىزمۇ، دادامنىڭ ھالى قانداق؟

— ھەرئىككىلا داداڭ ياخشى، گۇلناز!

— ئالدىرىماڭ، يۈزۈمنى يۇيۇۋالاي.

ئىشىك ئېچىلدى، زىمىن ھويلىغا كىردى ـ دە، ئىشىكنى قايتىدىن ئىلدى. ئۇ گۇلنازنىڭ نازۇك بېلىدىن قۇچاقلىدى، گۇلناز «جېنىم» دەپ ئىڭرىغاندەك قىلىپ ئۇنىڭغا ياماشتى. ئىككى گەۋدە بىر گەۋدىگە ئايلاندى. ئىككى روھ، ئىككى ھېسسىيات، ئىككى تەننىڭ ئىچكى ـ تاشقى لەززەتلىرى بىر ئادەمنىڭكىگە ئايلاندى. بۇ ئادەم ھەم ئەر، ھەم ئايال.

زىمىن گۇلنازنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە ئەكىردى. بالىلار دالاندىكى سۇپىدا لەززەتلىنىپ ئۇخلىماقتا. ئۇ گۇلنازنى خۇددى بوۋاقتەك كۆتۈرۈپ ئىچكىرىكى ئۆيگە ئەكىرىپ چوڭ كارىۋاتقا ياتقۇزدى. گۇلناز ئۇنىڭ بويىنىغا گىرە سېلىپ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ خۇددى كۈنگە قاقلانغان مۈشۈكتەك پۈتۈن ۋۇجۇدى بوشىغان ھالدا ئۇخلىغاندەك ياتتى. زىمىننىڭ ۋۇجۇدىدا تىل بىلەن ئىپادە قىلغىلى بولمايدىغان بىر خىل راھەت ـ ئارام پەيدا بولدى. ئۇ بىر مەھەل راھەت، ئارامنىڭ ئەسىرىگە ئايلاندى. ئۇ نازۇك بەدەن، تولىمۇ چىرايلىق ئايالنىڭ بەدىنىدىن مانا شۇ ئەسىر قىلغۇچى راھەتنىڭ ئۇرغۇپ چىقىۋاتقىنىنى چۈشەندى: «راھەتنىڭ قۇلى بولمايدىغان ئىنسان بولمىسا كېرەك. مەيلى بىر مىنۇت بولسىمۇ...». ئۇ جىق نەرسىلەرنى ئويلاشنى خالىمىدى. گۇلناز ناز بىلەن پىچىرلىدى:

— تېخى ئەتىگەن، يېتىشىپ ئىككى ـ ئۈچ سائەت ئۇخلىۋېلىڭ...

زىمىن مانا ئائىلە راھىتى بىلەن بەختلىك. ئۇ گۇلنازنىڭ نازۇك بارماقلىرىنى يۈرىكىگە يېقىپ، قورسىقىغا ئارتىلغان

پۇتلىرىنى سىلاپ، يۈزىگە چۈشكەن چاچلىرىنى تويماي پۇراپ ئوڭدا ياتماقتا. ئۇ ھازىر گۈلنازدىن باشقا ھېچكىمنى ئويلىمايتتى. ئۇنىڭ يادىدىن يىراقتىكى دادىسى، ئۆزىگە كەلگەن دىل ئازارى، قىلماقچى بولغان ئىشلىرى يىراقلا كۆتۈرۈلگەن. ئۇ شۇ تاپتا گويا ساغلام بوۋاقتەك بىغەم، بۇدۇرۇق قوزىدەك جۇشقۇن، ۋايىغا يەتكەن كۆكچى قوغۇندەك لەززەتلىك ھېسسىيات سۈيىدە چۆمۈلمەكتە. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى مۇشۇ ھېسسىيات سۈيىدە ئېرىمەكتە، ئۇنىڭ تومۇر ـ تومۇرلىرى مۇشۇ ھېسسىيات سۈيىنىڭ دولقۇنىغا تەڭكەش بولۇپ رىتىملىق سوقماقتا. بۇ تومۇرلاردىن: «دۇنيادا راھەت تولا، سەن تېخى مىڭدىن بىرىنى كۆرمىدىڭ، ئۆزۈڭمۇ كۆرگىن، باشقىلارغىمۇ كۆرسەتكىن» دېگەن سادا كەلمەكتە ئىدى.

ئۇ يېنىغا ئۆرۈلدى. سول بىلىكىدىكى گۈلنازنىڭ بېشىنى ئاستا ئاۋايلاپ ياستۇققا قويدى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ ھويلىغا يۇيۇنغىلى ماڭدى.

ھويلىنىڭ باغ ئىشىكىنىڭ يېنىدا ئابلا يانتاقنىڭ ماھىر قولىدا پۈتكەن بىر «سەرراپ» بار ئىدى. ئۇ ھويلىنىڭ تۆت تەرىپىگە قارىدى. ياغاچلاردىن ياسالغان خىلمۇ خىل ئويۇنچۇقلار: ئاتلار، ئايروپىلان، ماشىنىلار ھەممىلا يەردە چېچىلىپ ياتاتتى. بۇلارنى ئابلا يانتاق ئاشۇ ئەپچىل قوللىرى بىلەن بالىلارغا ياساپ بەرگەن. بالىلار ئۈچۈن باققان توخۇلىرىمۇ خۇددى زېمىننى يات كۆرگەندەك قاقاقلىشىپ، چەكچەيگەن ھالدا باغقا مېڭىشتى. بۇ ھويلىدىكى ھەممىلا نېمە ئۇنىڭغا يات ۋە ئۇلاردىن ھۇزۇرلىنىش نومۇسلۇق. ئۇ ئابايا ياتقان يۇمشاق كۆرپىلەر بىلەن ياستۇقلارمۇ ئابلادىن ئاشقان. ئۇ سوغۇق سۇدا يۇيۇنۇۋېتىپ بىر خىل كۆڭۈل غەشلىكى، بىر خىل روھىي ئازاب بىلەن خورسىنىپ قويدى. ئەمدى ئۇنىڭ بەدىنىدە ھۇزۇر ـ ھالاۋەت، بەخت شادلىقىدىن زادىلا ئەسەر

قالمىغان. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى غەشلىك، ئازاب، چۈشكۈنلۈك چىرمىۋالغانىدى. ئۇ نېمىنىلا ئويلىسا غەشلىك، ئازاب ۋە ھاقارەت ھېس قىلاتتى. لېكىن، ئۇ ئازابقا كۆنۈككەن. ئۇزاق يىللىق سېغىنىش، ئازاب ۋە ئۈمىد بىلەن ئۆتكۈزگەن سەرگەردانلىق ھايات ئۇنىڭغا غەم ـ قايغۇدىن قۇتۇلۇشنىڭ ساۋاتىنىمۇ ئۆگەتكەن. بۇ ساۋات ئىشلەش، ناخشا ئېيتىش ۋە كەلگۈسىگە ئىنتىلىش.

ئۇ يۇيۇنۇپ بولۇپ ئوتۇن كەسلەپ ئوچاققا ئوت ياقتى ۋە باغقا چىقىپ كۆكباش قوناق ئەكىرىپ ئۇنى لېگەنگە قىرىپ چۆشۈرۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن كاتەكتە چىللاۋاتقان چارخورازنى تۇتۇپ باغقا ئاچىقتى ـ دە، قولىلۇقتىن كىچىككىنە ئورەك كولاپ ئۇنى بوغۇزلىدى.

ئۇ قايناق سۇدا توخۇنى يۇڭۇزداۋاتقاندا گۈلناز ئۆيدىن چىقتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇمارلاشقان، لەۋلىرى سۇزۇلگەنىدى. ئۇ زېمىنىنىڭ ساقاللىرى ئۆسكەن ئېڭىكىنى سىلاپ قويۇپ:

— بەك ئىشلىگىلىرى كەلگەن بولسا ساقاللىرىنى ئالسىلا، چىرايلىقراق كىيىنسىلە، قارىسىلا، كۆڭلەكلىرى قاتلىسا سۇنغۇدەك بولۇپ كېتىپتۇ، — دېدى.

— بەللى، — دېدى زېمىن شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ ئۇن كۈندىن بېرى مۇشۇ كۆك نېلۇن كۆڭلەكنى ئالماشتۇرمىغانلىقىدىن خىجىل بولۇپ، — قارا، گۈلناز، مۇشۇ ئىشتانمۇ قاسساپنىڭ ئىشتىنىغا ئوخشىشىپ قاپتۇ.

گۈلناز زېمىنىنىڭ مايلىشىپ پارقىراپ كەتكەن قوڭۇر ئىشتىنىغا قاراپ قويۇپ قاقاقلاپ كۈلدى:

— سىزگە كىيىم تەييارلاپ قويدۇم، كىيىۋېلىڭ. بۈگۈنلا بېرىپ خەت ئالايلى. ئەمدى بىز ھېچكىمگە مەسلىھەت سالمايلا ئىش قىلالايمىز.

— بۈگۈنلىمۇ؟

— ھەئە، بۇگۇنلا.
— ئۇنداق بولسا كۆكباش كۇجىسى ساڭا قالدى.
زىمەن ئىچكىرىكى ئۆيدىن ياسىنىپ چىققاندا باللار ئويغانغانىدى. باللار ئۇنىڭغا ياتسىراپ، بىر خىل يوشۇرۇن ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ قويىدى:
— قانداق ئەھۋالىڭ، يادىكار؟
— بەلەن، سىلىچۇ؟ قاڭشارلىق بۇرنى، خىيالچان يوغان كۆزلىرى زىمەنغا ئوخشىشىدىغان، بويى زىمەن بىلەن تەڭ كۆرۈنىدىغان ئۆسمۈر يىگىت زىمەنغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويىدى.
— سەنچۇ، ئىنىئام؟
— بەلەن ... — ئۇزۇن كىرپىكلىك خۇمار كۆزلىرى ئانىسىغا تارتقان، يوغان بۇرنى ئابلا يانتاقنى ئەسلىتىدىغان ئون بىر ياشلىق بالا لەۋلىرىنى چىشلەپ، يەرگە قاراپ قىزىرىپ جاۋاب بەردى.
«ئابلانىڭ ئورنىنى تارتىۋالماق تولىمۇ تەس. ئۇ مۇنۇ باللارنىڭ قەلبىدە. ئۇلارنىڭ قەلبىگە ئىككى ئاتا سىغسۇنمۇ؟ ئۇلارنىڭ قەلبىدىن ئاتا مۇھەببىتىنى چىقىرىۋېتىش مۇمكىنمۇ؟ مەردلىك قىلسام ئۇلار مېنى تېخىمۇ يامان كۆرىدۇ» دەپ ئويلىدى زىمەن.
ئۇ ئىنىئامنىڭ يىرىك چاچلىرىنى سىلاپ:
— داداڭ ئابلا ئۈچ يىللىق ئوقۇشقا كەتتى، ئۈچ يىلدىن كېيىن قايتىپ كېلىدۇ، — دېدى.
ئىنىئام زىمەنغا لەپپىدە قاراپ قويۇپ ئۇمچىيىپ يىغلىۋەتتى.
زىمەن ئۇنىڭ بېشىنى باغرىغا باستى:
— يىغلىما، ئىنىئام، ئەمدى ئابلانىڭ ئورنىدا مەن سىلەرگە قارايمەن.

— ئۇمۇ سىلەرنىڭ داداڭلار! — دېدى تالادىن كىرگەن گۈلناز تامدەك تاتىرىپ، لەۋلىرى تىترەپ، — ئىنىئام، نېمىشقا يىغلايسەن، داداڭ مېنىڭ خېتىمنى بىرىپ كەتتىيا. ئۇ ئۈرۈمچىدىكى دادىسىنىڭ يېنىدا تۇرارمىش. ئۇ باشقا خوتۇن ئېلىۋاپتۇيا.

— يالغان، يالغان سۆزلىمە، گۈلناز!

— سىز يالغان سۆزلىدىڭىز. مەن بۇلارغا ھەممىنى دېگەن، يەنە نېمىشقا يىغلايدۇ دەيمىنا!

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى. توخۇ شورپىسى بىلەن كۆكباش قوناقتىن ئېتىلگەن كۆجىنىمۇ جىمجىت، ئەمما ئىشتىھا بىلەن ئىچىشتى.

زېمىن بىلەن گۈلناز چىرايلىق ياسىنىپ بىر ۋېلىسىپىتنى يېتىلەپ تار كوچا بىلەن بازارغا ماڭدى. كىچىك - كىچىك ئىشىكلەردىن ئاياللار باشلىرىنى چىقىرىشىپ پىخىلدىشىپ كۈلۈشەتتى. بىرلىرى كۆرمىگەن بولۇپ يۈندا چېپچىشاتتى، يەنە بىرلىرى ئىت - ئېشەكلىرىنى تىلللىغان بولۇپ:

— ھاياسىز ھايۋان!

— ئۈچۈلۈقۈڭنى يەڭگۈشلەپ قويايما!

— سەنمۇ يېڭى ئىگە تاپتىڭمۇيا! — دېيىشەتتى.

زېمىن خۇددى يۈزى بىلەن يەر دەسسەپ ماڭغاندەك تەستە ماڭدى. گۈلناز بولسا خۇددى ھېچ نەرسە كۆرمىگەندەك، ئاڭلىمىغاندەك، بوغۇپ چاققان قىلىۋالغان قويۇق چاچلىرىنى سىلكىپ قويۇپ كۈلۈپ - غادىيىپ مېڭىۋەردى. ئۇلار كۆل بويىغا كەلگەندە زېمىننى ھۆرمەتلەيدىغان بىرنەچچە دېھقان قولللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام بەردى:

— زېمىن شۈجى، ئۆيگە كىرسىلە.

— ھە نېمە بولسا بىر مەھەللىلىك بولۇپ قالدۇق، زېمىن شۈجى.

— زىمىن شۈجى، دادىلىرىنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟
ئايال يەڭگۈشلەش ياكى ئەر يەڭگۈشلەش بۇ يەرلەردە يېڭىلىق ئەمەس. بۇ خىل ئىش ھەربىر ئۆيدە دېگۈدەك بولۇپ تۇرىدۇ. لېكىن، چىقىشقاق، خۇشخۇي ئابلا يانتاقنىڭ بۇ كوچىدىن مەڭگۈلۈككە كېتىپ قېلىشى مەھەللە ياشلىرىنى بىئارام قىلغان بولسا، مۇنۇ ھۆرمەتلىك ئائىلىنىڭ ئەركە - ناياق قىزىنىڭ ئامەتلىك بولۇپ قىرىق نەچچە ياشقا كىرگۈچە ئۆيلەنمىگەن يىگىت بىلەن توي قىلىشى — تەمە بىلەن يۈرگەن نۇرغۇن قىز - چوكانلارنىڭ قەلبىگە ھەسەت - ئىچى تارلىق ئوتىنى تۇتاشتۇرۇپ قويغانىدى. گۈلنازنىڭ غادىيىشى مانا شۇنىڭ ئۈچۈن، زىمىننىڭ خۇدۈكچانلىقىمۇ شۇنىڭ ئۈچۈن ئىدى.
ئۇلار ئاخىر چوڭ كوچىغا چىقتى - دە، زىمىن ئالدىغا، گۈلناز كەينىگە مىنگىشىپ ۋېلىسىپىت بىلەن بازارغا قاراپ مېڭىشتى. ئۇلار «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى»نىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە بىر دېرىزىدىن يېرىم قوغۇن ئۇچۇپ چىقىپ زىمىننىڭ ئاپپاق كۆڭلەكلىك كۆكرىكىگە تەگدى. زىمىن تېرىكىپ ۋېلىسىپىتتىن چۈشتى، لېكىن گۈلناز كۆلۈپلا قويدى.
— ئۆلۈشسۇن مېنى دېسە! — دېدى ئۇ كىملەرنىدۇر ئاچچىق كۆلكە بىلەن تىللاپ.
ئۇلار يېڭىدىن ئىجارىگە ئېلىنغان يېزىلىق ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. بۇ مودىدىن قالغان ئىككى قەۋەتلىك بىنا بۇرۇن سودا ئىدارىسىنىڭ مېھمانخانىسى ئىدى. بۇزۇقچىلىق تولىمۇ ئەۋج ئېلىپ كەتكەچكە، بۇ مېھمانخانىنى «زىياندىشلارنى تازىلاش» ھەرىكىتىدە تاقىۋېتىپ يەككە تىجارەتچىلەر جەمئىيىتىگە ئىجارىگە بەرگەنىدى. مانا ئەمدى بۇ بىنانىڭ پېشانىسىگە يېزىلىق پارتكوم بىلەن يېزىلىق

ھۆكۈمەتنىڭ قىزىل خەتلىك ۋەۋىسكىلىرى ئېسىلىپتۇ.
زېمىن پارتكوم شۇجىسى ئىشخانىسىنىڭ ئىشىكىنى ئىتتەردى. ئۆيدە لىق ئادەم بار ئىكەن. ئۇستەلدە كېرىلىپ ئولتۇرغان سېرىق چوقۇر يىگىت غودۇڭشىدى:
— ئۇسۇپ كىرىۋېرىدىغان ئامىنۇى ھاجەتخانا ئەمەس بۇ، ئىشىك چېكىشنى بىلمەيدىغان كىم بۇ؟
— زېمىن شۇجى!
— كەلسىلە، زېمىن ئاكا.
بۇ ئۆينىڭ خوجايىنى بايىقى سېرىق چوقۇر يىگىت يېڭى بولغىنى بىلەن بۇ يەردە ئولتۇرغانلارنىڭ تولىسى كونا — زېمىننىڭ قول ئاستىدا ئىشلىگەن ئادەملەر ئىدى. ئۇلار زېمىننى ھۆرمەتلەپ ئورۇنلىرىدىن دۈررىدە تۇرۇشتى.
— ھە، زېمىنئاخۇنما سىلى! — بۇ ئىدارىنىڭ يېڭى ھۆكۈمرانى بىر قولىنى خالىر ـ خالىمايلا سۇندى.
— ئوبۇل ھەسەن شۇجى! — دېدى زېمىن ئۇنىڭغا قول سۇنۇپ — ھەممىنىلا باشقىدىن — يەنى نۆلدىن باشلىغان گەپ ئىكەن ـ دە!
— مۇشۇنچىلىك ھازىرچە! — ئوبۇل ھەسەن قوللىرىنى ئىككى يېنىغا تاشلاپ كۆرەڭلىك بىلەن غادايدى، — دۇنيادا نېمە تەس، تىكىپ سۆكمەك تەس دەپتىكەن، زېمىنئاخۇن، قانداقراق؟
ئوبۇل ھەسەننىڭ «زېمىنئاخۇن» دېگەن ئىسمىنى قايتا ـ قايتا تەكرارلىشى بۇ يەردىكىلەرنىڭ نارازىلىقىنى قوزغىغان چېغى، بىرى ئەلەم بىلەن:
— زېمىن شۇجى، بىر مەسچىتنىڭ ئىمامى بولۇۋالمىغانلا، نېمانداق ئوبۇلئاخۇن سىلىنى ھە دېسىلا «ئاخۇن، ئاخۇن» دەيدا! — دېدى.
— شۇجىلىقنى تارتىۋالغان ئادەم ھەر نېمە دەيدۇ ـ دە

ئەمدى !

— تارتىۋالدى دەيسىنا؟ تارتىۋالمىدى، بۇلىۋالدى.

— ئوغرىلىۋالدى دېسىمۇ بەرىبىر ئوخشاش گەپ !

بۇ يېڭى خىزمەت ئورنىدا تېخى ھېچقانچە ھۆرمەت تاپالمىغان ئوبۇل ھەسەن ئوڭايسىزلىنىپ نېمە قىلارىنى بىلمەي بىردىنلا يالغان كەمتەرلىككە ئۆتتى:

— قارىسىلا، زېمىن شۇجى، سىلىگە خۇيباۋ قىلىپ قوياي. كېلىپلا يۇقىرىنىڭ ھۆججىتىگە ئاساسەن سىلىنىڭ ئۆيلىرىنى قايتۇرۇپ بەردۇق. ئىدارە خىراجىتى قىس بولۇشىغا قارىماي قىرىق سەككىز مىڭ يۈەن نەق پۇلنىمۇ ئىگىلىرىگە تاپشۇرۇپ، رايونلۇق پارتكوم بىلەن رايونلۇق ھۆكۈمەت تۇرۇۋاتقان قورۇنى بوشىتىپ بەردۇق. مۇنۇ ئىككى قەۋەتلىك بىنانىڭ يىللىق ئىجارىسىنى ئەللىك مىڭ يۈەنگە ئېلىپ، ئۈچ كۈن جاپالىق كۆرەش قىلىپ مۇشۇ يەرگە ئۈچ بەنزە، يەنى پارتكوم، ھۆكۈمەت، دائىمىي كومىتېت بىراقلا كۆچۈپ كەلدۇق. كۆپچىلىكنىڭ تازا كۆچكۈسى يوق. لېكىن، يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقى، يۇقىرىنىڭ قىزىل تامغىلىق ھۆججىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرمەسكە بىزنىڭ بېشىمىز ئون ئەمەسيا !

— شۇنچە تېز ئەمەلىيلەشتۈرۈپلا، باشقا ھۆججەتلەرمۇ مۇشۇنداق ئەمەلىيلەشسە بولاتتى.

— ھەممىنى ئەمەلىيلەشتۈرىمىز، بىرۋاراقى كەلمەمدىمىزيا !

— مەن سىلىگە بىرلا گەپنى دېگىلى كەلدىم. ئەتىلا يەنە شۇ بۇرۇنقى ئورۇنغا كۆچىسىلەر. مەن بىرىنچىدىن، ئۆي دەۋاسى قىلمىدىم، داداممۇ قىلمىدى. ئىككىنچىدىن، يۇقىرىنىڭ ھۆججىتى بويىچە بېرىلگەن بولسىمۇ، بىز بۇ ئۆي ـ جاي بىلەن پۇلنى قايتۇرۇپ بەرمەكچى. بىرىنچىدىن، ئەرز قىلمىدۇق، ئىككىنچىدىن، ئېلىشنى رەت قىلىمىز، ئۈچىنچىدىن، كونىدىن

قالغان ناھەقچىلىكلەر خېلى كۆپ، ئەگەر ھوقۇق تۇتقانلارنىڭ ھەل بولۇپ، ھوقۇق تۇتمىغانلارنىڭ ھەل بولمىسا بىز بۇنى خەلققە قانداق چۈشەندۈرىمىز؟ شۇڭا يېزىلىق ھۆكۈمەتنى يۇزمىڭ يۈەن زىيانغا ئۇچراتماي ئەتىلا كۆچۈڭلار، مۇنۇ ئۆيىنمۇ قايتۇرۇپ بېرىڭلار. بىلەمسىلەر، يۇزمىڭ يۈەن بىر يېزا ئۈچۈن چوڭ پۇل. بۇ پۇل بىلەن نۇرغۇن ئىشلارنى قىلغىلى بولىدۇ.

— ياق، زېمىن شۇجى، ئەمدى سىلى بىزگە ئارىلاشمىسىلا! — دېدى ئوبۇل ھەسەن قاپىقىنى تۈرۈپ، — پارتكوم قارار قىلىپ بولدى. مەن ئەمدى قارشى مۇقام تووۇلاشقا يول قويمايمەن!

زېمىن ئوبۇلنىڭ كۆكۈچ كۆزلىرىگە قارىدى. باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىقىدىن ئاكىسىنىڭ ياردىمى بىلەن ئاشلىق ئىدارىسىگە مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ ئۆسۈپ، بىر قېتىم خاتالىشىپ تۆۋەنگە چۈشكەن، ئۇزاق ئۆتمەي قايتىدىن ئاقلىنىپ چىققان بۇ ئادەم تېخى يېقىندىلا زېمىن تۇگۇل يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپىغىمۇ كۈچۈكلىنىپ ـ يېلىنىپ يۈرەتتى. مانا ئەمدى زېمىندەك خەلق ھۆرمىتىگە ئىگە كادىرلارغىمۇ قاپاق تۈرۈپ، قوپال ئاۋازدا گەپ قىلالايدىغان بوپتۇ. مانا بۇمۇ ھوقۇقنىڭ كۈچى.

پۇلنىڭ ۋە ھوقۇقنىڭ كۈچىنى شۇ بىر كۈندىلا چوڭقۇر چۈشەنگەن زېمىن يېزىلىق ھۆكۈمەت كاتىپىنى باشلاپ سىرتقا چىقتى:

— ئۆيلەنمەكچىمەن، ئۇكام، خەت قىلىپ بەرگىن.

— تامغا مەندە يوق. تامغىنى ئوبۇل شۇجى مەندىن ئېلىۋالغان. كىمگە بەرگىنىنى بىلمەيمەن، ئاكا.

— مۇشۇ ئىش ئۈچۈن يەنە شۇ ئوبۇل شۇجىغا يېلىنامدىمەن؟

— ياق، زېمىن شۇجى، مەن مۇسا شىياڭجاڭغا دەپ خەت

ئېلىپ، تامغا باستۇرۇپ بېرەي.

«... مانا ئەمدى زېمىننىڭ بۇ يەردە قەدىر ـ قىممىتى قالماپتۇ. دوروس، مېنىڭ بۇ يەردە بۇيرۇق بېرىشكە ئەمدى ھوقۇقۇم يوق. بۇ يەر ئەمدى مېنى تونۇمايدۇ، مەنمۇ ئەمدى ئىشلىرىمنى نۆلدىن باشلايدىغان ئوخشايمەن.»

زېمىن بۇ كونا بىنادىن چىقىۋېتىپ شۇلارنى ئويلىدى.

ئۇ شۇ كۈنى بىر كۈن ئاۋارە بولۇپ، نە ئىنىلىرىنى ئۆيدىن كۆچۈشكە كۆندۈرەلمىدى، نە ئۇرۇمچىگە تېلېفون بېرەلمىدى، نە توي خېتى ئالالمىدى. ئۇ ھارغىن، روھى چۈشكۈن ھالدا كەچقۇرۇن يەنە گۈلنازنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. ئۇ پەقەت شۇ ئۆيدىلا تەسەللى، ئارام تاپالايتتى. لېكىن، ئۇ ئۆي ھامان ئابلا ياتتاقنىڭ، بالىلارمۇ شۇنىڭ، پەقەت يالغۇز گۈلنازلا زېمىننىڭ، زېمىن ئىشىكنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ئۆيدىن بالىلارنىڭ يىغىسى، گۈلنازنىڭ كايىشلىرى ئاڭلاندى.

— دەسسەتمەيمەن، مەن ئۇنى ئۆيگە يولاتمايمەن! — دەيتتى يادىكار يىغلاپ تۇرۇپ.

— بىز كېتىمىز، ئابلا دادامنىڭ يېنىغا كېتىمىز! — دەيتتى ئىنئامىمۇ يىغلاپ.

— ئۇ ئەمدى سىلەرنىڭ داداڭلار، ئابلا سىلەرنى تاشلاپ كەتكەن! — دەيتتى گۈلنازمۇ يىغلاپ. زېمىننىڭ ئىچى ئېچىشتى، كۆزلىرى تۇمانلاشتى. ئۇنىڭ سەۋەبىدىن بالىلار بەختسىز، ئۇنىڭ سەۋەبىدىن گۈلنازمۇ دەردلىك؛ يەنە ئۇنىڭ سەۋەبىدىن ئىنىلىرىنىڭ كۆزى ياش...

«ھەقىقەت بىلەن ۋىجدانىنى ھەممىگە ئۆلچەم قىلىشنىڭ ۋاقتى ئۆتتىمۇ يا؟ باشقىلارنى قانائەتلەندۈرۈش ئۈچۈن ئىرادەڭ بىلەن ۋىجدانىڭغا خىلاپلىق قىلىشىڭ لازىممۇيا؟ ھەقىقەت بىلەن ۋىجدان ھامان يەڭگۈچى دېگەن ھۆكۈم خاتامۇيا؟» ئۇنىڭ پىكىرلىرى چىگىشلەشكەندى.

ئۇ چۈشكۈن، خاپا ۋە چارچىغان ھالدا دوستلىرى بىلەن دائىم تاماق يەيدىغان ئاشخانا ئالدىغا كەلدى.

— زىمىن شۈجى !

— زىمىن ئاكا، قانداقراق؟

— كەلسىلە دەيمەن، بىر ئولتۇرايلى !

ئۇ مۇشۇ كۆلكە خۇمار ئىچكۈچىلەر ئارىسىدا قەدىر - قىممەت تاپتى. «بۇلارمۇ ئادەم، — دەپ ئويلىدى ئۇ ئىككى رومكا ئىچكەندىن كېيىن، — مەن سەرگەردان بولۇپ، قايتىپ يۇرتۇمغا كەلگەندە مانا مۇشۇلار بىلەن ئۇلپەتلەشكەن. كېيىن ماڭا ئامەت كەلدى. مەن بۇلاردىن يىراقلاشتىم. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى مەن بىلەن تىللاپ كۆرۈشىدىغانلار تىللىمايدىغان؛ سەنلەيدىغانلار سىز، دەيدىغان بولۇشتى. ئۇلارنى مەن چۆرۈۋەتتىم. ھېچ گۇناھسىز دوستلىرىمنى چۆرۈۋەتتىم. بىرلا تۇراق دوكا مەندىن بىر قەدەم نېرى بولماي ھازىرغىچە كەينىمدە يۈرۈپتۇ...»

— قۇيە، قاسىمەك ! — دېدى زىمىن شاپاق دوپپا كىيگەن، ماي كىيىملىك رېمونتچىغا قاراپ كۈلۈپ، — نېمىگە قولۇڭ تىترەيدۇ؟

— شۈجىنى كۆرۈپ تىترەيدۇيا !

— مەن شۈجى ئەمەسمەن، جۇما !

— ئۇنداق بولسا تىترىمە قولۇم !

رېمونتچى، شوپۇر، مېخانىك، دېھقان، ئېلېپساتار، تامچى، كاۋاپچى... خىلمۇخىل ئىشلار بىلەن پۇل تېپىپ خۇشال - خۇرام تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان پىكرى ئاددىي، گېپى ئوچۇق، تەمەسىز چاغلىق بۇ دوستلار زىمىننىڭ كۆڭلىدىكى بارلىق غەشلىكنى بىردەمدىلا تۈگەتتى، ئۇ چالا مەست بولۇپ كوچىغا چىققاندا كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغانىدى. ئۇ ئېشەك ھارۋىسى بىلەن ئوقەت قىلىدىغان بىرىنىڭ مورىسىگە تايىنىپ:

— بىلىسەڭغۇ، مېنى دادامنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قوي، — دېدى.

— ئېشەك هارۋا بىلەنما، ها ـ ها ـ ها... بەللى، خەقلەر نېمە دەيدۇ؟

— نېمە دېسە دېسۇن، «خانتاجى» دېگەن پىكاپقا چۈشكەنمۇ، ئېشەك هارۋىسىغا چۈشكەنمۇ ئوخشاش ئادەم. مەن سىلەرنى تاشلىۋېتىپ خاتا قىلغان. ئەمدى ئۇلار مېنى تاشلىۋېتىپ توغرا قىلدى.

— كىملەر سىلىنى تاشلىۋەتتى، زېمىن شۇجى!

زېمىن جاۋاب بەرمىدى. ئۇ قاتتىق مەست بولۇپ قالغان، جاۋاب بەرمەك تۇگۇل ئۇ ئۆزىنىڭ نەگە كېلىپ قالغىنىنىمۇ تۇيمىدى.

ئۇ يېرىم كېچىدە ئۇيقۇدىن ئويغاندى. ئۇ قاتتىق ياغاچ كارىۋاتتا ئەمەس، يۇمشاق چۈشەك ئۈستىدە ياتاتتى. ئۇ يېنىنى سىلىۋىدى قولى بىر نازۇك بەدەنگە ئۇرۇلدى.

— سىز كىم؟ — ئۇ چۆچۈپ سورىدى.

— گۇلناز، مەن... نېمىگە چۆچۈيسىز، خاتالىق ئۆتكۈزمىدىڭىز... ئۆز ئۆيىڭىزدە سىز...— دېدى گۇلناز ئەركىلەپ تۇرۇپ، ئۇنى قۇچاقلاپ مۇرىلىرىنى سۆيۈپ تۇرۇپ، — قانداق كېلىپ قالدىم دەمسىز؟! بىر قاسماقنىڭ قىغ توشۇيدىغان هارۋىسىدىن تاپتىم. ئۇ سىزنى يېزىغا ئېلىپ ماڭغانىكەن، نېمىشقا ئۇ يەرگە بارماقچى بولدىڭىز؟ مەندىن كۆڭلىڭىز سۇ ئىچمىدىمۇ؟ مەن سىزنى ئۆيدە قاراڭغۇ چۈشكۈچە ساقلىدىم، ئاندىن كېيىن ۋېلىسىپىت بىلەن ئىزدىدىم، بارمىغان يېرىم، كىرمىگەن تۆشۈكۈم قالمىدى. دوستلىرىڭىزدىن هېچقايسىسى سىزنى كۆرمەپتۇ. ئاخىر هېلىقى تېرىچىنىڭ ئاشخانىسىدا قاسماقلار بىلەن بىللە تاماق يەپ، هاراق ئىچكىنىڭىزنى بىلدىم. ئېيتىڭا، نېمىشقا سۆيپىتىڭىزنى ساقلىماي

قاسماقلارنىڭ ئارىسىغا قېتىلىۋالدىڭىز ـ ھە؟

— قاسماقلار مېنىڭ دوستلىرىم. سەندە ماڭا راستتىنلا مۇھەببەت بار بولسا، مېنىڭ دوستلىرىمنى بۈگۈندىن كېيىن قاسماق ـ پاسماق دەپ كەمسىتمە!

— سىزنىڭ دوستىڭىز نېمىشقا ئۇنداقلار بولىدىكەن؟ سىز دېگەن قابىلىيەتلىك كادىر، رەھبەر، بىلىپ قويۇڭ، سىز ناھىيەنىڭ ھاكىملىقى نامزاتلىقىدىن ئۆچۈرۈلمەپسىز، خەلق سىزنى چوقۇم ھاكىملىققا سايلايدۇ. مەن بۇ گەپنى رىشات بۇجاڭدىن ئاڭلىدىم. رىشاتمۇ سىزنىڭ دوستىڭىز، ئۇ ناھىيەلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، سىزنى ياخشى كۆرىدىكەن، قوللايدىكەن. مانا شۇلار سىزنىڭ دوستىڭىز.

— مەن بىلەن ھاراق ئىچكەنلەرچۇ، گۈلناز؟ — دېدى زېمىن گۈلنازنىڭ قوللىرىنى بەدىنىدىن ئاستا بوشىتىپ، — ئۇلار دوست بولۇشقا ئەرزىمەمدۇ؟ مەن غۇلجا خاڭلىرىدا، ئۈرۈمچى كوچىلىرىدا قاڭغىر ـ قاقشاپ يۈرگەن چاغلاردا ئاشۇ ئادەملەر مېنىڭ بېشىمنى سىلىغان. سىزنى سېغىنىپ ئېيتقان ناخشىلىرىمنى ئاشۇلار كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ ئاڭلىغان. مەن بۇ يەرگە قايتىپ كەلگەندىمۇ مېنىڭ ئالدىمغا يۈگۈرۈشۈپ چىققانلار ھەم ئاشۇلار. يەنە سىزنىڭ تىلىڭىز بىلەن ئېيتقاندا ئاشۇ «قاسماقلار». مەن ئۇلارغا قەرزدار. مەن ئامەت كېلىپ شۇجى بولۇۋېلىپ ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈپ ئەمەلدارلار بىلەن دوستلاشتىم. ئەمەلدارلارنىڭمۇ ياخشىلىرى كۆپ، لېكىن چاپاننىڭ يېڭىسى، ئاغىنىنىڭ كونىسى ياخشى!...

— ئايالىڭىزچۇ، جېنىم؟ — گۈلناز ئۇنىڭ ئۇزاق سۆزىنى ئۈزۈۋېتىپ ئۇنى باشقىدىن چىڭ قۇچاقلىدى، — مېنى تاشلىماڭ، زېمىن، ماقۇل، ئۇلارنى قاسماق دېمەي، ئۇلارنى چايغا چاقىراي، ئاياللىرى بىلەن دوست بولاي، ھەرقانداق

شەرتىگىزگە كۆنەي، بالىلارغا ئابلانى ئۇنتۇلدۇرۇپ سىزنى دادا دېگۈزەي. مېنى تاشلىماڭ، مەن ئەمدى سىزدىن ئايرىلىپ قالسام بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىمەن. سىز ئۈچۈن نومۇسقا، ئاھانەتكە چىدىدىم. سىزنىڭ بەدىنىمدىكى سوۋغىڭىزنىڭ يۈزىنى قىلىپ كۆڭلۈم تارتمىغان بىرىگە ئون ئۈچ يىل خوتۇن بولدۇم. بۇ خورلۇقلارغا چىدىدىم، سىزنى دەپ ئاتا ـ ئانامدىن، راھەت تۇرمۇشتىن ۋاز كەچتىم. لېكىن، سىز تاشلىۋەتمىسىڭىزلا مەن بۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئېچىنمايمەن؛ جېنىم، مېنى چىڭ قۇچاقلاڭ !...

مۇھەببەتتە پىداكارلىق روھى ئاۋۋال ئايال جىنسلىقلاردا پەيدا بولغان بولسا كېرەك. ھازىرمۇ ساداقەت ۋە ۋاپادارلىقنىڭ ئۈلگىسى يەنە شۇلاردا ساقلىنىۋاتسا كېرەك، مۇھەببەت تولغان يۈرەكتىن فونتاندەك ئېتىلىپ چىققان بۇ سەمىمىي سۆزلەر ئاخىر زېمىننى ئېرىتتى. ئۇ گۈلنارنى باغرىغا چىڭ بېسىپ:

— تاشلىمايمەن، جېنىم، سېنى تاشلىسام ئۆزۈمنى دوزاختا تاشلىغان بولىمەن، ھەرگىز، ھەرگىز ! — دېدى.

ئىككى تەن، ئىككى روھ، ئىككى ھېسسىيات بىرىكىپ بىرلا غەم ـ قايغۇ، دەرد ـ ئەلەم ۋە كۆڭۈل غەشلىكىدىن خالىي بىر تەنگە ئايلانغان شۇ پەيتتە، بۇ پاكار، كىچىككىنە ئۆيدىن مىڭ نەچچە يۈز كىلومېتىر يىراقلىقتىكى چوڭ شەھەرنىڭ دوختۇرخانىسىدا بىر ئورۇق، ھاياتقا زادىلا قانمىغان گەۋدىدىن ئاخىرقى قېتىم:

— زېمىن... بالام ... — دېگەن سادا ئاڭلاندى. بۇ جان ئىگىسى شۇنىڭدىن كېيىن ھېچكىمنى چاقىرمىدى، سېغىنمىدى، ئۇ مەڭگۈلۈككە كۆز يۇمدى.

— زېمىنغا ئېيتىڭلار، دادىسى ۋاپات بولدى ! — دەپ تېلېفوندا ناھىيە ھاكىمىنىڭ قۇلىقىغا ۋارقىرىدى بىرى قوپال ئاۋاز بىلەن.

— ئەكىتەمسىزمۇ، مەشەگە دەپنە قىلىمىزمۇ؟ — بۇ تۇراق دوكانىڭ ئاۋازى ئىدى.

— ئەكىلىمىز ! — دېدى ھاكىم ئىككىلەنمەيلا.

گۈلنازنىڭ كىچىككىنە ئىشىكى ئەنسىز ئۇرۇلدى. بۇ چاغدا ھېلىقى بىر تەن ئىككى تەنگە ئايلانغانىدى. ھارغىن ئۇيقۇدىكى بۇ بەختىيار تەنلەر ئىشىكنىڭ ئۇرۇلغىنىنى زادىلا ئاڭلىمىدى.

— دادىسى بىلەن تەڭلا ئۆلدىمۇ نېمە بۇ ئوغرى ! — بۇ يېڭى شوجى ئوبۇلھەسەننىڭ سۆزى، — ھاكىمنىڭ يولىيورۇقىنى دەرھال ئىجرا قىلماي مېنىڭ بېشىم ئۇنىمدىيا ! ...

5

ئۇلار يەنە بۇرۇنقىدەك چوڭ ئۆينىڭ ئىچكىرىكى ھويلىسىدا — يۈزدەك ئادەم يېكەنداز ئۇستىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرالايدىغان چوڭ مېھمانخانىغا جەم بولۇشتى.

تۇنۇگۇن كەچ نىساخان ھاجىم ئانىنى ئېلىپ سېمىز گۈلشەرىخان بىلەن ئورۇق گۈلجامال خېنىم ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىدىن قايتىپ كەلدى. بۇنداق چاغدا نىساخان ھاجىم ئانىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بۇ چوڭ ئۆيگە جەم بولماي بولامتىمۇ؟

ئۇلار — يەنى ئەستايىدىل، كەم سۆز چوڭ كۆيۈ ئوغۇل تۇردى كېرەم؛ تولا سۆزلەيدىغان، شۇنىڭ ئۈچۈن گېپىنىڭ خاتاسى كۆپ بولغاچقا قاسىم قۇرباندىن تاپا ـ تەنە ئاڭلاپ تۇرىدىغان ئىككىنچى كۆيۈ ئوغۇل ئوبۇلغازى؛ بۇ چوڭ ئۆينىڭ ھورىدا پىشقان سادىق، ئەمما غەيۋەتكە ئامراق قاسىم قۇربان؛ رەسمىيەتنى ھەممىدىن ئەلا بىلگەچكە تومۇزدىمۇ تۆت يانچۇقلۇق كۆك خادانى چاپىنىنىڭ ھەممە تۈگمىلىرىنى چىڭ

ئېتىپ، سېرىق «مەيكۇرە شەپكىسى»نى تەرلەپ - پىشىپ كەتسىمۇ بېشىدىن ئالمايدىغان قۇبىبەس شياۋجاڭ؛ رەسمىيەت ئۈچۈنلا كەلگەن، شۇڭا زېرىكىپ - ئەسنەپ ئولتۇرۇۋاتقان ھاجى قۇددۇس ئوخشاش ئەرلەر يېكەندازلاردىن ئورۇن ئېلىشتى. ئۇلارنىڭ دۈمبىلىرىگە ماموق تەكىيلەرمۇ تاشلاندى. بۇ ئۆيدە يۇمشاق يېكەندازلار ئۈستىدە يانپاشلاپ يېتىشقىمۇ، جەينەكدەپ - قىيسىيىپ ئولتۇرۇشقىمۇ، ھەتتا سۇنايلىنىپ يېتىۋېلىشقىمۇ بولىدۇ. چۈنكى، بۇ ئۆي ئۇلارنىڭ ئۆز ئۆيى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار ئەيمىنىدىغان ھاجىم ئاتىسى بۇگۈن يوق.

— مۇشۇ ئۆيدە ئىچمەيتىمىز جۇما! — دېدى ئوبۇلغازى مۈگدەپ سىگارىيان ئولتۇرغان قاسىم قۇربانغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ.

— مانا خاتا گەپ، — دېدى قاسىم قۇربان بۇرنى بىلەن پېشانىسىدىكى چىم - چىم تەرنى لۆڭگە بىلەن ئېرتىپ، — قويۇپ بەرسە مەسچىتتىمۇ ئىچىلىغۇ دەيمەن؟

— خۇشاللىق ئۈستىگە خۇشاللىق، تازا ئىچىدىغان كۈن دەيمەن، — دېدى ئوبۇلغازى خاپا ئولتۇرغان ھاجى قۇددۇسقا قاراپ قويۇپ، — رېستورانغا باشلامدىكىن دېسەم ھاجى شۇكىلا ئولتۇرىدۇ. نەمرۇد ئاكىنىڭ بالىخانا ئۆيىگە چىقىپ ئولتۇرايلى بولمىسا.

— ئەجەب ئۆز ئۆيلىرىنى تىلغا ئالمايدىكەنلا، ئۇ جۇيجاڭ، — دېدى قاسىم قۇربان، — سىلىنىڭ ئۆيلىرىمۇ بولىۋېرىدۇ. بىرىنچىدىن، ئاتىمىزنىڭ سالامەت دوختۇرخانىدىن چىققانلىقى، ئىككىنچىدىن، ئىنىلىرىنىڭ شۇجى بولۇپ ئۆسكەنلىكى، ئۈچىنچىدىن، گۇلجامال خېنىمنىڭ ناھىيەلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغانلىقى، تۆتىنچىدىن، سىلىنىڭ بۇ قېتىم پېنسىيەگە چىقىدىغان كادىرلار تىزىمىغا كىرمىگەنلىكلىرى، تۆت خۇشاللىق دېسىلە. بۇنداق خۇشاللىق

بىزگە كەلسە ئىگەكىم... ھەممىسىنى قويۇپ، ئاشۇ پېنسىيەگە چىقىدىغانلار تىزىملىكىگە كىرمەيلا قالغان بولسام يەتتە قوچقارنىڭ بېشىنى كېسىپ چوڭ چاي قىلىپ بېرەتتىم. قانداق دېدىم، قۇببەس شياۋجاڭ؟

— بەلەن گەپ قىللا جۇمۇ، قا جۇربېن، بىزمۇ پېنسىيەگە چىقىدىكەنمىزيا.

— نېمە دەيدىغانلا، سىلى ئەمدى ئەللىك تۆت ياشقا كىرگەن تۇرسىلا؟

— ئەللىك تۆت ياشقا كىرگەن بىلەن دەۋرگە يېتىشىپ ماڭالمىغۇدەكمەن. دېمىسىمۇ بىزدەكلىگە ئىشلىمەك تەس بولۇپ قالدى. پارتىيە مەكتىپى دېگەندە نەزەرىيە سەۋىيەسى بار، خەنزۇچىنىمۇ بەلەن بىلىدىغان، مىسالى ئۇكام نەمرۇدتەك ئادەملەر مۇدىر بولسا بولىدىكەن. بىزدەك ئادەملىگە شياۋدوي، داۋيلەرگە بېرىپ نۇقتىدا ئىشلەش تازا باب كېلەتتى. كىگىزنى تۆت قاتلاپ كارىۋاتقا سېلىۋېلىپ قىشلىقى مەشرەپ، يازلىقى باغ تاماشىسى بىلەن خەلق ئۇچۇن بەلەن ئىشلەيتتۇق. يىگىرمە يىلنى شۇنداق ئۆتكۇزدۇق ئەمەسما؟ مانا ئەمدى بىزگە ئىش يوق. نەزەرىيە ئوقۇساق كاللىغا كىرمىسە، نەزەرىيە ئۆگەنمەك ماۋ جۇشىنىڭ سۆزلىرىنى يادلىماقتىن تەس ئىكەن جۇما ! ياق، مەن پارتىيە مەكتىپىدە ئىشلىيەلمەيمەن. پېنسىيەگە ئىلتىماس يېزىپ قويىدۇميا.

— بەلەن قىپلا، قۇببەس ئەپەندى، ئەمدى قالغان ئۆمۈرنى قارتا ئويناپ ئۆتكۇزەرمىز !

قاسىم قۇربانىنىڭ گېپىنى ئوبۇلغازى باشقا ياققا بۇرىۋەتتى:

— ئەمدى ئاشخانىلاردا ئاڭلىغان پىتىنە ـ پاساتلارنى خەلقنىڭ ئىنكاسى دەپ مەجلىسلەردە ئوتتۇرىغا قويمايدىغانلا، قا جۇربېن؟

— يەنە خاتا گەپ قىلىلا جۇما، ئۇ جۇيجاڭ، كۆپنىڭ دەردى كۆپ دېسىلە، ئۇلار ئاشخانىدىمۇ، چايخانىدىمۇ، مەجلىسخانىدىمۇ، ھاجەتخانىدىمۇ سۆزلەيدۇ. بۇنى قانداقمۇ پىتنە - پاسات دېيەلەيلا؟ مەن يىغىندا دېمىسەم دەيدىغانلار چىقىدۇ. سىلىزە قاسىم قۇربان، پېنسىيەگە چىقسىلا قۇلىقىم تىنچىيدۇ دەيدىكەنلا - دە؟ تىنچىيالمايلا ئىگەكىم. ئەگرى ئىشلىرى تولىكەن جۇما. بۇگۇن چۈشتە يەنە شۇ چەينەك شورپىسى ئىچكىلى كىرىپتىم، كادىرلار، مۇئەللىملەر، بىكارچىلار ئاشخانىغا توشۇپتۇ. ھەممىنىڭ ئېغىزىدا بىرلا گەپ: لاچىنىنىڭ ئورنىغا قاغىنى قويدى، زېمىن لاچىن ئىدى، ئوبۇلھەسەن قاغا، كېلەر - كەلمەيلا ئۆيى زەللىگە توشتى. قۇرۇق قول بارساڭ قاپىقىنى كۆتۈرۈپ قاراپمۇ قويمايدىكەن، ھېچبولمىسا چۇجە پاقالچىقى كۆتۈرۈپ بارمىساڭ سالىمىڭنى ئىلىك ئالمايدىكەن دېيىشىۋاتىدۇيا!

— پىتنە - پاسات!

— نېمىشقا زېمىن شۇجىنى خەق يامان دېمەيدۇ ئەمىسە؟

— نەدىن بىلىلا؟ مەن يامان دەيمەن، مانا مەن دەيمەن: ئۇ بىر بىھايا، ئوغرى. ئۇنداق بولمىسا يۇزىنى داپتەك قىلىپ ئابلا ياۋاشنى ھەيدىۋېتىپ ئۇنىڭ ئۆيىگە نىكاھسىز - قانۇنسىز كىرىۋالاتتىما! مەھەللە خەلقى غەزەپتىن كوچىغا ناماييشقا چىققۇدەك بولۇشتى، مانا بۇ پىتنە - پاسات ئەمەس، پاكىت!

ئولتۇرغانلارنىڭ بېشى چۈشتى. بىرئاز جىملىقتىن كېيىن ھاجى قۇببەس گۇركىرىدى:

— گۇلناز دېگەن قانجۇقنى ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، يۇزىمىزنى قويمىدى.

— زېمىننىڭ پاقالچىقىنى چاقتۇرۇۋېتىمەن، — دېدى قۇببەس شىياۋجاڭمۇ مۇشتۇملىرىنى تۈگۈپ چاپىنىدەك كۆكىرىپ، تاشقىرىقى ئۆيدە سۆزگە نۆۋەت كۈتۈشۈپ ئولتۇرغان

خىنىملار بۇ گەپكە ئۆلىشىپلا چۇقان كۆتۈرۈشتى:
— چىدىغۇچىلىكىمىز قالمىدى!
— يۈزىمىزنى قويمىدى!
— سىلەردەك لۈم - لۈم ئەرلەرگە لەنەت!
— خەپ، نەمرۇد ئاكامنىڭ يوقلۇقى!
ئاياللارنىڭ پەريادلىرى، ئەرلەرنىڭ كۇشكۇرتۇشى ھاجى قۇددۇسنىڭ غەزەپ ئوتىغا ماي بولۇپ چېچىلدى. ئۇنىڭسىزمۇ ھاجى قۇددۇس بىرنەچچە كۇننىڭ ئالدىدا سىڭلىسى گۇلنازنىڭ مەست بولۇپ ھوشسىز ياتقان زېمىننى ئېشەك ھارۋىسى بىلەن ئۆيىگە ئەكەتكەنلىكىنى ئاڭلىغانىدى. ئۇ شۇ كۇنىلا سىڭلىسىنىمۇ، زېمىننىمۇ ئۆلگۇچە دۇمبالىماقچى بولغان. لېكىن، ئۇنى مۇشۇ تۇردى كېرەم توسۇۋالغانىدى. مانا ئەمدى ئۇنى ھېچكىم توسۇۋالالمايدۇ، ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى - دە، ئۆيىگە كىرىپ ئەتىۋارلىق خەنجىرىنى يېنىغا ئېسىپ مولازىمەتخانىغا قاراپ ماڭدى.
— بۇ نېمە قىلغىنىڭلار! — دېدى تۇردى كېرەم ھاجى قۇددۇس خېلىغىچە كىرمىگەندىن كېيىن ئەنسىرەپ، — تەلۋىگە تاياق تۇتقۇزۇپ نېمە قىلماقچىسىلەر؟ ئەھۋال بىزگە بەلگىلىك. ئۇلار ناشايان ئىش قىلغىنى يوق. توي قىلماقچىدى، زېمىن ھازىدار بولۇپ قالدى. ئاتىسى ۋاپات بولۇپ كېچىلەپ ئۇرۇمچىگە كەتتىيا!
ئۆينى يەنە جىمجىتلىق باستى.
— ئىسمائىل ھاجى ۋاپات بوپتۇمۇيا!
— ئاتىمىزنىڭ بىر قېرىن، بۇ دۇنيالىقتا بىر تال ئىنىسى ئىگەكىم، — دېدى قاسىم قۇربانمۇ بۇرنى بىلەن پېشانىسىدىكى قويۇق تەرلەرنى لۆڭگە بىلەن سۇرتۇپ.
— ھاجىم ئاتىمىزغا ياساتقان گۇمبەزنىڭ يېنىغا يەرلىك كولىتايلىمۇ؟ — دېدى ئوبۇلغازى ھارا ۋە غەمدىن خالىي ئاۋاز

بىلەن.

— يوقسۇ، تېخى ئۇنداق يولىيورۇق يېتىپ كەلمىدى.

ھاجى قۇددۇسنىڭ چىقىپ كېتىشى بۇ ئۆيدىكى ئادەملەرنىڭ خۇشاللىقىنى بۇزالمىدى. مەيلى زېمىن بىلەن گۇلناز ئېمىلەرنى قىلسا قىلىۋەرسۇن، ھاجى قۇددۇس ئۇلارنى قانداق ئەدەپلىسە ئەدەپلەۋەرسۇن، بۇ ئىشنىڭ ئوبۇلغازى بىلەن مۇناسىۋىتى يوق. ئۇنىڭغا لازىمى ھازىرچە قازاندا پىشىۋاتقان پاقلان گۆشى، مۇنۇ داستىخانغا تولغان مېۋە - چىۋە، نان - توقاچ، قەنت - گېزەككە ئۇنىڭ رايى بولمىغىنىدەك، ئىسمائىل ھاجىمنىڭ ئۆلۈمىمۇ ئۇنىڭ ئۇچۇن قىزىقچىلىقى يوقلا بىر ئىش. ئۇنىڭسىزمۇ ئىسمائىل ھاجىدەك نۇرغۇن «كېرەكسىز» ئادەملەر ئۇنىڭ نەزەرىدە ھامان ئۆلۈپ بولغان. پەقەت ئۆزىدىن ئۇستۇنلەر، پەقەت ئۇنىڭ خۇشامەت ۋە ماختاشلىرىغا چىرايلىق كۈلكىسى بىلەن جاۋاب بېرەلەيدىغانلارلا ئۇنىڭ ئۆمۈر خاتىرىسىدە ھايات. ئۇنىڭ نەزەرىدە مېڭىپ يۈرگەن ئۆلۈك - مۈردىلار، مۇردىغا ئايلىنىپ، سۆڭەكلىرى توپىغا ئايلىنىپ بولغان تىرىكلەرنىڭ يوقالماس تىزىملىكى بار. ئۇ مانا شۇ تىزىملىككە قاراپ ئىش قىلىدۇ، سۆز قىلىدۇ، ھەرىكەت قىلىدۇ. يەنە ئۇ بۇ تىزىملىكنى خۇددى كادىرلارنىڭ ئارخىپىنى رەتلىگەندەك پات - پات رەتلەپ تۇرىدۇ: بىرلىرىنى يازىدۇ، بىرلىرىنى ئۆچۈرىدۇ، بىرلىرىنىڭ ئورۇنلىرىنى ئالماشتۇرىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ خىل توختىماس ئەمگەك ئادەملەر تەقدىرىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن داۋاملىشىدۇ. مىسالى بىر ئاينىڭ ئالدىدىلا زېمىن شۇجى ئۇنىڭ دەپتىرىنىڭ كۆزگە كۆرۈنىدىغان يېرىدە ئىدى، مانا ھازىر ئۇ تامامەن ئۆچۈرۈلگەن. ئۇنىڭ ئورنىغا ئىنىسى ئوبۇلھەسەننىڭ ئىسمى يېزىلغان. كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئىنىسى ئاشۇ ئاچ كۆزلۈكى بىلەن ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ نەزىرىگە چۈشىدىكەن، شۇ ھامان ئۇمۇ ئوخشاشلا

ئوبۇلغازىنىڭ ھايات دەپتىرىنىڭ ۋاراقلىرىدىن ئۆچۈرۈلىدۇ.

ئىسمائىل ھاجى قېيىنئاتىسىنىڭ — يەنى ئۇنىڭ ئۆز تىلى بىلەن ئېيتقاندا ھاجىم ئاتىسىنىڭ بىر تۇغقان ئىنىسى بولسا نېمە بوپتۇ؟ ئۇ ھاجىم ئاتىسىغا كېلىدىغان جەبىر - جاپالارنى بىر ئۆمۈر مۇرىسىدە ئەسكى خورجۇندەك كۆتۈرۈپ يۈرۈپ دۇنيانىڭ راھىتىنى كۆرمىگەن بولسا يەنە نېمە بوپتۇ؟ راھەت - پاراغەت ھەممىلا ئادەمگە تېگىۋېرىدىغان خانىقانىڭ ئۇمىچى ياكى خەلق گۇڭشېسى داش قازانلىرىنىڭ سۇيۇقئېشى ئەمەسقۇ. پەقەت ئاز سانلىق ئادەملەرلا بۇ راھەت - پاراغەتتىن بەھرىمەن بولالايدۇ، ئىسمائىل ھاجىدەكلەرمۇ راھەت - پاراغەت تەمەسىدە بولىدىغان بولسا ئوبۇلغازىلارغا نېمە قالىدۇ؟ ئۇ بىرلىرىگە ياخشى كۆرۈنۈش، بىرلىرىنى يەنە بىرلىرىگە يامان كۆرسىتىشنىڭ شۇنچە نازۇك، شۇنچە سىرلىق قانۇنىيەتلىرىنى بىكارغا ئۆگەنگەنمۇ؟

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىسمائىل ھاجىمنىڭ ئۆلۈمىنى ئاڭلاپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن مۇنۇ تۇردى كېرەم بولسۇن، كۆز يېشى قىلىشقا ئۇلگۇرگەن مۇنۇ سېمىز ئەخمەق قاسىم قۇربان بولسۇن ياكى چۆچۈپ - ئالاقزادە بولۇپ كەتكەن ئاۋۇ قۇببەس ئەپەندى بولسۇن، بۇلارنىڭ ھەممىسىلا ئوبۇلغازىنىڭ نەزەرىدە ئادەم بىلەن ھايۋاننىڭ پەرقىنى بىلمەيدىغان زامان بىلمىسىزلىرى. ئوبۇلغازىنىڭ نەزەرىدە: قېرىنداشلىق، دوستلۇق، يېقىنلىق، ساداقەت دېگەندەك گەپلەرنىڭ ئاللىقاچان ۋاقتى ئۆتكەن. ھازىر پەقەت غالىبلار بىلەن پالاكەت باسقانلارلا مەۋجۇت. غالىبلار پالاكەت تامغىسى بېسىلغانلارنىڭ گەجگىسىگە دەسسەپ مېڭىشقا ھەقلىق. چۈنكى، پالاكەت يەرگە يېقىن، غالىبىيەت ئاسمانغا.

— رەھمىتى جىق ئۇۋالچىلىق تارتقانىيا، ئۇن يەتتە يېشىدا يومىلىشچاك قالپىقى كىيىپ قېلىپ تۆرىخان ھاجىم چوڭ

ئاتىمىزنىڭ ھەممە تارتقۇلۇقىنى شۇ ئادەم تارتتى ئىگەكىم !
— راست، جىق ئۇۋالچىلىق تارتقان، مانا ئەمدى دۇمبىسىگە كۈننىڭ نۇرى چۈشۈۋىدى، راھەت كۆرىدىغان چاغدا ئۆلۈم !...
— تۇردى شۇجى، زېمىن ئۆي - جاي بىلەن پۇللارنى قايتۇرۇۋېتىمەن دەيمىشا؟
— تاپشۇرۇۋالدىم دەپ زېمىن ئەمەس، رەھمىتى ئىسمائىل ھاجى ئىمزا قويغانىيا، ئەمدى زېمىن ھېچنېمە قىلالمايدۇ. ۋەج - ئاتا مىراسىنى ئاكا - ئۇكا تەڭ ئالىدىغان گەپ، ھاجىم ئاتىمىز ئىنسابلىق ئادەم ئىنىسىنىڭ بالىلىرىنى نائۇمىد قويمايدۇ.
— مۇنداق دېسىلە، دېمىسىمۇ ئاتىمىز ئۆيىنىڭ چوڭى، ئۆي - جاينىڭ كۆپى، پۇلنىڭ تولىسى شۇ كىشىگە، ئاشقىنى مەرھۇمغا تېگىدۇ دېسىلە؟
— شۇنداق بولمامتىكى !
— شۇنداقىيا !
— ئىشنىڭ يولىمۇ شۇ.
— ئاڭلىسام، ھاجىم ئاتىمىز باغنىڭ ئورنىغا چوڭ مېھمانخانا سالدۇرارمىش. پېشانىسىگە «ھاجى ئىبراھىم مېھمانخانىسى» دەپ يازارمىش.
— تولا بولەن، بەك بولەن !
— ئىسمائىل ھاجى ئاكىمىز ھېچنېمىنىڭ خۇۋلۇقىنى كۆرمىدى، — دەپ كۆز يېشى قىلدى قاسىم قۇربان بۇرنى بىلەن پېشانىسىنى توختىماي لۆڭگىدە سۇرتۇپ، — مەن ئاچامغا ئەگىشىپ بۇ ئۆيگە كەلگەندە ئون ئىككى ياشتا ئىدىم. ئىسمائىل ھاجىم ئون بەش ياشلىق بالا ھاجىم ئىدى. تۆرىخان ھاجىم چوڭ دادىمىز بىلەن ھەرەمگە بېرىپ ھەج قىلىپ كەلگەنىكەن. ئەممازە تولا ياۋاش، تولا كۆيۈمچان ئىدى. مالايلار مېنى قىغ چىقىرىشقا، ئات سۇغىرىشقا سالاتتى. ئەممازە

ئىسمائىل ھاجىم مېنى بەگ دەيتتى. باشقىلار قاسىمەك، قاسىم چاۋا دەپ چاقىرسا، ئىسمائىل ھاجىم قاسىم بەگ، قاسىمجان دەپ تووۋلايتتى، ئۇ كىشى مەن بىلەن بىر تاۋاقتا پولۇ يەيتتى، تېخى گۆشنىڭ مايلىق يېرىنى مېنىڭ ئالدىمغا ئىتتىرىپ قوياتتى. شۇ يىلىسى تۆرىخان ھاجىم چوڭ ئاتىمىز ۋاپات بولغاندا، خۇددى ئانىسىدىن ئايرىلغان بوتىلاقتەك بوزلاپ يىغلىغانمۇ شۇ ئىسمائىل ھاجىم...

— بەللى، بەللى، قا جۇرېن، — دېدى ئوبۇلغازى تاقەت قىلالماي، — ئىسمائىل پوم بولۇپ ئالدىمىزغا كەلگەندە باشقىلار پومېشچىك، پوم دەپ تووۋلىسا، سىلى ھاجىم دەپ توۋلاپ سالغانلىرىنى نېمىشقا دېمەيلا؟

— دېمەمتىمكى ! دەيمىيا، دېدىم قانداق؟

— قالپاقنىڭ خاتا كىيىلگەنلىكىنى بىلىدىكەنلا ـ دە؟

— بىلدىم. يا ئادەملەرنى ئەزمىسە، يا بىرىدىن بىر پۈچەن پايدا ئالمىسا. ئاغزىدىن ئانىسىنىڭ ئاق سۈتى تېمىپ تۇرغان بالىغا ئون باشقا پاتقۇدەك يوغان قالپاقنى كىيدۈرۈپ قويسا بۇ ئىشنىڭ خاتالىقىنى كىم بىلمەيتتى. قانداق دېدىم، تۆردى كېرەم شۇجى؟

— راست، ئۇ چاغدا بىزمۇ خاتا بولدى دەپ ئويلىغان.

— ئەمىسە، ئەمىسە بۇ قالپاقنى ھاجىم ئاتىمىزغا كىيدۈرسە توغرا بولامتىيا؟ بۇ نېمە دېيىشكەنلىرى؟

— پاچاقچىلىق قىلمىسىلا دەيمەن، بىز بۇنداق دېمىدۇق. ھاجىم ئاتىمىزنىڭ ئىلغار زات بولىدىغانلىقىنى بىز دېگەن سىلى ئىشتان كىيمەي شاپاق ئويناپ يۈرگەن چاغدا بىلىپ بولغان. نېمە دەيدىغاندۇر ماۋۇ يېتىم !

قاسىم قۇربان غەزەپلىنىپ تىك ئولتۇرۇپ بېشىنى سىلاپ قويدى.

— بۇ گەپلىرى قامالاشمىدى، ئوبۇلغازى، — دېدى تۆردى

كېرەم ئوبۇلغازىغا ئالىيىپ قاراپ قويۇپ، — گەپ ئىسمائىل ھاجىمنىڭ ئۈستىدە بولۇۋاتىدۇ. قاسىم قۇربان ئاكا توغرا ئېيتىۋاتىدۇ. بىچارە ئادەم ھېچنېمىنىڭ خۇۋلۇقىنى كۆرمىدى. بۇ ئادەم كۆڭلىدە كىرى يوق، ياۋاش - مۆمىن ئادەم ئىدى. چىۋىننىڭ جېنىنىمۇ ئايايتتى !

ئۆي ئىچىنى جىمجىتلىق باستى. قاسىم قۇربان ئۆلگۈچىگە چىن كۆڭلىدىن ئېچىنىپ يەنە كۆز يېشى قىلدى. ئۇنىڭ يادىغا تېخى يېقىنقى يىللاردىلا لىن بياۋنى، كۇڭزىنى پىپەن قىلىش ھەرىكىتىدە بىللە كۈرەش قىلىنغان ئەھۋال كەلگەنىدى.

... تۆت خىل ئۇنسۇرلار سەھنە ئالدىدا دۈمچىيىپ تۇرماقتا. رەئىس سەھنىسىدە قاسىم قۇربان سۆزلىمەكتە. بىردىنلا دۈمچەيگەنلەرنىڭ بىرى ئۇزاق سۆزگە بەرداشلىق بېرەلمەي يەرگە دۈم چۈشتى. مىنبىڭلار ئۇنى تەپتى، قوللىرىدىن سىلكىپ ئۆرە تۇرغۇزدى. دۈم چۈشكۈچى، مۇشۇ يېزىدىكى بىردىنبىر سىنىپىي دۈشمەن، پومېشچىك ئىسمائىل ھاجى ئىدى.

— ئىسمائىل پومېشچىكنىڭ چېكىدىن ئاشقان جىنايەتلىرىنى پاش قىلىش، ئۇنى پىپەن قىلىپ مەڭگۈ قوپالماس قىلىۋېتىش كۈرىشى باشلاندى !

دادۇي شۇجىسىنىڭ بۇ سۆزى بىلەن ئادەملەر كەينى - كەينىدىن سەھنىگە چىقىپ سۆزلەشكە باشلىدى: «... ئىسمائىل قولدىن كەتكەن جەننىتىنى تىرىلدۈرمەكچى، قايتىدىن خەلقنىڭ بېشىغا مىنمەكچى، خەلقنىڭ قېنىنى شورىماقچى بولغان... ئۇ بۇغداي سۈيىنى ئالا تۇتقان، بىر قېتىم ئېتىزغا ئېشەك مىنىپ بارغان، قوناق ئارىسىدىن ئوت يۇلغان، قوناق شېخى بىلەن بېغىغا ھاجەتخانا قىلىۋالغان، كۇڭزىنىڭ ‹ئۆزۈڭنى تۇت، ئەدەبكە قايت› دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ ياشلارغا ئوقۇپ بەرسە

بولغۇدەك دېگەن، خەنزۇ شۇجىغا سالام قىلمىغان. بىر كادىر ئۇنىڭ ياماق چاپىنىنى كۆرسىتىپ ‹كىيگىلى قانچە يىل بولدى؟› دەپ سورىسا، ئۇ ‹ئاتام بىلىدۇ. بۇ چاپان ئاتامدىن مىراس قالغان› دەپ جاۋاب بەرگەن. ياشلار بىر زاغرىنى مازاق قىلىپ: ‹قاپلاندەك چىشى بار ئادەم يېمىسە بىز يېيەلمىدۇق !› دېسە، ئىسمائىل پوم: ‹ئەكىلىڭلار، مەن زاغرىنى كۆرسەم قاپلان بولۇپ قالىمەن› دېگەن. بۇ گەپلىرى نېمىدېگەن زەھەر.»

«ئۇر !»

ئېغىر ئەمگەك، قاتتىق زاغرا، جاپالىق تۇرمۇشقا بولغان ئۆچمەنلىكنى ئىسمائىل ھاجىدىن ئالماقچى بولۇشقان تەلۋىلەر ئىسمائىل ھاجىنى قاتتىق ئۇرۇۋەتتى. ئۇ يەردە سۇنايلىنىپ يېتىپ قالدى. ئوغلى بىلەن ئايالى ئۇنى يەردىن يۆلەپ تۇرغۇزغاندا ئىسمائىل ھاجى سەھنىدە غادىيىپ ئولتۇرغان قاسىم قۇربانغا تولىمۇ تەسلىكتە كۆزلىرىنى ئېچىپ لاپ قىلىپ قاربدى: قاسىم قۇربانىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى. چۈنكى، قاسىم كىچىك ۋاقتىدا ھەر كۈنى زوقلىنىپ قارايدىغان، مېھىر ـ شەپقەت كۆتىدىغان كۆزلەر شۇ ئىدى.

ــ ھەي ئىسىت، ئىسىت ! ... ــ قاسىم قۇربان بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى.

قاسىم قۇربانىڭ يىغىسى تۇردى كېرەمگە تەسىر قىلدى. ئۇمۇ كۆز يېشى قىلدى. تۇردى كېرەم ئىسمائىل ھاجى بىلەن قاسىم قۇرباندەك ئارىلاشقان ئەمەس، لېكىن ئۇنىڭ ھاياتقا بولغان تونۇشى، ئىنسانغا بولغان مۇھەببىتى ئۇنىڭ كۆز يېشىنىڭ مەنبەسى: ئۇ «قولدىن كەلسە ياخشىلىق قىلغانغا يەتمەيدۇ» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ، ئەمەلىيەتتىمۇ ئۇ ياخشىلىق قىلالايدىغانلىكى يەرلەردە ياخشىلىق قىلىدۇ. ئۇ بىر ئادەمنىڭ (بولۇپمۇ رەھبەرلەرنىڭ) بىر ئېغىز سۆزى ياكى بىر قۇر خېتى بىلەن يەنە بىر ئادەم (بولۇپمۇ ياشلار) بەختلىك

ياكى بەختسىز بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ ھاجەتمەنلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئەستايىدىل ئاڭلاشقا ئادەتلەنگەن. ئۇنىڭ كەم سۆز بولۇپ قېلىشى شۇنىڭدىن كەلگەن بولسا كېرەك. ئۇنىڭ ئالدىغا ھەر خىل ئىشلار بىلەن ھەر خىل ئادەملەر ھەر كۈنى كېلىپ تۇرىدۇ. بىرلىرى ئىش ئورنى ئىزدەيدۇ، بىرلىرى داۋالىنىشقا پۇل سورايدۇ، بىرلىرى ناھەقچىلىك ئۈستىدىن ئەرز قىلىدۇ، يەنە بىرلىرى تەكلىپ - تەلەپلەرنى ئەكىلىدۇ، يەنە بىرلىرى يېقىنلىرىنىڭ ئەرز - دادىنى سۆزلەيدۇ، يەنە بىرلىرى ئۆزلىرىنىڭ... مەيلى كىم، نېمە ئىش بىلەن كەلسۇن، تۇردى كېرەم ئەستايىدىل ئاڭلايدۇ، خاتىرىلەيدۇ، كىم بىلەن قاچان كۆرۈشۈپ جاۋاب ئېلىشى لازىملىقىنى ئېيتىپ بېرىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ مانا شۇ تەمكىنلىكى ۋە ئەستايىدىللىقى ھېسابىغا رەھمەت - بارىكاللا، مەدھىيەلەر بىلەن بىللە تىل - ھاقارەت، تەنقىدلەرنىمۇ ئاڭلايدۇ. چۈنكى، ھالال، ئاق كۆڭۈل ئادەملەرمۇ قارا نىيەت - ساختىپەزلەرگە ئوخشاشلا نۇرغۇن خاتالىقلارغا يول قويىدۇ. بەزىدە ھەتتا بۇ خاتالىقلىرى ھېلىقى قارا نىيەتلەرنىڭ خاتالىقلىرىدىنمۇ ئېغىر بولىدۇ. تۇردى كېرەم مانا مۇشۇنداق زىيانلار سەۋەبىدىن ئاھىيەدە بىرنەچچە قېتىم ھاكىم نامزاتلىقىغا كۆرسىتىلگەن بولسىمۇ سايلىنالمىدى. ئۇ ھازىر ئۆسۈش، ئۆرلەش ئارزۇسىدىن ۋاز كەچكەن. ئۇ يەنە تۆت - بەش يىل ئىشلىسە پېنسىيەگە چىقىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ قالغان بۇ بىرنەچچە يىلنى ياشقىلارغا ياخشىلىق قىلىشقا بېغىشلىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭ كۆڭلى كەڭ، كۆڭلى يۇمشاق، كۆڭلى يېرىم.

كۆز يېشى ئەنە شۇ كۆڭۈلنىڭ ئاۋازى.

ئۇلار جىمجىت ئولتۇرۇپ پاقلان گۆشى بىلەن غىزالىنىۋاتقاندا، ئۆيگە ۋارقىراپ سۆزلىگىنىچە گۈلئايشەم كىرىپ كەلدى:

— نېمىشقا بۇنداق قىلىسىلەر، نېمىشقا ھازا ئاچمايسىلەر، ھېلىلا نەمرۇد ئاكامدىن تېلېفون كەلدى. ئاتامنىڭ كەچنىڭ ئايروپىلانى بىلەن يولغا چىقىپتۇ. جامائەت پەتىگە كىرىپ قىلىشى مۇمكىن، بولۇڭلار، قارىلىق باغلايلى، ھېلىقى دادامغا تەييارلىغان خەسە ـ داكىلارنى بەرسىلە!

ھاجى قۇددۇسنىڭ يېتىشلىك ئايالى بىلەن نەمرۇدنىڭ ياسانچۇق خانىمى ئەرلەرنىڭ بېلىگە خەسىدىن بەلباغ، ئاياللارنىڭ بېشىغا، بېلىگە ۋە چېكىسىگە داكىدىن قارىلىق يىرتىشقا باشلىدى.

كەچقۇرۇن ھاجى قۇددۇس «خانتاجى» ماشىنىسىدىن سەنتۈرۈلۈپ مەست بولۇپ كىرىپ كەلگەندە، ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى قارا باغلاشقانىدى، چىرايلىق ئايالى ئۇنىڭغا بەلباغ باغلىماقچى بولۇۋىدى، ھاجى قۇددۇس ئايالىنىڭ قولىنى سىلكىۋەتتى:

— نېمە، زېمىنەكنىڭ دادىسىغا ھازا تۇتامدىمەن؟ ھازا ئەمەس توي، ھا ـ ھا ـ ھا... مانا مۇشۇنداق كۈلىمەن، ناخشا ئېيتىمەن، تۇردىكام بىلەن قاسىمكام دىسكو ئوينايدۇ. ئادىلە، ئۇنئالغۇنى قوي، بۇگۈن توي، ئەتە زېمىنەك ئۆلگەندە بايرام بولىدۇ!

— ھاجىم، بۇ نېمە قىلغانلىرى!

تۇردى كېرەم بىلەن قاسىم قۇربان بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويىدى.

— مانا، مانا، بەللى، بەللى!

ئوبۇلغازى بىلەن قۇببەس ئەپەندىمۇ بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويىدى.

— بۇ نېمە قىلىق، ھاجى ئاكا؟ — گۈلئايشەم يىغا ئارىلاش ۋارقىرىدى، — دادامنىڭ بۇيرۇقىنىمۇ ئاڭلىمامالا؟ ئۇرۇمچىدىن ھازا ئېچىڭلار دەپ يولىيورۇق بەرگەن تۇرسا، نېمىشقا بۇنداق

قىلىلا، قۇددۇس ئاكا؟

— قۇددۇس، — ئىبرۇسالىم ھېچكىمگە تەۋە ئەمەس ! — دەپ چاقچاق قىلدى ھاجى قۇددۇس سىڭلىسىغا پەرۋا قىلماي، — ھەي خوتۇن، ئۇنىئالغۇنى قوي !

— ھاجىم ! — بوسۇغىدا بېشىغا ئاق ياغلىق سالغان، بېشىنى چېكىلىگەن، قارا كۆڭلەك كىيىپ بېلىگە ئاق بەلباغ باغلىغان نىساخان ھاجىم ئانا پەيدا بولدى، — ئاتىلىرىنىڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلىسىلا دەيمەن، ھازا ئاچماي تۇرىسىلەرغۇ، قىزلار !

ھاجىم ئانا «ۋاي قېرىنداشىم !» دېيىشى بىلەن تەڭ گۈلشەرىخان بىلەن گۈلجامال كومىدا كۆتۈپ تۇرغان تەنتەربىيەچىلەردەك ئۈنىنىڭ بارىچە ۋارقىراپ: «ئاتام !» دەپ توۋلاشتى.

ئاياللارنىڭ زىل ئاۋازلىق يالغان يىغلىرى ئىچىدە قاسىم قۇربان بىلەن تۇردى كېرەمنىڭ مىشىلداپ يىغلىغان ھەقىقىي يىغلىرىنى ھېچكىم ئاڭلىيالمىدى. بۇ گويا ھاجى قۇددۇسنىڭ يالغان كۈلكىسى ئىچىدە ئوبۇلغازىنىڭ ئىچىدە كۈلگەن ھەقىقىي كۈلكىسىنى ھېچكىم ئاڭلىيالمىغاندەكلا بىر ئىش بولدى.

يالغان بىلەن راستىنىڭ رىقابىتىدە مانا شۇنداق يالغان ھامان راستىنىڭ ئۈستىدە تۇرىدۇ. شۇڭا، ئادەملەر كۆپ ھاللاردا ھەقىقەتنىڭ ھازىدارى بولۇپ قالىدۇ.

نامازشامدىن كېيىن شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قوڭغۇر قاپقىلىرىغا تۇچتىن ھالقىلار بېكىتىلگەن چوڭ ھويلا ئىشىكىدىن مەسچىت - مەسچىتلەردىن كەلگەن جامائەت سەپ - سەپ بولۇپ كىرىشكە باشلىدى. كەڭرى ھويلىغا گىلەملەر سېلىنىپ داستىخان ھازىرلانغان، بالىخانىلارنىڭ ئوچۇق دېرىزىلىرىدىن ياش قارىيلارنىڭ مۇڭلۇق قىرائىتى ئاڭلىناتتى،

ئايالىلارنىڭ چۇرقىراشقان يىغا ئاۋازى ھەر قېتىم ئادەملەر كىرگەندە ئەۋجىگە چىقاتتى ــ دە، تېزلا توختاپ قالاتتى. پەقەت بىرلا ئاۋاز ياش قارىيلارنىڭ قىرائىتىدەك مۇڭلىنىپ، توختىماي ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇ ئاۋاز نىساخان ھاجىم ئانىنىڭ ئەتىۋارلىق قىزى، ھاجىم ئانام ئۆزى مەخسۇس ماشىنا ئەۋەتىپ ئەكەلدۈرگەن تەرسا قىزى گۈلنازنىڭ ئاۋازى ئىدى.

ئىشىكى ئالدىدىكى كۆتەكتە پەرىجىگە ئورىلىپ ئولتۇرۇۋالغان موللاق سوپى بېلىگە بىر كونا ياغلىقنى باغلىۋېلىپ دەرۋىشلەردەك زىكرى قىلماقتا ئىدى:

يا ھەننان، يا مەننان،
بىزگە تەس، سىزگە ئاسان!
يا ھەننان، يا مەننان،
بىرلا تەن، بىرلا جان ...
... ھۇۋ ئاللا ھۇۋ ! ...

ئىككى كۈندىن كېيىن زېمىن تۇراق دوكا بىلەن بىللە دادىسىنىڭ جەسىتىنى ۋىلايەت ئايرودرۇمىدا ئايروپىلاندىن چۈشۈرۈپ توڭلاتقۇ ماشىنىسىغا سالدى ۋە ۋىلايەتتىن ناھىيەگە قاراپ يولغا چىقتى.

جەسەت بېسىلغان ماشىنىنىڭ كابىنكىسىدا ئۇ تۇراق دوكا بىلەن ياندىشىپ ئۈن ــ تىنسىز ئولتۇراتتى. ئۇ دادىسىنىڭ جەسىتىنى تۇنجى قېتىم كۆرگەندىمۇ، ھەتتا ئىبراھىم ھاجىم ئۇنى قۇچاقلىماق بولۇپ قۇچاق ئېچىپ يىغلاپ كەلگەندىمۇ، ئۈن سېلىپ يىغلىمىدى. ئۇ بارلىق يىغىسىنى ناھىيەدىن ئۆرۈمچىگە بارغۇچە يىغلاپ بولغان چېغى. ئۇ ئۈن ــ تىنسىز ئاتا جەسىتىگە قاراپ ئۇزاق جىم تۇردى ــ دە، ئەتراپتىكىلەرنىڭ «قانداق قىلىمىز؟» دېگەن سوئالىغا قىسقا،

كەسكىن قىلىپ:

— ئەكىتىمەن ! — دەپ جاۋاب بەردى ۋە شۇنداق قىلدى.

جەسەت بېسىلغان ماشىنا ۋىلايەتتىن ناھىيەگە قاراپ ماڭغاندىلا قاراڭغۇ چۈشكەن. بىر سائەت ماڭغاندىن كېيىن شوپۇر ئاچالغا كەلدى:

— نە بىلەن ماڭىمىز؟

— قىسقا يول بىلەن!

— يول يامان.

— مەيلى!

يول قۇم - توپىلىق، بەزى يەرلىرى يېڭىدىن ياسىلىۋاتقان ئويمان - دۆڭ، كاتاڭلىق ئىدى، بەزى يەرلەردە ماشىنا يۇمشاق توپىغا پېتىپمۇ قالاتتى. بۇنداق چاغلاردا زېمىن يەردە ئۆمىلەپ يۈرۈپ قوللىرى بىلەن توپا تاتىلايتتى، بار كۈچى بىلەن ماشىنا ئىتتىرەتتى. ئۇ نېمىلا قىلسا تۇراق دوكامۇ ئۇن - تىنسىز شۇنى قىلاتتى. تۇراق گويا زېمىننىڭ بەدىنىنىڭ بىر قىسمىدەك، بۇيرۇقسىز، ئىشارەتسىز زېمىن بىلەن بىللە ئىشلەيتتى...

تۇن قوينىدا ئىككى يېنىغا ئىرغاڭلاپ يالغۇز ماشىنا كېتىۋاتاتتى. ماشىنا كابىنكىسىدىكى ئۈچ ئەزىمەت يا گەپ قىلىشمايتتى، يا ئۇخلىمايتتى، يا تاماكىمۇ چېكىشمەيتتى. ئۇلار بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل بۇرۇن ئۆز يېزىسىدىن چاپانىنى مۈرىسىگە سېلىپ چىقىپ كېتىشكەندىمۇ، تەكلىماكان قوينىدا قۇم بارخانلىرىنى ئارىلاپ، تارىم بويلىرىدىكى توغراقلىقلار ئارىسىدا ئۇزاقتىن - ئۇزاق ئاشۇنداق جىمجىت مېڭىشقانىدى. ئۇلار يەنە ئالتاي يايلاقلىرىدا تېرە - يۇڭ سودىگىرى بولۇپ يۈرگەندىمۇ، غۇلجا يېزىلىرىدا تام سوقۇپ، كېسەك قۇيۇپ يۈرگەنلىرىدىمۇ، قاراڭغۇ خاڭلاردا زاغا ملىنىپ تەرلەپ - پىشىپ قىشلارنى چىقارغان يىللاردىمۇ مانا شۇنداق نۇرغۇن

ۋاقىتنى ئۇن ـ تىنسىز بىر ـ بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشۇپ ئۆتكۈزگەن. ئەلۋەتتە، ھەممىلا گەپنى تىل بىلەن ئىپادىلەشنىڭ ھاجىتى يوق، بەزى گەپلەرنى زۇۋان سۈرمەيمۇ ئۇقتۇرغىلى بولىدۇ ـ دە، لېكىن ئۇلار ياشلىقىدا نۇرغۇن گەپلەرنى مۇڭلۇق ناخشىلار بىلەن بىر ـ بىرىگە ئۇقتۇرۇشقان. ئۇ ناخشىلارنىڭ كۆپ قوشاقلىرىنى ئۇلار ئۆزلىرى توقۇغان. گەرچە بەزى قوشاقلار قوپال ئاڭلانسىمۇ، لېكىن ئۇ قوشاقلار يىگىتلەرنىڭ يۈرەك ساداسى، دەرد ۋە ئارمانلىرىنى ئىپادىلەپ بېرەلىگەنىدى.

لېكىن، بۈگۈن ناخشا ئېيتىدىغان ۋاقىت ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئۈستىدە مۇسىبەت بۇلۇتلىرى بىللە ماڭماقتا. ئۇلارنىڭ كەينىدىكى كۆل رەڭ ساندۇقنىڭ سوغۇق قوينىدا ھاياتقا بىر ئۆمۈر ئاشۇ ساندۇقتەك سوغۇق قاراپ ئۆتكەن بىر ئاق كۆڭۈل دېھقاننىڭ جەسىتى بار، بۇ جەسەت يىگىتلەردىن ناخشا ئەمەس، كۆز يېشى، مۇڭ ـ مۇسىبەت تىلەيدۇ. ماشىنا تاڭ يورۇماستا ئىسمائىل ھاجىنىڭ بىر ئۆمۈر ياشىغان قوپقۇرۇق ئۆيىنىڭ ئىشىكىدە توختىدى. ئۇلار جەسەتنى ئاۋايلاپ يەرگە چۈشۈردى ۋە ئىسمائىل ھاجى ھايات ۋاقتىدا دائىم سۇنايلىتىپ ياتىدىغان كات ئۈستىگە ئاۋايلاپ ئوڭدا ياتقۇزدى.

ئىسمائىل ھاجىنىڭ ئاستىدا كونا قېلىن تاختاي، ئۈستىگە ئاق رەخت يېپىلغان. زېمىن ئاتىسىنىڭ يۈزىنى ئېچىپ قويدى. ئۇنىڭ ھويلىسىدىكى ئۆز قولىدا تىكىلىپ چوڭ بولغان دەرەخلەر يوپۇرماقلىرىنى شىلدىرلىتىپ ھازا ئېچىشتى. نەدىندۇر قارا ئىت پەيدا بولدى. ئۇ قۇيرۇقىنى شىپپاڭلىتىپ ئاۋۋال ئىگىسىنى پۇراپ غىڭشىدى، ئاندىن ئاسمانغا قاراپ ئەنسىز ھۇۋلىدى.

مانا شۇ چاغدا زېمىن دادىسىنىڭ جانسىز قوللىرىنى يۈزىگە يېقىپ جەسەت ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ بۇقۇلداپ قاتتىق يىغلىدى.

— باقالمىدىم، كۆتەلمىدىم، جاپاكەش دادا!...

زىمىنغا قوشۇلۇپ تۆراق دوكا بىلەن شوپۇرمۇ ئۇن سېلىپ يىغلىدى.

ئاتىغا بولغان مۇھەببەت، ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە بولغان ئېچىنىش ئۇچ يىگىتكە چەكسىز ئىلھام ئاتا قىلغان چېغى، ئۇلارنىڭ چىن يۈرىكىدىن ئۇرغۇپ چىققان يىغىسى بىردەمدىلا پۈتۈن مەھەللىنى ئويغىتىۋەتتى. بىردەمدىلا هويلا، ئىشىك ئالدىلىرى ئادەملەر بىلەن تولدى. هويلا، ئۆيلەرگە گىلەملەر سېلىندى. قازانلار ئېسىلدى، جىنازا، تاختىپوشلار كەلتۈرۈلدى. بامدات بىلەن تەڭ ئىسمائىل هاجىنىڭ نامىزى چۈشۈرۈلگەندە، يېزا — يېزىلاردىن كەلگەن ئات — ئۇلاغ، ئۆكۈز — ئېشەك هارۋا، ماشىنىلار مەھەللىنىڭ كوچا — كوچىلىرىغا تولۇپ كەتتى.

«زىمىن شۇجىنىڭ دادىسىنىڭ نامىزى ئىكەن!» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان هەرقانداق بىر ئادەم ئىشىنى قويۇپ ئىسمائىل هاجىنىڭ تاشلاندۇق ئۆيىگە قاراپ يۈگۈردى.

بىلىگە ئاق باغلىغان هازىچىلار جىنازىغا ئەگىشىپ يىغا بىلەن ماڭغاندا، كۆپچىلىكنى هەيران قالدۇرىدىغان يىغىچىلار پەيدا بولدى: بۇلار ئىسمائىل هاجىنىڭ بالىلىرى ئىسرائىل، هاۋاخان، ئىمىنجان، هاۋاخاننىڭ كىچىك بالىلىرى ئىدى.

خىلمۇخىل لاتىلاردىن ئەلەم — تۇغلار قادالغان قەبرىستانلىق كەچقۇرۇن جىمىپ قالغاندا قەبرىستانلىقتا زىمىن دادىسىنىڭ توپا دۆۋىلەنگەن قەبرىسى يېنىدا تىزلىنىپ مۇڭ بىلەن ئولتۇردى. ئۇ قانچىلىك ئولتۇرغىنىنى بىلمەيدۇ. بىرىنىڭ قولى مۈرىسىگە چۈشتى. ئۇ قايرىلىپ قارىدى. ئۇنىڭ يېنىدا قارا كۆڭلەك كىيگەن، ئاق ياغلىق ئارتقان گۆلناز تولا يىغلاپ قىزارغان كۆزلىرى بىلەن قاراپ تۇراتتى. ئانىنىڭ ئىككى يېنىدا ئىككى ئوغۇل يادىكار بىلەن ئىنئامۇ كۆزلىرى

قىزارغان ھالدا ئۇمچىيىپ تۇراتتى. زېمىن ئورنىدىن تۇرۇشىغىلا گۈلناز ئۇنىڭغا تاشلاندى. ئۇ زېمىننىڭ ئورۇق گەۋدىسىنى قۇچاقلىدى، ساقاللىرى ئۆسكەن، بۇرنى قىڭراقتەك بولۇپ قالغان گۆشسىز يۈزلىرىنى سىلىدى ۋە باللارغا قارىدى.

— دادا! — دېدى بىردىنلا يادىكار ئۆزىنى زېمىنغا تاشلاپ ھۆڭگىرەپ يىغلاپ.

— دادا! — دېدى ئاكىسىنى دوراپ ئىنىئاممۇ.

— مەن ھەممە گەپنى باللارغا ئوچۇق دېدىم!

— ياخشى قىپسەن، گۈلناز، ئۆزىمىزنى ئالدىساق مەيلى، باللارنى ئالدىمايلى.

ئۇلار ئىسمائىل ھاجىدىن قالغان كونا، ئەمما دەرەخلىك ئۆيگە كۆچۈپ كەلمەكچى، بۇ ئۆيدىن بىر ئاتا ئۇ ئالەمگە ئۆزىغان بولسا، يەنە بىر ئاتا پەيدا بولماقچى، دادىسى قىلالمىغان ئىشلارنى ئۇنىڭ ئوغلى قىلماقچى، زېمىن ئەمدى ھاياتىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى — بىر ئائىلىنىڭ ئاتىسى بولۇپ ئۆستىگە ئېغىر يۈك ئارتىش باسقۇچىنى مۇشۇ تاشلاندۇق ئۆيدىن باشلىماقچى بولدى.

بىر ئادەم ئۈچۈن ئىككى يەردە ھازا ئېچىلدى. بىرىگە يۇرتنىڭ كاتتىلىرى، ھۆكۈمەت خادىملىرى ۋە نامدار ئادەملەر كۆپرەك پەتىگە باردى. يەنە بىرىگە بۇ يەرنىڭ دەردىنى تولا تارتقان پۇقرالار پەتىگە باردى. بىرى، ھەشەمەتلىك، بىرى، ئاددىي. ھەشەمەتلىكى سۈنئىي، ئاددىيسى تەبىئىي. بۇ پەرق ھازىدارلارنىڭ يىغىسىدا، كەلگۈچىلەرنىڭ چىرايلىرىدا ئېنىق ئىپادىلەندى.

دادىسىنىڭ يەتتە نەزىرىسىنى بېرىپ بولغاندىن كېيىن زېمىن ئىنى - سىڭىللىرىنى يىغىپ پاراڭلاشتى. بۇ پاراڭ ئىنى - سىڭىللىرى ئولتۇرۇۋاتقان ھېلىقى ئۆيدە، نەق مۇشۇ

ئۆيدىن كۆچۈپ كېتىش توغرىسىدا بولدى.

— ياق، — دېدى ئىمىنجان قاتتىق خاپا بولۇپ، — سەن ئۆز ئۇلۇشۇڭدىن ۋاز كەچسەڭ مەيلى، بىز كەچمەيمىز.

— كۆچسەكمۇ كۆچىلى، پۇلنى قايتۇرمايلى، — دېدى ئىسرائىل تەستە ئاكىسىنىڭ گېپىگە كىرىپ، — يوقسۇزچىلىق جېنىمىزغا بەك پاتتى.

— سىلەر نېمە دېسەڭلار مەن شۇ، — دېدى ھاۋاخان كۆز يېشى قىلىپ، — ئانام ئىككىمىز تۇل خوتۇن، ئىككى يېتىممۇ بار.

— بىز بىر ئائىلە، — دېدى زېمىن قېرىنداشلىرىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ سىلىق، مېھرىبانلىق بىلەن، — بىز بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بىللە ئۆتىمىز. مەن بۇ ئائىلىنىڭ چوڭى. مەن قولۇمدىن كېلىشىچە سىلەرنىڭ تۇرمۇشۇڭلارنى ياخشىلاشقا تىرىشىمەن. ئۆزۈم قىيىنالساممۇ سىلەرگە قىيىنچىلىق تېپىپ بەرمەيمەن. يېمىسەممۇ، كىيمىسەممۇ سىلەرنى توق يېگۈزۈپ، توق كىيدۈرۈپ، سىلەرنى بەختلىك قىلىشقا ۋەدە بېرىمەن. ئەمما، سىلەر مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىشىڭلار، مەن دېگەننى قىلىشىڭلار كېرەك! ...

— ھەرقانداق گېپىڭنى ئاڭلايمىز! — دېدى ئىمىنجان ئۆزۈن چاچلىرىنى سىلكىپ قويۇپ، ئاكىسىنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، — گېپىڭنى ئاڭلايمىز، ئەمما بۇ ئۆيدىن كۆچمەيمىز. دادىمىزنىڭ ھالال ھەققى بۇ، نېمىشقا بىكاردىنلا بېرىۋەتكۈدەكمىز؟

قالغانلار جىمجىت، تىرنىقىنى تاتىلاپ ئولتۇرۇشتى. بۇ ھال ئۇلارنىڭمۇ ئىمىنجاننى قوللاۋاتقىنىدىن دېرەك بېرەتتى. دېمىسىمۇ بۇ ئۆي - جاينى ئىسمائىل ھاجىغا قايتۇرۇشقا ھېچقانداق توسقۇنلۇق قالمىغان. توسقۇنلۇق بىرلا: زېمىننىڭ غۇرۇرى ئىدى. ئۇ باشتىلا بۇ ئىشقا قارشى چىققان. لېكىن، ئۇ

بىلىدۇ: ھوقۇق ۋە كۈچكە تايىنىپ نۇرغۇن ئىشلار ھەل بولۇپ كېتىدۇ. بۇ ئىشلار بەلگىلىمە، سىياسەت، قانۇنلارغا خىلاپ بولسىمۇ، ھەل بولغاندىن كېيىن خىلاپ بولماي قالىدۇ. قانۇنسىز بولسىمۇ، كېيىن قانۇنلۇق بولۇپ قالىدۇ. دادىسىنىڭ نامىغا ھەل بولغان بۇ ئىشمۇ شۇنداق. بۇ دەۋانىڭ ئىگىسى ئالەمدىن ئۆتكەن. دادىسىنىڭ ئاپشۇرۇۋالدىم دېگەن ئىمزاسى بىر ئۆلمەس پاكىت بولۇپ تۇرۇپتۇ. گەرچە دادىسى بىر قورساق ئاكىسىغا بولغان قېرىنداشلىق مۇھەببەت ۋە ھۆرمەت ـ ئىشەنچ سەۋەبىدىن «نېمىگە، نېمە ئۈچۈن قول قويىمەن؟» دەپ سورىمايلا ئاق قەغەزگە ئۆز قولى بىلەن قول قويۇۋەتكەن بولسىمۇ... ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ جايدىن ئىسمائىل ھاجىنىڭ بالىلىرى ۋاز كەچكەن تەقدىردە، ئۇنىڭ ئاكىسى بۇ ئىشنىڭ ھەقىقىي دەۋاگىرى ئىبراھىم ھاجى ۋاز كەچمەيدۇ، ھەممىگە ئۇ يالغۇز ئىگە بولۇۋالىدۇ ـ دە، زېمىن مۇنۇ قېرىنداشلىرىنىڭمۇ نەپرىتىگە قالىدۇ...

— نېمىشقا كۆچەتتۇق؟ بۇ يەر يېزىدىن ياخشى تۇرسا، ئىشىكتىن يۈگۈرۈپ چىقساق كاۋاپ، مانتا، چەينەك شورپىسى، توخۇ گۆشى، ماروژنى، دۇغلارمۇ تەييار ئىكەن. نېسىگىمۇ بېرىۋېرىدىكەن، نېمىشقا كۆچەتتۇق، كۆچمەيمىز. ئۈچىڭلارنىڭ تويىنى قىلىمىز. مىڭ ئادەم ئۇسسۇل ئوينىغۇدەك ھويلىسى بار ئىكەن. مەشرەپ قىلايلى، پۈتۈن خەلق مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئۇسسۇل ئوينىسۇن، سۇلايمان ماتاچىنىڭ ئۆيىگە مەشرەپكە كىرسەك چاپىنىڭ ئەسكى دەپ ھەيدىۋەتتى، ھەممە ئادەم گۆش يېسە بىز زاغرا غاجاپ قاراپ ئولتۇردۇق. ياق، كۆچمەيلى...

— ئانا! — دەپ سۆزلىگۈچىگە ئالايدى كىچىك ئوغلى ئىمىنجان تومپاي، يالغان ئۈزۈك سېلىۋالغان قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ، — ماڭ جۇغۇ، بىزگە ئاربالاشماي بىر تەلەڭگە دۇغ ئەكىرە!

زېمىن ئىنىسىغا ئالىيىپ قويدى ـ دە:

— ئولتۇرسىلا، ئانا، ئولتۇرۇپ سۆزلىسىلە قېنى! — دېدى ۋە ئىمىنجانغا بۇرۇلۇپ، — ئۇكام، سەن ئەتىلا مەكتىپىڭگە ماڭ. يەنە ئۈچ يىل غەيرەت قىلساڭ ئوقۇشۇڭ پۈتىدۇ. بىزنىڭ ئۇرۇق ـ پۈشتىمىزدىنمۇ ئالىي مەكتەپ پۈتكۈزگەن بىرەرى چىقىپ باقسۇن. بۇ يەردىكى ئىشلارغا سەن ئارىلاشما، ئاكا ـ ھەدىلىرىڭ ھەل قىلالايدۇ.

— نېمە؟ مېنى بۇ يەردىن كەت دەمسىنا؟ ياق، ئەمدى ئوقۇمايمەن. ئوقۇغاننىڭ نېمە پايدىسى بار ئىكەن. ئالىي مەكتەپ پۈتكۈزۈپ كەلسەم ئاران يۈز نەچچە كوي ئالىدىكەنمەن. يۈز نەچچە كوي دېگەننى نان ساتىدىغان، تاماكا ساتىدىغان خوتۇنلار بىر كۈندە تاپالايدىكەن. ياق، مەن ئوقۇمايمەن. دەرۋازا يېنىدىكى ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىنى دۇكان قىلىمەن، دۇكان ئاچىمەن، «ھاجى قۇددۇس» دېگەن نېمە بىلەن بەسلىشىمەن. بەش يىلغا قالماي مەن ئۇنى ناھىيە بازىرىدىن قوغلاپ چىقىرىپ، ئۈچ قەۋەتلىك رېستوران سالىمەن، مېنىڭ پىلانلىرىم چوڭ. ئاكا، سەن ئىسلاھاتچى بولساڭ مېنى قوللا، ماڭا ياردەم قىل!

ئۆمرىدە قولىغا يۈز يۈەن نەق پۇل كىرمىگەن، ئەمما ئوڭدا يېتىۋېلىپ ئۆزى بىلىدىغان ھەممە راھەت ـ پاراغەتنىڭ ئەڭ قىممەتلىك سارايلىرىدا خىيالەن مېھمان بولىدىغان ئىنىسىنىڭ ئوتتۇز ـ قىرىق مىڭ يۈەن پۇلنى كۆرۈپ تۇزگەن پىلانلىرى زېمىنغا ئايان. ئۇنىڭ ئاشۇ خىيالى ئاشۇ پۇلدىن يالغۇز پايدىلىنىش، ئۇنىڭ گەپلىرىگە ياۋاش ئىسرائىل بىلەن توخۇ يۈرەك ھاۋاخان ماقۇل دەيدۇ، كۆلۈپلا تۇرىدىغان، يېپىش بىلەن ئۇخلاشتىن باشقىغا زوقى يوق، بودىلىۋاتقان قېرى كالىدەك كۈندىن ـ كۈنگە بوشىشىپ كېتىۋاتقان ئانىسى داناگۇل ئاشۇ كۆلكىسى بىلەن ماقۇللۇق بىلدۈرىدۇ. ئىمىنجان ئوقەت قىلىمەن، دۇكان ئاچىمەن دەپ نەق پۇلنى تۇگەتكەندىن كېيىن

ئاۋۋال دۇكانلارنى، ئاندىن كېيىن ئۆيلەرنى، باغنى بىر ـ بىرلەپ سېتىپ خەجلەيدۇ ـ دە، ئاخىرىدا ئۆزى دېگەندەك بەش يىلغا قالماي ھەممىدىن ئايرىلىپ ئاندىن ئانا ۋە قېرىنداشلىرىنى يېزىدىكى ئۆيگە كۆچۈرۈپ ئاچىقىپ قويۇپ ئۆزى جاھانكەزدى بولۇپ چىقىپ كېتىدۇ. بۇنىڭ ئاقىۋىتى ئېنىق — ئىسمائىل ھاجى ئەۋلادىنىڭ ئىككىنچى ئەۋلاد سەرسانچىلىقى باشلىنىدۇ. ياق ، زېمىن بۇنىڭغا يول قويالمايدۇ. ئۇ ئىنىسىغا ئالىيىپ، تىكىلىپ قارىدى:

— سەن قەتئىي ئوقۇشۇڭغا ماڭىسەن. ئىسرائىل، بۇگۈنلا بېرىپ ئىككى دانە ئاپتوبۇس بېلىتى ئەكەلگىن. مەن بىر ئادەم قوشىمەن. ئىمىنجاننى يولغا سېلىۋېتىدۇ. ئۇكام ئىمىنجان، داداڭنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئېسىڭدە تۇت: دادام سېنى ئۆزىدەك ئۆمىلەپ ئۆمۈر ئۆتكۈزىدىغان ئادەم بولمىسۇن، ئاسماندا پەرۋاز قىلالايدىغان ئادەم بولسۇن دەپ تىرىنىقى بىلەن يەر تاتىلاپ، بىر دان تاپسىمۇ سەن ئۈچۈن يىغىپ ـ ئايىاپ سېنى ئوقۇتقان !

— مودىدىن قالغان گەپلەر ! — دېدى ئىمىنجان قولىنى سىلكىپ.

— ھايۋان ! — دېدى زېمىن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، — ئاتا ئارزۇسى مودىدىن قالامدىكەنا؟

— دادامنىڭ گېپى ئەمەس، سېنىڭ گېپىڭ بۇ !

— مېنىڭ بولسا نېمە بوپتۇ؟ ماڭا دادامدەك ئادەملەر ئۆگەتكەن. ھاياتتا مۇشكۇلچىلىك بولمىسا، گۈزەل ئارزۇمۇ بولمايدۇ. مۇشكۇلچىلىكنى قانچە كۆپ تارتساڭ، گۈزەللىككە شۇنچە تەشنا بولىسەن، ئارزۇيۇڭ شۇنچە گۈزەل بولىدۇ. بۇ دۇنيانىڭ مۇشەققىتى بولمىغان بولسا، «جەننەت» دېگەن ئۇقۇم بولمايتتى. ئىشچىلارنىڭ ئاچ ـ يالىڭاچلىقى، يوقسۇزچىلىقى، بىگۇناھ تۆكۈلگەن قانلىرى بولمىغان بولسا، ماركس

كوممۇنىزمنى تەسەۋۋۇر قىلمىغان بولاتتى. ئۇكام، پەرۋاز قىلالىغان ئادەملا يەردە ئۆمىلەپ يۇرۇشنىڭ قانچىلىك زۇلۇم ئىكەنلىكىنى كۆرەلەيدۇ. سەن كۆز ئالدىدىكىنىلا كۆرىدىغان تۆۋەن قاتلام پەزىلەت ئىگىلىرىنىڭ ئارىسىغا كىرىپ قالغان ئوخشايسەن. بۇ قاتلامدىكىلەر يېيىش، ئۇخلاش، كۆڭۈل ئېچىشنىلا بىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھاياتتىن ئالىدىغان لەززىتى تولىمۇ چەكلىك، تولىمۇ ئاز، تولىمۇ چاكىنا. سەن خەلقىڭنى، ھەتتا پۈتۈن ئىنسانىيەتنى ئويلىيالايدىغان يۇقىرى قاتلامدىكى پەزىلەت ئىگىلىرىنىڭ ئارىسىغا كىرىشكە تىرىش. شۇ چاغدا بايىقىدەك بولمىغۇر گەپلەرنى قىلمايدىغان بولىسەن!

زىمىن بۇ سۆزلەرنى سۆزلەۋاتقاندا ئۇنى ئىنىسىغا قارىتىپ ئېيتىۋاتقىنىنى ئۇنتۇغان: ئۇنىڭ ئالدىدا گويا ئۆزىنىلا ياكى ئۆز يېقىنلىرىنىلا ئويلايدىغان، لېكىن ئۆزلىرىنى ئالىيجاناب، مىللەتنىڭ ۋەكىلى ھېسابلايدىغان مىڭلىغان ئادەملەر ئولتۇرغاندەك ئىدى.

ھويلىسى ئېگىز ئۇزۇم بارىڭى، دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپى قاتار ئۆيلەر. ئۇزۇم بارىڭىنىڭ ئاستى بىلەن كىرسىڭىز چوڭ قوش ئىشىك، سەككىز پەلەمپەي بىلەن چىقىدىغان بۇ قوش ئىشىكنىڭ ئىككى يېنىدا ئىككى تۈپ ئانار دەرىخى، بەلكى بۇ دەرەخ يۈز يىللىق دەرەختۇر. ئۇنىڭ شاخلىرى ئەتراپقا سايە تاشلاپ پۈتۈن ھويلىغا سالقىنلىق ۋە گۈزەللىك بېرىپ تۇرۇپتۇ. پۈتۈن ياز بۇ دەرەخنىڭ تۆۋىدە دەۋاگەرلەر، ئىش پۈتكۈزگۈچىلەر، ھەتتا بىكارچىلار سايىدايدۇ، قارتا ئوينايدۇ، ھەتتا ساز چېلىپ سورۇن قۇرۇپ كۆڭۈل ئېچىشىدۇ. شۇنداق، بۇ يەر ئۇزاقتىن بېرى خەلقنىڭ بولۇپ كەلگەن. قوش ئىشىكتىن كىرگەندە ئۇدۇلدا چوڭ ئۆي بار. بۇ ئۆي مەجلىسخانا (ئۆز ۋاقتىدىكى مېھمانخانا)، بۇ خانىنىڭ باغقا قارىغان قاپقىلىق دېرىزىلىرى بار. ئۈستى ۋاسا جۈپ، ئاستى

قىلىن تاختاي، تاملىرى ئۇيغۇر بىناكارلىقىنىڭ ئەڭ ياخشى نەقىش گۈللىرىنى ساقلاپ قالغان. گەج بىلەن ئاقلانغان، كۆك خىشتىن ئۆرە بولغان. بۇ ئۆي ئۆزىنىڭ يۈز يىللىق تارىخى بىلەن كىشىگە ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرىنىڭ قابىلىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ تۇرۇپتۇ. ئەتراپىكى قالغان ئون ئىككى ئېغىز ھەر خىل چوڭلۇقتىكى ئۆيلەرنىڭ ئالتە ئېغىزى مۇشۇ ئۆيدەك ئۇستى ۋاسا جۈپ، ئاستى تاختاي، قالغان ئۆيلەرنىڭمۇ تاملىرى نەقىشلەنگەن، ئۇستى چىرايلىق يېپىلغان، دېرىزىلىرى قاپقىلىق، ئىشىكلىرى نەپىس - پۇختا.

مەجلىسخانىنىڭ ئىچىدىن باغقا چىقىدىغان ئىشىك بار. بۇ ئىشىكتىن چىققاندا كەڭ پېشايۋان، ئەتراپى رېشاتكىلىق بۇ پېشايۋاننىڭ تېگىگە خىش ياتقۇزۇلغان. بۇ، ئۇزاق يىل يازلىق مەجلىسخانا، بەزىدە سەھنە، بەزىدە ئىسكىلات بولۇپ كەلگەن. مانا بۇگۈن بۇ يەرمۇ قۇپقۇرۇق. پېشايۋان پەلەمپىيىدىن ئەتراپى قويۇق مېۋىلەر ئوراپ تۇرغان خىش ياتقۇزۇلغان يول بىلەن ماڭسا كۆلگە بارىدۇ. كۆلنىڭ سۇيى سۇزۇك، ئەتراپى قويۇق دەرەخلىك. كۆلنىڭ ئوڭ تەرىپى ئىككى مودىن جىق يەر ئاق، بۇرۇن بۇ يەر مېۋىلىك باغ، شىپاڭ ۋە گۈللۈك ئىدى. كېيىن بۇزۇلۇپ بىر مەزگىل كۆكتات تېرىلغان، بۇ يەرنىڭ كىرىمى بىلەن گۇڭشې كادىرلىرى قورقماستىن يەپ - ئىچىپ، مېھمان كۈتۈپ كەلگەنىدى. مانا ھازىر بۇ يەرمۇ ئاق. ئەتىياز بۇ يەرگە ئۇستى يېپىق بازار قۇرماقچى بولۇشقاندا، بۇ ئىشقا ھاجىم ئارىلىشىۋالغانلىقى ئۈچۈن ئەمەلىيلەشمىگەن...

زېمىن ئىنىلىرى بىلەن تالاش - تارتىش قىلىپ بىر يەرگە كېلەلمىگەندىن كېيىن ھويلا، ئۆي، باغلارنى ئارىلاپ خىيال بىلەن ئۇزاق ماڭدى. گۈلناز بىلەن تۆت ئېغىزلىق بىكار ئۆيگە كۆچۈپ كەلسە گۈلنازمۇ، بالىلارمۇ خۇش بولىدۇ، ئۆزىمۇ راھەت - پاراغەتكە ئىگە بولىدۇ. گۈلنازغا دۇكان ئېچىپ

بەرسە، ئۇ جىگەرلىك ئايال ئىمىنجانغا قارىغاندا ئوقەتنى ياخشى يولغا قويالايدۇ. لېكىن، باشقىلار قانداق ئويلايدۇ، ئۇنىڭ ۋىجدان ئازابىچۇ؟

ئۇ ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە خۇددى بىر خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك ئۆز ـ ئۆزىدىن خىجىل بولدى. ئۇ ئوڭ قولى بىلەن گەجگىسىنى سىلاپ قويۇپ نېمىلەرنىدۇ ئويلاپ قايتىدىن روھلاندى ـ دە، هويلىغا چىقىپ ۋېلىسىپىتنى مىندى ۋە شەھەرنىڭ سىرتىدىكى دادىسىنىڭ يېزىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئۇ يەردە تۇراق دوكا ئادەملىرى بىلەن خۇمدان ياسىماقتا. خۇمداننىڭ نېرىسىدىكى تەبىئىي قومۇشلۇقنىڭ ئەتراپىنى ئېگىزلىتىپ، كۆلمۇ ياسىماقچى. زېمىن تۇراق دوكانىڭ ئون نەچچە ئادىمى، يەنە بىرنەچچە دوستلىرىنىڭ تىراكتور ـ ماشىنىلىرى بىلەن خۇمدان بىلەن كۆلنى تەييارلىماقچى، دادىسىنىڭ كەڭرى هويلىسىنىڭ بىر يېنىغا ماي زاۋۇتى قۇرماقچى. ئۇ بۇ ئىشلارنىڭ كەم ـ كوتىسى ئۇچۇن ئۆزى چېپىشى كېرەك. ئۇ ماڭسا يوللار راۋان، ئىشلار ئاسان بولىدۇ، چۇنكى ئۇ بىرنەچچە يىل يېزا رەھبىرى بولۇپ ئىشلەش جەريانىدا نۇرغۇن ئادەملەرگە ياخشىلىق قىلغان، نۇرغۇن ئىشلارنى هەل قىلغان. ئەمدى ئۇ هاجەتمەن بولۇپ باشقىلارنىڭ ئالدىغا بارغاندا ياخشىلىقنىڭ جاۋابىنى ئالىدۇ ـ دە.

ئۇ ۋېلىسىپىتنى تېز هەيدەپ شەھەر سىرتىدىكى كۆۋرۈككە كەلگەندە، ئۇنىڭ قارشىسىدىن كېلىۋاتقان «جىپ» توختىدى ـ دە، ماشىنىدىن رىشات بوجاڭ چۈشتى:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم زېمىن شۇجى، ــ دېدى بوجاڭ چاقچاق بىلەن، ــ نېمانداق سىلىنى تاپقىلى بولمايدۇ. سىلىنى ئىزدەپ ئۆيلىرىگە بېرىپ كەلدۇق، ئىشلار جايىدىكەن جۇما!

ــ چوڭ ئىش قىلالمىغاندىكىن، ئۇششاق ـ چۈششەك

ئىشلارنى قىلايلى دېدۇق.
— ۋىلايەتتىن سىلىنى سۈيلەپ نەچچە قېتىم تېلېفون كەلدى. ھېچبولمىسا بىرنېپ رۇخسەت سوراپ كەلسىلە قانداق بولاركىن؟
— مەن ئۇ يەرگە بېرىشنى رەت قىلدىم. يەنە نېمىشقا رۇخسەت سورىغۇدەكمەن؟ رۇخسەت سورىدى دېگەن سۆز شۇلارنى ئىقرار قىلدى دېگەن سۆز ئەمەسمۇ؟
— تەشكىلىي مۇناسىۋەت، مائاش مۇناسىۋەتلىرى يوقىلىپ بولدى. ئەمدى بارمىسىلا ئىنتىزامسىزلىق بولۇپ قالارمىكىن؟
— شۇ ئىنتىزامسىزلىقنى مەنمۇ بىر قىلىپ باقاي دەيمىنا، باشقىلارلا قىلىپ پايدىسىنى كۆرۈۋېرەمسۇن!
زېمىنىنىڭ بۇ گەپ بىلەن نېمىنى چۈشەندۈرمەكچى ئىكەنلىكىنى رىشات چۈشەندى:
— دۇرۇس، — دېدى رىشات ئېگىز گەۋدىسىنى سەل ئېگىپ يەرگە قاراپ، — سىلىنىڭ رازىلىقلىرىنى ئالمىدۇق. بىزمۇ تەييارلىقسىز ئىدۇق. سىلى توغرۇلۇق تاھىيەلىك پارتكومنىڭ باشقىچە ئويى بار ئىدى. يۇقىرىدىن بۇيرۇقتا ئوخشاشلا ئالاقە چۈشتى. ئامالسىز سىلىنى يۆتكىدۇق. زېمىن ئاداش، تەگىسەڭ تېرىق بولار دېگەن گەپ بار. تولىمۇ زېرىكىپ كەتمەي، ئاۋۋال ئىش ئورنىغا بارسىلىرى قانداق بولاركىن.
— ياق دەپ ساپتۇمەنيا! بارسامۇ بولاتتى، ئەمما شۇ «ياق» ئاغزىمدىن چىقىپ كېتىپتۇ.
— «ياق» نى «ھەئە» گە ئۆزگەرتمەك ئاسانيا. نېمانداق قەتئىيلىشىپ كەتتىلە؟
— جانمۇ، لەۋزىمۇ مۇشۇ بىر تۆشۈكتىن چىقىدۇ، ئاداش رىشات. «ھەئە» بىلەن «ياق»نى ئاسانلا ئالماشتۇرۇۋەرسەك بىزنىڭ قانچىلىك قىممىتىمىز قالىدۇ. بىر «ھەئە» بىلەن بىزنىڭ يېزىغا قانچىلىك زىيان كەلدى. مەن ھېسابلىدىم.

مېنىڭ ئورنۇمغا ئوبۇل كېلىشى بىلەن يېزىلىق ھۆكۈمەتكە ئون نەچچە كۈن ئىچىدىلا ئىككى يۈز نەچچە مىڭ يۈەن زىيان بوپتۇ. ھازىر كۆردىلىمۇ، ئوبۇلنىڭ بىرىنچى قىلغان ئىشى ئۆي كۆچۈش، ئىككىنچىسى، «ئىسمايىل ھاجى ئەنزىسى»نى ئەمەللىيلەشتۈرۈش، ئۈچىنچى قىلغان ئىشى ماشىنا سېتىۋېلىش، تۆتىنچىسى، دوختۇرخانىغا «يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلار ياتاقخانىسى» ياسىتىش بوپتۇ. بېسىلىپ ياتقان تاۋارلار، يۆتكىلىدىغان ئاشلىق، ئەكىلىدىغان ئوغۇت، تۆلىنىدىغان قەرز، يېغىدىن قۇرۇلىدىغان نەسىللىك مال پونكىتى، ئوتتۇرا مەكتەپكە ئىئانە يىغىش، دوختۇرخانىنى كېڭەيتىش، ناھىيەدىن ۋىلايەتكە ئېلىنغان يېڭى يولنىڭ ئىككى يېنىغا ئورمان بىنا قىلىش، ئېنىقلىنىدىغان بىرنەچچە ھېساب ـ كىتاب، يۇقىرىغا يوللىنىدىغان ئەنزىلەر... ئىشقىلىپ، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارغا ئۇ كىشىنىڭ ۋاقتى يەتمىگۈدەك، يۇقىرىدىن كەلگەنلەرگە ھەر كۈنى باغ زىياپىتى، ئۆي چېيى بولۇپ تۇرغۇدەك... مەن ئۇنى كولىماقچى ئەمەسمەن، مۇشۇنچە ئىشلار ئاشۇ بىر «ھەئە»نىڭ كەلتۈرگەن زىيىنى دېمەكچىمەن.

— چۈشتىن كېيىن بارارلا، ئوبدانراق سۆزلىشەيلى، — دېدى رىشات بىرئاز جىم تۇرغاندىن كېيىن، — چىن شۇجىمۇ سىلى بىلەن سۆزلىشەرمىكىن.

ئۇ مەھەللىسىگە كىرىپلا ھەيران قالدى: مەھەللىنىڭ سىرتىدىكى ئىگىسىز ياتقان سېرىق توپىلىق دۆڭلۈكتە نۇرغۇن ئادەم ئىشلەۋاتاتتى. بۇ يەر زېمىن خۇمدان ياساشقا تەييارلاۋاتقان يەر ئىدى. خۇمدان ئاساسەن پۈتكەن، بىر چەتتە بىرنەچچە كىشى خامان تەييارلىماقتا، بىرنەچچە كىشى ئالدىراش كېسەك قۇيماقتا، بىرنەچچە كىشى يېكەن، قومۇش، قوراي، مەڭگەنلەرنى بىر چەتتە ئۆرىدىمەكتە ئىدى.

— ئەتە قىرىق مىڭ كېسەك باسىمىز! — دېدى بىر

دېھقان كولۇپ تۇرۇپ، — زېمىن شۇجى، بۇگۇن مەشرەپ قىلايلى دېسەك سىلى ھازىدار، مانا خۇمدانلىرى پۈتتى، ئۆتكۈزۈۋالسىلا.

ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن، يۇقىلۇق مەيدىسىگە لاي - سامانلار چاپلاشقان تۇراق ياتتاق يالغان خاپا بولۇپ ۋارقىرىدى:

— نەدە يۈرىسەن ناۋاي ئاداش، ساڭا تەخسە كۆتۈرگىلى بۈگۈن يىگىرمە ئادەم كېلىپتىكەن، چۈشلۈك تامىقىڭلا يۈز كويچەن كەتتىيا!

— يېزىپ قوي! — دېدى زېمىن بۇ ئۆزى ئۈچۈن ھېچنېمىنى ئايىمايدىغان دوستىغا ھېسسىياتىنى يوشۇرماستىن ئەركىلەپ، — تويۇڭدا ئالىسەن. ساڭىغۇ توي قىلىشقا ئون كويچەن بولسىلا يېتىدۇ!

— كېچىكتىڭ، ئاخشام ھېلىقى بىلەن توي قىلىۋالدى جۇما تۇراق دۈيجاڭ! — دېدى ئۇلارنىڭ بىر كۆزىدە ئېقى بار يەنە بىر دوستى تىزىغىچە سىرىق لايغا كېچىپ تۇرۇپ، — خوتۇن تۇرامدۇ بۇنىڭدا، كۆرىمىز ئەتىلا بويتاق قالىدۇ.

— راستىما، تۇراق؟ — زېمىن دوستىغا نارازى بولۇپ قارىدى، — نېمانداق گەپ ئاڭلىمايسەن دەيمەن، ئۇنى ئالما دېمىگەنىدىم؟

— ئالما دېگىنىڭ بىلەن كۆڭۈل ئۇنداق دېمىسە!

— قانداق كۆڭۈل ئىكەن ئۇ، بىر چەتتىن تونۇشۇپ، بىر چەتتىن بىر ياستۇققا باش قويىدىغان.

— مەيەرگە كېلە!

تۇراق زېمىننى بىر چەتكە باشلاپ بېرىپ بولغان ئىشنى سۆزلەپ بەردى.

تۇراق دوكا كىنوخانىنىڭ ئالدىدا قارتا ئويناۋېتىپ ئىككى ئىچەرمەننىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قالدى.

— بىچارە بالىنىڭ چىرايلىقلىقى، پاھ، قانداق ئەردۇ ئۇنى

شۇنچىلا ئۇرغان، چېچىنىڭ يېرىمىنى يۇلۇپ بوپتۇ!
— بەدىنىنىڭ كۆك چۈشمىگەن يېرى يوق!
— ئېرى نەشىكەشمىش!
— قىمارغا خوتۇنىنى تىككەن چېغى، ئۇ ئوغرى!
— بىكارلا بۇزۇلۇپ كېتىدۇ جۇما، بۇگۈن يېشىل سارايغا ئۆزۈم ئاپىرىمەن، يۇز كوي كەتسىمۇ مەيلى.
— نېمە دەۋاتىسەن، تاماكىچى خوتۇنغا ئون كوي بېرىپ قويدۇم، كەچتە ئۆيگە باشلاپ كېلىدۇ!
بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۇراق دوكا ئويناۋاتقان قارتىنى تالاشقۇچىغا بىر كويچەنگە ساتتى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ هېلىقى «دەللال» تاماكىچى خوتۇننىڭ يېنىغا كەلدى.
— چېكەمسەن؟ — چىرايىنىڭ خۇشى يوق، چېچىغا ئاق كىرگەن خوتۇن چېكىۋاتقان تاماكىسىنى تۇراققا سۇندى، تۇراق ئىككى شورىدى.
— بۇ يەرگە كېلىپ قالغان هېلىقى چوكان قېنى؟
— نېمە قىلاتتىڭ؟
— مە، ئەللىك كويچەن، ئون كويچەننى هېلىقى ئوغرىغا بېرىۋەت، چوكاننى مەن ئەكىتەي.
— ئاۋۇ بورىنىڭ كەينىدە ياتىدۇ. هېلىلا سېرىقئاش ئېلىپ بەردىم.
تۇراق بورىنىڭ كەينىگە ئۆتتى. ئۇ يەردە زىلۋا، قاش ـ كۆزى تۈكۈلۈپ تۇرىدىغان، چاچلىرى ئۇزۇن، ئويماق ئېغىز، ئاق يۈزلۈك بىر چوكان كىچىككىنە بوپىسىنى كۆتۈرۈپ كەتمەكچى بولۇپ ئۆرە تۇراتتى.
— نەگە بارىسەن؟
— ئۆيگە! — چوكان تۇراققا «لاپ» قىلىپ قاراپ قويۇپ يەرگە قارىدى. ئۇنىڭ قاپاقلىرى كۆكەرگەن، يۈزلىرى ئىششىغانىدى.

— يەنە تاياق يېگىلىمۇ؟
چوكان گەپمۇ قىلماي يەرگە قارىدى.
— يۈر مەن بىلەن، مېنى قېرى كۆرمە، قىرىق بەش ياشقا كىردىم، تۇراق دوكا دېگەننى ئاڭلىغانمۇ سەن؟ مەن ئايالىلارغا پۇل خەجلەشتە دوكا. چىقىشالمىساق ئاستا يولۇڭغا كېتىسەن، مەن ئۇرمايمەن، تىللىمايمەن، ياخشى ئۆيۈم بار، ئەمما موتوسىكىلىتىمدىن باشقا ھېچنېمەم يوق!
چوكان تۇراققا بۇ قېتىم تىكىلىپ قارىدى.
تۇراق دوكا چوكاننى تۈنۈگۈن كەچ ئۆيىگە ئەكىلىپ نىكاھ قىلدۇرۇۋالدى.
— ئېرىدىن ئاجراشماي تۇرۇپلىما؟
— كۆڭلى ئاجراشقاندىكىن ...
— قانۇن دېگەننى بىلەمسەن، ساراڭ؟
— بەزىدە سەنمۇ ئۇنتۇپ قالىدىكەنسەنيۇ، بىزنىڭ يادىمىزدا تۇرامتى. چىرايلىق، ئاجايىپ چىرايلىق، ئوتتۇز نەچچە خوتۇن بىلەن يېتىپتىمەن، ئەمما بۇندىغىنى كۆرمىگەن، ئاداش زېمىن، ئۇ چوقۇم...
— لاۋزا! — دېدى زېمىن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، — بۇگۇنلا گۇلنازنىڭكىگە ئاپىرىپ قوي، نىكاھ خېتى ئالمىغۇچە ئەمدى سەنمۇ، مەنمۇ ئايالىلار بىلەن بىللە بولمايلى! يۈر، ئىككىمىز ھازىرلا ئۇنى گۇلنازنىڭكىگە ئاپىرىپ قويايلى.
— ئۇ سېنىڭ ئۆيۈڭدە، خۇمدانچىلارغا تاماق ئېتىۋاتىدۇ. ئىككى قازاندا گۆش پىشۇۋاتىدۇ، قالۇنچى توختى يالىڭاچ بىلەن ساۋۇت زەللىنچىنى چاقىرىپ قويدۇم. ئۆزئارا كۆڭۈل ئاچايلى، ماۋۇ خۇمدان خۇش بولۇپ قالسۇن!
زېمىن قاراڭغۇ چۇشكۇچە سەككىز كۆزلۈك قېلىپ بىلەن كېسەك قۇيدى. ئۇ بۇ ئىشتا ئاجايىپ ماھىر ئىدى، لاي كۇمىلاچ قىلغۇچىلار ئۇنىڭغا ئۇلگۇرتەلمەي تەرلەپ ھالىدىن

كەتتى.

قاراڭغۇ چۈشكەندىن كېيىن خۇمدان ياساۋاتقان، تىراكتور بىلەن كۆل قېزىۋاتقان، لاي ئېتىپ كېسەك قۇيۇۋاتقان، هارۋىلاردا ئوتۇن ـ ياغاچ توشۇۋاتقانلار بولۇپ قىرىق نەچچە ئادەم زېمىنىنىڭ دادىسىدىن قالغان تاشلاندۇق هويلىغا توپلاندى. چېلەك ـ چېلەكلەردە دۇغ، لېگەن ـ لېگەنلەردە ماروژنى، تاغارلاپ قوغۇن ـ تاۋۇز، مېۋە ـ چىۋىلەر مېهمانلارنىڭ ئالدىغا قويۇلدى. بورا ـ تاغارلار داستىخان، تەۋرروك يەر ئۇلارغا دىۋان ـ ئورۇندۇق بولدى. يۈز ـ كۆزى پاكىز يۇيۇلمىغان، ئۇستىبېشى لاي ـ تەر، باش ـ كۆزى چاڭ ـ توزان، ئەخلەت ـ چاۋار پېتى «زىياپەت»كە كىرىپ كېلىشكەن بۇ ئەمگەك ئەهلى چىرايلىق سۆز، «يۇقىرى ئۆتۈك، قېنى بېقىشايلى» دېگەندەك سۆزلەردىن خالىي، ئۇلارنىڭ گەپلىرى قوپال، چىرايلىرى كۆرۈمسىز، ئىشتىهاسى زور، كەيپى خۇش، چىرايلىرى ئىللىق ئىدى.

ـــ هەي سولامچى، ماڭ جۇغۇ چوكا ياساپ كىرە!

ـــ خوتۇنۇڭنى ئەكەلسەڭ بولمامدۇ، قورقامسىيا بىزدىن؟

ـــ خوتۇنى داڭدا بۇنىڭ!

ـــ هەي شوۋىچى، گۆشنىڭ لوقىنى ئالدىڭغا تارتىپ يالاڭ سۆڭەكلىرىنى بۇياققا ئىتتىرىسىنا!

ـــ ئولتۇرۇپ يە دەيمەن، يېتىۋالغىنىنى مەتۇنىڭ!

ـــ پاھ، پاھ!...

ـــ بەللى، بەللى!...

ـــ يائاللا!...

تۇراق دوكانىڭ چوكىتى ئۆيدىن يېڭى كىيىملەر بىلەن ياسىنىپ هويلىغا چىقىۋىدى، ئىككى گاز لامپىنىڭ يورۇقىدا يورۇغان هويلىغا خۇددى تۇيۇقسىز تولۇن ئاي پەيدا بولغاندەك هەممە كۆڭۈللەردە كۆچلۈك نۇر چاقناپ كەتتى. تەرەپ ـ تەرەپتىن يۇقىرىقىدەك هەيران قېلىشلار، مەدهىيەلەر ئاڭلاندى.

ئاچ ئادەم مەززىلىك تاماقنى كۆرسە ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىغاندەك، چىرايلىق ئايالغا تەشنا يىگىتلەر بۇ تۇيۇقسىز پەيدا بولغان پەرىزاتنى كۆرۈپ بىر ـ بىرىگە پىچىرلاشماي تۇرالمىدى، ئەمما ئۇلار پىچىرلاش بىلەنلا چەكلەندى. چۈنكى، ئىغىز دەرۋازىسىنى چىڭ ياپمىسا تۇراق دوكادىن ئالىدىغان مۇكاپىتىنىڭ نېمە بولىدىغانلىقىنى ئۇلار بىلەتتى.

قورساق تويغاندىن كېيىن بۇ پىشقان بەدەنلەر ئۆزلىرىنى تىنچىتىش ئۈچۈن قالۇن، راۋاب چېلىنىش بىلەن تەڭلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ پۇتلىرى، مۈرىلىرى، قوللىرى، بەللىرى ۋە كۆزلىرى ئۇسسۇلغا شۇنچە كېلىدۇ، كۆرگەن كىشى ئۇلارنى سەنئەت كەسپىنىڭ ئەھلى دېيىشىدۇ. ئۇلار خۇددى بىر ئۇستازدىن تەربىيە ئالغاندەك، خۇددى ئالدىنئالا رېپېتىتسىيە ـ مەشىق قىلىپ ماسلىشىۋالغاندەك بىر ـ بىرىگە، ھويلىغا شۇنچە ماسلاشقان...

داپ، راۋاب، قالۇن پۈتۈن مەھەللىنى ئۇسسۇلغا چىللىغان چېغى، يوللار، ئەتراپتىكى بوش يەرلەرمۇ ئۇسسۇلچىلار بىلەن توشۇپ كەتتى.

— ئۆلۈملۈك بولۇپ قالدى، بولمىسا تازا ئىچىدىغان كۈنى ئىدى!

— ئىچمىسەممۇ مەستمەن، كۆردۈڭمۇ ئاۋۇ چوكاننىڭ ئۇسسۇلىنى!

مەيداندا تۇراق دوكا «چوكىنى» بىلەن بېقىشىپ ئويناقتا. چوكان خۇمار كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ، ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى ئوينىتىپ ھەر قېتىم تۇراققا باققاندا، ئۇنىڭ ئىككى تال ئۇزۇن چېچى تۇراقنىڭ بوينىغا ئورالغاندا بۇنداق ئەۋرىشىم، نازۇك خىيىنىمىنى پەقەت خىيالىدىلا ئۆزىنىڭ دېيەلەيدىغان ئىشقىۋاز يىگىتلەر:

— ئاللا چىدىمىدىم!
— ئۆلۈپ بېرىمەن ھېلى!
— ئايىغىغا يىقىلايمۇ!
دېگەندەك سۆزلەر بىلەن نالە قىلىشقا باشلىدى.

زېمىن بوگۇن پۈتۈن غەم - غۇسسىدىن خالاس، ئۆزىنى خۇشال، يەڭگىل ۋە ئازادە ھېس قىلدى. «... مۇشۇ قاسماقلار بىلەن ياشىسام غەمدىن خالىي بولىدىكەنمەن، مەيلى جازالىسا جازالىسۇن، مەن ھەرگىز ۋىلايەتكە بارمايمەن» دەپ ئويلىدى ئۇ كۆتەك ئۈستىدە ئولتۇرۇپ چاي ئىچىۋېتىپ، «قاسماق» دېيىش بىلەن ئۇنىڭ خىيالى گۈلنازغا كۆچتى.

ئۇ تۇراق دوكانىڭ يېنىغا كېلىپ پىچىرلىدى ۋە ئاستا تالاغا ماڭدى.

بىر دەمدىن كېيىن ئۈچ ئادەم ئولتۇرغان ئۈچ چاقلىق موتوسىكلىت يېزىدىن شەھەرگە بارىدىغان توپىلىق يولدا ئىككى ياندىكى ئېگىز تېرەكلەرنى يورۇتۇپ توپا توزۇتۇپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇلار راۋاب، داپ، قالۇن ۋە ناخشا ئاۋازىدىن بارغانسېرى يىراقلاشتى - دە، شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن تار، قومۇلۇق كوچىغا ئەگىدى.

ھويلا ئىشىكىنى كۆچلۈك چىراغ يورۇتۇش بىلەن ئىككى بالا تەڭلا:

— زېمىن... دادام ... — دەپ ۋارقىراپ ئىشىك ئاچقىلى يۈگۈرۈشتى.

تۇراق بىلەن بالىلار ئۆيگە پىششىق - خام گۆشلەر، قوغۇن - تاۋۇز، نان - سامسا، مېۋە - چېۋىلەرنى توشۇۋاتقاندا، زېمىن گۈلنازنى بىر چەتكە تارتىپ ئۇنىڭغا ھېلىقى چوكاننى تونۇشتۇردى:

— ئىسىملىرى؟...
— گۈلئايىم...

— ئەجەب چىرايلىقكەن، گۈلناز، گۈلئايىم، ئىككى گۈل، بىر ئايىم، بىر ناز!

— سىزگە قايسىسى؟...

— ناز، ناز، ناز! — دېدى زېمىن گۈلنازنى ئەركىلىتىپ مەڭزىگە چېكىپ قويۇپ.

ئۇلار بەخت ئىچىدە ئۇششاق - چۈششەك گەپلەرنى قىلىشىپ بىر - بىرىنى مېھمان قىلىشتى.

مانا شۇ چاغدا ئىبراھىم ھاجىمنىڭ شەھەر ئوتتۇرىسىدىكى بالىخانىلىق، كاتتا قاپقىلىق كەڭ، ھەشەمەتلىك قورۇسىدا چىراغلار يورۇغان. بۇ ئۆينىڭ چىراغلىرى ئەتراپىدىكى دەل - دەرەخ، پاكار ئۆيلەر ۋە كوچىلارنى يورۇتماقتا ئىدى. قېرى جىگدىنىڭ ئاستىدىكى كۆتەكتە موللاق سوپى «ھۇ، ھۇ» دەپ زىكرى قىلماقتا.

ئادىمى سەپرۇللا ھۇ ھۇ...
ئىبراھىم خېلىلۇللا! ھۇ ھۇ...

ئۇ «ئىبراھىم!» سۆزىنى باشقىچە تەلەپپۇزدا ئېيتاتتى. چۈنكى، ئۇ بۈگۈن ئىبراھىم ھاجىمنىڭ ھەيۋەتلىك «خانتاجى» ماشىنىسىدىن پەرىشتىدەك ئاپپاق كىيىملەر بىلەن چۈشكىنىنى كۆردى. ئۇنىڭ ئىككى قولتۇقىدىن ئوغۇللىرى نەمرۇد بىلەن ھاجى قۇددۇس يۆلىۋالغان. ھاجىم بېشىغا چىرايلىق شىلەپە كىيىۋاپتۇ. شىلەپىسىمۇ ئاق، ھاجىمنىڭ ئۇستىبېشى خۇددى غازغىلا ئوخشاش ئاق، ھاجىم ساقىلىنى چىرايلىق ياسىتىپتۇ، ساقال - بۇرۇتىمۇ ئاق. ئۇ موللاق سوپىنىڭ ئالدىغا كېلىپ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەباركاتىھۇ!» دېدى. موللاق سوپى ھاجىمغا سىنچىلاپ قارىدى ۋە «تابارەكە...» دەپ توختاپ قالدى.

مانا ھاجىمنىڭ چىرىغى ئۇنى يورۇتۇپ تۇرماقتا: باياتىن

بۇ ئۆيگە ناھىيەنىڭ باشلىقلىرى، يۇرت كاتتىلىرى، داڭلىق بايلار ماشىنا، خادىكلاردا توپ ـ توپ بولۇپ كېلىشىپ كىرىپ كېتىشتى، چىقىشىمىدى. ئۇلار نېمىلەرنى ئاڭلاۋاتىدىكىن، ھاجىم نېمىلەرنى دەۋاتىدىكىن؟ موللاق سوپى بۇنى بىلىشكە قىزىقىدۇ، لېكىن ئۇ بۇ ئۆينىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ كىرمەسكە قەسەم ئىچىۋەتكەن. ئۇ ھەرگىز بۇ ئۆيگە كىرمەيدۇ، كىرمىسىمۇ ھاجىمنىڭ دەيدىغىنىنى، چوڭلارنىڭ ئاڭلايدىغىنىنى ئۇ بىلىدۇ. ھاجىم بۇلارغا قىلماقچى بولغانلىرىنى ئېيتىدۇ، ئۇلار ۋەدە قىلىشىدۇ. ئەتىدىن باشلاپ يەنە جىددىي ئىشلار باشلىنىدۇ. نېمىشقا؟ موللاق سوپى بۇنداق چايلارنى كۆپ كۆرگەن، ئەللىك ـ ئاتمىش يىل كۆرگەن، ھەر قېتىم مۇشۇنداق ھەيۋەتلىك چايدىن كېيىن جىددىي ئىشلار باشلانغان.

بىز مولىلاق سوپىنىڭ مۇشۇ ئاددىي خۇلاسىسى بىلەن قانائەتلىنىپ ئۆي ئىچىگە كىرمەيلى.

راست، ئىككى قۇتۇپ، ئىككى خىل كۈچ، ئىككى خىل ئادەملەر توپى ئىككى خىل ئىش باشلايدۇ، بىرلىرى ئاددىي، تەبىئىي، ئاشكارا؛ يەنە بىرلىرى ھەشەمەتلىك، پىلانلىق، ياسالما، مەخپىي.

بۇ ئىككى كۈچنىڭ ئۆزئارا تېپىشىشى ئەنە شۇنداق باشلىنىدۇ، لېكىن قانداق ۋە قاچان ئاخىرلىشىشىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

بۇ ئىككى توپقا ئايرىلغان ئادەملەرنىڭ ئارىلىقى بارغانسېرى يىراقلاشماقتا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان سېپىل بارغانسېرى قېلىنلاشماقتا. بۇ ئادەملەرمۇ بىر ـ بىرىنىڭ بوسۇغىسىغا دەسسىمەسلىككە قەسەم ئىچىشكەن بولسا كېرەك، بىر ـ بىرىنىڭ ئۆيلىرىگە كىرىشنى ئويلاپمۇ قويۇشمايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىگە يېقىملىق

بىلىنىدىغان ئاشۇنداق ئۆيلىرىدە بىر - بىرىنىڭ يامان گېپىنى قىلىشىدۇ، بىر - بىرىنىڭ ئۈستىدىن ئىغۋا توقۇشۇپ بىر - بىرىنىڭ ئورنىسىنى كولىشىدۇ. ئاددىي ئادەملەر ئۇششاق گەپلەرگە قىزىقىدۇ، شۆھرەتكە ئامراق كاتتىلار چوڭ ئىشلارنى سۆزلىشىدۇ، لېكىن ھەر ئىككىلا تەرەپ نېمىلا دېيىشمىسۇن ھامان بىر - بىرىنىڭ كاۋىكىنى كولىشىدۇ، بىر - بىرىنىڭ پالاكىتىدىن خۇشال بولۇپ، غەلىبىسىدىن خاپا بولۇشىدۇ.

بۇ ئارىلىق بارغانسېرى يېقىنلاشسا، سېپىل بارغانسېرى نېپىزلەشسە، بۇ ئادەملەر بىر ئۆيگە يىغىلىپ ھېلىقى دېھقانلاردەك يەر تاللىماي ئولتۇرۇپ، گەپ تاللىماي قىلىشىپ، ناخشا - ئۇسسۇل، مۇھەببەت - كۈلكە بىلەن بىر - بىرىنى مەدھىيەلەشسە بولماسمىدى...

مانا بۇلار موللاق سوپىنىڭ ھازىرقى ھايات توغرىسىدىكى مۇلاھىزىسى، موللاق سوپى زىكرى قىلىپ ئولتۇرغىنىنى بىلەن خېلى چوڭقۇر ئويلىيالايدىكەن. ئۇنىڭ ئويلىغانلىرىنىڭ توغرا - خاتالىقىنى كىتابنىڭ ئاخىرى سۆزلەپ بەرسۇن ئەمەسە.

ئۈچىنچى باب

ئاخىرقى ئىشلار توغرىسىدا

1

نەپرەتمۇ بىر خىل كۈچ. ئۇ ھەم مۇھەببەتكە ئوخشاشلا ئىنسانغا جەسۇرلۇق، پىداكارلىقنىڭ ئىلھام مەنبەسى بولالايدۇ. ئۇنىڭ ئىلھامى بىلەن ياۋاشلار تەلۋىگە، تەلۋىلەر ئەسەبىي غالجىرغا ئايلىنالايدۇ. تەلۋىلىك بىلەن غالجىرلىق بىزنىڭ ھاياتىمىزدىكى تىراگېدىيەلىك ھادىسىلەرنىڭ سەۋەبچىسى.

چاچلىرى چۇۋۇلغان، چىرايى تامدەك تاتارغان، چىشلىرى كىرىشكەن، كۆزلىرى يالقۇنلۇق بىر چىرايلىق چوكان يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورۇنلاشقان ھېلىقى كونا ئىككى قەۋەتلىك بىنانىڭ غىچىلداپ تۇرىدىغان قوش ئىشىكىنى پۇتى بىلەن تېپىپ ئاچتى - دە، قىرى قالمىغان، غىلتاڭ سېمونت پەلەمپەيلەردىن خۇددى ئۇستا ئاشپەزنىڭ قىڭراق ئاۋازىغا ئوخشىشىدىغان رىتىملىق، تېز ئاۋاز چىقىرىپ يۇقىرى ئۆرلىدى. ئۇ ئىككىنچى قەۋەت زالىغا لىق تولغان ئادەملەرنى جەينەكلىرى بىلەن تۇرتۇپ يول ئېچىپ «پارتكوم شۇجىسى ئىشخانىسى» دېگەن ۋىۋىسكا بېكىتىلگەن (باشقىلار ئەيمىنىپ چېكىشكىمۇ پېتىنالمايدىغان) ئىشىكنى توپلەي بىلەن بىرنى تېپىپ ئاچتى - دە، بىر ماتېرىيالنى بېرىلىپ ئوقۇۋاتقان ئادەمنىڭ بېشىغا ئېگىشىپ تۇرۇپ:

— ئوبۇلەك ! — دەپ ۋارقىرىدى.

— خېنىم، خېنىم، گۈلناز... — سېرىق چاچ، كۆك كۆز چوققۇر يىگىت ھودۇقۇپ ئورنىدىن تۇردى ۋە ئۆز قولى بىلەن ئايالغا ئورۇندۇق تۇغرىلاپ، — ئاۋۋال ئولتۇرسىلا! — دېدى.

— نېمىگە ئولتۇراتتىم، سەن چاپاقنىڭ سەت يۈزىگە قارىغىلىمۇ؟

— خېنىم، گەپ بولسا يولىدا...

— يولىدا؟ يول دېگەننى، ئادەمگەرچىلىك دېگەننى، قانۇن - سىياسەت دېگەننى بىلەمتىڭىيا؟

— سىلەرگە نىكاھ قەغىزى بېرىش كىچىك ئىش... ئەمدى مەن تەڭقىسلىقتا...

— كىم ساڭا بەرگۈزمىگەن، دە قېنى؟

— ئەمدى، ئەمدى...

— كىم دەيمەن؟ — گۈلناز ئۈستەلگە مۇشتۇمى بىلەن شۇنداق قاتتىق ئۇردىكى، سىياھ، چايلار تۆكۈلۈپ، قەلەم - كۆلدانلار دومىلاپ يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ئىشىكتە بىر توپ ئادەم پەيدا بولدى. ئوبۇلھەسەن بۇ ئايالغا بىر ئېغىزلا قاتتىق گەپ قىلسا ئابرۇيىنىڭ نېمە بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇ نېمىلا بولمىسۇن ئىبراھىم ھاجىمنىڭ ئەتىۋارلىق قىزى دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان بولۇپ چوڭ بولغان ئەركە قىز - دە! ھازىر بولسا ئۇ ئۆزىنىڭ ئەشەددىي رەقىبى زېمىننىڭ يۈرەك قېتىدا. بۇ ئىككى كۈچنىڭ ھىمايىسىدىكى بىر ئايال كىشى تۇگۇل بىر خورازغىمۇ چېقىلىش ئوبۇلھەسەن ئۈچۈن تولىمۇ قورقۇنچلۇق. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بارلىق ھەيۋە، غەزەپ ئۆزىدىن تۆۋەنلەر ئۈچۈن تەييارلانغان. يۇقىرىغا قاراپ ئالىيىش سىرتماققا بويۇننى تىققاندەكلا قورقۇنچلۇق.

— كىم؟

— بۇ، بۇ... بۇ ئۆزى...

— ئاۋاق ئوبۇلغازىمۇ، كاۋا قورساق تۇردى كىرەممۇ؟

— ياق، ياق...

— دادامىۇ؟

— قۇددۇس يا بولمىسا نەمرۇد ئاكامىۇ؟ كىم بولسىمۇ ئېيت، مەن بۇگۈن ئېنىقلىماي بۇ يەردىن چىقمايمەن! ئېيتە!

— بۇ، بۇ، بۇ...

— كىم دەيمەن، قايسىسى زادى؟

— ئۇلارنىڭ ھەممىسى، شۇ... ھەممىسى ئەمەس...

گۈلناز ئۇستەلدىكى ئۇستەل كالپىندارىنى ئۇنىڭغا ئاتتى. كالپىندار ئوبۇلنىڭ بېشىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ كەينىدىكى ئۇستەلنىڭ ئەينىكىنى چاقتى. ئوبۇلھەسەن غەزەپ بىلەن چوكانغا ئالايدى. لېكىن، گۈلنازنىڭ كۆزلىرىدىن چاقنىغان نەپرەت ئوتى ئۇنىڭ غەزىپىنى ھەرىكەتكە ياكى تىلغا ئايلاندۇرمىدى. ئۇ يىغلىدى:

— خېنىم، خېنىم، مانا ھازىرلا خەت كېسىپ بېرەي! — دېدى ئۇ ۋە تالاغا قاراپ ۋارقىرىدى، — ھېلىمخان، ھېلىم سولاش!... خوتۇنۇڭنى... ئوغرى...

ئۆيگە ئۆڭسۈلى ئۆچكەن تاقىرباش، كۆڭلىكىنىڭ تۈگمىلىرى ئوچۇق، توشقاندەك بۆجەرەپ تۇرىدىغان بىر ئادەم كىردى:

— نېمە دەيلا، ئۇ شۇجى!

— نېمىشقا زېمىن شۇجى بىلەن گۈلناز خېنىمغا توي خېتى كېسىپ بەرمەيسەن، مانا ئىككىسىنىڭ ئاجرىشىش قەغىزى، ئوقۇ، ئابلا بىلەن گۈلناز خېنىمنىڭ، ئۇلار ئاجراشقاندىكىن توي قىلىدىغان گەپ، شۇنىمۇ بىلمەمتىڭ، نېمىشقا ئۇن قېتىملاپ ماڭدۇردۇڭ دەيمەن؟...

— سىلى كىمنىڭ يوليورۇقى بىلەن توي خېتى كەسمىدىلە؟ — گۈلناز ئەمدى خەلق ئىشلار كادىرىغا سىلىق گەپ قىلىشقا باشلىدى، — قورقماي ئېيتىۋەرسىلە، دادام شۇنى بىلگىن دېگەن.

— بۇ، بۇ، بۇ...

— نېمانداق جىق «بۇ»، سىلەر «بۇ» دىن باشقا گەپنى ئۆگەنمىگەنمۇيا؟

ھېلىقى كادىر شۇجىنىڭ كۆز ئىشارىسىنى كۆرۈپ قالغان چېغى، دەرھال يالغان كۈلۈمسىرىدى:

— ھېچكىم، ھېچكىم... يۇرسىلە، مەن خەت كېسىپ بېرەي...

شۇ كۈنى كەچقۇرۇن گۈلناز خۇددى ھازىرلا سەھنىگە چىقىدىغان ئارتىسلاردەك چىرايلىق ياسىنىپ، يېپيېڭى ۋېلسىپىتكە مىنىپ، ئالدىغا كىچىك ئوغلىنى، كەينىگە چوڭ ئوغلىنى مىنگەشتۈرۈپ «چوڭ ئۆي»گە كەلدى. ئۇ چاچلىرىنى چۇۋۇپ كەينىدىن بوغۇۋالغان، قىسقا يەڭ كۆڭلەكتىن ئۇنىڭ ئاپپاق بىلەكلىرى، ئويما ياقىسىدىن سۈزۈك بويۇنلىرى بىلەن تولۇق ئىككى كۆكسىنىڭ بىر بۆرجىكى غىل - پال كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ۋېلسىپىتتىن چۈشكەندە ئۇنىڭ ئاجايىپ چىرايلىق پاچاق - يوتىلىرىمۇ كۆرۈندى. موللاق سوپى بۇ گۈزەل چوكانغا سىنچىلاپ قاراپ خىرىلداپ كۈلدى:

— قىغ دۆۋىسىدىن كېپىنەك چىقتى، ئەۋرەزدىن پەرى، ھى - ھى - ھى...

گۈلناز بوۋايغا قاراپ كۈلۈپ قويدى ۋە چاچلىرىنى مەغرۇر ئوينىتىپ قويۇپ، باشلىرىنى تىك تۇتۇپ، قولىدىكى كىچىككىنە، ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن پورتمالىنى چىقىرىپ قويۇپ، ئۆزىدەك چىرايلىق ياسانغان ئىككى ئوغلىنى ئەگەشتۈرۈپ ھەيۋەتلىك چوڭ دەرۋازىدىن كىرىپ كەتتى.

ئۇنى تاشقىرىقى قورۇدا كېلىنلەر بىلەن خىزمەتچى قىزلار كۈتۈۋالدى. لېكىن، ئۇلار ھەيران بولۇپ بىر - بىرىگە قارىشىپ ئەنسىز يۆتىلىپ قويۇشتى. چۈنكى، بۇ ھويلىدا بۇنداق گىرىم قىلىش، يېرىم يالىڭاچ كىيىنىش بىر خىل جىنايەت ھېسابلىناتتى:

— خاتا كىرىپ قاپسەن، قايت! — سولدىكى بالىخانا

دېرىزىسىدىن ھاجى قۇددۇسنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى ئاڭلاندى، — قەھۋەخانا دېدىڭمۇ بۇ يەرنى!

— سالام، ئاكا، ھە راست، ھاجى قۇددۇس جىڭلى!

— تېز يوقال، دادام كۆرسە بىكار!...

— دېمىسىلىمۇ كۆرۈنگىلى، كۆرگىلى كەلدىم، ئاكا!

— دادامنى ئەمدى سەن يىقىتاي دەمسەن، قايت دەيمەن!

ھاجى قۇددۇس ئۆيىدىن پېشايۋانغا چىقتى ۋە غەزەپ بىلەن ئۈچ پەلەمپەينى بىر دەسسەپ تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈردى. لېكىن، بۇ چاغدا گۈلناز ئاكىسىغا قاراپ كۇلۇپ قويۇپ ئىچكىرىكى قورۇغا ئالدىراپ كىرىپ كەتكەنىدى. ئىچكىرىكى قورۇنىڭ كەڭرى پېشايۋان ئاستىدىكى سالاسۇنلۇق سۇپىسىدا گىلەم ئۈستىگە سېلىنغان قات - قات كۆرپىلەر ئۈستىدە ھاجىم ماڭۇقلارغا يۆلىنىپ ياتاتتى. ئۇنىڭ يېنىدا تەسۋى سىيرىپ نىساخان ھاجىم ئانا ئولتۇراتتى؛ بىر قىز ھاجىمنىڭ پۇتىنى تۇتۇۋاتاتتى. يەنە بىر قىز يەلپۈگۈچ بىلەن بوۋاي - موماينى يەلپۈۋاتاتتى. ئىچكىرىكى ھويلا ئىشىكىدە گۈلناز پەيدا بولۇشىغىلا ھاجىم بىلەن نىساخان ئانا خۇددى ئۆمرىدە كۆرمىگەن بىر ئاجايىپ مەخلۇق كىرىپ كەلگەندەك چۆچۈپ، چەكچىيىپ ۋارقىراشتى:

— ۋاي بىھايا مۇرتەت!

— ۋايجان، بۇ نېمە ئىش!

لېكىن، گۈلناز ھودۇقماي، كۈلۈپ تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ يېرىم ئېگىلىپ تەزىم قىلدى:

— ئەسسالام دادا، ئاپا، سالامەت تۇرۇشلىمۇ؟

ھاجىم قەھرى بىلەن ۋارقىرىدى:

— يوقال ئىبلىس!

— گۈلنازمۇ سەن، بۇ نېمە قىلغىنىڭ، قىزىم؟ — ھاجىم ئانا تىزىغا تايىنىپ تەستە ئورنىدىن تۇردى.

— نېمە قىپتىمەن، سالام بېرىۋاتىمەنغۇ!

— نېمانداق كېيىنىۋالدىڭ دەيمەن؟
— زامانغا بېقىپ، پۈركەنجە ئارتىۋالسام بولامتى ئەمىسە؟
— سۆپىغا چىقما! — دېدى ھاجىم قوللىرىنى قىلىچتەك سىلكىپ، غەزەپ بىلەن ئالىيىپ، — كۆچۈكلىرىڭنىمۇ چىقارما!
گۈلناز ئۈچ - تۆت پەلەمپەي ئۆرلەپ توختىدى:
— نېمە گۇناھ قىلدىم، نېمىگە بۇنچە غەزەپلىنىلا، دادا؟
— دادا دېگۈچى بولما، مۇرتەت!
— مۇرتەتمۇ دادىسىز بولمايدۇ، دادا!
— سۆزلىمە قانجۇق!
— دادا، نېمانچە ئېغىزلىرى بېشەم؟
— سوقۇشقىلى كەلگەنمىدىڭ رەسۋا؟ — ھاجىم ئانا يىغا بىلەن تىترەپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى.
— ياق، ئانا، سىلەرنى ئاخىرقى قېتىم يوقلىغىلى، خوشلاشقىلى كەلدىم!
— ئاخىرقى قېتىم؟ — ھاجىم بىردىنلا بوشىشىپ، قىزىغا چۆچۈپ قارىدى. ئۇنىڭ قوللىرى، ساقىلى غالىلداپ تىترىدى، — نېمە، سەن ئاتا - ئاناڭدىن يۈز ئۆرۈمەكچىمۇ، ئاشۇ زېمىن دېگەن مۇرتەت ئۈچۈن شۇنداق قىلماقچىمۇ سەن؟
— ھەئە، دادا! — گۈلناز دادىسىنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قاراپ، — سىلى ئۇنى نېمىدەپ تىللىسىلا مەيلى، لېكىن ئۇ مەن ئۈچۈن يېرىم خۇدا!
— ئىمانسىز!
— مەيلى نېمە دېسىلە دەۋەرسىلە، دادا، مەن ئەمدى ئۇنىڭدىن ئايرىلمايمەن. مانا بىز قانۇنىي ئەر - خوتۇن بولۇپمۇ بولدۇق. ئەمدى بىزنى تۆھمەت - ئىغۋا بىلەن ۋەيران قىلالمايلا، دادا!
گۈلناز بۇ سۆزلەرنى دەۋاتقاندا ئۇنىڭ خۇمار كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ھېسسىيات ۋە ئازاب مەرۋايىتلىرى تۆكۈلدى.

ئۇنىڭ لەۋلىرى تىترەپ يەنە سۆزلەشكە قۇربى يەتمىدى. ئۇ تۆنجى قېتىم ئاتىسىغا تىكىلىپ قارىماقتا، تۆنجى قېتىم ئاتا تىلىكىگە خىلاپ گەپلەرنى قىلماقتا، تۆنجى قېتىم راست سۆزلىمەكتە ئىدى. ھازىرغىچە ئۇ (ۋە باشقىلار) ئاتىسى ئالدىدا «ماقۇل»، «شۇنداق»، «ھەئە»، «بولىدۇ»دىن باشقا گەپلەرنى قىلىپ باققان ئەمەس. ئۇ نۇرغۇن نارازىلىق، نۇرغۇن ئازاب، نۇرغۇن ئارزۇ ـ ئۈمىدلىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ خۇددى يۈرىكىنى ئېغىزىدىن چىقارغاندەك تەسلىكتە ئاشۇ يۇقىرىقى سۆزلەرنى ئېغىزىدىن چىقىرىپ كەلگەن. ئۇنىڭدا مۇشۇ ئاتا ئالدىدا نە خاھىش، نە ھېسسىيات، نە ئىلتىماس ئىستىكى بولغان ئەمەس. ئۇنىڭ ئىرادىسىمۇ، ھەرىكىتىمۇ، خاھىشىمۇ مۇشۇ ئاتىسى ئىدى. شۇنداقتىمۇ، پەقەت بىرلا مۇشۇ گۈلناز — چوڭ قورۇنىڭ ئەركىسى ئۆز نارازىلىقلىرى بىلەن تەلەپلىرىنى بايان قىلالايتتى، لېكىن، بىۋاسىتە ئەمەس، كۆڭلى يۇمشاق ئانىسى ئارقىلىق قىلاتتى...

ھاجىم قىزىغا نەپرەت، ھەيرانلىق ۋە ۋەھىمە ئىچىدە سىنچىلاپ قارىدى ۋە يېنىدا غالىلداپ تىترەپ تۇرغان نىساخان ھاجىم ئانىغا غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

— ھەممىنى قىلغان سەن، بۇ بالىنى مۇشۇنداق ئاسىي قىلىپ تەربىيەلىگەن سەن رەسۋا!

— ياق، ئانام ئەمەس، مېنى ئاسىيلىققا مەجبۇرلىغان ئۆزلىرى، دادا!

— ھاياسىز! نومۇسسىز، بەتبەخت! — ھاجىم قوللىرىنى شىلتىپ قىزىنى تىللاشقا باشلىدى، — يوقال، سەندەك قىزىم يوق. قارغىشىم تۇتقاي ئىلاھىم!

— كېتىمەن، دادا، غەزەپلەنمىسىلە، ئاۋۋال ماڭا ۋەدە قىلغان بىر كىشىلىك ھەققىمنى بەرسىلە، پۇل، يەر، ئۆي ـ جاي، نېمە بەرسىلە مەيلى!

— يوقال، مەن سېنى ھازىردىن باشلاپ تونۇمايمەن!

— لېكىن، ھازىرغىچە تونۇپ كەلگەن. مەن ئوتتۇز يەتتە ياشقا كىرگەن چوڭ ئادەم. ماڭا ئاتىغانلىرى باردۇر، دادا، سىلىنى ھەممە خەلق ئادىل، رەھىمدىل دەيدىكەن. مەنمۇ بۇ پەزىلەتلىرىدىن بەھرىمەن بولاي. مەن توي قىلىمەن، ئۆيسىز قالدىم، ئۆي ياسىتىمەن، مۇنۇ ئىككى بالىنى ئوقۇتۇپ جەمئىيەتكە قوشىمەن. سىلى مەندىن تانغانلىرى بىلەن مەن تانالمايمەن. نەگىلا بارسام خەلق مېنى ئىبراھىم ھاجىمنىڭ كەنجى قىزى دېيىشىدۇ. مەن سىلىنىڭ ئابروي - ھۆرمەتلىرىدىن پايدىلىنىمەن، ماڭا پۇل بەرسىلە، دادا!

— بالام، گېپىڭ بولسا يولىچە قىلساڭ بولمامدۇ، نېمىشقا داداڭنىڭ چىشىغا تېگىسەن؟

— قايسى ئىشىم يولسىز بولدى، ئانا؟

— ھەممە ئىشىڭ، تۇرقۇڭ، گەپلىرىڭ، زەھەرلىك كۆلكەڭچۇ تېخى؟

— ھەممىسى تەبىئىي، ئانا، سۇنئىيلىككە كۆنۈپ قالغان ئادەملەرگە تەبىئىيلىك سەت كۆرۈنىدۇ!

— ئابلا سولاشنىڭ گەپلىرىغۇ بۇ!

— كىمنىڭ بولسىمۇ توغرا گەپلەر، ئانا!

— ئاچىقىپ تالاغا تاشلىۋېتەيمۇ، ئاتا!

ئىچكىرىكى قورۇنىڭ ئىشىكىدە ھاجى قۇددۇس پەيدا بولدى. ئۇ غەزەپتىن كۆكلىكىدەك كۆكىرىپ كەتكەنىدى.

ھاجىم ئوغلىنىغا قاراپ قويۇپ چىقىپ كېتىشكە قول ئىشارىسى قىلدى.

ھاجى قۇددۇس گۈلنازنىڭ بالىلىرىغا ۋارقىرىدى:

— چىقىشە شۇمتەكلەر!

— نەگە چىقاتتۇق؟ بىزنىڭمۇ ئۆيىمىز بۇ!

ھاجىم ئورنىدىن تەستە تۇردى - دە، پېشايۋاندىن ئۆيگە قاراپ ماڭدى. ئۇ بالىلىرىنىڭ ماجىراسىنى كۆرۈشنى خالىمىدى. چۈنكى، بۇ خىل ماجىرالار ئۇنىڭ «مۇقەددەس

ئىناۋىتى» ئۇچۇن زىيانلىق ئىدى.
ھاجىمنى ئىككى قىز قولتۇقلىدى، ھاجىم ئانا كەينىدىن ماڭدى، ئۇ قىزىغا قاراپ:
— يولدا ئىش قىلساڭ بولماسمىدى، ۋاي پېشانەمەي! قارا، داداڭنى ئاغرىتىپ قويدۇڭ. — دەپ كۆز يېشى قىلدى.
لېكىن گۈلناز ئانىسىغا قاراپمۇ قويماي دادىسىنىڭ كەينىدىن ئۆيگە قاراپ ماڭدى...
شۇ كۈنى كەچ گۈلناز ئۆيىگە بىر تۇمەن پۇلنىڭ چېكى بىلەن ئۇن سەر ئالتۇن ئېلىپ قايتىپ كەلدى.
— ئەپرەت كۆچكە ئايلىنىپلا قالماي، ئىقتىسادىي ئۇنۇم ھاسىل قىپتۇ — پۇلغىمۇ ئايلىنىپتۇ! — دېدى زېمىن ئايالىنىڭ نازۇك قوللىرىنى تۇتۇپ، — مانا ئەر - ئايال بولدۇق، ئەمدى نېمە ئىشلارنى قىلىمىز؟
— بىرىنچىدىن، ئىمام چاقىرىپ كىرىڭ. ھېلىقى دوكامۇ كەلسۇن. نىكاھ ئوقۇتۇۋالايلى. ئىككىنچىدىن، ئەتىگەنلىككە يېزىغا كۆچەيلى. سىز خۇمدانلىرىڭىز بىلەن بولۇڭ، مەن دۇكان ئاچىمەن. دۇكانمۇ سۆزلىشىپ قويدۇم. ئىككى يىلغا قالماي ناھىيەنىڭ بايلىرىدىن بىرى بولايلى! قېنى، ئۇ چاغدا قايسىسى بىزنىڭ ئايىغىمىزغا يىقىلمايدىكىن؟
— توغرا گەپ قىلدىڭ، لېكىن بىر گېپىڭ توغرا بولمىدى، گۈلناز.
— قايسىسى؟
— ئۆمىلىتىمىز دېگىنىڭ. ئۇنداقتا بىزمۇ بىز ئەپرەتلىنىدىغانلارغا ئوخشىشىپ قالمامدىمىز؟
ئۇ ئايالىنى چىڭ قۇچاقلىدى، ئايالى پىخىلداپ كۈلدى.

2

— باي بولماق تولىمۇ تەس ئىكەن، زېمىن شۇجى. يېزىمىزدىكى كارخانىلاردىن يەتتىسى زىيان تارتىپ تاقىلىپ

قالدى. قالغانلىرىمۇ ئاران ـ ئارانلا. گىلەم كارخانىسىنىڭ باشلىقى بىر ئەرز يېزىپتۇ. ئەرزىدە ئۇلاردىن «ھەق» ئالغان ئورۇنلارنىڭ تىزىملىكى يېزىلىپتۇ. ناھىيەلىك ئەمگەك ـ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ئىدارىسى، ستراخوۋانىيە شىركىتى ئىككى پىرسەنت «ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ھەققى» ئېلىۋاتقان، ئۇلار بىرمۇ ئادەمنى ئورۇنلاشتۇرمىغان تۇرۇقلۇق دېسىلە. ساناپ باقسام سودا ـ سانائەت، يەر باشقۇرۇش، سەھىيە ئىدارىلىرى، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى، ئۆلچەملەشتۈرۈش، ئۆلچەم بىرلىكلىرى، ئۈسكۈنە ـ زاپچاسلارنى تەكشۈرۈش، ئۆلچەش، مۇھىت ئاسراش، قۇتقۇزۇش، مائارىپ تارماقلىرى... يىگىرمە ئىككى ئورۇن ھەق ئالىدىكەن. ئۇلار بىر ـ ئىككى پىرسەنتتىن ئالغىلى تۇرسا زاۋۇتقا نېمە پايدا قالىدۇ. ۋاقتىدا بەرمىسە جەرىمانە قويىدىغىنىچۇ تېخى؟... تەس ئىكەن، روناق تاپماق تەس ئىكەن جۇمۇسلا. زاۋۇتلار تاقالدى. ئىشچىلار ئىشسىز. ئوبۇل شۇجى بىرلا سۆزنى بىلىدىكەن: تىجارەت قىلسۇن دەيدۇ شۇ. قېنى ئۇ تىجارەت؟ مۇشۇ يېزىلىق ھۆكۈمەت مۇدىرلىقىدىن تويدۇم، ئىستېپا بېرەيمىكىن دەيمەن.

— دېھقانلارنىڭ سىلىقىچۇ تېخى؟ ھەيدەش سەككىز ھەسسە، ئوغۇت تۆت ھەسسە، سۇ پۇلى ئۈچ ھەسسە، كومبايىن بىلەن يىغىش ھەققى ئالتە ھەسسە ئاشتى. مەھسۇلات بىلەن ئاشلىقنىڭ تەننەرخىچۇ؟ ھېچقانچە ئاشمىدى. مو بېشىغا مىڭ جىڭ بۇغداي ئالىدىغان دېھقانمۇ، بىر يۈزئەللىك جىڭ ساپ پاختا ئالىدىغان دېھقانمۇ يەرگە تايىنىپ بېيىيالمايدۇ. ئىقتىسادىي زىرائەتلەرگە چەك قويىمىز تېخى، دېھقانلارنى بېيىتىش ئۈچۈن بېيىشنىڭ يوللىرىنى ئۇلارغا كۆرسىتىش كېرەك ئەمەسمۇ؟ بىزنىڭ قىسمەن كادىرلىرىمىز بۇنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ. ئۇلار زىياپەت، سوۋغا ـ سالام، ئويۇن ـ تاماشىنىڭ كويىدا.

— ئوبۇلھەسەن شۇجىمۇ شۇنداقراق ئىكەن. زېمىن شۇجى، بىز ناھىيەلىك پارتكومغا سىلىنى بىزگە يەنە شۇجى قىلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ ئۈچ قېتىم ۋەكىل ئەۋەتتۇق، ئۈچ قېتىم ئىلتىماس يازدۇق. ھاكىم چىن شۇجىغا بىزنىڭ گېپىمىزنى يەتكۈزگەن ئوخشايدۇ.

— ئېمىشقا كۆچمەيسىلەر تېخىچە؟

— تېخى ئۇقمىدىلىما؟ بەللى، يېزىدا يۈرۈپ شەھەردە بولۇۋاتقان ئىشلاردىن خەۋەرسىز قاپىلا — دە، باغنى بۇزۇپ قۇرۇلۇش باشلىنىۋەتتى. ھازىر ھەدەپ ئۇل كولاۋاتىدۇيا!

— بۇ قانداق گەپ ئەمدى؟

— قانداق گەپ بولاتتى، باغ ھاجىمغا تېگىپتۇ. ئۆيلەرنىڭ يېرىمىمۇ تېگىپتۇدەك. ھاجىم ئۈچ ئۇلۇش، سىلىگە بىر ئۇلۇش بۆلۈپتۇدەك. ئۆلۈپ كەتكەن ئىككى ئاكامنىڭ بالىلىرىنى مەن بېقىپ چوڭ قىلدىم، ئۇلارنىڭ ئۆلۈمىنى ئۆزاتتىم دېگۈدەكيا ھاجىم.

زېمىن گەپ قىلمىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا دادىسىنىڭ ئورۇق گەۋدىسى، دادىسى ئۆز قولى بىلەن ئۆزاتقان ئىككى تاغىسىنىڭ قانغا بويالغان جەسەتلىرى كۆز ئالدىغا كەلدى — دە، سەسكىنىپ:

— مۇنداق دېسىلە، يېگى چىققان كونا گەپ! — دېدى ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ.

ئۇ ۋېلىسىپىت بىلەن يېگى يېزىلىق ھۆكۈمەت ئىشخانا بىناسىدىن چىقىپ بۇرۇنقى يېزىلىق ھۆكۈمەت ھويلىسىغا كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ غەزەپتىن ياڭاق تېرىلىرى لىپىلداپ، لەۋلىرى تىترەپ، چىشلىرى غۇچۇرلايتتى.

— ھەممىلا چاغدا دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان، بۇنداق زوراۋان كۆچكە تىزگىن يوقمىكەن — ھە؟

ئۇ ئۆز — ئۆزىگە سۆزلىدى — دە، ۋېلىسىپىتنى باراڭغا جالاقشىدە يۆلەپ قويۇپ ئۆيگە كىرمەيلا ۋارقىرىدى.

— ئىسرائىل، ئىمىنجان!

ئاكىسىنىڭ غەزەپلىك ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىككى ئىنى ئىككى ئۆيدىن ھودۇقۇپ يۈگۈرۈشۈپ چىقىشتى.

— ئۆي - جابدۇقلارنى ھويلىغا توشۇڭلار، ھازىرلا ماشىنا ئەكىلىمەن، يېزىغا كۆچىمىز!

ئىسرائىل يەرگە قارىدى، ئىمىنجان ئاكىسىغا ئالىيىپ قارىدى:

— نېمىشقا؟

— كۆچىمىز، بۇ ئۆيلەر ھۆكۈمەتنىڭ ئۆيلىرى، يېزىلىق ھۆكۈمەتنى كۆچۈرۈپ ئەكىلىمىز!

— بىزنىڭ ئۆيىمىز بۇ! — دېدى ئىمىنجان ئاكىسىغا نارازى بولۇپ ۋارقىراپ، — مەن كۆچمەيمەن!

زېمىن بۇ تەرسا ئىنىسىغا قاراپمۇ قويمىدى.

— ئىسرائىل، سەن ئانام بىلەن ئاچاڭنى ئېلىپ كۆچ، سەن خۇمداندا ئىشلە، ھاۋاخان ماي زاۋۇتىدا ئىشلەيدۇ! — ئۇ شۇنداق دېدى - دە، ۋېلىسىپتنى قايتىدىن مىنىپ كوچىغا قاراپ ئۇچقاندەك چىقىپ كەتتى.

زېمىن بىر شوپۇر دوستىنى ئۆي كۆچۈرۈشكە بۇيرۇپ قويۇپ، ئۆزى يېزىلىق ھۆكۈمەت جايلاشقان كونا ئىككى قەۋەتلىك بىناغا كەلدى. ئۇ ھېچكىمگە قاراپمۇ قويماي خۇددى بۇرۇنقى شۇجى ۋاقتىدىكىدەك ھەيۋە بىلەن يېزىلىق ھۆكۈمەت ئىشخانا مۇدىرىنىڭ يېنىغا كىردى. بايىقى مۇدىر بۇرۇنقى ئورنىدا مىدىر قىلماي، خىيال بىلەن ئولتۇرغانىكەن:

— زېمىن شۇجى، سىلى...

— بوگۈنلا كۆچىلى! — دېدى ئۇ مۇدىرغا بۇيرۇق قىلغاندەك كەسكىن سۆزلەپ، — ئوبۇل شۇجى ۋىلايەتكە كەتكەن بولسا تازا بەلەن بولدى. بۇيرۇق بەرسىلە، بوگۈنلا كونا ئورۇنغا كۆچۈپ بارايلى. پەلەن - شەلەن دېسە مېنىڭ بۇيرۇقۇم، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قارارى دېسىلە.

— پارتكومنىڭ رەھبەرلىكىگە قارشى چىقامسەن دېسىچۇ؟
— ئوبۇلھەسەن پارتكوم ئەمەس، خەلققە يۈز مىڭ يۈەن زىيان كەلتۈرىدىغان ئادەمنى پارتىيەمىزمۇ قوللىمايدۇ دېسىلە. قورقمىسىلا، مەن سىلى بىلەن بىللە بولىمەن، ھۆكۈمەت، پارتكومدىكى كۆپچىلىك سىلى تەرەپتە تۇرىدۇ!
بۈگۈن ئۆي كۆچۈش كۈنى بولدى، زېمىننىڭ قېرىنداشلىرى يېزىغا، يېزىلىق ھۆكۈمەت بۇرۇنقى ئورنىغا كۆچتى. ھۆكۈمەت كادىرلىرىنىڭ تولىسى خۇشال بولۇشتى. پارتكومدىكى بىرنەچچە كادىر «ئوبۇل شۇجىنىڭ بۇيرۇقىسىز كۆچمەيمىز» دەپ تەرسالىق قىلىپمۇ باقتى، ئەمما ئاخىر كۆپچىلىككە ئەگەشتى.
زېمىن شۇ كۈنى يەنە باغدا ئۇل كولاۋاتقان قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشىنىمۇ توختاتتى. بۇ قۇرۇلۇشچىلار زېمىن شۇجىنىڭ كۆپ ياخشىلىقىنى كۆرگەچكە، ئۇنىڭ گېپىگە كىردى.
سۆزگە قارىغاندا بۇيرۇق ۋە جۇرئەتنىڭ كۈچى زور بولۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە زېمىن قارامىلىقىنىڭ، مۇناسىۋەت ئىلمىنىڭ ئۈنۈمىنى كۆردى. ئۇ كەچقۇرۇنى يېزىدىكى ئۆيىگە ۋېلىسىپىت بىلەن قايتىپ كەلگەندە دادىسىدىن قالغان بۇ تاشلاندۇق قورۇ ئادەمگە تولغان، ھاۋاخاننىڭ ئىككى بالىسى بىلەن گۈلنازنىڭ ئىككى بالىسى قېرى ئامۇتقا يامىشىپ قاقاقلىشىپ كۈلۈشمەكتە، ھاۋاخان بىلەن گۈلناز ھويلىدىكى تاختاي سۇپىدا ئولتۇرۇشۇپ پاراڭلاشماقتا. ئۇلارنىڭ يېنىدا ئانا ئۇخلىماقتا ئىدى.
زېمىن مانا ئەمدى مۇشۇ چوڭ ئائىلىنىڭ باشلىقى بولدى. لېكىن، ئۇ نەگىلا بارسا كىشىلەر ئۇنى «زېمىن شۇجى» دېيىشىدۇ. «شۇجى» دېگەن نام — ئابرۇي ۋە مەرتىۋىنىڭ قايسىسىغا مەنسۇپ؟ زېمىن چۈشەندى: ئۇ ئەمەل — مەرتىۋىگە ئەمەس، ئابرۇيغا مەنسۇپ ئىكەن. بەزىلەر بۇ مەنسەپكە ئىگە

بولغىنى بىلەن، بۇ ئابرۇيغا مەڭگۈ ئېرىشەلمەيدىكەن.

ئۇ يېزىلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى بولۇپ تۇرغىنىدا دۇنيادا ئىنسان ئۈچۈن بەخت مەنبەسى بولغان ئائىلىنىڭ راھىتىنى بىلمەيتتى. مانا ئەمدى ئائىلە باشلىقى بولۇپ تۇرغىنىدا ئائىلە راھىتى، ئائىلە ھارارىتى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئورۇن ئېلىشقا باشلىغاندا ئۆتكەن ئۆمرىگە ئېچىندى.

ئۇزاق يىللىق سەرگەردانلىق ئۇنىڭغا تەنھالىقنىڭ مۇشەققىتى بىلەن ئەۋزەللىكىنىمۇ كۆرسەتكەن. ئۇ نەدە تۇرسۇن، نەگە بارسۇن ئۆزى توغرىسىدا، جەمئىيەت توغرىسىدا ۋە ئىنسانىيەت توغرىسىدا ئويلايتتى، ئۇ چاغلاردا ئائىلە توغرىسىدا ئويلاش ئۇنىڭ ئىشى ئەمەس ئىدى. باشقىلار توغرىسىدا ئويلىغاندا ئاۋۋال دادىسى، بەزىدە گۈلناز ئۇنىڭ يادىغا كېلەتتى. دادىسى يادىغا كەلگەندە ئۇ ئازاب بىلەن تولغانسا، گۈلناز يادىغا كەلگەندە ئۆزىنى بىر ئوت ئىچىدە سېزەتتى. لېكىن، ئائىلە، ئايال، باللار ۋە ئۇلار بىلەن بىللە ياشاش زادىلا ئۇنىڭ يادىغا كەلمەيتتى.

يېزا خىزمىتى، شۇجىلىق قىلىش ئۇنىڭغا پەقەت ئىشنىلا ئويلايدىغان، باشقىلارنىلا ئويلايدىغان يېڭى بىر ئادەتنى ئاتا قىلدى. ئۇ كۈندۈزنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى سەزمەيلا قالاتتى. ھېرىپ ـ چارچاپ ياغاچ كارىۋاتتا سۇنايلىنىپ ياتقاندىلا ئۇنىڭ يادىغا گۈلناز، ئاندىن دادىسى كېلەتتى ـ دە، ئۇ تېزرەك ئۇخلاپ قېلىش ئۈچۈن بىردىن يۈزگىچە ساناشقا باشلايتتى.

مانا شۇنداق ئائىلە راھىتى توغرىسىدا ئويلاشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرۈپ، ئاخىر يەنە ئائىلە باشلىقى بولۇپ قالدى. ئۇ ھازىر باشقىلار، ئىنسان، جەمئىيەت توغرىسىدا كۆپ ئويلاشتىن مۇشۇ ئائىلە، باللار ۋە گۈلناز توغرىسىدا ئويلاشقا ئۆتتى. مانا ئۇ ھويلىغا كىردى:

— قانداق، باللار؟

— ياخشى، دادا !

— چوڭ دادام كەلدى.

— كەلدىلىمۇ، بالام.

— كەلدىڭىزمۇ، زېمىن !

— كەلسىلە، ئاكا !

بۇ ئاۋازلار، بۇ چىرايلار نېمانچە يېقىملىق، نېمانچە ئىللىق. چۈنكى، بۇ ئائىلىنىڭ چىرايى ۋە ئاۋازى. بۇ زېمىننىڭ ئائىلىسى، زېمىننىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ھەربىر ئىشى، ھەربىر قەدىمى ئۇلارسىز بولمايدۇ - دە !

— دادا، مەن ۋېلىسىپىت بىلەن قاتناپ ئوقۇيدىغان بولدۇم. ئۇكامغىمۇ ئۆگىتەي، ئۇنىڭغىمۇ ۋېلىسىپىت ئېلىپ بەرسىلە.

مانا بۇ يادىكارنىڭ تۇنجى پىكرى. ئۇنىڭ دېگىنىنى دادا ئورۇنلىشى لازىم.

— چوڭ دادا، بىزمۇ مەكتەپكە يېزىلدۇق. بىزگىمۇ ۋېلىسىپىت ئېلىپ بەرسىلىيا !

مانا بۇ ھاۋاگۈلنىڭ چوڭ بالىسىنىڭ ئاۋازى.

— ماقۇل، قوزىلىرىم، دېگەنلىرىڭلارنى ئېلىپ بېرىمەن ! — دېدى زېمىن كىچىكىنى كۆتۈرۈپ، چوڭىنىڭ بېشىنى سىلاپ، — ياخشى ئوقۇساڭلار دېگىنىڭلار بولىدۇ.

— ئىككى ئېغىز ئۆيدە قىينىلىدىغان بولدۇق، — دېدى ھاۋاگۈل ئاكىسىنىڭ يېڭىدىن ئۆيلەنگىنىنى ئەسكەرتمەك بولۇپ، — بىز ئانام، بالىلار بىلەنغۇ ھازىرچە مۇشۇ سۇپىدا ياتساقمۇ بولىدۇ. ئىسرائىل ئاكامۇ ئۆيلىنەرمىش. ئۇنى قانداق قىلىمىز. باياتىن گۈلناز ئاچام بىلەن ئىككى ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئايرىم - ئايرىم قىلساق دېيىشىۋاتىمىز. قانداق بوپتۇ، ئاكا؟

مانا بۇ ئىشنىمۇ ئائىلە باشلىقى بەلگىلىشى كېرەك.

— ئىسرائىلجان بالامنىڭ لايىقى بەلەن قىز بالا ئىكەن.

بىر بالىسى بارمىش. ئاتا ـ ئانىسى زېمىن شۇجى ئالدىمىزغا بىر كەلسە بولاتتى دەيمىشىيا، قاچان بارىلا، بالام؟ — مانا بۇ ئانىنىڭ تەلىپى.

ھەممىدىن قىيىن بىر مەسىلىنى گۈلنازدىن ئاڭلىدى تېخى:

— دۇكاننى شەھەردىن ئالدىم، مالنى گۈلئايشەم ئاچامنىڭ ئىسكىلاتىدىن تۆۋەن باھادا ئالدىم. مېتىرىغا بەش ـ ئالتە موچەندىن چاپلاپ ساتىدىغان بولدۇم. ئاشكارا رەخت دۇكىنى، يوشۇرۇنچە ئالتۇن ئۈزۈك، ئالتۇن ھالقا ساتىمەن. ئون سەر ئالتۇننىڭ ھەممىسىنى زەرگەرگە بەردىم، ئۈزۈك ـ ھالقا ياسىتىپ ساتىمەن!

— ئاپلا، — دېدى زېمىن دەرھال نارازى بولۇپ، — نېمىشقا مەسلىھەت سالمايسەن دەيمەنا؟

— سىزگە گەپ كەلمەيدۇ، مۇشۇنداق قىلمىسام يىل ئاخىرىغىچە قانداق قىلىپ دەسمايىنى يۈز مىڭ كويغا يەتكۈزگۈدەكمەن؟

— ئالتۇن سودىسى چەكلەنگەن. ئويىنىشىدىغان ئىش ئەمەس، قانۇنغا خىلاپ ئىشنى قىلمىساق قانداق؟

— ئوھۇش، شۇجىمىدىڭىز، نېمىدىن قورقىسىز. بىلمەسكە سېلىۋېلىڭ، مەن ئۆزۈم قىلىمەن. ئانامنىڭ تىقىپ قويغان ئالتۇنلىرىنى پۇل قىلىپ بېرىمەن دەپ ئاچىقىپ ئۈزۈك ـ ھالقا سوقتۇرۇپ ساتىمەن تازا، ھېچكىم ئاڭلىمىغىنى بىلەن مەن ئاڭلايمەن جۇمۇ!

— بولمايدۇ، گۈلناز، بولمايدۇ جۇمۇ!

لېكىن، گۈلناز ئۆزىنىڭ دېگىنىنى قىلىدۇ، مانا بۇ ئائىلىنىڭ بىرىنچى ئاۋارىچىلىكى.

ئۇ ئەمدى ئۆي توغرىسىدا ئويلاشقا باشلىدى، مۇنۇ ئىككى ئېغىز ئۆيدىن باشقا يەنە تۆت ئېغىز ئۆي ياساش كېرەك. تۆت

ئېغىز ئۆيگە قانچىلىك ياغاچ ـ تاش كېتىدۇ؟ تۇراق دوكانى تېپىپ مەسىلىھەتلىشىش زۆرۈر. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇنۇ ئىككى ئېغىزلىق ئۆيمۇ كونا...

ئۇنىڭ مېڭىسى ئائىلە ئىشلىرى بىلەن بەند بولۇپ ناھىيەدە، ۋىلايەتتە ئۆزى توغرۇلۇق قانداق گەپلەر بولۇۋاتقىنىنى ئويلاپمۇ قويمىدى. رىشات بۇجاڭ نەچچە قېتىم ئىزدەپ كەلدى، ناھىيەلىك پارتكوم شۇجىسىمۇ سۆزلەشمەكچى بولدى. لېكىن، ئۇلارغا بەرگەن ۋەدىلىرىنىمۇ ئۇ تامامەن ئۇنتۇدى.

3

— بۇ چوقۇم ئابلا ياتتاقنىڭ ئىشى! — دېدى ئۆكسۈلى ئۆچكەن ئوبۇلغازى گېزىتنى تۇردى كېرەمنىڭ ئالدىغا ئاچچىق بىلەن قويۇپ، — ئاتمىزنىڭ ھەممە ئىشىنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغىچە بىلىدىغان شۇ تۇزكوردىن باشقا كىممۇ بۇنداق ماملاشتۇرۇپ يازالايتتىيا؟

تۇردى كېرەم ئادىتى بويىچە گېزىتنى ئالدىرىماي يايدى، كۆزەينىكىنى ئالدىرىماي تاقىدى ۋە ئوبۇلغازىنى بىئارام قىلغان ماقالىنىڭ ماۋزۇسىنى ئالدىرىماي ئوقۇدى:

— «بۇتقا چوقۇنغۇچى مۇسۇلمانلار». پاھ، قويغان ماۋزۇسىنى قارىمامدىغان بۇ ئوغرىنىڭ. تېخى مۇنۇ شېئىرلىرىنى قارىمامدىغان! نېمە، ئەمدى ئۆزىگە «قامقاق» دەپ ئىسىم قويۇۋاپتۇما؟ ياتتاق بىر يەردە تۇرىدۇ، سۇسىز چۆلدە كۆكىرىۋېرىدۇ، قامقاق بولسا پىشكى شامال چىقسىلا چاپىدۇ. چېپىپ يۈرىدىغان چېغى بار ئۇنىڭ؟

— ئاڭلىسام قەشقەردە، ئاقسۇدا، ئۈرۈمچىدە شېئىر ئوقۇپ يۈرەرمىش. توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلاردىمۇ شېئىر ئوقارمىش. گۈلنارخانىنى خەققە ئۆتۈنۈپ بېرىپ سارالڭ بولۇپ

قالغان چېغى!

— ئۇنداقمۇ ئەمەستۇر، ھەركىم ئۆزى تاللىغان يولدا ماڭغان گەپ. سىلىنىڭ خەۋەرلىرى يوق، ئەمدى ئېيتمىساق بولمايدۇ، نەمرۇد ئاكىنىڭ ئەھۋالى يامان، ئۇنىڭ ئۇستىدىن ۋىلايەتلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش، ئەدلىيە، سوت ئورۇنلىرىغا نۇرغۇن ئەرزلەر كېلىپتىكەن. بۇنىڭ ئىچىدە بىزنىڭ بۇ يەردىن بارغان ماتېرىيالمۇ بار ئىكەن. بىزنىڭ ناھىيەدىنلا ھەر خىل ۋەدىلەر بىلەن بىر يۈز ئون مىڭ كويچەن ئاپتىكەن. ئالدىغا تۆت يىل، كەينىگە ئىككى يىل بوپتۇدەك. باشقا يەرلەردىن ئالغان پۇللارمۇ، پارا بەرگەن ئىشلىرىمۇ بىراقلا چۇۋۇلۇپ چىقىپتۇدەك. ھەرئايدا ئۈچ يۈز كويچەندىن مائاش ئالىدىغان ئۈچ لوكچەك مۇھاپىزەتچىسى، ھەربىر شەھەردە ئىككى - ئۈچتىن ئاشنىسى، ئۇرۇمچىدە بولىۋالغان مەخپىي ئۆيلىرى بار ئىمىشيا! ماتېرىيالنى ئوقۇپ چۆچۈپ كەتتىم. ئىبراھىم ۋالىيغا تېلېفون بەرسەم، ۋالىي: «بۇ قېتىم ئامال يوق. ئاتىمىز رەنجىسىمۇ مەن ئەمدى ئاكىمىزنىڭ ئىشىنى ئوڭلىيالمايمەن» دەپ جاۋاب بەردىيا.

— بەللى، بەللى، ماۋۇنى كۆرسىلە! — ئوبۇلغازىنىڭ قوللىرى تىترەپ، چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتتى.

— سىلىگە نېمە بولدى، چېتىشىدىغان يەرلىرى بارمىدىيا؟

— دەيمىنا، ئاتىمىز ئاڭلىسا نېمە بولۇپ كېتەر؟ نەمرۇد ئاكىنى قولغا ئالارمۇ؟

— قانۇن دېگەن يۈز - خاتىرىنى بىلمەيدا، قانۇن بويىچە بولىدىغان گەپ.

— بۇ گەپنى ئايالىلارغا دەيمىزما؟

— يوشۇرغىلى بولمايدۇ.

— دۇرۇس، ئۇلاردىن ھېچنېمىنى يوشۇرماي كەلگەنيا! ئىبراھىم ھاجىمنىڭ دەخلىسىز نامىغا، ھەشەمەتلىك

قورۇسغا ئېتىلغان تاشلار ناھىيەدە بىر دەمدىلا غۇلغۇلا پەيدا قىلدى:

— يائاللا، ھاجىمنى بۇت دېگىنىنى!

— چوقۇنىدىغانلار كۆيۈ ئوغۇللىرى بىلەن بالىلىرىمۇ يا بىزمۇ بارمۇ؟

— بولمامتىكى، قىزنىڭنى ئەرگە بەرسەڭمۇ شۇ كىشىنىڭ مەسلىھەتىنى ئالاتتىڭ، بالىلىرىڭنىڭ ھەممىسىگىلا ئىبراھىم دەپ ئىسىم قويغىلى تاس قالدىڭ!

— دېمىسىمۇ ھەممىمىز چوقۇنغان!

— چوقۇنساق نېمە بوپتۇ. گېزىت دېگەنگە نېمىلەر يېزىلمايدۇ. قامقاق جۆيلۈۋېرىدۇ، ھاجىم يەنە يۈرۈۋېرىدۇ جۇما!

— پاكىتلارنى قالتىس كەلتۈرۈپتۇ دەيمەن!

— خاترىلەپ ماڭغان چېغى ئۇ ئوغرى!

— جىلغ شائىر ئىكەن جۇما، ئابلا يانتاق.

— بەلەن يىگىت ئىدى، جالىق بىلەن چىقىشالمايتتى.

— شۇڭا ئۆسمىگەنيا!

— ھاجى قۇددۇس كۆندىلا مەست يۈرەمتىيا؟

— قۇببەس ئەپەندىم گېزىتنى ئوقۇپ ھۆڭرەپ يىغلاپ كېتىپتەك.

— گۈلشەرىخان بالىنىستىتا ئىكەن، قان بېسىمى ئۆرلەپ كېتىپتەك. گۈلجامال خېنىم ئۆيگە بېكىنىۋاپتەك!

— تولىمۇ قاترايتتى ئۇ چوكان!

— گېپىنىڭ چوڭلۇقىچۇ تېخى. ئىسمىنى ئاران يازىدۇ، تېخى تېخنىكوم دىپلومى بارمىش.

— ئۇنداق بولسا سىلى قاسىم مۇدىر بىلەن قۇببەس ئەپەندىمگە ماشىنا ئەۋەتسىلە، ماقۇل بىزنىڭكىگە يىغىلايلى، — دېدى ئاخىر تۇردى كېرەم ئالدىرىماي ئورنىدىن تۇرۇپ، — شۇغىنىسى گۈلشەرىخان بۇگۈن بالىنىستقا كىرىپ قالدى.

— گۈلجامال خېنىمنىڭمۇ تاۋى يوق.
— ھە، چۈشىنىشلىك، گۈلئايشەم خېنىم بارمىكىن؟
— ياق، ۋىلايەتكە ئېرىنىڭ يېنىغا كېتىپتىكەن!
— ھە، چۈشىنىشلىك.

تۇردى كېرەم گۆشلۈك، مەزمۇت قوللىرىنى ئوبۇلغازىغا سۇندى:

— خەير - خوش!

— خوش ئەمىسە، تۇ شۇجى، — ئوبۇلغازىنىڭ ئورۇق گەۋدىسى تۇنجى قېتىم مۈكچەيدى.

ھاجىم ئوغلى توغرىسىدىكى شۇم خەۋەرنى ئاخىر ئاڭلىدى.

— قانچىلىك پۇل ئىكەن؟ — دەپ سورىدى ھاجىم ئۆيىدىكى ئالتۇن ھەل بېرىلگەن تېلېفون تۇرۇپكىسىنى ھارغىن قوللىرىدا تەستە تۇتۇپ تۇرۇپ، كۈيۈ ئوغلى ئىبراھىم ئەزىزدىن، — دەرھال تۆلىسەك جازالىماسمۇ؟

— قاقتى - سوقتى، ئالغان پارا بولۇپ جەمئىي سەككىز يۈز قىرىق ئۈچ مىڭ كوي ئىكەن، — دېدى ئىبراھىم ئەزىز ئەنسىز ھاسىراپ تۇرۇپ، — تۆلىسەك يەڭگىللىتىدۇ، ئەمما جازادىن قۇتۇلدۇرماق تەس.

— سىز بالام، بىر ۋىلايەتنىڭ ھۆكۈمدارى، سىز كېپىللىك قىلالماسىز؟ نېمە، تەس دەمسىز؟ بىلەمسىز بۇ زەربە بىلەن مەن ئۆرە تۇرالمايمەن،... يا سىلەر مەندىن زېرىكتىڭلارمۇ؟ مېنى ئۆزىتىدىغان ۋاقىت كەلدىمۇيا؟

— دادا... دادا،... ئۇنداق دېمىسىلە... تىرىشىپ كۆرەي...

— ۋەدە بېرەلمەمسىز؟ ماڭا پىنچىلىك بولسىمۇ ئارام بېرەلمەمسىز؟ مېنىڭ ياخشىلىقلىرىمنىڭ جاۋابى شۇمۇ؟

ھاجىم ئەنسىز يۆتەلدى، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش قۇيۇلدى، ئۇنىڭ قولىدىن تېلېفون چۈشۈپ كەتتى. ئۆيگە ئىساخان ھاجىم يۈگۈرۈپ كىرىپ ھاجىمنى يۆلىدى.

— ماڭ، قۇددۇسنى چاقىرىڭلار ! ... — ئۇ ئايالىنى ئاستا ئىتتىردى.

ئارىدىن بىر سائەتتەك ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ياسىداق مېھمانخانىنىڭ بوسۇغىسىدا ھاجى قۇددۇس پەيدا بولدى. ئۇنىڭ چىرايى خۇنۈك، چاچلىرى چۇۋۇلغان، كىيىملىرى پاسكىنا ئىدى. ھاجىم ئوغلىغا لاپ قىلىپ قارىدى:

— ئۈچ كۈن ئىچىدە بىر مىليون نەق پۇل جايلا، بولمىسا ئاكاڭ قاتتىق جازالىنىپ كېتىدۇ، بالام ! — دېدى.

— ياق، مەندە بۇنچە پۇل يوق، دادا!

— يوقمۇ، بەرگۈڭ يوقمۇ؟

— ھەر ئىككىسى يوق، دادا.

— قېرىنداشتىن پۇل ياخشىمۇ؟ نېمىشقا بۇنداق قىلىسەن؟

— ئاكام ماڭىمۇ ئىككى يۈز مىڭ كويچەن زىيان سالدى. مەن ئەرز قىلمىدىم. بۇ قىلغىنىم ياردەم بولار، دادا !

— ۋۇي بەتبەختلەر، ۋۇي بىكۆيۈم مۇرتەتلەر! — ھاجىم سەنتۈرۈلۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ ھاسىغا تايىنىپ ئوغلىغا قاراپ ماڭدى، — مۇلازىمەتخاناڭنى سات، ھېچبولمىسا بەش يۈز مىڭ كويچەن جايلا. قالغىنىنى ئۆزۈم جايلايمەن. ھاي نىساخان، ماڭ ھېلىقى ئالتۇن قۇتىسىنى ئاچىق !

ھاجىم سەنتۈرۈلۈپ توختاپ قالدى: ئۇنىڭ بالىلىرىدىن ئىككىنچىسى مانا ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى رەت قىلىپ تۇرۇپتۇ.

— گەپ قىلمايسەنغۇ، قانچىلىك بېرەلەيسەن ئەمىسە؟

— بېرەلمەيمەن ... — ھاجى قۇددۇس يەرگە قارىدى.

— يوقال، كۆزۈمگە ئىككىنچى كۆرۈنگۈچى بولما ! — جېنىم ئوغلۇم، مېنىڭ نەمرۇد بالام. ئىبراھىم خېلىللانى ئوتتا كۆيدۈرگەن مۇرتەتنىڭ ئىسمىنى بىكارلا ساڭا قويغانىكەنمەن. مۇنۇ يەھۇدىيلار بېسىۋالغان ئېرۇسالىمنىڭ

ئىسمى قۇددۇسنى ساڭا قويۇپ، قاتىلىنىڭ ئىسمىنى مۇشۇنىڭغا قويسام بوپتىكەن. مېنىڭ قاتىلىم مۇشۇ هايۋان بولىدىغان ئوخشايدۇ.

— ياق، سىلىنىڭ جانلىرىغا قەست قىلىمۋاتقان مەن ئەمەس، يەنە شۇ نەمرۇد!

— يوقال! — بوۋاي ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنى ئاياللار ئەكىلىپ ياستۇققا ياتقۇزدى. بوۋاي شۇ ياتقىنىچە قايتا ئۆرە تۇرمىدى ۋە هېچكىمگە گەپمۇ قىلمىدى. ئەتىسىدىن باشلاپ بۇ چوڭ قورۇدا پاتىپاراقچىلىق باشلاندى. هاجىمنىڭ هەربىر ئىشارىتىنى توغرا چۈشىنىدىغان ۋە دەرهال بېجىرىدىغان مۆمىن ئايالىلار هەممىدىن تولىراق پايپېتەك. هەممە ئىشقا ئەستايىدىل قارايدىغان قاسىم قۇربان بۇ قورۇنىڭ سايلامسىز باشلىقى بولۇپ قالدى. چۈنكى، چوڭ ئوغۇل قۇبەس ئەپەندى ياۋاش، سەممىمي بولغىنى بىلەن پاراسەت ۋە جۈرئەتتە يېتىلمىگەندى.

قاسىم قۇربان بوۋاينىڭ بۇ قېتىمقى يىقىلىشىنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ تۇرسىمۇ هاجىمغا يەنىلا ئىچىناتتى. نەمرۇدقىمۇ خۇددى هاجىمدەك ئازاب چېكەتتى. ئۇ بۇ ئائىلىدە هەرقانداق بىر كۆڭۈلسىزلىكنىڭ بولۇشىنى خالىمايتتى. مەڭگۇ ئىناقلىق، مەڭگۈلۈك كۆڭۈللۈك تۇرمۇش ئۇنىڭ ئارزۇسى ئىدى. ئۇ بارلىق ئاق كۆڭۈل ئادەملەردەك مانا ئاشۇنداق هاياتنى ئارزۇ قىلاتتى. ئاشۇنداق هاياتنىڭ بۇزۇلماسلىقى ئۈچۈن ئۆز نەپسىدىن كېچىدىغان يەردە كېچەلەيتتى، قۇربان بېرىشكە توغرا كەلگەندە ئالدى ـ كەينىگە قاراپ تۇرمايتتى، پايدا ـ زىيان بىلەن هېسابلىشىپمۇ كەتمەيتتى. ئۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئىچكىرىكى قورۇنىڭ هېلىقى سۇپىسىدا ئولتۇراتتى. هېلىدىن ـ هېلىغا پېشانىسى بىلەن بۇرنىدىن چىققان تەرنى لۆڭگىسى بىلەن سۈرتۈپ؛

— نېمىلەر بولۇۋاتىدۇ ئىگەكىم ... — دەپ قوياتتى. لېكىن ئۇ ھېچكىمنى ئەيىبلىمەيتتى، ھېكىمدىن ئاغرىنمايتتى. ئۇ ئابلا ياتاقنىڭ ماقالىسىنى ئوقۇپمۇ «راست گەپنى قىپتۇ» دەپلا قويدى. نەمرۇدنىڭ چاتىقىنى ئاڭلاپمۇ: «راست شۇنداق، رەسمىي گەپ، ئۇ بالا يولدىن چىققان» دەپلا قويدى. لېكىن، ئۇ يەنىلا نەمرۇدقا ئىچ ئاغرىتتى، بوۋاي ئۇچۇن يوشۇرۇنچە كۆز يېشى قىلدى. ھەتتا بۇ ئائىلىنىڭ ئاسىيلىرى بولغان ھاجى قۇددۇس بىلەن گۇلنازغىمۇ ئىچ ئاغرىتىپ: «بۇ ئىككى كەنجىنى ھەممىدىن ياخشى كۆرەتتىم. نېمىلەر بولۇۋاتىدۇ ئىگەكىم !» دەپ ھەسرەت چەكتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ! — ئۇنىڭ يېنىدىن تۇردى كېرەم ئورۇن ئالدى. ناھىيەنىڭ بۇ ئىككى رەھبىرى ئۇزاق يىللىق سىرداش، خىزمەتداش، يولداش، قېرىنداش، ئۇلار پارتىيەگە بىللە كىرىشتى، بىللە ئىشلىدى، بىللە ئۆستى. بىر مەھەل بىرى، يەنە بىر مەھەل يەنە بىرى رەھبەر بولۇپ بىر - بىرىنى باشقۇردى. بىر - بىرىنىڭ قول ئاستىدا ئىشلىدى، بىر - بىرىگە رەھبەر بولدى. لېكىن، ئۇلار بىر - بىرىنى كولىمىدى، كولىسىمۇ بىرلىشىپ باشقىلارنىڭكىنى كولىدى، يەنە ئۇلار بىر - بىرىگە ھەسەتمۇ قىلىشمىدى. خۇددى بىر زەمبىلنىڭ ئىككى بېشىنى تۇتقان ئىككى مەدىكاردەك بىر يۈكنى تەڭ كۆتۈردى، بىر نىشانغا قاراپ بىللە ماڭدى، بىر ناخشىنى بىللە غىڭشىپ ئېيتىپ، بىر يەرنىڭ ھاۋاسىدىن نەپەس ئالدى. شۇڭا، ئۇلار بىر - بىرىنىڭ تىنىقىدىن ئىچ سىرىنى بىلىشىدۇ، كۆزلىرىدىن بىر - بىرىنىڭ تىلىنى ئۇقۇشىدۇ، قىسقا يۈتەل ياكى يالغان كۈلكە، باش لىڭشىتىش ياكى قول ئىشارىسىگە ئوخشاش دىپلوماتىيە قوراللىرىمۇ بىر - بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ئۇلار شۇنداق ئوخشاشلىقى كۆپ ئىككى ئادەم، يەنە ئىككى خىل خۇسۇسىيىتى بار بىر ئادەم.

— تۆ شۆجى، گۆمىيەزىنىڭ ئىشىنى قانداق ئويلايلا؟
— شۈنداق، سىلى بىلەن بىر ئوتتۇرىغا چىقساق بولمايدۇ جۇمۇ.
— بالىلاردىن كىم قالدى؟ قۇببەس ئەپەندىم ھەرگىز ئوتتۇرىغا چىقمايدۇ. ئۇ ئادەم «پىرىنسىپشۇناس» ئەمەسما، بىر پىرىنسىپقا توغرىلايدۇيا!
— شۇنداق، ئوتتۇرىغا چىقمايدۇ. ئوبۇلغازىنىڭ ئىشى چاتاق، ئاڭلىغانلا، ئوبۇلھەسەننىڭ ئوغلىلا چاندۇرغىنىنى!
— ئاڭلىدىم، ۋۇي ئوغرى!
ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا ئوبۇلھەسەن ۋىلايەتتىن كەلگەن خىزمەت تەكشۈرگۈچىلەرنى ئۇزىتىپ چىققاندا بىر ماشىنا (جىپ ماشىنا)دىن ئورۇق، ناچار كىيىنگەن بىر كىشى چۈشتى. چۈشكەندىمۇ خاپا، تولىمۇ خاپا چۈشتى.
— ماشىنىنىڭ كەينىنى ئاچ! — دېدى ئۇ شوپۇرغا.
ماشىنىنىڭ كەينىدىن بىر قوينىڭ گۆشى بىلەن ئۈچ يېشىك مېۋە، بىر يەشىك هاراق چىقتى.
— بۇ ماڭا قىلغان سوۋغاڭلارمۇ؟
— شۇنداق، جۇيجاڭ ... ھى - ھى - ھى ... — ئوبۇلھەسەن ھودۇقۇپ خۇشامەت بىلەن كۈلدى.
— ناۋادا ۋىلايەتنىڭ بىرىنچى شۇجىسى كەلگەن بولسىمۇ مۇشۇنداق قىلاتتىڭلارمۇ؟
— كۆڭلىمىز، جۇيجاڭ...
— كىمنىڭ ھېسابىغا بۇ سوۋغا؟
— بۇ، بۇ...
— سىزنىڭمۇ؟
— ئەمدى، ئىدارە...
— ھە، دۆلەت ياكى كوللېكتىپ ھېسابىغا - ھە؟ سىلەر دېھقانلارغا شۇنىڭ ئۈچۈن يوشۇرۇنچە يەرلىك سېلىق

سالىدىكەنسىلەر ـ دە ! تۆ شۈجى، بۇ كىشىنىڭ مۇشۇ خىل سوۋغا بېرىش ئەھۋالىنى ئۈچ كونگچە تەپسىلىي تەكشۈرۈپ ماڭا دوكلات يوللاڭ !

ــ ئوبۇلھەسەن دېگەن ئوغرى ۋىلايەت شۇجىسىنىمۇ تونۇمايدىكەن ـ دە؟

ــ پىكاپقا، كىيىمگە قارىغان گەپ. ئەمما، بىزنىڭ ۋىلايەتلىك پارتكوم شۇجىسى يىغىنلاردا كۆپرەك سۆزلىگەچكە جۇيجاڭ بولسا كېرەك دەپ سوۋغا سۇنغان گەپ.

ــ شۇنداق قىلىپ نەچچىلىك سوۋغا سۇنۇپتۇ؟

ــ شۇ بىر قېتىمدىلا مىڭ سەككىز كويلۇق سوۋغا سۇنغان گەپ. ئۇن نەچچە قېتىمدا تەخمىنەن ئون سەككىز مىڭ كوي دېگەن گەپ !

ــ شۇنداق قىلىپ خىزمەتتىن توختىدى دېسىلە، ۋاي ئوغرى چوقۇر!

ــ توختىسىلا مەيلىدىغۇ، مۇشۇكنى كۆتۈرسە مۇشۇك كىگىزنى كۆتۈرۈپتۇ دېگەن گەپ بار. ئۇنىڭ ئىشلىرىنى قاتتىق تەكشۈرۈشكە توغرا كەلدى. ئۇ ئەمدى بىزنىڭ ئوبۇلغازى جۇيجاڭغا تاقالدى. ئوبۇلغازىنىڭ ئۈستىدىن ئۈرغۈن پاش قىلىش ماتېرىياللىرى كېلىپتىكەن. چىن شۇجى ھەممىنى يىغىپ ماڭا ئاچىقىپ بەردى. مەن كۆرۈۋاتىمەن دېسىلە.

ــ مېنىڭ ئاشخانىدا ئاڭلىغانلىرىم بىكار ئەمەس، ماڭا بىكارلا ئاھانەت قىلدى ئىگەكىم...

ئىچكىرىكى قورۇنىڭ بوسۇغىسىدا ئوبۇلغازى پەيدا بولدى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم تۇ شۇجى، قا جۇرېن، ئوبدان تۇرۇشلىما؟ مانا، بەللى، بەللى، مەزگىلسىز كەچ كۈز بولدىيا، دەرەخ قۇرۇۋىدى، يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ چۈشۈشكە باشلىدى.

ــ يەنە چاتاق گەپ قىللا ! ــ دېدى قاسىم قۇربان بۇ

قىتىم چاقچاق قىلماي قاپىقىنى تۈرۈپ، — ھەر كىم ئۆزىگە ئۆزى بىر دەرەخ. سىلى ئۆزلىرىنى بىر دەرەختىنىڭ يوپۇرمىقى دەپ يۈرۈپلا ـ دە. شۇڭا، كىچىككىنە شامال چىقسىلا شالدىرلاپ چاۋاك چالىدىكەنلا ـ دە، ئىگەكىم؟...

— بەللى، بەللى نېمە دەۋاتىلا، قا جۇرېن؟ ئاتىمىز چوڭ دەرەخ، بىز ئۇنىڭ شېخى، بۇنى كىم بىلمەيدۇ؟

— يەنە خاتا گەپ قىلىلا دەيمەن، دەرەخ يىقىلسا شېخى ئۆزە تۇرىدىغان گەپ نەدىكەن؟ ئاغزىلىرىدا ئۇنداق دېگەنلىرى بىلەن، كۆڭۈللىرىدە نېمە ئويلاۋاتىلا بىزگە كەلگۈلۈك ئىگەكىم...

— نېمە ئويلاپتىمەن، نېمە دەيدىغانلا، قا جۇرېن؟

ئوبۇلغازى ئۆزىمۇ سەزمەي قاتتىق ۋارقىرىۋەتكەن چېغى، ئىچكىرىكى ئۆيدىن گۈلجامال خېنىم ئېتىلىپ چىقىپ ئوبۇلغازىغا چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، قول شىلتىدى:

— مەجلىسخانا ئەمەس جۇمۇ بۇ. دادام نېمە ھالدا، ھەر قايسىلىرى نېمە كويدا؟

ئارتىسلارغا خاس كۆز يېشى دەرھال ئۇنىڭ مەڭزىگە چۈشتى. ئوبۇلغازى ئۇچۇن ئەڭ قورقۇنچلۇق نەرسە ئاشۇ تامچە ياش. ئۇ شۇمشەيدى:

— ماقۇل، خاپا بولمىسىلا خېنىم!

— ھەرقايسىلىرى دەيلىيا؟ — قاسىم قۇربان كىچىكىدىنلا غەلۋىسى تولا، جاپ ـ جاپ، شور تۇمشۇق گۈلجامال بىلەن گەپ تالىشىپ ئادەتلەنگەن خۇيىنى يەنە ئاشكارىلىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە گۈلجامال بىلەن دائىم جاڭجاللىشىدىغان گۈلشەرىخاننىڭ ئېرى تۇردى كېرەمنىڭ قاپىقىمۇ گۈلجامالغا نارازىلىق بىلدۈرگەندى. شۇڭا، قاسىم قۇربان ئىككى كىشىگە ۋاكالىتەن سوئال سورىماقتا ئىدى.

— نېمە بوپتىكەن؟ دېسەم نېمە بوپتۇ؟ ھەرقايسىلىرى ئىدارىدە تۆگىمىگەن غەيۋەتلىرىنى بۇ يەرگە كۆتۈرۈشۈپ

كەلگەندىكىن ئەمىسە؟

— بۇ قانداق گەپ، نېمە غەيۋەت قىپتۇق؟ — تۇردى كېرەممۇ ئايالى گۈلشەرىخاندىن شىكايەتنى تولا ئاڭلاپ كۆڭلىدە ئۆچمەنلىك ساقلاپ كەلگەن قېيىنسىڭلىسىغا ئالىيىپ قارىدى.

— غەيۋەتتىن باشقا نېمىنى بىلىشەلا، بىلمەمتىم ھەرقايسىلىرىنى؟

— ئابلانىڭ ماقالىسىنى ئوقۇغانلا، — دەپ كۈلدى قاسىم قۇربان، — بىر سېغىزخاننى يېزىپتۇ. ھەربىر دېرىزىگە بېرىپ شاراقلايمىش، ئۇنىڭ شۇ شاراقلىشى شۇ كۇندىكى غەيۋەت - شىكايەتنىڭ ماۋزۇسى بولارمىش! ...

— ئوقۇدۇم، ئوقۇدۇم. ئوقۇغاچقا ھەرقايسىلىرىنى ئەمدى بىلىۋاتىمەن! — گۈلجامال ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزۈۋەتتى.

— بىزنى بىلىپ ئۆزلىرىنى بىلمەيلا - دە؟

— نېمە بولۇشتىلا؟ — ئىچكىرىكى ئۆيدىن ئۈنچسۇلى ئۆچكەن، ئېڭەك ۋە قوۋۇز گۆشلىرى ساڭگىلىغان گۈلشەرىخان ھاسىراپ چىقىپ كەلدى، ئۇ كۆكەرگەن لەۋلىرىنى چىڭ يۇرۇپ تىللاشقا تەمشەلگەنىدى. تۇردى كېرەم ئۇچۇن ئەڭ قورقۇنچلۇق نەرسە ئايالىنىڭ مۇشۇ خىل كۆرۈنۈشى — يەنى كۆكەرگەن، يۇرۇلگەن لەۋلەر.

بىر تال كۆز يېشى، يۇرۇلگەن لەۋلەر بۇ ناھىيەدە باشقىلارغا ھەيۋىلىك كۆرۈنىدىغان ئىككى ئەركەك ئۇچۇن خۇددى كۆكرىكىگە تەڭلەنگەن بەتلەكلىك مىلتىقتەك قورقۇنچلۇق. ئىككى ئەرنى بۇ ھويلىغا يىپسىز باغلىغانمۇ ئاشۇ ئىككى بەلگە! ...

— باشقا يەردە يېرىم، بۇ يەردە پۈتۈن دۇنيا سىلەر ئىگەكىم! — دېدى قاسىم قۇربان ئالدىدا چوڭ بولۇپ چۈجىدىن بۆرىگە ئۆزگەرگەن جىيەن سىڭىللىرىغا ئالىيىپ قاراپ قويۇپ، — ئەرلەرنىڭ ئىشىغا، ھۆكۈمەتنىڭ ئىشىغا

ئاربلاشماڭلار دەپ ھاجىم ئاتىمىزنىڭ دائىم ئېيتقىنى ھېلىمۇ؟
— ئەرلەرنىڭ ئىشى، ھۆكۈمەتنىڭ ئىشى دېگەن قانداق گەپ بۇ، تاغا، بىزنىڭ ئائىلە ئىشىمىز بۇ، ئائىلە ئىشىمىزغا سىلى ئاربلاشمىسىلا ! — گۈلجامالمۇ بوش كەلمىدى.
— نېمە؟ بۇ ئىككىيلەن كىم، بىلىشەملا؟ ناھىيەنىڭ رەھبەرلىرى بۇلار، پارتىيەنىڭ كادىرلىرى.
— سىلىگە شۇنداق. بىزگە ئۇلار ئەر، ئائىلە ئادىمى. سىلىمۇ مۇشۇ ئائىلىنىڭ ئادىمى، تالاغا چىقسىلىرى جۇرېن.
— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىنزە ئىگەكىم ! ...
قالغان ئەرلەر قاسىم قۇربانىي نە سۆز بىلەن، نە ئىما - ئىشارە بىلەن قوللىمىدى.
شۇ چاغدا تاشقىرىقى قورۇدا ۋاڭ - چۇڭ كۆتۈرۈلدى. ئۇلار يۈگۈرۈپ چىقتى. ئۇ يەردە ئىككى ئايال چاچلىشىپ مورلاشماقتا ئىدى. بۇ جانلىرىنى ئالىقانلىرىغا ئېلىشىپ جېدەللىشىۋاتقانلار نەمرۇدنىڭ ئەمرىدىكى ئايالى بىلەن ئاجرىشىپ كەتكەن ئايالى ئىدى. ئۇلار بالىلىرى ئۈچۈن نەمرۇدنىڭ ئۆي - جابدۇقلىرىنى تالىشىپ سوقۇشقانىكەن.
ئۇلارنىڭ جېدىلى ئەمدىلا جىمىقتۇرۇلۇشىغا ماشىنىدىن غىق مەست قۇددۇسنى ئىككى ئادەم يۆلەپ چۈشۈردى:
— كىمگىمكى دۆلەت قۇشى قونسا، ئۇچار ھەر جايدا قاناتىسىز... مەن ناخشا ئېيتىمەن، ئۇسسۇل ئوينايمەن. تۇردى شۇجى بىلەن قاسىم ئاكام دىسكو ئوينايدۇ!
ئاكىسىنى كۆرۈپ ئايالىلار ئۈن سېلىپ يىغلاشتى. سىڭىللىرىنىڭ يىغىسىنى كۆرۈپ ھاجى قۇددۇس قاقاقلاپ كۈلۈپ، بالىخانىدىكى بالكوندا تۇرۇۋېلىپ ناخشا ئېيتماقتا:

ئىتمۇ كارۋان، پىلمۇ كارۋان،
سەن بىلەن بۇ چۆللىدە.

ئىتمۇ بىر شاھ، سەنمۇ بىر شاھ،
سەن بىلەن بۇ كۆلبىدە.

ئۇنىڭ ناخشىسىغا سىڭ ىلار ۋە ئانىنىڭ ھازىسى ئارىلاشقان. قىرى دەرەخ ئاستىدا مولىلاق سوپى زىكرى قىلماقتا:

لاداق يولدا ئات چاپتۇرۇپ،
بىللە قاچتۇق سەن بىلەن.
بېگىم سەن ئۆل، مەن قالاي،
سىرىڭ قالسۇن مەن بىلەن.

— موللاق سوپى ساراڭ ئەمەس جۇمۇ، قارىسىلا گېپىدە مەنە بار!

تۇردى كېرەم بىلەن قاسىم قۇربان بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويدى.

4

زېمىننىڭ ئىشى بۇرۇنقىدىنمۇ كۆپىيىپ كەتتى. ئۇ بۇرۇن كەچلەردە كىتاب ئوقۇشقا ۋاقىت چىقىرالايتتى، ھازىر بۇ ۋاقىتمۇ يوق. بىرنەچچە جايدىكى ئىش: خۇمدان، ئېتىز، ماي زاۋۇتى، ئۆي ياساش، گۈلنازنىڭ دۇكىنى ئۇنىڭ ۋاقتىنى كۆپ ئالاتتى. چۈنكى، بۇ ئىشلارنىڭ كەم ـ كوتىسى ئۇنىڭسىز پۈتمەيتتى. ئۇنىڭ بۇرۇنقى — بويتاق ۋاقتىدىكى ئىش تەرتىپىمۇ ھازىر بۇزۇلغان: بۇرۇن سەھەر تۇرۇپ يۈگۈرەيتتى، سوغۇق سۇدا يۇيۇناتتى، كىتاب ـ ماتېرىيال كۆرەتتى، خاتىرە يازاتتى، ھەر خىل ئىلىم ـ پەن يېڭىلىقلىرىدىن ئۆزىنى كۆچۈرەتتى. ئاندىن كېيىن ئىشخانىغا چىقىپ مەجلىس

ئاچاتتى، ئادەم قوبۇل قىلاتتى ياكى سىرتقا چىقىپ ئىش بېجىرەتتى، ئالاقە قىلاتتى. ھەر كۈنى يىغىن، تېلېفون، سۆھبەت، قول قويۇش ۋە دوكلات ئاڭلاشلارغا ۋاقتىنىڭ تولىسى كېتەتتى.

لېكىن، ھازىر بۇلارنىڭ ئورنىنى باشقا ئۆششاق، لېكىن كۆڭۈللۈك ئىشلار ئىگىلىگەن: ئۇنىڭ سەھەر تۇرۇشىغا يېنىدا ئوڭ بىلىكىگە بېشىنى قويۇپ بىر قولىنى ئاستىدىن ئۆتكۈزۈپ، يەنە بىر قولىنى بوينىغا سېلىپ كۆكرىكىگە چاپلىشىۋالغان ئايالى يول قويمايدۇ. زېمىن مىدىرلا قىلسا، ئايالى ئەركىلەپ:

— ھۇ... ھى... ياق... — دەيدۇ - دە، زېمىن كۆزىنى پارقىرىتىپ يېتىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئۇ سەگەك، ئەركە ۋە يېقىملىق ئايالىغا بەزىدە نارازى بولۇپمۇ قالىدۇ، لېكىن ئۇنى زادىلا رەنجىتمەسلىككە ۋەدە بەرگەن.

مانا ئۆيگە قوياش نۇرى بىلەن سەيلىچى چىۋىنلەرمۇ كىردى. دېرىزىدىن چۈشكەن شولا گۈلنازنىڭ ئىنچىكە قورۇقلار تور باغلاشقا باشلىغان كۆز قۇيرۇقلىرىنى يالاشقا، بىر ئوۋچى چىۋىن ئايالىنىڭ بەخت يېشىدىن ناشتا قىلىشقا باشلىدى. زېمىن كۈلۈپ قويدى - دە، ئاستا ياستۇق تېگىدىن ئاخشام رىشات بۇجاڭ بەرگەن گېزىتنى ئالدى. گېزىت ھازىر قولدىن - قولغا ئۆتۈپ ئوقۇلۇۋاتقان بولسىمۇ، زېمىن تېخى ئوقۇپ كۆرمىگەنىدى.

ئۇ گېزىتنىڭ «بۇتقا چوقۇنىدىغان مۇسۇلمانلار» دېگەن ماۋزۇسىنى كۆرۈپ ياقتۇرمىدى:

— قوپال، يالىڭاچ، نېمىشقا سەنئەتلىك بىرەر سۆز تاللىمىغاندۇر، — دېدى ئۆز - ئۆزىگە.

— سىز قوپال، مەن يالىڭاچ ... — دېدى ئايالى يېرىم ئۇيقۇدا جۆيلۈگەندەك.

زېمىن گېزىتىنى ئوقۇشقا باشلىدى: بەدىئىي تەسۋىر، لوگىكىلىق تەھلىل، يۇمۇرلۇق تىل بىلەن گويا كارنېگ[1] ئەسەرلىرىدەك پاكىتلارنىلا سۆزلىتىپ يېزىلغان بۇ «ساياھەت خاتىرىسى» ئۇنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى. ئەسەرنىڭ يېزىلىشىمۇ غەلىتە، بىر غايىبانە تارتىش كۈچى ئاپتورنى نەق مۇشۇ ئاھىيەنىڭ مەركىزىدىكى ئاشۇ ھەشەمەتلىك چوڭ قورۇغا ئەكىرگەن. قەلەم ئىگىسى سېھرىي كۈچ بىلەن بۇ قورۇدا ئۆتكەن ئەجدادلارنى سۆزلەتكەن. ئەجدادلارنىڭ ئېيتقانلىرىغا ھازىرقى زامان ئېڭى بىلەن قوراللانغان ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى ـ ھەم دىن، ھەم جەمئىيەت، ھەم سىياسەت پېشۋاسى ھېسابلىنىدىغان بىر ئاجايىپ ئاتا بىلەن ئۇنىڭ تۆت ئوغۇل، تۆت قىز، ئۈچ كۈيئوغۇل، بىر جانكۆيەرى قارشى چىققان. ئۇلارنىڭ ئەجدادلار بىلەن قىلىشقان سۆھبەت ـ تالاشلىرى ئۇلارنىڭ روھىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىكى سىرلىرىنى ئاشكارىلىغان. سۆھبەت ئۆز ـ ئۆزىنى راستى بىلەن تونۇشتۇرۇش، ئۆزلىرىنىڭ مېڭىسى بار ئەقلى يوق، بەدىنى بار قېنى يوق، يۈرىكى بار ئارزۇسى يوق، ئايىغى بار قەدىمى يوق، قولى بىلەن ھەرىكىتى يوق، كۆزى بار نۇرى يوق ئادەملەر ئىكەنلىكىنى، بىر ئۆمۈر بىر بۇتخانىدىن باشقا يەرگە بارمىغان راھىبلار ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلايدۇ. ئاخىرىدا ئەجدادلار يىغلايدۇ، ئەۋلادلار كۈلۈشىدۇ. يىغا بىلەن كۈلكە قوشۇلۇپ مەرسىيە كۈيىگە ئايلىنىدۇ ـ دە، بۇ كۈيدىن بەش سىزىقلىق نوتا پەيدا بولۇپ، ئاسمان خىلمۇ خىل سوئاللار بىلەن تولۇپ كېتىدۇ...

زېمىن ئەسەرنى ئوقۇپ بولۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— بىرلا سېنى سۆزلەتمەپتۇ! — دېدى ئۇ گۈلنازنىڭ

① كارنېگ — ئامېرىكىلىق مەشھۇر پسىخولوگىيە ئالىمى.

چۈۋۈلغان چاچلىرىنى يىرىك قوللىرى بىلەن تاراپ قويۇپ، — سېنىمۇ سۆزلەتسە بوپتىكەن، سەن بەلكى يالغان گەپ قىلمىغان بولار ئىدىڭ.

— مەنمۇ يالغانچى، مەن يالغان ئېيتىپ ئانامنىڭ ئالتۇنلىرىنى ئېلىۋېلىۋاتىمەن. ئۇنداق قىلمىسام تېزدىن بېيىماق تەس ئىكەن. زېمىن. خېرىدارلارغىمۇ، گۈلئايشەم ئاچامغىمۇ يالغان ئېيتىمەن. يالغان ئېيتمىسام پايدا يوق. پايدا ئالمىسام بېيىماق تەس.

— كۆڭلەرنىڭ بىرىدە مەنمۇ يالغانچىغا، ئاندىن ئالدامچىغا ئايلىنىپ قالامدىمەن، گۈلناز؟

— ئايلىنىسىز، ھېلىھەم ئايلىنىۋاتىسىز. بولمىسا ئېمىشقا مېنىڭ ئالتۇن سودىسى قىلىۋاتقىنىمنى يوشۇرىسىز؟ ھى - ھى - ھى ...

زېمىن قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ئورنىدىن دەس تۇردى:

— ياق، مەن سېنى چەكلەيمەن، گۈلناز، ئۇنىمىساڭ يۇقىرىغا ئېيتىمەن.

— يالغان، يالغان ئېيتىۋاتىسىز. سىز ئايالىڭىزنى ئۆمۈر بويى رەنجىتمەسلىككە ۋەدە بەرگەن. ئايالـلار پۇلغا ئامراق بولىدۇ. بولۇپمۇ چىرايلىق ئايالـلار تېخىمۇ ئامراق بولىدۇ. ئۇلار مەن - مەن دېگەن ئەرلەرنى يالغان ئېيتقۇزالايدۇ!

— بەلكى، ئېيتقانلىرىڭ راستتۇر، گۈلناز، — دېدى زېمىن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — سىلەر بىزنى ھەم بەختلىك قىلالايسىلەر، ھەم ۋەيران قىلالايسىلەر. سىلەردىكى بۇ قابىلىيەت بىزدە يوق، بار بولسىمۇ ئاز. مېنى ۋەيران قىلماي دېسەڭ، بەختتىن ئايرىمايمەن دېسەڭ، مېنىڭ گېپىمگە كىر، كەمبەغەل بولساقمۇ پاكىز بولايلى.

گۈلناز مىيىقىدا كۈلۈپلا قويدى.

— ئاكا، ئاكا، تۇرسىلىيا! — ھاۋاگۈل ئەنسىز

ۋارقىرىدى.

— نېمە بولدى، ھاۋاگۇل ئۇكام!

— ئىمىنجان، ئىمىنجان ئۇكام ئىشىك ئالدىدا ئۆلۈكتەك ياتىدۇ. ۋاي خۇدايىمەي بۇ نېمە تارتقۇلۇق!

زېمىن ئورنىدىن تۇرۇپ چىققۇچە ئانىنىڭ نالىسى ئاڭلاندى.

— جېنىم بالام، چىرايلىق بالام، ۋاي قانداق قىلاي!...

ئىككى ئايال بىر جەسەتنى كۆتۈرۈپ ئەكىردى: ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى تىتما - تىتما، يۈز - كۆزى ئىششىپ، قارىداپ كەتكەن، بۇرنى ماكچايغان، چىشلىرى ساڭگىلاپ قالغان، ئاغزى مايماق چىقىپ كەتكەن... ئۇ تولىمۇ قورقۇنچلۇق ئىدى.

— بۇ كىمنىڭ ئىشىدۇر! — دېدى زېمىن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، — ئۆچى بارلار مېنى نېمە قىلسا قىلمىۋەرسە، باللارغا چېقىلمىسا بولماسمىدى!

ئۇنىڭ كېچىچە بەختتىن خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى دەرد - ئەلەم تۇمانلىرى قاپلىدى. ئۇ ۋارقىرىدى:

— گۈلناز، بول، ۋېلىسىپىت بىلەن تۇراقنى تېپىپ كەل!

گۈلناز چالا - بۇلا كىيىنىپلا سىرتقا چاپتى، زېمىن گاڭگىراپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپلا قالدى.

بەختلىك ئائىلە بىردەمدىلا يەنە مۇسىبەتلىك ئائىلىگە ئايلاندى. ئىمىنجاننىڭ جەسىتى تەكشۈرۈلدى، ئاخىر شۇ كۈنى كەچ دەپنە قىلىندى. ئىسمائىل ھاجى قەبرىسىنىڭ يېنىدا يەنە بىر يېڭى قەبرە پەيدا بولدى. بۇ تۇپىلىرى يېڭى، بايراقلىرى يېڭى قەبرىگە چاچلىرى چۇۋۇلغان بىر موماي بېشىنى قويۇپ ھۆكرەپ يىغلىماقتا، مومايىنى ئىككى جۇۋان قولتۇقىدىن يۆلىمەكتە ئىدى.

— دادىسىنىڭ ئامرىقى بالام، ئانىسىنىڭ يۈرىكى بالام، ئاكىسىنىڭ ھەمراھى بالام، ئاچىسىنىڭ تايچىقى بالام،

ئىمىنجان قوزام، چىرايلىق بوتام! هۇ ـ هۇ ـ هۇ ...

ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ ئىككى چوكانمۇ ئەڭ يىغلىماقتا، بۇلار ئەلۋەتتە داناگۇل ئانا بىلەن قىزى هاۋاگۇل ۋە كېلىنى گۇلنازلار ئىدى.

ئۇلار قاراڭغۇ چۇشكەندە ئۆيگە قايتىپ كېلىشتى. هويلىدا زىمىن يېزا باشلىقى ۋە ناھىيەلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ بىر مەسئۇلى بىلەن ھېلىقى قېلىن تاختايدىن قىلىنغان كارىۋات ئۇستىدە ئولتۇرۇپ سۆزلەشمەكتە:

— قاتىللارنىڭ ئىككىسى قاچقان. بىرى تۇتۇلدى. تۇتۇلغىنىنىڭ ئىقرار قىلىشىچە، ئۇلار هاجى قۇددۇسنىڭ ئادىمى ئىكەن. قاچقان ئىككىسى نەمرۇدنىڭ ھېلىقى چىرايلىق كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ يۇرىدىغان مۇهاپىزەتچىلىرى ئىكەن. سىلىنى ئۇرغانمۇ، ئابلانى ئۇرۇپ سىلىگە دۆڭگىگەنمۇ شۇلار بولۇپ چىقتى. بۇگۇن قۇددۇس ئىبراهىممۇ قولغا ئېلىندى.

— ئىبراهىم هاجىم ئېغىر ئەھۋالدا ياتارمىش، كەينى ـ كەيندىن ئىككى ئوغلىنىڭ قولغا ئېلىنىشى، ئۇنىڭ ئۇستىگە زىمىن شۇجىنىڭ بەرگەن زەربىسى هاجىمنى ياتقۇزۇپ قويدى، — دېدى يېزا باشلىقى قوشۇمچىلاپ.

«زىمىن شۇجىنىڭ بەرگەن زەربىسى» دېگەن سۆز زىمىنغا يات ۋە قوپال ئاڭلاندى.

— مەن قانداقسىگە چوڭ ئاتامغا زەربە بەرگەن بولىمەن؟ — دەپ سورىدى ئۇ ھەيران بولۇپ، — ئۇ كىشى ماڭا زەربە بېرىپ كېلىۋاتسا، مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر. ئون گۇلىنىڭ بىرى ئېچىلمىغان ئىنىم شۇ كىشىنىڭ كاساپىتىدىن ۋاقىتسىز دۇنيادىن كەتتى.

— راست دەيدۇ زىمىن شۇجى، — دېدى قاشلىرى ئۇزۇن، كالپۇكى قېلىن ساقچى باشلىقى قاسقان شەپكىسىنى ئېلىپ تاقىر بېشىنى سىلاپ قويۇپ، — زىمىن شۇجى بىلەن هاجى

قۇددۇسنىڭ باشقا زىددىيىتى يوق ئىدى. قۇددۇس ئاق كۆڭۈل، ئىنسابلىق ئادەم ئىدى. بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت پەيدا قىلغان ھاجىمنىڭ ئۆزى. قۇددۇس سىڭلىسى بىلەن زېمىن شۇجى توغرىسىدىكى ئىغۋالارغا چىدىمىدى. ئۇنى باشقىلار كۆپتۇردى. ھاجىمغا كەلگەن ھەممە پالاكەتنى زېمىن شۇجى پەيدا قىلغان دەپ ئىشەندۇردى. نادان ئادەم باغلاقتىكى بۇقىغا ئوخشىشىدۇ. ئۇنىڭ غەزىپى كەلسە باققان ئىگىسىنىمۇ ئۇسىدۇ. بولمىسا زېمىن شۇجىدا نېمە گۇناھ؟ گۈلناز خېنىم بىلەن ئۆز ۋاقتىدا بىر ـ بىرىنى ياخشى كۆرۈشكىنىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. ئۇلارنى ھاجىمنىڭ ۋەيران قىلغىنىنىمۇ ھەممە ئادەم بىلىدۇ، قۇددۇسمۇ بىلىدۇ، لېكىن قۇددۇس ئۈچۈن مۇقەددەس نەرسە دادىسىنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتى، دادىسى قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆتمۈشتىكى ئىشمۇ توغرا، دادىسى قارشى بولغاچقا بۇگۈنكى ئىشلارمۇ خاتا. ئۇنىڭ ئەيىبى شۇ: ۋىجدان دېگەننى ئۆز مەنىسىدە چۈشىنەلمەيدۇ. دېمەكچىمەن: زېمىن شۇجى قورۇ ـ جايىنى قايتۇرۇپ بېرىمەن دەپ تۇرۇۋالمىغان بولسا بەلكى ھاجىم يۇمشىشىپ قالارمىدىمىكىن دەيمىنا. جايىنى قايتۇرىمەن دەپ قۇرۇلۇشنى توختاتمىغان بولسا ھاجى قۇددۇس بۇنچىلىك غەزەپلەنمىگەن بولاتتى. ھاجى قۇددۇس بەش قەۋەتلىك كاتتا مېھمانخانا سېلىشقا تۇتۇش قىلغانىيا. زېمىن شۇجى ئۇنىڭ پىلانلىرىنى بىكار قىلىۋەتتى ئەمەسمۇ!

— بەللى، شياڭجاڭ، سىلى مەسىلىگە غەلىتە باھا بېرىدىكەنلا، — دېدى ساقچى باشلىقى كۈلۈپ قويۇپ، — مەنغۇ ئوتتۇز يىللىق قانۇن خادىمى، ھەممىلا ئىشقا قانۇن نۇقتىسىدىن باھا بېرىشكە ئادەتلەنگەن ئادەممەن. مېنىڭ قارىشىمچە، زېمىن شۇجى باشتىن ـ ئاخىر توغرا: بىرىنچىدىن، مۇسادىرە قىلىنغان ئۆي ـ جايىنى باشقا ھەر خىل باھانە ـ سەۋەب ياساپ قايتۇرۇپ بېرىشنىڭ ئۆزى خاتا.

مىسالى، ئىسمائىل ھاجىغا قالپاق خاتا كىيىلگەن بولسا بۇ قالپاق كىمگە كىيىلسە توغرا بولاتتى؟ بەلكى ئىبراھىم ھاجىغا كىيىلسە توغرا بولغان بولارئىدى. مەيلى كىمگىلا كىيىلسە ئۆي ـ جاي، مال ـ مۈلۈك مۇسادىرە قىلىناتتى. بۇ جاي ناھىيەدىكى ئەڭ چوڭ باي تۆرىخان ھاجىمنىڭ جايى. ئىككى ئوغلى ئېتىلغان، بەلكى شۇلارنىڭ نامىدىن مۇسادىرە قىلىنار ئىدى، مۇسادىرە قىلىنىش توغرا بولغان. زېمىن شۇجىنىڭ قايتۇرۇشقا قارشى تۇرۇشى توغرا. ئىككىنچىدىن، زېمىن شۇجىنى ئۇستىلىق بىلەن ۋەزىپىسىدىن ئېلىۋېتىپ ئاندىن قايتۇرۇش رەسمىيىتىنى بېجىرىش ھەم خاتا. زېمىن شۇجىنىڭ بۇ خاتالىققا قارشى چىقىشى ھەم توغرا، ئۈچىنچىدىن، خەلق مەتپەئەتى بىلەن شەخسىي مەنپەئەت توقۇنۇشىدا زېمىن شۇجىنىڭ باشتىن ـ ئاخىر خەلق مەنپەئەتى تەرىپىدە تۇرغانلىقى، ئۆز نەپسىدىن كېچىپ، ئۆزىگە زەررىچە چاڭ ـ توزان قوندۇرماسلىقى مېنىڭچە ئالىيجانابلىق!

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە زېمىن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە ئۆيدىن تاۋۇز ـ قوغۇن ئاچىقىپ يېنىدىكى غىلاپتىن گۈللۈك دەستىسى بار پىچاقنى ئېلىپ قوغۇن ـ تاۋۇز تىلىشقا باشلىدى. ساقچى باشلىقى خۇددى بىر چوڭ زالدا لېكسىيە سۆزلەۋاتقاندەك قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ ئۆزە بولۇۋېلىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— ھازىر بۇنداق رەھبەرلەر تولىمۇ ئاز. ئالىمەن، پايدىلىنىمەن، ئۆزۈمنىڭ قىلىمەن دەيدىغانلار كۆپ. زېمىن شۇجىنىڭ ئىشلىرىنى گېزىتكە يېزىش كېرەك. مەن يازاي دېسەم قولۇمدىن كەلمەيدۇ، ھېلىقى ئابلا يانتاقنى تېپىپ كېلەيمىكىن دەيمەن. شۇ يېتىم بەلەن يازاتتى.

— زېمىن شۇجى ئۇنىڭ خوتۇنىنى تارتىۋالغان تۇرسا، زېمىن شۇجىنى ماختامتى ئۇ؟ — يېزا باشلىقى پىچىرلىدى.

— بۇ گەپلىرى بولمىدى. ئابلا ئۇنداق نامەرد ئەمەس، نامەرد بولسا قوينىدىكى گۈزەل خوتۇنىنى «ماڭ، سۆيگەن ئادىمىڭنى تاپ» دەپ ئىتتىرەمتى؟ سىلى بىلەن بىز قىلالايمىزمۇ، شياڭجاڭ؟ خوتۇنلىرىمىز قىز ۋاقتىدا بىللە ئوقۇغان ئەر ساۋاقداشلىرىنى باشلاپ كەلسە قاپىقىمىزدىن قار ـ يامغۇر ياغىدۇ، بىزنىڭ باجخانىدىكى يۇسۇپ كوجاڭ ئۇرۇمچىدىن كەلگەن كادىر بىلەن تانسا ئوينىدىڭ دەپ خوتۇنىنى قويۇۋەتتىيا! ئابلا ئايالىنىڭ ھېسسىياتىنى بۇرۇنلا چۈشەنگەن. مەردانە يىگىت ئىكەن. ئۆزىنى سۆيمەيدىغان ئايال بىلەن بىللە ئۆتۈش بىر ئازاب، لېكىن بىزنىڭ نۇرغۇن ئەرلىرىمىز ئۆزىنىلا ئويلايدۇ، ئايالىنى ياخشى كۆرسىلا ئۇنىڭغا بولدى. ئايالىنىڭ ياخشى كۆرۈش ـ كۆرمەسلىكى بىلەن قىلچە ئىشى يوق، بۇنداق تۇرمۇش ئەرگە كۆڭۈللۈكمۇ؟ ئەمما، شياڭجاڭ، بىزدە مۇشۇنداق تۇرمۇشتىنمۇ لەززەت ئالىدىغانلار كۆپ!

— مانا، مانا كۆرسىلە، — دېدى يېزا باشلىقى ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقىغا قىزىقىپ قاراپ قويۇپ، — سىلىنى كەچكىچە ئادەم تۇتۇپ سوراق ئېتەمدىكىن دېسەم، جىق كىتاب ئوقۇيدىغان ئوخشىمامىلا؟

— ئوقۇيمەن، زېمىن شۇجى بىلەن دوست بولغاندىن بېرى مۇشۇ كىشى ئوقۇغانلىكى كىتابنى ئوقۇدۇم. كىتاب ئوقۇپ جەمئىيەتنى كۆزەتسە نۇرغۇن سوئاللار تۇغۇلىدىكەن، سوئاللارغا جاۋابمۇ تېپىلىدىكەن.

ئۇلارنىڭ ئالدىغا لېگەندە تىلىنغان قوغۇن ـ تاۋۇز كەلدى. يېزا باشلىقى ئالدىراپ تاۋۇزدىن بىر تىلىم ئالدى:

— ئەمما لېكىن، زېمىن شۇجى جىق مالامەت تارتتى، نېمانداق تۈگىمەيدىغان مالامەت بۇيا!

— مالامەت تۈگىسە دۇنيانىڭ قىزىقى بولمايدۇ، — دېدى

زېمىن، ــ كىشىلەر يالغان ياشاشنى خالىمايدۇ، لېكىن نۇرغۇن ئادەملەر خالىماي تۇرۇپمۇ يالغان ياشايدۇ. ھەتتا ئۆمۈر بويى يالغان ياشايدۇ. ئۇ يالغان ئىككەنلىكىنى بىلمەس بولۇۋالىدۇ، ھەتتا ئاستا ـ ئاستا يالغاننى راست دەپ قوبۇل قىلىدۇ. بۇنداق ئادەملەرنىڭ يالغان ماختاشلىرى، يالغان سىلىق گەپلىرى، يالغان كۈلكە، يالغان تەزىم ۋە يالغان مېڭىشلىرى، ھەتتا باشقىلارنى يىرگەندۈرىدىغان يالغان مېھرىبانلىق، يالغان مەردلىك ۋە يالغان كەڭ قورساقلىقلىرى ئۇنىڭ ئۆزىگە تەبىئىي، زۆرۈرىيەت، قانۇنىيەت ۋە پەزىلەت بولۇپ تۇيۇلىدۇ. ئۇلار ھەتتا ئايالى بىلەن بالىلىرىغىمۇ ئۆزىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى بىلدۈرمەسكە تىرىشىدۇ. مېنىڭ چوڭ ئاتام ئىبراھىم ھاجىم مانا مۇشۇنداق ئادەم. ئۇنىڭ ماڭا ئۆچ بولۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبىمۇ مېنىڭ مۇشۇ سۇنئىي، يالغان شەپقەتنى قوبۇل قىلمىغانلىقىم.

ــ راست، توغرا ئېيتتىلا، زېمىن شۇجى، ــ دېدى ساقچى باشلىقى، ــ ئۇنى ھۆرمەت قىلىدىغان، ئۇنىڭغا چوقۇنىدىغان نۇرغۇن ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ھۆرمەت ـ ئېتىقادىنىڭ يىلتىزىنى كولاپ باقسا بولغۇدەك. بۇ يىلتىز راست تۇپراقتىمۇ ياكى سۇنئىي ـ سولياۋ تۇپراقتىمۇ؟

ــ مانا، مانا قالتىس گەپلەر بولدىيا، ــ دېدى يېزا باشلىقى بىردە زېمىنغا، بىردە ساقچى باشلىقىغا يېغى كۆرگەن ئادەملەردەك پات ـ پات قاراپ قويۇپ، ــ سۆزلەۋاتقانلىرى پەلسەپىمۇ، سىياسەتمۇ ياكى ئەخلاق دەرسىمۇ؟

ــ ئادەتتىكى گەپ، ــ دېدى زېمىن كۈلۈپ قويۇپ، ــ ئەخلاق ـ پەزىلەت ئىلمىمۇ بار، پىسخولوگىيە ئىلمىمۇ بار، ئەلۋەتتە پەلسەپىمۇ بار. ئەڭ مۇھىمى تۇرمۇش بىلىمى دېسىلە.

كەچقۇرۇنى بۇ كۆرۈمسىز، قالايمىقان، قايتىدىن ھۆسن تۈزەۋاتقان مۇسسىيەتلىك ھويلا ئادەملەر بىلەن تولدى. بۇلار

زېمىنىنىڭ يېقىنلىرى — دېھقانلار، كاسىپلار، تىجارەتچىلەر، كادىرلار ۋە مۇئەللىملەر. بۇگۈنكى ئالاھىدىلىك شۇ: بۇ تاشلاندۇق ھويلىنىڭ ئالدىدا بىرنەچچە كىچىك ماشىنىمۇ پەيدا بولۇپ قالدى. ناھىيە رەھبەرلىرى ھال سوراپ كەلگەن چېغى، بۇ كەنتنىڭ رەھبەرلىرى قوي سويۇپ، مېۋە - چىۋە توشۇپ پايپېتەك بولۇشقا باشلىدى. كىشىلەر بۇ ناھىيە رەھبەرلىرىنىڭ ئىچىدە گېپى ئاز، ئېغىر - بېسىق، يوغان گەۋدىلىك تۇردى كېرەم شۇجى بىلەن، ئاق كۆڭۈل، كەڭ قورساق، تولا گەپ قىلىدىغان قاسىم قۇربانىنىمۇ كۆرۈپ قېلىشتى.

— بىزنىڭ زېمىن شۇجى ئاڭلىساق ھاكىم بولارمىش.

— نېمە دەيدىغانلا، ھاكىم بولسا ئىبراھىم ھاجىم شۇ كۈنى دەۋا قىلىپ خۇدانىڭ دەرگاھىغا ماڭىدۇ.

— شۇم ئېغىزلىق قىلما دېمەن، ئۇ ئادەم ئوڭايلىقچە كەتمەيدۇ. كىم بىلىدۇ، بىزنىڭ زېمىنىمۇ شۇ زاتنىڭ كۈچى بىلەن ھاكىم بولامدۇ تېخى!

بۇ يەرنىڭ ئاۋغۇست ئايلىرى تولىمۇ كۆڭۈللۈك: باغلاردىن كېلىۋاتقان مېۋە پۇراقلىرى، ئۆيلەردىن چىقىۋاتقان قوغۇن ھىدى، يىراقلاردىن ئاڭلىنىۋاتقان ناخشا بىلەن كۈلكە، قويلارنىڭ مەرەشلىرى، كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى، ئېشەكلەرنىڭ ھاڭراشلىرى بىلەن مەزىنئاخۇنۇمنىڭ مۇڭلۇق ئەزانى... مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاۋغۇست ئاخشىمىنىڭ چاچقۇسى، كۈلكىسى ۋە ناخشىسى...

5

— شۇ گەپلەر راستمۇ، بالام؟ — ئۇ ئۈچ كۈندىن بېرى ئاچمىغان كۆزلىرىنى تولىمۇ تەستە — خۇددى كىچىك بالا بىر چىڭ ئېتىلگەن قۇتىنىڭ ئاغزىنى قىيىنلىپ ئاچقاندەك قىينىلىپ ئاچتى. ئۇنىڭ نېپىز، كۆكەرگەن قاپاقلىرى گويا

نەچچە پاتمان يۈك، كىرپىكلىرىنىڭ بىر ـ بىرىدىن ئاجراشمىقى ئاشىق ـ مەشۇقلار جۇدالىشىشىدەك تەس بىلىندى. ئۇنىڭ ئالتۇن چىشلار ئېلىۋېتىلگەندىن كېيىنكى قويۇق ساقال ـ بۇرۇت ئارىسىدا قاغجىراپ ياتقان، كەمشۈك لەۋلىرى بۇ گەپلەر بىلەن ئۇمچەيدى. گەپلەر ئۇنىڭ ئاشۇ يېقىمسىز لەۋلىرى ئارىسىدىن خۇددى ئۆز قىنىدىن ئېھتىيات بىلەن چىقىۋاتقان يىلان بالىلىرىدەك ئاستا ـ ئاستا ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن چىقاتتى.

— قايسى گەپلەرنى دەيلا، ھاجىم ئاتا؟ — ئۇنىڭ بېشىدا يالغۇزدىن يالغۇز ئىككى كۈندىن بېرى گەپ ـ ۋەسىيەت كۈتۈپ ئولتۇرغان مۆمىن ئوغلى قۇببەس ئەپەندى خادانى چاپىنىنىڭ تۈگمىلىرىنى ئېھتىيات بىلەن ھەم ئېتىپ بولۇپ دادىسىدىن سورىدى.

— ز... زېمىن... ھاكىم بولارمىش... ما؟

— شۇنداق... گەپ بار...

ئىبراھىم ھاجىم «شۇنداق»نى ئاڭلىدى ـ دە، قاتتىق يۆتىلىپ ـ كۆكىرىپ، كۆزلىرىنى ئالايتتى...

ئۆيگە نىساخان ھاجىم ئانا بىلەن گۈلشەرىخان، گۈلجامالالار يۈگۈرۈشۈپ كىرگەندە قۇببەس ئەپەندىم دادىسىنىڭ ئايىغىغا بېشىنى قويۇپ دۈم يېتىپ خۇددى كۈچۈككىدىن ئايرىلغان چىشى بۆرىدەك ھۇۋلاپ يىغلىماقتا ئىدى. بۇ ئۇنىڭ ھاياتىدىكى تۇنجى ۋە ئاخىرقى يىغىسى بولسا كېرەك.

... ئەتىسى ئىبراھىم ھاجىم دائىم ناماز ئوقۇيدىغان چوڭ مەسچىتنىڭ ھويلىسىدا ھاجىمنىڭ نامىزى چۈشۈرۈلدى. تۆردى كېرەم، قاسىم قۇربان، ئىبراھىم ئەزىز، ئوبۇلغازى، قۇببەس ئەپەندىلەردىن باشقا يەنە يۈزدەك ئادەمگە ئاق باغلانغان بولسىمۇ، تاۋۇتنى كۆتۈرۈپ ماڭغاندا بىرمۇ ئەر ھازىچى ئۈن سېلىپ يىغلىمىدى. جەمجىت مېڭىشقان بىرنەچچە يۈز ئادەم

گويا شۇنداق بولۇشىنى ئالىلىقاچان بىلىشكەندەك غەم ـ مۇسىبەتتىن خالىي كېتىۋاتاتتى. بارغانسېرى يىراقتا قېلىۋاتقان ھەيۋەتلىك چوڭ قورۇدىنلا ئاياللارنىڭ ئاغىل ـ تاغىل يىغا ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— ھاجىممۇ كەتتى، — دېدى بىر بوۋاي ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان كۆزلىرىنى سۈرتۈپ، — ئەمدى كىمگىمۇ قول بېرەرمىز!

— كىممۇ بىز بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشەر ئەمدى... ئىسىت.

— كىمگىمۇ ئېگىلىپ سالام بېرەرمىز...

— دەۋا ـ دەستۇرلىرىمىزنى كىم ئاڭلاپ، كىممۇ ھۆكۈم چىقىرار؟

قېرىلار ھاجىمنىڭ ياخشى گېپىنى قىلىشىپ كېتىۋاتقاندا ئۆلارنىڭ كەينىدىن مۇكچىيىپ كېلىۋاتقان موللاق سوپى:

— ئەمدى مەن بىلەن جۇدالىشىدىغان بىر كىم قالمىدى... بىز لاداق يولىدا بىللە قاچقان، بىللە تۇتۇلغان، ئىبراھىم بەگ ئالتۇن بېرىپ قۇتۇلغان ... — دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىدى.

— دېمىدىممۇ بۇ ھاجىم خائىن دەپ، — دېدى جامال سوجاڭ ئەتراپىغا يالت ـ يۇلت قاراپ قويۇپ، — ئارخىپ خالتىسىنى كۆيۈ ئۇغۇللىرى رەتلىگەن گەپ، شۇڭا بۇ ئادەم ھەممە ھەرىكەتلەردىن ساق ـ سالامەت ئۆتۈپ كەلگەن.

— مۇنكىر ـ نەكىردىنچۇ؟ — دېدى بىر ئادەم جامال سوجاڭغا ئاستا پىچىرلاپ.

ئادەملەرنىڭ ئەيىبىنى ئېچىش بىلەن كۆڭلىگە ھۇزۇر تې-پىشقا ئادەتلەنگەن خەلقلىرىمىز شۇ تاپتا ناھىيەنىڭ ئەڭ كاتتا ئادىمىنى قەبرىگە ئەكىتىۋاتقىنىنى ئۇنتۇغان بولسا كېرەك. ئۇزاتقۇچىلار توپىدا بىردەمدىلا بىر توپ غەيۋەت ـ شىكايەتچىـ لەر پەيدا بولدى. گويا ھاجىمنىڭ يەتمىش نەچچە يىللىق ھايا-

تىدا تاپقان ھۆرمەت ـ ئىناۋىتىمۇ ئاشۇ يىپەك يوپۇقلۇق تاۋۇت بىلەن ئۇزاۋاتقاندەك، بۇنىڭدىن كېيىن ئەمدى ھاجىمنى ھۆرمەت قىلىشمۇ خۇددى بىر سىياسىي جىنايەتچىنىڭ ياخشى گېپىنى قىلغانغا ئوخشاش ئەيىب ھېسابلىنىدىغاندەك، گويا ھاجىمنىڭ ياخشىلىقىنى كۆرگەنلەر ھېساب بېرىدىغاندەك، ئۇنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغانلار ئەمدى زامان قەھرىمانلىرى ھېسابلىنىدىغاندەك... ئۇزاتقۇچىلار ئىچىدە پەيدا بولغان غەيۋەت ـ شىكايەتچىلەر توپى ئۆزلىرىنى شان ـ شەرەپ ئىگىلىرى ھېسابلاپ، ئۇدۇلۇك سۆزلىشىشكە باشلىدى. بۇ ئادەملەر ئۆز ۋاقتىدا ھاجىمنىڭ ئەڭ ياخشى مۇرىتلىرى، سايىسىدا راھەتلەنگۈچىلەر ئىدى. بۈگۈن بۇ چوڭ دەرەخ يىقىلىش بىلەن ئۇلار يەنە بىر يېڭى دەرەخ سايىسىغا كىرىۋېلىش ئۈچۈن يىقىلغاننىڭ شىكايىتىنى قىلىشى كېرەك ـ دە!

زېمىن شۇ ئاق باغلىغانلار ئىچىدە كېتىۋېتىپ شىكايەت ـ غەيۋەتچىلەرنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالدى:

— بىر ئاپەتتىن قۇتۇلدۇق!

— بېشىمىزدىكى بىر تاغ غۇلاپ چۈشتى!

— دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغاندى!

— گۈمبىزى ئاپپاق غوجامنىڭ گۈمبىزىگە ئوخشىشىدىكەن، ئۆزىمۇ ئوخشىشىدۇ ـ ھە؟ ...

زېمىن بۇ كىشىلەرنىڭ بۇ گەپلەرنى ئۈنلۈك دېيىشىدىكى مەقسىتىنى بىلىدۇ. ئۇلار بۇ گەپلىرى بىلەن زېمىنغا ياخشىچاق بولۇشماقچى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە زېمىن بۈگۈن ناھايىتى خۇشال، زېمىن ئۆزىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىنىڭ جەسىتىنى ئەكىتىۋاتقاچقا، ئۆزىنى مەغرۇر، غالىب ھېسابلايدۇ. زېمىن يەڭگۈچى، ئۇ بۈگۈن كۈلۈشى، ئاخشاملىقتا زىياپەت بېرىشى كېرەك.

غالىبلارغا يېقىنلىشىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن

دۈشمەنلىرىگە ئوق ئېتىش كېرەك. بۇ ئاددىي تۇرمۇش مەنتىقىسى خۇددى تاماكا چېكىشكە ئوخشاش ئومۇملاشقان بۈگۈنكى دەۋردە بۇ كىچىككىنە ناھىيە يۇقىرالىرى بۇنداق ئوبدان سورۇننى بىكار ئۆتكۈزۈۋېتەتتىمۇ؟

زېمىن بىردىنلا ئابلا ياتناقىنىڭ «ئىت ھەققىدە» ناملىق شېئىرلىرىنىڭ تۆۋەندىكى مىسرالىرىنى ئەسلەپ قالدى:

ۋىجدان، ئار ـ نومۇسنى ئىگەم بەرمىگەن،
پىنىدەك ئىنسابمۇ ئەيىبىم مېنىڭ.
بىر يېڭى خوجايىن بېشىم سىلىسا،
ئۆز ئىگەم ئەشەددىي دۈشمىنىم مېنىڭ.

«ھەي ئابلا، نەلەردە، كىملەرنى مەسخىرە قىلىپ شېئىر يېزىپ يۈرىدىغانسەن؟»

ئۇ يۈگۈرۈپ بېرىپ جىنازىنىڭ بىر بالدىقىنى بىر قارا ساقال ئادەمنىڭ قولىدىن ئېلىپ ئۆز مۇرىسىگە سالدى ۋە: «خەير ـ خوش، چوڭ ئاتا، كەنجى قىزىڭىز گۈلناز قاتتىق ئازابتا. ئۇنىڭ ئازابى مېنىڭ ئازابىم، بىلمىدىم، نېمە ئۈچۈنكى كۆڭلۈمدىكى سىزگە بولغان بارلىق ئۆچمەنلىكلىرىم بۈگۈن تۈگىدى. ئۆچمەنلىكلەرنىڭ ئورنىنى ئازاب ـ مۇسىبەت ئازابى ئىگىلىدى. بىلىمەن، سىزمۇ ياشاشقا موھتاج، موھتاجلىق كىشىنى قانداق كويلارغا سالمايدۇ؟» دېدى ئۆز ـ ئۆزىگە.

ھاجىمدىن كېيىنكى كۈنلەرمۇ ئوخشاشلا تىنچ ئۆتمىدى. قىزلار مىراس دەۋاسى قىلىشىپ كوچىغا ــ ھەتتا قانۇن ئالدىغا بېرىشتى. كۈيئوغۇللار يەنە شۇ ئايالىرىنىڭ ئەلچىلىرى بولۇپ مېڭىشتى. ھاجىمدىن كېيىن بۇ ناھىيەدە ئۆزگىرىش بولدى دېيىلسە ئىككىلا ئۆزگىرىش بولدى: بىرى، ھېلىقى باغ ئۈستى يېپىق، ئەتراپى ئىككى قەۋەتلىك دۇكانلار

بىلەن قورشالغان زامانىۋى بازارغا ئۆزگەردى. يەنە بىرى، قەۋم بارخانلىرى ئارىسىدىكى قەبرىستانلىقتا بىر كاتتا گۈمبەز پەيدا بولۇپ، گۈمبەز ئالدىدىكى تاش ئابىدىگە ئۆلگۈچىنىڭ تۇغۇلغان ۋە ۋاپات بولغان ۋاقىتلىرى كىچىك ھەرپ بىلەن، «ئىبراھىم ھاجىم» دېگەن ئىسىم چوڭ ھەرپلەر بىلەن يېزىلدى.

موللاق سوپى گۈمبەزگە قاراپ زىكرى قىلدى:

بۇ دۇنيادا ھېچكىمنىڭ ئاتىسى يوق،
مەيلى ئۇلار ئاتا ـ ئانىدىن تۇغۇلغان بولسىمۇ.
بۇ دۇنيادىكى ھەممە ئادەم قارا يېتىم،
مەيلى ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى ئالدىدا تۇرسىمۇ...

ئاتا

(رومان)

ئاپتورى: زوردۇن سابىر

مەسئۇل مۇھەررىرلىرى: ئابدۇراخمان ئەبەي، ئابدۇقەييۇم سايىم

مەسئۇل كوررېكتورى: مېھرىنگۇل مەمەت

تەكلىپلىك كوررېكتورى: ياسىن زايىموف

مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ

نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر

تېلېفون: 0991 - 2827472

پوچتا نومۇرى: 830001

باسقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى

ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى

فورماتى: 880 × 1230 مىللىمېتىر 1/32

باسما تاۋىقى: 10.5

نەشرى: 2011 - يىلى 1 - ئاي 1 - نەشرى

بېسىلىشى: 2011 - يىلى 1 - ئاي 1 - بېسىلىشى

تىراژى: 1-3000

كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 228 - 14143 - 2

باھاسى: 30.00 يۈەن